

ANUL VII

2

1964

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI DIN R.P.R.

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN
REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ

REVISTA ARHIVELOR

2

ANUL VII

BUCUREȘTI

1964

COMITETUL DE REDACȚIE :

**V. ARIMIA — redactor șef : FL. BOERAȘ, I. LEONTE, I. MĂRCUȘ,
M. REGLEANU, M. SOVEJA, GH. UNGUREANU**

REVISTA ARHIVELOR

apare de două ori pe an

Redacția : București, str. Arhivelor nr. 2, raionul V. I. Lenin — Telefon 13.37.77

Abonamente se fac prin oficiile poștale de la orașe și sate

INSTANȚELE DE CARTE FUNCİARĂ ȘI ARHIVELE LOR

L. MOLDOVAN

Sub denumirea de carte funciară, se înțeleg instituțiile de drept civil specifice în țara noastră pentru Transilvania, Banat și o parte din regiunea Suceava, unde se păstrează registrele de publicitate imobiliară, numite cărți funciare.

Începuturi de carte funciară au existat în unele sate și orașe din Transilvania încă din evul mediu. Atunci se țineau la primării registre, în care se înscribeau împărțirile, vânzările și cumpărările de imobile.¹

Cărțile funciare propriu-zise s-au introdus în Transilvania și Banat mult mai târziu și nu deodată, ci pe unități teritoriale. Astfel, prin ordonanța Landtafel-Patent din 1794 a Ministerului de Justiție austriac, cărțile funciare s-au introdus mai întâi pe teritoriul graniței militare din Banat. Mai târziu, prin ordonanța din 18 septembrie 1853 a aceluiași minister, acestea s-au introdus pe teritoriul Ungariei și în comitatele din vestul Transilvaniei, numite „părțile ungurești” sau Partium. În Ardeal, legea cărților funciare a intrat în vigoare prin ordonanța nr. 264 din 5 februarie 1870 a Ministerului de Justiție. Aceste trei ordonanțe formează izvoarele de bază ale procedurii de carte funciară din Transilvania.²

Statul austriac a introdus cărțile funciare în primul rând pe teritoriul graniței militare, pentru a consolida situația materială a populației de aici, totdeauna gata să-și găsească în Țara Românească refugiul, când viața devenea prea grea pentru ea, și de a o lega indirect de pământ, prin garantarea de către stat a proprietății, cu ajutorul instituției cărților funciare³.

Cărțile funciare de pe teritoriul graniței militare din Banat aveau forma de registre, în care se înscribea pe câte o filă situația funciară a fiecărei comunități casnice de avere, adică a familiilor organizate militarmente. Față de cărțile funciare locale, acelea grănicerești aveau toate datele

¹ B. Surdu: *Știri despre dreptul românesc din Transilvania, Protocolul din Porcești*, „Revista Arhivelor”, V.2./1943, p. 367—394.

² Textele legilor, regulamentelor și ordonanțelor de carte funciară pînă la 1922 s-au publicat în traducere de Ioan Papp și Paul Balașiu în *Cartea funduară. Colecție de legi, regulamente, ordonanțe și formulare referitoare la cărțile funduare din Ardeal*. Vol. I, Cluj, 1922.

Vezi și: *Das allgemeine Grundbuchgesetz*. Viena, 1884.

³ Ioan Albu: *Curs de drept funciar* (litografiat), Buc., 1957, p. 364.

referitoare la imobile notate la un loc, în registre unice, compuse din file nerubricate⁴.

În Banatul timișan, precum și în părțile Crișanei și ale Maramureșului, supuse dreptului maghiar, de asemenea în Ungaria propriu-zisă, sistemul cărților funciare s-a introdus în timpul absolutismului austriac, după ce Ungaria, în urma revoluției din 1848 și-a pierdut independența. Introducerea cărților funciare nu s-a putut face mai înainte, din cauza rezistenței nobilimii, care deși reprezenta numai 4% din populație, deținea majoritatea terenului și pe baza drepturilor feudale nu plătea impozite funciare⁵.

Prin ordonanța din 18 aprilie 1853 a Ministerului de Justiție, s-a dispus întocmirea lucrărilor pregătitoare pentru înființarea cărților funciare din Ungaria, părțile ungurești și Banatul timișan⁶. În acest scop s-au înființat comisiile de localizare, care se deplasau din sat în sat și localizau, adică stabileau și înseriau la fața locului, în procese verbale și pe hărți improvizate, averea imobiliară a fiecărui locuitor, adică suprafața în jugări și stinjeni ce o deținea⁷, partea de hotar, felul de cultură, numărul topografic pe care l-au dat fiecărei parcele pe harta localității și caracterul juridic al imobilului. Procesele verbale, numite protocoale de carte funciară aveau caracter provizoriu, scopul acestora fiind ca, pe baza lor și prin măsurători cadastrale ulterioare, să se redacteze cărțile funciare definitive. Aceste procese verbale cuprindeau toate elementele de carte funciară și, fiind întocmite cu multă grijă, s-a ajuns la concluzia că circulația bunurilor se poate face destul de exact și pe baza lor⁸.

După încheierea lucrărilor premergătoare de localizare s-a emis ordonanța din 15 decembrie 1855, care cuprindea primul regulament de carte funciară. Acest regulament avea ca temei drepturile referitoare la proprietate, înscrise în codul civil austriac precum și legile locale referitoare la proprietate, existente înainte de punerea în aplicare a dreptului civil austriac. Articolul 44 al ordonanței amintite prevedea transformarea protocoalelor de carte funciară în coli funciare definitive, pe bază de măsurători geodezice, dispoziție care nu s-a pus în aplicare decât peste 31 de ani, prin legea nr. XXIX din 1886.

În Ardeal, cărțile funciare s-au introdus în a 3-a etapă, prin ordonanța nr. 2784, din 8 noiembrie 1867 a Ministerului de Justiție. Prin ordonanța nr. 264, din 5 februarie 1870, s-a extins apoi și asupra Ardealului regulamentul de carte funciară din 15 decembrie 1855⁹. Instancele de carte funciară din Transilvania nu s-au înființat deodată, ci în mod succesiv, astfel: la 1 octombrie 1871, în Abrud și Bistrița, la 1 iunie 1873 în Reghin, la 1 ianuarie 1874 în Tg. Mureș, la 1875 în Săliște, Huedin Uioara, la 1 august 1881 în comitatul Turda etc.¹⁰. În 1870 în Bucovina.

⁴ Ioșif Balint, *Transformarea cărților funduare*, Cluj, 1924, p. 4.

⁵ Ioan Albu, *op. cit.*, p. 365.

⁶ Publ. în „Reichsgesetzblatt für Das Kaiserthum Oesterreich”, nr. 222 din 1855, p. 701 – 759 și în Buletinul Guberniului Provincial pentru Marele Principat Transilvania”, 1855, p. 223.

⁷ Un jugăr cadastral = 1 600 stinjeni pătrați = 5 760 m.p. (0,57 ha).

⁸ Ștefan Landay: *Cartea funduară*, Cluj, 1923, p. 2.

⁹ *Magyarországi Rendelekek Tára*, 1870, Pesta, 1871, p. 1–132.

¹⁰ Káplány Géza: *Telekkönyv*, Budapesta, 1890, p. 259–263.

Legea XXIX din 1886 a pus capăt comunităților casnice de avere de pe teritoriul graniței militare din Banat, iar la 23 august 1897, prin ordonanța nr. 47.532 a Ministerului de Justiție s-a dispus aplicarea pe acest teritoriu a legii XXIX din 1886 privind redactarea foilor de carte funciară, respectiv transformarea protocoalelor funciare în coale funciare definitive. În cei 28 de ani de la apariția legii XXIX din 1886 și pînă la începutul primului război mondial, lucrările de redactare a cărților funciare definitive nu s-au terminat decît în Ungaria, în părțile ungurești și într-o parte din Ardeal. Astfel, în comitatul Odorhei, transformarea și rectificarea cărților funciare a început în 1894 și a durat pînă la 1914, întocmindu-se lucrările numai la 30% din localități; în restul localităților circulația imobiliară s-a făcut și se face și astăzi pe baza protocoalelor de carte funciară, care au toată exactitatea cărților funciare definitive în privința raporturilor de drept.

După unirea Transilvaniei cu România s-a menținut mai departe regimul cărților funciare de aici. S-a intenționat chiar introducerea cărților funciare și în restul țării, în care scop a apărut la 20 aprilie 1933, legea pentru organizarea cadastrului funciar și pentru introducerea cărților funciare, completată în același an printr-un regulament. Introducerea cadastrului în toate provinciile țării noastre, era reclamată în primul rînd de nevoile fiscale de pe atunci, de a servi la impunerea contribuțiilor directe asupra proprietăților funciare, prin delimitarea precisă a terenurilor și prin ținerea la curent a tuturor schimbărilor ce intervin în situația imobilelor. După apariția legii au început lucrările cadastrale în București și o parte a fostului județ Ilfov, iar în anul 1937 s-a început întocmirea lucrărilor de carte funciară pentru aceste localități.

Decretul — lege nr. 115, din 27 aprilie 1938, pentru unificarea dispozițiilor privitoare la cărțile funciare¹¹, avea ca scop reglementarea în mod unitar a regimului de carte funciară din toate provinciile. Punerea în aplicare a legii a fost însă amînată, deoarece lucrările de cadastrare nu erau terminate pînă atunci decît în București și în unele comune din regiunea București, după care s-au sistat cu totul. Abia prin legea nr. 241, din 12 iunie 1947¹², s-a pus în aplicare în Transilvania decretul-lege nr. 115, din 27 aprilie 1938, pentru unificarea dispozițiilor privitoare la cărțile funciare.

Prin legea nr. 242, din 12 iulie 1947¹³, cărțile funciare provizorii din comunele regiunii București, unde s-a întocmit cadastrul, au fost transformate în cărți de publicitate funciară. Aceste cărți reprezintă un regim intermediar de publicitate avînd o oarecare asemănare cu cărțile funciare locale¹⁴.

¹¹ Publ. în „Monitorul Oficial”, nr. 95/27 aprilie 1938.

¹² Ibidem, nr. 157, din 12 iulie 1947.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Vezi comunele din reg. București unde s-au introdus cărțile de publicitate funciară și notariatele de stat de care aparțin, în A. Munteanu, O. Căpățînă, *Legislația uzuală notarială*, Buc., 1962, p. 360—361.

Menționăm de asemenea, legea nr. 163, din 14 martie 1946¹⁵, pentru înlocuirea provizorie cu așa numitele cărți de evidență funciară a cărților funciare distruse, sustrate, sau pierdute, din cauza războiului sau din alte motive. Cărțile de evidență funciară reprezintă tot un sistem intermediar de publicitate ca și cărțile de publicitate funciară.

La 20 octombrie 1960, prin decretul nr. 377, art. 4, lit. m. pentru organizarea și funcționarea notariatului de stat¹⁶, s-a dispus ca întocmirea lucrărilor legate de publicitatea imobiliară precum și a celor legate de cărțile funciare să se îndeplinească, începînd de la 1 decembrie 1960, de notariatele de stat. Instrucțiunile nr. 44/J, din 22 noiembrie 1960 ale Ministerului Justiției¹⁷, cuprind modul de predare a registrelor de publicitate imobiliară și a cărților funciare de către instanțele judecătorești notariatelor de stat. La 30 noiembrie 1960 secțiile de carte funciară de pe lângă tribunalele populare au închis registrul general de intrare (art. 3), iar secțiile de carte funciară au trecut în întregime cu arhiva, registrele, repertoriile, actele de orice fel, mobilier, mașini de scris, de la tribunalele populare pe lângă care funcționau, la notariatele de stat corespunzătoare (art. 4).

Principiile și atribuțiile instanțelor de carte funciară

În țara noastră, astăzi, sînt în vigoare următoarele sisteme de publicitate imobiliară :

1. — Sistemul cărților funciare, reglementat de legile nr. 115/1938 și 241/1947 pentru Transilvania, Banat și o parte din regiunea Suceava.

2. — Sistemul intermediar al cărților de publicitate funciară reglementat de legea nr. 242/1947 și unele din dispozițiile legii nr. 115/1938, într-un număr mic de localități din regiunea București.

3. — Sistemul registrelor de transcripții și inscripții reglementat de codul civil și codul de procedură civilă, în majoritatea localităților din vechiul regat¹⁸.

Sistemul de publicitate imobiliară al registrelor de transcripții și inscripții a fost introdus în România prin Codul Civil din 1864¹⁹, El constă din ținerea la fiecare judecătorie de ocol, astăzi la notariatele de stat, a registrelor de transcriere ale actelor de strămutare a proprietății, a registrelor de înscrierea privilegiilor și ipotecilor, a celor pentru transcrierea comandamentelor și a mapelor cu actele de amanet²⁰. Cu ocazia transcrierii bunurilor prin acest sistem, nu se cercetează însă legalitatea actelor transmise, astfel că valabilitatea actelor juridice este incertă. O altă deficiență constă în aceea că registrele de transcripții și inscripții se țin

¹⁵ Publ. în „Monitorul Oficial”, nr. 62, din 14 martie 1946.

¹⁶ Publ. în „Buletinul Oficial”, nr. 22, din 20 octombrie 1960.

¹⁷ A. Munteanu, O. Căpățînă, *op. cit.*, p. 76—111.

¹⁸ Ioan Albu, *op. cit.*, p. 370.

¹⁹ Codul Civil a fost promulgat la 4 dec. 1864 și s-a pus în aplicare în temeiul decretului din 2 iul. 1865.

²⁰ Conf. art. 10 din codul de procedură civilă pus în aplicare la 1 dec. 1865, republicat cu modificările ulterioare în „Monitorul Oficial”, nr. 45, din 24 febr. 1948.

pe numele proprietarului de imobile și nu pe individualitatea imobilelor²¹. Pentru a cunoaște situația juridică a unui imobil, trebuie cercetați pe rînd toți proprietarii succesivi și operațiunile pe care le-au făcut privitor la imobilul numit, ceea ce necesită timp îndelungat. Mai sînt o serie de acte juridice care lipsesc cu totul din aceste registre, de exemplu transmisiunile prin deces (succesiune legală sau prin testament), acte abdicative etc. De aceea, publicitatea registrelor de inscripții și transcripții nu este completă.

Cartea funciară are ca bază obiectul, nu titularul dreptului, ceea ce permite identificarea ușoară a titularului unui drept oarecare. Toate operațiunile juridice cu privire la un imobil sînt concentrate într-o singură carte funciară, iar bunurile sînt precis individualizate din punct de vedere topografic. În registrele (cărțile) funciare se arată situația imobilelor și drepturile reale în legătură cu acele imobile : raporturi de proprietate, servituți, ipoteci etc.²².

La înscrierea actului juridic în cartea funciară, acesta este verificat din punct de vedere al condițiunilor de validare, cărțile funciare întărind deci actul juridic. Conținutul cărții funciare se consideră exact față de terți, care cu bună credință dobîndesc drepturi asupra imobilelor (autenticitatea c.f.).

Cărțile funciare cuprind publicitatea tuturor transmisiunilor imobiliare, ele sînt registre publice, pentru a încunoștința pe terți de schimbările survenite (publicitatea c.f.) Avînd la bază aceste principii, cărțile funciare garantează siguranța circulației imobilelor și asigurarea unui credit ipotecar sănătos, care înlătură conflictele.

Cărțile funciare sînt de trei feluri : locale, centrale și miniere.

Cărțile funciare locale

Acestea descriu toate imobilele, proprietatea publică și particulară, excepție făcînd numai unele imobile din domeniul public, ca : riurile, drumurile, străzile, piețele publice. Pentru acestea nu se întocmesc cărți funciare, totuși ele se trec pe harta cadastrală ce completează cartea funciară a localității, unde primesc numere topografice²³. De asemenea, nu se înscriu în cărțile funciare locale, căile ferate și canalele, deoarece pentru ele se întocmesc cărțile funciare centrale, conform legilor I. din 1868 și LXI din 1881.

Asupra imobilelor miniere, conform legii minelor, se întocmesc cărți funciare miniere.

Cărțile funciare locale se redactează pe localități, completîndu-se cîte o coală (fascicolă) de c.f. pentru fiecare imobil din acea localitate, coli care se numerotează în continuare, începînd de la nr. 1 pentru fiecare localitate. Colile de carte funciară la un loc formează registrul funciar al localității respective. Denumirea de registru este improprie, deoarece

²¹ Ioan Albu : *op. cit.*, p. 350.

²² Paul Barbateiu, *Instiluția cărților funciare*, Cluj, 1938, p. 49.

²³ Ștefan Laday, *op. cit.*, p. XXI.

colile de cărți funciare nu sînt legate sub formă de registre ca în Germania ci sînt numai așezate la un loc în ordine numerică. Unitatea de carte funciară există deci numai în sens juridic ca sumă a tuturor colilor²⁴.

Colile funciare se compun din titlu și din trei părți: 1. — foaia de avere, numită foaia A., 2. — foaia de proprietate, numită foaia B. și 3. — foaia sarcinilor, numită foaia C.

Cărțile funciare se completează cu hărțile (planurile) de carte funciară, cu actele privitoare la înscrieri și cu registrul de intrare. Acestea formează dosarele și registrele auxiliare ale cărților funciare. Harta (planul) cuprinde toate parcelele din comună, sat sau oraș, cu arătarea numărului topografic al fiecăruia. Orice schimbare cu privire la forma, întinderea sau numărul topografic al parcelei se trece pe hartă numai pe baza unei schițe prezentate de părți (art. 7, decret nr. 115/1938)²⁵.

De pe fiecare act în temeiul căruia se face o înscriere în cartea funciară se oprește o copie, a cărei conformitate cu originalul se adevărește din oficiu. Aceste copii, împreună cu cererile de înscriere, deciziile etc. se păstrează în arhivă, alcătuiind dosarele cărții funciare (Art. 8, decret nr. 115/1938).

Înscrierile în cartea funciară sînt de trei feluri: întabulări, prenotări și notări.

Cărțile funciare centrale

Cărțile funciare ale imobilelor întreprinderilor publice de căi ferate și ale canalelor cu traseele lor și cu lucrările de artă ce le servesc, se numesc cărți funciare centrale, deoarece se păstrează la un loc central pentru toată țara, spre deosebire de cărțile funciare locale, care se păstrează pe unități administrative. După unirea Transilvaniei cu România, cărțile funciare centrale referitoare la Transilvania și Banat s-au păstrat la judecătoria urbană din Cluj. Decretul nr. 2142/1930 pentru funcționarea cărților funciare centrale pentru căile ferate și canaluri²⁶, a dispus ca biroul registrelor centrale pentru căile ferate și canaluri, prevăzut de legile I. din anul 1868 și LXI din anul 1881 și regulamentul pentru punerea în aplicare a legii I/1868, să funcționeze pe lângă Tribunalul Cluj, respectiv în cadrul notariatului de stat din centrul regional Cluj (în urma apariției decretului 377/1960). Art. 16 din decretul nr. 115/1938 arată că imobilele întreprinderilor publice de căi ferate sau ale canalelor se vor înscrie în registrele centrale. Tot astfel se vor înscrie imobilele întreprinderilor private de căi ferate sau ale canalelor, dacă statul are dreptul de a le răscumpăra sau de a le dobîndi²⁷.

²⁴ Ibidem, p. 19.

²⁵ Decretul-lege nr. 115/1938 pentru unificarea dispozițiilor privitoare la cărțile funciare, cu toate modificările pînă în 1961, a se vedea la A. Munteanu, O. Căpățînă, *op. cit.*, p. 272—328.

²⁶ Publ. în „Monitorul Oficial”, nr. 127, din 12 iunie 1930.

²⁷ Această dispoziție nu mai are valabilitate. În urma naționalizării întreprinderilor de căi ferate, potrivit art. 7 din Constituția R.P.R., transportul feroviar este proprietate de stat.

Cărțile funciare centrale se compun din 4 părți: foaia principală, foile de avere (care cuprind atâtea foi cîte localități sînt prin care trece calea ferată sau canalul), foaia de proprietate și foaia de sarcini.

Cărțile funciare centrale s-au întocmit pe baza tablourilor individuale și ale hărții.

Tablourile de expropriere, hărțile și tablourile individuale împreună cu cărțile funciare formează arhiva cărții funciare centrale. Instanța de carte funciară centrală completează registre separate de intrare, care totodată țin locul de registre jurnal, de expediție și de arhivă (art. 30 al regulamentului din 8 martie 1869).

Cărțile funciare miniere

Pentru publicitatea drepturilor și sarcinilor asupra proprietății miniere, s-au instituit, prin ordonanța din 24 februarie 1850, completată cu dispozițiile provizorii judecătorești din 1861 cărțile funciare miniere (Bergbücher, Banyakönyvek). Ele cuprind 3 părți ca și cărțile funciare locale, ca date asupra edificiilor, atelierelor și altor clădiri necesare exploatării minelor, care fac parte integrantă cu mina și constituie o unitate juridică.

Drepturile, sarcinile și toate actele neînscrise în cărțile miniere, de asemenea nu aveau caracter de drept și nu erau opozabile terților.

Înscrierile proprietății miniere în registrul minier îndeplinește astăzi numai funcția de evidență funciară, deoarece bogățiile de orice fel ale subsolului constituie potrivit articolului 7 din Constituția R.P.R., proprietate de stat.

* * *

Din cele arătate pînă acum asupra istoricului și atribuțiilor cărților funciare rezultă originea burgheză a acestor instituții. Cărțile funciare au fost introduse mai întîi în Germania și Austria și în provinciile Transilvania, Banat etc. precum și într-o serie de alte țări.

Burghezia în lupta sa contra feudalismului s-a folosit de cărțile funciare ca de o armă puternică, deoarece proprietatea terenurilor cumpărate de la feudali și înscrise în cărțile funciare, nu mai putea fi contestată de nimeni²⁸.

Un alt scop al introducerii cărților funciare în țările burgheze era întărirea economică și politică a statului, prin descătușarea bunurilor imobile de îngrădirile feudale și înscrierea lor în cartea funciară, obligînd astfel nobilimea feudală să plătească de acum înainte impozite funciare și să contribuie astfel la susținerea sarcinilor statului²⁹.

Statul nostru democrat-popular a preluat sistemul de publicitate a cărților funciare în provinciile unde exista, acesta fiind cel mai bun sistem de publicitate din țara noastră. Cărțile funciare însă nu și-au păstrat rolul pe care l-au avut în regimul burghez, de a ușura în mod speculativ tranzacțiile de terenuri. Pămîntul a devenit un bun obștesc.

²⁸ Ioan Albu, *op. cit.*, p. 362.

²⁹ Ibidem, p. 364.

Astăzi cărțile funciare contribuie în mod eficace la organizarea pe baze științifice a agriculturii în țara noastră, prin furnizarea de documente juridice, planuri, hărți și schițe necesare reconstituirii evidenței funciare. O dată cu reorganizarea agriculturii și înființarea Consiliului Superior al Agriculturii au luat ființă, în cadrul consiliilor agricole regionale, oficiile regionale de proiectare și organizare a teritoriului (ORPOT), care au ca scop asigurarea unităților agricole socialiste cu planuri topografice și proiecte.

Pentru ținerea la zi a evidenței funciare și întocmirea de planuri topografice la scări unice, de 1 : 10.000 și 1 : 5 000, se folosesc în primul rînd planurile și hărțile cadastrale de carte funciară, existente la diferite scări. Acestea sînt de un real folos, deoarece prin ele, se economisesc materiale, timp și personal tehnic cu o înaltă calificare, care ar fi fost necesare pentru efectuarea unor noi măsurători de terenuri³⁰.

Lucrările ORPOT-ului cuprind tot teritoriul patriei noastre, urmînd ca hărțile reconstituite la scară unică, să se coordoneze perfect în canevasu geodezic al țării. Pe baza acestor hărți, se va putea stabili o reală evidență funciară, servind de asemenea la introducerea cărților funciare și înlocuirea sistemului defectuos al registrelor de transcripții și inscripții acolo unde mai funcționează.

Cărțile funciare constituie cel mai bun sistem de publicitate imobiliară și de protejire a drepturilor instituțiilor de stat, a unităților agricole socialiste și a cetățenilor în ce privește bunurile imobiliare, statul asigurîndu-le principiul legalității socialiste, ducînd prin aceasta la evitarea proceselor și neînțelegerilor³¹.

Sistemul de registratură, dosarele și registrele de carte funciară

În afară de colile (fascicolele) de carte funciară, care așezate la un loc în ordinea numerică formează registrele de carte funciară a localităților, la instanțele de carte funciară se țineau numeroase registre și condiți auxiliare și se întocmeau diferite dosare. Modul lor de folosire era reglementat amănunțit prin ordonanțe ministeriale³².

Se impune necesitatea de a descrie în cele ce urmează, pe scurt, felul de registratură a cărții funciare și modul de constituire a dosarelor pe baza semnelor de arhivă, categoriile de registre auxiliare ce existau precum și scopul pentru care au fost înființate.

³⁰ Informațiile asupra utilizării hărților funciare cadastrale pentru organizarea teritoriului ne-au fost date de specialiști de la ORPOT. Tg. Mureș.

³¹ Ioan Albu, *op. cit.*, p. 372.

³² Ordonanța nr. 4391, din 19 august 1891 a Ministerului de Justiție, care cuprinde regulamentul de administrație judiciară și ordonanța nr. 42100/1914 a aceluiași minister, care cuprinde regulamentul de administrație publică a judecătorilor de ocol din Transilvania. Partea II-a a regulamentulului se ocupă cu administrația interioară a cauzelor funciare, are 7 capitole : I. Organele administrației cărților funciare (grafa funciară), II. Înregistrarea și compunerea indexului, III. Administrarea actelor înainte de trecerea lor la arhivă, IV, Jurnale și alte evidențe, V. Arhiva, VI. Biroul de păstrare a cărților funciare, VII. Informațiile (art. 107—149).

Pentru administrarea cauzelor de carte funciară exista la fiecare judecătorie de ocol a grefă de carte funciară, care era formată din mai multe birouri : registratură, arhivă, biroul de păstrare a cărților funciare etc..³³.

Grefa cărții funciare se compunea dintr-un șef, numit conducătorul de carte funciară și mai mulți funcționari cu calificare obligatorie de carte funciară³⁴. Atribuțiile grăfei erau : înregistrarea actelor, alcătuirea indexului, efectuarea hotărârilor marginale și controlul datelor, înscrierile în cartea funciară, copierea și expedierea hotărârilor (încheierilor de c.f.), administrarea și păstrarea actelor în arhivă, punerea la dispoziția cetățenilor a colilor, registrelor și dosarelor de carte funciară, eliberarea copiilor. Conducătorul de carte funciară avea îndeosebi atribuția de a colaționa și legaliza copiile întocmite de pe colile funciare și de pe hărți, de asemenea de a colaționa înscrierile în cărțile funciare, cu deciziile respective.

În grefa funciară se foloseau următoarele registre³⁵.

Registrul de intrare al actelor de carte funciară

Actele a căror rezolvare era de competența cărții funciare se înscriau în registrul de intrare al actelor cărții funciare (conform formularului nr. XXXII). Se exceptau numai cererile de extrase și copii, care nu trebuiau înscrise în registrul de intrare, ci numai în condica de comenzi (formular nr. XLIV). Un principiu de bază la înregistrarea actelor de carte funciară este prioritatea, potrivit căruia, fiecare act trebuie înscris în registrul de intrare în ordinea în care a sosit la registratură, deoarece ordinea înscrierilor în cărțile funciare se determină exclusiv după numărul pe care cererea îl primește în registrul de intrare. Dacă două sau mai multe cereri au sosit deodată și se referă la același imobil sau la același drept înscris, acest fapt trebuie menționat, atât în registrul de intrare cât și pe acte, cu creionul sau cu cerneală roșie, prin cuvintele : „deodată cu nr. /”. Pentru a preveni abaterile în această privință, registrul de intrare al actelor de carte funciară trebuie încheiat în fiecare zi, prin semnarea după ultima înregistrare de către registrator și judecător.

Numărul de înregistrare al cererii sau actului fracționat cu numărul anului înregistrării și cu literele c.f. formează numărul actului, exemplu 641/1908 c.f. Acest număr de înregistrare trebuie scris cu creionul încă în ziua înregistrării pe coala de carte funciară respectivă (nota marginală). După ce se controlează actele, dacă nu sînt greutăți în ce privește înscrierea în cartea funciară, se scrie pe cerere „nu sînt piedici” și se semnează de registrator.

³³ Victor Andru, *Regulamentul de administrație interioară a judecătoriilor de ocoale din Transilvania, cu adnotări*, Cluj, 1922, p. 121.

³⁴ Ibidem, p. 122.

³⁵ Ordonanța nr. 42100/1914 a Ministerului de Justiție ungar, apărut în „Magyarországí Rendeletek Tárá”, 1914, vol. II, p. 1589–1716, publ. în traducere de Ioan Papp și Paul Balașiu, în *op. cit.*, p. 604–610.

Avînd în vedere că înscrierea în cartea funciară nu se face în aceeași zi cu înregistrarea cererii, ci se poate amîna și cu o săptămînă, nota marginală are scopul de a preveni vreo surpriză ce ar putea interveni în acest timp. După înscrierea în cartea funciară, nota marginală se anulează printr-o linie orizontală.

Condica raportorului

Registratorul trimitea actele după întocmirea lor, cu o condică de raportor (formular nr. XXXIV) judecătorului, care, conform repartîției, urma să rezolve cauza respectivă. Pentru fiecare judecător se ținea cîte o condică de raportor, în care registratorul scria actele repartizate în ordinea numerelor de înregistrare, spre deosebire de grefele ordinare ale fostelor judecătoria de ocol, unde în condica de repartîție se treceau numai cauzele, nu actele din care erau formate acele cauze judiciare.

Condica de predare

Judecătorul trecea actele după ce le rezolva, în condica de predare (formular nr. XXXV), separat pe cele care urmau să fie înscrise în cărțile funciare și separat pe celelalte, în ordinea numerelor de înregistrare ale actelor și le trimitea conducătorului grefei de carte funciară, însoțite de această condică. Grefa lua în primire actele ce trebuiau înscrise în cărțile funciare, iar pe celelalte, cu aceeași condică de predare le dădea expeditorului spre copiere și expediere. Actele în baza cărora s-au efectuat înscrierile în cărțile funciare, după confruntarea lor cu hotărîrea judecătorească, erau trimise de către grefă la arhivă cu o altă condică de expediție.

Condica de repartîție

Înscrierile în cărțile funciare le putea efectua numai conducătorul de carte funciară sau un alt funcționar administrativ cu calificare de conducător de carte funciară, pe care îl delega judecătorul șef. Dacă înscrierile în cărțile funciare se făceau de mai multe persoane, în acest caz se ținea o condică de repartîție (formular nr. XXXVI) pentru a se ști care funcționar de carte funciară a făcut înscrierea respectivă sau în caz de omitere, care trebuia să o facă. Efectuarea înscrierii în cartea funciară trebuia notată și semnată cu cerneală pe decizia respectivă. Dacă se intabula un drept de proprietate, în afară de cărțile funciare, înscrierile mai trebuiau făcute și în registrul parcelelor, în index și pe hartă. Regulamentul interzicea în mod categoric înscrierile în cărțile funciare prin parafe, metode de multiplicare litografică, acestea făcîndu-se numai cu cerneală.

Condica de expediție

Prin această condică (formular nr. XXXVII) se ținea evidența actelor rezolvate, arătîndu-se numărul lor de înregistrare, data trimerii lor pentru înscriere în cărțile funciare și spre copiere (pentru actele unde

nu era nevoie de înscrierea lor în cartea funciară, această rubrică rămânea goală), numele copistului, data expedierii lucrărilor și a așezării lor în arhivă. Dacă biroul de expediție și arhiva erau în același local și expeditorul era totodată și arhivar, în locul condicii de expediție propriu-zise se putea ține o condică de expediție combinată cu registrul de arhivă (formular nr. XXXVIII), în care exista o rubrică în plus, pentru semnele de arhivă. Fiecare cauză funciară primea un semn de arhivă, care se aplica pe dosarul acelei cauze, acesta arătând sub formă de fracție numărul de ordine a localității, numărul de intrare a cauzei și anul respectiv.

Alte condicii de evidență

Grefele de carte funciară aveau separat condică poștală, când expedierea corespondenței nu se făcea prin grefa judecătoriei de ocol. Pentru evidența licitațiilor asupra imobilelor, se ținea jurnalul licitațiilor imobiliare (formular nr. XL).

Termenele de dezbateri și ascultare fixate de instanțele de carte funciară se notau în condica cauzelor mixte (formular nr. XIV). Pentru evidența deplasărilor pe teren se ținea un jurnal (formular nr. XIX), în care la rubrica II se scria numărul de înregistrare a deciziei de deplasare.

Constituirea dosarelor de carte funciară

Actele referitoare la aceeași înscriere în cartea funciară sau chiar la mai multe înscrieri, dacă acestea au legături între ele, formează o cauză și sînt păstrate sub același semn de arhivă. Când pentru o cauză au intrat cel puțin 10 acte sau dacă actele trebuie trimise altei instanțe se deschide o copertă de dosare tip, de culoare galbenă (formular nr. XLIII). Pe copertă se scrie cu creion colorat semnul de arhivă al dosarului, apoi numele judecătoriei (azi a notariatului de stat) și a secției de carte funciară, numele părților și obiectul cauzei, apoi sînt enumerate actele ce le cuprind, care pot fi următoarele :

Cererea, adresa și decizia prin care se ordonă înscrierea.

Proces verbal de punere sub sechestr.

Cerere și publicație de vînzare.

Publicație suplimentară.

Opoziție.

Proces verbal de licitație

Depozit (consemnațiuni).

Cerere și publicație de supralicitare.

Proces verbal de supralicitare

Noua cerere și publicație de vînzare,

Nou proces verbal de licitație.

Raportul curatorului de sechestr.

Observațiuni (la raportul curatorului de sechestr)

Proces verbal de dezbateri sau de ascultarea părților.

Cerere de trimitere în posesie.

Proces verbal de dezbateri serială și decizia serială.

Decizie de ordonanțare.

Recurs.

Hotărîrea instanței II

Hotărîrea instanței III

Decizie prin care se ordonă intabularea dreptului de proprietate a cumpărătorului la licitație.

Acte străine.

Alte acte importante.

Numerele de înregistrare ale actelor se înscriu în ordinea serială în rubricile ce se află pe prima pagină a copertei.

În dreptul actelor enumerate pe coperta dosarului, se scriu numerele de ordine sub care aceste acte se păstrează în dosar, după ce ele au fost așezate în ordinea serială a numerelor de înregistrare. Pe pagina interioară a copertei se notează numele și domiciliul persoanelor cărora li se fac comunicările de acte.

Dosarele sînt păstrate în arhivă mai multe la un loc, legate în pachete în ordinea semnelor de arhivă. Pe coperta pachetului se scrie semnul de arhivă cel mai mic și cel mai mare al dosarelor din pachet. Semnul de arhivă, după cum am amintit, constă dintr-un număr roman sau arab care arată numărul de ordine alfabetică a localității respective din cuprinsul circumscripției de carte funciară și dintr-o fracție ordinară a cărei numitor indică anul intrării primului act al cauzei, iar numărătorul a cita cauză funciară a fost în seria celor referitoare la acea localitate, în anul respectiv. De exemplu VIII $\frac{16}{1908}$ sau 21 $\frac{49}{1910}$.

Fiecare cauză primește un semn de arhivă separat, care se scrie atît pe coperta dosarului cît și pe fiecare act, care primește numărul de înregistrare al actului.

Semnul de arhivă în grefa funciară nu este identic cu numărul de dosar din grefa tribunalelor, deoarece dosarele de carte funciară nuse pot indica prin numărul de înregistrare al actelor, căci ele cuprind mai multe acte, din care fiecare are alt număr de înregistrare. De aceea s-a simțit nevoia a li se da ca indicative semnele de arhivă — care se aplică atît pe dosare cît și pe actele ce le cuprind. Semnele de arhivă au importanță numai pentru administrația cărților funciare.

Condica semnelor de arhivă

Pentru semnele de arhivă există cîte o condică pentru fiecare localitate (formular nr. XLI). În rubrica I. se scrie numărul serial, adică numărătorul semnului de arhivă ; de exemplu, pentru semnul de arhivă I $\frac{25}{1915}$ se va scrie numărul 25, iar în rubrica II. se notează cu creionul ; în cazul că se scoate vreun act din arhivă, numărul la care actul a fost anexat, se anulează cu o linie cînd actul este restituit.

Predarea actelor de carte funciară instanțelor judecătorești sau altor instanțe se face pe bază de adeverință. În caz că nu sînt restituite trebuie reclamate după un termen de 3 luni de la predare.

Condica serială a arhivei

Condica serială numită și indexul numeric al arhivei (formular nr. XLII) cuprinde în prima rubrică numerele de înregistrare ale actelor în ordinea serială, iar în a doua rubrică semnul de arhivă al actelor. Cu ajutorul acestei condici, se arată semnul de arhivă, adică numărul dosarului funciar care corespunde numărului de înregistrare al actului. Consultarea condicii ne permite să aflăm dacă actul este la un loc sau nu. Fără acest index, actele de carte funciară s-ar putea găsi greu.

La instanțele mai mici, unde expeditorul era și arhivar, spre a nu se folosi două evidențe separate, s-a introdus o condică combinată de expediție și semne de arhivă (formular nr. XXXVI).

Biroul de păstrare a cărților funciare

Colile (protocoalele) de carte funciară se păstrează pe localități în ordine numerică, în cutii de carton sau de lemn anume pregătite pentru conservarea lor. Pe cutii este scrisă denumirea localității și numerele colilor de carte funciară ce le cuprind.

Regulamentul cărții funciare (art. 142) arată că aceste cutii se așază orizontal, în ordine alfabetică pe localități, în dulapuri împărțite pe rafturi. Este interzisă așezarea lor în poziție verticală, pentru a nu se deteriora. Se prevede de asemenea ca foile și hărțile de carte funciară să fie păstrate cu cea mai mare grijă, arătându-se că hărțile (planurile) să fie îndoite numai în locurile destinate pentru îndoituri.

La un loc cu foile de carte funciară a localităților se mai păstrează și următoarele hărți și registre auxiliare de carte funciară privitoare la acele localități :

a. — Hărțile de carte funciară, care pot fi improvizate cu ocazia înființării protocoalelor funciare, sau hărți cadastrale exacte, întocmite mai târziu cu aparate trigonometrice.

b. — Registrul parcelelor funciare, înființat conform ordinului nr. 19665/1895 al Ministerului de Justiție. Acest registru cuprinde trei rubrici : una destinată înscririi tuturor numerelor de parcele pe care le cuprind colile funciare, a doua în care se arată numărul colii de carte funciară în care este trecută parcela respectivă și a treia în care se înscriu numerele colilor de carte funciară unde parcela a fost scrisă ulterior.

c. — Indexul alfabetic al proprietarilor înscrși în cartea funciară, întocmit conform art. 175 al ordinului de mai sus. Acest registru are două rubrici : prima cuprinde numele proprietarilor înscrși în cartea funciară, iar a doua arată numerele colilor de carte funciară în care sînt înscrise imobilele fiecărui proprietar.

Cărțile funciare, registrele și actele de arhivă pot fi consultate în biroul de conservare a cărților funciare, în prezența unui funcționar de carte funciară. Se pot elibera copii atât de pe colile de carte funciară, cît și de pe actele din arhivă.

Registrul de comenzi al copiilor de carte funciară

Cererile de copii și extrase se înscriu într-un registru de comenzi, numit și condică de procurăria copiilor de carte funciară (formular nr. XLIV). În acest registru, în afară de obiect se mai arată dacă cererea s-a făcut pentru copie completă sau extras de cartea funciară, pentru copie legalizată sau nelegalizată.

În rubrica a 5-a se scrie dacă întocmirea copiilor s-a făcut din registrul parcelelor, indexul alfabetic, sau după cărțile funciare scoase din uz. Eliberarea copiilor de carte funciară se face în ordinea înregistrării cererilor.

Preluarea arhivelor de carte funciară

Spre deosebire de arhivele instanțelor judecătorești pentru care, începînd cu ordinul nr. 28.J/1955 al Ministerului Justiției³⁶ și continuînd cu alte ordine, s-au dat instrucțiuni detaliate pentru preluarea lor, precum și un indicator al termenelor de păstrare a dosarelor și registrelor respective³⁷, pentru instanțele de carte funciară nu s-au dat încă directive unitare, după care să se prelucreze.

Instrucțiunile Ministerului Justiției, către tribunalele și notariatele din țară, nu se pot aplica și la acest gen de materiale din cauză că sistemul de ordonare a arhivelor de carte funciară este cu totul deosebit de cel al instanțelor judecătorești, iar felul actelor create de cărțile funciare diferă de asemenea de cele întocmite de tribunale.

Arhivele de carte funciară (coli, dosare și registre) s-au constituit pe localități și, în cadrul acestora, pe ani. La ordonarea arhivelor cărții funciare nu se poate folosi sistemul cronologic ca la instanțele judecătorești, ci se va aplica sistemul geografic de ordonare.

O altă caracteristică a acestor materiale este integritatea fondurilor de carte funciară de la notariatele de stat. Arhivele păstrate aici, pe lângă cele actuale, mai cuprind și arhivele unor instanțe de carte funciară desființate, ca urmare a împărțirilor administrative. Aceste materiale nu se pot considera ca fonduri separate (închise) ci, avînd în vedere că localitățile respective au intrat în componența administrativă raională, arhivele lor se folosesc mai departe. Arhivele de carte funciară, privitoare la localitățile unui raion, indiferent de timpul și locul unde s-au format, constituie un singur fond de arhivă. De exemplu: Arhiva cărții funciare de la notariatul de stat al raionului Odorhei cuprinde coli, dosare și registre care provin de la următoarele instanțe de carte funciară: 1. Odorhei, 2. Cristur (desființată), 3. Sighișoara (unele localități au trecut împreună cu registrele de c.f. la raionul Odorhei), 4. Sîngeorgiul de Pădure (desfiin-

³⁶ Ministerul Justiției, Ord. nr. 28/J, din 1 apr. 1955, „Instrucțiuni pentru inventarierea, expertizarea și predarea arhivelor vechi ale instanțelor judecătorești către Arhivele Statului”, modificat prin Ord. nr. 3/7 din 4 febr. 1960.

³⁷ Ministerul Justiției, Ordinul 64/J, din 3 dec. 1958, „Indicator de dosare, registre și alte materiale documentare ale tribunalelor regionale și populare și ale notariatelor de stat cu specificarea termenelor de păstrare.

țată), 5. Ocland (desființată), 6. Praid (desființată), 7. Rupea (desființată).

Arhivele de carte funciară a localităților din raionul Odorhei, care au aparținut acestor 7 instanțe de carte funciară, din care 5 au fost desființate, nu constituie 7 fonduri separate de arhivă, ci formează un singur fond unificat, al arhivei de carte funciară de la notariatul de stat al raionului Odorhei.

Prelucrarea arhivelor de carte funciară cuprinde 3 operațiuni principale: ordonarea, inventarierea și expertizarea.

În prealabil se întocmesc o serie de lucrări ca: nota istorică asupra instituției și a arhivei, schema de sistematizare și instrucțiunea de lucru, necesare pentru executarea în bune condițiuni a operațiunilor de prelucrare³⁸.

Ordonarea

În timpul ordonării, trebuie să se revadă întregul material documentar al instanței cărții funciare, spre a se stabili dacă s-a respectat modul de ordonare pe localități conform împărțirii administrative de astăzi. În cazul că nu a fost respectată această ordonare, iar materialele de arhivă sînt amestecate fără discernămint, se vor determina, pentru fiecare dosar, condică, registru etc. după cuprinsul lor sau după alte criterii localitatea de care aparține, apoi se vor așeza la locul lor în ordinea alfabetică a localității respective (comună, sat), conform împărțirii administrative raionale. Materialele care aparțin de localități din cadrul altor raioane, se vor trimite la secțiile de carte funciară de la notariatele de stat respective, spre a se înscrie în inventarele lor de arhivă.

Arhiva cărții funciare se ordonează în modul următor:

Dosarele se așază pe localități în ordinea alfabetică a localității, iar în cadrul localităților în ordinea cronologică.

La dosarele fiecărei localități se mai așază registrele auxiliare pri-vitoare la acea localitate: registrul parcelor cu hărțile de carte funciară și indexul alfabetic al proprietarilor înscrși în cărțile funciare. Dacă în localitatea respectivă (oraș) a existat sau există și o instanță de carte funciară, după dosarele și registrele locale, se vor așeza registrele administrative ale instanței cărții funciare desființate sau existente, registrul de intrare, condica raportorului, condica de predare, condica de repartitie, condica de comenzi etc., care s-au reținut pentru păstrarea permanentă după lucrările de selecționare ale arhivei. Dosarele trebuie așezate în interiorul pachetelor pe comune și ani, în ordinea numerică a semnelor de arhivă.

În camera de cercetare a cărților funciare se păstrează foile de carte funciară, care, conform regulamentului de funcționare, sînt așezate în cutii, pe localități, în ordinea serială a numărului de carte funciară și în

³⁸ Pentru întocmirea lucrărilor preliminare vezi articolul: M. Soveja, M. Lăzărescu: „Prelucrarea tehnico-științifică a materialelor documentare din fondul arhivistic de stat”, în „Revista Arhivelor”, nr. 2/1962, p. 233–234.

ordinea alfabetică a localităților. Colile sistate, care s-au scos de aici și se păstrează în alt loc, de asemenea se țin pe localități, în ordine numerică.

În cursul lucrărilor de ordonare a celor trei categorii de materiale documentare : dosare și registre auxiliare, coli (fascicule) de carte funciארă în vigoare și coli de carte funciארă sistate, lucrătorii de arhivă vor asigura și buna lor conservare. Ordonarea pachetelor de dosare și a registrelor se va face începînd cu polița de sus a raftului, de la stînga la dreapta, în ordinea alfabetică a localităților. Pe pachete se vor aplica etichetele care vor cuprinde denumirea localității și indicarea anilor documentelor ce le conțin. Pe etichetele pachetelor de coli funciארare sistate se scriu numerele de ordine ale foilor pe care le conțin³⁹.

Cele arătate mai sus cuprind modul de ordonare a arhivelor cărții funciארare, prin respectarea îndeaproape a sistemului de constituire și de funcționare a acestor arhive, conform regulamentelor de funcționare.

Buna ordonare a materialului, în sensul celor arătate mai sus, asigură și o bună desfășurare a celorlalte operațiuni de prelucrare : inventarierea și expertizarea.

Inventarierea

Inventarele de arhivă ne arată conținutul materialelor documentare ale fondului arhivei cărților funciארare și constituie totodată o evidență administrativă a tuturor unităților de păstrare în cadrul fondului. De aceea, cînd se întocmesc inventare se va avea în vedere felul de ordonare a arhivei⁴⁰.

Inventarele arhivelor cărților funciארare se întocmesc pe localități, iar în cadrul acestora pe ani.

Dăm un model de inventar al dosarelor de carte funciארă.

În titlul inventarului, după ce se indică localitatea și anul din care este arhiva, este necesar a se arăta și de care judecătorie de ocol aparține în acel an localitatea respectivă ; altfel nu s-ar putea explica de ce cu ocazia unei împărțiri administrative, acea localitate și-a schimbat semnul de arhivă, adică a primit un alt număr de ordine. În rubrica 2 se va scrie semnul de arhivă al dosarului, care arată ordinea după care sînt așezate dosarele. Rubrica 3 cuprinde numărul vechi al dosarului, fără de care cu greu se va putea găsi un dosar în arhivă, numai pe baza indicațiilor date de registrul de intrare-ieșire.

La rubricile 4,5 și 6 se scriu numele și prenumele părinților, domiciliul lor și obiectul cauzei, iar în rubrica 7 se notează numerele dosarelor anexe care au legătură cu acea cauză funciארă. Rubrica „observațiuni” este destinată mențiunilor de expertizare a dosarelor. Aici se va scrie litera M (maculatură) în dreptul dosarelor selecționate, pentru predare la D.C.A.

Avînd în vedere numărul mare de dosare de carte funciארă, care s-au constituit anual, este necesar a se întocmi cîte un inventar separat

³⁹ D.G.A.S., Instrucțiuni generale nr. 6720, din 27 noiembrie 1957, pentru organizarea și funcționarea arhivelor organelor și instituțiilor de stat, ale organizațiilor economice socialiste și ale organizațiilor obștești, ed. II, Buc., 1959, p. 15—16.

Ibidem, p. 14.

R. P. R.
Notariatul de Stat
al raionului Odorhei
Secția cărții funciare

INVENTAR Nr. 17

de dosarele din arhiva cărții funciare a comunei (satului) Betești, care aparține de Judecătoria
de ocol Cristur, pe anul 1917

Nr. crt.	Semnul de arhivă al dosarului	Nr. vechi al dos.	Numele și prenumele părților	Domiciliul	Obiectul cauzei	Nr. dos. anexe	Obs.
1	2	3	4	5	6	7	8
1	4 $\frac{1}{1917}$	$\frac{1402}{1917}$	Fiscul din Cristur c/a Ger- gely Ioan și soția Szécsi Lidia	Cristur Ocland	rad. intab. drept propr.		
2	4 $\frac{2}{1917}$	$\frac{171}{1917}$	Gál Terezia	Betești	rad. minorit.		
3	4 $\frac{3}{1917}$	$\frac{481}{1917}$	Györ Maria c/a Györ Ioan	Betești	intab. drept propr.	$\frac{1284}{1917}$	
4	4 $\frac{4}{1917}$	$\frac{193}{1917}$	Soția lui Adam V.n. Székely Moise c/a Adam Mihai	Brașov Betești	intab. drept propr.		
5	4 $\frac{5}{1917}$	$\frac{875}{1917}$	Simo Moise și soția Corund Susana c/a Györ Moise	Porumbeni Betești	intab. drept propr.	$\frac{2409}{1917}$	

pentru fiecare an din cadrul localităților și în toate inventarele numărul curent al dosarelor va începe cu 1. Inventarele se vor numerota în continuare pe localitatea respectivă, începînd de la anul cel mai vechi, pînă la anul cel mai nou.

După ce s-a terminat inventarierea arhivei unei localități, se va trece la inventarierea arhivei din a doua localitate ce urmează în ordinea alfabetică, apoi a treia etc. pînă la ultima localitate din raion.

Pentru registrele și condicele de carte funciară ale localităților se va întocmi de asemenea cîte un inventar pe fiecare localitate. Acest inventar are forma arătată la Instrucțiunile nr. 3813/1961 ale Direcției Generale a Arhivelor Statului⁴¹, după cum urmează :

⁴¹ D. G. A. S. „Instrucțiuni nr. 3813/27 dec. 1961 pentru expertizarea materialelor documentare“. Buc., 1962, p. 19.

R.P.R.

Notariatul de Stat
al raionului Reghin
Secția cărții funciare

INVENTAR Nr.

de registrele de carte funciară a orașului Reghin, create înainte de punerea în aplicare a nomenclatorului

Nr. crt.	Nr. vechi al registrului	Conținutul pe scurt al registrului, condiei	Anii extremi	Obs.

În inventarul de mai sus se vor scrie registrele și condicile de carte funciară, care se întocmesc pe comune și anume: indexele alfabetice ale proprietarilor înscrși la cartea funciară, registrele parcelelor împreună cu hărțile (planurile). Dacă hărțile sînt separate de registrul parcelelor, cum este cazul la orașe și comunele mari, se va scrie în inventar fiecare hartă sau plan de carte funciară.

În cazul că într-o localitate oarecare a funcționat sau funcționează o instanță de carte funciară, registrele administrative ale acelei instanțe se vor trece în inventarul de registre al localității respective. În acest caz, în afară de inventarele registrelor proprii arătate mai sus, se va întocmi un inventar pentru registrele instanței cărții funciare din acea localitate, după modelul arătat, în care se vor trece pe rînd toate registrele administrative ce se păstrează de la instanța numită.

Pentru colile de carte funciară în vigoare și cele sistate, se vor întocmi inventare cu rubricile conform cu modelul următor:

R.P.R.

Notariatul de Stat
al raionului Reghin
Secția cărții funciare

INVENTAR Nr.

de cărțile funciare în vigoare a localității Frunzeni, raionul Reghin

Nr. crt.	Nr. c.f. în vigoare	Numele primului proprietar	Nr. topografie al c.f. existente	Obs.

R.P.R.

Notariatul de Stat
al raionului Reghin
Secția cărții funciare

INVENTAR Nr.

de cărțile funciare sistate ale localității Frunzeni, raionul Reghin

Nr. crt.	Nr. c.f. sistate.	Numele fostului proprietar	Nr. topografie sistat	Obs.

La sfârșitul inventarelor se face o încheiere, în care în cifre și litere se arată numărul unităților de păstrare (dosare, registre, condicii, foi, c.f.) pe care le cuprind. Inventarele se vor scrie la mașină, pe hîrtie de bună calitate și vor fi semnate de persoanele care le-au întocmit și de șeful biroului de carte funciară a notariatului de stat, cu indicarea funcției celui care le-a întocmit și a datei întocmirii. Filele inventarelor se vor coase sau lega în coperte tari pe localități și se vor numerota. Dosarul de inventare se înscrie ca ultimul în inventarele dosarelor localității respective, deci va primi ultimul număr de ordine din inventar⁴².

Expertizarea

Cea mai importantă operațiune de prelucrare a arhivei cărții funciare este expertizarea, adică studierea amănunțită a fiecărei unități de păstrare, spre a se stabili importanța lor din punct de vedere politic, științific sau practic și de a se vedea dacă pentru unele acte a trecut sau nu termenul de păstrare sau de prescriere. Materialele considerate fără vreo valoare se vor expertiza și preda organelor D.C.A. pentru retopire. Condiția esențială a unei expertizări este ordonarea și inventarierea prealabilă cu mare atenție a materialului documentar, astfel ca toate unitățile de păstrare să fie complet și precis descrise.

Expertizarea arhivelor se execută de comisiile de expertiză conform HCM. nr. 1119/1957 și a instrucțiunilor nr. 3813/27 dec. 1961, ale Direcției Generale a Arhivelor Statului⁴³.

Pentru determinarea uniformă a valorii materialelor documentare comisiile de expertiză se pot ghida după următorul indicator de termene de păstrare⁴⁴.

Din dosarele cu termene de păstrare limitate (30, 5, 2 ani) înainte de expertiza se vor scoate deciziile (încheierile) și actele originale, ca: testamente, certificate de succesiune și moștenire, contracte etc. care se vor lega sau șnuri în ordine cronologică în cîte un dosar pe localități. Dosarele cu decizii și acte originale se vor înscrie și ele în inventarul dosarelor localității respective, avînd termen de păstrare permanent. Restul actelor din dosare se consideră maculatură și se dau la retopit.

Dosarele care au valoare politică, științifică sau economică (de ex. cuprind acte de reformă agrară, referitoare la mine etc.) se vor reține pentru păstrare permanentă, chiar dacă fac parte din categoriile dosarelor cu termene de păstrare limitate.

⁴² D.G.A.S. Instrucțiunile generale nr. 6720/1957, p. 15.

⁴³ H. C. M. nr. 1119 din 17 iulie 1957, privind organizarea și funcționarea Direcției Generale a Arhivelor Statului și administrarea fondului arhivistic de stat al R. P. R. Instrucțiunile 3813/27 dec 1961 pentru expertizarea materialelor documentare.

⁴⁴ Pentru aprecierea termenelor de păstrare prevăzute în acest indicator s-au făcut studii aprofundate. În afară de instrucțiunile D.G.A.S. s-au mai studiat și alte materiale ca: „Ordonanța nr. 13300/1912 a Ministerului de Justiție Ungar, privitor la selecționarea dosarelor și registrelor administrative din arhivele instanțelor judecătorești și ale parchetelor” republicată în anul 1923 de Directoratul General din Cluj.

INDICATOR

cu termenele de păstrare a registrelor, dosarelor și altor materiale documentare comune
cărților funciare de pe lângă notariatele de stat

Nr. crt.	Denumirea categoriilor de materiale	Termenul de păstrare (în ani)	Obs.
1	2	3	4
	a) Registre.		
1	Registre de intrare a actelor de c.f.	P	
2	Indexul cauzelor de c.f.	P	
3	Registru de arhivă combinat cu condica de expediție	P	
4	Registru semnelor de arhivă	P	
5	Index numeric pentru arhiva de c.f.	P	
6	Index alfabetic al proprietarilor înscrisi în c.f.	P	
7	Repertoriul parcelor de c.f.	P	
8	Hărți și planuri de c.f.	P	
9	Cărți funciare în vigoare	P	
10	Cărți funciare sistate	P	
11	Condici de raportor în cauze funciare	30	
12	Jurnalul licitațiilor imobiliare	30	
13	Condică de predare	5	
14	Condică de repartitie	5	
15	Condică de expediție	5	
16	Condică de comenzi a copiilor de c.f.	5	
17	Condică de evidență	5	
18	Condică de poștă pentru scrisori simple	2	
19	Condică de poștă pentru valori și scrisori recomandate.	2	
	b) Dosare.		
	1) Dosare privind lucrări speciale.		
20	Localizări	P	
21	Comasări	P	
22	Transformări	P	
23	Rectificări parțiale	P	
24	Proportionalizări de pășuni	P	
25	Composesorale	P	
26	Hărți de localizare, comasare, transformare	P	
27	Lucrări de reformă agrară, incl. schițele și alte tabele comunale.	P	
	2) Dosare privind ipotecile, succesiunile, donațiunile etc.		
28	Ipoteci din avutul obșteșc	P	
29	Dosare de licitații cu procese verbale de proprietate	P	
30	Succesiuni	30	
31	Donațiuni	30	
32	Întrețineri, rentă viajeră	30	
33	Vinzări, cumpărări	30	
34	Partaje	30	
35	Contracte de schimb	30	
36	Diferite procese pentru recunoașterea dreptului de proprietate, posesiuni, rectificări, ieșiri din indiviziune etc.	30	
	c) Alte dosare		
37	Comenzi de c.f. (cereri, copii de certificate etc.)	5	
38	Ipoteci	5	
39	Execuții	5	
40	Notațiuni	5	
41	Radieri	5	

Cu ocazia expertizării, trebuie să se aibă în vedere și cantitatea materialelor documentare rămase. În caz că de la o localitate oarecare nu a rămas material documentar pentru unii ani, decât în cantitate foarte mică, se vor reține pentru păstrare permanentă acele materiale, chiar dacă sînt de mai mică importanță, care în alte împrejurări ar fi fost înlăturate.

Pentru materialele nefolositoare comisia de expertiză va întocmi liste de selecționare în două exemplare conform modelului de la anexa 1 din Instrucțiunile de expertizare nr. 3813/1961, care, după ce vor fi aprobate de șeful instituției, adică de notarul de stat, se vor trimite împreună cu inventarele respective spre confirmare Direcției Generale a Arhivelor Statului sau serviciilor regionale ale Arhivelor Statului, după caz. După obținerea confirmării listelor de selecționare, se va scrie în inventare în dreptul dosarelor și registrelor eliminate, la rubrica „observațiuni”, mențiunea M (maculatură). Dacă din dosarele de carte funciară nu s-au selecționat toate actele, ci numai o parte (foile de înmanuare, copiile etc.) se va menționa acest lucru pe coperta dosarului, scriindu-se litera M în dreptul actelor selecționate. Materialul devenit maculatură se predă la D.C.A. pentru retopire.

După încheierea lucrărilor de expertiză se va întocmi un proces verbal, în care se va arăta cum a decurs expertizarea, cine a executat-o, cine a controlat-o, ce material documentar s-a eliminat, pe localități, ani și categorii, în ce cantități și după ce criterii s-au condus în lucrările de expertiză.

În procesul verbal, se vor nota orice alte observațiuni, care ar fi utile pentru expertiza viitoare⁴⁵.

* * *

În cele prezentate pînă aici am încercat să arătăm importanța instanțelor de carte funciară și a arhivelor pe care le-au constituit și le constituie și astăzi. Pentru ordonarea, inventarierea și expertizarea acestor arhive am propus unele metode de lucru și am formulat unele modele de inventare și indicatoare de termene, care, completate, și o dată cu îmbogățirea experienței, vor crea posibilitatea ordonării uniforme a arhivelor de carte funciară din Transilvania, Banat și o parte din regiunea Suceava. Ordonarea, inventarierea și expertizarea în bune condițiuni a acestor arhive de carte funciară vor permite punerea în folosință a materialelor documentare ce le conțin, în special a hărților și a planurilor cadastrale, în scopuri științifice și practice.

⁴⁵ „Revista Arhivelor“, nr. 1/1962, p. 92–101.

ANEXE

1

Registru de intrare al actelor de c.f.

(Formular nr. XXXII la art. 121 Rsj)⁴⁶

Ziua și luna intrării	Nr. crt.(de înreg.) Nr. premegător și numele rapor torului	Numele părților	Natura și cuprinsul actului	Comuna și nr. fascic. funduare (protocolul funduar)	Nr. înscrisurilor originale și al altor acte alăturate	Obs.
1	2	3	4	5	6	7

2

Indexul cauzelor c.f.

(Formular nr. XXXIII la art. 119 Rsj)

Cuvînt îndreptător	Nr. de înregistrare și arătarea pe scurt al actului
1	2

3

Condica raportorului de c.f.

(Formular nr. XXXIV la art. 121 Rsj)

Nr. crt.	Data distribuției	Nr. de înre- gistrare	Dovada de primire	Ziua rezol- vării	Nr. crt.	Data distribuției	Nr. de înregistrare	Dovada de primire	Ziua rezolvării
1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

⁴⁶ Rsj = Regulamentul de serviciu al judecătorilor de ocol, emis de Ministerul de Justiție ungar prin ord. nr. 42100 din 25 aug. 1914 — vezi : *Rendeletek Tára*, 1914, Budapesta, 1914, p. 1 580—1 716.

4.

Condica de predare a cauzelor funciare

(Formular nr. XXXV la art. 122 Rsj)

Nr. de înregistrare	Dovada de primire	Nr. de înregistrare	Dovada de primire
1	2	1	2

5.

Condica de repartitie a cauzelor funciare

(Formular nr. XXXVI la art. 123 Rsj)

Numărul de înregistrare	Ziua intrării la grefa c.f.	Numele celui ce face înscuțiunea în cărțile funduare	Ziua trimerii la expeditor	Numărul de înregistrare	Ziua intrării la grefa c.f.	Numele celui ce face înscuțiunea în cărțile funduare	Ziua trimerii la expeditor
1	2	3	4	1	2	3	4

6.

Condica de expediție a cauzelor funciare

(Formular nr. XXXVII la art. 125 Rsj)

Nr. de înregistrare	Ziua		Numele copistului	Data expediției și a trecerii scriptelor la arhivă	Nr. de înregistrare	Ziua		Numele copistului	Data expediției și a trecerii scriptelor la arhivă
	Trimerii la persoana care îndeplinește înscuțiunea în c.f.	Sosiri la expeditor				Trimerii la persoana care îndeplinește înscuțiunea în c.f.	Sosiri la expeditor		
1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

7.

Condica de expediție combinată cu registrul de arhivă

(Formular nr. XXXVIII la art. 125 Rsj)

Nr. de înregistrare	Ziua		Numele copistului	Data expediției și a trecerii scriptelor la arhivă	Semnul de arhivă	Nr. de înregistrare	Ziua		Numele copistului	Data expediției și a trecerii scriptelor la arhivă	Semnul de arhivă
	Trimiterea la persoana care îndeplinește înscrisurile în c.f.	Sosirii la expeditor					Trimiterea la persoana care îndeplinește înscrisurile în c.f.	Sosirii la expeditor			
1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6

8.

Jurnalul licitațiilor imobiliare

(Formular nr. XL la art. 130 Rsj)

Numărul publicației de vânzare (licitație)	Locul și ora licitației	Numele delegatului	Obs.
1	2	3	4

Pe ziua de anul

--	--	--	--

Pe ziua de anul

--	--	--	--

9.

Condica semnelor de arhivă la c.f.

(Formular nr. XLI la art. 134 Rsj)

Numărul serial al semnului de arhivă	Numărul la care s-a anexat actul scos din arhivă
1	2

12

Condiția de comenzi a copiilor de c.f.

(Formular simplificat în uz)

Nr. crt. Data	Numele părților	Nr. dosarului c.f.	Cuprinsul cererii	Timbre
1	2	3	4	5

13

Condiția de poștă pentru scrisori simple

(Formular nr. XXIII la ord. 76 Rsj)

Data expediției	Numărul scrisorilor	Dovada de primire
1	2	3

14

Condiția de poștă pentru valori

(Formular nr. XXIV la ord. 76 Rsj)

Nr. dosarului	Greutatea expediției	Data	Adresantul	Arătarea sumei sau a obiectului expedit	Semnătura de primire
expediției					
1	2	3	4	5	6

15

Opisul alfabetic despre proprietarii înscrși în c.f.

Numele proprietarilor înscrși în c.f. și nr. casei	Nr. coalei c.f. în care sînt înscrise imobilele	Observațiuni
1	2	3

16.

Registrul parcelelor funciare

Nr. topografic al parcelei	Nr. protocolului c.f. în care e trecută parcela	Nr. coalei cărții funduare în care parcela a fost trecută mai târziu	Indicarea părții de hotar
1	2	3	4

17.

Coala Cărții Funduare

Nr.

Superficie

Comuna Tg. Mureș

A) FOAIA DE AVERE

Nr. de ordine	Numărul topografic		Măsura de suprafață cadastrală în jugăre de 1600 stinjeni ☐		Notă
			jugăre	stinjeni ☐	
		Casă de cărămidă, acoperită cu țiglă, compusă din: 2 camere, 1 bucatărie, 1 cămară, 1 baie, antreu, 1 terasă, 1 pivniță în str. nr. (Vezi c. f. nr. / /			

B) FOAIA DE PROPRIETATE

Nr. seria		Notă
1.	Prezentat la în baza hotărîrii nr. a sfatului popular al orașului Tg. Mureș, a procesului verbal de punere în posesie, a schiței aprobate de secția arhitectură și sistematizare sub nr. 1958 și a certificatului de căsătorie nr. / să se întabuleze dreptul de proprietate, ca bun comun transcris din c. f. nr. în favoarea lor.	
2.		

Nr.

Comuna

C) FOAIA DE SARCINI

Nr. seria		S u m a		Notă
		lei	b.	

18

Coala Cărții Funduare

Nr.

Folosință
veșnică

Comuna Tirgu-Mureș

A. FOAIA DE AVERE

Numărul de ordine	Numărul topografic		Măsura de suprafață cadastrală în jugăre de 1 600 stinjeni		Notă
			jugăre	stinjeni	
		Loc de casă strada . . . Construcții suprafece (Vezi c.f. nr. . . .)			

Nr.

Comuna Tirgu-Mureș

B) FOAIA DE PROPRIETATE

Nr. seria		Nota
1	Prezentat la din redactată de statul popular al orașului Tg. Mureș, comitetul executiv, a procesului verbal de punere în posesie, a schiței aprobată de secția arhitectură și sistemizare sub nr. [. din și a certificatului de căsătorie nr. din imobilul de sub nr. de ord. A+1 cu nr. topografic s-a transcris din c.f. nr. cu situația de carte funciară neschimbată, și acolo asupra acestuia se inscrie dreptul de proprietate în favoarea STATULUI – R.P.R.	
2	Totodată asupra imobilului de mai sus, să se evidențieze împrejurarea că pe acest imobil s-a construit o casă din cărămidă acoperită cu țiglă, compusă din: 2 camere, 1 bucatărie, 1 cămară, 1 baie 1 antreu, 1 terasă, 1 pivniță în str. nr. să se transcrie în cf. nr. din nou înființat și acolo asupra acestuia ca bun comun în favoarea lor	

Nr.

Comuna.

C) FOAIA DE SARCINI

Nr. seria		Suma		Nota
		lei	b.	
1	Prezentat la În baza hotărârii nr. din a Sfatului popular al orașului Tirgu-Mureș, comitetul executiv, a procesului verbal de punere în posesie, a schiței aprobată de secția arhitectură și sistematizare sub nr. și a certificatului de căsătorie, se înscrie dreptul de folosință veșnică în favoarea lui.			

EVOLUȚIA SISTEMULUI DE REGISTRATURĂ CU EVIDENȚELE CREATE ÎN ARHIVELE COMITATELOR DIN TRANSILVANIA ȘI FOLOSIREA ACESTORA CA INSTRUMENTE DE INFORMARE ȘTIINȚIFICĂ

R. TEXE

În munca arhivistică, obiectivul principal spre care se îndreaptă celelalte operațiuni constă în organizarea folosirii multilaterale și complete a materialelor documentare în scopul sprijinirii propagandei de partid și de stat, a activității de cercetare științifică și a dezvoltării economiei naționale.

Folosirea multilaterală și completă a materialelor documentare este însă condiționată de prelucrarea tehnico-științifică a acestora precum și de întocmirea instrumentelor de evidență și de informare științifică care să asigure orientarea precisă asupra cantității și conținutului materialelor documentare ¹.

Direcția Generală a Arhivelor Statului, prin normele și instrucțiunile elaborate, a asigurat condițiile necesare pentru ca activitatea de prelucrare tehnico-științifică, întocmirea de instrumente de evidență și de informare științifică să se desfășoare pe baza unor principii unitare, luând măsurile cuvenite spre a grăbi lucrările în vederea dării în folosire a fondurilor păstrate în depozitele Arhivelor Statului, acordându-se prioritate acelor care prin conținutul lor sînt mai importante.

Pentru materialele documentare create în anumite perioade istorice și pe anumite arii geografice, supuse unor administrații cu sisteme specifice de creare și manipulare a actelor și de constituire a arhivei, se impune, ca, la unele operații arhivistice, să se adopte soluții de rezolvare deosebite, dar cu stricta respectare a principiilor de bază unitare, stabilite de Direcția generală a Arhivelor Statului. În baza acestor principii, în cazul materialelor documentare create pe un anumit teritoriu, cu particularități comune în ceea ce privește crearea, manipularea și constituirea lor în arhivă, operațiile arhivistice se execută după criterii uniforme pentru toate materialele documentare create sub același regim. Asemenea materiale documentare sînt și cele create de instituțiile din Transilvania în epoca feudală și capitalistă, pînă la introducerea sistemului de constituire a dosarelor moderne ². Dintre acestea majoritatea o constituie actele

¹ „Revista Arhivelor”, IV nr. 1, (1961), p. 21 și următoarele; an VI nr. 2 (1963), p. 6—7; an V nr. 2, (1962), p. 219.

² Ibidem, an V nr. 2, (1962), p. 265—280.

create după introducerea sistemului de registratură în Transilvania, care a avut loc în al optălea deceniu al secolului al XVIII-lea. Trăsătura comună a acestor materiale documentare constă în aceea că ele sînt manipulate, păstrate și ținute în evidență fiecare act în parte, în baza numărului pe care l-au primit la intrarea lor în circuitul administrației la instituția respectivă. Deci manipularea, păstrarea și evidența acestor acte se bazează pe sistemul de registratură, care va evolua cu timpul și pe instrumentele de evidență create în cadrul acestui sistem. În acest sistem, fiecare act, sau în faza evoluată actele conexe ale unei singure pricini, constituie o unitate de păstrare. Referitor la prelucrarea tehnico-științifică a materialelor documentare create în cadrul funcționării sistemului de registratură și păstrate și manipulate în arhivă în baza numărului lor de înregistrare, s-a ajuns la concluzia că acolo unde s-au păstrat instrumentele contemporane de evidență ale acestui sistem și răspund cerinței de a asigura evidența cantitativă a materialelor la care se referă și oferă și informații asupra conținutului acestor materiale, ele să poată fi întrebuințate în loc de inventare³. Prin aceasta s-a dat posibilitatea ca ordinea inițială a materialelor documentare bazate pe acest sistem să se poată menține, fără a fi nevoie de o nouă ordonare iar inventarierea să se contopească cu verificarea existentului, operațiile constînd în confruntarea materialelor documentare, cu registrele create în cadrul sistemului de registratură. În prelucrarea materialelor documentare create și păstrate în baza sistemului de registratură o importanță deosebită o are cunoașterea acestui sistem, condițiile istorice în care a luat naștere, evoluția, registrele sale, precum și posibilitatea folosirii lor ca instrumente de informare științifică.

Vom limita examinarea sistemului de registratură la comitate⁴ asigurînd un cadru în prezentarea apariției și evoluției acestui sistem, prezentînd caracteristicile principale și comune ale fiecărei faze de dezvoltare, care sînt valabile și pentru alte instituții contemporane din Transilvania la care sistemul de registratură s-a introdus în aceleași condiții istorice, după indicațiile aceleiași puteri centrale.

* * *

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în Transilvania, care în baza diplomei leopoldine din 1691 fusese încadrată în Imperiul habsburgic, au loc o serie de reforme administrative, cu scopul de a pune în concordanță funcționarea instituțiilor locale, moștenite și aproape neschimbate din perioada feudalismului dezvoltat, cu instituțiile centrale ale monarhiei absolute, modernizate în condițiile istorice ale perioadei

³ D. G. A. S. Instrucțiuni nr. 3813 din 27.XII.1961 pentru expertizarea materialelor documentare, Buc. 1962, punctul 21.

⁴ Altfel titlul cît și textul lucrării amintește doar comitatele. Constatările privind sistemul de registratură și registrele auxiliare create de acest sistem sînt valabile și pentru celelalte instituții de nivelul comitatului: scaunele săsești și secuiești și districtele. După cum rezultă în timpul funcționării Guberniului Transilvan, acesta va da dispoziții similare privind sistemul de registratură pentru toate autoritățile municipale.

destrămării feudalismului și formării relațiilor capitaliste⁵. Instituțiile locale urmau să realizeze pe plan local măsurile luate de puterea centrală.

Modernizarea aparatului de stat și punerea de acord a instituțiilor locale cu organele centrale ale aparatului de stat era reclamată în primul rând de interesele fiscale și militare ale statului feudal centralizat spre a-și asigura puterea⁶, iar în al doilea rând de faptul că puterea centrală își extinsese activitatea în toate sectoarele. În felul acesta, puterea centrală ajunsese în contact mai direct cu populația, iar dezvoltarea diferitelor chestiuni era însoțită de o creștere atât de mare a activității de scriere și întocmire a actelor, încât orientarea în volumul crescând de acte, legătura între ele, constituia o problemă, a cărei rezolvare se impunea.

Monarhia absolută, chiar și în stadiul absolutismului luminat este în esență instrumentul de asuprire al clasei dominante, un stat feudal cu funcția principală de asuprire și încătușare a țărănimii⁷. Modernizarea aparatului de guvernământ și de administrație s-a făcut tocmai pentru menținerea și buna funcționare a statului feudal și nu schimba cu nimic conținutul de clasă al instituțiilor modernizate, chiar dacă în acest proces apar contradicții între puterea centrală și nobilime. Aceste contradicții se manifestă prin opoziția nobilimii împotriva măsurilor menite să înlăture fărâmițarea feudală și să extindă pătrunderea cîrmuirii statului chiar și în acele compartimente ale vieții și în acele relații în care nobilimea pretindea exclusivitatea „drepturilor” sale⁸. Contradicții se iveau și în legătură cu unele măsuri inițiate de puterea centrală spre a-și asigura veniturile din partea țărănimii, care a avut ca urmare o oarecare limitare a exploataării nobiliare, dar ele nefiind antagonice se vor soluționa prin compromisul exploatare în dauna țărănimii⁹.

Urmărind în acest cadru procesul reformelor administrative inițiate în Transilvania de către puterea centrală, nu este greu ca în comparație cu organele centrale de guvernământ ale monarhiei absolute să remarcăm o rămânere în urmă a instituțiilor transilvane, aceasta accentuându-se în cazul organelor autonomiilor locale, în cazul nostru al comitatelor.

La mijlocul secolului al XVIII-lea instituțiile centrale ale Imperiului habsburgic aveau deja o organizare birocratică, funcționînd permanent și avînd o continuitate în rezolvarea chestiunilor ce intrau în competența lor. Avînd la baza organizării și funcționării lor sistemul colegial (sau dicasterial), soluționarea unei chestiuni se făcea în ședințe, în care referenții prezentau actele ce le-au fost repartizate, făceau propuneri spre rezolvarea lor, iar hotărîrea se lua în numele întregului colegiu, deci a instituției. Chestiunile discutate, împreună cu hotărîrile luate erau con-

⁵ C. Daicoviciu și alții, *Din istoria Transilvaniei I*, ediția a II-a, Buc., 1961, p. 254 și următoarele. — Bujor Surdu, *Linii de dezvoltare social-economică a Transilvaniei în secolul al XVIII-lea pînă la răscoala lui Horea*, „Anuarul Institutului de istorie din Cluj”, III, 1960, p. 103—163.

⁶ B. F. Porșnev, *Esența statului feudal*, „Studii”, 1951, nr. 1, p. 131.

⁷ Ibidem, p. 115.

⁸ Șt. Pascu și V. Hanga, *Crestomatie pentru studii istorice ale statului și dreptului R.P.R.*, III (Feudalismul II), Buc., 1963, p. 112—113.

⁹ C. Daicoviciu ș.a., *op. cit.*, 261—262.

semnate în registrele de ședință. Diferențierea atribuțiilor legate de permanentizarea persoanelor care se ocupau cu rezolvarea treburilor acestor instituții au dus la formarea unei pături de slujbași — de sigur în majoritatea lor nobili sau deveniți nobili — constituite dintre acei salariați ai acestei instituții, pentru care principala îndeletnicire sau chiar unica, ce îi asigura existența a fost cea de slujbaş, pentru care primea salariu. Dacă în cadrul unei asemenea instituții birocratice, rezultatul activității, concretizat în acte, era chiar al instituției și nu al persoanelor care le-au creat, s-a asigurat ca aceste acte să fie păstrate chiar în instituție, în mod organizat ¹⁰.

Organizarea instituțiilor provinciale pe baze noi a început chiar cu acel organ superior al Transilvaniei care avea sediul la Viena, cu Cancellaria Aulică Transilvană. Rînd pe rînd s-au luat măsuri de reorganizare și a Guberniului și alături de el a Tezaurariatului a Comisariatului Suprem Provincial și a Exactoratului ¹¹.

Față de aceste instituții birocratice, organizarea și funcționarea comitatului a rămas în esență cea tradițională, cum a fost înainte de diploma leopoldină. Nobilimea vedea în comitat principalul său instrument de a-și exercita puterea spre asigurarea intereselor sale de clasă ¹². Comitatul a fost considerat ca o organizare a întregii comunități nobiliare, care-și exercită puterea prin mandatarii săi aleși anual. Acești mandatarii, dregătorii comitatului, își exercitau atribuțiunile — cu unele excepții privind măsurile de procedură judecătorească — în general numai cu prilejul adunărilor generale și a ședințelor scaunelor de judecată, care se întruneau periodic și la care în principiu puteau lua parte și oricare nobil din comitat. Cu prilejul acestor ședințe, care în majoritatea cazurilor nu aveau nici reședință permanentă ¹³ se rezolvau și treburile administrative, nejudicătorești. Caracterul personal al funcțiilor și al relațiilor era încă și în secolul al XVIII-lea foarte accentuat, ca o moștenire a relațiilor personale, de familie, ce au existat între diferiți dregători în secolele precedente. În această funcționare a comitatului doar persoana notarului, reprezenta o continuitate care deși alina din rîndul nobilimii, în această perioadă a devenit un slujbaş permanent al comitatului. El este acela care în acest timp păstrează și actele comitatului ¹⁴. Dat fiind că și în secolul al XVIII-lea se menține concepția potrivit căreia, cite un dregător

¹⁰ Ember Győző, *Az ujkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig* (Istoria administrației maghiare din epoca modernă de la Mohaci pînă la izgonirea turcilor), Budapeșt, 1946, p. 14—16, 600—603.

¹¹ C. Daicoviciu ș.a., *op. cit.*, p. 226—227. — Sigismund Jakó, *Instrucțiuni arhivistice ale oficiilor din Transilvania 1775—1841. Problema reorganizării arhivelor vechi din Transilvania*, în „Revista Arhivelor”, I, 1958, p. 42—47.

¹² Istoria României, vol. II, Buc., 1962, p. 804. — În legătură cu comitatul din Transilvania și organizarea sa vezi și: Ember Győző, *op. cit.*, p. 520—541, — Sigismund Jakó, *op. cit.*, p. 48—50. — I. Măreș, *op. cit.*

¹³ Chiar și în anul 1787 numai trei din comitatele din Transilvania comitatul Cluj, Tîrnava și Odorheiu auveau sedii permanente. Vezi Föglein Antal, *A vármegyei levéltárak éllandó őrzőhelye* (Locul de păstrare permanent al arhivelor comitatelor) „Levéltári Közlemények” XX—XXIII (1942—1945), p. 240.

¹⁴ Föglein Antal, *A vármegyei notárius* (Notarul comitatului) „Levéltári Közlemények”, XIV (1936), p. 149—171.

al comitatului consideră actele ce i-au fost încredințate în calitate de dregător, drept acte personale pe care le păstra împreună cu actele sale familiale, notarii au în păstrare în această perioadă în primul rând registrele comitatelor considerate ca ale întregii comunități. Pentru că în acestea sînt consemnate hotărîri judecătorești și alte mențiuni privind fie dreptul unui nobil, fie a întregii comunități, ele sînt păstrate cu mai multă grijă decît celelalte acte cu caracter administrativ de care nu se legau interese ¹⁵.

Acest fel de organizare și funcționare a comitatului nu asigura executarea nestîngherită a măsurilor puterii centrale, cînd fiscalitatea imperiului, întreținerea armatei și completarea efectivelor militare necesitau un aparat executiv cu o funcționare permanentă și o executare precisă a ordinelor. Puterea centrală voind să transforme organele autonomiei locale ¹⁶ în organe locale executive, a inițiat reforme și în acest domeniu.

Măsurile care au adus schimbări radicale în organizarea și funcționarea comitatului au fost luate după consolidarea deplină a puterii habsburgice în Transilvania, în timpul Mariei Tereza. La ordinul din 1762, prin care se dispunea Guberniului să deseneze localitățile unde s-ar putea edifica clădirile proprii ale comitatelor, ca acolo să se poată ține ședințele și să se păstreze caseria și arhiva, Guberniul fixează în anul 1763 aceste localități ¹⁷. Măsura este urmată la sfîrșitul anului 1763, de înființarea Tablei Continue. (Tabula Continua) ¹⁸. Prin înființarea acesteia și desființarea în același timp a scaunelor de judecată ale comitatelor s-au pus de fapt bazele unui organ permanent birocratic al comitatului. Deși înființarea Tablei Continue a fost motivată de puterea centrală cu îmbunătățirea funcționării instanțelor de judecată, totuși prin atribuțiile care i s-au dat, acest organ nou înființat al comitatului rezolva în aceeași măsură atît cauze judecătorești cît și probleme administrative și economice. Prin aceasta, devine un organ local executiv al puterii centrale, în cadrul căruia slujbașii funcționau cu salarii fixate de Guberniu ¹⁹. În realitate, prin aceste măsuri, organul învechit al comitatului a fost reorganizat după

¹⁵ Föglein Antal, *A vármegyei jegyzőkönyv* (Protocolul comitatului) „Levéltári Közlemények”, XVI.

¹⁶ Folosim termenul de autonomii locale pentru unitățile teritorial-administrative ale acestor comunități, care în baza privilegiului pe care îl au se bucură de o autonomie internă în privința cîrmuirii unității teritorial-administrative, potrivit unor norme — statute — stabilite de obștea privilegiată și tot această obște își alege din sinul său și dregătorii. Asemenea autonomii locale sînt comitatele, districtele, scaunele săsești și secuiești și orașele libere regeste. Termenului în limba maghiară îi corespunde „törvényhatóság”. Aceste autonomii locale erau în legătură directă cu Guberniul, între el și Guberniu neexistînd alt organ intermediar.

¹⁷ Föglein Antal, *A vármegyei levéltárak éllandó őrzőhelye*, p. 239.

¹⁸ Cu privire la Tabla Continuă vezi: Pokoly József, *A vármegyei intézmény története 1301–1886* (Istoricul instituției comitatului, 1301–1886), în „Szolnok Doboka vármegye monographiája” (Monografia comitatului Solnoc–Doboca), vol. I, p. 480–481. — I. Mărcuș, *op. cit.*, p. 14–15. — S. Jakó, *op. cit.*, p. 48. — Arh. St. Cluj, Fond Comital Turda, Acte politice, (anul 1763 nr. 3851) Protocoale II/1, p. 5–22. (În continuare materialele documentare din toate fondurile se vor cita cu prescurtarea: Fond. Comit. Turda, Fond. Comit. Cluj etc.

¹⁹ Fond Comit. Turda, Protocoale II/1, p. 16–17, Acte politice, anul 1763 nr. 3876 și anul 1772, nr. 2788.

asemănarea instituțiilor centrale, fără să fie știrbite privilegiile nobilimii. Caracterul noului organ a rămas neschimbat.

Asemănător instituțiilor care funcționau după sistemul colegial se introduc la Tabla Continuă registre în care se consemnează cele discutate la ședințe. În acest timp apar registre separate pentru pricinile judecate și pentru chestiunile politice și economice ²⁰. Iosif al II-lea desăvârșește reorganizarea instituției comitatului. El adoptă la funcționarea aparatului de stat central, prin desființarea autonomiilor locale vechi, înființarea a 11 comitate noi, separarea atribuțiilor administrative de cele judecătorești, introducerea limbii oficiale germane și a numirii funcționarilor ²¹. Cu toate că după moartea lui Iosif al II-lea, vechile autonomii locale își reiau activitatea, adunările generale ale comitatului sînt din nou organul superior al comitatului. Scaunele de judecată funcționează din nou și se revine la eligibilitatea dregătorilor. Din punct de vedere al funcționării birocratice, comitatele sînt însă nevoite să mențină reformele introduse și în esență comitatul funcționează ca o organizație birocratică permanentă, cu dregători care — deși aleși din rîndul și de către nobilime — rămîn în funcție mai mult timp și își duc activitatea ajutați de slujbași, care se transformă din ce în ce mai mult în slujbași de carieră.

* * *

Cunoscînd dezvoltarea organizării comitatului și evoluția sa într-un aparat birocratic, va trebui să cunoaștem și modul de funcționare al acestui aparat în privința intrării, a soluționării și păstrării actelor, precum și a consemnării hotărîrilor luate.

S-a arătat că, înainte înființării Tablei Continue, activitatea comitatului s-a concentrat mai ales asupra consemnării hotărîrilor adunărilor generale și a scaunelor de judecată, de această activitate răspunzînd în primul rînd notarul. Activitatea din cadrul adunărilor generale, unde se discutau problemele ce trebuiau supuse dietei precum și cea judecătorească, precumpănneau față de activitatea administrativă propriu-zisă. Actele intrate pe seama cîte unui dregător erau rezolvate de acesta sau de scribul personal al acestuia, considerîndu-se că aceste acte sînt personale și în cele din urmă fiind păstrate între actele familiare ale dregătorului.

Realizarea centralizării, extinderea puterii centrale a statului asupra tuturor sectoarelor importante, administrarea centrală a fiscalității, a aprovizionării armate, a completării efectivelor militare, formarea relațiilor capitaliste pe tărîm economic-social, au avut însă ca urmare o mare dezvoltare a activității de scriere a actelor. Contactul dintre instituțiile centrale și organele locale, între cetățeni și aceste instituții erau asigurate prin scris. Chestiunile intrate spre rezolvare la instituții se consemnau, se făceau referate și soluționarea se dădea tot în scris.

²⁰ Arh. St. Cluj, Fond. Comit. Cluj, Protocoale, III/3, II/4, III/1, III/2. În 1765 o comisie instituită de a examina modul uniform de funcționare a Tabelor Continue dă modele pentru registrele ce se folosesc de aceste instituții. Fond. Comit. Turda. Acte politice, Anul 1765, nr. 512.

²¹ C. Dalcoviciu ș.a., *op. cit.*, p. 277–278, S. Jakó, *op. cit.*, p. 49.

Toate problemele legate de îndeplinirea unui ordin, rezolvarea unei chestiuni, cererile cetățenilor măreau volumul acestei activități. Volumul crescând al actelor îngreuna din ce în ce mai mult orientarea în ele, buna funcționare a aparatului birocratic. Au fost luate o serie de măsuri pentru organizarea arhivei curente pe instituții centrale. Astfel actele se aranjau în fascicule după diferite sisteme pe referenți, pe „materii” (probleme), comunități (comitate, orașe, bresle, ș.a.m.d.)²². Această clasare, în care predomina sistemul organizării pe probleme, cit și circulația actelor în procesul lor de rezolvare, impunea în corespondența oficială un nou tip de act, care permitea o individualizare oarecare și dădea posibilitatea unei clasări după un criteriu. Actele de tip vechi create în acest timp mai ales de organele locale care se asemănau încă foarte mult misivelor și care în genul acestora tratau mai multe probleme, nu mai puteau asigura în noile condiții individualizarea actului, clasarea lui și orientarea în arhivă. S-a pus deci o reglementare a întocmirii actelor. În consecință, la 14 ianuarie 1761, Guberniul poruncește organelor locale ca pe viitor în actele pe care le vor înainta să trateze în cadrul unui act o singură problemă, deoarece s-a constatat că unele comunități au înșirat în câte un act trei sau patru chestiuni. De asemenea, un astfel de act, care tratează o singură chestiune, să poarte pe verso semnalarea succintă a obiectului la care se referă actul²³. Remarcăm deci tendința de a asigura individualizarea actului și posibilitatea clasării lor în fascicule. Tocmai pentru a înlesni clasarea actelor în fascicule s-a simțit nevoia ca un act să trateze doar o singură chestiune și să poarte pe verso notarea obiectului la care se referă. Această notare ușurează găsirea actului în fascicolă, fără să mai fie nevoie de dezdoirea și citirea fiecărui act. Ea rămâne în continuare folosită și în administrația din orînduirea capitalistă, spre a înlesni căutarea actelor în arhiva curentă. Desigur, comitatele care mai funcționau în acest timp în baza organizării lor vechi, tradiționale, nu puteau răspunde imediat la acest ordin al Guberniului și potrivit sistemului de funcționare — Tabla Continuă nu se înființase încă — nici nu rezolvau repede actele care li se trimiteau. Guberniul pentru a putea face față rezolvării actelor cu un volum din ce în ce mai mare și pentru a putea asigura o orientare în actele care i-au fost înaintate, cit și în scopul de a putea clasa în aceeași fascicolă pe cele ce se referă la o anumită problemă, la 23 noiembrie 1763, repetă ordinul ca într-un act să se trateze o singură chestiune. Ordinul cuprinde însă și alte două dispoziții — date în același scop — privind rezolvarea și manipularea actelor. Se poruncește ca răspunsul la câte un ordin din partea autorității superioare, să se trimită în termen de 15 zile iar în cazuri bine motivate, în termen de o lună de zile, acest lucru arătînd deficiențele constatate în acest timp cu privire la rezolvarea actelor. În al doilea rînd se poruncește ca cererile persoanelor particulare să fie rezolvate pe cit posibil local și numai în caz de nerezolvare locală se se înainteză Guberniului, cu referințe²⁴. Din această dispoziție rezultă că, în acest timp se

²² S. Jakó, *op. cit.*, p. 61—63. — Felhő Ibolya — Vörös Antal, *A helytartótanács levéllér* (Arhiva Consiliului de locumtenență) Budapeșt, 1961, p. 34—36.

²³ Arh. St. Cluj, Arhiva orașului Cluj, anul 1761, nr. 933.

²⁴ Ibidem, anul 1761, nr. 969.

îndreptau spre instituțiile centrale din ce în ce mai multe acte ale particularilor, a căror rezolvare reprezenta o problemă pentru aceste instituții.

Pentru a asigura și ușura rezolvarea volumului mare de acte create în această perioadă, precum și menținerea legăturii între ele, Guberniul dă la 19 ianuarie 1767 ordin autonomiilor locale, ca pe viitor când se răspunde la un ordin al Guberniului sau se înaintează un act care a avut altul anterior, să se menționeze data emiterii actului la care se răspunde. Această măsură este motivată cu greutatea întâmpinate în căutarea actelor precedente, deoarece „memoria omenească nu poate fi atât de fericită să-și aducă aminte întotdeauna ziua și luna în care au fost emise ordinele Guberniale anterioare”²⁵. Această măsură a fost luată în primul rînd pe plan central.

Astfel, înregistrarea numerică a actelor se introduce în Guberniul Transilvan la 1768²⁶, iar la Consiliul de Locumtenență în 1769²⁷.

În această perioadă a trebuit rezolvat întregul complex de probleme legat de crearea, circulația și păstrarea actelor. Au fost luate măsuri privind ordonarea și înregistrarea actelor existente în arhive și introducerea unei ordini noi, bazată pe o înregistrare a actelor curente o dată cu intrarea lor în circuitul birocratic al unei instituții. Motivele principale care au determinat aceste două acțiuni erau legate de faptul că puterea centrală nu putea asigura o soluționare rapidă a dispozițiilor sale, nu putea să urmărească buna funcționare a aparatului birocratic, deci ea nu putea să-și exercite puterea fără a avea o evidență clară și prin aceasta o posibilitate de control în ceea ce privește executarea și rezolvarea măsurilor sale.

Tratarea problemei ordonării arhivelor, nu intră în preocupările acestei lucrări²⁸. Amintim doar că pînă în deceniul al optălea al secolului al XVIII-lea, modul de ordonare a arhivelor de care nu se legau interese juridice ale unor persoane sau comunități, nu asigură o orientare în materialul păstrat. Actele administrative — de care se interesa în primul rînd puterea centrală — nu erau considerate de autonomiile locale drept acte cu o valoare deosebită. Organele de guvernămînt urmăreau prin măsurile cu privire la ordonarea arhivelor, în primul rînd interesele bunei funcționări a aparatului birocratic, crearea unei ordine în arhive, care să permită o orientare în acte, o evidență și o legătură între actele administrației curente și cele păstrate în arhivă.

Interesele administrative ale organelor de guvernămînt amintite mai sus, au impus însă ca măsurile luate pentru introducerea înregistrării

²⁵ Fond. Comit. Turda, Acte politice, anul 1767, nr. 846.

²⁶ S. Jakó, *op.cit.*, p. 52.

²⁷ Felhő I. — Vörös A., *op. cit.*, p. 46.

²⁸ În legătură cu ordonările de arhivă începute în acest timp vezi: S. Jakó, *op.cit.*, p. 50. — Föglein Antal, *A vármegyei levéltárak Mária Terézia korában* (Arhivele comitatelor în timpul Mariei Tereza), în „Levéltári Közlemények”, XIII (1935), p. 158—170. — Föglein Antal, *A vármegyei levéltárak II. József korában* (Arhivele comitatelor în timpul lui Iosif al II-lea), în „Levéltári Közlemények”, XXVIII (1958), p. 83—102. Despre starea în care se găsesc arhivele în ajunul ordonării lor vezi Ilcay János, *Az erdélyi levéltárak 1770-ben* (Arhivele din Transilvania în 1770), în „Századok”, 1934, p. 435—446.

actelor intrate și prevederea lor cu un număr de înregistrare să se extindă la toate instituțiile subordonate din țară.

Introducerea sistemului de registratură la Guberniu a înlesnit mult circulația actelor între Guberniu și organele de guvernământ, care s-au folosit de același sistem, dar nu a asigurat o perfectă circulație și evidență a actelor față de organele locale, care nu foloseau acest sistem. Guberniul a încercat să remedieze situația prin noi măsuri. La 23 mai 1771 emite un ordin prin care aduce la cunoștința autonomiilor locale că "pentru înlesnirea găsirii actelor precedente, referitoare la o anumită cauză, de la 1 iunie 1771 actele Guberniale vor purta numărul lor în partea superioară a actului și poruncește ca în răspunsurile pe care le dau, organele locale să citeze acest număr". Se revine de asemenea și asupra dispoziției privind menționarea succintă a conținutului actului pe verso ²⁹. Autonomiile locale nu au executat însă întocmai dispozițiile primite, ceea ce determină Guberniul ca la 16 iulie 1771 să revină și să repete ordinul, dând totodată un exemplu cum să se citeze numărul actelor guberniale. Astfel, chiar la începutul actului ce se înainta Guberniului trebuia să se menționeze chestiunea tratată în actul la care se referă, precum și data și numărul acestuia. În ordin se repetă și dispozițiile privind menționarea succintă a conținutului actului pe verso și se poruncește ca să nu se mai întârzie cu rezolvarea actelor ³⁰. O altă revenire la 7 februarie 1772, la ordinele din anul 1771 arată că aplicarea ordinului se făcea cu greu ³¹.

Introducerea sistemului de registratură la organele de guvernământ a dovedit în cițiva ani avantajele acestui sistem precum și necesitatea extinderii lui și la organele locale, deoarece trimiterile în mod reciproc la numerele de înregistrare asigura între instituții o circulație de acte rapidă și posibilitatea de a avea evidența lor la ambele părți. Puterea centrală n-a întârziat mult ca în interesul bunei funcționări birocratice a aparatului de stat, să introducă sistemul de registratură și la organele locale.

Astfel, la 19 iulie 1772, Guberniul trimite comiților supremi ai comitatelor, juzilor supremi regești ai scaunelor secuești și căpitanilor supremi ai districtelor instrucțiuni provizorii pentru introducerea înregistrării actelor curente ³².

Instrucțiunile cuprind 17 puncte și sînt însoțite de un formular al registraturii de intrări, (*protocolum exhibitorum*). Se dau dispoziții cu privire la persoana care va folosi registrul, se indică rubricile și modul lor de completare, regulile de numerotare a actelor și a conceptelor răspunsurilor la actele intrate, precum și modul de păstrare a actelor înregistrate.

²⁹ Fond. Comit. Turda. Acte politice, anul 1771, nr. 2456.

³⁰ Ibidem, anul 1771, nr. 2688.

³¹ Ibidem, anul 1772, nr. 2805.

³² Arh. St. Cluj, Fond. Scaunul Arieș, Protocoale I/14. (*Protocolum manuale* 1790, fasc. decembr.) copie contemporană. Textul este identic cu cel din instrucțiunile publicate fragmentar de S. Jakó, *op. cit.*, p. 64–65.

În baza acestor dispoziții, comitatele introduc în administrarea actelor sistemul de registratură, care în formele sale mai evoluat va asigura circulația și evidența actelor în perioada existenței comitatelor.

* * *

Sistemul de registratură se bazează pe individualizarea actelor prin înregistrarea lor la data intrării în circuitul birocratic al unei instituții sau data expedierii lor de la instituția respectivă, într-un registru care cuprinde pe câte un an de zile numere succesive începând de la 1 până la numărul sub care va fi înregistrat ultimul act din an. Cu prilejul înregistrării, actului i se dă numărul sub care a fost înregistrat, acest număr devenind principalul element al individualizării sale și al locului pe care-l va ocupa în ordinea dată actelor la instituția care-l păstrează. De la început facem o precizare și anume aceea că în circulația sa, actul original va purta în general două numere. Primul număr îl va primi la creare, mai precis cu prilejul expediției. Acest număr va fi de fapt numărul actului care-l deosebește de celelalte acte ale instituției care l-a creat și în tot timpul circulației sale referirile față de instituția care l-a emis se vor face la acest număr. În arhiva instituției care a emis actul, locul pe care-l va avea conceptul acestui act în ordinea actelor instituției (conceptul rămâne la instituția care a creat actul) — va fi determinat de acest număr.

Pe lângă numărul primit la emitere, actul, la intrarea în circuitul birocratic al instituției destinatară, va fi înregistrat și la această instituție. Numărul pe care-l va primi actul în urma acestei înregistrări va stabili locul său în ordinea actelor de la instituția destinatară.

Chiar primele instrucțiuni date cu prilejul introducerii sistemului de registratură în Transilvania prevăd numerotarea conceptelor și modul în care se vor păstra actele în arhiva curentă. Astfel actele numerotate se vor păstra în ordinea numărului primit din registrul instituției care le păstrează, în fascicule, în ordine numerică succesivă. Astfel, un act emis de Guberniu sub nr. 1787 va avea conceptul său depus la acest număr în arhiva Guberniului. (De exemplu în fascicola care conține actele numerotate de la nr. 1701 până la nr. 1800, în cazul că o fascicolă conține 100 de numere). Orice act care va trata o chestiune legată de acest act în relațiile cu Guberniul va face trimitere la acest nr. 1787, și conceptul actului se va găsi astfel cu ușurință în ordinea numerică a actelor la nr. 1787.

Originalul actului 1787 va fi înregistrat la instituția destinatară sub numărul care va urma la data sosirii în registrul acestei instituții, de exemplu sub nr. 385. La instituția destinatară acest act se va găsi în fascicola care cuprinde actul nr. 385, așezat în ordinea numerică a actelor.

Prin aceste înregistrări însă se crează o unitate a actelor privind o fază de rezolvare a unei chestiuni. Astfel, la actul dat de Guberniu cu nr. 1787 înregistrat la instituția destinatară sub nr. 385, această instituție va răspunde și va da actului de răspuns tot numărul 385, număr pe care-l va purta și conceptul său ce rămâne în arhiva instituției. În acest fel sub nr. 385 în arhiva curentă a instituției respective vor figura actul intrat, actul Guberniului nr. 1787 cu anexele sale și conceptul răspunsului

dat la act (cu eventualele lucrări legate de răspuns). Toate aceste hîrtii vor forma în arhiva curentă a instituției respective actul nr. 385.

La introducerea sistemului de registratură, actele sînt așezate în arhiva curentă în strictă ordine cronologică și sub același număr vor fi depuse doar hîrțile unei singure faze de rezolvare a actului de la intrare la primul răspuns, indiferent că prin acest răspuns chestiunea tratată în act a fost rezolvată sau nu. Dar pentru că au existat o serie de chestiuni care nu puteau fi rezolvate într-o singură fază și reclamau mai multe intrări de acte și răspunsuri la aceeași chestiune, s-a ivit necesitatea ca în cursul rezolvării chestiunii să se conexeze unele unități de acte cu celelalte. Aceste conexări se făceau în cursul secolului al XIX-lea prin notarea în registrul de intrare a numărului actului la care cite un act a fost înregistrat sau cu care este în legătură. După rezolvarea chestiunii însă, actele de multe ori nu se mai păstrau conexe, ci fiecare unitate se depunea la numărul sub care a fost înregistrat la instituția care îl păstra. Acest sistem simplu de registratură s-a menținut în toată perioada feudalismului pînă în 1848.

După 1848, autoritățile militare și apoi civile imperiale au introdus o serie de schimbări în organizarea teritorial-administrativă și instituțională a Transilvaniei. Sistemul de registratură s-a menținut, dar au apărut noi măsuri de îmbunătățire a sistemului, pentru a răspunde circulației mărite de acte. Una din aceste măsuri a fost clasarea actelor în anumite fascicule pe probleme, stabilite în prealabil. Astfel, actele nu se mai păstrau în ordinea strictă a înregistrării lor, ci erau clasate pe probleme sau activități. În cadrul unei fascicule, ordinea numerică a fost păstrată. Avînd în vedere că prin această schimbare a sistemului de păstrare a actelor, acestea nu mai puteau fi găsite numai în baza numărului de intrare, trebuia indicată și fascicola în care au fost clasate. Apare deci în acest timp un element nou în registrul de intrare, indicativul fascicolei în care se depunea actul. Sistemul acesta nu s-a menținut mult timp. După ce comitatele și-au reluat activitatea, clasarea actelor a luat o altă dezvoltare.

În capitalism, volumul actelor unei instituții crește mult în comparație cu feudalismul. Organele locale ale statului feudal devin organe executive ale aparatului de stat capitalist, centralizat și cu un birocratism mai dezvoltat decît în feudalism. Legătura între cetățeanul statului capitalist și organele statului devine mai intensă și în același timp și rezolvarea problemelor oficiale se complică. Volumul mare de acte îngreunează din ce în ce mai mult conexările făcute după sistemul vechi. Se ivește necesitatea ca în interesul bunei funcționări a aparatului birocratic, al eliminării căutării actelor anterioare legate de cite o chestiune, unitatea actului să se lărgească de la unitatea reprezentată de o fază de soluționare (intrarea și primul răspuns dat), pînă la unitatea întregii chestiuni de rezolvat. Problema ivită se rezolvă prin introducerea sistemului numărului de bază.

Sistemul numărului de bază reprezintă un pas spre clasarea actelor pe probleme. Potrivit acestui sistem nu se constituie unități de păstrare din toate actele privind o problemă, ci se conexează doar actele privind rezolvarea unei singure chestiuni.

Sistemul numărului de bază se întemeiază deci pe conexarea tuturor actelor privind aceeași chestiune la un act, denumit de bază. Până la reglementarea definitivă a aplicării sistemului la comitate, prin Regulamentul privind administrația comitatului din anul 1902³³, actele privind aceeași problemă erau conexate fie la primul act intrat în cursul aceluși an, fie la ultimul număr de act din an. Regulamentul citat reglementează conexările în articolul 202 astfel: „Manipularea actelor în arhiva curentă se face potrivit sistemului numărului de bază. Esențialul acestui sistem, constă în faptul că fiecare act privind aceeași chestiune trebuie conexat în tot cursul anului la acel număr de înregistrare și depus în arhivă la acel număr (număr de bază) care figurează în registrul de intrare drept numărul primului act intrat în cursul anului privind problema respectivă”. În cazul că o problemă nu s-a rezolvat în cursul unui an, actele anului precedent se conexează la primul număr de intrare din anul următor privind aceeași problemă (art. 208 al.3). Regulamentul precizează că numărul de bază este întotdeauna primul act intrat într-un an cu privire la o chestiune.

În privința manipulării și păstrării actelor, comitatele trebuiau să introducă un sistem mai evoluat al sistemului numărului de bază, așa-numitul sistem al claselor de acte (osztály rendszer, kutfő, fons). Acest sistem care se bazează pe clasarea la un loc a tuturor chestiunilor de un fel, reprezintă în esență clasarea actelor pe probleme. Aplicarea lui se putea introduce la comitate în baza aprobării Ministerului Afacerilor Interne. Acest sistem însă — după datele pe care le deținem — se pare că nu a fost aplicat în Transilvania. Astfel că cel mai evoluat sistem al manipulării și păstrării actelor în comitatele din Transilvania până la unirea din 1918, a rămas cel al numărului de bază³⁴.

* * *

Introducerea sistemului de registratură a fost însoțit de apariția unor instrumente, destinate să asigure evidența actelor intrate și emise și orientarea în aceste acte. Este vorba de registrele care au apărut o dată cu introducerea sistemului de registratură sau au fost adaptate acestui sistem.

REGISTRUL DE INTRARE

Instrumentul de bază al sistemului de registratură este registrul de intrare, în care se consemnează elementele principale și distinctive ale actelor intrare sau emise. Din acest registru se dă actului apărut în instituție, numărul care îl va individualiza și va deveni principalul element al individualizării sale și al clasării în arhiva curentă.

³³ Vármegyei ügyviteli szabályzat (Regulamentul privind administrația comitatului) emis prin ordonanța Ministerului Afacerilor Interne, nr. 125000/B.M. din 12 noiembrie 1902, în Dárdai Sándor, „Közigazgatási Törvénytár” (Colecție de legi administrative), Budapesta, 1903, p. 476—480.

³⁴ Cu privire la aceste sisteme vezi și I. Mărcuș, *op. cit.*, p. 271—273.

De la apariția sa, în perioada tratată, registrul de intrare apare sub diferite denumiri. Astfel, de cele mai multe ori, chiar de la introducerea lui și potrivit instrucțiunilor privind introducerea sistemului de registratură în limba latină se va numi „protocollum exhibitorum”³⁵. Această denumire va fi cea mai frecventă dintre denumirile latinești, fiind și cea mai adecvată. Pe lângă aceasta va purta și denumirea de „protocollum politicum”³⁶ .. sau cele de „protocollum politico-economicum”³⁷, „protocollum economico-politicum”³⁸, „protocollum actorum politico-oeconomicorum”³⁹ și „protocollum exhibitorum politicorum”⁴⁰. Întîlnim însă și denumirea de „diurnale protocollum” în acest caz însă restul textului privind registrul este în limba maghiară⁴¹. De la 1787 pînă în 1790, sub domnia lui Iosif al II-lea, cît și în timpul absolutismului care a urmat anului 1849, registrele se țineau în limba germană și poartă denumirile de „Gestions Protocoll”⁴², „Geschäfts Protocoll”⁴³, „Politisch Einreichungsprotocoll”⁴⁴ și „Exhibitem Protocole”⁴⁵. În limba maghiară registrul apare adeseori numai ca : jegyzőkönyv”⁴⁶ folosindu-se în textul maghiar în care se precizează al cui și din ce an este registrul și cuvîntul latin identic „protocollum”⁴⁷. Apoi apare și denumirea de „beadványi jegyzőkönyv”, „iktatójegyzőkönyv” această denumire evoluind în cea de „iktatokönyv”, care în perioada capitalismului devine termenul consacrat pentru registrul de intrare.

Instrucțiunile din anul 1772 cu privire la introducerea sistemului de registratură la comitate stabilesc și rubricile registrului de intrare, dînd indicații și asupra completării rubricilor. Primele registre sînt alcătuite chiar de comitate, denumirile rubricilor fiind scrise cu mîna. Astfel primul registru de acest fel folosit de comitatul Cluj de la 1 septembrie 1772, are următoarele rubrici :⁴⁸.

³⁵ Vezi : S. Jakó, *op. cit.*, p. 64–65 și Fond. Comit. Cluj, Protocoale III/4 (anul 1772), Fond. Comit. Turda, Protocoale III/6 (1778) ; III/28 (anul 1792) ; III/79 (anul 1831).

³⁶ Fond. Comit. Turda, Protocoale III/3, III/4, III/5 (anii 1775, 1776, 1777) ; III/27 (anul 1791), III/60 (anul 1817).

³⁷ Ibidem, III/15 (anul 1786). Folosirea lui „oeconomicum” alături de „politicum” care în general înseamnă administrativ, indică faptul că acest „protocollum” politico-oconomicum” cuprinde de fapt alit actele administrative cu caracter politic cit și pe cele privind gospodărirea comitatului (contribuții, dări etc.).

³⁸ Fond Comit. Cluj, Protocoale III/22 (anul 1786). Această denumire s-a dat registrelor mai tîrziu și apare de obicei ca inscripție pe cotorul registrului. În același timp denumirea de „protocollum oeconomico-politicum” s-a dat și registrelor de ședință, ținute paralel cu registrele de intrare.

³⁹ Fond. Comit. Turda, Protocoale III/18 (anul 1787).

⁴⁰ Ibidem III/64 (anul 1820).

⁴¹ Ibidem III/36 (anul 1798).

⁴² Ibidem III/18 (anul 1787) ; Fond. Comit. Cluj, Protocoale, III/125 (anul 1850).

⁴³ Fond. Comit. Turda, Protocoale III/132 (anul 1853) ; Fond. Comit. Cluj, Protocoale III/124 (anul 1850).

⁴⁴ Fond. Comit. Turda, Protocoale, III/126 (anul 1852).

⁴⁵ Ibidem, III/143 (anul 1855).

⁴⁶ Ibidem, III/39 (anul 1801) ; Fond. Comit. Cluj, Protocoale, III/33 (anul 1792).

⁴⁷ Fond. Comit. Turda, Protocoale, III/44 (anul 1804).

⁴⁸ Fond. Comit. Cluj, Protocoale, III/4 (anul 1772).

Numerus (Numărul curent)	Datum (Data)		Nomen Referentis (Numele referentului)	Extractus Materiae (Cuprinsul pe scurt al actului)	Ex. Relat[i]one		Expedi[t]	
	Intimati Literarum Memorialis aut alterius exhibitorum (Ordinului, memo- riului sau a altor acte intrate)	Præsentati (Prezentat[i])			Die et Mense facta (În referat) (Ziua și luna întocmirii)	Conclusum (soluționarea)	Die et Mense (Ziua și luna)	Littera regulans (Littera de îndrumare)

Aceleași rubrici are și registrul comitatului Turda din anul 1773, doar că în ultima rubrică în loc de „littera regulans” va fi trecut „littera vigilans”⁴⁹, de altfel acesta din urmă fiind termenul folosit în majoritatea cazurilor. Este de menționat faptul că în registrele comitatului Turda la rubrica „Datum intimati. . . . etc.” în această perioadă nu se trece numai data emiterii actului intrat, ci probabil pentru o mai bună orientare, se indică tot aici și numărul pe care actul intrat l-a primit la emitere. În general însă, acest număr atît în această perioadă cît și în secolul al XIX-lea va apare la rubrica „Extractus materie”.

Rubricile registrului de intrare din anul 1772 rămîn cele arătate mai sus, pînă în anul 1786, cînd în timpul reformelor administrative introduse de Iosif al II-lea și registrul de intrare va suferi modificări, pentru a corespunde aparatului birocratic, al cărui instrument de evidență era. Dacă examinăm însă registrul de intrare introdus în 1772, observăm că în el apar deja în esență rubricile principale ale registrelor de intrare de mai târziu. Unele rubrici se mențin neschimbate, chiar dacă se folosesc termene diferite în antetul lor, altele se completează sau se contopesc. La registrele de intrare ale sistemului de registratură existente în 1772 se vor introduce următoarele elemente : numărul de înregistrare al actului intrat, data prezentării lui, cuprinsul pe scurt și soluționarea actului. Rubrica privind numele referentului se menține în timpul funcționării Tablei Continue pînă la moartea lui Iosif al II-lea, cînd comitatul revine la vechea sa organizare. Dintre rubricile existente în registrul de intrare din 1772, în prima jumătate a secolului al XIX-lea nu mai apare rubrica privind expediția, urmînd să reapară abia în registrele introduse de administrația absolutistă de după 1849. La fel dispăre și rubrica „littera vigilans” sau „littera regulans” care avea menirea să facă legătura între actele privind aceeași chestiune⁵⁰. Chiar cît timp a figurat în registrul de intrare, ea nu se completează decît cîte o dată cu N. B. (nota bene). Această rubrică reappare în registre spre mijlocul secolului al XIX-lea și va servi pentru indicarea numărului actelor cu care actul înregistrat are legătură.

În locul registrului din 1772, în timpul domniei lui Iosif al II-lea, în 1786 apare un registru de intrare tipărit. După rubricile pe care le are pare să fi fost întocmit în așa fel ca să poată fi folosit atît de Guberniu cît și de comitate. Acesta are următoarele rubrici :⁵¹.

⁴⁹ Fond. Comit. Turda, Protocoale, III/1 (anul 1773).

⁵⁰ Antonius Bartal, *Glossarum mediae et infimae latinitatis regni Hungariae*, Budapestini. 1901, p. 382.

⁵¹ Fond. Comit. Turda, Protocoale, II/19 (anul 1786).

Numerus Exhibiti (Numărul de intrare)	Datum presentati (Data intrării)	Referentis			Extractus Materiae (Cuprinsul pe scurt al actului)	In Sessione	
		Nomen (Numele)	Numerus (Referentul) (Numărul)	Ternionis (Pagina)		Die Mense (În ședință) (Ziua luna)	Conclusum (Soluționarea)

(Vezi continuarea tabelului în p. 47)

După cum rezultă din rubrici, registrul oglindește organizarea birocratică a instituțiilor din Transilvania. Registrul cuprinde evidența întregii circulații a actelor de la intrare până la depunere în arhiva curentă. El oglindește sistemul colegial de funcționare a instituțiilor cu referenți care au registre personale pentru lucrările ce le-au fost repartizate (ternic), cit și selecționarea problemei în ședințe. Penultima rubrică privește depunerea actului în arhiva curentă, iar ultima locul dat actului în arhivă, urmînd să se indice fascicola în care a fost depus.

Menționăm că la comitatele din Transilvania nu a fost introdus însă în acest timp sistemul de depunere a actelor, de cit pentru actele judecătorești.

La comitate, din rubricile registrului tipărit erau completate numai acelea considerate strict necesare și care nu depășeau cu mult numărul rubricilor din registrul introdus în anul 1772. De obicei se completau rubricile pînă la „in sessione” inclusiv, iar în rubrica „referentis” se trecea doar numele referentului, celelalte două rubrici fiind completate mai rar și mai ales în registrele privind chestiunile judecătorești. Din rubricile care au urmat rubrica „in sessione” a fost completată numai rubrica privind data expediției.

În acești ani mai întîlnim și o altă formă a instrumentelor de înregistrare a actelor, scrise cu mîna, care au următoarele rubrici ⁵²:

Numerus protocollaris (Numărul de intrare)	Extractus Materiae (Cuprinsul pe scurt al actului)	Conclusum (Soluționarea)	Littera vigilans (Literea de îndrumare)	Die Expeditionis (Ziua expediției)
---	---	-----------------------------	--	---------------------------------------

Credem că au fost introduse în lipsa registrului tipărit în limba latină, în ajunul introducerii registrelor cu rubrici în limba germană, care a avut loc în anul 1787, cînd registre cu text latinesc nu se mai tipăreau, iar cele cu rubrici în limba germană nu fuseseră încă difuzate. Felul în care se trecea textul în aceste registre le face asemănătoare cu registrele de ședințe, însă spre deosebire de acestea numerotarea chestiunilor nu se făcea începînd cu nr. 1 în cadrul fiecărei ședințe, ci în continuare pînă la sfîrșitul registrului, așa cum se face numerotarea în registrul de intrare.

⁵² Ibidem, III/18 (anul 1787).

Pervenit ad		Expediunt ad		Litera vigilans (Litera de îndrumare)	Datum ad registratorum Die Mense Dat la registratură, ziua, luna	Repositum in fascicolo sub nr. (Clasat în fascicola sub numărul)
Expediuntur die Mense	Taxatorum die Mense	Competentiam Die Mense	Portes Die Mense			
(Ajuns la :)		(Expediat la :)				
(Oficiul de expediție)	(Oficiul de taxare)	(Locul în drept, ziua, luna)	(Păr(ii), ziua, luna)			

Registrele de intrare cu rubrici în limba germană, tipărite în 1787 când limba germană devine limba oficială, au următoarele rubrici ⁵³:

Jahr		Von wen die Stücke eingelangt und derer Gegenstand (De la cine a sosit actul și ce cuprinde)	Was über jedes Stück veranlaßt worden (Măsurile luate pentru soluționarea fiecărui act)	Monat	Registratur fascikel
Zahl der Stücke (Numărul actului)	Tag der Einlangung (Anul) (Ziua intrării)			Tag der Erledigung (Luna) (Ziua soluționării actului)	(Clasat în fascicola)

După cum se vede, acest registru cuprinde aceleași elemente de bază ca și registrul din 1772, adăugându-se și în acesta rubrica destinată pentru arătarea fascicolei în care s-a depus actul în arhivă după rezolvarea sa. Acesta are mai puține rubrici decât cel tipărit în limba latină, fapt care întărește presupunerea că registrul tipărit în limba latină a fost destinat Guberniului și nu comitatelor. Registrul tipărit în limba germană este ultima formă pe care registrul de intrare îl are în perioada în care vechea instituție a comitatului funcționează într-o nouă organizare începută de Maria Tereza și continuată de Iosif al II-lea.

Intrucât după moartea lui Iosif al II-lea vechiul comitat își reia activitatea potrivit organizării sale anterioare anului 1763, este necesar să facem câteva observații în legătură cu registrele de intrare introduse între anii 1772 și 1790, aceste registre reprezentând unele modificări destinate și adaptate folosirii lor în condițiile reformelor administrative care se succedau.

În primul rând menționăm că în perioada 1772–1790 limba registrelor este cea latină, în mare parte chiar și după 1787, când textul rubricilor se scria în limba germană.

O altă caracteristică a folosirii registrului în această perioadă constă în faptul că se ține paralel cu registrul de ședințe, care a existat deja la comitate înainte de introducerea sistemului de registratură. Potrivit sistemului colegial, spre instituirea căruia s-au îndreptat reformele administrative din această perioadă, registrul de ședințe rămâne principalul instrument de consemnare a discutării și soluționării actelor intrate. Notările în registrele de ședințe și în această perioadă se fac pe ședințe, numerotarea chestiunilor (actelor) discutate făcându-se începând cu 1 în fiecare ședință. Deosebirea între registrul de ședință, folosit înainte de introducerea sistemului de registratură și cel de după acest sistem constă în faptul

⁵³ Ibidem, III/18 a (anul 1787).

că în noile registre de ședințe apare pe lângă numărul curent al tratării chestiunii în ședință și numărul dat actului la înregistrarea în registrul de intrare al instituției și numărul pe care l-a primit la emitere. Astfel, de exemplu în registrul de ședință din 1783 al comitatului Cluj în cadrul ședinței din 3 ianuarie, ultima chestiune discutată în această zi cu prilejul consemnării în registru a conținutului actului discutat începe cu indicarea numărului de înregistrare în registrul de intrare („Sub nr. 10”) apoi cu denumirea instituției care a emis actul ce se discută (în acest caz Guvernul) și data emiterii cu nr. actului pe care l-a primit la instituția creatoare (24-a bris 1782 No. 9413)⁵⁴. În acest sistem între registrul de intrare, registrul de ședință și indicele alfabetic este o strinsă corelație. În timpul lui Iosif al II-lea activitatea administrativă a comitatului este separată de cea judecătorească. În același timp și în domeniul justiției se folosesc registre de intrare alături de cele de ședințe, ca și în problemele administrative.

În această perioadă apar pe lângă registrul de intrare și alte registre auxiliare, care servesc la evidența și urmărirea actelor repartizate unor referenți, a unor anumite categorii de acte etc.

După moartea lui Iosif al II-lea, în 1790 măsurile sale sînt abrogate și comitatul își reia vechea sa activitate întreruptă în 1763. Noile condiții impun însă ca în administrarea actelor să se păstreze instrumentele registraturii și arhivei curente introduse cu prilejul reformelor administrative de altfel abrogate, fără de care comitatul nu mai putea face față în privința circulației și soluționării actelor. Deși dregătorii comitatului sînt aleși din nou din rîndul nobilimii, conducerea de fapt a comitatului o are după 1790 colectivul restrîns al funcționarilor săi aleși, așa zisă „oficialitate” a comitatului. Oficialitatea rezolvă chestiunile supuse soluționării comitatului în ședințe, dar registrul folosit în aceste ședințe nu va mai fi vechiul registru al adunărilor generale sau al scaunelor de judecată și nici chiar registrul de ședințe ținut după anul 1772, ci va fi un registru în care elementele registrului de ședință se combină cu elementele din registrul de intrare. Astfel, cu prilejul fiecărei ședințe se indica ziua în care se ține ședința și erau enumerați cei prezenți, respectiv cei absenți. Dar numerotarea actelor (chestiunilor) discutate nu se va mai face începînd de la 1 în fiecare ședință, ci în continuare în tot cursul anului. În același timp acest nou registru va avea și rubrici asemănătoare registrului de intrare. Așa de exemplu, registrul oficialității comitatului Turda va avea în anul 1792 următoarele rubrici⁵⁵:

Beadtott Leveleknek Száma (Numerele actelor prezentate)	A beadtott Levelek kelésének Napja es Ezazendje (Ziua și anul în care au fost emise actele prezentate)	A beadtott Napja és Ezazendje (Ziua și luna primirii)	A Leveleknek summas értelmel (Conținutul summar al actelor)	Napja annak midőn e delog elővetetett és elvegetett (Ziua în care chestiunea a fost luată în discuție și a fost soluționată)	A végeselek Summas Értelmel (Cuprînul summar al hotărîrilor)	A munka kirovatának (Expediatădese) napja (Ziua expedierii lucrării)	Jegyzőbannak midőn még valamely tudósítas váratlik vagy valamely munkának elküldése hátramardott. (Notarea faptului dacă se mai așteaptă vreun răspuns sau a mai rămas să se expedieze vreo lucrare)
---	--	---	---	--	--	--	--

⁵⁴ Fond. Comit. Cluj, Protocoale, III/16 (anul 1785).

⁵⁵ Fond. Comit. Turda, III/28, Protocoale (anul 1792).

După cum vedem, în acest registru rubricile sînt preluate din cele ale perioadei anterioare, cînd comitatele funcționau în baza organizării din timpul Mariei Tereza și Iosif al II-lea. Lipseau însă cîteva elemente care au fost caracteristice perioadei anterioare. Nu vom mai întîlni rubrici privind referenții și nici cu privire la arhivare. Aceasta din motivul că în concepția comitatelor arhivarea actelor se făcea independent de registratură.

În unele comitate, ca de exemplu comitatul Cluj, între timp apar registre tipărite cu denumirea de „Protocollum exhibitorum” care însă vor fi folosite după sistemul arătat mai sus, deci a registrului de intrare introdus după 1790. Un asemenea registru din anul 1810 are următoarele rubrici ⁵⁶:

Exhibiti			Extractus Materiae (Cu- prinsul pe scurt al actului)	Conclusum (Soluți- onarea)	Dies		Signum vigilantis et Dies ursoris (Litera de îndru- mare și ziua urgentării)
Numerus (Numărul actului intrat)	Datum (Data actului intrat)	Praesenta- tum (Prezen- tarea actului intrat)			Expeditionis adornatae (Ziua defini- tivării actu- lului spre a fi expedit)	Dimissionis (Ziua trimi- terii actului)	

Ziua ședinței și cei prezenți se consemnează de fiecare dată la mijlocul paginii. În cazul acestui registru, trimiterile la actele cu care o chestiune este în legătură, se fac în ultima rubrică.

În comitatul Turda, tot după acest sistem registrele au rubrici și mai puține. De exemplu, un registru de acest fel, din 1845, avea următoarele rubrici ⁵⁷:

Iktató szám (Numărul de înregistrare)	Foglalat (Cuprinsul)	Határozás (Hotărîrea)
--	-------------------------	--------------------------

Menționarea datei aci s-a considerat inutilă, deoarece în cazul fiecărei ședințe și în acest registru se trece la începutul consemnărilor ziua cînd oficialitatea a ținut ședința. Sînt cazuri cînd se folosesc atît registrul de intrare cît și registrul de ședință al oficialității comitatului, în acesta din urmă dîndu-se elementele mai amănunțit ⁵⁸.

Din 1790 pînă în 1849 registrele au fost scrise de obicei în limba maghiară, chiar dacă rubricile se scriau în limba latină.

După 1849, administrația imperială introduce registre scrise în limba germană, care în esență nu se deosebesc de cele anterioare. Astfel, în 1853, în comitatul Turda se folosește următorul registru tipărit ⁵⁹:

Jahr...		Von wen die Stücke eingelangt und deren Gegen- stand (De la cine a sosit actul și ce cuprinde)	Was über jedes Stück veranlaszt worden (Măsurile luate pentru soluționa- rea fiecărui act)	Monat und Tag der Erledigung (Ziua și luna solu- ționării actului)
Zahl der Stücke (Numărul actu- lui)	Tag der Einlangung (Anul) (Ziua intrării)			

⁵⁶ Fond. Comit. Cluj, Protocele, III/63 (anul 1810).

⁵⁷ Fond. Comit. Turda, Protocele, III/106 (anul 1845).

⁵⁸ Așa de exemplu în scaunul Odorhei, anul 1848.

Față de acest registru, cel introdus în 1858 prezintă o schimbare și cuprinde următoarele rubrici tipărite ⁶⁰:

Geschäfts Zahl (Numărul de intrare)	Monat und Tag des Einkommens (Luna și ziua intrării)	Von wem eingelangt (Datum, Zahl) (De cine a fost înal- tat) (Data, numărul)	Gegenstand der Eingabe (Cuprinsul actului intrat)	Vorläufige Verfügung. (Dispoziție preliminară)	Eriedigung an wen? Kurzen Inhalt. (Soluționarea actului la cine este repartizat? Cuprinsul scurt)	Datum der Eriedigung (Data soluționării actului)	Ob, von wem und wann eine Antwort Gewörtiget wird (De la cine și cînd poate fi răspuns)	Zahl unter weiche Antwort einlieft (Numărul de intrare a răspunsului)	Registratur Bezeichnung (Cota de arhivă)
--	--	--	---	---	---	--	---	--	--

După cum se vede, registrul are rubrici mai multe și este asemănător registrelor germane din timpul lui Iosif al II-lea. În ultima rubrică se menționează cota de arhivă a actului. Acest lucru reprezintă interes deosebit, deoarece în acești ani actele nu mai sînt clasate strict numeric, ci pe fascicule după conținut, în ultima rubrică trecîndu-se un indicativ al actului, compus dintr-o literă (litera fasciculei) și o cifră (numărul de ordine al actului în cadrul fasciculei).

După anul 1867, registrul în limba maghiară (tipărit) este de fapt o continuare a registrelor de intrare din 1848. Acest registru este folosit pînă la introducerea registrelor de intrare, potrivit prevederilor regulamentului din 1902. El are următoarele rubrici ⁶¹:

Jegyzőkönyvi szám a mellékletek, mennyiségük és számuk kiosztása (Numărul de înregistrare, cantitatea și numărul anexelor)	Neve a feleknek vagy megtalalo hivatalnak, ennek hivatali számja a megtalálás rövid tartalma (Numele părților sau a oficiului care se adresează instituției, numărul oficial al acestuia conținutul pe scurt al adresei)	Elintézés módja és napja (Módul și ziua soluționării)
--	--	---

Noile condiții impun ca în acest registru să se asigure legătura între diferitele acte ale aceleași chestiuni, încă înainte de a se introduce sistemul numărului de bază. Menționarea acestor acte se face în prima rubrică.

În cele din urmă, Regulamentul privind administrarea comitatului din 1902 stabilește următoarele rubrici tipărite pentru registrele de intrare ⁶²:

1	2	3	4	5
A beadvány iktatószáma (Numărul de înregistrare a actului intrat)	Az érkezés ideje (hó és nap) Data sosirii (luna și ziua)	A beadó hatóság vagy fei neve (Numele autorității sau a părții care trimite actul)	A beadvány tárgya (Obiectul actului intrat)	Az előző jelzése (Nota referentului)

Cele prezentate pînă aici au avut ca scop să urmărească evoluția registrului de intrare în comitate.

⁶⁰ Fond. Comit. Turda, Protocoale, III/132 (anul 1853).

⁶¹ Fond. Scaunul Arieș, Protocoale, III/84 (anul 1859).

⁶² Fond. Comit. Turda, Protocoale, III/194 (anul 1870).

⁶³ Dárday S., *op. cit.*, p. 431.

INDICELE ALFABETIC

Indicele alfabetic a apărut cu mult înaintea registrelor de intrare și a avut destinația inițială de a servi la orientarea în arhivă, de a asigura găsirea documentelor în baza cuvintului indice, în dreptul căreia era indicată cota de arhivă a documentului căutat. Arhivele cu o vechime mai mare, ale căror documente erau mai des solicitate și volumul lor nu mai permitea o orientare rapidă, își aranjau actele în fascicule după diferite criterii (după conținut, localități sau unități teritorial-administrative, familii etc.), iar în cadrul fasciculelor, documentele se numerotau. Căutarea documentului se făcea în baza cuvintului indice, care potrivit criteriilor în care au fost constituite fasciculele era sau cuvântul care determina conținutul documentului, sau denumirea localității, a unității teritorial administrative ori numele persoanei sau al familiei. (De exemplu în fasciculele constituite după conținutul actelor, scrisorile de hotărnicie (*litterae metalles*) au fost așezate în fascicolă separată și orientarea se făcea în baza cuvintului „metales”. În fasciculele grupate pe criterii geografice, documentele privind orașul Cluj au fost constituite în fascicule care aveau cuvântul indice („Claudiopolis” etc.). Constituirea fasciculelor se făcea și combinat. Orientarea a fost înlesnită prin faptul că aceste cuvinte indice au fost trecute în registru în ordine alfabetică și la fiecare cuvânt indice alături de acest cuvânt se dădeau și alte elemente (data, emitent, conținutul specific) sau chiar rezumatul documentului, spre a distinge ușor în cadrul fasciculei un document de celelalte din aceeași categorie, care răspund la același cuvânt indice. Astfel de indici alfabetici au fost folosiți în arhivele orășenești și cele ale locurilor de adevărire, cu mult înainte de introducerea sistemului de registratură. Cu prilejul întocmirii instrumentelor de evidență, în timpul ordonărilor de arhive cerute de Maria Tereza și Iosif al II-lea, arhivele comitatelor au folosit cu predilecție sistemul indicilor alfabetici, executând operațiunea de „registratio” ordonată de autoritățile superioare, dând o cotă de arhivă documentelor și actelor ordonate și trecându-le în ordinea alfabetică după anumite criterii în indici alfabetici⁶³.

Avantajele indicilor alfabetici constau în faptul că ei au fost folosiți și pentru orientarea în registrul de intrare, respectiv în actele din arhiva curentă.

Registrul de intrare a individualizat actul și i-a determinat locul în arhiva curentă, iar indicele alfabetic urma să înlesnească aflarea numărului de înregistrare al actului pe baza căruia acest act putea fi căutat în volumul mare de acte înregistrate. După ce de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, actele care se depuneau din arhiva curentă în arhiva veche nu mai primeau în general o nouă cotă de arhivă, actele păstrându-se în ordinea care li s-a dat în arhiva curentă, indicii registrelor de intrare devin în același timp și indici de arhivă.

⁶³ Asemenea indici alfabetici au fost întocmiți pentru documentele și actele comitatului Turda create între anii 1577–1790. Vezi Fond. Comit. Turda, Protocoale, IV/1–6.

Indicele alfabetic apare sub denumiri diferite. În latinește sub denumirea de: „index”⁶⁴ sau „repertorium”⁶⁵ (în 1808–1809 în comitatul Turda apare cu ambele denumiri „Index sau repertorium”⁶⁶ iar peste un an „Index repertorium”⁶⁷. Nu este rară nici denumirea de „regestrum”⁶⁸.

Indicii scriși în limba germană, cât și cei în limba maghiară foarte frecvent au titlul latin, folosindu-se pentru determinarea instrumentului de orientare una din denumirile latine ale indicelui. Indicii scriși în limba germană mai apar sub următoarele denumiri: „Haupt index”⁶⁹, „Register”⁷⁰, „Alphabetisches Verzeichniss”⁷¹ și „Nachschlags Register”⁷², în ungurește indicele denumit „mutato”⁷³, „lelde”⁷⁴, „targymutato”⁷⁵ și apoi mai frecvent cu termenul folosit și în Regulamentul din 1902: „mutatokönyv”⁷⁶.

În general, indicele alfabetic are puține rubrici sau nu are deloc și conține în ordine alfabetică cuvintele indici urmați de conținutul pe scurt al fiecărui act, iar în dreptul acestui conținut, numărul de înregistrare al actului. Sînt însă unele perioade cînd, adecvat sistemului de funcționare al registraturii și arhivei curente cât și a tinerii diferitelor registre, indicele are mai multe rubrici. Astfel în 1783, cînd în baza sistemului colegendial se folosesc atît registrul de ședință cît și registrul de intrare, indicele alfabetic întocmit deservește ambele registre. Alături de introducerea în ordine alfabetică și pe luni a cuvintelor indice și a conținutului succint al actului, locul unde se indică numărul de înregistrare al actului are următoarele subdiviziuni (rubrici)⁷⁷.

Conținutul indice, conținut	Folio	Protocollaris	Tabularis.	Gubernialis.
--------------------------------	-------	---------------	------------	--------------

În rubrica „folio” se trece numărul paginei din registrul de ședință, în rubrica „protocollaris” este trecut numărul curent pe care-l are actul (chestiunea) în cadrul ședinței, „numerus tabularis” indică numărul de înregistrare în registrul de intrare, iar în cele din urmă, în cazul actelor intrate de la Guberniu se indică și numărul pe care l-a primit actul la Guberniu. De exemplu, dacă în anul 1783, se caută un act privind con-

⁶⁴ Ibidem, III/26 (anii 1791–1792).

⁶⁵ Ibidem, III/29 (anii 1793–1796).

⁶⁶ Ibidem, III/48 (anii 1808–1809).

⁶⁷ Ibidem, III/51 (anii 1810–1811).

⁶⁸ Fond. Comit. Alba de Sus, Protocoale, III/15 (anul 1803).

⁶⁹ Fond. Comit. Turda, Protocoale, III/115 (anul 1850).

⁷⁰ Ibidem, III/124 (anul 1851).

⁷¹ Ibidem, III/133 (anii 1853–1854).

⁷² Fond. Comit. Cluj, Protocoale, IV/10 (anul 1858).

⁷³ Ibidem, III/110 (anul 1841).

⁷⁴ Fond. Comit. Turda, Protocoale, III/149 (anul 1849).

⁷⁵ Ibidem, III/172, anul 1861).

⁷⁶ Fond. Scaunul Arieș, Protocoale, III/91 (anul 1862).

⁷⁷ Fond. Comit. Cluj, Protocoale, III/14 (anul 1783).

scripția militari din luna iulie, se va căuta la litera „C”, luna iulie, la cuvîntul indice „conscriptio militaris”. Din indice se află pagina și numărul sub care a fost discutat actul în ședință, (în registrul de ședință consemnîndu-se mai pe larg cele discutate) numărul de înregistrare care trimite atît la rubrica din registrul de intrare unde este trecut rezumatul actului sau chiar la actul așezat în fascicolă și în cele din urmă la numărul gubernial al actului.

Pentru o mai bună orientare între actele trimise de Guberniu, respectiv Tabla Regească și actele particularilor, indicele alfabetic întocmit pentru registrul de intrare al comitatului Turda din anul 1787 are următoarele rubrici ⁷⁸:

Comissionum Gubernialium ut et Tabula Regiae (Ordine intrate de la Guberniu sau Tabla regească)	Numerus Exhibit (Numărul de intrare)	Pagina (Pagina)	Privatum (Acte intrate de la particulari)	Nons Exhibit (Numărul de intrare)	Pagina (Pagina)
--	--	--------------------	---	---	--------------------

În acest an, după ce au apărut dispozițiile privind așezarea actelor în fascicule constituite după conținut, indicele comitatului Cluj are următoarele rubrici ⁷⁹:

Numerus Exhibiti (Numărul de intrare)	Nomen (Numele) (cuvîntul indice)	Materia (Chestiunea)	Repositum sub fasciculum (Căsat în fascicule)	Numerus Registratae (Numărul de arhivă)
--	-------------------------------------	-------------------------	---	--

În acest sistem, actul de depunere în fascicolă primește un număr de arhivă, prin urmare locul său nu va fi determinat de numărul de înregistrare din prima coloană. Acest fel de a așeza actele nu a fost folosit suficient în Transilvania.

Așa cum am arătat, indicele nu are multe rubrici, datele sale se referă la cuvîntul indice, conținutul succint și numărul deregistrare al actului. Aceste rubrici au fost menținute și după introducerea sistemului numărului de bază și formularul tip al indicelui este redat în Regulamentul administrării comitatului din 1902 astfel: ⁸⁰

1	2	3
Vezerzo (Cuvînt indice)	Tartalom (Conținut)	Az ily alapazán (Numărul de baza al chestiunii)

În ceea ce privește completarea indicelui, elementul de bază îl constituie cuvîntul indice. Aceste cuvinte indice se așează în ordinea alfabetică, deci inițiala cuvîntului indice determină litera la care trebuie căutat un act în indice. Cuvîntul indice trebuie să fie acel cuvînt în baza căruia se poate determina mai precis elementul cel mai caracteristic din conținutul actului, care-l deosebește de celelalte acte. Pentru cuvinte indice s-au folosit numele părților, numele emitenților, denumiri de localități, de

⁷⁸ Fond. Comit. Turda, Protocoale, II/21 (anul 1787).

⁷⁹ Fond. Comit. Cluj, Protocoale, II/15 (anul 1787).

⁸⁰ Dărday S., *op. cit.*, p. 435.

instituții, activități principale ale unei instituții, fapte, ramuri de producție și evenimente. Aceste cuvinte au fost folosite foarte variat, deseori combinat. În general, în indicele comitatelor, cuvintele indice s-au determinat astfel: chestiunile particularilor (în număr din ce în ce mai mare) care nu reprezentau interes public erau trecute în indice la litera corespunzătoare inițialei, părții care a înaintat actul, cuvântul indice în aceste cazuri fiind chiar numele persoanei care a înaintat actul. În chestiunile privind o localitate, comitat, scaun, district sau în cazul actelor trimise de acestea, cuvântul indice era chiar denumirea lor. Numele instituțiilor centrale erau folosite de asemenea drept cuvinte indice. Pe lângă aceste denumiri, cuvântul indice era determinat în baza conținutului actului de activitățile principale ale instituțiilor, probleme de interes public (contributio = contribuții, conscriptio = conscripții etc.), ramuri de producție (manufactura = manufactură, mola = moară etc.) evenimente, categorii de acte etc. Adeseori, la câte o problemă mai importantă, actul a fost indicat atât la instituția la care se referea problema cât și la cuvântul indice determinat de obiectul actului.

Regulamentul din 1902, la paragraful 75, prevede pentru stabilirea cuvântului indice următoarele:

O chestiune se va înregistra în indicele alfabetic la litera inițială a cuvântului indice.

Pentru cuvântul indice — în cazul când acesta nu este menționat în mod special pe actul intrat, sau când cuvântul indice menționat pe actul intrat nu corespunde pentru a fi folosit în indice — registratorul trebuie să aleagă acel cuvânt, care pe cât posibil, chiar el însuși să determine obiectul actului intrat și în acest fel este cel mai potrivit pentru căutarea lui.

Dacă obiectul actului înregistrat nu se poate determina cu un singur cuvânt indice, chestiunea va fi înregistrată la mai multe cuvinte indice.

Dacă în indice se trec numele unor persoane care au nume identice, în dreptul fiecărei persoane se va trece și localitatea sau alt element distinctiv.

Dacă sub același cuvânt indice sînt în curs mai multe chestiuni, fiecare chestiune va fi trecută în rubrici separate.

Dacă în aceeași chestiune sînt interesate mai multe instituții, actul va fi menționat sub denumirea fiecărei instituții, aceste denumiri considerîndu-se cuvinte indice.

Importanța indicelui alfabetic constă în aceea că el a slujit drept orientare în actele înregistrate în cadrul unui an concentrînd la câte un cuvânt indice sau literă toate numerele de acte privind aceeași problemă (instituții, localitate, persoană) realizînd în felul acesta o grupare pe probleme. El a fost un instrument auxiliar indispensabil în tot timpul existenței sistemului de registratură din comitate, cît timp actele au fost grupate în ordinea înregistrării lor (sau al numărului lor de bază).

REGISTRUL SERIAL DE ARHIVĂ

Odată cu introducerea sistemului numărului de bază a devenit necesar un nou instrument, care să indice în arhiva curentă un act înregistrat sub un număr oarecare. Întrădevăr, în sistemul numărului de bază, când actele se conexasu la numărul de bază, nu era posibilă aflarea numărului unui act numai cu ajutorul indicelui alfabetic sau al registrului de intrare. Actele nu-și mai păstrau stricta ordine de înregistrare, locul actului nu mai era determinat exclusiv de numărul de înregistrare. Astfel a fost nevoie de un nou instrument, care să indice locul fiecărui act în noul sistem. Acest instrument, care în baza numărului de înregistrare a indicat noul loc al actului după conexare a fost registrul serial de arhivă (irattári sor-könyv), care potrivit Regulamentului din 1902, care l-a uniformizat pentru toate comitatele, avea doar două rubrici și anume:⁸¹

1	2	1	2
Iktatószám (Numărul de înregistrare)	Alapszám (Numărul de bază)	Iktatószám (Numărul de înregistrare)	Alapszám (Numărul de bază)

Acest registru nu cuprindea decât numere, el nu dădea nici o informație asupra conținutului actului. În prima rubrică erau trecute în strictă ordine succesivă toate numerele de înregistrare dintr-un an al cîte unui registru de intrare, începînd cu numărul 1. În a doua rubrică, în caz că actul înregistrat sub un număr oarecare era conexat la un act de bază, se indica numărul actului de bază. De exemplu, dacă în dreptul numărului de înregistrare 1571 în rubrica „numărul de bază” era indicat nr. 373, acest lucru însemna că actul nr. 1571 trebuie căutat la nr. de bază 373. (De altfel, actul cu numărul de bază 373, era depus cu toate actele sale într-o coală de conexare pe care se menționau toate actele conexeate privind aceeași chestiune⁸²).

Cele trei instrumente prezentate mai sus constituie baza sistemului de registratură, care există în tot timpul cît se folosește acest sistem în comitate. Registrul de intrare și indicele alfabetic sînt instrumentele de bază ale sistemului simplu de registratură iar în faza mai evoluată a acestui sistem, cînd se aplică clasarea după sistemul numărului de bază, cele două instrumente sînt completate de registrul serial de arhivă. Caracteristica lor comună este că toate trei privesc întregul material documentar înregistrat în decursul unui an și că ele se completează reciproc în privința evidenței, orientării și urmăririi actelor de la intrare pînă la depunerea lor la arhiva curentă.

Prezentăm în cele ce urmează două feluri de registre care apar în arhivele comitatelor, alături de instrumentele prezentate mai sus, ele făcînd parte de fapt dintre registrele de intrare.

⁸¹ Ibidem, p. 477.

⁸² Formularul este dat în Regulamentul arhivistic al comitatului din 1902. Vezi Dárday, *op.cit.*, p. 478.

REGISTRUL PREZIDIAL a fost introdus la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea⁸³. Faptul că în arhivele comitatelor, aceste registre apar în ani diferiți, ne face să credem că ele nu au fost introduse în baza unui anumit ordin, ci datorită nevoilor ivite și luîndu-se exemplele de la instituțiile centrale sau un comitat de la celălalt. Dat fiind însă caracterul personal, confidențial al actelor prezidiale s-ar putea ca aceste acte și registre să fi fost considerate acte personale ale comitetului suprem, și numai cu timpul — în fiecare comitat de la un anumit an — au început să fie păstrate în arhiva comitatului. Aceste registre poartă diferite denumiri: „protocollum preasidiale”⁸⁴, „protocollum objectorum preasidialium”⁸⁵, „elölöléi jegyzőkönyv”⁸⁶, „foispani jegyzőkönyv”⁸⁷ și „elnöki jegyzőkönyv”⁸⁸. El este registrul de intrare al actelor adresate comitetului suprem al comitatului, care nu se trec în registrul de intrare al comitatului ci numai în cel prezidial. Actele avînd caracter personal și confidențial sînt păstrate aparte de actele administrative obișnuite ținute în baza numărului primit în registrul prezidial. În general, în acest registru elementele principale care se înregistrează sînt cele ce se trec și în registrul de intrare obișnuit. Rubricile unui asemenea registru din comitatul Turda sînt următoarele: ⁸⁹

Vétal napja (Ziua primirii)	Numerus Protocolaris (Numărul de intrare)	Rendelesek (ordine)	Privátusok dolga (Chestiuni de ale Particularilor)	Végzés (Soluționarea)
--------------------------------	--	------------------------	---	--------------------------

În acesta, pentru o mai bună evidență, se înregistrează în rubrici separate actele intrate de la forurile superioare (ordine) și actele prezentate de particulari (acestea au fost în general diferite cereri adresate direct comitetului suprem).

Indicele alfabetic la acest fel de registru este cuprins în general chiar în registru, pe ultimele pagini.

JURNALUL.

Un altfel de registru de intrare este jurnalul care are următoarele denumiri: „protocollum diurnale exhibitorum politicorum”⁹⁰, „diurnale protocollum”⁹¹, „diarum”⁹² și „napló”⁹³. Acesta a fost introdus acolo unde se folosește registrul de ședințe adaptat cerințelor registrului de intrare. Jurnalul cuprinde în strictă ordine numerică toate actele înregistrate în cursul unui an și în registrul oficialității. Registrul de ședință, cu deosebirea că în jurnal nu se dă conținutul actului ci de obicei numai numerele caracteristice actului și emitentului. Lipsesc și rubrica privind solu-

⁸³ În arhiva Scaunului Arieș avem astfel de protocoale începînd din anul 1794 (Protocoale III/108) în arhiva comitatului Cluj începînd din anul 1808 (Protocoale, III/13).

⁸⁴ Fond. Comit. Cluj, Protocoale, III/132 (anul 1808).

⁸⁵ Ibidem, III/196 (anul 1811).

⁸⁶ Ibidem, III/201 (anul 1831).

⁸⁷ Ibidem, III/210 (anul 1832).

⁸⁸ Ibidem, III/218 (anul 1841).

⁸⁹ Ibidem, III/197 (anul 1817).

⁹⁰ Ibidem, III/61 (anul 1819).

⁹¹ Ibidem, III/68 (anul 1823).

⁹² Ibidem, III/73 (anul 1828).

⁹³ Ibidem, III/98 (anul 1842).

ționarea actului. În 1845 jurnalul folosit în comitatul Turda are următoarele rubrici: ⁹⁴

Vetel ideje (ziua primirii)	I (kötő) szám (numărul de înregistrare)	K(ormány) szaki szám (numărul guberniului)
--------------------------------	--	---

Credem că jurnalul în care au fost înregistrate zilnic doar cele mai necesare elemente distinctive ale actelor a fost ținut paralel cu registrul oficialității, în care se înregistrau în aceeași ordine și sub aceleași numere toate actele trecute și în jurnal, din motive practice. Actele își primeau numărul în ordinea înregistrării lor în jurnal, această înregistrare făcându-se în ordinea discutării actelor în ședința oficialității încă înainte de a se fi consemnat cele discutate în registrul de ședință al oficialității care în același timp servea și drept registru de intrare. În registrul de ședință al oficialității au fost trecute apoi în baza acestui jurnal consemnându-se și conținutul actelor, soluționarea lor.

Pe lângă aceste instrumente, în perioada existenței sistemului de registratură, apar uneori și unele cu o destinație specială, care servesc pentru evidența și orientarea în anumite feluri de acte, repartizate anumitor persoane sau care necesită o evidență specială. Pe cînd registrul prezidial cuprinde *toate* actele destinate comitelui suprem, fără ca acestea să fie trecute și în registrul de intrare general, iar jurnalul cuprinde *toate* actele care au fost trecute și în registrul oficialității, amîndouă fiind în esență registre de intrare. În instrumentele pe care le vom trata în continuare, actele sînt trecute numai după ce au fost înregistrate în registrul de intrare, în aceste instrumente speciale trecîndu-se numai anumite feluri de acte. Dintre ele amintim următoarele:

Elenchus. Acest registru auxiliar care mai apare și sub denumirile de „repertorium”, „index”, „elenche”, „lajstromkönyv” ⁹⁵ s-a păstrat în arhivele comitatelor din Transilvania din timpul domniei Mariei Tereza și a lui Iosif al II-lea. Registrele „elenchi” nu cuprind toate materialele înregistrate într-un an la instituția respectivă ci numai unele categorii. În cazul cînd aceste acte sînt păstrate în fascicule aparte, registrul înregistrează actele în ordinea în care sînt păstrate. În alte cazuri aceste acte trebuie prinse în evidență în mod special din cauza conținutului lor, a persoanelor care le rezolvă sau în baza altor criterii.

Registrul „elenchus” întîlnit în arhiva comitatelor din Transilvania se referă în general la acele ordine ale Guberniului, care privesc pe slujbașii superiori ai comitatului și servesc pentru evidența executării acestor ordine ale căror ducere la îndeplinire a fost încredințată vreunui subaltern. Un asemenea registru din 1783, intitulat „Elenchus” per supremos el Prima-

⁹⁴ Ibidem, III/105 (anul 1845).

⁹⁵ Herzog József: *Magyar levéltári Terminologia* (terminologia arhivistică maghiară), „Levéltári Közlemények”, anul X (1932), p. 9.

⁹⁶ Fond. Comit. Cluj, Protocoale, III/15 (anul 1783).

rios officiales ducendus. (Registrul de evidență ținut de slujbașii superiori) are următoarele rubrici:⁹⁶

Die acceptationis ordinati, nos (Ziua primirii ordinului)	Numerus		Extractus Materiae (Cuprinsul pe scurt al actului)	Conclusum (Soluționarea)	Die lectionis in sessione (Ziua citării în ședință)	Die traditae et dispositioe executionis (Ziua predării și dispunerii executării ordinului)	Nomen subalterni officialis cui executio comissa (Numele subalternului cărui s-a ordonat executarea ordinului)	Terminus eidem pro submissio- ne elatio praefixus (Termenul stabilit pentru prezentarea referatului)	Die relatae ab eo cui executio comissa (Ziua când s-a prezentat referatul de cel care i s-a ordonat)	Die expeditae ad Gubernium relationis (Ziua expedierii raportului către Guberniu)
	Gubernialis	Tabularis								
	(Numărul) Gubernial	al Tablei regești								

După cum rezultă din rubrica „numerus”, alături de numărul gubernial în acest „elenchus” se trece și numărul „tabularis” pe care actul l-a primit cu prilejul înregistrării la Tabla Continuă a Comitatului, deci actul se va păstra în arhiva curentă în baza acestui număr. Registrul „elenchus” nu dă număr nou actului. În cazul de față el este un instrument de evidență a executării ordinelor guberniale.

Protocollum normale este asemănător cu registrul „elenchus” și a apărut tot în aceeași perioadă. Cuprinde evidența ordinelor normative emise de forurile superioare. „Protocollum normale comissionum R. Gubernialium Tabularium... etc. din anul 1787 a comitatului Turda are următoarele rubrici: ⁹⁷

Numerus currens (Numărul curent)	Numerus exhibit (Numărul de intrare)	Extractus materiae (Cuprinsul pe scurt al actului)	In sessione D.M. concl. (concluziile ședinței)	Repos in fasc. (clasat în fascicolă)
-------------------------------------	---	---	---	---

Din rubrici rezultă că actele prinse în evidența acestui registru au fost depuse în fascicule separate și registrul este de fapt evidența acestor fascicule.

Ternio este registrul de evidență a lucrărilor care au fost repartizate spre examinare unui referent. Este un instrument caracteristic organizării colegiale a instituțiilor. Un asemenea ternio tipărit în 1789, intitulat „Ternio referentis domini...” are următoarele rubrici: ⁹⁸

Numerus (Numărul actului)	Praesentatum (Data intrării)	Materia (Cuprinsul actului)	Relatum (Referatul)	Conclusum (Soluționarea actului)
------------------------------	---------------------------------	-----------------------------	------------------------	----------------------------------

În rubrica „numerus” se trece atât numărul din registrul de intrare cit și numărul curent din „ternio”. De exemplu prima înregistrare din „ternio” apare astfel în rubrica „Numerus”: 1/2255, numărul 1 reprezentând numărul curent din ternio iar 2255 numărul de înregistrare din registrul de intrare sub care se va depune actul și în arhivă după soluționarea lui.

⁹⁷ Fond. Comit. Turda, Protocoale, III/19 (anul 1787).

⁹⁸ Ibidem, II/78 (anul 1789).

Skontrobogen este folosit tot în timpul lui Iosif al II-lea și apare în formă oarecum schimbată și în timpul administrației de după 1849. Este o evidență a actelor nerezolvate (restante urmărite de obicei și de Guberniu care servea în cadrul instituției pentru urmărirea înaintării rapoartelor și actelor restante la termenul fixat).

Rubricile unui asemenea registru tipărit intitulat „*Skontrobogen über die rücktendigen Aeuserungen und Berichte*” sînt următoarele:⁹⁹

Zahl des Gesichtsprotokolls (Numărul de intrare)	Tag der Abführung (Ziua intrării)	Zeitfrist binnen welcher der Bericht abgefordert worden. (Termenul în care raportul poate fi înaintat)	Gegenstand der Sache (Cuprinsul actelor)	Woher die Aeuserung erwartet wird (De unde poate fi așteptat raportul)	Tag der Betreibung (Ziua soluționării actului)	Tag der Einlangung (Ziua intrării)
--	-----------------------------------	--	--	--	--	------------------------------------

* * *

Din prezentarea principalelor registre folosite în sistemul de registratură și cunoașterea elementelor care se consemnează în ele putem trage concluzii asupra folosirii lor în vederea informării științifice.

De la început constatăm că prin elementele principale pe care le cuprind, aceste registre pot fi asimilate cu inventarele, cu excepția registrului serial de arhivă, care cuprinde doar cifre și nu oferă alte informații, decît local unde se găsește actul în arhivă.

Dintre registrele tratate mai sus cel care cuprinde cele mai multe date sînt: registrul de intrare și registrele auxiliare de tipul registrelor de intrare. Registrele de intrare, în afară de numărul de înregistrare la instituție, în toate cazurile au o rubrică privind conținutul actului înregistrat și hotărîrea luată în legătură cu actul. Dacă nu sînt rubrici speciale în care să se treacă numele emitentului, felul, precum și data și numărul inițial al actului înregistrat, aceste elemente se trec de obicei în rubrica privind cuprinsul pe scurt al actului arătîndu-se apoi și conținutul actului tot în această rubrică. Față de fișele ce se întocmesc pentru documentare, registrul de intrare cuprinde următoarele elemente:

Data emiterii actului: se trece ca în fișă;

Locul emiterii actului: nu se trece în mod expres, dar de obicei se dă localitatea de reședință a instituției care trimite actul sau localitatea în care stă solicitantul.

Emitentul se indică în toate cazurile, de obicei împreună cu localitatea de reședință.

Conținutul actului se trece în mod detaliat: se indică numărul actului, numele părților și chestiunea tratată în act. Față de fișele obișnuite, registrele conțin și soluționarea actelor.

Prin indicarea numărului de înregistrare sau în rubrici aparte, a fasciculei, registrul dă și cota actului.

În consecință, un registru de intrare oferă cercetătorului datele pe care le oferă un inventar. Aceste informații pot fi obținute pentru fiecare act în parte, în ordinea înregistrării lor.

⁹⁹ Ibidem, III/21 (anul 1789).

Dacă registrul de intrare poate fi asemănat cu inventarul arhivistic indicele alfabetic are într-o oarecă măsură asemănări cu un inventar tematic.

Tinând seama de importante informații pe care le oferă aceste instrumente s-a ajuns la concluzia că atâta timp cât actele create după sistemul de registratură se păstrează în ordinea clasării lor inițiale, cea mai avantajoasă metodă de evidență și informare este folosirea registrelor contemporane.

Folosirea acestor registre se face începându-se cu cercetarea indicelui. În baza temei alese se urmăresc cuvintele indice și se notează numerele (cotele) din dreptul acestor cuvinte. Dacă elementele din indice oferă date suficiente asupra posibilității folosirii actului se poate cere actul fără să mai fie nevoie de consultarea registrului de intrare. În caz contrar se studiază și registrul de intrare. De aceea este recomandabil ca aceste registre să se folosească împreună și numai după o informare precisă să se ceară actul din arhivă. Sînt și cazuri cînd cunoscînd numărul de înregistrare al unui act fără o cunoaștere și a cuprinsului, cercetarea să înceapă întîi cu registrul de intrare și apoi pentru a vedea cu ce acte este în legătură actul găsit se informează și din indicele alfabetic la cuvîntul indice al actului de care știe în mod inițial.

De altfel, în sistemul de registratură, este suficientă cunoașterea numai a numărului unui singur act, care tratează o oarecare chestiune deoarece prin acest număr putem urmări apoi întreaga rețea de numere privind aceeași problemă.

În legătură cu posibilitatea folosirii acestor instrumente pentru informarea științifică, trebuie să amintim că registrele tratate mai sus pot servi numai ca instrumente primare de informare și nu înlocuiesc instrumentele de informare științifică superioare inventarelor obișnuite, prin urmare superioare și acestor registre.

Ele rămîn în cele din urmă, doar instrumente de evidență și în oarecare măsură izvoare, iar ca instrumente de informare științifică ele trebuie să fie înlocuite cu alte instrumente întocmite după principiile arhivisticii socialiste.

ARHIVELE ÎN SLUJBA CERCETĂRII ETNOGRAFICE

A. MOGA

În condițiile unui progres general, marcat de profunde transformări în viața popoarelor, avîntul ce caracterizează știința contemporană se manifestă și în domeniul științei istorice. Știința modernă îndreptată spre cercetarea complexă a fenomenelor, indiferent de categoria lor, implică o colaborare tot mai strînsă între diferitele discipline mai mult sau mai puțin înrudite. De la acest mod de a studia fenomenele proprii domeniului său de cercetare, nu face excepție nici etnografia.

Disciplină istorică, prin aria preocupărilor și a scopului etnografia studiază „modul de viață al popoarelor și cultura populară, istoria formării particularităților acestora, originea, răspîndirea teritorială și legăturile cultural-istorice reciproce ale popoarelor, precum și istoria răspîndirii și migrațiunii lor în trecut”.¹ Prin metoda observației directe atît a fenomenului tradițional cit și a noului, etnografia aduce la lumină o serie de date neaprofundate de alte discipline. Pe lîngă aceasta, studierea fenomenului etnografic la popoarele contemporane de pe întreg globul, popoare ce se află și azi în diferite stadii de dezvoltare — de la societatea primitivă pînă la cea socialistă — permite un studiu pe viu al diferitelor faze prin care a trecut omenirea și oferă generalizării teoretice un material bogat privitor la evoluția istorică a omului. Pe lîngă posibilitatea de cercetare spațială, capacitatea fenomenului etnografic de a îngloba în sine diferite epoci de cultură, permite etnografiei o privire în timp — în sensul timp categoric istorică — facilitînd investigația asupra unor procese depășite de actualul stadiu de dezvoltare al societății și arătînd totodată direcția de dezvoltare a acestora, prin forma în care se prezintă astăzi. Astfel, prin studiul culturii populare contemporane, care este o adevărată „arhivă nescrisă a poporului”² ea își aduce contribuția la cunoașterea procesului de dezvoltare a societății omenеști, servind istoriei un material documentar viu care adesea este veriga de legătură între unele urme ale culturi materiale și izvorul scris. Dovada grăitoare pentru modul în care fenomenul etnografic contribuie la cunoașterea procesului mai sus amintit, constituie sinteza făcută de Fr. Engels pe baza materialului etnografic-

¹ *Dicționarul enciclopedic român*, vol. II, Ed. Politică, Buc., 1964, p. 305.

² R. Vuia, Dovezi etnografice pentru vechimea și continuitatea elementului românesc în Transilvania. Conferință ținută în cadrul „Cercului de studii etnografice și folclorice”, Sibiu, 1942, ianuarie 9.

cercetat în secolul al-XIX-lea³ cu privire la dezvoltarea societății omenești, de la începuturile ei.

Ținând seama de interconexiunea dintre diferitele discipline în sistemul modern de cercetare complexă a fenomenelor, etnografia, apelează tot mai des la domeniile înrudite ale istoriei, geografiei, sociologiei, ale filologiei sau artei, ba chiar ale științelor naturii, matematicii, fizicii, astronomiei etc. Prin descoperirile și concluziile sale sau ale unor ramuri ale ei ca: paleoetnografia, etnografia istorică, etnolingvistica, arta populară sau etnobotanica, etnozoologia și etnoiatria, etnografia vine în sprijinul altor științe pentru elucidarea unor probleme cum ar fi spre exemplu cea a etnogenezei sau susținerea unor treze ca cea a originii romanice a limbii noastre.

Etnograful semnalează, pe baza cercetărilor, existența fenomenului, îi determină arealul actual, iar cu sprijinul istoriei poate încadra fenomenul în perioada de dezvoltare, îl poate lega de epoca în care a luat naștere, de condițiile social-economice care l-au determinat. Pe de altă parte, cronologia îl ajută să stabilească succesiunea și limitele fenomenelor în timp. În felul acesta fenomenul etnografic cercetat devine un document viu care poate fi folosit de istorie pentru elucidarea sau confirmarea unor fenomene de aceeași categorie prezentate incomplet de rămășițele culturii materiale sau de izvoarele scrise.

Indiferent de faptul că este vorba de cercetări ample, cum au fost cele efectuate în regiunea Bicazului și a Hunedoarei, ori de cercetări mai restrinse pentru elucidarea completă a unor fenomene complexe sau singulare, este evidentă necesitatea folosirii rezultatelor și concluziilor științelor înrudite.

În acest sens, materialul de arhivă este deosebit de valoros cercetării etnografice. Deși documentul scris este pentru disciplina de care ne ocupăm un izvor secundar, prin păstrarea proporțiilor documentației de teren și de arhivă, folosind metoda comparativă se realizează adîncirea cunoașterii fenomenelor etnografice. Materialul documentar din arhive poate susține teze desprinse în timpul cercetării etnografice și poate da indicații prețioase cu privire la apariția în timp și în spațiu a fenomenului, cauzele care au determinat apariția sa, influențele suferite, cauzele viabilității acestuia uneori peste secole, raportul său cu alte fenomene etnografice vii sau de curind dispărute lărgind astfel sfera fenomenului surprins și integrîndu-l în epoca sa.

De exemplu, știm cu toții că o serie de unelte de îndată ce și-au definitivat rolul funcțional nu și-au mai schimbat prea mult forma, particularitățile zonale prezentîndu-se mai mult la nivelul ornamentelor. Cunoșcînd acest lucru, etnograful care va citi cererea breslei fierarilor bistrițeni din anul 1771⁴ adresată Administrației domeniului Hunedoara, pentru mărirea cantității de fier contractate, va constata din tabelele anexate dimen-

³ Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, Ed. Politică, 1964, p. 5-7, 8-21.

⁴ Arh. St. Cluj, Tezaurariatul Transilvan, arhiva minieră (în continuare T.T.A.M.) an. 1771, nr. 220, vezi anexa 1.

⁵ Ibidem. Arh. oraşului Bistriţa (în continuare A.O.B.) an 1543, octombrie 21 D.IX.

[illegible]

Tabel despre diferitele unelte de fier confecționate de breslele fierarilor din Principatul Transilvan și prințul lor după localități

Nenumărate documente aduc date prețioase privind meșteșugurile țărănești. În anul 1776 se ajunge la încheierea parțială a conflictului dintre fisc și văduva baronului Haller, privitor la recuperarea domeniului Deva, concesionat pe 50 de ani familiei mai sus amintite ⁶. De-a lungul acestui conflict care durează circa 5 ani se vorbește despre satele de pe domeniu cu obligațiile și ocupațiile lor, despre extinderea pădurilor care aparțin neau diferitelor sate etc. În documentul citat se precizează pentru satele Bătrina și Muncelul Mare hotarul pădurilor care trebuiau „să asigure lemnul necesar exploatărilor miniere și întreținerii (subzistența) populației”. Hotărnicia fiind făcută în defavoarea acestor sate îl determină pe reprezentantul familiei Haller, pentru a evita o răscoală, să promită ajutor locuitorilor.

Planul de situație anexat ilustrează : 1) așezarea celor două sate din cadrul geografic, 2) tipul de așezare ; 3) ocupația locuitorilor prin denumirile locurilor ca : Dealul Stinilor, Piriul Stinilor, Dimbul Hodae, La Grajduri, Piriul Grajdurilor, Piriul Peștilor, Virful Peștilor ; 4) ce a însemnat această delimitare pentru populația de aici, care pe lângă păstorit avea ca ocupație principală și lucrul la pădure, fapt subliniat și de alte anexe ale documentului.

Tot pentru capitolul „Lucrul la pădure”, cităm schița unui zăgaz ⁷, construit din ordinul autorităților la Baia de Arieș cu scopul de a dirija plutele și a lua totodată vama pentru transport. Din documente reiese că locuitorii din Albac și Cîmpeni „se hrănesc din exploatarea lemnului”, iar plutele indică unul din mijloacele de transport ieșit mai tirziu din uz.

Pe măsura creșterii interesului pentru mineritul transilvan, autoritățile austriece vin cu măsuri de reglementare în toate domeniile de exploatare a bogățiilor naturale. În anul 1740 se emit indicații ⁸ privitoare la drepturile de exploatare a pădurilor fiscului, se fixează localitățile cu drepturi de exploatare și părțile de pădure care pot fi tăiate pentru foc sau în alte scopuri ⁹. Sub amenințarea cu pedeapsă grea se interzice tăierea pădurilor din locurile rezervate pentru necesitățile exploatării miniere și metalurgiei.

Documentele din acești ani ne dau următoarele informații pentru etnografi : 1) aria pădurilor fiscului în zona respectivă, 2) aria rezervației pentru nevoile miniere, 3) satele specializate în „lucrul la pădure” și precizările că „pentru necesitățile Abrudului și Abrud-Satului, se pot tăia lemne de la Bucium”, iar Buceșul va deservi cu scinduri Băița și Roșia Montană¹⁰. Aceste informații coroborate cu știrea că în anul 1739 funcționau mai multe joagăre la Bucium ¹¹ ne dau posibilitatea să înțelegem cu ușurință de ce industria casnică a lemnului aducea venituri fiscului pe de o parte, iar pe de altă parte una din cauzele specializării buciumanilor și

⁶ Ibidem, T.T.A.M., an 1776, nr. 968.

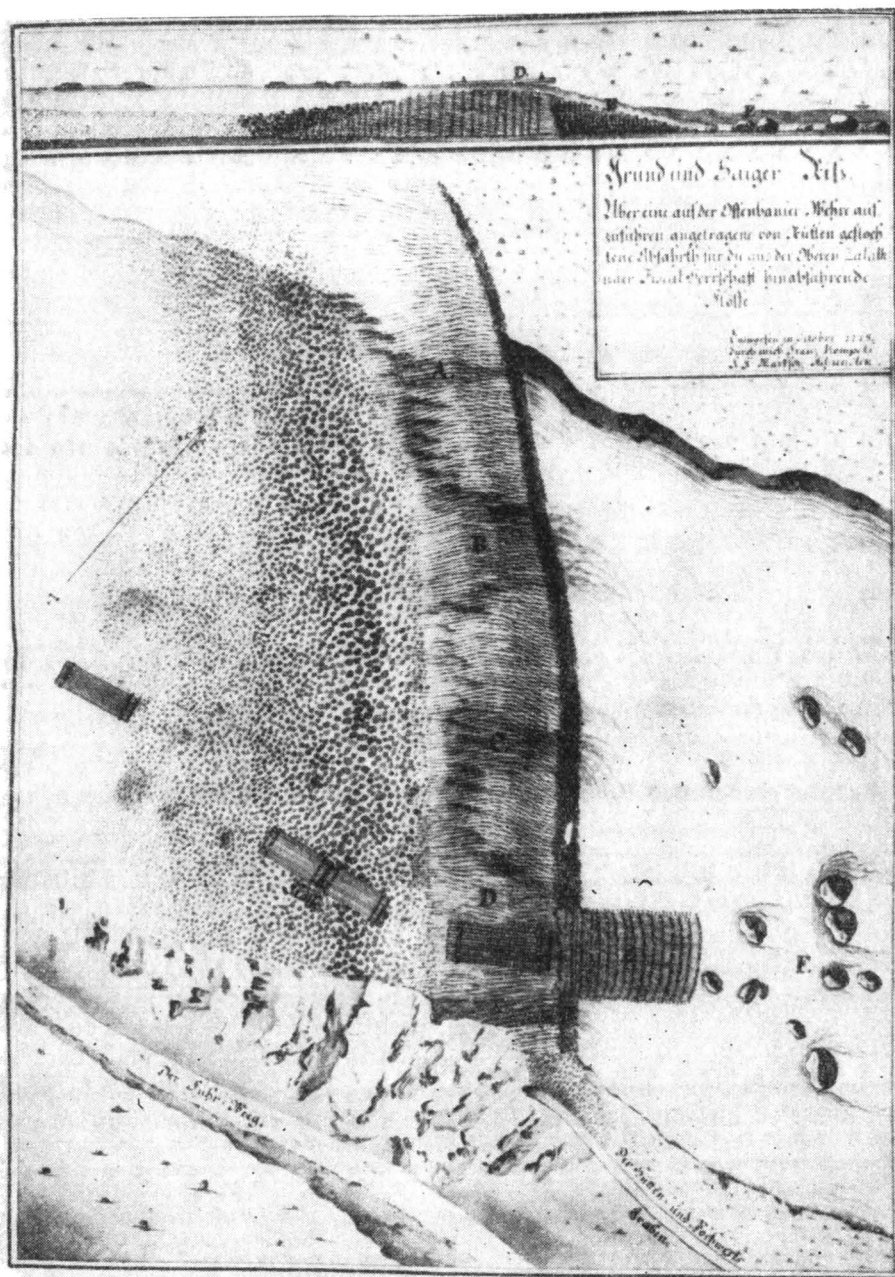
⁷ Ibidem, T.T.A.M., an 1778, nr. 860, vezi anexa 2.

⁸ Ibidem, an. 1740, nr. 399.

⁹ Ibidem, an 1745, nr. 641.

¹⁰ Ibidem, T.T.A.M., an 1773, nr. 61, 356.

¹¹ Ibidem, an 1739, nr. 369, 371.

Schița stăvilărilor de la Baia de Arieș construit din nuiele împletite cu punctul de trecere pentru plutele ce vin din Domeniul superior al Zlatnei.

bucșenilor, deși prelucrarea lemnului a fost generală în Munții Apuseni; 4) existența bocșeritului ca ocupație, exercitată de „rominii de dincolo de munți” fapt ce este confirmat și prin dispoziția de închidere a pasului Vulcan din motive sanitare, dată în anul 1771¹² de la care se exceptează după o perioadă de „carantină obligatorie numai românii care vin ca tăietori de lemne și cărbunari pe domeniul Zlatna și Hunedoara”. Indirect documentele explică unele particularități zonale, de pildă, în construcția colibeii cărbunarului din regiunea amintită care nu se aseamănă cu construcțiile sezoniere din Transilvania. Coliba are acoperișul într-o singură pantă, în plan foarte înclinat, cu spațiu extrem de restrâns numai pentru culcușurile de paie fără vatră în interior¹³.

Despre „făcutul șindrilei”, meșteșug astăzi în curs de dispariție, despre răspîndirea și ponderea lui, ne oferă date devizele anexate la planurile de construcții, dările de seamă lunare ale Oficiului superior minier¹⁴ și cererile adresate spre exemplu orașului Bistrița pentru procurarea și transportul lor¹⁵ din satele specializate pînă la locul construcției. În documentele citate, este vorba de comenzi care se ridică la zeci de mii de bucăți șindrila confecționate mai ales în lunile de iarnă de satele specializate.

Dorind să-și asigure și să intensifice exploatarea bogățiilor Transilvaniei, Habsburgii se străduiesc nu numai să ocupe posturile cheie din administrația și economia acestei provincii cu personal austriac, ci să încaseze maximum de venituri prin infiltrarea austrieșilor în meseriile aducătoare de beneficii. Un ordin imperial din anul 1752 prevedea că familiile emigrate din Austria de nord să fie așezate în Pianul de Sus și să fie instruite în spălarea aurului.¹⁶ Despre modul în care se efectua acest meșteșug, astăzi depășit de mijloacele tehnice moderne, despre consecințele pe care le-a avut asupra modului de viață și a organizării sociale sau despre obiceiurile cărora le-a dat naștere, documentele vin cu informații valoroase¹⁷. Așa spre exemplu în scopul asigurării permanente a brațelor de muncă necesare exploatărilor aurifere administrația habsburgică introduce un control riguros asupra țiganilor zlătari, organizându-i în companii conduse de un voievod, cărui cu timpul oficialitățile i-au acordat privilegii însemnate. Astfel se intervenea în modul de organizare a acestui grup etnic, întărind indirect unele trăsături specifice vechiului lui mod de organizare socială și slăbind altele. Pentru a împiedica contrabanda cu aur au fost limitate la maximum căsătoriile fetelor de zlătari cu țigani lingurari, care nefiind înregimentați prin aceeași ocupație, scăpau mai ușor supravegherii fiscului, mai ales că pentru a-și vinde produsele trebuia să circule mai mult prin țară și cu această ocazie puteau vinde

¹² Ibidem, an 1771, nr. 232.

¹³ Constatare făcută pe teren cu ocazia campaniei de cercetări întreprinse de colectivul etnografic al Filialei Academiei R.P.R. din Cluj, în vara anului 1959.

¹⁴ Arh. St. Cluj, T.T.A.M., an 1773, nr. 791, 842.

¹⁵ Ibidem, A.O.B., an 1699, nr. 40.

¹⁶ Oficiul superior minier (în continuare O.S.M.), an 1752, nr. 33.

¹⁷ Ibidem, an 1733, nr. 172, an 1739, nr. 385, an 1743, nr. 537, an 1746, nr. 731, an 1747, nr. 890.

aurul sustras. Căsătoria era admisă numai dacă persoana în cauză se angaja să învețe zlătăritul.

Documentele pot lărgi informația și asupra altor aspecte ale vieții materiale și spirituale, cum ar fi portul, fie cel al țăranilor, sau cel al minerilor etc. Portul ca și celelalte elemente ale patrimoniului popular suferă transformări în care se reflectă îndeobște modul de adaptare la noile condiții de trai. Deși portul nostru popular este de origine foarte veche, el nu s-a păstrat fără modificări în cursul veacurilor. Dacă unele din piese sînt moșteniri foarte vechi în schimb alte piese de port sînt elemente mai puțin vechi sau mai noi.

În unele documente cum sînt circularele de urmărire¹⁸ găsim adesea următoarele descrieri amănunțite de port: „este îmbrăcat în sarică, căciulă de blană, pantaloni din postav alb și cisme”. Se poate urmări astfel existența anumitor piese la un moment dat, apariția pieselor noi și chiar cauzele transformărilor suferite ca: trecerea la alte ocupații spre exemplu la minerit sau pătrunderea produselor manufacturiere în lumea satului.

Un alt capitol extrem de interesant este jurisdicția populară, care înmănușiază obiceiurile și legile statului în toate problemele de interes comun, de la lărgirea pămîntului de cultură și rotația culturilor, pînă la supravegherea moralei satului, ca și obiceiurile legate de raporturile particulare dintre săteni¹⁹. Tradițiile păstrate în acest domeniu pînă astăzi reprezintă o întrepătrundere a dreptului obișnuielnic cu legislația feudală și capitalistă, care poate să-l deruteze ușor pe cercetător. Tot documentele sînt acelea care pe lingă colecțiile de legi vin să clarifice această întrepătrundere prin sublinierea „drepturilor arhaice”²⁰ care sînt respectate atunci cînd este în interesul clasei dominante sau nu dacă interesele s-au schimbat.

Adesea materialul documentar consemnează mișcările de populație cum ar fi colonizarea Banatului, făcute de autoritățile habsburgice în vederea atingerii unor țeluri economice și politice, mișcările determinate de creșterea exploatării ca fuga de pe moșie sau bejenia și lămurise interinfluențele zonale.

Informația sau confirmarea documentară pe baza materialelor existente în depozitele Arhivelor Statului, se poate extinde pentru cercetarea etnografică încă mult. Noi am urmărit însă să exemplificăm numai în ce fel materialul existent în depozitele noastre permite pe de o parte completarea informației de pe teren, iar pe de altă parte cum documentul însuși poate servi drept punct de plecare în urmărirea unui fenomen încă viu prin tradiție și cum îl poate orienta pe specialist în descifrarea fenomenului etnografic.

Întrucît materialele arhivistice au fost mai puțin întrebuințate la noi în cercetarea etnografică, în cele ce urmează ne îngăduim să atragem aten-

¹⁸ Arh. St. Cluj, T.T.A.M., an 1773, nr. 336; Arh. oraș Cluj, an 1791, nr. 29.

¹⁹ Acad. D. Prodan, Judele satului iobăgesc în Transilvania în secolele XVII și XVIII, Anuarul Institutului de Istorie Cluj, IV, an 1961, p. 217—219.

²⁰ Arh. St. Cluj, O.S.M., an 1744, nr. 505; an 1745, nr. 641.

ția asupra unor categorii de documente în care se pot găsi informații de acest gen. Înainte de toate considerăm că pot fi folosite în general acele materiale documentare care prin destinația lor sînt descriptive sau narrative, întocmite inițial în alt scop decît acela de a da o informație de specialitate, dar care prin conținut prezintă materiale etnografice completînd sau suplinind chiar cercetarea de pe teren.

1. Astfel, în indicațiile forurilor conducătoare, prin care se reglementează activitatea instituțiilor, raporturile dintre oficiali, obligațiile sau libertățile orașelor în baza privilegiilor lor sau chiar a altor comunități, se dezvoltă unele reperecursiunile pe care acestea le au spre exemplu asupra ocupațiilor țărănești, explicînd adesea transformările suferite de un fenomen sau altul. Astfel în anul 1746 se limitează în favoarea fîscului construcția de noi șteampuri pe lacul Orla de la Roșia Montană și se impun noi taxe și obligații proprietarilor acestora²¹, fapt ce va elimina treptat și prin măsuri ulterioare pe proprietarii autohtoni, șteampurile trecînd din mîna țăranilor în mîna Oficiilor miniere, vechiul proprietar devenind simplu lucrător.

2. Dările de seamă întocmite de diferitele oficialii sau instituții, deși conțin în principal informații cu privire la activitatea acestora, dau informații mai mult sau mai puțin directe privitoare la ocupațiile specifice pe regiuni, grupurile sociale care le exercită, tradițiile de muncă, geneza clasei muncitoare și tradițiile pe care aceasta le păstrează în noile condiții social-economice datorită mediului din care s-au desprins. Astfel, din darea de seamă asupra activității Oficiului superior minier pe trimestrul I al anului 1784²² rezultă: exploatarea miniere pe localități — dintre care azi unele nu mai sînt în lucru — șteampurile în funcție, flotațiile, topitoriile pe localități și categorii de metale, pădurile date în exploatare etc. Din aceste date se pot trage concluzii asupra ocupațiilor populației pe localități, ca și proporția numerică și sezonieră a forței de muncă întrebuințată, iar prin urmărirea dărilor de seamă în timp se pot extrage date monografice utile. Tabelele cu cheltuieli extraordinare anexate ne informează spre exemplu asupra faptului că sate din scaunul Orăștie, fac cărașie de fier de la Hunedoara la Sibiu și că o sursă de venit pentru locuitorii din Săcărimb, în afară de minerit, este creșterea cailor deoarece exploatarea de aici are nevoie adesea de cai în plus pentru transportul bănilor. Din tabelele anexe ale oficiilor de schimb al aurului reiese cantitatea de aur ce se extrage prin mineritul popular și care este rentabilitatea zăcăritului la un moment dat. Avînd în vedere că în cazul unor descrieri urbariale răspunsurile date de locuitorii cite unui sat cu privire la drepturile și obligațiile lor au fost date și consemnate chiar în limba romînă, acest material oferă importante informații etnolingvistice.

3. Rapoartele de inspecție ca de exemplu cel din 1775 elaborat de consilierul Eder în urma controlului făcut în anul 1774, la toate oficiile și exploatarea miniere²³, prin faptul că scot în evidență mai ales aspectele negative ale activității acestor instituții dezvoltă unele dintre altele: stadiul

²¹ Ibidem, Cluj, O.S.M., an 1746, nr. 766.

²² Ibidem, T.T.A.M., an 1784, nr. 234.

²³ Ibidem, T.T.A.M., an 1775, nr. 1068.

de dezvoltare al mijloacelor de producție față de necesitățile producției, nivelul de trai al maselor producătoare în raport cu obligațiile pe care le au, date demografice extrase în scopul folosirii avantajoase a forței de muncă și a capacității de plată a sarcinilor, informații asupra roirilor populației, pe care le favorizează sau le interzice, după caz.

4. Conscripțiile urbariale cuprind cele mai bogate și mai variate date din domeniul vieții materiale. De exemplu conscripția domeniului Hunedoarei din anul 1681/1682²⁴ aduce informații prețioase cu privire la uneltele folosite în fierării, pe gospodăria domeniului și a țăranului sau de meșteșugari. Majoritatea conscripțiilor cuprind precizări privind ocupațiile principale, secundare²⁵ sau specifice unei regiuni ca: pescuitul, vinatul, apicultura sau mineritul, numărul de vite, speciile de animale, suprafețele date în folosință sau care au rămas libere, pământurile proprietate privată, suprafețele cultivate cu speciile de cultură și cantitățile produse.

Uneori datele care privesc procesul de producție dezvăluie și metodele de muncă²⁶. În urma unei analize comparative a datelor din conscripții se poate deduce: starea socială a locuitorilor și stratificarea socială în cadrul aceleiași comune, numărul locuitorilor la un moment dat și mișcările de populație, date necesare demografiei etnice. Nu mai puține informații pot obține etnografia și etnolingvistica datorită: precizării hotarelor domeniului și satelor, toponimiei și onomasticii cuprinsă în urbarii, denumirile românești ale detaliilor tehnice sau ale uneltelor ca: țepușa, urs, fursa, codaica, cumpăna, intercalate în limbajul tehnic maghiar sau german. Se mai găsesc informații cu privire la jurisdicția populară în capitolele „Legi și obiceiuri” (Leges et consuetudines).

5. Inventarele de moșii și bunuri.

6. Scrisorile de împărțire vin de asemenea cu informații asemănătoare conscripțiilor urbariale mai ales în ceea ce privește obiectele de uz gospodăresc, și îmbrăcămintea.

7. Circularele de urmărire conțin adesea descrieri amănunțite despre portul popular, portul minier și onomastică.

8. Socotelile orașelor indică și explică influența reciprocă dintre oraș și sat în diferite domenii ale vieții materiale și spirituale. Astfel desprindem creșterea producției de cereale-marfă ca urmare a intensificării schimburilor de produse, categoriile unor mărfuri existente pe piață și localitatea de unde se aduceau (scînduri de la Căpușul Mic, fier de la țăranii din Trascău, pietre de moară de la țăranii din Ciceu), ce produse meșteșugărești și alimentare cumpărau țăranii de la oraș²⁷. Indirect socotelile oferă confirmarea cronologică a schimbărilor intervenite în port datorită pătrunderii produselor meșteșugărești sau manufacturiere în viața satului.

²⁴ Acad. D. Prodan, *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei în sec. XVII*, în „Anuarul Institutului de istorie Cluj”, I–II, an 1958–1959, p. 29–125.

²⁵ Ibidem, *Domeniul Beiușului la 1600*, în „Anuarul Institutului de istorie Cluj”, V, 1962, p. 35–110.

²⁶ Ibidem, *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei*, p. 42.

²⁷ S. Goldemberg, *Clujul în secolul XVI*, Ed. Acad. R.P.R., 1958, p. 304–311.

9. Corespondența orașelor abordează cele mai variate domenii, de la confecționarea obiectelor de uz casnic până la construcții și de la obligații până la manifestări culturale, astfel că ea prezintă o sursă de prim ordin mai ales dacă este urmărită tematic.²⁸

10. Protocoalele de judecată, ajută să se desprindă din obiceiurile juridice cît era drept obișnuielnic și cît influență a jurisdicției medievale. Pe de altă parte, acest gen de acte, prin descrierea evenimentelor, a imobilelor, a mobilierului sau a obligațiilor care constituiau obiectul pricinii, oferă un bogat izvor cu privire la viața de toate zilele a populației.

11. Învoielile, scrisorile de chezășie oferă date cu privire la obiceiurile populației și la ocupațiile țărănești.

În afară de aceste categorii de documente mai sînt și alte materiale documentare care vin în sprijinul disciplinei de care ne ocupăm, cum este cazul elenhusului. Acesta s-a păstrat ca registru auxiliar din timpul reformelor tereziene și iozefine. El nu cuprinde toate materialele înregistrate într-un an, ci numai unele categorii grupate pe probleme sau după alt criteriu și sînt păstrate în fascicule aparte, iar registrul le înserează în ordinea păstrării. Elenchusul din anul 1746²⁹ tratează despre producția aurului de-a lungul anilor, pe localități, furnizînd astfel un material etnolingvistic foarte bogat. El cuprinde în afară de localitățile producătoare de aur și precizări nominale asupra reliefului în care sînt plasate gurile de mină. La fel registrele confesionale de stare civilă sînt un excelent material onomastic și sursă de informații pentru demografia etnică.

În cele de mai sus, am încercat doar să atragem atenția asupra unei părți din materialul arhivistice care confruntat poate contribui la lărgirea documentației etnografice și la obținerea unor rezultate științifice valoroase în această disciplină. Importanța documentelor din arhive pentru sprijinirea cercetării etnografice impune privirea lor și prin prisma preocupărilor acesteia și o strînsă colaborare între arhiviști și etnografi pentru o informare documentară sistematică. De aceea considerăm că etnografii nu se pot lipsi de bogatul lor izvor pe care-l reprezintă materialul documentar păstrat în arhive.

²⁸ Arh. St. Cluj, A.O.B., II-a. Asemenea acte din arhiva orașului Bistrița pentru perioada 1701–1784, deci înainte de introducerea sistemului de registratură, au fost grupate pe probleme. Inventarul și indicele trimit la problema la care se referă actele concentrate într-o fascicolă pe perioada 1701–1784, cercetătorul avînd posibilitatea să se orienteze chiar în baza inventarului în privința existenței materialelor documentare pentru tema urmărită.

²⁹ Ibidem, O.S.M., an 1746, nr. 779.

FOLOSIREA MATERIALELOR DOCUMENTARE ÎN ACȚIUNI CULTURAL-EDUCATIVE

M. FĂNESCU

Folosirea materialelor documentare ale Fondului arhivistice de stat devine pe zi ce trece, o activitate rodnică și concretă.

Materialele documentare constituie un patrimoniu istoric, un adevărat tezaur al poporului nostru, atât prin valoarea lui culturală și științifică, cât și prin valoarea materială adesea inapreciabilă. Arhivele sînt mărturiile scrise ale istoriei și trebuie să le prețuim cu atât mai mult, cu cît ele nu mai sînt decît resturi din ceace a produs trecutul de atîtea veacuri al țării noastre. *

Pe lîngă activitatea în sprijinul cercetărilor la sările de studiu¹ și aceea a publicării de lucrări științifice², în afară de semnalarea către instituții și întreprinderi a documentelor importante privind dezvoltarea economiei naționale și a îndeplinirii cererilor oamenilor muncii prin eliberare de numeroase certificate, copii etc. —, în perioada de după 23 August 1944, Arhivele Statului au participat la viața culturală a țării printr-o serie de acțiuni menite să facă cunoscut publicului patrimoniul documentar al istoriei patriei noastre. În tot acest răstimp, folosirea documentelor, păstrate în Arhive în scopul formării și dezvoltării sentimentelor de dragoste și respect ale generațiilor de azi față de gloriosul trecut de luptă și față de tradițiile revoluționare ale poporului nostru, pentru valorificarea a tot ceea ce a fost progresist în trecut și pentru formarea unei conștiințe socialiste, a cunoscut o continuă dezvoltare. Metodele folosite în acest scop au fost din ce în ce mai variate. Astfel în fiecare an s-au publicat articole și diferite informații în ziare și reviste, s-au consacrat emisiuni la radio și televiziune, s-au organizat expoziții arhivistice, întîlniri între arhiviști și scriitori, oameni de știință și artă și vizite la Arhivele Statului pentru elevi și studenți. De asemenea, s-au ținut comunicări și conferințe în cadrul sesiunilor organizate de către *Societatea de științe istorice și filologice din R.P.R.* și alte societăți științifice precum și cu

* Acad. C. Daicoviciu și prof. D. Prodan, Valorificarea patrimoniului nostru istoric An. Ac. R.P.R., vol. IV, p. II-a, Buc., 1955, p. 113, 118.

¹ Vezi Revista Arhivelor, II/2/1959, p. 260—274 și VI, 1/1963, p. 285—292.

² Ibidem, VII, 1/1964, p. 21—50.

prilejul diferitelor aniversări sau comemorări *. Cu această ocazie s-a făcut cunoscut cercetătorilor și publicului bogăția și varietatea documentelor aflate la Arhivele Statului și s-au prezentat aspecte din activitatea științifică a acestei instituții. Munca arhivistice a început să fie mai cunoscută iar publicul manifestă un interes crescând pentru Arhive, fapt ce se reflectă și prin aceea că unele ziare rezervă rubrici pentru noutăți din Arhive.

Materialele arhivistice au mai fost folosite la realizarea unor filme artistice sau documentare ca : „Bădăranii”, „Tudor”, „Șoseaua Nordului” „Caragiale”, „Eminescu” etc..

Documentele constituie un mijloc important pentru predarea istoriei în școli și în facultăți, ajutând pe elevi și studenți să-și fixeze cunoștințele de istorie, să elucideze unele probleme mai greu accesibile și să illustreze unele evenimente mai convingător decât alte materiale didactice, fiind din acest punct de vedere de neînlocuit. Vizitele la Arhive ca și la expozițiile arhivistice contribuie într-o mare măsură la îmbogățirea cunoștințelor de istorie a patriei și le oferă elevilor și studenților posibilitatea de a lua contact nemijlocit cu documentele pe care le cunosc altfel numai din descrierile și reproducerea din manualele școlare. Această metodă a început în ultimul timp la noi ³ și în alte țări să fie aplicată mai des și cu o eficiență din ce în ce mai mare. Din această cauză problema folosirii materialelor documentare în predarea istoriei preocupă pe arhiviștii din multe țări și a format obiectul dezbaterilor primei conferințe internaționale arhivistice a Mesei Rotunde a Arhivelor ce a avut loc la Paris, în 1954. ⁴

* Nu putem reproduce titlurile tuturor articolelor publicate în ziare și reviste, ale comunicărilor ținute la stațiile de radio și radioficare și ale numeroaselor materiale publicate de arhiviști în „Revista Arhivelor”. Dăm totuși titlurile citorva comunicări științifice ținute în ultimul timp, în cadrul unor societăți științifice de către arhiviști :

„O călătorie în lumea manuscriselor. (Arhivele Statului Iași) ;

„Citeva date privind Brăila în perioada 1859—1866”. (Arhivele Statului Brăila) ;

„Din istoricul luptelor pentru înființarea liceului din Năsăud. Vasile Nașcu, exponent al intereselor populare din ținut”. (Arhivele Statului Năsăud) ;

„Ecoul răscolului lui Horea în Săcuime”. (Arhivele Statului Tg. Mureș).

„Arhivele izvor bogat de informare pentru cercetătorii istoricului medicinei”. (Arhivele Statului Iași) ;

„Arhivele Statului din Tirgu-Mureș, un tezaur bogat pentru sprijinirea cercetării științifice. (Arhivele Statului Tg. Mureș) ;

„Aspecte din starea de spirit a populației în comitatul Alba și Sibiu, în anii 1782—1784 oglindite în citeva scrisori contemporane evenimentelor. (Arhivele Statului Blaj) ;

„Aspecte din lupta muncitorilor de la Șantierul naval din Turnu Severin în perioada avântului revoluționar din România în anii 1917—1921. (Arhivele Statului Turnu Severin).

„Tradițiile unei vechi prietenii”. (Arhivele Statului Iași) etc.

³ v. I. Măreș, *Arhivele Statului din regiunea Cluj în slujba științei și culturii*, în Rev. Arhivelor, IV, 1961, nr. 1, p. 307—308 ; A. Moga, *Popularizarea arhivelor în învățământul de cultură generală*, studiu în manuscris.

⁴ La această conferință s-a putut constata printre altele că frecvențarea Arhivelor de către profesori și studenți este în continuă creștere, materialele documentare ajutând la predarea istoriei și în cercetările istorice. Mai ales după cel de al doilea război mondial se constată o creștere continuă a interesului pentru documentele referitoare la istoria modernă și contemporană. Studenții care urmează Facultatea de istorie își fac practica la Arhivele Statului. Alteori studenții sau elevii vin în grup pentru a vizita, sub conducerea unui arhivist, Arhivele

În țara noastră, Arhivele Statului din diferite orașe și în special cele din centrele universitare, sînt vizitate de studenți, mai ales de cei de la facultățile de istorie și filologie, precum și de elevii numeroaselor școli. Uneori se fac lecții de paleografie în cadrul Arhivelor Statului, metodă folosită la noi de multă vreme. Se știe că Dimitrie Onciul, fost director general al Arhivelor Statului între anii 1900—1923 și profesor de istoria romînilor la Universitatea din București, își ținea în mod obișnuit seminariile la Arhivele Statului obișnuind pe studenți cu descifrarea și traducerea vechilor documente slave, cu citirea și interpretarea actelor și documentelor romînești din diferite epoci, cu sigilografia, cu diplomatia și cronologia *

Astăzi studenții Facultăților de istorie își pregătesc lucrările studiind la Arhivele Statului. La Cluj, în fiecare an studenții de la Facultatea de istorie, împreună cu cadrele didactice, vizitează Arhivele Statului unde au primit explicațiile cuvenite privind probleme generale de arhivistică sau cuprinsul și posibilitatea de informare în materialele documentare. Studenții au fost mereu atrași spre munca de arhivă. De altfel însăși pregătirea lor din timpul studiilor a fost deseori legată de materialele din depozitele Arhivelor. Astfel, în 1957, studenții Facultății de istorie din Cluj au făcut lecții de paleografie la Arhivele Statului.

Un progres de seamă îl constituie practica în producție a studenților în vacanța de vară. Îndrumați spre munca de cercetare încă în timpul studiilor universitare, Arhivele Statului le-au oferit prilejul de a lua contact nemijlocit cu materialele documentare și munca de arhivă. Ei pot deveni tineri cercetători și repartizați în muncă după terminarea studiilor universitare, cu cunoștințele dobîndite pot valorifica materialele documentare din arhivele locale studiind diferite aspecte politice și sociale din trecut, dar în primul rînd legînd studiile pe baza materialelor din arhive de sarcinile economiei naționale, de construcția socialistă ⁵.

Materialele documentare păstrate în Arhivele Statului pot fi larg folosite pentru predarea istoriei în școlile medii. Astfel la Botoșani, Craiova, Năsăud, Timișoara etc. există o colaborare strînsă între Arhive și cadrele didactice care primesc un ajutor prețios în predarea istoriei prin pregăti-

Statului pentru a avea o privire de ansamblu asupra fondurilor, pentru a dobîndi cîteva noțiuni practice asupra păstrării și folosirii materialelor documentare. Cu acel prilej, dacă nu există expoziții arhivistice, se organizează prezentarea unor documente importante. Alteori arhiviștii țin conferințe în școli despre importanța arhivelor. Pentru ușurarea predării istoriei și a disciplinelor auxiliare se fac microfilme, colecții de facsimile, serii de reproducere de pe documente format carte poștală, mulaje de sigilii etc. (Ch. Braibant, *Une Table Ronde utile à l'histoire*, Paris, 1958, p. 11—15 și 25—28 și Revista Arhivelor, IV, 1959, nr. 1, p. 324—325). În Franța s-au înființat în anul 1950, la Arhivele Naționale, un serviciu educativ. Astăzi există vreo patruzeci asemenea servicii pe lângă arhivele departamentale. Un profesor, cu ajutorul directorului arhivei, stabilește documentele ce urmează a fi prezentate elevilor, fie că se pot citi ușor, fie pentru că permit un comentariu precis asupra unui eveniment, personalități sau instituții. Documentele astfel alese sînt arătate elevilor fie sub formă de mici expoziții sau supuse observației lor într-o ședință de lucru în cursul căreia se provoacă o discuție între profesori și elevi. (Archivum, XI, 1961, p. 150).

* C. Moisil, *Din istoria Școlii de arhivistică*, în Hrisovul I, 1941, p. 9—22.

⁵ I. Mărcuș, *loc. cit.*

rea unor colecții de documente în legătură cu diferite teme. Predarea se face în cadrul Arhivelor. În viitor se pot edita planșe, albume etc., privind momentele principale din trecutul poporului nostru (de ex. războaiele țărănești, revoluția din 1848, unirea principatelor, războiul de independență etc.), se pot organiza și expoziții volante în școli și folosi documentele păstrate în arhive în predarea lecțiilor, la realizarea unor diafilme etc.

Materialele arhivistice pot constitui un sprijin real în completarea predării istoriei cu aspectele locale specifice regiunii, raionului, orașului respectiv. În felul acesta elevii ar fi ajutați să cunoască mai bine și istoria locală.

În predarea limbii și literaturii române, materialele arhivistice pot fi utilizate pentru cunoașterea condițiilor de viață și activitatea scriitorilor noștri clasici.

Materialele arhivistice constituie de asemenea un mijloc de popularizare a bogățiilor și frumuseților patriei, a istoriei unor instituții de cultură și artă, școli și universități, monumente istorice și culturale etc.

Cadrele didactice ar trebui să țină o legătură mai strânsă cu Arhivele Statului pentru a lua cunoștință de materialele documentare de interes deosebit pentru activitatea lor instructiv-educativă, aflate în depozitele Arhivelor Statului și pentru elaborarea de monografii și alte lucrări privind istoria învățămîntului și instituțiile de învățămînt din țara noastră.

Mijlocul cel mai important și cel mai frecvent folosit de multă vreme de către Arhivele Statului din numeroase țări în popularizarea materialelor documentare și în care s-a acumulat o bogată experiență constă în organizarea de expoziții arhivistice permanente sau temporare⁶. Acestea constituie forma cea mai accesibilă și concretă de popularizare și se bucură de o deosebită faoare din partea publicului pentru că pot fi vizionate de un mare număr de vizitatori asupra cărora contactul direct cu documentele trecutului lasă o impresie de neuitat.

În afară de scopul cultural-educativ, expozițiile arhivistice constituie un bun prilej de a semnală cercetătorilor din diferitele ramuri de activitate bogăția și varietatea documentelor păstrate în Arhivele Statului și de a provoca în marelă public grija și interesul ce trebuie acordată păstrării arhivelor.

Organizarea de expoziții documentare a căpătat o deosebită extindere mai ales după cel de al doilea război mondial. Astfel, o latură importantă a activității Arhivelor sovietice o constituie expozițiile, Arhivele devenind prin aceasta un factor activ în educarea maselor populare. Materialele documentare de mare valoare sînt expuse prin expoziții temporare de aniversare sau comemorative spre a fi văzute de marelă public.

⁶ Pentru bibliografie v. *Archivum*, vol. VI (1956), p. 264—266, nr. 1 159—1 178, vol. VIII, 1958, p. 188, nr. 669—676 și *Archivum, Fascicule bibliographique*, nr. 1, Paris, 1964, p. 76—77, nr. 800—813; v. și G. A. Belov, *Teoria și practica muncii arhivistice în U.R.S.S.*, Moscova, 1956, și *Normele de bază în munca arhivelor de stat*, Moscova, 1962, cap. V, B. Popularizarea materialelor documentare.

Trebuie subliniat că nici un eveniment istoric din viața poporului sovietic nu este trecut cu vederea, ci pentru fiecare se organizează expoziții în cadrul cărora se țin conferințe și se popularizează pe larg materialele documentare⁷.

Cu prilejul *Conferinței generale a arhiviștilor cehoslovaci*, în septembrie 1958 s-a organizat în douăsprezece săli somptuoase ale Castelului din Praga o expoziție arhivistică conținând o mare bogăție de documente privind istoria popoarelor ceh și slovac⁸.

La Viena, Arhivele austriace au organizat după cel de al doilea război mondial o expoziție arhivistică permanentă, privind istoria țării între anii 816—1955, care reflectă și momente importante din istoria Europei. Pe lângă documente de natură politică sînt cuprinse materiale privind știința, literatura și arta care pot fi considerate ca un tezaur comun al întregii omeniri. În afară de expoziția permanentă, într-un spațiu rezervat special, se organizează și expoziții temporare cu diferite teme. Pentru ambele genuri de expoziții se întocmesc și cataloage tematice⁹.

La Arhivele Naționale din Paris există „Muzeul de istoria Franței”. Înfiiat în 1857 acesta este primul muzeu de documente istorice din lume și a fost reorganizat începînd din anul 1947¹⁰.

În afară de expozițiile organizate pentru cunoașterea istoriei patriei de către marele public și tineret, se organizează expoziții și cu prilejul congreselor și conferințelor internaționale arhivistice. Astfel

⁷ v. Revista Arhivelor, I, 1958, nr. 1, p. 307 și V, 1962, nr. 1, p. 267—268. În U.R.S.S., în ultimii ani folosirea documentelor în scopuri cultural-educative s-a mărit considerabil prin organizarea de expoziții documentare în întreprinderi, școli, case de cultură ca și la Arhive. S-a organizat de ex. o expoziție cu ocazia aniversării a 90 de ani de la nașterea lui Lenin, expoziții privind istoria mișcării muncitorești „Pentru puterea sovietică” cu ocazia aniversării a 40 de ani de la sfîrșitul războiului civil, pentru aniversarea a 500 de ani de la întemeierea Moscovei (1947), pentru evocarea vieții și activității unor scriitori, artiști, savanți (Lomonosov, Pușkin, Gogol, Tolstoi, Repin sau străini ca R. Rolland, B. Shaw, R. Tagore ș.a.) precum și cu ocazia unor vizite în Franța și Austria, referitoare la relațiile cu aceste țări. Există și muzee documentare permanente în mai multe arhive de stat (*Archivum*, XI, 1961, p. 246). Documentele originale sînt înlocuite cu copii figurate care sînt foarte bine executate, iar originalele, puține la număr, sînt așezate în vitrine special acoperite cu huse de stofă, pentru a împiedica pătrunderea luminii (*Rev. Arhivelor*, I, 1958, nr. 1, p. 305).

⁸ Revista Arhivelor, I, 1958, nr. 2, p. 304—310.

⁹ Titlul expoziției austriace: *Österreichische und Europäische Geschichte in Dokumenten des Haus —, Hof- und Staatsarchivs* (V. *Archivum*, XI, 1961, p. 81).

¹⁰ J. B. Babelon, *Musée de l'histoire de France*, Paris, Imprimerie Nationale, 1957, p. 7. Pentru Franța de ex. v. *Archivum*, XI, 1961, p. 150; în această țară există muzee arhivistice ca și expoziții temporare atît la Paris cît și în provincie, în care începînd din anul 1952 s-au organizat peste 200 de expoziții temporare.

La Copenhaga există *Muzeul istoric al Arhivelor*, vizitat mai ales de studenți, elevi cu profesori. Se adaugă și expoziții temporare cu un caracter mai actual, de cele mai multe ori comemorativ (*ibid.*, p. 112).

În S.U.A. Arhivele Naționale posedă o mare sală de expoziție în care sînt expuse documente importante privind istoria țării ca *Declarația de Independență*, *Declarația Drepturilor*, *Tratatul cu Marea Britanie la sfîrșitul Revoluției americane*, (*ibid.*, p. 127).

Pentru Polonia (p. 204), Portugalia (p. 209); în Anglia există la *Public Record Office* un muzeu cu o expoziție permanentă dar unde se organizează și expoziții temporare (*ibid.* p. 216); pentru R.S.F. Iugoslavia (*ibid.*, p. 253) etc.

Pentru expoziții arhivistice organizate de Arhivele Statului din diferitele țări ale lumii vezi *Archivum*, vol. XI, 1961.

s-a procedat cu ocazia celui de al III-lea Congres Internațional al Arhivelor, ținut la Florența în septembrie 1956 sau cu prilejul unor Conferințe Internaționale ale Mesei Rotunde a Arhivelor, al Conferinței Naționale a Arhivelor cehoslovace (Praga, 1958 etc.¹¹)

Interesul mereu crescând pentru expozițiile organizate de Arhive și importanța pe care a căpătat-o această formă pentru educarea marelui public și în special a tineretului, a făcut ca ea să facă obiectul dezbaterilor primei conferințe internaționale a Mesei Rotunde a Arhivelor ce a avut loc la Paris în 1954, cu care prilej s-a ajuns la unele concluzii și recomandări în această privință¹².

Expozițiile arhivistice pun pentru arhiviști problema dacă trebuie să se acorde prioritate scopurilor cultural-educative sau păstrării materialelor documentare. În această privință se poate afirma că de multe ori organizarea de expoziții provoacă pentru arhiviști, — a căror misiune principală este de a păstra documentele dar care totuși vor să expună pentru public comorile ce le sînt încredințate spre păstrare — adevărate cazuri de conștiință, cum mărturisește un arhivist francez¹³, organizator a numeroase expoziții de acest gen. Nu trebuie pierdut niciodată din vedere faptul că documentele sînt fragile în contact cu lumina, praful, uscăciunea sau umezeala și sînt vulnerabile la orice manipulare. Din această cauză de obicei, expozițiile arhivistice permanente sînt privite cu neîncredere, dar există un consens general asupra utilității celor temporare.

¹¹ v. Revista Arhivelor, I (1958), p. 283, pentru' expoziția organizată de Arhivele Naționale Maghiare în 1956, cu prilejul aniversării a două sute de ani de la înființarea acestora.

¹² S-a constatat astfel că în unele țări există muzee permanente de istorie națională și că Arhivele organizează expoziții pentru comemorarea unui eveniment sau a unei personalități, dar de cele mai multe ori este necesară o colaborare în această direcție cu bibliotecile și muzeele. Și Arhivele sînt solicitate să împrumute documente pentru organizarea de expoziții dar aceasta trebuie să se facă în condiții de păstrare și supraveghere deosebite, în caz contrar recomandîndu-se să se pună la dispoziție fotocopii. În lucrările Conferinței sus citate se arată că scopul expozițiilor organizate de Arhive este de a ajuta la înțelegerea istoriei, de a face marele public conștient de valoarea documentelor și de necesitatea de a contribui la păstrarea lor. S-a mai observat că documentele trebuie să fie expuse în condiții speciale de protecție care să prevină orice deteriorare și pe lângă acestea este necesar să se prezinte și sigilii, miniaturi, instrumente de scris etc. Se recomandă să nu se expună în permanență aceleași materiale pentru că interesul publicului scade, iar documentele prin expunere îndelungată se deteriorează și chiar se distrug. Din această cauză expozițiile trebuie reînnoite periodic. (Charles Braibant, *Une Table Ronde utile à l'histoire*, Paris, 1958, p. 13 și 22—25, v. Rev. Arhivelor II, 1959, nr. 1, p. 324—326).

¹³ Jean-Pierre Babelon, *Expositions et musées d'Archives*, în *La Gazette des Archives*, 1962, nr. 38, p. 99—119. Autorul tratează despre muzee istorice și expoziții arhivistice și deosebiri dintre ele, condițiile în care trebuie expuse documentele, precum și modul și stadiile în organizarea unei expoziții: formarea unui comitet de patronaj, alegerea colaboratorilor din afara Arhivelor, organizarea exponatelor (documente, tablouri, stampe, gravuri, obiecte etc. și proporția dintre acestea), securitate, publicitate (catalogue, afișe, presă etc.), ghidaj, microfilmarea întregii expoziții înainte de închidere, participarea Arhivelor la expoziții exterioare etc. Asupra acestei chestiuni v. și Charles Braibant, *Une Table Ronde utile à l'histoire*, Paris, 1958, p. 13 și 22—25 și A. Sacerdoțeanu, *Arhivistica de peste hotare după al doilea război mondial*, Rev. Arhivelor, I, 1958, nr. 2, p. 131—132.

Manualul arhivistic și Normele de bază sovietice, menționate mai sus, prevăd de asemenea în amănunt dispoziții pentru organizarea expozițiilor și, în genere, pentru folosirea materialelor documentare din Arhivele Statului în acțiuni cultural-educative.

Cu luarea de precauțiuni împotriva luminii solare, a prafului, umidității și uscăciunii, prin înlocuirea documentelor prețioase cu copii figurate și prin schimbarea originalelor cu altele privind aceeași temă, expozițiile arhivistice sînt posibile și necesare.

Expoziția trebuie să reflecte fidel Arhiva ale cărei documente se expun și trebuie organizată ținînd seama de publicul care o vizitează. Acesta constă în mare parte din elevi, studenți însoțiți de profesori sau grupuri de la instituții și cercetători științifici.

Unele expoziții de o importanță deosebită se organizează prin colaborarea mai multor depozite de Arhive, a Arhivelor cu biblioteci și muzee care păstrează uneori materiale arhivistice de o mare valoare sau chiar prin colaborarea cu Arhivele de Stat din una sau mai multe țări ¹⁴. Este de dorit să se publice cataloage care au rolul de a conduce pe vizitatori în expoziție. Catalogul trebuie să reflecte organizarea acestuia pe vitrine, săli și constituie pentru vizitatori un repertoriu de referințe utile pentru o temă. Cataloagele devin ele însele documente deoarece reflectă un moment social-cultural al societății care a organizat o astfel de expoziție ¹⁵.

În țara noastră, organizarea unei expoziții arhivistice în care să fie expuse cele mai de preț documente referitoare la istoria patriei, a constituit o preocupare pentru arhiviștii romini încă din secolul trecut. O dovadă în acest sens o constituie și faptul că în toate proiectele de construire a unui palat al Arhivelor, întocmite începînd din anul 1862 și pînă la începutul secolului nostru, erau prevăzute săli speciale pentru expoziții de documente. Între anii 1911—1914, datorită mai ales eforturilor depuse de Dimitrie Onciul, s-a putut construi o clădire demnă pentru un muzeu al Arhivelor Statului cum puține țări posedă ¹⁶. Din cauza primului război mondial însă acest muzeu a putut fi deschis și organizat pentru public abia în anul 1926. În condițiile puțin favorabile activității arhivistice din timpul regimului burghez-moșieresc, lipsind sprijinul material și înțelegerea pentru importanța sa educativă și științifică, după o existență destul de scurtă, muzeul a fost închis ¹⁷.

Folosirea materialelor documentare prin organizarea de expoziții arhivistice permanente sau temporare, ocazionale, a constituit o realizare bogată atît la București cît și la celelalte unități ale Arhivelor Statului din țară, abia în anii puterii populare.

Pentru a-și aduce contribuția modestă alături de alte instituții, la opera de educare a maselor populare în spiritul dragostei față de patrie și popor, Direcția generală a Arhivelor Statului a organizat, începînd din anul 1957, expoziții de documente, unele cu caracter general, privind

¹⁴ Pentru expoziții organizate prin colaborare cu Arhivele din alte țări, v. mai sus expoziția cehoslovacă din 1958 și Rev. Arhivelor, II, 1959, nr. 1, pag. 326.

¹⁵ J. P. Bablon, l.c., p. 114—115.

¹⁶ v. Antonescu, P. arh., *Clădiri, construcții, proiecte, studii*, Ed. Tehnică, București, 1963, p. 45 și planșele LXXXIII—LXXXV.

¹⁷ *Arhivele Statului 125 ani de activitate*, p. 131, Rev. Arhivelor, II, (1959), nr. 1, p. 135—146 și VI, 1963, nr. 12, p. 267—284. v. și *Lucrările Școlii de Arhivistică, Lecții de deschidere*, Buc., 1943, p. 129—156 unde se publică catalogul unei expoziții organizată în nov. 1942, cu prilejul deschiderii cursurilor Școlii de Arhivistică.

momente de seamă din istoria poporului nostru, iar altele consacrate unor aniversări, cum a fost de exemplu 100 de ani de la Unirea Principatelor și 500 de ani de la prima atestare documentară a Bucureștiului.

În anul 1963 s-a deschis o nouă expoziție cu caracter permanent. Prin modul de organizare și prezentare, prin grija deosebită cu care au fost selecționate documentele, expoziția este accesibilă diferitelor categorii de vizitatori: muncitori, elevi, studenți, profesori, literați ș.a. Trebuie menționat că la organizarea sa au fost selecționate documente dintre cele mai importante păstrate în depozitele Arhivelor Statului din întreaga țară, precum și reproduceri de pe unele documente aflate în biblioteci și muzee din țară și în arhivele de peste hotare. Expoziția este menită să popularizeze bogatul tezaur arhivistic păstrat în Arhivele Statului, să facă cunoscută istoria arhivelor românești, precum și munca depusă pentru prelucrarea, păstrarea și folosirea materialelor documentare. Expunerea materialelor s-a făcut pe perioade mari ale istoriei poporului român și pe genuri de acte caracteristice fiecăruia din acestea¹⁸. Documentele cele mai reprezentative privesc dezvoltarea forțelor de producție în diferitele orinduiiri social-economice ce s-au succedat pe teritoriul patriei noastre pînă la 23 August 1944. Astfel, materialele datînd din orînduirea feudală se referă la formarea marilor domenii, la formele de rentă cărora erau supuși țărani dependenti, la diferitele forme ale luptei de clasă caracteristice acestei orînduiiri, la apariția și dezvoltarea orașelor, a comerțului, meșteșugarilor și manufacturilor, la apărarea țării contra cötropitorilor străini și la cultura acestei perioade. Din orînduirea capitalistă s-au expus documente care ilustrează momentele cele mai importante din această perioadă cum sînt revoluția de la 1848, unirea principatelor și reformele din timpul domniei lui Cuza, cucerirea independenței de stat a Romîniei (1877), răscoalele țărănești din anii 1888 și 1907, unirea Transilvaniei cu Romînia (1 dec. 1918). O serie de documente ilustrează momentele principale ale formării și dezvoltării proletariatului din Romînia, reliefindu-se momente de cîtitură din istoria mișcării muncitorești, cum sînt de exemplu crearea Partidului Comunist din Romînia, eroicele lupte din ianuarie-februarie 1933, lupta împotriva fascizării țării, pregătirea și înfăptuirea actului de la 23 August 1944, care a dus la eliberarea țării de sub jugul fascist¹⁹.

¹⁸ S-au expus astfel de hrisoave, urice, cărți și porunci domnești, privilegii, jalbe, anfore, tratate, manifeste și proclamații, afișe, statistici, manuscrise vechi și manuscrise literare etc. Există de asemenea un interesant material iconografic constînd din miniaturi, stampe, gravuri, desene, facsimile, fotografii apoi sigilii, instrumente de scris, etaloane, publicații vechi etc. Unele documente scrise pe pergament sînt de o excepțională valoare artistică și sînt prevăzute cu sigilii de ceară atîrnate cu șnur de mătase sau de ceară închisă în capsule de argint aurit și atîrnate cu șnur de fir de aur sau de argint.

¹⁹ Dăm cîteva impresii ale unor vizitatori ai expoziției:

„Expoziția arhivistică constituie un minunat mijloc de cunoaștere a unor momente de seamă din istoria poporului român, un mijloc de educare în spiritul patriotismului. Un grup de studenți de la Școala Superioară de partid „Ștefan Gheorghiu” care a vizitat expoziția, apreciază munca depusă de colectivul Arhivelor Statului în organizarea expoziției și le dorște noi succese în activitatea viitoare”.

Numeroase expoziții arhivistice s-au organizat la unitățile Arhivelor Statului din întreaga țară, atât la cele mai vechi cît și la cele înființate după 23 August 1944, contribuind prin acest mijloc la marea operă de educare patriotică a maselor. Astfel, Arhivele Statului Iași, care în lunga lor existență din trecut nu au participat decît o singură dată, în 1930, cu cîteva documente la o expoziție improvizată, în anii regimului democrat-popular a organizat sau a participat la un mare număr de expoziții evocînd evenimente importante sau mari personalități cum a fost de exemplu 100 de ani de la revoluția din 1848, 100 de ani de la nașterea lui Mihail Eminescu și 75 de ani de la moartea marelui nostru poet, 500 de ani de la înscăunarea lui Ștefan cel Mare, răscoalele țărănești din 1907, centenarul universității ieșene, 60 de ani de la înființarea uzinei electrice din Iași etc. Această din urmă, organizată chiar în incinta uzinei, a cuprins documente privind lupta din trecut a muncitorilor împotriva exploatării²⁰.

O contribuție de seamă în acest domeniu și-au adus Arhivele Statului Brașov în care se păstrează fonduri arhivistice de o mare valoare pentru istoria poporului român. S-au organizat în special expoziții pentru grupuri de elevi care au putut privi cu emoție printre alte multe documente importante, cel mai vechi document provenit din cancelaria Țării Românești — privilegiul comercial din 1368 acordat de Vlaicu Vodă domnului Țării Românești, negustorilor din Brașov —, cel mai vechi act păstrat scris în limba romină — scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung —, o proclamație în care se pune un mare premiu pentru prinderea capilor răscoalei țărănești din 1784 — și multe alte documente privind trecutul de luptă a poporului român și a minorităților naționale din Transilvania împotriva asupririi sociale și naționale.

„Vizitînd această expoziție am găsit-o foarte instructivă și interesantă. În ea este oglindită pe bază de acte și documente lupta de veacuri a poporului muncitor împotriva exploatării și a asupritorilor săi, pentru libertate și o viață mai bună. Mulțumesc tovarășilor organizatori pentru priceperea de a organiza și de a scoate în evidență momentele mai importante din istoria poporului nostru și a marilor săi oameni”.

„O posibilitate admirabilă de cunoaștere a trecutului patriei noastre. Am făcut cunoștință cu una din sursele cele mai importante ale istoriei luptelor seculare, sociale și naționale ale poporului nostru. Nimic nu e mai edificator ca documentul original”.

„Vizitînd Arhivele Statului un grup de la Școala Medic nr. 20 „Gheorghe Șincai” am rămas impresionați de grija pe care statul nostru o acordă vechilor documente care ne fac cunoscută istoria patriei noastre”.

„Expoziția de arhivistică ne-a făcut să ne completăm cunoștințele de cultură generală și mai ales de istorie. Deosebit de bine organizată și instructivă, am vizitat-o cu deosebit interes” (un grup de tineri).

„Am vizitat acest muzeu de o importanță covârșitoare unde am avut ocazia ca din documentele expuse aici să cunosc și mai bine istoria poporului român. Mulțumesc P.M.R. care cu multă grijă și dragoste ne dă hrana spirituală”.

„Am găsit aici o expoziție foarte interesantă și instructivă. Nici nu găsesc cuvinte să mulțumesc celor ce au inițiat-o și o întreține în condițiile impecabile în care se prezintă”.

„Vizitarea Muzeului Arhivelor Statului mi-a oferit o lecție vie de istorie a patriei, o interesantă și agreabilă călătorie de-a lungul a cîteva secole pe care le-a străbătut poporul român”.

„În vizită prin București, acest muzeu prin materialul de care dispune cît și prin felul în care acesta ne-a fost prezentat mi-a produs o impresie plăcută”.

²⁰ v. Gh. Fungoreanu, *Arhivele Statului de la Iași în anii regimului democrat-popular*, Rev. Arhivelor, IV, 1961, nr. 1, p. 125.

Arhivele Statului din Cluj și filialele sale din regiunea Cluj, cu sediile în orașele Năsăud, Bistrița, Dej, Aiud și Zalău au organizat numeroase expoziții privind mai ales trecutul orașelor respective, unele fiind repetate și în alte localități cum a fost cea din Aiud care a putut fi vizionată și la Ocna Mureșului. În 1958, cu prilejul aniversării a 110 ani de la revoluția din 1848, Arhivele Statului din Cluj, în colaborare cu Universitatea și Biblioteca Universității din Cluj și filialele Dej și Zalău, în colaborare cu muzeele din orașele respective, au organizat expoziții cu această temă. În anul 1957, Arhivele Statului din Năsăud au organizat o expoziție în comuna Maieru unde sătenii au putut vedea documente privind viața și activitatea marelui nostru scriitor Liviu Rebreanu născut în acea comună. În anul 1958, Arhivele Statului din Năsăud, în colaborare cu muzeul din localitate au organizat, cu prilejul așezării unei plăci comemorative în Rebrîșoara, în casa în care s-a născut gazetarul Iacob Mureșan, o expoziție cu tema „Academicienii Năsăudului”. S-au expus opere ale cărturarilor legați de ținutul Năsăudului prin activitatea lor didactică și științifică, și, în genere, prin ideile și lupta lor puse în slujba poporului ²¹.

Arhivele Statului din regiunea Oltenia, unde se păstrează printre altele, numeroase documente privind istoria literară și istoria artei românești (de ex. cele referitoare la marele sculptor C. Brîncuși), a organizat începînd din anul 1953, numeroase expoziții la sediile respective din Craiova, Caracal, Tg. Jiu și T. Severin, în mari întreprinderi cum sînt de exemplu Uzinele „Electroputere”, Sadu, Complexul pentru industrializarea lemnului și Fabrica de Confecții din Tîrgu Jiu, Întreprinderea minieră Rovinari etc. care s-au bucurat de un deosebit succes precum și în diferite școli, cluburi, Case de cultură U.T.M., la Muzeul de Artă din Craiova etc. Expozițiile au fost consacrate unor teme ca trecutul Olteniei, revoluția de la 1848, răscoalele țărănești, mișcarea muncitorească, mari figuri culturale, mari aniversări etc.

Arhivele Statului Oltenia au folosit cu succes metoda expozițiilor volante în întreprinderi, uzine, școli, cămine culturale, case raionale de cultură, cluburi ²².

Arhivele din Timișoara au organizat în anul 1948 în colaborare cu Muzeul regional o expoziție consacrată aniversării a 100 de ani de la revoluția din 1848, iar în 1956 și 1964 expoziții privind momente importante din istoria Banatului. Asemenea expoziții a organizat și Arhivele din Arad. În afară de documentele privind istoria regiunii Banat un deosebit interes prezintă documentele privind scriitorii bănățeni Țichindeal, C. Diaconovici, Loga, I. Slavici, Vlad de la Marina ș.a.

Arhivele Statului din țara noastră și-au adus contribuția la opera de valorificare a moștenirii literare a marilor noștri scriitori clasici ale căror opere își trag puternic seva din creația populară, în scopul educării

²¹ v. I. Mărcuș, *Arhivele din regiunea Cluj în slujba științei și culturii*, Rev. Arhivelor, IV, 1961, nr. 1, p. 304–306 și I. Rusu, *Arhivele Statului Filiala Năsăud*, Rev. Arhivelor, VI, 1963, nr. 2, p. 264–265.

²² În anul 1963, Arhivele Statului Oltenia au organizat un număr de zece expoziții volante.

științifice și patriotice a tineretului. Astfel, în incinta Arhivelor Statului Iași, într-o clădire în care și-a petrecut viața între anii 1866—1871 Ion Creangă, s-a organizat un mic muzeu memorial în care sînt expuse documente, tablouri, reproduceri, obiecte privind pe marele nostru povestitor. Muzeul este vizitat în fiecare an de numeroși vizitatori din întreaga țară și străinătate. Arhiviștii au pus bazele unei biblioteci — anexă a muzeului — care în viitor va trebui să cuprindă tot ce a scris Creangă și tot ce s-a scris despre el în țară și peste hotare.

De asemenea la Arhivele Statului Iași este în curs de constituire un mic muzeu consacrat marelui nostru om de cultură Gheorghe Asachi fost și primul conducător al acestei instituții, a cărei înființare i se datorește într-o mare măsură. S-a reconstituit cancelaria lui Asachi în timpul cît a condus Arhivele din Iași, munca de depistare a unor noi documente continuîndu-se.

La Arhivele Statului Năsăud s-a înființat în anul 1954 o colecție documentară privind viața și activitatea poetului George Coșbuc. În anul 1956 tot la Arhivele Statului din Năsăud s-a deschis colecția documentară „Liviu Rebreanu”. Cu acest prilej familia marelui scriitor a donat Arhivelor năsăudene aproape 2 000 cărți din biblioteca lui Liviu Rebreanu, multe cu autografe și texte omagiale. S-au expus fotografii, fotocopii după manuscrise, după scrisori și acte de stare civilă și edițiile operelor sale. Printre expozate există și sentința de condamnare la moarte a lui Emil Rebreanu, fratele scriitorului, prototipul eroului principal din romanul „Pădurea spînzuraților”. Toate aceste materiale impresionează profund pe vizitatorii veniți din toate părțile țării și al căror număr depășește pînă în prezent cifra de 15 000. „Organizînd cele două colecții documentare, Arhivele Statului au pus la îndemîna cercetătorilor și a maselor populare, vestigiile documentare ale celor doi mari scriitori chiar în ținutul lor natal, făcînd astfel cunoscute frumusețile morale și literare ale operelor lor”.

„Pionierii, elevii, studenții, muncitorii, țărani, funcționarii, scriitorii, ziariștii rămîn puternic impresionați de urmele scrise ale acelor care, printr-o uimitoare măiestrie artistică, au exprimat suferințele și revolta poporului într-o epocă de adîncă asuprire socială și națională”²³.

Colecțiile de documentare ca și expozițiile arhivistice sînt folosite cu succes și procesul de învățămînt. Documentul care este martorul contemporan al unei epoci sau eveniment acționînd direct prin intermediul imaginii vizuale, ajută la completarea cunoștințelor, sprijină în mod intuitiv precizarea noțiunilor și contribuie într-o mare măsură la formarea reprezentărilor despre o personalitate sau fenomen. Profesorii țin lecții de istoria patriei sau de literatură în cadrul expozițiilor și colecțiilor documentare după cum s-a arătat mai înainte, iar la Năsăud s-au organizat sedințe literare pionierești pe teme luate din operele lui Coșbuc și Rebreanu.

²³ Ion Rusu, *Arhivele Statului Năsăud după 25 de ani de activitate*, Rev. Arhivelor, VI, 1963, p. 264—265.

Vorbind despre expozițiile arhivistice trebuie menționat faptul că între Arhivele Statului și marele număr de muzee, case memoriale, colecții etc. create în timpul regimului democrat-popular s-a realizat o mai strinsă colaborare. Muzeul de Istorie a Partidului, Muzeul Militar Central, Muzeul de artă feudală Mogoșoaia, Muzeele de Istorie (Cluj, Iași și Arad), Muzeul Unirii Iași, Muzeul de istorie a Petrolului Ploiești, Muzeul Bran, Muzeul de Istorie a orașului București, numeroase muzee regionale și raionale, casele memoriale: Avram Iancu, Vasile Alecsandri, Mihail Eminescu, Ciprian Porumbescu, George Coșbuc, Ion Creangă, Emil Racoviță, Mihail Sadoveanu, Ilie Pintilie, Caragiale, Hașdeu, Lenau etc. și-au îmbogățit colecțiile cu un mare număr de fotocopii ale unor valoroase documente păstrate în Arhivele Statului. Uneori în numeroasele deplasări pe care le fac pentru îndrumarea muncii de arhivă la instituții și întreprinderi arhiviștii au descoperit piese de muzeu pe care le-au semnalat muzeelor respective.

Arhivele Statului au participat cu materiale originale sau cu fotocopii la numeroase expoziții organizate cu prilejul unor aniversări sau comemorări cum sînt : patruzeci de ani de la crearea Partidului (1961), eroicele lupte ale petroliștilor și ceferiștilor din ianuarie—februarie 1933, Ștefan cel Mare (în 1954 și 1957), 50 de ani de la răscroalele țărănești din 1907, centenarele Universităților din Iași și București, 75 de ani de la moartea lui Mihail Eminescu, 100 de ani de la înființarea școlilor născu-tene (în 1963 la Năsăud, vizitată de circa 4 000 persoane) etc. În 1963, Arhivele Statului Brașov au colaborat cu Societatea de istorie a medicinei la organizarea unei expoziții cu tema : „Medici și farmaciști de odinioară, luptători pentru răspîndirea cunoștințelor în popor”. Arhivele Statului din Banat au colaborat la expoziția privind istoria medicinei organizată de Institutul de igienă din Timișoara. Arhivele Statului Brăila au orga-nizat în colaborare cu muzeul local două expoziții documentare cu ocazia sărbătoririi centenarului Școlii medii „Nicolae Bălcescu” din acel oraș. una la sediul școlii și alta la Uzinele „Progresul”, iar Arhivele Statului Botoșani au participat la manifestările organizate cu prilejul comemorării a 75 de ani de la moartea lui Mihail Eminescu.

Organizată pe baze mai temeinice, colaborarea dintre Arhive și muzee ar putea da rezultate mult mai rodnice²⁴. Schimbul de informații științifice și eventual de materiale pentru întregirea exponatelor proprii, stabilirea în comun de planuri tematice și organizarea de expoziții, pre-gătirea de ediții de documente, de emisiuni la radio și televiziune. ar fi deosebit de utile pentru cele două instituții de cultură. Mai trebuie amintit că, în procesul muncii lor arhiviștii depistează documentele cele mai interesante pentru a întregi și a face legătura dintre celelalte expo-nate din muzee, iar cu ocazia diferitelor deplasări pentru îndrumarea muncii de arhivă la instituții și întreprinderi, au găsit diferite piese muzeis-tice care au fost semnalate muzeelor cu care acestea și-au îmbogățit colecțiile.

²⁴ Asupra relațiilor dintre Arhive și muzee v. Ch. Braibant, *Une Table Ronde*, p. 13, 22—25 ; relațiile dintre Arhive și muzee au format și obiectul celei de a VII-a Conferințe Internaționale a Arhivelor (Madrid, 1962), (v. Rev. Arhivelor, V, 1962, nr. 2, p. 292 și 294).

După 23 August 1944, Arhivele Statului din țara noastră au desfășurat o activitate rodnică de valorificare a materialelor documentare în scopuri cultural-educative. În afară de sarcinile științifice și administrative, o bună parte din activitatea acestei instituții a fost consacrată unor acțiuni menite să facă cunoscut marelui public valorile documentare ale istoriei poporului nostru. Documentele scoase din Arhive au fost expuse exercitînd o mare atracție pentru marele public și tineret. Mijloacele folosite au fost din ce în ce mai variate. Alături de unele întrebuințate sporadic și în trecut, cum sînt expozițiile arhivistice, au apărut altele oferite de tehnica modernă cum sînt filmul, radioul și televiziunea.

Organizarea unor asemenea acțiuni a contribuit la cultivarea sentimentului de mîndrie față de trecutul glorios al poporului român și la sporirea prestigiului științific al Arhivelor Statului. Cercetătorii științifici au putut lua cunoștință de importante materiale păstrate în Arhivele Statului, iar acțiunea de a dona documente la Arhivele Statului a căpătat o mai mare amploare, deoarece publicul s-a putut convinge de grija ce se acordă păstrării și de scopul patriotic în care sînt folosite documentele.

Arhivele Statului pot da un ajutor substanțial la predarea istoriei Patriei și a istoriei literare în școli. Cu ajutorul materialelor documentare predarea acestor discipline devine mai expresivă și intuitivă, elevii învățînd cu drag trecutul patriei. Un contact mai strîns între profesori și Arhive, o colaborare mai strînsă în această direcție desigur că este necesară, știut fiind că pe baza documentelor din Arhive pot fi alcătuite manuale școlare și materiale intuitive interesante.

În domeniul folosirii materialelor documentare în acțiuni cultural-educative s-a acumulat desigur o experiență prețioasă ce va putea fi valorificată cu o eficiență mai mare. Arhivele Statului își vor aduce, folosind această experiență, o contribuție din ce în ce mai sporită la opera de răspîndire a culturii și în special a cunoștințelor de istorie a patriei. Totuși în toate acțiunile de acest fel trebuie să primeze grija pentru păstrarea tezaurului istoric, moștenirea cea mai de preț a poporului român.

ASPECTE DIN LUPTA MASELOR ȚĂRĂNEȘTI SUB CONDUCEREA P.C.R. PENTRU ÎNFĂPTUIREA REFORMEI AGRARE ÎN JUDEȚUL ILFOV (1944–1946)

C. TATOMIR.
V. TATOMIR

Lupta țăranimii ilfovene pentru reforma agrară se încadrează în marele proces de transformări revoluționare, parcurs de țara noastră, imediat după eliberarea sa de sub jugul fascist.

Județul Ilfov avea ca centru de reședință Bucureștiul, capitala țării, cel mai important oraș industrial și cultural, unde acționa un proletariat numeros cu tradiții de luptă revoluționare și cea mai puternică organizație a P.C.R. În București erau concentrați și cei mai mari capitaliști, fabricanți, bancheri și moșieri, cercurile cele mai reacționare din țară. Cu toate că reacțiunea a încercat să contracareze reforma și să folcească toate verigile regimului de stat pe care le avea încă la dispoziție, inclusiv pozițiile majoritare deținute în guvernele Sănătescu și Rădescu, lupta țăranimii ilfovene pentru pământ s-a desfășurat în condițiile afirmării puternice a conștiinței de clasă a maselor populare din București și împrejurimi, al sprijinului neprecupețit dat de către muncitorimea bucureșteană în lupta sa.

Încă de la 23 August 1944, dată care marchează începutul revoluției populare în țara noastră, țăranimea din județ ia parte activă la evenimentele politice.

La chemarea C.C. al P.C.R., imediat după ce știrea arestării guvernului antonescian a ajuns în satele din jurul capitalei, locuitorii lor au împletit lupta pentru izgonirea trupelor hitleriste din preajma orașului București și pentru democratizarea țării cu lupta pentru pământ.

* * *

Județul Ilfov se întindea pe o suprafață de 517.600 ha¹ între riurile Argeș, Ialomița și fluviul Dunărea. Așezat în centrul cîmpiei Muntenene, teritoriul județului reprezenta un șes întins, avînd o înclinație spre Dunăre, întrerupt pe alocuri numai de văile apelor. În sud terenul fiind mai accidentat favoriza existența unor bălți bogate în pește și stuf. Pe

¹ Vezi *Enciclopedia Romîniei*, Buc., 1938, vol. II, p. 249

luncile Sabarului, Argeșului și Dimboviței, pământul era prielnic culturii cerealelor, iar cîmpiile de lângă Dunăre constituiau pășuni bune pentru vite.

În anul 1944, județul avea 10 plăși (Balotești, Bolintin, Brănești, Budești, Buftea, Domnești, Fierbinți, Oltenița, Pirlita, Vidra) ², 8 comune urbane și suburbane, 146 comune rurale și 401 sate care însumau o populație de 465.739* locuitori ³.

Deși era unul dintre județele cele mai mari ca suprafață agricolă, datorită repartizării nedrepte a pământurilor arabile, nu toți locuitorii satelor puteau să-și câștige existența din practicarea agriculturii. Exploatarea, concurența nemiloasă la care se dădeau moșierimea și burghezia satelor și acapararea pământurilor țărănești au ruinat an de an gospodăriile mici și mijlocii.

Intensificarea exploatarea țărănimii muncitoare din județul Ilfov a provocat împotrivirea acesteia concretizată în răscoala din 1907 care a cuprins comunele Bicu-Arcuda, Bragadiru, Brănești, Chitila, Fundulea, Tămădău Ileana ⁴, în avîntul revoluționar din perioada anilor 1917—1921 care a speriat moșierimea și burghezia română, determinîndu-le să anunțe, pentru a preveni o nouă răscoală, înfăptuirea reformei agrare.

Modul de aplicare a reformei agrare din anul 1921 nu a izbutit însă să îmbunătățească situația țărănimii muncitoare. Exproprierea numai a unor părți din marile proprietăți moșierești, cu despăgubirea celor expropriate, și prin urmare păstrarea repartiției nedrepte a pământului menținea țărănimia în aceeași stare de înapoiere economică de pînă atunci.

Pământul fiind dat prin răscumpărare, i-a silit pe țărani „să se îndatoreze pînă în gît la chiaburi, cămătari și bancheri, atît pentru procurarea unui oarecare inventar agricol cît și pentru plata pământului...”⁵

În majoritatea cazurilor însă țărani n-au putut să-și mențină pământul datorită abuzurilor săvîrșite de proprietari și de unii funcționari corupți ai aparatului de stat. De exemplu, țărani din comuna Brănești arătau în plîngerile lor că deși în anul 1922 au fost împroprietăriți după lege fiecare cu cîte un lot de 5 ha. pe moșia Fundeni-Frunzănești, n-au stăpînit aceste locuri decît 4 ani după care, o comisie ai cărei membri nu erau cunoscuți, le-a cerut să plătească pentru fiecare pogan cîte 1 000 lei sau mai precis 10 000 lei de fiecare împroprietărit. „Neavînd bani — arătau țărani — ni s-a spus că nu mai avem voie să lucrăm pământul”⁶.

Așadar, aplicarea reformei agrare din anul 1921 a avut ca urmare faptul că „marea proprietate moșierească a fost menținută, majoritatea țărănilor fără pământ sau cu pământ puțin nu au fost împroprietăriți, iar celor împroprietăriți li s-au creat asemenea condiții, încît într-un timp

² Consiliul Superior al Agriculturii, Direcția Proprietății și Bunurilor Statului (pe viitor D.P.B.S.), dos. IV/1945.

* Au fost exceptate municipiul București și orașul Oltenița.

³ Institutul Central de Statistică „Mișcarea Populației României din anul 1945 — Date provizorii” (numărul probabil al populației rurale), p. 3—4.

⁴ M. Roller, „Răscoala țăranilor din 1907”, vol. I, Ed. de Stat, 1948, p. 508—516.

⁵ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. IV-a, E.S.P.I.P., 1956, p. 181.

⁶ D.P.B.S., dos. XI/1922.

mai mult sau mai puțin scurt să piardă pământul în favoarea chiaburilor și a moșierilor”⁷.

Cu ocazia recensământului agricol din aprilie 1941, organele de statistică au constatat următoarea repartizare a gospodăriilor din județul Ilfov după întinderea suprafeței agricole⁸:

Sub 0,1 ha	10–20 ha
4513	3362
0,1–0,5 ha	20–50 ha
6533	534
0,5–1 ha	50–100 ha
9013	136
1–3 ha	100–200 ha
29 320	116
3–5 ha	200–500 ha
16 168	7
5–10 ha	peste 500 ha
16.136	17

Din această situație rezultă că cele peste 20 000 gospodării țărănești care dețineau pînă la 1 ha posedau aproape aceiași suprafață de pământ ca și 17 proprietari ai moșilor de peste 500 ha.

Ca urmare a politicii de jefuire și acaparare a pământurilor țărănești de către moșieri de-a lungul deceniilor, s-a constatat că în anul 1944 o mare parte din suprafața arabilă a județului, în special pământurile cele mai productive, încăpuseră pe mîinile unui număr restrîns de mari proprietari⁹ și a unor capitaliști, care găsiseră în agricultură surse noi și mari de profituri.

De exemplu Barbu Știrbei, în afară de fabrica de conserve, de vată și pansamente de la Buftea¹⁰ mai poseda peste 4000 ha de pământ în județele Ilfov și Romanati, iar Bragadiru nu se mulțumea numai cu beneficiile ce le realiza din exploatarea muncitorilor de la fabricile de bere și spirt, ci, se ocupa de cumpărarea și apoi arendarea pământurilor țărănești¹¹.

O parte din ciștigurile realizate de marii proprietari de pe urma arendării moșilor, luau drumul investițiilor în noi instituții capitaliste din orașul București. Astfel, frații Dobrescu posesori a sute de hectare de pământ în comuna Brezoaia, reușiseră cu ajutorul omului lor de încredere Cosma E. Chitu, „specialist” în a aranja învoieli asupra pământului cu țărani, să obțină mari venituri, care le asiguraseră banii necesari deschiderii

⁷ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. IV-a, E.S.P.L.P., 1956, p. 180–181.

⁸ Comunicări statistice, nr. 2, 31 ianuarie 1945, p. 12.

⁹ Alimănișteanu avea numai în comuna Căscioarele 3100 ha la care se adăugau cele 104 ha din comuna Radovanul și alte cîteva sute de ha în comuna Oltenița urbană (D.P.B.S., dos. IV/1945, IX/1945, XXIII/1915, XXIV/1945; Moștenitorii C. N. Dorobanțu și I. Boierescu aveau în comunele Ciocoveni, Prundu și Goștinari cca. 6 000 ha (D.P.B.S., dos. V/1945); Radu Stolojan, avea în comuna Holarele peste 300 ha iar în com. Herești cca 800 ha (D.P.B.S., dos. XXIII/1945, XXXI/1945) etc.

¹⁰ Enciclopedia României — vol. II și D.P.B.S., dos. V/1945. La Buftea avea 2 131 ha.

¹¹ Consiliul Superior al Agriculturii, D.P.B.S., dos. VI/1945.

unei fabrici de săpun, construirii unor garaje pentru autoturisme și a citorva blocuri în orașul București¹².

Exploatarea nemiloasă la care au fost supuși țărani, lipsa de pământ și condițiile grele de viață pe care le-au suportat mai ales după dezlănțuirea celui de al doilea război mondial din partea dictaturii militare-fasciste, au sporit și mai mult ura țăranilor muncitori împotriva regimului burghezo-moșieresc.

Pe măsură ce războiul se prelungea provocând tot mai multe distrugerii umane și materiale, mizeria maselor muncitoare de la sate și orașe se accentua. Recoltele distruse de pe urma războiului, povara impozitelor și a prestațiilor, au mărit nemulțumirea țăranilor. Mai mult ca oricând, acum, viața arăta că țărănimia nu putea obține satisfacerea revendicărilor sale decât luptând alături și sub conducerea clasei muncitoare îndrumate de Partidul Comunist Român.

Imediat după insurecția armată de la 23 August 1944, partidul a întreprins o bogată activitate în rindurile maselor țărănești, pentru atragerea acestora în lupta împotriva regimului burghezo-moșieresc. „Partidul nostru — spunea tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — din primele momente de după eliberare, a desfășurat o muncă uriașă în rindurile maselor țărănimii pentru a o apropia și a o ciștiga, privind aceasta drept condiția fundamentală a victoriei în revoluția populară”¹³.

Una dintre sarcinile principale pe care partidul a pus-o în centrul programului de transformare democratică a țării, a fost lupta pentru exproprierea pământului moșieresc și împărțirea acestuia țărănimii muncitoare. O astfel de măsură, spunea Lenin „este prima acțiune care „atinge” în modul cel mai îndrăzneț bazele fundamentale ale întregii „ordini” sociale existente zdruncină și subminează cu o putere uriașă aceste baze, înlesnește asaltul proletariatului împotriva întregii orânduiri burgheze într-o măsură fără precedent în istorie”¹⁴.

Astfel, paralel cu alungarea fasciștilor din conducerea organelor locale, în special la sate, s-a trecut la alegerea unor comitete țărănești — organe noi de conducere a treburilor obștești. Partidul îndemna țărănimia „să-și făurească organe de luptă speciale, organe care să-i reprezinte toate interesele. Aceste organe trebuie să mobilizeze, să organizeze și să conducă țărănimia pentru satisfacerea nevoilor ei. Și, ca să-și poată îndeplini aceste sarcini, ele trebuie să fie legate cu țărănimia, trebuie să izvorască din sinul ei, fiindcă, pentru a fi în stare să-i conduci lupta, trebuie să-i cunoști și să-i simți nevoile”¹⁵.

P.C.R. recomanda ca în aceste organe să intre cei mai cinstiți și mai hotărâți țărani, aleși de jos în sus prin participarea întregii comune la desemnarea membrilor.

Directivele C.C. al P.C.R. din această perioadă publicate în ziarul Știința au stat la baza activității organizațiilor de partid din București,

¹² Ibidem, dos. II/1946.

¹³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și Cuvântări 1961–1962*, Ed. Politică, 1962, p. 206.

¹⁴ Lenin, *Opere*, vol. X, E.S.P.L.P., 1956, p. 177.

¹⁵ „Știința”, din 22 septembrie 1944.

care încă din primele zile ale lunii septembrie 1944, au trimis echipe muncitorești în tot județul pentru a sprijini acțiunile revendicative ale țărănimii muncitoare.

Urmînd directivele C.C. al P.C.R., județeană P.C.R. Ilfov, ca și alte organizații locale ale partidului, a adresat țărănimii ilfovene o chemare, din care redăm următoarele pasagii : „Frați țărani din Ilfov. Tot tineretul a fost dus la moarte într-o luptă care nu era a noastră, ci a nemților...

Grîul, lîna, porumbul, tot v-a fost luat cu sila și dus în Germania de Hitler.

Vi s-au pus biruri mari pentru ca nemții și Antonescu, dușmanii de moarte ai țărănimii să trăiască bine.

Nemții nu renunță ușor la România. Acum uneltesc din nou să ne fure libertatea și să pună iarăși mîna pe bunurile poporului”.

În continuare țărani erau chemați să demaște și să lupte pînă la nimicirea completă a uneltelor hitleriste din țara noastră¹⁶.

În urma acestor îndemnuri, țărănimea muncitoare din județ, sprijinită îndeaproape de echipele de muncitori venite din București, principalul centru muncitoresc al țării, reușe să-și aleagă comitete patriotice de luptă în comunele : Herești, Știubei — Orăști, Ciolpani, Creța-Leșile, Oltenița rurală, Florești, Maia, I. C. Brătianu, Cîmpurelu, Corbeanca, Valea Dragului, Frăsinet, Budești, Moara Săracă, Prundu, Joița, Hotarele, Fundeni, Tărtășești” etc.¹⁷

Printre primele comitete sătești organizate în județul Ilfov, este acela constituit la Valea Rusului.

În această comună, muncitorii trimiși de organizația de partid din orașul București, după ce au subliniat importanța actului de la 23 August 1944, au arătat necesitatea ca țărani să se organizeze în vederea obținerii revendicărilor lor. Adunarea obștească a comunei a ales din rîndurile sale un comitet compus din 15 persoane care s-a angajat să lupte contra legionarismului. Comitetul ales a aderat la Uniunea Patrioților¹⁸.

În cursul lunii septembrie 1944, adunările obștești aleg comitete țărănești patriotice și în comunele Colibași, Chitila, Rudeni, Catani, Șoldanul.

În ciuda piedicilor puse de autoritățile reacționare din județ, Frontul plugarilor sprijinit și îndrumat de P.C.R. își mărea din ce în ce mai mult rîndurile. Hotărîrea maselor țărănești din județ de a merge neabătute pe drumul luptei pentru pămînt se polariza în jurul acestei organizații. Țărani din comuna Ciorogirla ca și din alte comune arătau că, fiind „conștienți de drepturile și menirea lor s-au înscris în Frontul plugarilor, organizația lor firească, pentru a-și apăra drepturile împotriva boierilor”¹⁹.

Începutul anului 1945 se caracterizează prin creșterea continuă a avîntului revoluționar al maselor țărănești din întreg județul. Comuni-

¹⁶ „Luptătorul”, 8 septembrie 1944. Vezi și „Studii”, 1959, nr. 5, p. 199.

¹⁷ Consiliul Superior al Agriculturii, D.P.B.S., dos. I, VI, IX, XII, XIV, XV, XXIII, XXV, XXIX, XXXI, XXXIII, XXXV/1945. Vezi și „Studii”, 1959, nr. 5, p. 199.

¹⁸ „Luptătorul”, 10 septembrie 1944, p. 3.

¹⁹ Arh. St. Buc., Comisia de îndrumare și aplicare a reformei agrare, dos. 220, 221, 335, 1945 — 1946.

căările preturilor către prefectura județului Ilfov oglindesc faptul că pînă la data de 12 aprilie 1945, în toate cele 10 plăși se constituiseră Comitete sătești pentru a discuta cele mai arzătoare probleme care frământau masele țărănești din județ²⁰.

Un exemplu semnificativ de modul cum au fost alese comitetele de reformă agrară, a fost cel din comuna Ciorogîrla: „avînd în vedere cererea populației spre a convoca obștea satului care să pășească la alegerea noului comitet de reformă agrară, prin sunet de goarnă obștea satului s-a adunat în fața primăriei, în număr de 200 unde au ales comitetul local de reformă agrară, format din 11 membri”²¹.

Lupta împotriva fascismului, pentru democratizarea aparatului de stat și a vieții publice, condiția primordială pentru mersul înainte al poporului nostru în vederea desfășurării cu succes a revoluției populare reprezenta imediat după 23 August 1944 principala sarcină a forțelor patriotice democratice, deci și a comitetelor țărănești patriotice.

În vederea desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice era absolut necesară îndeplinirea unor reforme democratice printre care, și în primul rînd, reforma agrară.

Partidul comunist a considerat reforma agrară drept cheia dezvoltării progresive a țării.

Clasa muncitoare sub conducerea P.C.R. a înțeles că este o datorie a sa de a sprijini lupta țăranimii pentru ca pămîntul să devină al celor ce-l muncesc.

La sfîrșitul lunii septembrie 1944, Partidul Comunist Român a prezentat în fața întregii țări proiectul de platformă a Frontului Național Democrat din România. Potrivit punctului 5 al acestui Proiect de Platformă, propus forțelor democratice, se impunea pentru o cit mai grabnică refacere și dezvoltare a țării, satisfacerea celei mai arzătoare și îndreptățite cerințe a țăranimii romîne și anume: îndeplinirea unei largi reforme agrare prin exproprierea marii proprietăți de la 50 ha în sus și împrăștierea țăranilor fără sau cu pămînt puțin; avantajarea la împrăștierea a celor care luptau pe front împotriva fascismului german; procurarea de inventar agricol pentru acești țărani pe seama marii proprietăți și a statului; organizarea pe bază democratică a cooperativelor țărănești de credit, aprovizionare și producție și anularea datoriilor țăranilor către bănci și stat rezultate din vechea împrăștiere și din conversiunea datoriilor²².

Proiectul de platformă prevedea de asemenea ca muncitorilor agricoli să li se asigure condiții omenești de muncă și salarizare, dreptul de liberă organizare sindicală și cuprinderea lor în asigurările sociale.

Prin cuprinsul său, proiectul de platformă a constituit o chemare la luptă împotriva hitlerismului, un program pentru refacerea economiei naționale, pentru asigurarea unor legi și libertăți democratice, a unor condiții omenești de muncă și salarizare a celor ce muncesc, pentru demo-

²⁰ Ibidem, dos. 135, p. 1—12.

²¹ Ibidem, dos. 210, p. 108.

²² „Scinteia”, din 26 septembrie 1944.

cratizarea armatei și a întregului aparat de stat și administrativ, pentru lichidarea moșierimii ca clasă.

Înfăptuirea acestui program nu putea fi garantată, așa cum sublinia și proiectul de platformă decît „de un guvern care reprezintă toate forțele naționale și democratice ale țării, unite într-un Front Național Democrat și care se bucură de sprijinul activ al păturilor largi ale poporului român”.

Proiectul de platformă susținut de P.C.R. a trezit un mare entuziasm în rândurile țărănimii care a trecut la împărțirea pămînturilor moșierști.

Succesele înregistrate de P.C.R. în organizarea țărănimii în comitetele țărănești patriotice și adeziunea largă a acesteia la platforma program propusă de P.C.R., au provocat ura forțelor reacționare. Folosindu-se de pozițiile majoritare din guvern și din aparatul de stat, partidele istorice P.N.T., P.N.L. și în genere forțele reacționare au încercat să zădărnicească acțiunile țărănimii în lupta ei pentru democrație și progres sub conducerea clasei muncitoare și a partidului ei de avangardă P.C.R.

De pe poziții antidemocratice, potrivnice celor mai vitale interese ale maselor largi de oameni ai muncii, partidele „istorice” s-au opus cu îndrăzneală înfăptuirii reformei agrare. Întreaga politică a lor demonstra dorința de menținere a moșierimii ca clasă și de contracarare a împroprietăririi țăranilor.

P.C.R. a demască manevrele reacțiunii și a sprijinit țărănimea muncitoare în lupta sa pentru pămînt și pentru izgonirea elementelor reacționare. În comuna Colentina-București, locuitorii, protestînd cu dirigenie în fața autorităților, care la ordinul ministrului de Interne Aldea au arestat Consiliul comunal ales de ei, au determinat guvernul reacționar să-l elibereze. De îndată ce a fost eliberat, Consiliul comunal a trecut la exercitarea noilor sale funcții²³.

Urmînd chemarea comuniștilor²⁴ și avînd sprijinul permanent al acestora, care se aflau în fruntea luptei pentru zdrobirea și lichidarea elementelor fascisto-legionare, țărănimea ilfoveană, ca și cea din întreaga țară, organizată în comitete țărănești patriotice a trecut la acțiune, înălțurînd de la conducerea comunelor pe aceia care au servit interesele dictaturii militare — fasciste.

În prima duminică după publicarea proiectului platformei program, numeroase echipe de muncitori au mers în comunele din județ unde au inițiat ținerea unor adunări obștești la care au participat numeroși săteni. Paralel cu discutarea și adeziunea la prevederile proiectului platformei

²³ Scînteia din 14 octombrie 1944.

²⁴ „Îndrăznește să vă împiedice (cineva) de la organizare, primarul, jandarmul, notarul sau oamenii nemților?”

Zvirliți-i în lături, goniți-i” — era cuvîntul de ordine al unui apel al județenei P.C.R. adresat țărănimii ilfovene.

„Luptătorul”, 25 septembrie 1944, p. 1.

program *, sub îndrumarea echipelor muncitorești, sătenii din numeroase comune hotărâse judecarea publică și înlăturarea elementelor reacționare corupte din aparatul de stat local. Masele țărănești demascau acum în public manevrele moșierilor și abuzurile administrației locale reacționare.

Ca urmare a muncii desfășurate de partidul comunist la sate și încurajată fiind de succesele obținute până atunci în unele localități din județul Ilfov, țărănimca muncitoare din comuna I. C. Brătianu s-a întrunit în ziua de 1 octombrie 1944, la o adunare generală unde a hotărât schimbarea vechiului primar de pe timpul dictaturii antonesciene, care nu fusese ales de comună și lucrase numai pentru interesele sale personale ²⁵. Adunarea a ales un nou primar și un nou consiliu comunal format din 25 de persoane.

Tot la 1 octombrie 1944, în prezența aceleiași echipe muncitorești care venise în comuna I. C. Brătianu, numeroși săteni din comuna Frăsinet manifestându-și bucuria și adeviziunea față de prevederile democratice ale platformei program au demascat reacționarismul și venalitatea vechilor autorități, care și-au însușit drepturile cuvenite familiilor celor mobilizați și au strâns abuziv alimente, îmbrăcăminte de la cei săraci.

Adunarea din Frăsinet a instalat un nou primar. Membrii de rând ai partidelor „istorice” din aceste comune au aderat și ei la platforma F.N.D. decizându-se de cuvîntul de ordine al șefilor lor ²⁶. Adunări populare țărănești cu un caracter similar s-au ținut și în comunele Șoldanu, Stănești, Florești, Roșu, Chiajna, Militari ²⁷.

Printre cele mai cuprinzătoare mișcări adoptate cu acest prilej sînt cele votate în comunele Domnești, Chiajna, Militari și Florești ²⁸.

Iată de pildă ce hotărâște adunarea țăranilor din Domnești: „1) Alungarea din fruntea comunei a administrației antonesciene și înlocuirea ei cu comitetul comunal; 2) Controlarea gestiunii comunale și orice lipsă din bunul comunal înstrăinat precum și reținerile nedrepte din pensiile văduvelor, din ajutorul concentrațiilor și orice plocane luate de orice funcționar al primăriei să fie înapoiate celor în drept din averea personală a acestor jefuitori; 3) Desființarea impozitelor comunale percepute de vechiul regim și înlocuirea lor cu un impozit unic care să fie plătit de locuitorii comunei proporțional cu averea fiecăruia; 4) Folosirea izlazului comunal în felul cum vor hotărî sătenii; 5) Arestarea și pedepsirea vinovaților ce se vor găsi în urma verificării gestiunii pe anii 1941—1944”.

Pe linia luptei antifasciste mișcarea consemna sprijinirea armatelor române și sovietice în lupta contra trupelor hitleriste pentru eliberarea întregului teritoriu al țării, sprijinirea comitetului de organizare a formațiunilor de luptă patriotice ș.a.

* La scurt timp, la acest proiect aderă sindicatele muncitorești, P.S.D., Uniunea Patrioților, Partidul Social Țărănesc și Frontul Plugarilor, M.A.D.O.S.Z. etc. Toate aceste organizații se constituie în F.N.D. iar Proiectul platformă, cu unele modificări necesare devine Platforma-program a F.N.D. În îndrumarea activității F.N.D. un rol conducător l-a avut din primul moment P.C.R.

²⁵ „Luptătorul”, 8 octombrie 1944, p. 3.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem.

²⁸ „România Liberă”, 1 octombrie 1944.

Comitetul ales de țărani s-a prezentat a doua zi la primărie pentru a lua în primire conducerea comunei²⁹.

Combativitatea țărănimii ilfovene, care se bucura de sprijinul partidului comunist era în continuă creștere, iar acțiunile comune ale muncitorilor și țăranilor se afirmau din ce în ce mai mult. La București, în ziua de 8 octombrie 1944, au participat la un miting inițiat pe stadionul A.N.E.F. de organizația de partid din Capitală și delegațiile de țărani din jurul Bucureștiului cu ocazia căreia și-au dat întrutotul adeziunea la traducerea în viață a programului de luptă stabilit de F.N.D.

Țăranii din județul Ilfov și-au exprimat dorința de a contribui la opera de democratizare a țării cu ocazia ținerii în capitală a Conferinței pe județ a delegaților Frontului Plugarilor, când reprezentanții lor au cerut, fie în cadrul conferinței, fie demonstrând pe străzi, instaurarea unui guvern democrat³⁰.

La 6 Martie 1945 delegații satelor din județul Ilfov au avut prilejul să salute ca și frații lor din alte județe, alături de masele largi ale orașului București, instaurarea guvernului democrat Dr. Petru Groza. „Noi 800.000 de cetățeni din București și plugari din satele județelor Ilfov, Ialomița, Vlașca și Teleorman, reprezentând toate categoriile sociale precum și exponenți autentici ai armatei, ofițeri și soldați, întruniți astăzi 6 Martie 1945 în marea adunare cetățenească, salutând instaurarea guvernului Groza, guvern de concentrare democratică — se spune în moțiunea votată — ne angajăm să-l sprijinim din toate puterile noastre, pentru stîrpirea fascismului și refacerea țării”³¹.

Sprijinul acordat de muncitorimea bucureșteană sub conducerea organizației județene Ilfov a P.C.R. luptei țărănimii pentru organizarea și obținerea de drepturi democratice nu s-a rezumat numai la acțiunea de izgonire a elementelor fasciste, de democratizare a verigilor locale ale aparatului de stat, ci s-a extins și în domeniul principal al relațiilor de producție.

Încă înainte de apariția proiectului de platformă-program, județeană P.C.R. Ilfov, urmînd directivele conducerii partidului a sprijinit efectiv și a îndrumat în scris prin organul său de presă „Luptătorul” acțiunile țărănimii de înlocuire a vechilor rînduiești și nedreptăți impuse de regimul burghezo-moșieresc.

Astfel, profitînd de lipsa de pămînt a locuitorilor din mai multe sate din județul Ilfov (Soldanu, Valea Sîinei etc.) reprezentanții Eforiei Spitalelor Civile care avea o moșie întinsă, au pretins sătenilor în toamna anului 1944 — o arendă mult mai mare ca în anii precedenți. Pentru a-i „convinge” pe țărani să accepte noile condiții, administrația a pus poprire pe recolta recent culeasă și care se mai afla pe cîmp. Delegații comitetelor țărănești din aceste comune s-au prezentat la sediul organizației județene a P.C.R. cerînd sprijinul. În urma intervenției județenei pe lîngă Centrala

²⁹ „Luptătorul”, 8 octombrie 1944, p. 3.

³⁰ Vezi „Studii”, 1959, nr. 5, p. 201.

³¹ „Scînteia”, 8 martie 1945, p. 1 sau „Studii”, 1959, nr. 5, p. 208.

Eforiei Spitalelor Civile din București, sătenii și-au putut recăpăta recolta, urmînd ca ei să dea dijma hotărîită mai înainte fără nici un adaus³².

Sub îndrumarea P.C.R., comitetele țărănești obligă în numeroase comune pe proprietari să accepte noile învoieli care prevedeau eliminarea tuturor rămășițelor feudale, a plocoanelor, a rușfeturilor încă existente, precum și modificarea cuantumului de produse dat proprietarilor de la 2/3 pentru moșieri la 2/3 pentru muncitorul agricol³³.

Din inițiativa județenei P.C.R., au avut loc consfătuiri pe plasă sau în București a delegaților comitetelor țărănești, în care se făcea un prețios schimb de experiență și totodată se dădeau îndrumări practice.

O astfel de consfătuire a avut loc la 28 septembrie 1944 la sediul organizației județene Ilfov a P.C.R. din str. Slătineanu nr. 18 unde reprezentanții mai multor sate, luînd cunoștință de cuprinsul proiectului de platformă, și-au dat adeziunea la aceasta și au cerut trecerea imediat la înfăptuirea prevederilor ei³⁴.

În numărul din 1 octombrie 1944 al ziarului „Luptătorul” a apărut un articol intitulat „Pămînt țăranilor” prin care țăranii din județul Ilfov erau chemați să lupte pentru înfăptuirea platformei program.

Dar o adevărată reformă agrară era imposibilă în condițiile existenței unor guverne cu majoritate reacționară. „Această reformă importantă — se spune în articol — nu va putea fi realizată decît de un guvern care reprezintă toate forțele naționale democratice ale țării și care se bucură de sprijinul activ al păturilor largi ale poporului român. Numai luptînd alături de P.C.R. pentru un regim democratic, pentru zdrobirea definitivă a fasciștilor și susținătorilor lor, lupta pentru pămînt va izbuti. Muncitorimea de la orașe dă un puternic sprijin țăranimii pentru a putea intra în stăpînirea pămîntului ce i se cuvine prin exproprierea marilor moșieri, iar P.C.R. stă în fruntea acestor lupte și este hotărît să conducă pînă la satisfacerea intereselor țăranimii care sînt și interesele poporului nostru”³⁵.

Încă din toamna anului 1944, comitetele țărănești trec la ocuparea și împărțirea pămînturilor pe cale revoluționară.

Pînă la legiferarea reformei agrare din 23 martie 1945, această acțiune a cuprins majoritatea comunelor din județul Ilfov, cît și din alte județe.

Conduși și îndrumați de P.C.R., țăranii au intrat pe pămînturile moșierești, ocupînd și împărțind moșiile pe cale revoluționară, fără a mai aștepta legea pe care regele și guvernele cu majoritate reacționară nu voiseră s-o dea. În aceste condiții, pentru a intimidă masele țărănești și a apăra moșierimea, P.N.Ț. și P.N.L. au declarat ilegală ocuparea cu forța de către țărani a pămînturilor moșierești. Demascînd această manevră a moșierimii ca pe o „falsă ilegalitate” P.C.R. a arătat că legea o poate constitui numai voința maselor largi ale poporului, iar împotrivirea față de voința poporului, reprezintă un act de anarhie.

³² Ibidem, 16 septembrie 1944, p. 3.

³³ Ibidem, 1 octombrie 1944, p. 3.

³⁴ Ibidem, 1 octombrie 1944, p. 1.

³⁵ Ibidem, p. 1—2.

Apreciind modul deosebit în care s-a înfăptuit reforma agrară din anul 1945, tov. Gheorghe Gheorghiu-Dej arăta că : „spre deosebire de 1918—1919—1920, legiferarea reformei agrare nu a mai durat timp de 2 ani, pentru ca apoi alicarea ei să se târăgăneze ani de zile, pînă la împotmolirea definitivă de către comisiile și paracomisiile numite de guvernele burghezo-moșierești, ci de astă dată Partidul Comunist Român, în fruntea clasei muncitoare, a alcătuit sute și mii de echipe de muncitori care au împinzit satele, au chemat țărănimea muncitoare la luptă pentru pămînt, au organizat comitete sătești și, împotriva voinței regelui și a partidelor „istorice”, în pofida gloanțelor regelui și ale guvernului Rădescu, s-au pus în fruntea țăranilor și au intrat pe pămînturile moșierești, confiscându-le și împărțindu-le țăranilor pe calea luptei revoluționare, fără să se mai aștepte legea. Țărănimea a primit pămînt la începutul anului 1945, prin lupta organizată și condusă de Partidul Comunist Român. În focul acestei lupte s-a realizat alianța dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare și s-a afirmat puternic rolul conducător al proletariatului”²⁶.

În ziua de 12 martie 1945, comitetul de improprietărire din comuna I. C. Brătianu, în urma discuțiilor purtate cu cei peste 70 delegați ai satului, arătau că „s-au unit de la mic pînă la mare să ducă lupta pentru cîștigarea pămîntului strămoșesc ce fusese răpit de burghezul Petre Iliescu, hotărînd totodată trecerea întregii moșii, pămîntul și balta în proprietatea comunei, pentru ca locuitorii săi să se poată folosi de stuful și peștele din baltă, iar vitele să aibă unde să pășuneze”²⁷.

În comuna Fundulea, țăranii au intrat cu plugurile pe moșiile lui A. Mateescu *, iar cei din satul Cămărașu după ce au împărțit moșia lui M. T. Dobrescu au adus plugurile, rarițele și sapele și au semănat porumb**.

În comuna Cureani, comitetul local îndrumat de organizația Frontul Plugarilor, după ce a stabilit moșiile ce urmau să fie expropriate, a mers cu toți sătenii la fața locului pentru a împărți pămîntul. Exproprieri s-au mai făcut și în comunele Chiroi, Știubei-Orăști²⁸ iar în comunele Palanga și Poienari după ce locuitorii au fost adunați la primărie cu goarna, au plecat să împartă pămînturile moșierilor M. Grăsdănescu și Constanța Rădulescu care arendaseră cu ani în urmă terenuri la prețuri foarte mari.

În comuna Herești, la întrunirea ținută cu sătenii pentru a hotărî ce suprafețe vor fi expropriate, Comitetul Local a demascut atitudinea dușmănoasă față de țărănime a moșierului R. Stolojan, care în toamna anului 1944 a sabotat strînsul recoltei și a vîndut lemne de foc țăranilor săraci peste prețul oficial. Organizația Frontul Plugarilor arăta că acest moșier a fost un legionar convîs, a fraternizat cu hitleriștii și a pus

²⁶ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și Cuvîntări*, Ed. IV-a, 1956, p. 186—187.

²⁷ Consiliul Superior al Agriculturii, D.P.B.S., dos. XXVI/1945.

* „După ce s-au verificat listele cu îndreptățiri la improprietărire, s-a făcut proiectul parcelării, după care s-au repartizat loturile astfel: țăranilor din comuna Progresul 106 ha, celor din comuna Fundulea 68 ha. D.P.B.S., dos. XVI, 1945.

** Ibidem, dos. XV/1945.

²⁸ În comuna Știubei-Orăști a fost expropriată și moșia Mariei Jurăscu care în anul 1943 arendase peste 200 ha din moșia sa la 35 țărani, iar în anul 1944 la 27 țărani. D.P.B.S., dos. XIX/1945.

gratuit la dispoziția legionarilor o parte din moșie pentru a-și fabrica cărămizi³⁹.

Pentru a veni și mai mult în sprijinul țăranilor, P.C.R., a arătat că pentru aplicarea cu succes a reformei agrare, este necesar ca țăranii să fie ajutați de muncitori nu numai la confiscarea și împărțirea pământurilor moșierești ci și la însămânțarea suprafeței arabile a țării.

Ca urmare a acestei indicații, organizațiile de bază din întreprinderile capitale au organizat sute de echipe muncitorești care au plecat cu mașinile în tot județul pentru a da ajutorul necesar țăranilor.

Dintr-o corespondență trimisă din comuna Surlari către Ministerul Agriculturii și Domeniilor se arăta că : „Noi organizația partidelor democratice din comuna Surlari, județul Ilfov, fiind organizați de o echipă de la P.T.T. din București, care este însărcinată cu munca la țară, venind regulat în fiecare duminică, ascultând plingerile noastre — am hotărât de comun acord cu Comisia Locală de împrumut pe baza platformei-program a partidelor democratice să expropriem pământurile acelor care se încadrau legii de reformă agrară din 23.III.1945, iar pământul să-l dăm îndreptățiților la împrumut”⁴⁰.

Echipele muncitorești, îndrumate de organizațiile de partid respective, reușeau să soluționeze la fața locului toate problemele ridicate de reforma agrară cîștigîndu-și astfel încrederea țăranimii muncitoare.

Unul din locuitorii comunei Știubei-Orăști spunea cu prilejul împărțirii pământului celor îndreptățiți : „de sute de ani moșii și strămoșii noștri au lucrat cu palmele și au robit cu lacrimile și sudoarea lor pământul. Moșii noștri muncind cu sudori acest pământ își ridicau ochii către cer așteptînd să vină ziua cînd măcar copii lor să fie stăpîni pe brazda amestecată cu sufletul și singele lor. Ziua aceasta a venit. Guvernul poporului a dat ce era al poporului — pământul —. Copiii moșilor noștri, noi cei de azi am primit brazda care a fost înfrățită cu viața lor”⁴¹.

Țăranii din comuna Crevedia, ca urmare a ajutorului primit din partea muncitorilor în exproprierea moșiei unui colonel, care acumulasese 150 ha de pământ în timpul războiului spuneau : „Noi țăranii sintem alături de muncitorii de la orașe...”⁴².

Același sprijin primit îl semnaleză și secretarul organizației de partid din comuna Chiselet⁴³, cu ocazia punerii în discuție a ieșirilor brutale pe care le aveau unii administratori din comună față de țărani.

Pentru a lovi în forțele democratice în plină activitate și pentru a crea nemulțumiri și dezbinări în rîndurile maselor țărănești, moșierii din județ s-au dat la acte de sabotare a frontului și de înfometare a populației din București, care se aprovizionau în special din comunele dimprejur.

³⁹ Proces verbal încheiat în ziua de 20.III.1945 de către Comitetul sătesc și organizația Frontului Plugarilor din comuna Herești județul Ilfov. D.P.B.S., dos. XII 1945.

⁴⁰ Consiliul Superior al Agriculturii, D.P.B.S., dos. II/1945.

⁴¹ Ibidem, dos. IX/1945.

⁴² Ibidem, dos. XIII/1945.

⁴³ Ibidem, dos. II/1945.

Bazindu-se pe unele organe ale puterii de stat reacționare, ei lăsau recoltele să putrezească pe câmp, nu luau nici un fel de măsuri pentru executarea înșămînțărilor de toamnă, încercau să-i împiedice pe țărani să lucreze pământul, nu-și achitau datoriile către stat *, căutând astfel să saboteze ducerea războiului antifascist și reconstrucția țării **.

Moșierii neputându-se împăca cu ideea de a nu mai avea forțe de muncă ieftină la dispoziție ⁴⁴, se agitau, insinuuau și instigau, cu scopul de a frâna avântul revoluționar al poporului ⁴⁵. Ei ripostau cu îndirjire față de țărănimia care își cerea drepturile ei.

Echipele muncitorești au contribuit în permanență la ridicarea spiritului revoluționar al maselor de oameni ai muncii de la sate. Aceasta a constituit un mijloc puternic de făurire a alianței dintre muncitori și țărani muncitori și de mobilizare a maselor țărănești la lupta pentru rezolvarea de jos cu sprijinul muncitorilor și sub conducerea partidului a problemei pământului ⁴⁶.

Muncitorimea din fabrici și uzine a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a veni în ajutorul țărănimii cu unelte agricole sau cu muncă directă pe teren. Mii de muncitori au venit pe ogoare între țărani, pentru a-i însufleți și a-i ajuta în muncă.

Printre moșiile expropriate din județ a fost și moșia lui Ștefan C. Mardaloescu, situată între comunele Fundeni și Colentina. Când țărani, ajutați de un grup de muncitori C.F.R.-iști au intrat pe această moșie pentru a măsura pământul, moșierul împreună cu elementele reacționare din jandarmerie au venit înarmați pe teren, încercând să intimideze comisia și pe țărani.

* În procesul verbal din 20 martie 1945 al comitetului sătesc și al organizației Frontului Plugarilor din comuna Herești se spune: „Radu Stolojan a lăsat recolta pe câmp neadunată. Nu a vrut să lase oamenii să adune cu nici un preț. I s-a oferit să o adunăm pentru a lua noi paiele iar el boabele, dar nici această condiție nu a acceptat-o spunând că este averea lui și face ce vrea cu ea. Produsele din magazin nu a vrut să le predea statului, lăsându-le în putrefacție după cum se poate vedea și azi. Nu a vrut să-și achite obligațiile fiscale către stat decât prin punerea de sechestru, fiind astfel un rău platnic. Exploatarea pădurii ce o are a fost nu numai în detrimentul statului ci și a noastră. În anul trecut a vândut lemnele cu 7 000 lei grămadă iar taxele le-a plătit la 3 000 lei grămadă. Anul acesta a vândut cu 2 500 lei grămadă, neplătind nici o taxă statului respectiv 60% din venitul de cca 4 milioane lei ce le-a încasat în urma acestei vânzări...”. D.P.B.S., dos. XII/1945.

** Arendașul unei moșii din comuna Dascălu Creta, administrând în mod abuziv a reușit într-un timp foarte scurt să-și facă două corpuri de casă. Țărani l-au demascat cerind: „Confiscarea recoltei în favoarea reconstrucției țării care suferise de pe urma războiului mari pagube și urmărirea averii făcute de arendaș în această perioadă”. D.P.B.S., dos. XV/1945.

⁴⁴ Țărani din comuna Herești arătau că „Prețurile ce le plăteau moșierii pentru lucrări, erau derizorii ajungând să ne plătească 15 lei pe zi și cu mîncarea noastră”. D.P.B.S., dos. XII/1945.

⁴⁵ Comitetul comunal din comuna Știubei-Orăști satul Filăstache arăta că moșierul G. Mincu este antidemocratic, fascist, nu se poate obișnui cu atmosfera democratică de față astfel că în toate manifestațiunile sale este contra regimului de azi”. D.P.B.S., dos. IX/1945.

⁴⁶ Într-o scrisoare către Ministerul Agriculturii și Domeniilor locuitorii din satul Florești spuneau: „Noi permanent am cerut la toate guvernele boierești să ne dea pământ. Nu ni s-a dat, însă ni s-a mai luat și din ce am avut. Promisiuni am avut tot timpul. Acum cînd la cîrma țării este un guvern democratic al muncitorilor și țărănilor avem încredere în el pentru că noi muncitorii și țărani sintem statul și sintem ai statului cu toții și în timp de pace și în timp de război. Trăiască Frontul Național Democrat, Guvernul Muncitorilor și țăranilor”. Semnează 62 țărani, D.P.B.S., dos. XIX/1945.

Deși s-au purtat brutal cu oamenii cînd au vrut să-l legitimizeze, moșierul și jandarmii au fost nevoiți să se retragă în fața țăranilor și muncitorilor care au continuat parcelarea pămîntului.

Președintele plășii București a demascăat atitudinea dușmănoasă a proprietarului și a organului de poliție care a acționat în această comună⁴⁷

Manevrele și acțiunile dușmănoase ale moșicrilor, cu tot sprijinul dat de elementele reacționare și afaceriste din aparatul de stat, nu au intimidat masele țărănești, care sprijinite îndecaproape de muncitorii veniți din București au continuat exproprierea moșiilor intrate în prevederile Legii și Regulamentului Reformei Agrare nr. 187/1945.

Cazuri asemănătoare au fost și în comuna Oltenița Rurală unde țăranii au intrat cu plugurile pe moșia lui V. Fundăneanu. Unul dintre participanții la împărțirea moșiei spunea : „am arat și semănat pămîntul după ce noi bătusem pari și-l măsurasem. Cînd am arat terenul, nu era răsărit pe el nimic, semănînd — împrîrietăriți floarea soarelui”⁴⁸.

Din cele expuse pînă aici rezultă lupta revoluționară dusă de țărani ajutați de muncitori pentru aplicarea reformei agrare înainte ca ea să fie legiferată.

Prin legea de reformă agrară din 23 martie 1945 au fost expropriate :

SITUAȚIA EXPROPRIERII PE OCOALE

Ocolul	Suprafața	Ocolul	Suprafața
Buflăa	3 000	Domnești	2 000
Budești	2 300	Brănești	1 600
București	800	Fierbinți	2 600
Bolintinu	2 000	Balotești	2 700
Vidra	6 600	Sărulești	5 500
Oltenița	1 500		

pămînturile aparținînd cetățenilor romîni care au colaborat cu Germania hitleristă; pămînturile și bunurile agricole ale criminalilor de război și ale celor vinovați de dezastrul țării; pămînturile acelor care s-au refugiat în țările cu care România se afla în stare de război sau ale celor refugiați în străinătate după data de 23 August 1944; terenurile și toate bunurile agricole ale absenteiștilor; terenurile acelor care în ultimii 7 ani consecutivi nu și-au cultivat pămînturile în regie proprie cu excepția loturilor pînă la 10 ha; bunurile agricole de orice fel ale cetățenilor romîni, care s-au înscris voluntari pentru a lupta contra Națiunilor Unite; bunurile de mină moartă; prisosul terenurilor agricole constituind proprietăți ale persoanelor fizice care depășesc suprafața de 50 ha și anume: pămînt arabil, livezile, finețele, pășunile, bălțile și izlazurile artificiale etc.

Conform articolului 12 din Legea Reformei Agrare din anul 1945 au fost împrîrietăriți țăranii mobilizați și concentrați în războiul anti-hitlerist, orfanii, văduvele și invalizii de război, dijmașii care au lucrat pe moșiile expropriate, țăranii fără pămînt sau cu pămînt pînă la 5 ha.

⁴⁷ Consiliul Superior al Agriculturii, D.P.B.S., dos. I/1945.

⁴⁸ Ibidem, dos. XVIII/1945.

În județul Ilfov, au fost expropriate pînă la data de 1 iunie 1945 un număr de 238 moșii totalizînd 30.000 ha ⁴⁹.

Lupta dusă de țărănimea muncitoare din județ în anul 1944–1945 pentru depozitarea moșierilor de pămînt s-a împletit cu lupta pentru democratizarea aparatului de stat local. Continuînd să se opună revendicărilor economice și politice ale maselor populare uneltind împotriva forțelor democratice, reacțiunea a recurs pe scară largă la sabotarea industriei și a înlăptuirii reformei agrare care avea la bază principiile democratice.

Datorită organizațiilor Frontului Plugarilor îndrumate de organizațiile locale ale P.C.R. și echipelor muncitorești venite din București, țărânii iau în nenumărate cazuri inițiativa convocării adunărilor obștești pentru a alege noi organe administrative locale și noi membri în comitetele de împrumut, combat abuzurile săvîrșite și cer sancționarea celor vinovați. Astfel în comuna Dascălu-Creața, țărânii cer înlocuirea primarului Popescu Vasile care înstrăinase unele bunuri ale primăriei, urmărirea lui de către organele de stat pentru recuperarea pagubelor ⁵⁰. Asemenea schimbări au cerut și țărânii din comuna Tînganu ⁵¹.

Locuitorii din comuna Crîngu-Fundulea au cerut schimbarea membrilor comitetului local de împrumut deoarece în el se strecuraseră și moșieri ca M. Zamfirescu, care mijlocise împrumutarea unor chiburi, lăsînd fără pămînt pe acei ce aveau dreptul. Țărânii luptau pentru respectarea întocmai a indicațiilor date de C.C. al P.C.R., în presă la data de 28 aprilie 1945 ⁵², demascînd elementele reacționare, chiaburești, care strecurîndu-se în unele comitete locale de împrumut, încercau să contracareze reforma prin abuzuri și alte nedreptăți ⁵³.

Căutînd să-și salveze moșiile de la expropriere, unii proprietari voiau să se folosească de prevederile ce se refereau la fermele model. În județul Ilfov, numeroase moșii au fost declarate de proprietarii lor „ferme model”, deși nu îndeplineau condițiile prevăzute de lege. Astfel de încercări a făcut de exemplu moșierul R. Stolojan, proprietarul a sute de hectare în comuna Herești și alți moșieri din comunele Știubei-Orăști, Ciolpani, Creața-Leșile, Poienari, Vulpești etc. ⁵⁴ Neputincioși în fața voinței și a forței maselor țărănești, moșierii s-au dat la instigații și acțiuni dușmănoase printre sățeni. Astfel R. Stolojan venind la moșia din Herești cu un portărel improvizat, cu un fost ajutor de primar și cu șeful de post au dat afară administratorul pus de comitetul local pentru reforma agrară, amenințîndu-i pe sățeni că vor fi arestați dacă nu-i

⁴⁹ Date provizorii privind exproprierea făcută în județul Ilfov pînă la data de 1 iunie 1945, D.P.B.S., dos. V/1945.

⁵⁰ Consiliul Superior al Agriculturii, D.P.B.S., dos. VII/1945.

⁵¹ „Din lupta P.C.R. pentru încheierea alianței clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare pentru înlăptuirea reformei agrare din anul 1944–1945”, vol. III, 1960, p. 128.

⁵² Consiliul Superior al Agriculturii, D.P.B.S., dos. XXIV/1945, dos. XXIX/1945

⁵³ Arhivele Statului, Prefectura jud. Ilfov, 1945, dos. 145, p. 4.

* În arhiva D.P.B.S. sînt numeroase dosare cu cereri ale moșierilor de a li se recunoaște moșiile ca ferme model de către Ministerul Agriculturii și Domeniilor.

⁵⁴ D.P.B.S., dos. III/1945, IX/1945, XII/1945, XVII/1945, XXV/1945, ș.a.

vor da înapoi pământul. Atitudinea moșierului a fost însă demascată de organizația Frontului Plugarilor din comună și de comitetul sătesc, organelor în drept, iar sătenilor li s-a recomandat să-și păstreze pământul așa cum stabilise anterior comitetul local ⁵⁵.

Moșierii din județ au încercat de asemenea să-i învrăjbească pe locuitorii satelor vecine care aveau pământ puțin și trebuiau să fie împroprietăriți din aceleași moșii. Munca desfășurată de comuniștii din aceste sate și de activiștii organizației județene a P.C.R. a contribuit la demascarea moșierilor care unelteau să slăbească și să distrugă alianța dintre țărani și muncitori.

Astfel, Comitetul Local al comunei Frăsinet după împroprietărirea țăranilor din comună, prin exproprierea celor 12 moșii din raza comunei în suprafață de 1700 ha, a dat 55 ha comunei Tăriceni 150 ha comunei I. C. Brătianu și 50 ha comunei Radu-Vodă. Țăranii cu drept de împroprietărire din comuna Ciofliceni în număr de 393 neavind pământ suficient au primit 50 ha teren de la comuna Tincăbești, 25 ha de la comuna Corbeanca. Din tabelele întocmite de Comitetul de Reformă Agrară din comuna Corbeanca, reiese că moșiile foștilor proprietari G. Cireșeanu și M. Broca, s-au împărțit unui număr de 231 de îndreptățiți din comunele Ciofliceni, Petrești, Cornești, Michea, Otopeni și Bufta. Cazuri asemănătoare au fost și în comuna Cimpurele care a dat din moșiile lui G. Danielopolu și O. Eliad 157 ha comunei Colibași, 250 ha comunei Dobreni ⁵⁶.

Căutînd să se eschiveze de la expropriere, moșierii au încercat să parceleze moșiile pentru a le vinde sub formă de locuri de casă ⁵⁷, de loturi pentru agricultură diferiților chiaburi sau să le împartă membrilor familiilor lor ⁵⁸ pentru a fi sub cifra stabilită de legea exproprierii ⁵⁹. Totodată moșierii se străduiau să inducă în eroare Comisiile de plasă care avizau exproprierea și judecau contestațiile, aducînd acte false cu scopul de a-și păstra moșiile ce depășeau cu mult cifra de 50 ha ⁶⁰.

⁵⁵ După exproprierea moșiei de către comitetul local, Stolojan de frică să nu fie văzut de săteni prin sat, a trimis pe fostul său administrator pentru a-i susține contestația la primăria Hotarele. Într-o scrisoare trimisă proprietarului, acesta spunea: „am explicat comitetului situația, însă nu vom căpăta nimic... acolo era să fiu și bătut deoarece au crezut că m-am dus să le iau pământul. Pământul și inventarul fusese dat țăranilor”. D.P.B.S., dos. XII/1945.

⁵⁶ Ibidem, dos. I, VI, XIX, XXIX/1945.

⁵⁷ Ibidem, dos. I, XV, XXX/1945.

⁵⁸ În plîngerea locuitorilor din com. Ciolpani din 28 oct. 1945 se arată următoarele: „Noi locuitorii comunei Ciolpani cu satele Pisc și Tîgănești, cu respect venim prin prezenta, aducîndu-vă la cunoștință următoarele: pe teritoriul comunei noastre se afla moșia lui A. Munteanu cu o suprafață de 455 ha unde noi și părinții noștri am robotit o viață întreagă. În primăvara anului 1945 am expropriat 305 ha lăsînd 150 ha pentru ferma model. A. Munteanu pentru a diviza lotul caută să dea celor doi frați ai săi 100 ha, căutînd astfel să sustragă cit mai mult pământ de la expropriere... De ce trîntorii să-și rezerve atîtea sute de hectare? Noi care am robotit acest pământ nu vrem să-l lăsăm în mîna a cîtorva trîntorii. Dacă vor iar să ne fure acest pământ pentru care noi am luptat și l-am apărât, vom pune iarăși mîna și-l vom apăra de acești trîntorii, vom muri pe acest pământ dar boierilor nu-l vom da”. Semnează 42 membri ai obștei satului. D.P.B.S., dos. XXIX/1945.

⁵⁹ Consiliul Superior al Agriculturii, D.P.B.S., dos. II, XV, XXII/1945.

⁶⁰ Ibidem, dos. I, II/1945.

Printre acțiunile dușmănoase ale moșierilor se număra și înstrăinarea principalului inventar agricol, care pe baza articolului 6 din legea pentru Reforma Agrară, trebuia predat comisiilor de expropriere. Un caz de această natură s-a petrecut în comuna Urmeni unde moșierii au predat comisiei de expropriere două tractoare fără chiulase făcând imposibilă funcționarea lor ⁶¹.

Acțiunile dușmănoase întreprinse de moșieri au fost demascate la timp de comuniști, de comitetele satești de expropriere, de țărani cinstiți, Sesizările țăranilor au fost soluționate la timp și în favoarea lor, fapt care a contribuit la mărirea încrederii în Partidul Comunist din România. Ei spuneau adesea: „Vă rugăm a înainta această cerere Comitetului de conducere al Partidului Comunist Român, pentru a lua măsurile cuvenite...” sau „Vă rugăm să susțineți dreptatea ce ați adus-o...” ⁶².

Pentru a veni și mai mult în ajutorul celor împroprietăriți, Guvernul democratic instaurat la 6 martie 1945, a dispus „Să se defalce pentru utilitate publică suprafețe din izlazarile comunale sau din alte bunuri ale statului”. Ca urmare a acestei hotărâri, în județul Ilfov au fost repartizate țăranilor în primul lot 15.503 ha pământ ⁶³.

Datorită sprijinului continuu dat de organizația județeană a P.C.R., de echipele muncitorești și a creșterii conștiinței revoluționare, reforma agrară s-a înfăptuit într-un ritm susținut în jud. Ilfov. Dintr-un raport prezentat la 12 iunie 1945 de către Comisia pentru aplicarea Reformei Agrare din plasa Budești, reiese că în această plasă fuseseră expropriate până la acea dată 5306 ha pământ; un număr de 120 unelte agricole mecanice; 100 mașini agricole; în același timp organizându-se două centre de mașini agricole unul la Budești, altul la Știubei — Orăști în scopul ajutorării țăranilor pentru culesul recoltei și pentru însămînțările de toamnă ⁶⁴.

După aplicarea reformei agrare, în tot județul, pe loturile țăranilor împroprietăriți, se ducea o muncă însuflețită, muncile se făceau cu tragere de inimă, cu rezultate mai bune decât în anii trecuți. Deși se luptau cu lipsa de inventar agricol și cu sabotajul moșierilor care puneau fel de fel de piedici celor împroprietăriți, țăranii cu sprijinul dat de P.C.R. au învins aceste greutăți.

În comuna Căscioarele, Comitetul local, pe lângă pământ, a dat celor îndreptățiți, un număr de 22 boi, 7 căruțe, etc. Asemenea hotărâri au fost luate și de alte comitete locale ⁶⁵.

⁶¹ Ibidem, dos. I, XXXV/1945.

⁶² Ibidem, dos. IX, XIII/1945.

⁶³ Ibidem, dos. XVI/1945.

⁶⁴ Ibidem, dos. XXII/1945.

⁶⁵ Ibidem, dos. XXXVI/1945.

În sprijinul țăranilor în campania agricolă de toamnă și primăvară au venit centrele de mașini agricole înființate în primăvara anului 1945⁶⁶ și echipele de muncitori din București care au mers la sate și au reparat uneltele agricole ale țăranilor necesare la munca câmpului.

În urma exproprierii au primit pământ între :

0,5 — 3 ha ==	19.375	îndreptățiți
3 — 5 ha ==	1.532	îndreptățiți
În completare :		
— pînă la 3 ha	18.245	îndreptățiți
— de la 3—5 ha	1.441	îndreptățiți

Reforma agrară din 1945, a lichidat rămășițele feudale în agricultură, a desființat moșierimea ca clasă și a rezolvat una din cele mai arzătoare dorinți ale țăranimii noastre : dreptul de a stăpîni pământul pe care îl mucea. Tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej arată în acest sens că „Proletariatul, sub conducerea Partidului Comunist și aliat cu țăranimea a sfărîmat puterea economică și politică a moșierimii, lichidînd-o ca clasă. A fost dărîmat astfel unul din stîlpii reacțiunii românești și una din piedicile principale în calea dezvoltării forțelor de producție agricole... Lichidarea moșierimii ca clasă și împărțirea pământului expropriat prin reforma agrară țăranimii fără pământ sau cu pământ puțin au întărit încrederea țăranimii muncitoare în forța politică a clasei muncitoare și au contribuit la încheierea alianței dintre clasa muncitoare și țăranimea muncitoare”⁶⁷.

Succesele economice și politice importante obținute de masele largi țărănești, ca urmare a sprijinului acordat de clasa muncitoare sub conducerea P.C.R. în prima etapă a revoluției populare au contribuit la crearea premiselor obiective materiale și politice, care au făcut posibilă trecerea în martie 1949 la transformarea socialistă a agriculturii. Acest proces a înregistrat an de an succese deosebite. La Congresul al III-lea al P.M.R. s-a stabilit că „Obiectivul principal al planului economic pe anii 1960 — 1965 este dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului, încheierea procesului de făurire a relațiilor de producție socialiste în întreaga economie, în vederea desăvîrșirii construcției socialismului”⁶⁸. Congresul stabilea totodată ca procesul de colectivizare a agriculturii să se încheie pînă în anul 1965.

⁶⁶ În anul 1945, numai în plasa Budești funcționau două centre de mașini agricole la Știubei — Orăști și Budești, iar mai tîrziu s-a făcut și în comuna Cocioc. D.P.B.S., dos. XV, XXII/1945.

⁶⁷ Gh. Gheorghiu-Dej. *Articole și Cuvîntări*, ed. IV-a, E.S.P.L.P., 1956, p. 187—188.

⁶⁸ Congresul al III-lea al P.M.R., Ed. Politică, Buc. 1960, p. 27.

Procesul de făurire a relațiilor socialiste în întreaga economie, prin transformarea socialistă a agriculturii, s-a încheiat cu aproape 4 ani mai devreme, marcînd un moment de seamă în istoria poporului nostru. Sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale din 27 — 30 aprilie 1962 consemna tocmai acest fapt. În raportul prezentat la această sesiune tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej arăta că „În Republica Populară Romînă, socialismul a învins definitiv la orașe și sate”⁶⁹.

⁶⁹ Sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naționale 27—30 aprilie 1962, Ed. Politică, Buc., 1962, p. 11.

ASPECTE ALE ÎNCEPUTULUI LUPTEI DE REZISTENȚĂ DUSĂ DE MASELE MUNCITOARE DIN ROMÂNIA ÎMPOTRIVA DICTATURII MILITARE-FASCISTE ȘI A MAȘINII DE RĂZBOI HITLERISTE

E. CIMPONERIU

Mișcarea de rezistență antifascistă din România a avut, pe lângă caracterul ei național și patriotic, un profund caracter internațional, fiind îndreptată împotriva Germaniei hitleriste, dușmanul comun al libertății și independenței popoarelor.

În condițiile cînd România se afla complet izolată pe plan extern, imperialiștii germani au reușit, în mod treptat, să-și realizeze planurile lor de expansiune economică și de aservire politică a țării noastre. La 6 septembrie 1940, a fost instaurată dictatura fascistă a lui Antonescu și a Gărzii de fier. Odată cu aceasta a început una din cele mai întunecoase perioade din istoria poporului nostru. Au fost decretate legi fasciste¹, avînd ca scop jefuirea și terorizarea maselor populare, s-a înrăutățit situația economică, deosebit de grea și în anii anteriori. În scurt timp, prețul articolelor de primă necesitate s-a urcat cu 200 — 300 %. Începînd din luna noiembrie 1940 la orașe a fost introdusă raționalizarea alimentelor.

Situația nu era mai bună nici la sate. Însuși ministrul agriculturii, într-un raport adresat lui Antonescu, era nevoit să recunoască situația grea în care trăiau țărani. El arăta că cooperativele percepeau 18 — 20 % dobîndă, iar particularii 30 % ceea ce făcea cu neputință procurarea semințelor, uneltelor și vitelor². Cauza adîncirii mizeriei maselor țărănești o constituiau intensificarea exploatării, rechizițiile, concentrările, munca forțată la moșieri, precum și abuzurile și anarhia provocată de legionari.

La toate aceste fenomene se adăugau apoi jaful hitlerist și intensificarea pregătirilor de război³.

¹ Arh. St. Buc., Fond. Președinția Consiliului de Miniștri, Serviciul Contencios, dos. 12, f. 67—78.

² Ibidem, dos. 187, f. 3—4.

³ După cum reiese dintr-un raport, în perioada 6 septembrie 1940 — 1 decembrie 1941, din buget s-a cheltuit :

— pentru echipament militar	1.370.163.304 lei ;
— pentru înzestrare	13.995.289.954 lei ;
— pentru concentrări	5.862.326.449 lei ;

Pe străzile orașelor mărsăluiau legionarii, elemente huliganice, declasate, bătauși de mahalale, care jefuiau și terorizau populația.

După cum reiese dintr-un manifest, din septembrie 1940, al grupelor de acțiune și autoapărare a muncitorilor din București, la fabricile Malaxa, Vulcan, Wolf, Voinea etc. legionarii atacau cu revolverele muncitorii care își cereau drepturile și se ridicau împotriva mizeriei și a teroarei fasciste⁴. Teroarea fascistă era întâlnită la fiecare pas. Referindu-se la aceasta, ziarul ilegal al P.C.R. „Moldova Roșie” arăta: „Zilnic sînt arestați zeci și sute de muncitori sub invinuirea că sînt comuniști”.

Poliția legionară, constituită după declararea statului național legionar, în colaborare cu Siguranța au întreprins numeroase acțiuni de reprimare, crime și asasinat.

Acțiunile represive au fost îndreptate în primul rînd asupra comuniștilor. Zeci de comuniști au fost arestați, schingiuiți în mod bestial și trimiși în fața curților marțiale⁵. Sute de antifasciști au fost închiși în lagărele de concentrare de la Miercurea-Ciuc, Caracal și Tg. Jiu⁶. Mulți dintre comuniști și dintre luptătorii antifasciști au fost uciși în mod criminal de poliția legionară ca de pildă neînfricatul luptător Constantin David, asasinat în pădurea Pantelimon, Tereza Oesko, asasinată în beciurile Siguranței din Arad.

Teroarea poliției legionare n-a fost îndreptată însă numai împotriva comuniștilor, muncitorilor și a antifasciștilor. Legionarii erau hotărâți să-și lichideze toți adversarii politici. Astfel că, în noaptea de 26/27 noiembrie, ei au ucis 65 de deținuți politici burghezi aflați în închisoarea Jilava, între care foști miniștri în guvernele dictaturii regale, șeful poliției secrete a regelui Carol etc. Au fost de asemenea uciși în mod barbar Virgil Madgearu și marele istoric Nicolae Iorga⁷.

O statistică incompletă arată că bunurile însușite prin mijloace silnice de bandele legionare în orașe și sate s-au ridicat în cîteva luni la suma de peste un miliard de lei. La aceasta se mai adăugau nenumărate sechestrări, ocupări forțate de imobile, devastări.

Încă de la instaurarea dictaturii militare-fasciste, Antonescu și-a bazat dictatura sa pe aparatul de reprimare fascist și pe baionetele germane. Astfel, la trei ani de la venirea la putere el se lăuda că, imediat după 6 septembrie 1940, personalul Direcției generale a poliției a crescut cu 59 %, iar cel al Prefecturii poliției capitalei s-a mărit cu încă 1.758 persoane de incredere; numărul jandarmilor a fost triplat, ajungînd ca în

— pentru comunicații șosele și drumuri militare 2.393.915.130 lei; (Arh. St. Buc., Fond. Președinția Consiliului de Miniștri, dos. 14/1940—1941, f. 63).

⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. 246, f. 419.

⁵ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, dos. 29751, p. 1—9.

⁶ N. Goldberger, Gh. Zaharia, „Caracterul național și internațional al mișcării de rezistență din România”, vezi Analele Institutului de istorie a partidului, nr. 3/1962.

⁷ *Asasinatele de la Jilava, Snagov și Strejnicul, 26—27 noiembrie*, Buc., 1941, Imprimeria Centrală, p. 164—165.

fiecare sat să existe cel puțin 5 jandarmi „pentru menținerea ordinii”. În același timp a fost sporit salariul personalului polițienesc cu 60—80%⁸.

Aparatul de reprimare fascist a împințit întreaga țară. Poliția, jandarmeria și în primul rînd siguranța, lucrau în strînsă colaborare cu Gestapoul și cu spionajul german. Aceasta s-a realizat mai ales după sosirea în țară a așa-zisei misiuni militare germane.

Hitler urmărea ocuparea Romîniei de către armatele germane imediat după instaurarea dictaturii militare-fasciste.

Între 15 — 17 septembrie 1940 au avut loc tratative între Antonescu și generalul hitlerist von Tippelskirch în legătură cu trimiterea în Romînia a trupelor germane. Cu această ocazie Antonescu a cerut trimiterea urgentă a unor unități motorizate și aeriene. El arăta că, în cazul încheierii unei alianțe cu Germania, ar accepta trupe germane în număr nelimitat⁹.

La 21 septembrie 1940 înaltul comandament al Wehrmachtului a trimis următoarea notă Ministerului de externe german referitoare la „cererea guvernului romîn” de a da personal german pentru instructaj și de a trimite misiuni militare în Romînia.

1. Armata terestră și aeriană va trimite misiuni militare în Romînia. Sarcina lor aparentă va fi de a instrui Romînia prietenă nouă în ce privește organizarea și pregătirea forțelor armate.

2. Sarcinile lor reale care nu trebuie să devină evidente nici pentru romîni, nici pentru propriile noastre trupe sînt :

a) să apere cîmpurile petroliere de distrugere spre a nu fi ocupate de o a treia putere ;

b) să dea posibilitatea armatei romîne să efectueze sarcini definite, corespunzător cu un plan efectiv elaborat și dezvoltat în favoarea intereselor Germaniei¹⁰.

În același material, iscălit de generalul Keitel, se prevedea ca trupele germane să colaboreze în regiunea petrolieră cu unitățile speciale ale contraspionajului și ale gestapoului care se găseau deja în această regiune¹¹.

Directivile ulterioare (din 10 octombrie) ale lui Hitler reflectă de asemenea grija Germaniei de a masca adevăratul caracter al trimiterii trupelor în Romînia. „Este necesar să se evite și cea mai mică aparență de ocupație militară a Romîniei”¹² și mai departe „Pentru motive de politică și camuflaj ofițerii comandanți ai armatei terestre și ai forțelor aeriene vor avea titlul de comandanți ai misiunii armatei terestre germane sau ai misiunii forțelor aeriene în Romînia”¹³.

Primul grup al misiunii militare, în frunte cu generalii Hauser și Speidel, a sosit la 12 octombrie la București. La 24 octombrie au început

⁸ *Trei ani de guvernare*, Imprimeria Centrală, Buc., 1943, p. 255—256.

⁹ *Documents on German Foreign Policy 1918—1945*, series D, Washington, 1958, vol. 11, p. 126.

¹⁰ *Ibidem*, p. 144—145.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

să sosească unitățile hitleriste, care au ocupat orașele principale și punctele strategice importante¹⁴.

După ocuparea punctelor strategice industriale de către armatele germane Hitler a cerut lui Antonescu aderarea României la pactul agresiv tripartit.

La începutul lunii octombrie Antonescu a denunțat Antanta Balcanică cu Grecia, Iugoslavia și Turcia, iar la 23 noiembrie a avut loc semnarea aderării României la pactul tripartit¹⁵.

În toamna anului 1940 monopolistii germani nu mai erau mulțumiți, nici de prevederile tratatului din martie 1939, nici de prevederile faimosului Oel Pakt din primăvara anului 1940, nici de sumele uriașe puse de Antonescu la dispoziția armatelor de ocupație. Începînd din luna octombrie au avut loc din nou intense tratative economice al căror rezultat a fost semnarea la 4 decembrie 1940 a unor noi acorduri cu Germania, acorduri care subordonau direct economia țării mașinii de război germane¹⁶. Între aceste acorduri era și cel privind colaborarea germano-romină pentru realizarea planului de 10 ani de reconstrucție¹⁷. Aceste acorduri însemnau în fapt aservirea economiei naționale monopolurilor din Germania¹⁸.

Hitler a fost foarte mulțumit de servilismul lui Antonescu. Drept recompensă, în cadrul unui discurs ținut la Sport Palast el l-a laudat „ca fiind un om de onoare care și-a ținut orbește cuvîntul dat”¹⁹.

Iată rezultatul practic, urmarea imediată a instaurării dictaturii militare-fasciste. Cîteva cuvinte de laudă din partea celui mai odios călău al popoarelor și ocuparea țării de armatele hitleriste; în rest, mizerie, haos economic, teroare sălbatică împotriva maselor, pericolul iminent de aruncare a țării într-un război nimicitor.

Toate acestea au dus la adîncirea contradicțiilor, la dezvoltarea în țară a unei stări de spirit antifasciste. Treptat, ca urmare a adîncirii exploatării, în înrăutățirii condițiilor de trai această stare de spirit s-a transformat într-un curent larg de masă, un șuvoi puternic al luptei antifasciste, al rezistenței.

La 10 septembrie 1940 a apărut un important document al partidului comunist, intitulat: „Punctul nostru de vedere”. Acest document arunca o lumină vie asupra evenimentelor care avuseseră loc și îi ajuta pe comuniști și pe toți oamenii cinstiți, îngroziiți de samavolnicile, jafurile și teroarea deslănțuită de legionari, să se orienteze în haosul evenimentelor tragice pentru soarta poporului nostru.

Atrăgînd atenția asupra pericolului întetirii terorii și al ocupării și înrobirii totale a țării de către imperialismul german, P.C.R. a demască caracterul profund antinațional și antipopular al dictaturii militare-fas-

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Documents on German Foreign Policy*, vol. 11, p. 302.

¹⁶ *Ibidem*, p. 689.

¹⁷ *Ibidem*, p. 711.

¹⁸ N. N. Constantinescu. *Exploatarea și jefuirea economiei românești de către Germania hitleristă în perioada 1939 – august 1944*, Analele Institutului de istorie a partidului nr. 6/1963, p. 87.

¹⁹ *Dokumente der deutschen Politik 1940–41*, Berlin, vol. 2, 1943, p. 392.

eiste și chema masele populare la luptă pentru răsturnarea guvernului antonescian, apărarea intereselor lor vitale, salvarea independenței și a suveranității țării²⁰.

Chemarea P.C.R. a avut ecou în rîndurile oamenilor muncii. Imediat după instaurarea dictaturii fasciste, în ciuda terorii sîngeroase dezlănțuită în diferite regiuni ale țării, au loc mari acțiuni muncitorești, puternice manifestări ale protestului și rezistenței clasei muncitoare împotriva regimului fascist al lui Antonescu și al legionarilor, împotriva înrobirii țării de către Germania hitleristă.

La 7 septembrie, deci o zi după instaurarea dictaturii militare-fasciste, peste o mie metalurgiști de la Malaxa, conduși de comuniști, s-au întrunit într-o adunare de protest cu un puternic caracter antifascist. În asentimentul celor prezenți, zeci de vorbitori au arătat că pregătirile de război și înfeudarea țării Germaniei hitleriste au făcut ca mizeria maselor să atingă proporții uriașe. Salariile de foame, prelungirea zilei de muncă și intensificarea exploatării sub supravegherea zbirilor fasciști alături de teroarea dezlănțuită au făcut ca situația să devină intolerabilă. Muncitorii au cerut mărirea salariilor, încetarea prigoanei, scoaterea din uzină a poliției legionare. În același timp, ei și-au exprimat voința de a lupta pentru alungarea guvernului fascist și instaurarea unui guvern democratic, popular²¹.

Pentru a sublinia hotărîrea lor de luptă participanții la întrunire au părăsit uzina încolonîndu-se pentru o manifestație de stradă. Desfășurarea manifestației a fost însă împiedicată de legionarii din uzină și de membrii poliției legionare care s-au năpustit cu revolvare asupra muncitorilor²².

După adunarea de la Malaxa, în organul central al Partidului Comunist din România — „Scînteia” — se arăta că atît la Malaxa cît și la alte întreprinderi, muncitorii trebuie să continue lupta și să-și creeze puternice gărzi de autoapărare împotriva bandelor legionare²³. În același timp, ziarul îi chema pe muncitori să se solidarizeze cu victimele teroarei fasciste, să-i ajute pe arestați, să le apere viața.

În fabricile din București treceau din mîină în mîină manifeste care chemau muncitorimea la greve politice, la demonstrații de stradă, la luptă unită în frunte cu comitetele de acțiune alese de jos din mase²⁴. În cartierele muncitorești, pe ziduri și garduri, apăreau inscripțiile care chemau la lupta împotriva dictaturii militare-fasciste²⁵.

Ca rezultat al activității politice intense a comuniștilor, în ciuda terorii, și a atacării de către legionari a sute de muncitori din diferite fabrici ale capitalei²⁶, la scurt timp după Malaxa, au avut

²⁰ *Documente din istoria Partidului Comunist din România*, ed. II, Buc., 1953, p. 332.

²¹ „Scînteia”, din 17 septembrie 1940.

²² Ibidem.

²³ Ibidem.

²⁴ Arhiva C.C. al P.M.R., fond 1, dos. 250, f. 309.

²⁵ Ibidem, dos. 241, f. 267.

²⁶ Ibidem, f. 228, 241 și 419.

loc întruniri și la fabricile Vulean, Wolf și Voinea, S.E.T., Pirotehnia armatei, Leonida etc. și greve la Metaloglobus și în 17 fabrici textile²⁷.

În condițiile deosebit de grele ale dictaturii militare-fasciste, Partidul Comunist din România a fost întotdeauna în fruntea luptei maselor. Comitetele regionale ale P.C.R. și-au continuat mai intens activitatea, editând ziare ilegale, manifeste și răspîndind în mijlocul maselor documentul C.C. al P.C.R. „Punctul nostru de vedere”. Așa de pildă au fost răspîndite la Atelierele Nicolina din Iași manifeste ale Comitetului regional din Moldova care chemau muncitorii la demonstrații de masă, întruniri în fabrici împotriva dictaturii fasciste, a războiului imperialist, a jafului, a terorii și scumpetei²⁸.

Același manifest a fost răspîndit de comuniști și la Piatra Neamț, Roman etc.²⁹.

Un manifest răspîndit la Constanța la 23 septembrie 1940 chema la greve politice, demonstrații de stradă, izgonirea autorităților fasciste, alegerea unor comitete de acțiune în fabrici și la sate, care să conducă lupta pentru un guvern popular, pentru prietenie cu U.R.S.S., pentru eliberarea din temnițe și lagăre a luptătorilor antifasciști, pentru salarii în raport cu costul vieții, pentru o reformă agrară democratică, pentru demobilizare³⁰. La 30 septembrie Comitetul bănățean al P.C.R. chema muncitorii la greve și manifestații împotriva dictaturii militare-fasciste, pentru un guvern popular și libertăți democratice³¹.

Acțiuni puternice împotriva dictaturii militare-fasciste au avut loc mai ales în regiunile și centrele industriale, unde se desfășuraseră puternice acțiuni împotriva dictatului de la Viena; la București, Cluj, Sibiu, Brașov, Timișoara, Arad etc.

Luptele din septembrie-octombrie 1940 au constituit o continuare directă a acțiunilor clasei muncitoare îndreptate împotriva fascismului, a pierderii totale a independenței țării.

La fabricile I.A.R. și Astra din Brașov muncitorii au impus ridicarea salariilor³². După instaurarea dictaturii militare-fasciste muncitorii din Brașov continuau să stăpînească strada, organizau manifestații pentru un guvern popular și pentru prietenie cu U.R.S.S. Ca și în zilele marilor manifestații împotriva dictatului de la Viena, soldații, chemați să reprime aceste demonstrații au refuzat să tragă în muncitori³³.

Puternice acțiuni pentru mărirea salariilor în raport cu scumpetea, pentru condiții omeneste de muncă, împotriva militarizării întreprinderilor, împotriva dictaturii militare-fasciste, a militarismului german și a jafului organizat pentru aprovizionarea mașinii de război hitleriste au avut loc în septembrie 1940 și la Timișoara. În majoritatea fabricilor din acest oraș, ca de exemplu, fabrica de lanțuri, fabrica electrotehnică Dura,

²⁷ Ibidem, dos. 241, f. 508.

²⁸ Ibidem, f. 205.

²⁹ Ibidem, dos. 250, f. 523.

³⁰ Ibidem, dos. 241, f. 295–296.

³¹ Ibidem, f. 523.

³² „Scînteia”, din 17 septembrie 1940.

³³ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 242, f. 23.

Moara Prohaska, fabrica de bomboane Kandia etc. au avut loc conflicte de muncă³⁴.

În cadrul adunărilor organizate de comuniști, în ciuda furiei legionarilor și hitleriștilor germani, muncitorii își exprimau ura împotriva regimului fascist și hotărîrea de a lupta împotriva teroarei, a propagandei șovine antinaționale desfășurate de fasciști.

La Arad s-au ridicat la luptă majoritatea muncitorilor³⁵. Solidaritatea de luptă a proletariatului din țara noastră, tradițiile internaționaliste, nu au putut fi înfrinte de organele de represiune. Un exemplu grăitor în acest sens a fost greva din octombrie a muncitorilor de la fabrica de vagoane Astra din Arad. Aici, muncitorii au organizat o grevă de protest împotriva concedierilor pe care la făcea conducerea întreprinderii³⁶.

În primele zile ale lui octombrie au avut loc acțiuni greviste importante la cea mai mare uzină de armament din țară — U.D.R.-ul. Felul în care s-au desfășurat aceste greve la minele de la Anina și la uzinele din Reșița ilustrează de asemenea limpede caracterul antifascist al luptelor muncitorești din lunile septembrie-octombrie 1940, raportul de forțe și frica guvernanților fasciști în fața luptei unite a muncitorilor.

Minerii de la Anina au intrat în grevă generală la 1 octombrie 1940³⁷. Deși amenințați de directorul minelor că vor fi dați în judecată pentru dezertare și sabotaj, minerii, în loc să reia lucrul, s-au înecolat și, în mod demonstrativ, au înconjurat clădirea direcțiunii. La încercările conducerii trădătoare a breslei de a-i convinge să reia lucrul și la promisiunile direcțiunii că se va discuta cu delegații breslei, iar revendicările vor fi satisfăcute, minerii au răspuns: „Delegații breslei nu sînt reprezentanții noștri ci oameni în care nu mai avem încredere”³⁸. Îndrumați de comuniști, minerii și-au ales un comitet de grevă care a expus următoarele revendicări: încetarea arestărilor și a terorizării muncitorilor de către legionari, un spor de scumpete de 50% retroactiv, de la 1 martie, și de 100% începînd de la 1 septembrie. Sub presiunea minerilor direcția, reprezentanții guvernului fascist, veniți în grabă la fața locului au fost nevoiți să satisfacă revendicările³⁹.

După două zile au intrat în grevă și metalurgiștii reșițeni. Înlăturînd delegația breslei care ducea tratative fără sfîrșit cu U.D.R.-ul pentru încheierea contractului colectiv, muncitorii în front unic și-au ales o delegație formată din comuniști și din social-democrați cunoscuți de mase ca luptători consecvenți pentru interesele lor⁴⁰. Greva a început prin adunări fulger ținute în toate secțiile uzinei, adunări în cadrul cărora muncitorii discuteau revendicările ce urmau a fi prezentate cu ocazia grevei. Aceste adunări s-au transformat în puternice manifestații antifas-

³⁴ „Scinteia”, din 17 septembrie 1940.

³⁵ Arhiva C.C. al P.M.R., fond, 1, dos. 244, f. 755.

³⁶ Ibidem.

³⁷ Arhiva Centrală a Institutului de istorie a partidului, dos. 42767—38, f. 6.

³⁸ Ibidem, dos. 42787—38, f. 62—63.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem, f. 8—9.

ciste. Slugile fasciștilor care au încercat să împiedice sau să frineze acțiunea de luptă au fost huiduite de muncitori.

Ridicându-se împotriva agitației șovine fasciste, comuniștii arătau muncitorilor că „toți proletarii sînt frați. Dușmanul comun este capitalul internațional: german, român, maghiar etc., iar împotriva capitalului internațional trebuie luptat unit și tot internațional”⁴¹. După greva generală demonstrativă de două ore, direcția U.D.R.-ului a acceptat să satisfacă revendicările muncitorilor⁴².

În zilele în care au avut loc grevele demonstrative de la U.D.R. s-au desfășurat puternice mișcări revendicative și în Valea Jiului, minerii amenințînd cu grevă generală în cazul că nu li se vor satisface revendicările⁴³. Tot în octombrie 1940 a avut loc greva și demonstrația celor 2 000 de muncitori de la fabrica de cărămidă Jimbolia, pentru condiții de muncă mai bune și pentru instaurarea unui guvern popular. În aceeași lună intră în acțiune muncitorii forestieri din Valea Mureșului, cei peste 2 500 de muncitori de la șantierele navale din Galați și 1 400 de muncitori de la întreprinderea Franco-Romînă din Brăila, la șantierele navale din Orșova⁴⁴. Aceste acțiuni muncitorești hotărîte s-au răsfrînt direct asupra producției de război.

Caracterizînd amploarea acestor acțiuni și intensificarea activității comuniste, organizarea în principalele fabrici, uzine și mine a unor adunări de protest, greve sau manifestații, într-un raport al Siguranței generale, din octombrie 1940, se arată: „Comuniștii urmăresc de fapt declanșarea unei greve generale în industria metalurgică și de armament”⁴⁵. Aceasta reprezintă de fapt recunoașterea de către autoritățile fasciste a faptului că clasa muncitoare din România desfășura încă din toamna anului 1940 o puternică mișcare de rezistență împotriva aprovizionării cu armament a frontului hitlerist, rezistență care va crește și va lua proporții tot mai mari după declanșarea războiului antisovietic.

Rezistența împotriva fascismului se manifestă și în creșterea acțiunilor duse împotriva terorii fasciste.

Ajutați de organizația revoluționară a tineretului, U.T.C., comuniștii luptă pentru reorganizarea și activarea grupurilor de autoapărare din fabrici, din cartierele muncitorești și de pe străzile locuite de populația evreiască, expusă în primul rînd atacurilor criminale ale legionarilor⁴⁶.

Ajutorul roșu, care în această perioadă activează sub forma unor comitete de patronaj popular, colectează regulat bani de la muncitorii din atelierele Grivița, Pirotehnia armatei, din celelalte fabrici metalurgice și textile din capitală pentru a ajuta pe cei arestați și familiile lor. Concomitent cu aceasta, Ajutorul roșu întocmește liste cu muncitorii care urmează să fie trimiși ca martori ai apărării la diferite procese politice care

⁴¹ Ibidem, f. 12, 13.

⁴² Ibidem, f. 19.

⁴³ Ibidem, f. 22.

⁴⁴ Arh. St., filiala Turnu Severin, dos. 1/1940 - 11, f. 21.

⁴⁵ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 241, f. 620.

⁴⁶ Ibidem, f. 339 - 340.

se judecă la Curtea Marțială⁴⁷ și trimite scrisori de protest și memorii, iscălite de sute de muncitori, Ministerelor de Interne și de Justiție cerind amnistierea celor condamnați, eliberarea din lagărele de la Caracal și Tirgu Ocna a comuniștilor și antifasciștilor internați⁴⁸.

Prin intermediul comitetelor de patronaj popular comuniștii organizează și numeroase acțiuni de protest ale soțiilor celor concentrați, prin care acestea cer desconcentrarea imediată a soților lor și ajutoarele care le-au fost promise⁴⁹. Astfel, la începutul lunii noiembrie străzile Iașului răsună de demonstrația antirăzboinică a peste 1 000 de soții ale muncitorilor concentrați⁵⁰.

Speriați de combativitatea și dirzenia muncitoarelor, autoritățile, care înainte au refuzat să plătească ajutoarele, s-au grăbit să le promită că vor interveni pentru desconcentrarea soților lor și le-au achitat așa-zisele „ajutoare pentru familiile concentraților”, sume infime, din care soțiile și copii concentraților duceau un trai de mizerie⁵¹.

Lupta împotriva concentrărilor care durau deja aproape de doi ani și a greutăților de nedescris pe care muncitorii și țărani concentrați erau nevoiți să le îndure, a contribuit în această perioadă la creșterea influenței P.C.R. și la sate.

Concentrările masive, rechizițiile de vite și cereale de la țărani muncitori, forțarea lor de a lucra câte 16 ore pe zi pe pământurile moșierilor și chiaburilor, precum și abuzurile și crimele săvârșite de legionari, care acaparaseră în această perioadă aproape toate funcțiile administrative, politice și economice au avut ca rezultat creșterea urei maselor țărănești împotriva dictaturii militare-fasciste.

După cum reiese din rapoartele organelor de reprimare, comuniștii trimiși la sate pentru a organiza lupta țărănimii muncitoare împotriva fasciștilor au găsit o situație favorabilă activității lor. Înșiși fasciștii au fost nevoiți să recunoască sărăcia, lipsurile și scumpetea care copleșeau pe țărani precum și faptul că „nemulțumirile cresc, țărani devin neîncrezători, dirji, demoralizați”⁵².

În manifestele difuzate în satele din județele Ilfov⁵³, Brașov, Buzău, Prahova, Muscel, Tecuci, Putna, Timiș-Torontal, Arad, Hunedoara⁵⁴ etc., P.C.R. chema țărani la luptă împotriva legionarilor și a lui Antonescu, pentru confiscarea pământurilor moșierești, pentru crearea unor comitete țărănești care să organizeze opunerea în masă față de restricțiile și munca silnică de pe moșii.

La creșterea luptei țărănimii muncitoare împotriva dictaturii militare-fasciste a contribuit și intensificarea activității unor organizații de masă conduse de partid ca Frontul Plugarilor și Madoszul.

⁴⁷ Ibidem.

⁴⁸ Ibidem, fond. 7, dos. 151, f. 114.

⁴⁹ Ibidem, f. 169.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ „Moldova Roșie”, din noiembrie 1940.

⁵² Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 242, f. 14.

⁵³ Ibidem, dos. 250, f. 536–537.

⁵⁴ Ibidem, dos. 241, f. 387.

Nemulțumirile și lupta țăranilor s-au manifestat concret prin diferite acțiuni: de la împotriviri la rechiziții sau refuzul individual de a se supune muncii forțate pe moșiile boierești, până la împotrivirea unor comune întregi la rechiziții, ca de exemplu în județele Ialomița, Brăila, Timișoara⁵⁵ sau refuzul mării majorități a țăranilor din unele comune de a executa muncile agricole, lucrările edilitare ca de exemplu în județul Argeș⁵⁶.

Au existat în această perioadă și unele ciocniri sângeroase între țăranii și jandarmi. Astfel, sătenii din Cîrja și Rîurești au fost atacați de jandarmi atunci când s-au dus să ceară moșierului restituirea celor 600 de ha furate de acesta de la obștea satului; 30 de țăranii s-au baricadat într-o casă și au răspuns cu focuri de armă jandarmilor care trăgeau asupra lor. Doi țăranii au fost omorîți, iar restul arestați și trimiși în fața Curții Martiale⁵⁷.

Țăranii concentrați, reînțorși la vatră, găseau bătătura lipsită de vite, grînele rămase pe cîmp. Marea nemulțumire a concentraților a influențat asupra stării de spirit a țărănimii. Nemulțumirea creștea continuu și în armată. În septembrie-octombrie 1940 au avut loc acte de nesupunere ale concentraților la București, Arad, Constanța etc.⁵⁸. Mulți ofițeri superiori au demisionat în semn de protest împotriva instaurării dictaturii militare-fasciste⁵⁹. Însuși Antonescu a fost nevoit să recunoască, în ultimele zile ale lunii septembrie 1940, că armata este într-o stare de dezordine⁶⁰. P.C.R., analizînd starea de spirit din rîndul armatei, arăta că acesta este un fenomen normal, rodul trădării claselor exploatatoare, trădare care a dus la dezmembrarea Romîniei și care pregătea subjugarea poporului romîn în cadrul unui protectorat german⁶¹.

Venirea trupelor hitleriste în țara noastră, sub pretextul așa-zisei „misiuni militare germane” menite să „instruiască armata romînă”, a indignat profund masele populare. Muncitorii, țăranii, intelectualii, ostașii și ofițerii patrioți urau trupele hitleriste văzînd în ele un pericol iminent al împingerii țării în războiul antisovietic. P.C.R. a arătat maselor că prezența trupelor germane este o încercare disperată a claselor exploatatoare de a-și menține dominația în condițiile cînd masele populare sînt profund nemulțumite din cauza marilor greutăți economice și cînd armata este indignată de acceptarea rușinosului dictat de la Viena. Organele de reprimare, pînă la Marele Stat Major, au fost nevoite să remarcă starea de spirit ostilă în legătură cu venirea trupelor germane, repetatele incidente

⁵⁵ Ibidem, dos. 271, f. 292.

⁵⁶ C. Tamaș, E. Răcilă, M. Dogaru, „Aspecte ale luptei țărănimii din regiunea Argeș împotriva dictaturii militare-fasciste și a războiului antisovietic”, în „Revista Arhivelor”, nr. 2/1962.

⁵⁷ „Dunărea Roșie”, din 25 decembrie 1940.

⁵⁸ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 272, f. 23.

⁵⁹ Ibidem, dos. 241, f. 228.

⁶⁰ Ibidem, f. 314.

⁶¹ Ibidem, f. 315.

între populație și armatele hitleriste, numeroase acte de împotrivire față de cotropitori și acțiuni de sabotaj împotriva mașinii de război hitleriste⁶².

În noiembrie-decembrie 1940 guvernul antonescian a luat o serie de măsuri cu caracter evident antimuncitoresc. Astfel, au fost desființate breslele care, cu toată mărginirea lor, au avut un rol important în organizarea acțiunilor muncitorilor, constituind o posibilitate legală de organizare și de îndrumare de către comuniști a acțiunilor muncitorești. Au fost de asemenea interzise grevele, adunările de protest, importante mijloace de luptă folosite de muncitori împotriva patronilor⁶³.

Manifestele răspândite de comuniști pe tot întinsul țării arătau maselor, demascând propaganda mincinoasă a fasciștilor, că pretutindeni crește lupta împotriva fascismului și a războiului, că în Anglia, S.U.A., Italia și Iugoslavia au avut loc puternice demonstrații antifasciste, iar în India și Ungaria greve cu caracter antifascist⁶⁴. Manifestele P.C.R. chemau muncitorii, țărani muncitori, femeile, tineretul, soldații, întregul popor exploatat și asuprit la luptă pentru alungarea din țară a armatei germane, oprirea exportului alimentelor, desființarea lagărelor de concentrare, răsturnarea guvernului antonescian, pentru un guvern democratic, pentru pace și prietenie cu U.R.S.S.⁶⁵.

În primele zile ale lunii noiembrie au avut loc manifestații puternice la Iași. După atacurile huliganice ale legionarilor împotriva muncitorilor cefești, la 2 noiembrie 1940 muncitorii au manifestat în fața direcțiunii, cerind mărirea salariilor. După aceasta, înconștinându-se cefeștii atelierelor de la Nicolina, în frunte cu comuniștii, au organizat o mare demonstrație pe străzile Iașului împotriva legionarilor și a guvernului fascist⁶⁶.

Exemplul cefeștilor a fost urmat de muncitorii de la fabricile Țesătura, Vexler și de cei 600 de textiliști de la Țesătoria Socola, care cereau ridicarea salariilor, încetarea terorii și izgonirea fasciștilor de la cârma țării⁶⁷.

O deosebită atenție a acordat partidul organizării luptei antifasciste în capitală, în preajma zilei de 7 Noiembrie.

În cartierele muncitorești, îndeosebi în cartierele Tei, Obor, Foișorul de Foc etc., comuniștii și uteciștii au șablonat pe ziduri lozinci: „Vrem guvern popular”, „Jos dictatura”, „Nu vrem război”,⁶⁸ „Cerem amnistie generală politică și militară”, „Alungați lăcustele de ocupație germană”, „Opriți furtul de alimente peste graniță”⁶⁹.

⁶² Vezi Ion Leonida, „Un episod din războiul antihitlerist”, în „Studii”, nr. 4/1959, p. 222–227 și Mircea Stan, Al. Neamțu, „Aspecte privind atitudinea ostilă a militarilor români împotriva fascismului și a pregătirii războiului antisovietic”, în *Analele Institutului de istorie a partidului*, nr. 1/1964.

⁶³ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 242, f. 31.

⁶⁴ Ibidem, dos. 243, f. 352.

⁶⁵ Ibidem, fond. 7, dos. 1346, f. 34.

⁶⁶ „Moldova Roșie”, din noiembrie 1940.

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 7, dos. 1344.

⁶⁹ Ibidem, f. 74, 76.

Comitetul local al P.C.R. din București a luat măsuri pentru a se organiza întruniri zburătoare la Pirotehnia armatei, Arsenalul armatei, Vulcan, Malaxa etc.⁷⁰.

Una din principalele acțiuni îndreptate împotriva dictaturii militare-fasciste a fost manifestația organizată de P.C.R. la București în piața Obor⁷¹.

Desfășurându-se sub lozincile: „Jos fascismul, jos teroarea”, „Vrem pâine, nu război”, „Jos guvernul dictaturii militare-gardiste”, „Prietenie cu U.R.S.S.”, precum și sub lozinci care cereau ca alimentele să fie date populației țării și nu exportate în Germania, salarii în raport cu scumpetea, demobilizarea armatei și alungarea din țară a trupelor de ocupație hitleriste⁷², manifestația de la Obor a evidențiat ura maselor muncitoare din capitală împotriva samavolniciei legionarilor, dirzenia cu care muncitorii conduși de comuniști răspundeau prin acțiuni concrete puternice împotriva dictaturii fasciste, cu toată teroarea singeroasă dezlănțuită de aceștia.

Ca și celelalte acțiuni de luptă ale muncitorilor manifestația de la Obor a fost urmată de represalii⁷³.

În lunile care au urmat instaurării dictaturii militare-fasciste au avut loc numeroase arestări. Au fost trimiși în lagărele de concentrare zeci de muncitori și intelectuali, fruntași ai mișcării comuniste din capitală⁷⁴, muncitori, studenți și profesori din Iași⁷⁵, zeci de muncitori din Galați⁷⁶.

Arestări masive au avut loc în luna noiembrie 1940. În capitală au fost duși în fața tribunalului militar, în aceeași lună, 19 participanți la manifestația de la Obor⁷⁷, 15 uteciști⁷⁸ și zeci de muncitori care strîngeau fonduri pentru victimele teroarei fasciste.

Au fost arestați și trimiși la Curtea Marțială sute de muncitori și uteciști de la Brăila⁷⁹, Timișoara⁸⁰, Reșița și Bocșa Montană⁸¹, Mediaș și Sibiu⁸², 28 de antifasciști de la Giurgiu⁸³ și mulți alții.

⁷⁰ Ibidem, dos. 1344, f. 75.

⁷¹ N. Petrovici, Manifestația de la Obor din București organizată de P.C.R. cu prilejul zilei de 7 Noiembrie 1940, „Analele Institutului de istorie a partidului” nr. 5–6, 1958.

⁷² Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 7, dos. 1 346, f. 36–44.

* Cîl de mare era furia căpeteniilor fasciste după manifestația de la Obor, reiese și din rezoluția lui I. Antonescu asupra raportului prezentat de Direcția Generală a Politicii asupra desfășurării manifestației din 3 noiembrie: „Orice manifestație de dezordine (serie Antonescu) va fi reprimată cu armele. Se va stabili naționalitatea manifestanților. Se vor stabili instigatorii și agitatoarii. Aceștia să fie condamnați la muncă silnică pe viață. Dacă nu este lege, să se facă imediat. Se va prevedea munca silnică pe viață și pentru tipografiștii care imprimă manifestele și acei care le scriu sau le multiplică într-un fel sau altul (Arhiva C.C. al P.M.R., fond. 1, dos. 251, f. 249).

⁷³ Ibidem, fond. 1, dos. 246, f. 421.

⁷⁴ Ibidem, dos. 241, f. 160–65.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Ibidem, dos. 247, f. 418.

⁷⁷ Ibidem, dos. 247, f. 333–334.

⁷⁸ Ibidem, dos. 244, f. 179.

⁷⁹ Ibidem, dos. 251, f. 245.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Ibidem, dos. 244, f. 249.

⁸² Ibidem, dos. 244, f. 272.

Cadrele de bază cinstite ale partidului au tras concluziile cele mai juste din desfășurarea acestor acțiuni pentru viitoarele lupte pe care aveau să le ducă în fruntea maselor împotriva fascismului. Ca o urmare a acestor concluzii și învățăminte, în ciuda uneltirilor clichei trădătoare a lui Foriș și a pierderilor suferite de pe urma arestării unui mare număr de cadre de valoare, P.C.R. a luat o serie de măsuri în scopul întăririi influenței și a rolului său conducător în sinul maselor muncitoare, precum și pentru întărirea conspirativității și apărării cadrelor sale. În această direcție a fost întărită munca de propagandă a partidului. A fost intensificată munca de presă ilegală editată și îndrumată de partid: „Știința”, „Moldova Roșie”, „Dunărea Roșie”, „Igazság”, „Lupta tineretului” ș.a.

Într-un moment când radioul și presa burgheză difuzau în mase minciuni, calomnii, ațîțări șovine, întărind climatul de teamă și neîncredere, presa, emisiunile postului de radio „România liberă” editate de P.C.R. au promovat adevărul, demascînd politica antipopulară și antinațională a regimului antonescian.

Sprîjiniți de uteciști și de simpatizanți ai partidului, comuniștii au intensificat munca de răspîndire a manifestelor, de șablonare a lozincilor pe zidurile caselor. Astfel, în noaptea de 2/3 decembrie au fost răspîndite în cartierul Grand și Grivița manifeste care acuzau guvernul militarofascist pentru soarta tragică a unor luptători comuniști, în frunte cu Ilie Pintilie, care au pierit sub zidurile Doftanei, în timpul cutremurului din noiembrie 1940⁸³.

Înainte de 13 decembrie au fost răspîndite în capitală manifeste, etichete și lozinci pentru comemorarea a 22 de ani de la masacrul din Piața Teatrului Național⁸⁴.

Sute de manifeste răspîndite la C.F.R., S.T.B., Regie și Pirotehnia Armatei demascau atrocitățile comise de legionari, uciderea a zeci de deținuți de la Jilava, a marelui savant Iorga⁸⁵ și a zeci de evrei⁸⁶.

Într-un manifest răspîndit la 28 decembrie la atelierele C.F.R. Grivița, după ce sînt demascate cauzele scumpetei și ale lipsei de alimente, muncitorii feroviarî sînt chemați să lupte împotriva dictaturii militare-fasciste și a politicii legionare, pentru libertatea de organizare în sindicate ceferiste, pentru revendicări economice⁸⁷. „Refăcînd din nou frontul unic de luptă din 1933, spune manifestul, care ne-a dat demnitate de eroi și fruntași ai clasei muncitoare din România, să mergem la luptă hotărîtă”⁸⁸.

⁸³ Ibidem, fond. 7, dos. 1 346, f. 79.

⁸⁴ Ibidem, fond. 1, dos. 243, f. 506.

⁸⁵ Ibidem, f. 452.

⁸⁶ Ibidem, fond. 7, dos. 1 345, f. 6.

⁸⁷ Ibidem, fond. 1, dos. 243, f. 587.

⁸⁸ Ibidem, f. 588.

Organizațiile regionale sau locale ale P.C.R., U.T.C. și ale apărării victimelor teroarei fasciste au răspândit manifeste trase la șapirograf la Brașov ⁸⁹, Timișoara ⁹⁰ Constanța ⁹¹, Iași ⁹², Pașcani ⁹³.

Sub îndrumarea comuniștilor, în luna decembrie 1940, au loc o serie de noi acțiuni cu caracter revendicativ și antifascist atât în capitală cât și în diferite centre industriale din țară ca : Ploiești ⁹⁴, Turnu Severin ⁹⁵ etc. S-au desfășurat acțiuni puternice pentru ridicarea salariului pe Șantierul și la Arsenalul marinei din Galați ⁹⁶, Șantierul naval și la Atelierele C.F.R. din Brăila ⁹⁷. Muncitorii de la Societatea Franco-Romină din Brăila cer ridicarea cu 6% a salariilor, recunoașterea delegației de fabrică etc.

Acțiunile muncitorești din ultima lună a anului 1940, ca și cele care au avut loc în lunile ce au urmat instaurării dictaturii militare-fasciste, au demonstrat că în țara noastră au existat puternice forțe în frunte cu partidul gata să se opună acțiunilor criminale ale fasciștilor.

Intensificarea acțiunii de propagandă, concomitent cu o muncă asiduă dusă de comuniști, zi de zi, de la om la om inițierea și conducerea de către partid, a acțiunilor greviste, a demonstrațiilor și adunărilor de protest au făcut să crească influența și rolul de conducător al partidului în mijlocul muncitorilor, țăranilor și intelectualității progresiste.

În ianuarie 1941 P.C.R. a adresat o nouă platformă de luptă tuturor grupărilor politice și tuturor oamenilor cinstiți să lupte pentru a salva țara din situația catastrofală creată în urma politicii reacționare a claselor stăpînitoare, propunînd crearea unui larg front patriotic antihitlerist împotriva transformării României într-o anexă a imperialismului german, pentru independență națională, pentru amnistie generală politică și militară pentru încetarea oricărei forme de asuprire și pentru o îmbunătățire reală a situației celor ce muncesc ⁹⁸.

În ciuda terorii sălbătice deslănțuite de aparatul de reprimare fascist și a provocărilor elicii dușmănoase a lui Foriș, care se străduia să împiedice aplicarea platformei de acțiune a P.C.R., să denatureze și să falsifice linia revoluționară a partidului, comuniști din toate colțurile țării au continuat lupta lor susținută, plină de abnegație în mijlocul maselor.

Cadrele de bază devotate partidului, trecînd peste instrucțiunile cu caracter general ale elicii trădătoare strecurate în conducerea partidului, au inițiat și organizat acțiuni importante împotriva fascismului, a războiului și a înfeudării țării Germaniei hitleriste, pentru apărarea independenței țării și a intereselor vitale ale poporului.

⁸⁹ Ibidem, dos. 244, f. 203.

⁹⁰ Ibidem, dos. 1 346, f. 81.

⁹¹ Ibidem, dos. 1 515, f. 7.

⁹² Ibidem.

⁹³ Ibidem, f. 206.

⁹⁴ Ibidem, dos. 244, f. 259–268.

⁹⁵ Ibidem, f. 279.

⁹⁶ „Dunărea Roșie”, din 13 decembrie 1940.

⁹⁷ Ibidem, 25 decembrie 1940.

⁹⁸ Documente din istoria Partidului Comunist din România, E.P.L.P., Buc., 1953, ed. II, p. 333.

DIN ISTORICUL EMANCIPĂRII ORAȘELOR ȘI ȚÎRGURILOR (1848—1865)

P. CÎNCEA

În orînduirea feudală, așezările urbane cuprindeau germenii capitalismului. Modul emancipării lor din dependența marilor feudali laici sau clerici și ritmul dezvoltării vieții urbane în epoca destrămării feudalismului și în cea de început a capitalismului reflectă evoluția rapidă sau lentă a noilor forțe și relații de producție.

Orașele feudale din Țara Românească și Moldova au apărut ca urmare a dezvoltării meșteșugurilor și comerțului. În cadrul luptei pentru centralizarea statului feudal, domnitorii apărau interesele orașenilor și țăgoveților, care constituiau un puternic sprijin al domniei în acțiunea de restrângere a privilegiilor de imunitate ale marilor feudali. Domnitorii din a doua jumătate a secolului al XV-lea și începutul celui următor au acordat orașenilor diferite privilegii economice și au contribuit la creșterea puterii lor politice. Ocrotite prin politica protecționistă a domniei, sfaturile orașenești și-au dezvoltat și multiplicat atribuțiunile judecătorești și administrative, avînd puțința de a supraveghea schimbările survenite în regimul proprietății urbane¹. Libertățile și privilegiile orașenilor, proprietățile multor așezări urbane au fost însă treptat diminuate sau pierdute, din secolul al XVII-lea pînă în primele decenii ale secolului al XIX-lea, prin daniile făcute de domnitori din moșiile și vetrele orașelor și țăgurilor considerate proprietate domnească. Prin acordarea acestor danii au fost restrinse privilegiile economice ale orașenilor și țăgoveților; boierii și mănăstirile, cărora li se acordaseră daniile, primeau suprafețe cultivabile, monopolul vinderii unor alimente și băuturi, aveau dreptul de a încașa de la țăgoveți bezmen (Moldova) sau embatic (Țara Românească)².

¹ *Istoria României*, vol. II, p. 219, 458—462, 587.

² Emfiteoza (bezmen, embatic) exista în Țările Române din evul mediu și a fost legalizată prin codurile Ipsilanti, Calimach, Caragea. (Vezi D. Alexandresco, *Droit ancien et moderne de la Roumanie*, Paris—București, 1898, p. 139—236; Andrei Rădulescu, *Studii de drept civil*, vol. I, București, 1915, p. 203—204). Această instituție și-a menținut existența legală și în epoca modernă, dată fiind o mențiune în acest sens din Codul civil român (Vezi: *Codul civil român*, adnotat de C. Hamangiu, București, 1897, p. 359, art. 1415). Spre deosebire de închirierea, în înțelesul modern-capitalist, a unui teren sau imobil construit de proprietar, în care chiriașul nu investește capital, emfiteoza presupunea darea în folosință pe termen lung, contra unei redevențe, a unui teren pe care embaticarul sau bezmenarul construia imobile cu propriile sale resurse materiale.

Embaticarii sau bezmenarii preferau să suporte abuzuri ale proprietarilor, ca majorarea excesivă a redevențelor emfiteotice, decît să abandoneze imobilele construite de ei înșiși.

și dreptul de a percepe taxe pe mărfuri. Din oameni liberi, orășenii sau ȋrgoveȋii deveneau dependenȋi faȋă de noul stăpin al moșiei și vetrei orașului sau ȋrgului³. Obligaȋii similare aveau locuitorii ȋrgurilor, înfiinȋate pe moșii boiereste, prin hrisoave domnești, eliberate la cererea proprietarilor. Înșă în secolul al XVIII-lea și în primele decenii ale secolului al XIX-lea, orășenii și ȋrgoveȋii nu mai recunoșteau deseori daniile făcute din vetrele sau moșiile orașelor, nu mai respectau dreptul de monopol al proprietarului, refuzau să plătească bezmenul sau embaticul și taxele; repetate jalbe erau adresate domniei, îndelungate procese aveau loc între ȋrgoveȋi și marii proprietari funciari⁴. Aceste contestări ale privilegiilor boierimii și mănăstirilor constituiau manifestări ale procesului de emancipare a așezărilor urbane de sub dependenȋa marilor proprietari funciari, de transformare a orașului feudal în oraș capitalist.

Desfășurarea procesului de emancipare a orașelor și ȋrgurilor între anii 1848—1858

Înfringerea revoluȋiei din 1848, închiderea căii revoluȋionare de pătrundere a capitalismului au făcut posibilă menȋinerea unor practici cu caracter feudal nu numai la sate dar și în așezări urbane și semiurbane. Pe de altă parte însă, după 1848, cu toată evoluȋia lentă a capitalismului, se dezvoltau treptat elementele sociale burgheze, cărora le era necesară eliberarea orașelor și ȋrgurilor⁵ de sub dependenȋa marilor proprietari funciari. Dezvoltarea noilor forȋe de producȋie și a schimbului liber de mărfuri erau stinjenite prin această dependenȋă și prin abuzurile marilor proprietari funciari; formele de producȋie și schimb capitaliste nu concordau cu resturile feudale urbane și semiurbane. Desăvîrșirea emancipării orașelor și ȋrgurilor era cerută de însuși mersul firesc al orînduirii social-economice capitaliste.

ȋrgul și moșia (Călărași erau proprietatea spitalului Colȋea, în anii 1833—1838, cînd ȋrgoveȋii au cerut eliberarea ȋrgului. Imboldul dat oricărei mișcări de eliberare, inclusiv celei a ȋrgoveȋilor din Călărași, de revoluȋia din 1848, a grăbit acȋiunea de emancipare. Ca urmare a repetatelor cereri ale ȋrgoveȋilor, în anul 1849, eforia spitalului Colȋea accepta răscumpărarea ȋrgului. În anii următori au avut loc formalităȋile pentru stabilirea veniturilor moșiei, pe baza cărora se fixa suma de răscumpărare, și întocmirea planului de sistematizare a ȋrgului. Ca urmare a jalbei ȋrgoveȋilor, domnitorul a aprobat o întindere mai mare a viitorului oraș, decît cea hotărită de eforie, iar în 1852 a dat hrisovul de eliberare a ȋrgului, suma răscumpărării fiind de 250.000 lei. Locurile rămase nevîndute pînă în anul 1856 au rămas în stăpînirea eforiei spitalului Colȋea,

³ C. Șerban, Orașele și ȋrgurile din Țara Romînească și Moldova, din secolul XVII pînă la 1830 (manuscris).

⁴ Ibidem.

⁵ Lucrarea de faȋă se referă la ȋrgurile stabile, localități semiurbane, nu la cele peridice, blciuci sau iarmaroace.

care pretindea însă malul Borcei și gîtul Ezerului, ceea ce lipsea orașul de apă. Această pretenție a constituit cauza procesului dintre Primăria orașului și eforia spitalului Colțea, proces care s-a prelungit pînă în deceniul opt, cînd eforia a fost obligată să cedeze teritoriile disputate fără despăgubire ⁶.

Tîrgoveții din Calafat, după exemplul orașului Călărași, deseori invocat în decursul formalităților, au realizat emanciparea în anii 1851 – 1855. Schela⁷ Calafat făcea parte dintre proprietățile bisericii Sf. Ilie din Craiova. Cere-rea de emancipare, trimisă de negustorii din localitate autorităților centrale, primea următoarea recomandare: „... avînd și înșine în vedere importanța acelei schele pentru dezvoltarea negoțului și trebuința de a se înlesni acolo formarea unui oraș, prin emanciparea locuitorilor săi despre restricțiile proprietății poftim, pe D-l șeful Departamentului (Credin-ții) a lua înțelegere cu epitropia bisericii Sf. Ilie ca povățuindu-se din cele urmate cu emanciparea orașului Călărași, în evantajul atît al orășenilor cit și al proprietății să ne exprime al său raport pentru o asemenea întoc-mire de interes obștească” ⁸. Remarcăm că autoritățile centrale, deși sus-țineau cererea și recunoșteau „restricțiile proprietății”, recomandau să nu fie neglijat „interesul proprietății”. În continuarea adresei de mai sus se preciza din nou că procedeele de realizare a emancipării trebuiau să îmbine „folosul orașului cu acela al proprietății”, formulă de compromis, deseori repetată, indicînd principiul ce sta la baza acestor emancipări urbane. Raionul orașului urma să cuprindă o mie pogoane, dintre care două sute, în afară de piețe și străzi, aveau să constituie vatra orașului, iar restul izlazul său. Locurile de case aveau prețuri variate în funcție de poziția lor, centrală sau periferică. Orașul urma să fie declarat liber, cînd, prin vînzarea treptată a locurilor, se va fi strîns și predat epitropiei bisericii proprietate suma de lei 120.000. În decursul formalităților, desigur la insistențele epitropiei, suma răscumpărării s-a ridicat la 200.000 lei, strînși de la cumpărători de cîrmuirea plășii respective și predați acestei epitropii în 1852 ⁹. La răscumpărare au contribuit și alte categorii sociale, în afara negustorilor petiționari; populația noului oraș cuprindea în 1852: 309 birnici, cei mai mulți dintre ei mici agricultori, și 117 patentari negustori și meșteșugari ¹⁰. Proportia dintre ei denotă că o mare parte a populației orașului era încă legată de economia agrară, elementele sociale care repre-zentau producția meșteșugărească și schimbul de mărfuri fiind încă reduse numericeste, dar în treptată dezvoltare și transformare. Ca în multe alte cazuri, și aci menținerea izlazului era de asemenea un indiciu al persis-tenței economiei agrare. Hrisovul de emancipare a orașului Calafat a fost emis în anul 1855 ¹¹.

În cadrul acțiunii de emancipare a tîrgului Drăgășani s-au dezvoltat interese contrarii nu numai ale tîrgoveților cu proprietara tîrgului

⁶ Dr. Samarian, Gh. Pompei, *Istoria orașului Călărași*, Buc. 1931, p. 178–190.

⁷ Denumire utilizată pentru porturi și locuri de vamă.

⁸ Arh. St. Buc., Fond. Min. Interne, dos. nr. 561/1852, f. 5.

⁹ Ibidem, f. 6, 33.

¹⁰ Ibidem, f. 62, 160.

¹¹ *Orașul Calafat odinioară și astăzi*, Craiova, 1906.

și moșiei înconjurătoare — episcopia de Rîmnice —, dar și ale diferitelor categorii sociale de tîrgoveți; negustorii și majoritatea meseriașilor tindeau spre realizarea unui oraș de tip capitalist, nemanifestînd interes pentru răscumpărarea izlazului, cerută de categoriile sociale integrate în forma de viață economică-agrară, care susțineau menținerea orașului de tip semifeudal înconjurat de izlaz și pămînt arabil.

În anul 1851, printr-o jalbă către domnie, tîrgoveții din Drăgășani solicitau emanciparea tîrgului, prin răscumpărare. Jalba era desigur redactată îndeosebi de negustorii tîrgului, deoarece se menționa „importanța în negoț (a tîrgului, care) ar forma un oraș din cele de căpetenie, dacă pămîntul pe care sînt n-ar fi o proprietate ce după legi să opunc unui comerț slobod”, subliniindu-se că, prin emanciparea tîrgului, „negoțul va înflori”¹². La cererea de emancipare a tîrgului se asociau însă și alte categorii sociale. Rezoluția favorabilă dată de domnitor, cerînd deslușiri în privința posibilităților materiale de răscumpărare, necesita gruparea tuturor elementelor sociale interesate în obținerea răscumpărării. Printre semnatarii primelor răspunsuri cerute de rezoluția domnească erau negustori, meșteșugari, arendași și țărani¹³. Desigur țăranii clăcași vedeau la acea dată, cînd nu se prevedea încă viitoarea lor improprietărire, unica posibilitate de emancipare prin răscumpărarea tîrgului și a teritoriului arabil înconjurător. Unele elemente țărănești înstărite și arendașii începeau să-și susțină interesele, care curînd nu vor mai fi în concordanță cu cele ale negustorilor, arătînd că este necesar să se stabilească „suma pogoanelor ce vor primi fiecare în parte potrivit cu starea și trebuința fiecăruia”¹⁴.

În anul 1852, autoritățile centrale și locale începeau îndeplinirea obișnuitelor formalități: stabilirea suprafeței cuprinse de vatra și izlazul tîrgului, veniturile episcopiei (arenzi, clacă, prăvăliile din tîrg, hanul, brutăria, scaun de carne, vînzarea lumînărilor etc., însumînd 20.022 lei anual), fixarea suprafeței ce urma a fi răscumpărată, suma totală fiind de 120.000 lei, și prețurile diferitelor locuri. În același timp, negustorii tîrgului, pe de o parte, arendașii moșiei, pe de alta adresau domniei cereri diferite. „Obșteea negustorească”, care, după cele circa 50 semnături depuse pe jalbă, cuprindea nu numai negustori ci și meșteșugari, cerea scăderea prețului locurilor din vatra tîrgului, dînd indirect sugestia măririi prețurilor pentru locurile din afara vetrei tîrgului, spre compensarea scăderii cerute¹⁵. Arendașii moșiei cereau „emanciparea tîrgului... în același chip, încît și săracul și văduva să poată găsi o sprijinire, iar nu să rămînă fără capitaluri”¹⁶. Este evident că nu săracii și văduvele erau posesori de capitaluri, ci acești arendași, care, pretextînd apărarea intereselor sărăcimii tîrgului, căutau, cu prilejul emancipării, să cumpere pămînt arabil din moșia tîrgului, cu preț redus. Ei cereau ca din cele 600 pogoane,

¹² Arh. St. Buc., Fond. Min. Interne, dos. nr. 513/1851, f. 5.

¹³ Ibidem, f. 9.

¹⁴ Ibidem, f. 3.

¹⁵ Ibidem, f. 29.

¹⁶ Ibidem, f. 36.

stabilite pentru izlaz, să li se dea 300 pogoane pentru culturi agricole, care să nu fie proprietate obștească, asemeni izlazului, ci proprietate particulară, și să fie cumpărată, „cu bani ce va da cel mai bogat pentru pământul de arătură, căci firește cel mai cu putere, luînd locuri arătoare a le muncii pe proporții cu puterea și trebuința sa... se face un orașan și să rămîie care nu au altă trebuință decît de locul casei sale a fi un prăvălias”¹⁷. Cererea acestor arendași nu era susținută de „mulți dintre prăvăliași, care nu se gîndesc la altele decît la folos în parte-le, adică a se vedea oricum emancipați ...de aceea nu se unesc în înțelegere cu noi ...”¹⁸ — arătau arendașii. Negustorii și cei mai mulți dintre meseriași nu erau interesați în răscumpărarea terenului arabil, ci în crearea unui oraș de tip capitalist. La cererea arendașilor se asociau însă cîțiva meșteșugari, care continuînd sistemul de viață economică medievală, pe lîngă meșteșug practicau și agricultura. Totuși, tendința de creere a orașului capitalist era mai puternică decît cea de menținere a așezării urbane de tip economic feudal: cererea „obștii negustorilor” avea un număr mai mare de semnatari, decît cea a elementelor legate de economia rurală. Divergențele s-au manifestat și în întrunirea din mai 1852 a tuturor tîrgoveților și arendașilor, convocată de cîrmuirea județului Vilcea¹⁹, și au întîrziat desigur acțiunea de emancipare. În 1853, Secretariatul statului a respins cererea de vînzare a pămîntului arabil în loturi și a trimis actele spre rezolvare Departamentului Credinței, deoarece terenul era proprietatea bisericii. Documentele nu dezvăluie un moment al emancipării tîrgului, în întregimea lui; este probabil că s-a emancipat treptat prin răscumpărarea individuală a locurilor din vatra tîrgului. Este posibil ca în anul 1861 vatra tîrgului să fi fost răscumpărată, deoarece în acest an, consiliul municipal din Drăgășani cerea acordul Ministerului de Interne și nu aprobarea episcopiei de Rîmnic, pentru a dărîma niște prăvălii ale acestei episcopii, care nu erau în bună stare și închideau perspectiva pieții, ceea ce îi dezavantaja pe comercianții locali²⁰.

Orașul Oltenița s-a eliberat între anii 1852—1858. În anul 1852, o delegație a locuitorilor Olteniței a cerut proprietarului răscumpărarea vetrei și izlazului, necesare pentru înființarea unui oraș „slobod, unde să poată lucra negoțul și meseriile, apărați cu totul de dările... către proprietate”²¹. Cu aprobarea autorităților centrale²², în 1852—1853 tîrgoveții au răscumpărat de la proprietar 600 pogoane — o sută pentru vatra orașului, iar restul pentru izlaz — iar în 1858 încă 500 pogoane „pentru locuitorii ce se vor înmulți”²³.

Pe moșia Rosești, de lîngă Călărași, proprietarul moșiei, I. C. Roset, vînduse în anii 1841—1842, locuri de casă unui număr de circa 800 familii,

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem, f. 35.

²⁰ Arh. St. Buc., Fond. Min. Interne, dos. nr. 1 051/1861, f. 1—102.

²¹ Al. I. Mărculescu, *Oltenița*, Studiu — Album monografic, Buc., 1932, p. 25.

²² Buletinul Oficial, nr. 24/1853.

²³ Al. I. Mărculescu, *op. cit.*, p. 25.

declarându-și intenția de a forma un oraș liber. Boierii din obșteasca adunare, temându-se să nu-și piardă forța de muncă, au cerut domnitorului să anuleze cumpărăturile de pământ de la Rosești. În anii următori, aceste cumpărături nu au fost anulate, dar Roseștii n-au devenit oraș. În anul 1851, încercarea de transformare în oraș liber s-a reluat, de această dată din inițiativa locuitorilor târgului, ca urmare a abuzurilor proprietarului. Acești „locuitori volnași” se ocupau cu „munca cîmpului și speculații de băcănii, cîrciumi și mărfuri felurite”. Cele „opt sute de familii ohah-nice” (cuprindeau) o mulțime de bresle, boiernași mazili, patentari... sudiți ai puterilor străine... meseriași”²⁴. Prin învoiala dintre ei și proprietar, târgoveții erau obligați să plătească taxe pe mărfuri²⁵. În cererea lor de emancipare, adresată domnitorului, locuitorii din Rosești arătau că „Dl. proprietar dorește a ne băga într-un întuneric fără fund, în loc de orășani dorește a ne face cu totul clăcași, vrînd a nimicnici drepturile noastre... Deosebit de drepturile proprietății, prevăzute prin acele acturi de cumpărături... (prin) felurite născociri... proprietarul și-a însușit niște speculi asupra-ne ce trece de orice cuviință”²⁶. Petiționarii solicitau emanciparea Roseștilor, asemenea orașului Călărași. Autoritățile centrale și locale păreau dispuse să rezolve favorabil cererea locuitorilor din Rosești. Corespondența destinată „emancipării târgului Rosești” între Departamentul de Interne și cîrmuirea județului Ialomița, stabilea posibilitățile târgului de a „împlini cheltuielile pentru drepturile orășenești”. Între timp însă proprietarul refuza să trateze cu autoritățile în scopul emancipării²⁷, așa dar era nesinceră intenția declarată în deceniul trecut de a forma un oraș liber pe moșia sa; vînzarea loturilor a fost făcută în propriul său interes, cu intenția curînd manifestată de a-i exploata pe locuitorii statorniciți pe moșia sa. Probabil la intervenția proprietarului, determinată de voința sa de a-i menține pe locuitori în vechea situație, domnitorul a dat jalbei lor o rezoluție nefavorabilă emancipării, considerînd că „Roseștii nu se vede a fi mai slobod decît orice alt sat”, ceea ce este inexact, deoarece localitatea era așezată pe un teren răscum-părat. Se recomanda constituirea unei comisii „spre a le lămuri și sprijini drepturile” față de moșier²⁸, dar formalitățile de emancipare nu au continuat.

Dificultățile care frînau deplina emancipare a orașelor se agravau cînd terenul pe care erau situate nu aparținea unui singur proprietar, laic sau cleric, ca în cazurile de mai sus, ci mai multor proprietari. De pildă, în 1850, prăvăliile și locuințele celor circa 450 familii de embaticari din Focșani erau clădite pe teritorii aparținînd mănăstirilor Rîmnice și Sf. Ioan, episcopiei de Buzău și bisericii sf. Dionisie. În oraș erau de asemenea circa 130 mici proprietăți libere și 12 proprietăți boierești. Dintre cele 395 locuri, pentru care mănăstirea Sf. Ioan lua embatic în 1850,

²⁴ Arh. St. Buc., Fond. Min. Interne, dos. nr. 579/1851, f. 11-12.

²⁵ Ibidem, f. 12.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Ibidem, f. 11.

²⁸ Ibidem, f. 15.

348 erau „slobode ale orașului, călcate de mănăstirea Sf. Ioan fără nici un document” în decursul primei jumătăți a secolului al XIX-lea; embaticarii erau negustori, meseriași, agricultori și viticultori ²⁹.

Ancheta statistică, începută în 1847 și încheiată în 1850 a fost urmarea numeroaselor plingeri adresate autorităților centrale de târgoveții din Focșani demascând abuzurile mănăstirii. Petiționarii arătau că pînă în 1803 orașul fusese liber, iar apoi treptat dările benevole către mănăstirea Sf. Ioan au devenit un obicei, pe care mănăstirea l-a transformat în obligația emfiteotică. Mai mulți târgoveți dintre cei așezați pe terenurile abuziv ocupate de mănăstirea Sf. Ioan plăteau, în mod nejust, embatic de 20—40 ani pentru terenuri, care le aparținuseră în liberă proprietate. Ca urmare a rezultatelor anchetei, prin dezvăluirea oficială a abuzurilor mănăstirii, în anul 1854 a fost redusă suprafața stăpînită de mănăstire în vatra orașului, iar în anii 1852—1879 lungi procese între mănăstire și orășeni pentru imasul orașului, s-au încheiat în favoarea orășenilor ³⁰. Răscumpărarea embaticurilor din cuprinsul orașului, s-a prelungit de-a lungul următoarelor decenii ale sec. al XIX-lea ³¹.

Numeroasele danii de tirguri și părți din vatra și moșia orașelor, din secolul al XVIII-lea și primele decenii ale secolului al XIX-lea, au adus o mare parte a târgoveților și orășenilor moldoveni în dependența marilor proprietari funciari ³². După 1848, emanciparea așezărilor urbane și semiurbane din Moldova se desfășura mai lent ca în Țara Românească, noile forțe de producție fiind mai puțin dezvoltate, dar relațiile dintre târgoveți și orășeni, pe de o parte și marii proprietari funciari, pe de alta, erau mai încordate, tocmai din pricina neputinței realizării imediate a emancipării.

Numeroase tirguri erau supuse unei duble exploatare prin arendarea de către proprietar a dreptului de percepere a veniturilor acestor tirguri. Deseori arendașii nu respectau învoielile târgoveților cu proprietarii, fixînd noi taxe sau majorînd pe cele vechi. Locuitorii din Tîrgul Neamț, într-o jalbă din 1850, către domnie reclamau pe arendașul tirgului și moșiei, care încălea vechile învoieli dintre târgoveți și mănăstirea Neamț. Trei ani mai tîrziu, locuitorii tirgului Mihăileni adresau o jalbă Departamentului dinăuntru, arătînd că arendașul îi obligă la plata unor taxe neincluse în vechile hrisoave și învoieli cu proprietarul ³³.

În tirgul Puești din ținutul Tutova, locuitorii reclamau în repetate rînduri pe arendaș pentru „oprirea vînzării unor mărfuri precum bogășieria, ciubotăria, jocăria... Ne-a supus și unor plăți nelegiuite cu analoghie pe dugheni — arătau ei — plăți nelegiuite pe fiecare lucru ce

²⁹ D. F. Caian, *Istoricul orașului Focșani*, Focșani, 1906, p. 137—281.

³⁰ D. F. Caian, *op. cit.*, p. 137—281.

³¹ Arh. St. Buc., Fond. Min. Interne, dos. 141/1886, f. 89—97.

³² D. Ciurca, „Orașele și tirgurile din Moldova în cadrul perioadei de descompunere a feudalismului” în „Studii și cercetări științifice” — istorie, nr. 1/1956, p. 97—105; C. Șerban, „Noi contribuții la istoria luptei târgoveților și orășenilor moldoveni împotriva asupririi feudale în sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, în „Studii și articole de istorie”, vol. IV), p. 73—91.

³³ *Documente privilegiate la istoria economică a României*. „Orașe și tirguri” — Moldova, seria A, vol. II, București, 1960, p. 413.

intră în târg... Obștea a suferit feluri de asupritoare obijduiri". Se menționau „sumele plătite peste așezămint de negustorii din târg", precizându-se că ele se ridicau la 64.976 lei în anii 1853—1856³⁴.

Locuitorii din târgul Codăești — Vaslui reclamau în 1859 Ministerului de Interne că erau supuși de proprietari și arendași la „dări împovărate înzecit decit acele dintii, (dări care) timp de un șir de ani ne-au adus la cea mai jalnică sărăcie și deznădăjduire"³⁵. La încercările lor de a nu plăti taxe mai mari decit cele fixate prin invoieală, proprietarul îi amenința cu alungarea de pe terenul pe care ei își clădiseră case și prăvălii. Negustorii și meșteșugarii din același târg reclamau că bezmenul se ridicase de la 2,50 la 15 lei, că se luau taxe pentru cîntar și măsurat, neprevăzute în invoieală³⁶. Dezvoltarea forțelor de producție locale era frînată. Permisuinea de a lucra încălțămintea se arenda cu 110 galbeni anual; în afară celui ce arenda dreptul de exercitare a acestui meșteșug „ciubotarii sînt opriți cu totul de a lucra cu marfa adusă de mușterei lor". De altfel — și acesta este un fapt care dovedește pe deplin intervenția retrogradă a marilor proprietari funciari pentru frînarea noilor forțe de producție din ambele principate — în unele învoieli de formare a tirgurilor se menționa că *tîrgoveții nu au libertatea de a înființa vreun fel de fabrică pe teritoriul tîrgului, fără învoirea proprietarului*, care desigur da aprobarea numai fixînd condiții împovărătoare pentru solicitant, asemeni diferitelor taxe impuse tîrgoveților. Menționăm că astfel de restricții retrograde se mențineau în unele tîrguri neemancipate, pînă în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea³⁷.

Diverse neînțelegeri, cauzate de pretențiile abuzive ale proprietarilor aveau loc la Galați, Vaslui, Fălciu, Fălticeni³⁸.

În unele localități, succesele parțiale ale orașenilor sau tîrgoveților deschideau drumul viitoarei emancipări. Veche proprietate particulară, târgul Vaslui aparținea Elenei Subin din 1825, cînd „îl primise ca zestre"³⁹. Permanentele conflicte dintre orașeni și proprietară se adînceau în 1853, prin intervenția președintelui eforiei orașului, care sechestră toate veniturile proprietarei. În aceste condiții, proprietara a cedat municipalității o parte din veniturile orașului, anume cele ce-i proveneau din cîntar, vinderea păcurei, din tălpărit și tutun⁴⁰.

La jumătatea deceniului cinci al secolului al XIX-lea, ca urmare a plîngerilor și cererii tîrgoveților din Roman, episcopia proprietară a acceptat răscumpărarea tîrgului și moșiei înconjurătoare, primind în schimb o altă moșie cu venit echivalent. Pînă la revoluția de la 1848, formalită-

³⁴ *Ibidem*, p. 460—411.

³⁵ *Ibidem*, p. 432.

³⁶ *Ibidem*, p. 441—443. Majorarea bezmenului era nelegală, deoarece această instituție se reglementa după codul Calimach, care interzicea majorarea (vezi D. Alexandresco, *Droit ancien et moderne de la Roumanie*, Paris, 1898, p. 236).

³⁷ Arh. St. Buc. Fond. Min. Interne, dos. nr. 85/1884, f. 16—19, dos. nr. 83/1894, f. 14, Documente... p. 370.

³⁸ *Ibidem*, Min. Interne, Moldova (1850—1864), dos. nr. 3/1852, 62/1857, 68/1857, 68 bis/1857, 38/1858, 461/1859.

³⁹ G. Ghibănescu, *Surele și Izvoade*, vol. XV, Iași, 1926, p. XLIX.

⁴⁰ *Ibidem*.

tile de răscumpărare nu se terminaseră, căci târgoveții posedau numai actul de învoială preliminar, neprimind încă actul de răscumpărare definitivă. Schimbarea episcopilor de Roman, din anii anteriori și posteriori revoluției, au întârziat formalitățile care s-au prelungit pînă în primii ani ai deceniului șase, cînd s-a stabilit emanciparea definitivă a orașului⁴¹. În anii 1851—1855 a avut loc emanciparea orașului Dorohoi. În anul 1851 s-a înființat eforia orașului și, după obișnuitele formalități, în 1855 a fost răscumpărată vatra orașului, cu toate veniturile, de la mănăstirea proprietară, Sf. Spiridon din Iași⁴².

Procesul emancipării orașelor se desfășura, așa dar, mai lent ca în Țara Românească.

Acțiuni progresiste din anii 1859—1865, favorabile emancipării orașelor și Țirgurilor

În decursul domniei lui Al. I. Cuza, relațiile proprietarilor cu târgoveții au continuat cu aceleași abuzuri ale celor dintîi și reacții ale celorlalți⁴³. Domnitorul și colaboratorii săi sprijineau acțiunile de emancipare. Încercarea unor comercianți din Caracal de a fonda un oraș liber cu port în Corabia, districtul Romanați, avea la bază dificultățile create libertății comerțului de unul dintre marii proprietari funciari ai districtului. Pentru a îmbarca produsele agricole pe vasele care circulau pe Dunăre, comercianții din Caracal erau siliți să utilizeze schela Izlaz, proprietatea lui Gh. Bibescu. În jalba adresată domnitorului, în anul 1859, comercianții din Caracal arătau că schela Izlaz nu era punctul cel mai potrivit pentru dezvoltarea comerțului, fiind situată în extremitatea districtului, dar că proprietarul o fixase în acel loc. fiindcă astfel putea dobîndi venituri abuzive. „Pe lîngă greutățile ce cercăm a transporta produsele acolo — arătau comercianții din Caracal, reprezentînd astfel interesele multor comercianți ai districtului — apoi din timp în timp (proprietarul) inventînd cîte o taxă cărătorilor... (negustorul este) expus la felurite dajdii și împiedicări... Se poprese locuitorii satului a nu primi vreo înțelegere pentru descărcarea produsului comerciantului, chip cu care să fie nevoit să le descarge în magazinele proprietății cu orice preț... și cum se știe șicanează de nu găsesc care pentru descărcarea produselor și cîte altele mai multe”⁴⁴. În afară de acestea, schela era îngustă, plasată pe un teren inundabil. Comercianții petiționari considerau mult mai avantajoasă poziția localității Corabia, proprietate mănăstirească, și cereau aprobarea de a se forma în acel loc un oraș liber cu port, care, ară-

⁴¹ Ep. Melchisedek, *Cronica Romanului*, vol. II, Buc., 1875, p. 201—206.

⁴² D. Urzica, *Sate și Țirguri de pe înaltul podiș al Dorohoiului*, Buc., 1828, p. 47—48.

⁴³ Arh. St. Buc., Fond. Min. Interne, dos. nr. 1 043/1861 (Slatina); Embaticuri generale 1836—1898, dos. nr. 34/1861 (Panciu); Min. Interne Moldova, dos. nr. 127/1860 (Păcurari); dos. Nr. 618/860 (Nicolina); dos. nr. 320/1960 și 111/1861 (Mihăileni); dos. nr. 493/1860 (Frumușica); 627 și 670/1860, 176/1861 (Galați); *Documente...*, p. 430—450 (Piatra Neamț, Adj. ș.a.).

⁴⁴ Arh. St. Buc., Fond. Min. Interne, dos. nr. 968/1859, f. 2.

tau ei „va fi împopulat în scurt timp căci mulțimea comercianților indigeni și străini ce se preumblă prin acest district arde de dorința de a se așeza acolo“. De fapt comercianții nu intenționau să-și fixeze de îndată domiciliul în Corabia, ei fiind stabiliți în Caracal sau alte localități, dar căutau posibilitatea eliberării comerțului de restricțiile și abuzurile proprietarului schelei Izlaz.

În același an, ca urmare a aprobării cererii de către domnitor, ministrul de interne a susținut-o în Consiliul de Miniștri, considerind valabile argumentele sus-menționate ale comercianților din Caracal. Consiliul a luat hotărîrea de a se căuta modul despăgubirii mănăstirii proprietare — stabilindu-se ce venit îi produce satul — și de a se alcătui planul viitorului oraș. Toate cheltuielile necesitate de această acțiune, urmau să fie suportate de orașul Caracal, de aceea Consiliul municipal al acestui oraș se opunea emancipării localității Corabia, deși recunoștea și el ca întemeiate reclamațiile petiționarilor. Consiliul municipal și administrația districtului Romanai raportau Ministerului de Interne că petiționarii nu intenționează să părăsească orașul Caracal pentru a se stabili în Corabia, deși doresc formarea unui port liber în acea localitate. Corabia fiind însă situată într-o poziție favorabilă comerțului, iar necesitatea liberei exercitări a schimbului de mărfuri crescînd pe măsura dezvoltării forțelor de producție capitaliste, aceste dificultăți au fost treptat înlăturate, consiliul municipal din Caracal asociindu-se în 1860, la acțiunea petiționarului și a autorităților centrale⁴⁵. Condițiile de emancipare a Corabiei au fost îmbunătățite prin secularizarea averilor mănăstirești și intrarea teritoriului său în patrimoniul statului. Răscumpărarea treptată a terenului de la stat s-a prelungit în decursul deceniilor opt—nouă cînd au fost promulgate și legile pentru înființarea portului și transformarea localității Corabia în comună urbană⁴⁶.

Dată fiind opoziția moșierimii reacționare și insuficienta dezvoltare a forțelor de producție capitaliste, în anii 1859—1865 nu s-au putut produce schimbări esențiale în situația țărmurilor și orașenilor neemancipați, dar unele dintre acțiunile progresiste ale domnitorului și colaboratorilor săi au influențat direct sau indirect raporturile marii proprietăți funciare cu așezările urbane și semiurbane neemancipate.

Înainte de realizarea unificării administrative, în Moldova, unde resturile feudale erau mai puternice ca în Țara Românească, iar înființarea țărmurilor dependente continuase și în deceniul șase al secolului al XIX-lea⁴⁷ s-au luat unele măsuri. În anul 1859, autoritățile centrale moldovene au cerut prefecților să cerceteze actele de proprietate asupra țărmurilor și țărmușoarelor. Autoritățile recunoșteau că „...proprietarii de moșii — pe care sînt înființate țărmuri — impun locuitorilor dări neîndrituite, înființîndu-și venituri mai multe decît au după hrisoave și mai mult decît comportă dritul proprietății... urmarea aceasta fiind contra dreptății, asupra locuitorilor, împiedicătoare înfloririi negoțului ce se exerci-

⁴⁵ Ibidem, f. 3, 19, 26, 30.

⁴⁶ Ibidem, dos. nr. 4 761/1875, f. 2; dos. nr. 184/1880, f. 17.

⁴⁷ Documente..., p. 367—485; A. Vasiliu, Monografia domeniului Ivcști (Tecuci).

tează prin acele târguri, fiind în fine un abuz care trebuie precurmat”⁴⁸. Circulara Departamentului de Interne recomanda prefectilor să cercezeze hrisoavele de proprietatea târgurilor, reproșându-le că „au lăsat fără nici un control exercitiul unor asemenea drituri de proprietate, care au degenerat în abuzuri”. În același an s-au făcut cercetări ale hrisoavelor în districtele Botoșani, Dorohoi, Fălciu, Iași, Neamț, Roman, Tecuci, Vaslui, Tutova, dar numeroși proprietari, pentru a nu-și dezvălui abuzurile, refuzau să prezinte hrisoavele⁴⁹. Totuși în unele cazuri proprietarii au fost obligați să respecte hrisoavele și învoielile.

În anii 1860–1863 unele dintre organele de presă ale epocii susțineau cauza târgoveților neemancipați; protagoniștii acestei acțiuni erau M. Kogălniceanu, D. I. Miclescu, Gr. Cuza⁵⁰.

De asemenea, în anii domniei lui Al. I. Cuza au fost legiferate primele dispoziții privind răscumpărarea redevențelor emfiteotice și primele restricții ale acestor vechi practici⁵¹.

Ca o pregătire a măsurilor viitoare, din anul 1861 autoritățile centrale au dispus înființarea unei condici în care urmau să fie înscrși toți locuitorii bezmenari de pe proprietățile clerului și școlilor, condica cuprinzând „numele proprietăți locului înbezmenat, numele înbezmenatului și data”⁵².

Secularizarea averilor mănăstirești, din anul 1863, a transformat terenurile mănăstirești pe care erau situate multe târguri și părți din orașe, în proprietate a statului, ceea ce a facilitat emanciparea acestora. În anul următor, autoritățile centrale au hotărât „reglementarea embaticurilor după proprietățile statului în diferite județe”⁵³ și au emis legea asupra vinzării unor bunuri ale statului și răscumpărării embaticurilor de pe proprietățile statului. Legea prevedea ca „toate locurile statului date cu emfiteosis (embatic), embaticarii au drept de a le răscumpăra prin capitalizarea embaticului anual pe timp de 30 ani”. Regulamentul anexat acestei legi, în 1865, da instrucțiuni amănunțite asupra modului răscumpărării⁵⁴.

Ca o recunoaștere a caracterului retrograd al emfiteozei și a necesității luptei pentru desființarea ei, Codul civil român, pus în aplicare de la 1 decembrie 1865, a suprimat posibilitățile dezvoltării viitoare a acestei

⁴⁸ *Ibidem*, p. 423–424.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 425–431, 426–440.

⁵⁰ Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. XLVIII.

⁵¹ Aceste măsuri sînt de o deosebită importanță în procesul emancipării târgurilor și orașelor, deoarece emfiteoza sta la baza creării târgurilor dependente, plata redevențelor emfiteotice (bezmen, embatic), fiind una dintre obligațiile principale ale târgoveților și orașenilor dependenți. Legarea embaticarului sau bezmenarului de terenul dat în folosință era cu atât mai puternică, cu cît majoritatea învoielilor de stabilire pe aceste terenuri impunea construirea unor imobile durabile, de piatră sau cărămidă și acoperite cu materiale neinflamabile. Chiar în cazurile, destul de numeroase, ale ridicării redevențelor emfiteotice, embaticarul sau bezmenarul nu putea părăsi cu ușurință terenul pe care el însuși construise un imobil durabil decît costisitor. În aceste condiții, emfiteoza crea largi posibilități de desfășurare a abuzurilor proprietarilor, încît subminarea ei era o acțiune progresistă.

⁵² Arh. St. Buc., Fond. Embaticuri generale, dos. nr. 44/1862.

⁵³ *Ibidem*, dos. 102/1864.

⁵⁴ C. Hamangiu, *Codul general al României*, vol. II, Buc., p. 121–123.

instituiții, deși sub presiunile moșierimii interesate, emfiteoza a fost menținută.

Astfel, Codul prevedea ca „locațiunile ereditare astăzi în ființă cunoscute sub numele de emfiteoză, ori embatic, bezman se păstrează. Ele se vor regula după legile sub care s-au născut. Pe viitor ele nu se mai pot înființa”⁵⁵.

Legea agrară din 1864, înproprietărind țărănimea clăcașă a intensificat dorința și speranța similară a țărgoveților embatici și bezmenari. În multe dintre cererile lor de înproprietărire pe locurile supuse redevențelor emfiteotice, țărgoveții se refereau la emanciparea țărănimii clăcașe, considerând comparativ nejustă menținerea lor în vechea situație.

Regulamentul Organic, care și-a menținut valabilitatea pînă în timpul înnoirilor legislative din al VII-lea deceniu al secolului al XIX-lea, da o bază legală drepturilor de monopol ale proprietarilor de moșii, deoarece prevedea că numai ei aveau dreptul de a vinde băuturi, de a ține scaune de carne și prăvălii pe moșiile lor. (art. 146). Desființarea monopolurilor, prevăzută de legea rurală (art. 21), deși referitoare la sate, era considerată de țărgoveți ca bază legală pentru suprimarea drepturilor de monopol ale proprietarilor de țărguri. În multe reclamații ale țărgoveților, posterioare promulgării legii rurale, se făceau referiri la această lege pentru a se dovedi nelegalitatea drepturilor de monopol ale moșierilor care s-au menținut totuși în multe țărguri pînă în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea.

Deși rezultatele imediate ale acțiunilor și prevederilor legislative progresiste în anii domniei lui Al. I. Cuza, cu reflectare asupra situației țărgurilor neemancipate, nu au fost deosebit de eficace, efectul lor s-a dezvoltat în decursul deceniilor următoare, pe măsura evoluției social-economice a țării.

După anul 1866, opoziția orașenilor și țărgoveților neemancipați față de abuzurile proprietarilor, necesitatea tot mai evidentă a emancipării orașelor și țărgurilor, dată fiind discordanța treptat accentuată între dezvoltarea capitalismului și persistența acestor anacronice resturi feudale în viața urbană și semiurbană, a forțat pe reprezentanții politici ai burgheziei și moșierimii să dezvolte prevederile legii din 1864, derăscumpărare a embaticurilor de pe proprietățile statului, și să caute formule pentru emanciparea țărgurilor de pe moșiile particulare.

⁵⁵ *Codul civil român...* adnotat de G. Hamangiu, Buc., 1897, p. 359 (art. 1 415).

SPRIJINIREA REVOLUȚIEI DE LA 1848 DE MASELE POPULARE DIN JUDEȚUL DOLJ

ILEANA PETRESCU

În prima jumătate a secolului al XIX-lea și mai ales în deceniile al patrulea și al cincelea, ca urmare a dezvoltării forțelor de producție, activitatea economică a Țării Românești, legată se satisfacerea nevoilor interne, dar și de comerțul exterior facilitat prin clauzele tratatului de la Andrianopol și a cărei pondere crește odată cu mărirea posibilităților de export, în cazul de față, a cerealelor marfă, cunoaște o creștere însemnată. Dezvoltarea Țării Românești în sens capitalist era însă împiedicată de dominația boieremii, apărătoarea orânduirii feudale și a relațiilor de producție corespunzătoare ei.

Burhezia, noua clasă în plină dezvoltare, va antrena în această perioadă, în lupta pentru înlăturarea relațiilor feudale de producție și a puterii politice a boierimii conservatoare, atât masele populare din orașe, cât și țărănimea clăcașă a cărei situație se înrăutățește din cauza servituților feudale, menținute de Regulamentul Organic.

Contradicțiile puternice ivite între burghezie și boierime pentru cucerirea puterii economice și politice în stat au dat naștere situației revoluționare care a culminat cu revoluția de la 1848 din Țara Românească. Aprinsă în Oltenia, la Izlaz, în ziua de 9 iunie, flacăra revoluției a cuprins întreaga țară. Alături de revoluționarii din toată Țara Românească participă la sprijinirea revoluției și masele populare din județul Dolj.

În perioada regulamentară, Doljul, unul din cele cinci județe ale Olteniei, era alcătuit din plășile Balta, Cîmpul, Dumbrava, Jiul, Amara-dia și Gilortul, care cuprindeau aproximativ 300 de sate. Unele date statistice din anul 1837, reflectă structura socială a populației din acest județ. Din cele 28.053 familii existente, 21.020, din care 904 se aflau numai în orașul Craiova, plăteau ca patentari taxa pentru meșteșug și negoț. Restul fie că era vorba de boieri de neam, postelniceii, mazili, cler sau de cei „iertăți” cu cărțile stăpînirii, de sate scutite, văduve, „băjenari cu sorocul neîmplinit de asidosii (scutire de dări, n. n.) erau exceptați de la bir.¹

¹ Arh. St. Oltenia, Prefectura jud. Dolj, dos. 1838, f. 1 023 bis verso și 1 038. Cele 1 282 de familii de patentari reprezintă elementele burgheze din orașele Olteniei. În categoria boierilor de neam sînt înscrise numai 215 familii.

În această perioadă datorită tendinței boierimii de a-și extinde suprafețele cultivate în scopul măririi producției destinată pieții se intensifică procesul de dispariție a proprietății moșnenești în favoarea celei boierești, proces care are ca efect înmulțirea numărului clăcașilor². Asupra țărănimii clăcașe se răsfingeau nu numai îndatoririle impuse de legi, dar și tot felul de silnicii și abuzuri ale boierilor, arendașilor și ale slujbașilor din aparatul de stat.³

Astfel, spolierea clăcașilor prin plata unei dijme mai mari decât cea prevăzută prin tot felul de biruri, nerespectarea învoielilor agricole pentru prisoase de către asupritori și năpăstuirea lor cu bătaia, cu închiisoarea de slujitorii intereselor clasei dominante, au provocat intensificarea împotrivirii acestei categorii sociale, care se va manifesta și în județul Dolj sub diferite forme, înainte de izbucnirea revoluției. Fuga de pe moșii, adeseori peste graniță⁴, strămutarea de pe o moșie pe alta⁵, refuzul de a îndeplini prestațiile impuse⁶, pătrunderea pe moșii pentru a ara și cosi fără consimțământul proprietarilor, demonstrează creșterea spiritului de revoltă al țăranilor înainte de 1848. De aceea burghezia, în lupta împotriva orînduirii feudale, arborînd în programul său emanciparea și împrumietărirea țăranilor, va găsi în ei, care formau majoritatea populației, un aliat puternic, întrucît nu așteptau decât un prilej să se răscoale pentru a căpăta pămînt și a scăpa de aservire.

Încă de la citirea Proclamației de la Izlaz, revoluția din Țara Românească și-a atras sprijinul maselor populare deoarece în programul său cu caracter burghezo-democratic erau cuprinse principalele reforme cerute de popor în general și de burghezie și boierimea liberală în special. Mii de țărani au aclamat noua constituție, însoțind primul guvern provi-

² Ibidem, dos. 182/1837, f. 10.

³ Locuitorii satului Murta de Sus s-au plîns că subțimitorul Șerban Caramancău i-a bătut cumplit; deputații satului Afumați — Amzulești au fost bătuți și li s-a „astupat gura cu noroi” de către proprietarul moșiei; clăcașii din Tirnovița și Drăgoaia sînt loviți la Ocîrmuire din cauza arendașului de pe moșia Episcopiei Rîmnîcului, care le cosise finul de pe un loc stăpînit de ei din vechime; obștea locuitorilor din satul Întorsura arăta că arendașul „ia mai mult peste legiuitele zile: de omul cu patru boi zile 11, de omul cu doi boi 9 zile și de cel cu mîșile 5 zile... Pentru zina de plug în loc de o zi de arătură, îi facem arătură cîte o zi și jumătate... La dijmuitul porumbului ne ia peste dreapta zeciuială cîte o banită mai mult... Dajma cînepii nu și-o ia de pe loc, ci se apucă de ne-o ia melițată... Oamenii de clacă atunec cînd nu se cer nu pînăștez nici flăcăi mari, nici fete, ci numai omul care este înscris în capăție”; țăranii din Comșteni au dat dijma la vin din cinci vedre una, în loc de una la 20 și au fost obligați prin silnicie să facă 40 zile de clacă în loc de 12 cît era prevăzut în contract. Aceste exemple care pot continua, reprezintă numai o imagine a suferințelor îndurate de țăranimea clăcașă în perioada regulamentară. Vezi ibidem, dos. 130, vol. I/1841, dos. 16, vol. II/1842; dos. 20/1847, f. 361, 1 290; dos. 48, vol. I/1848, f. 129.

⁴ Clăcașii din Dolj treceau Dunărea în Imperiul Otoman din pricina „sărăciei, a datoriilor și a multor cazne” ce suferau pentru că nu se puteau achita de clacă. Această fugă luase asemenea proporții încît a fost nevoie de intervenția Departamentului Treburilor din Lăuntru pentru ca iarna, cînd Dunărea era înghețată, „să se strășnicească locuitorii satelor mărginașe de a sta la locuințele lor”. Ibidem, dos. 17/1841, f. 380; dos. 17/1842.

⁵ Sordăreasa Elena Bibescu, proprietara moșiei Terpezița se plîngea că i s-au strămutat clăcașii în alte sate. Ibidem, dos. f.n. (inv. 30)/1832.

⁶ Paharnicul Scarlat Mănescu reclama că locuitorii de pe moșia sa sînt nesupuși față de obligațiile cerute de el. Același lucru îl făcea proprietarul moșiei Sălcuța deoarece clăcașii săi nu-și respectaseră îndatoririle. Ibidem, dos. 130, vol. II/1841, f. 439.

zoriu format la Izlaz spre Caracal și apoi mai departe la Craiova, unde revoluționarii au ajuns în ziua de 13 iunie.

În lucrarea de față ne propunem să discutăm trei aspecte deosebite ale sprijinirii revoluției de la 1848 de către masele populare din județul Dolj: în orașul Craiova, la sate și continuarea luptei pentru apărarea cauzei revoluției după înăbușirea acesteia.

Auzind de apropierea revoluționarilor, Iancu Bibescu, fratele domnitorului și cirmuitorul județului Dolj, a încercat prin toate mijloacele să li se împotrivescă. Încercările sale prin care și aceea de demoralizare a „taberei regenerației” prin coruperea ofițerilor la care trimisese agenți într-adins, n-au izbutit; mai mult, sub presiunea exercitată de întreaga masă a locuitorilor din Craiova, Iancu Bibescu a fost nevoit să părăsească orașul și să se îndrepte spre Orșova. Acțiunea maselor devenise atît de puternică încît colonelul Vlădoianu, care comanda regimentul 1 din Craiova, a trebuit să plece și el din oraș împreună cu 350 dorobanți înarmați, nu înainte de a fi încercat să se opună, căci spunea el, „orășenii nu numai că n-au gîndit a fi contra lor (a revoluționarilor n. n.) ci încă ne-au amenințat a se uni cu dinșii și a fi contra noastră”. Curierii trimiși de Vlădoianu cu depeșe către Odobescu la București au fost prinși de revoluționari, „fiind împănât drumul obișnuit al Bucureștilor de asemenea oameni”⁷.

Paralizînd orice încercare de rezistență a reacțiunii, populația Craiovei, însuflețită de îndemnul profesorului Ion Maioreșcu, inspectorul Școlii Centrale din oraș⁸, a primit guvernul provizoriu, pentru ca în cadrul unei adunări solemne și entuziaste ținută la Școala Centrală, să fie citită proclamația de la Izlaz și să se depună jurămîntul pe constituția revoluției⁹.

Boierimea reacționară aflată în Craiova a încercat să aresteze guvernul provizoriu în ziua de 14 iunie, însă datorită energiei maselor populare conduse în această acțiune de Gh. Magheru, lovitura nu a reușit. Această acțiune este prima încercare a reacțiunii de a înăbuși revoluția, dar pe care masele au salvat-o prin intervenția lor promptă.

După trei zile de ședere în Craiova, guvernul provizoriu de la Izlaz a fost însoțit în marșul spre București de „o oaste” alcătuită din ostașii de sub comanda căpitanului N. Pleșoianu, cărora li s-au alăturat mulți țărani de prin satele pe unde trecea¹⁰.

La 14 iunie, guvernul provizoriu a numit administrator al județului Dolj pe Dimitrie Filișanu, cu scopul de „a ține liniștea și buna orînduială”¹¹. Însă prin această numire s-a săvîrșit o greșeală, deoarece Dimitrie Filișanu, dușman ascuns al înoirilor și aliat credincios al boierimii reacționare, se străduia să împiedice creșterea avîntului revoluționar și aștepta primul

⁷ *Anul 1848 în Principatele Romîne*, vol. I, p. 571–572 (Pe viitor *Anul 1848*).

⁸ I. Popescu-Cilieni, *Participarea unor profesori olteni la revoluția din 1848*, în „Comunicări și articole de istorie”, Buc., 1955, p. 45–58.

⁹ Populația Craiovei va mai depune un nou jurămînt pe constituție în ziua de 8 septembrie 1848 pe cîmpul de la Tîrgul de Afară, după numirea lui Florian Aaron cîrmuitor al județului Dolj în locul lui Dimitrie-Filișanu. Arh. St. Oltenia, Prefectura jud. Dolj, dos. 74/1848.

¹⁰ *Anul 1848*, vol. II, p. 150.

¹¹ Arh. St. Oltenia, Prefectura jud. Dolj, dos. 49/1848, f. 53

prilej pentru a ajuta la restabilirea vechii orînduiei¹². Datorită duplicității lui Filișanu, avîntul revoluționar al maselor din Craiova nu numai că a rămas nefolositor, dar putea fi pierdut.

În oraș a luat ființă un club revoluționar, printre membri căruia se găseau N. Pleșoianu, viitorul comisar de propagandă Costache Zaman, profesorul Grigore Mihăescu, publicistul Carminski etc. În același timp, în casa lui Dimitrie Filișanu se țineau „cluburi aristocratice”.

La mijlocul lunii iulie cînd Gh. Magheru s-a reîntors în Oltenia cu misiunea de a organiza dorobanții și pandurii voluntari¹³, de a constata starea de spirit din această parte a țării, de a mobiliza masele pentru susținerea revoluției, de a propune schimbări în administrație și de a supraveghea mișcările turcilor la Vidin, a fost întîmpinat la Slatina de o „deputație din partea tinerilor și orășenilor din Craiova, doritori de susținerea constituției”. Aceștia l-au informat despre slaba activitate administrativă desfășurată de Filișanu, despre purtarea lui echivocă, „adică și în partea constituantă și în cea aristocratică”. Realitatea l-a determinat pe Magheru să ceară guvernului provizoriu, prin generalul Christian Tell, schimbarea acestuia și numirea lui Marin Petrescu în postul de „polițai la cetatea Craiovei”¹⁴.

Entuziasmul ce a cuprins populația în momentul sosirii lui Gh. Magheru în Oltenia l-a speriat pe administratorul potrivit revoluției, care s-a grăbit să-l în cunoștințe, nu fără intenția de a îndepărta orice bănuială care ar fi planat asupra lui, că orășenii „au ridicat steagul și, umblînd prin oraș, au strîns țiganii și oamenii de treapta de jos de pe la ai lor stăpîni proprietari,” insuflînd celor avuți teama că-și vor pierde viața și averea și că deși a umblat să-i înduplece „a se lăsa de asemenea întreprinderi” n-a reușit prin nici un mijloc. În încheiere, îl ruga pe Gh. Magheru să facă „punere la cale spre astîmpărarea acelor bresle fără moral”¹⁵. Cu prilejul venirii lui Magheru, reacționarii, avînd sprijinul ascuns al administratorului, urzeau un al doilea complot. Credincioase revoluției, masele din oraș, formate din negustori, lucrători și meseriași, sub conducerea lui Petrache Romanescu au paralizat acțiunile răuvoitoare ale poliției și administrației. Populația Craiovei i-a făcut o primire entuziastă lui Magheru, determinîndu-l să rămînă o zi în plus în mijlocul ei.

La 29 iulio, activitatea de sabotare a revoluției de către Dimitrie Filișanu a devenit mai limpede prin refuzul de a-l ajuta pe colonelul N. Pleșoianu în activitatea sa, prin neluarea de măsuri pentru organizarea gărzii naționale, prin menținerea unor oameni ostili revoluției în posturi de sub-administratori, care încercaseră să-i facă pe țărani să dea declarații scrise

¹² Pentru activitatea sa împotriva poporului, reacțiunea, după înăbușirea revoluției, l-a rechemat pe Dimitrie Filișanu în postul de cîrmuitor al județului, „avînd în vedere că în cîte posturi ați fost chemat pe vremile trecute, ați dat pipăite și vrednice de laudă dovezi pentru cinstita și activa dumitale comportare”. Ibidem, dos. 49/1848, f. 188.

¹³ Prin decretul nr. 39 din 18 iunie, Gh. Magheru este numit căpitan general al tuturor trupelor neregulate de dorobanți și panduri din România și inspector general al tuturor gvar-diilor naționale. *Anul 1848*, vol. I, p. 651.

¹⁴ Ibidem, vol. II, p. 486—487.

¹⁵ Ibidem, vol. II, p. 549—550.

că sînt mulțumiți de regulamentul Organic, prin eliberarea din temniță a dușmanilor revoluției.

Din cauza menținerii în funcții de răspundere a unor oameni aflați în slujba boierimii reacționare, Gh. Magheru a întâmpinat greutăți în ceea ce privește înrolarea pandurilor necesari organizării unei armate populare „din pricină că foștii funcționari îndărătnicesc pe țărani din îndemnul reacționarilor . . . De aș mai fi întîrziat cu misiunea mea vre-o trei, patru zile, am fi pierdut poate, sacra cauză în România Mică (Oltenia n. n.)”¹⁶.

Se impunea astfel schimbarea administratorului, a subadministratorilor de plăși, a tuturor funcționarilor poliției din Craiova și organizarea temeinică a gărzii naționale. În numele salvării revoluției și a constituției un mare număr de locuitori ai orașului, au cerut aceste schimbări¹⁷. În urma intervenției lui Gh. Magheru, care s-a arătat atent față de situația creată în Oltenia, a unei petiții semnată de locuitorii Craiovei¹⁸, ca și de o altă cerere făcută de membrii clubului revoluționar din oraș, Dimitrie Filișanu a fost înlocuit la 3 august cu învățatul ardelean și neobositul luptător patriot, Florian Aaron¹⁹. La 7 august, ajungînd în Craiova și luîndu-și postul în primire, el i-a împărtășit lui Gh. Magheru nemulțumirea față de „amorteala” din oraș, pricinuită de vechea administrație²⁰.

De la venirea noului administrator, starea de spirit se schimbă atît în Craiova, cit și pe cuprinsul întregului județ Dolj. Revoluționar consecvent, el a știut să înflăcăreze masele și să organizeze administrația, curățînd aparatul de stat de elementele retrograde. Încă din primele zile, Florian Aaron a numit noi membri ai magistratului orașului Craiova: pe profesorul Grigore Mihăescu, ca prezident, pe Alecu Pazu și Costache Dimitriu, membrii, pe Tache Anghel Ioan casier, iar pe Gh. Ioan, supleant. Totodată a schimbat subadministratorii, întregul aparat funcționează din plăși²¹ și a descoperit cu sprijinul maselor la 18 august, un complot al boierimii reacționare, care trimisese prin fostul maior Vlădoianu, scos din armată de guvernul provizoriu, o petiție către Soliman Pașa pentru restabilirea Regulamentului Organic.

Spiritul revoluționar era atît de puternic, încît la 22 septembrie, Florian Aaron s-a văzut silit să-i ceară lui Gh. Magheru ajutor „pentru a potoli exaltația dubului locuitorilor, care sînt hotărîți a ataca chiar viața funcționarilor căimăcămești”²².

În ajunul dizolvării taberei lui Gh. Magheru de la Rîureni, în ciuda apropierii de Craiova a trupelor turcești care veneau dinspre Vidin sub

¹⁶ Ibidem, vol. III, p. 297.

¹⁷ Arh. St. Oltenia, Prefectura jud. Dolj, dos. 49/1848, f. 93.

¹⁸ Petiția a fost semnată de 800 cetățeni și trimisă cu o deputație de 8 persoane la București, *Anul 1848*, vol. III, p. 33.

¹⁹ Arh. St. Oltenia, Prefectura jud. Dolj, dos. 49/1848, f. 118.

²⁰ Vorbînd despre starea de spirit din Dolj, Aaron spunea: „și în districtul Ilfov avem a face cu proprietari și arendași, dar cei de aici sînt de o mie de ori mai împrilostiți. *Anul 1848*, vol. III, p. 460—461.

²¹ Arh. St. Oltenia, Prefectura jud. Dolj, dos. 49/1848, f. 110, 114, 120, 126.

²² La cererea lui Florian Aaron, Gh. Magheru îl numește la 24 septembrie pe Dimitrie Crețulescu ca ajutor al administratorului de Dolj. *Anul 1848*, vol. IV, p. 486, 508.

comanda lui Husein Pașa, unde au sosit la 1 octombrie, a prezenței în țară a trupelor otomane și țariste, masele populare nu voiau să renunțe la revoluția care înscrisese în programul său năzuințele lor. La 27 septembrie un număr de aproximativ 200 locuitori înarmați s-au apropiat de Craiova pentru „a răscula orașul”. Răzvrățiții au fost înfrinți în luptă de dorobanții cîrmurii. Prinși, ei au avut curajul, eroismul să declare la cercetări că „sfîrșitul pornirii era să doboare administrația de astăzi și să restatornicească pe cel de mai înainte administrator, profesorul Aaron”.²³

* * *

Revoluția a cîștigat încrederea și adeviziunea maselor de țărani prin faptul că Proclamația de la Izlaz prevedea următoarele: „Claca dar și aceea infamă iobăgie se desființează, săteanul fără pămînt se face proprietar și tărie neînvinsă celor mai avuți în folosul tuturor și în paguba nimui, vîstieria va despăgubi pe toți”.²⁴

În jurul elaborării acestei prevederi din programul revoluției care pe scurt era înscrisă în articolul al 13-lea²⁵ s-a dus o luptă aprigă între conducătorii revoluției. Nicolae Bălcescu, reprezentantul curentului democrat revoluționar, înțelesese că tocmai această prevedere constituia însăși baza revoluției burghezo-democratice. Mai tîrziu, referindu-se la această chestiune, el scria: „Acest articol formă caracterul deosebit și principal al revoluției de la 1848, căci în toate celelalte puncte esențiale, ea se modelă după revoluția de la 1821, dîndu-i numai oarecari dezvoltări...” Revoluția de la 1848 a vrut ca Românul să fie nu numai liber, dar și proprietar, fără care libertatea și egalitatea e minciună”.²⁶

Dacă Nicolae Bălcescu și ceilalți reprezentanți ai curentului democrat-revoluționar erau fervenți susținători ai împrumutării și eliberării țăranilor, curentul liberal-moderat în frunte cu I. Eliade Rădulescu, apărînd interesele marii burghezii și ale boierimii liberale, s-a străduit să impună după anunțarea „iertării” țăranilor de clacă respectarea vechilor îndatoriri ale acestora față de marii proprietari pînă în momentul în care urma să se înfăptuiască reforma agrară, pe care, de fapt, o va abandona cu totul.

Încă de la Craiova, I. Eliade Rădulescu a făcut primele compromisiuri, care vesteau întreaga sa atitudine trădătoare din timpul revoluției, acceptînd să primească o delegație a boierilor din oraș, cărora le-a asigurat scoaterea din program a împrumutării clăcașilor. La 16 iunie 1848, prin proclamația către sătenii din Țara Romînească, guvernul provizoriu pe de o parte, promitea că „peste trei luni veți fi cu toții moșneni pe un petec de pămînt”, iar pe de altă parte, cerea clăcașilor să lucreze mai departe pămînturile proprietarilor. Această proclamație este întărită în ace-

²³ Raportul Departamentului Treburilor din Lăuntru către Căminăcămia Țării Romînești. Op. cit., vol. V, p. 1.

²⁴ *Anul 1848*, vol. I, p. 493.

²⁵ Art. 13 „Emancipația clăcașilor ce se fac proprietari prin despăgubire” (a boierilor, n.n.), *Ibidem*, p. 496.

²⁶ N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1953, p. 275, 312.

iași zi cu porunci către cîrmuirile județelor prin care Guvernul provizoriu anula de fapt ceea ce proclamase pe cîmpia de la Izlaz. Porunca adresată cîrmuirii județului Dolj cerea autorităților „să facă a se pătrunde sătenii de duhul păcii și al buneii orînduiei”, pămînturile proprietarilor să fie luate „ca și pînă acum”, deoarece în caz contrar, adică „oricare se va abate din buna orînduială și ascultare, oricare se va arăta de tulburător și cu purtări vrăjmașe către proprietar, va pierde toate drepturile făgăduite ca unul ce nu s-a arătat vrednic de dinsele și se va pedepsi aspru”.²⁷

În loc să se constituie de îndată o comisie care să elaboreze proiectul de lege pentru înfăptuirea articolului al 13-lea, trădarea cauzei țărănilor a fost continuată printr-o serie de decrete ale guvernului provizoriu, care îi îndemna să execute cu supunere zilele de lucru la proprietari. Conținutul lor dovedește limpede compromisul pe care marea burghezie l-a făcut spre a ajunge la o înțelegere cu boierimea, în defavoarea clasei țărănești.²⁸

Atitudinea mării burghezii și a boierimii liberale față de țărănime a îndirjit această clasă al cărui avînt revoluționar n-a putut fi micșorat sau potolit prin nici o hîrtie a guvernului provizoriu. Mai mult, masele de la sate, care asiguraseră prin forța lor succesul revoluției, au înțeles să treacă la fapte, chiar peste hotărîrile guvernului, primind ca pe dușmani pe subadministratorii plășilor, veniți să-i determine să lucreze în folosul stăpînilor de moșii și răzbuindu-se pe exploatare.

La 21 iunie, Alecu Gioroceanu, subadministratorul plășii Jiul de Jos, a ajuns în satul Padea, unde avea de gînd să citească locuitorilor proclamația guvernului provizoriu, „pentru supunerea ce este a arăta la datorile reciproce... spre a nu cerca proprietarii și arendașii pagube”. Dar țărânii nici nu l-au lăsat să le arate proclamația, strigînd „că nu mai voiesc să lucreze proprietarului și nici hîrtii nu mai voiesc a primi”. Cînd A. Gioroceanu a arestat cîțiva țărani considerați ca tulburători ai liniștii, ceilalți clăcași au sărit și „i-au luat din mîinile dorobanților”.²⁹

În plasa Cîmpul, locuitorii din Maglavit s-au ridicat împotriva logofătului și isprăvnicelului trimiși să-i scoată la treierat. Unul dintre ei, Ioan Gioroianu, îndemnîndu-i pe săteni la neascultare și arătîndu-le că „prin înființarea noului guvern nu se mai pot cunoaște supuși arendașului” a sărit cu coasa și i-a tăiat degetele logofătului. Clăcașii din Ișalnița de pe moșia lui Pera Opran, n-au ieșit la muncă sub motiv că se vor molipsi de holeră, iar țărânii din Nedea au refuzat să dea dijma cerută de îngrijitorul moșiei.³⁰

Răzvrătirea maselor țărănești căpătase un caracter atît de intens, încît subadministratorii (rămăși încă pe locurile deținute sub domnia lui Gh. Bibescu) nu mai îndrăzneau să călătorească singuri pe drum și cereau de urgență să se revină la „măsurile polițienești” folosite înainte de revoluție.

²⁷ Arh. St. Oltenia, Prefectura jud. Dolj, dos. 48, vol. II/1848, f. 274. Vezi anexa nr. 1.

²⁸ Proclamația nr. 15 a Guvernului provizoriu din 16 iunie, ilustrează în mod desăvîrșit prin fraza : „Fraților, vrăjmașii voștri nu erau și nu sînt boierii, ci pravilele cele rele și greșelile domnilor”, compromisul la care se ajunsese. *Anul 1848*, vol. I. p. 615.

²⁹ Arh. St. Oltenia, Prefectura jud. Dolj, dos. 48, vol. II/1848, f. 292.

³⁰ Ibidem, f. 373, 400, 437.

Astfel, Ioan Lăcusteanu, subadministratorul plășii Balta, se plîngea la Craiova de „obraznicia și arțacul (sic) țăranilor”, cărora după izbucnirea revoluției nu mai avea ce să le facă, aceștia necinstindu-i pe proprietarii, arendași și epistați, despre faptul că nu mai cutezau să călătorească „fără de mulțime de dorobanți”. Printr-un alt raport, I. Lăcusteanu relatează nesupunerea și refuzul țăranilor din satul Bîrea, unde slujbașii administrației au fost bătuți, iar dorobanțul, tăiat cu coasa.³¹

În plasa Dumbrava, subadministratorul G. Urdăreanu a încercat în zadar să-i determine cu dorbanții pe țărani să muncească pămîntul celor care-i exploataseră : dorobanții s-au întors bătuți, iar decretul guvernului provizoriu, cuprinzînd îndemnul de supunere față de proprietate, n-au fost primite de clăcași.³² De aceea el cerea reintroducerea bătăii, pe temeiul că „numai cu aresturi vor rămînea multe produse de ale d-lor proprietari și arendași prăpădite pe cîmpuri”.

În luna iulie, s-au petrecut două evenimente importante în ceea ce privește organizarea propagandei revoluționare printre țărani și înfăptuirea năzuinții lor principale, împrôpietărea. Sînt trimiși la sate primii comisari pentru a face propagandă, iar la 9 iulie, la stăruința lui Bălcescu, se înființează comisia proprietății.

Spre deosebire de N. Goleșcu, ministrul de interne, care-i îndemna pe comisari să lămurească masele țărănești despre drepturile noi, dar și despre datoriile lor, N. Bălcescu, în „proiectul de instrucțiuni” pentru comisarii de propagandă, le recomandă acestora să trezească în locuitorii sateilor conștiința libertății, să le insufle curaj în forțele lor, să scoată din ei frica de oștile străine, să nu creadă în zvonurile lansate de reacțiune și să se îngrijească de alegerea cea mai justă a reprezentanților clăcași în comisia proprietății.³³

Guvernul provizoriu a numit în județul Dolj, în funcția de comisari de propagandă pe Petre Cernătescu, Petre Orbescu, Mihail Caramzulea, Gheorghe Chițu, Costache Burileanu, Costache Zaman, Iancu Papadopolu, I. Peticu, D. Al. Bătrîneanu și alții.³⁴ Dintre ei cunoaștem mai bine activitatea revoluționară a lui Costache Zaman, care după venirea lui Aaron ca administrator al județului Dolj, este numit subcîrmuitor la Calafat.³⁵ Luptînd neobosit pentru realizarea prevederilor constituției și pentru menținerea spiritului revoluționar C. Zaman va propune la cererea țăranilor înlocuirea subadministratorului plășii Cîmpul, D. Pirăianu, care privind cu ură „veselia publică și nădejile frumoase ce patrioții pun în glorioasă

³¹ Ibidem, dos. 16, vol. I/1848, f. 31, 32, 129. Ioan Lăcusteanu preamărește măsurile polițienești din fosta orînduială, cînd „pe unii dejenca, pe alții certa cu nuielele, pe alții arestua... Acum după zvonul ce ca fulgerul au pătruns în urechile celor ce nu știu nici de morală, nici de civilizație, cum că certarea cu bătaie s-au ardat de la toate dregătoriile... necinstesc proprietarii și arendașii, epistații, strigînd că administrația plășii nu are ce le face, ba încă îndrăznesc a nu se supune cînd se cheamă a veni la taht”. Vezi anexa nr. 2.

³² Ibidem, dos. 48, vol. II/1848, f. 311. Vezi anexa nr. 3.

³³ Pentru propaganda revoluției și comisia proprietății, vezi : Gh. Georgescu-Buzău, N. Bălcescu, E.S.P.L.A., Buc., 1956, p. 160—170.

³⁴ Arh. St. Oltenia, Prefectura jud. Dolj, dos. 74/1848, f. 36, 68 ; *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, D.G.A.S., 1962, p. 57 (pe viitor *Documente*).

³⁵ *Documente*, D.G.A.S., 1962, p. 78.

Donnerstag 24. März 1888

[illegible]

Cererea și iscăliturile locuitorilor din satul Poieni pentru numirea unor subadmini-
stratori devotați revoluției.

mentem anstahals, -

apoculm - multopuend.

Ciam. supianis.
Joan. Eiam niza
sucho. Eiam. et h. b.

Apoc. p. t. nuz

Eiam. p. h. p. vch.

gint. Eiam.

banis. Eiam. E. d. d.

apoc. p. h. p. p. p. p.

apoc. p. h. p. p. p. p.

Eiam. p. h. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

nuz. p. h. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

nuz. p. h. p. p. p. p.

h. p. p. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

apoc. p. h. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

h. p. p. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

apoc. p. h. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

h. p. p. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

apoc. p. h. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

apoc. p. h. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

h. p. p. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

apoc. p. h. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

h. p. p. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

apoc. p. h. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

h. p. p. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

apoc. p. h. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

h. p. p. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

apoc. p. h. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

h. p. p. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

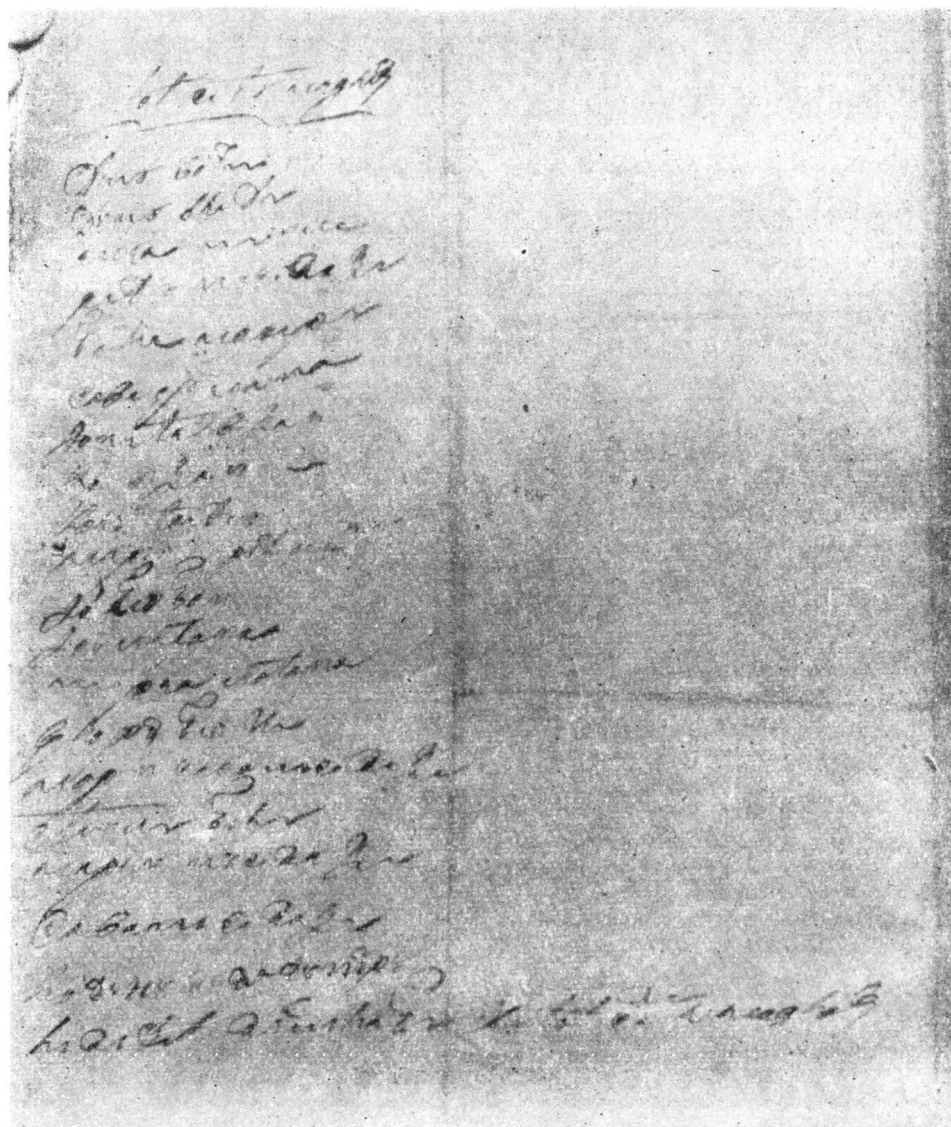
apoc. p. h. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

h. p. p. p. p. p. p.

Joan. p. h. p. p. p. p.

1. *1870*
 2. *1871*
 3. *1872*
 4. *1873*
 5. *1874*
 6. *1875*
 7. *1876*
 8. *1877*
 9. *1878*
 10. *1879*
 11. *1880*
 12. *1881*
 13. *1882*
 14. *1883*
 15. *1884*
 16. *1885*
 17. *1886*
 18. *1887*
 19. *1888*
 20. *1889*
 21. *1890*
 22. *1891*
 23. *1892*
 24. *1893*
 25. *1894*
 26. *1895*
 27. *1896*
 28. *1897*
 29. *1898*
 30. *1899*
 31. *1900*
 32. *1901*
 33. *1902*
 34. *1903*
 35. *1904*
 36. *1905*
 37. *1906*
 38. *1907*
 39. *1908*
 40. *1909*
 41. *1910*
 42. *1911*
 43. *1912*
 44. *1913*
 45. *1914*
 46. *1915*
 47. *1916*
 48. *1917*
 49. *1918*
 50. *1919*
 51. *1920*
 52. *1921*
 53. *1922*
 54. *1923*
 55. *1924*
 56. *1925*
 57. *1926*
 58. *1927*
 59. *1928*
 60. *1929*
 61. *1930*
 62. *1931*
 63. *1932*
 64. *1933*
 65. *1934*
 66. *1935*
 67. *1936*
 68. *1937*
 69. *1938*
 70. *1939*
 71. *1940*
 72. *1941*
 73. *1942*
 74. *1943*
 75. *1944*
 76. *1945*
 77. *1946*
 78. *1947*
 79. *1948*
 80. *1949*
 81. *1950*
 82. *1951*
 83. *1952*
 84. *1953*
 85. *1954*
 86. *1955*
 87. *1956*
 88. *1957*
 89. *1958*
 90. *1959*
 91. *1960*
 92. *1961*
 93. *1962*
 94. *1963*
 95. *1964*
 96. *1965*
 97. *1966*
 98. *1967*
 99. *1968*
 100. *1969*
 101. *1970*
 102. *1971*
 103. *1972*
 104. *1973*
 105. *1974*
 106. *1975*
 107. *1976*
 108. *1977*
 109. *1978*
 110. *1979*
 111. *1980*
 112. *1981*
 113. *1982*
 114. *1983*
 115. *1984*
 116. *1985*
 117. *1986*
 118. *1987*
 119. *1988*
 120. *1989*
 121. *1990*
 122. *1991*
 123. *1992*
 124. *1993*
 125. *1994*
 126. *1995*
 127. *1996*
 128. *1997*
 129. *1998*
 130. *1999*
 131. *2000*
 132. *2001*
 133. *2002*
 134. *2003*
 135. *2004*
 136. *2005*
 137. *2006*
 138. *2007*
 139. *2008*
 140. *2009*
 141. *2010*
 142. *2011*
 143. *2012*
 144. *2013*
 145. *2014*
 146. *2015*
 147. *2016*
 148. *2017*
 149. *2018*
 150. *2019*
 151. *2020*
 152. *2021*
 153. *2022*
 154. *2023*
 155. *2024*
 156. *2025*
 157. *2026*
 158. *2027*
 159. *2028*
 160. *2029*
 161. *2030*
 162. *2031*
 163. *2032*
 164. *2033*
 165. *2034*
 166. *2035*
 167. *2036*
 168. *2037*
 169. *2038*
 170. *2039*
 171. *2040*
 172. *2041*
 173. *2042*
 174. *2043*
 175. *2044*
 176. *2045*
 177. *2046*
 178. *2047*
 179. *2048*
 180. *2049*
 181. *2050*
 182. *2051*
 183. *2052*
 184. *2053*
 185. *2054*
 186. *2055*
 187. *2056*
 188. *2057*
 189. *2058*
 190. *2059*
 191. *2060*
 192. *2061*
 193. *2062*
 194. *2063*
 195. *2064*
 196. *2065*
 197. *2066*
 198. *2067*
 199. *2068*
 200. *2069*
 201. *2070*
 202. *2071*
 203. *2072*
 204. *2073*
 205. *2074*
 206. *2075*
 207. *2076*
 208. *2077*
 209. *2078*
 210. *2079*
 211. *2080*
 212. *2081*
 213. *2082*
 214. *2083*
 215. *2084*
 216. *2085*
 217. *2086*
 218. *2087*
 219. *2088*
 220. *2089*
 221. *2090*
 222. *2091*
 223. *2092*
 224. *2093*
 225. *2094*
 226. *2095*
 227. *2096*
 228. *2097*
 229. *2098*
 230. *2099*
 231. *2100*
 232. *2101*
 233. *2102*
 234. *2103*
 235. *2104*
 236. *2105*
 237. *2106*
 238. *2107*
 239. *2108*
 240. *2109*
 241. *2110*
 242. *2111*
 243. *2112*
 244. *2113*
 245. *2114*
 246. *2115*
 247. *2116*
 248. *2117*
 249. *2118*
 250. *2119*
 251. *2120*
 252. *2121*
 253. *2122*
 254. *2123*
 255. *2124*
 256. *2125*
 257. *2126*
 258. *2127*
 259. *2128*
 260. *2129*
 261. *2130*
 262. *2131*
 263. *2132*
 264. *2133*
 265. *2134*
 266. *2135*
 267. *2136*
 268. *2137*
 269. *2138*
 270. *2139*
 271. *2140*
 272. *2141*
 273. *2142*
 274. *2143*
 275. *2144*
 276. *2145*
 277. *2146*
 278. *2147*
 279. *2148*
 280. *2149*
 281. *2150*
 282. *2151*
 283. *2152*
 284. *2153*
 285. *2154*
 286. *2155*
 287. *2156*
 288. *2157*
 289. *2158*
 290. *2159*
 291. *2160*
 292. *2161*
 293. *2162*
 294. *2163*
 295. *2164*
 296. *2165*
 297. *2166*
 298. *2167*
 299. *2168*
 300. *2169*
 301. *2170*
 302. *2171*
 303. *2172*
 304. *2173*
 305. *2174*
 306. *2175*
 307. *2176*
 308. *2177*
 309. *2178*
 310. *2179*
 311. *2180*
 312. *2181*
 313. *2182*
 314. *2183*
 315. *2184*
 316. *2185*
 317. *2186*
 318. *2187*
 319. *2188*
 320. *2189*
 321. *2190*
 322. *2191*
 323. *2192*
 324. *2193*
 325. *2194*
 326. *2195*
 327. *2196*
 328. *2197*
 329. *2198*
 330. *2199*
 331. *2200*
 332. *2201*
 333. *2202*
 334. *2203*
 335. *2204*
 336. *2205*
 337. *2206*
 338. *2207*
 339. *2208*
 340. *2209*
 341. *2210*
 342. *2211*
 343. *2212*
 344. *2213*
 345. *2214*
 346. *2215*
 347. *2216*
 348. *2217*
 349. *2218*
 350. *2219*
 351. *2220*
 352. *2221*
 353. *2222*
 354. *2223*
 355. *2224*
 356. *2225*
 357. *2226*
 358. *2227*
 359. *2228*
 360. *2229*
 361. *2230*
 362. *2231*
 363. *2232*
 364. *2233*
 365. *2234*
 366. *2235*
 367. *2236*
 368. *2237*
 369. *2238*
 370. *2239*
 371. *2240*
 372. *2241*
 373. *2242*
 374. *2243*
 375. *2244*
 376. *2245*
 377. *2246*
 378. *2247*
 379. *2248*
 380. *2249*
 381. *2250*
 382. *2251*
 383. *2252*
 384. *2253*
 385. *2254*
 386. *2255*
 387. *2256*
 388. *2257*
 389. *2258*
 390. *2259*
 391. *2260*
 392. *2261*
 393. *2262*
 394. *2263*
 395. *2264*
 396. *2265*
 397. *2266*
 398. *2267*
 399. *2268*
 400. *2269*
 401. *2270*
 402. *2271*
 403. *2272*
 404. *2273*
 405. *2274*
 406. *2275*
 407. *2276*
 408. *2277*
 409. *2278*
 410. *2279*
 411. *2280*
 412. *2281*
 413. *2282*
 414. *2283*
 415. *2284*
 416. *2285*
 417. *2286*
 418. *2287*
 419. *2288*
 420. *2289*
 421. *2290*
 422. *2291*
 423. *2292*
 424. *2293*
 425. *2294*
 426. *2295*
 427. *2296*
 428. *2297*
 429. *2298*
 430. *2299*
 431. *2300*
 432. *2301*
 433. *2302*
 434. *2303*
 435. *2304*
 436. *2305*
 437. *2306*
 438. *2307*
 439. *2308*
 440. *2309*
 441. *2310*
 442. *2311*
 443. *2312*
 444. *2313*
 445. *2314*
 446. *2315*
 447. *2316*
 448. *2317*
 449. *2318*
 450. *2319*
 451. *2320*
 452. *2321*
 453. *2322*
 454. *2323*
 455. *2324*
 456. *2325*
 457. *2326*
 458. *2327*
 459. *2328*
 460. *2329*
 461. *2330*
 462. *2331*
 463. *2332*
 464. *2333*
 465. *2334*
 466. *2335*
 467. *2336*
 468. *2337*
 469. *2338*
 470. *2339*
 471. *2340*
 472. *2341*
 473. *2342*
 474. *2343*
 475. *2344*
 476. *2345*
 477. *2346*
 478. *2347*
 479. *2348*
 480. *2349*
 481. *2350*
 482. *2351*
 483. *2352*
 484. *2353*
 485. *2354*
 486. *2355*
 487. *2356*
 488. *2357*
 489. *2358*
 490. *2359*
 491. *2360*
 492. *2361*
 493. *2362*
 494. *2363*
 495. *2364*
 496. *2365*
 497. *2366*
 498. *2367*
 499. *2368*
 500. *2369*
 501. *2370*
 502. *2371*
 503. *2372*
 504. *2373*
 505. *2374*
 506. *2375*
 507. *2376*
 508. *2377*
 509. *2378*
 510. *2379*
 511. *2380*
 512. *2381*
 513. *2382*
 514. *2383*
 515. *2384*
 516. *2385*
 517. *2386*
 518. *2387*
 519. *2388*
 520. *2389*
 521. *2390*
 522. *2391*
 523. *2392*
 524. *2393*
 525. *2394*
 526. *2395*
 527. *2396*
 528. *2397*
 529. *2398*
 530. *2399*
 531. *2400*
 532. *2401*
 533. *2402*
 534. *2403*
 535. *2404*
 536. *2405*
 537. *2406*
 538. *2407*
 539. *2408*
 540. *2409*
 541. *2410*
 542. *2411*
 543. *2412*
 544. *2413*
 545. *2414*
 546. *2415*
 547. *2416*
 548. *2417*
 549. *2418*
 550. *2419*
 551. *2420*
 552. *2421*
 553. *2422*
 554. *2423*
 555. *2424*
 556. *2425*
 557. *2426*
 558. *2427*
 559. *2428*
 560. *2429*
 561. *2430*
 562. *2431*
 563. *2432*
 564. *2433*
 565. *2434*
 566. *2435*
 567. *2436*
 568. *2437*
 569. *2438*
 570. *2439*
 571. *2440*
 572. *2441*
 573. *2442*
 574. *2443*
 575. *2444*
 576. *2445*
 577. *2446*
 578. *2447*
 579. *2448*
 580. *2449*
 581. *2450*
 582. *2451*
 583. *2452*
 584. *2453*
 585. *2454*
 586. *2455*
 587. *2456*
 588. *2457*
 589. *2458*
 590. *2459*
 591. *2460*
 592. *2461*
 593. *2462*
 594. *2463*
 595. *2464*
 596. *2465*
 597. *2466*
 598. *2467*
 599. *2468*
 600. *2469*
 601. *2470*
 602. *2471*
 603. *2472*
 604. *2473*
 605. *2474*
 606. *2475*
 607. *2476*
 608. *2477*
 609. *2478*
 610. *2479*
 611. *2480*
 612. *2481*
 613. *2482*
 614. *2483*
 615. *2484*
 616. *2485*
 617. *2486*
 618. *2487*
 619. *2488*
 620. *2489*
 621. *2490*
 622. *2491*
 623. *2492*
 624. *2493*
 625. *2494*
 626. *2495*
 627. *2496*
 628. *2497*
 629. *2498*
 630. *2499*
 631. *2500*
 632. *2501*
 633. *2502*
 634. *2503*
 635. *2504*
 636. *2505*
 637. *2506*
 638. *2507*
 639. *2508*
 640. *2509*
 641. *2510*
 642. *2511*
 643. *2512*
 644. *2513*
 645. *2514*
 646. *2515*
 647. *2516*
 648. *2517*
 649. *2518*
 650. *2519*
 651. *2520*
 652. *2521*
 653.

revoluție de la 11 iunie”³⁶ se dovedise potrivit intereselor poporului.³⁷ Avînd un înalt grad de combativitate, ca urmare a activității comisarilor de propagandă, populația de la sate cerea subadministrații dintre „cei

³⁶ Arh. St. Oltenia, Prefectura jud. Dolj, dos. 16, vol. I/1848, f. 229 și 261. Vezi anexa nr. 7.

³⁷ Ibidem, dos. vol. I/1848, f. 228. Vezi anexa nr. 4.

care se jertfesc pentru patrie și jură că vor să și moară pentru dînsa și pentru binele obșteșc (sic), cu care vom lucra împreună mai cu energie spre întîmpinarea grabnicei lucrări ale sfintei noastre constituții”³⁸

Această dorință de a „lucra împreună mai cu energie” constituie, pe lângă lupta pentru înlăturarea servituțiilor feudale și pentru împrăștierea, o altă formă de sprijinire a revoluției de la 1848.

Alături de C. Zaman și de alți revoluționari din județul Dolj s-a remarcat prin activitatea și atașamentul față de revoluție profesorul Gr. Mihăescu, orînduit comisar pe județ. El a propagat constituția în rîndurile învățătorilor de la sate, chemați în acest scop la Craiova și a citit și răspîndit proclamația de la Izlaz prin satele plășii Balta.³⁹

La 25 iulie, 120 țărani clăcași din județul Dolj au ales ca deputat al lor în comisia proprietății pe Stoian Iovan din satul Moțăței, iar 44 proprietari l-au desemnat ca deputat pe Dimitrie Haralamb.⁴⁰

În zadar au luptat reprezentanții clăcașilor pentru cauza lor în cele opt ședințe ținute de comisia proprietății pînă la data de 29 iulie, cînd comisia a fost dizolvată de locotenenta domnească, la cererea reacțiunii. Atît în interiorul comisiei cît și în afară și după desființarea ei, boierimea, în lupta pentru zădărnicierea lucrărilor de întocmire a proiectului legii de împrăștiere, s-a bucurat de întregul sprijin al liberarilor-moderafi.

Neîmplinirea năzuințelor maselor țărănești a dat o asemenea intensitate luptei lor împotriva exploatatorilor, încît guvernul provizoriu care îndepărtase pe N. Bălcescu și pe Gh. Magheru din București, a dispus folosirea armatei pentru a-i determina pe clăcași să muncească mai departe în folosul proprietarilor și arendașilor. Chr. Tell, devenit între timp general și șef al oștirii, a dispus ca armata să stea la dispoziția administrației județului, dar „să nu facă foc asupra popoului muncitor, ci să stăruiască prin mijloace blînde a-i aduce la cunoștință de a-și împlini datoriile”⁴¹. Aceiași recomandare a fost făcută mai tîrziu și de ministrul din Lăuntru. N. Golescu care insista pentru „îndeplinirea datoriilor lor (ale țăranilor, n.n.) celor pravilnice, atît către stat, cît și către proprietate”.⁴² Constatînd refuzul de a lucra pămîntul proprietarilor, administrația județului Dolj a emis, la sfîrșitul lunii iulie, un ordin către toți subadministratorii plășilor, prin care le impunea să-i determine pe clăcași la supunere prin orice mijloace.⁴³

În ciuda tuturor măsurilor administrative luate, masele țărănești s-au împotrivit și mai departe proprietarilor și arendașilor. Astfel, clăcașii din satul Sadova, plasa Balta, care lucrau pe moșia mănăstirii Sadova, s-au adunat sub îndemnul lui Scarlat Stănculescu, Năstase Fotescu și Tudorache sin Pirvan pentru a se împotrivi la orice cerere a egume-

³⁸ Ibidem, dos. 16, vol. I/1848, f. 239 și 261.

³⁹ Ibidem, dos. 74/1848, f. 9, 101.

⁴⁰ Ibidem, dos. 80/1848, f. 30.

⁴¹ Ibidem, dos. 48, vol. II/1848, f. 348. Vezi anexa nr. 5.

⁴² Ibidem, f. 347. Vezi anexa nr. 6.

⁴³ Ibidem, f. 295.

nului mănăstirii. Amenințat de mulțime, egumenul a fugit la Craiova fiind urmărit pe drum de clăcași.⁴⁴

Pentru potolirea țăranilor din satul Calopăru, reclamați de proprietari că „nici într-un chip nu voiesc să dea ascultare acelor porunci (ale administrației Dolj, *n. n.*) ei dimpotrivă se arată cei mai îndărătnici și nesupuși” a fost trimis de la Craiova un dorobanț cu recomandarea că, dacă nu vor aculta nici așa, „sînt îndatorați aleșii să-i trimită legați la cîrmuire a se dojeni spre pilduirea și altora.”⁴⁵

Același refuz l-au întîmpinat proprietarii și arendașii în satele Coțofenii din Dos, Florești etc.⁴⁶

La 24 noiembrie, D. Filișanu, redevenit după înăbușirea revoluției cîrmuitorul județului Dolj, cerînd relații asupra despăgubirii proprietarilor și arendașilor, arăta că „în împrejurările trecute prin exaltarea ce s-a făcut țăranului de către nelegiuitul guvern rebelist cu propaganții săi, în toate părțile au ajuns cu nesupunerea lor la un grad a se împotrivi chiar stăpînirilor pe acea vreme, cu cît mai virtos de a se mai supune la celelalte îndatoriri sătenesti și reciproce. Cu acest prilej toți arendașii și proprietarii din acest județ au rămas pe acea vreme cu cîmpurile nestrînse, nedîndu-le nici locuitorii supunerea cuviincioasă, nici stăpînirea d-atunci vre-o înlesnire a-i face să-și cunoască datoriile lor”.⁴⁷

Atitudinea negativă față de lupta țăranimii pentru înfăptuirea năzuințelor ei, n-a putut micșora elanul revoluționar și patriotic. În momentele cele mai grele pentru întreaga țară, cînd revoluția era amenințată din interior de uneltirile boierimii reacționare, iar din exterior de intervenția armatelor otomane și țariste, masele țăranesti și-au adus principala contribuție în opunerea rezistenței, întrucît din mijlocul lor s-au recrutat voluntarii pentru oștire.

Problema organizării unei armate numeroase care să apere revoluția s-a pus încă din primele zile după izbucnirea ei.

După multe tergiversări, la 12 iulie, guvernul provizoriu a dispus trimiterea lui Gh. Magheru în Oltenia⁴⁸ pentru a organiza oștirea neregulată alcătuită din voluntari. De la 14 pînă la 26 iulie, el a urmat itinerariul: București, Slatina, Caracal, Craiova, Tatomirești, Broșteni, Tr. Severin, și Tg. Jiu. Trecînd apoi în Vilcea, prin tîrgul Horezului, s-a stabilit în cele din urmă la 2 august, la Cîmpul Troian, între Rimnic și tabăra dorobanților de la Rîreni.

Trecerea sa prin județele Olteniei a înflăcărat poporul, redîndu-i încrederea în victoria revoluției. Într-o scrisoare adresată generalului Chr. Tell, Magheru îl vestea că a vizitat întreaga Oltenie „...fără a întîmpina cea mai mică stavilă sau împotrivire din partea cuiva” și că a fost primit cu cele mai vii și entuziaste aclamații din partea „poporului de jos pentru drepturile și foloasele ce li se făgăduiesc (*s. n.*) de constituție”.⁴⁹

⁴⁴ Ibidem, dos. 16, vol. I/1848, f. 189.

⁴⁵ Ibidem, dos. 48, vol. II/1848, f. 294.

⁴⁶ Ibidem, f. 428, 433 ș.a.

⁴⁷ *Anul 1848*, vol. V, p. 497.

⁴⁸ *Anul 1848*, vol. II, p. 432 – 433.

⁴⁹ Ibidem, vol. II, p. 750.

Inițial, în tabăra de la Rîureni, s-au adunat 500 dorobanți. Asigurarea hranei oamenilor și a cailor, cu toate măsurile luate, a continuat să fie o sarcină grea. La 9 august dorobanții însumau 1100 oameni, care, din cauza hranei scumpe și greu de găsit, erau trimiși acasă pe timp de 10 zile, jumătate din ei, la întoarcere, trebuind să vină fără cai pentru economisirea furajelor⁵⁰.

Pentru organizarea apărării, Gh. Magheru a întreținut o corespondență regulată cu administratorii celor cinci județe din Oltenia, cu N. Pleșoianu, comandantul regimentului 3 din Craiova, se informa asupra mișcărilor turcilor de la Vidin și îi cerea permanent lui Chr. Tell vești cu privire la desfășurarea evenimentelor din capitală și din țară.

La sfîrșitul lunii august, numărul dorobanților și al voluntarilor s-a ridicat la 6000. În acest număr erau cuprinși și cei 1324 dorobanți și voluntarii veniți din județul Dolj.⁵¹

N. Bălcescu, care în ceea ce privește apărarea revoluției cu armele a adoptat poziția preconizată de Eftimie Murgu⁵², dorea ca Oltenia să devină regiune de bază a rezistenței armate împotriva intervenției din afară. În acest scop, l-a trimis pe fratele său Barbu cu scrisori de încurajare la Magheru, și s-a străduit să obțină din partea guvernului promisiunea ca artileria și cavaleria din București să se alăture taberei de la Rîureni pentru a o întări.

În perioada pregătirii rezistenței armate, Gh. Magheru s-a comportat ca un adevărat revoluționar, fiecare act al său urmînd linia preconizată de N. Bălcescu. Dîndu-și seama la vreme de adevăratul scop al demersurilor lui Soliman Pașa, Magheru se convinge că revoluția nu mai putea fi salvată decît printr-o împotrivire armată. Iată ce-i scria el în ziua de 2 septembrie 1848 colonelului Pleșoianu în legătură cu aceasta: „inamicii noștri nemulțumiți cu toate concesiile ce s-au făcut, au hotărît a noastră pierdere și sclavie.” Iar mai departe „M-am gîndit în tot chipul cum am putea sluji-o mai bine și m-am pătruns că numai făcînd o împotrivire disperată am putea scăpa onoarea revoluției noastre și viitorul poporului român”⁵³. Dar întîmpinînd greutăți și nefiind sprijinit de conducerea revoluției în formarea unei mari armate din voluntari, el constată cu amărăciune cît de grav greșise conducerea revoluției cînd îi amăgise pe țărani cu promisiuni în loc să le satisfacă năzuințele. De aceea, la 5 septembrie, Gh. Magheru i-a scris lui C. A. Rosetti că „ar fi de neapărată trebuință ca Ministerul din Lăuntru să obștească în țară, acum pe dată, emanciparea completă a clăcășilor”⁵⁴.

⁵⁰ Arh. St. Oltenia, Prefectura jud. Dolj, dos. 55/1848, f. 145.

⁵¹ Ibidem dos. 55/1848, f. 91, 146, 210, 221 și dos. 77/1848, f. 108, 112, 125, 128, 130, 147, 169, 199. Numărul dorobanților și al pandurilor voluntari pentru județul Dolj trebuie să fi fost mai mare, deoarece lipsesc situațiile de la plășile Gilort și Jiu. Cu recrutarea pandurilor voluntari în județul Dolj a fost însărcinat în cea mai mare parte a perioadei, C. Romanescu. În vederea aceluiași scop, o activitate neîntreruptă a depus și N. Pleșoianu.

⁵² *Istoria Acolnîiei*, vol. IV, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1964, p. 108.

⁵³ *Anul 1848*, vol. IV, p. 174.

⁵⁴ Ibidem, vol. IV, p. 214.

La îndemnul lui Bălcescu de a lupta, deoarece după sosirea la Giurgiu a lui Fuad Efendi, unde se afla și comisarul rus Duhamel, poporul din București va fi silit să nu ia armele, singura speranță rămânând rezistența din Oltenia, Magheru îl îmbărbăta în acești termeni pe colonelul Pleșoianu : „ne alege pe noi din România-mică, iubite amice, a apăra libertatea și independența Patriei noastre”⁵⁵.

La 14 septembrie, el a lansat o proclamație către popor, cu același imbold la luptă : „Aideți dar, frații mei români ! alergați cu orice arme veți avea, securi, lănci coase, puști... alergați sub steagul libertății și!aideți cu toții să ne luptăm și să păstrăm sfintele drepturi ce păgini vor să ni le hrăpească”⁵⁶.

În zilele de 15 și 16 septembrie, Gh. Magheru a cerut administratorilor din cele cinci județe ale Olteniei, precum și celor din județele Olt, Argeș și Teleorman să nu se supună guvernului regulamentar, protestînd față de C. Cantacuzino, caimacamul Țării Românești, împotriva instituirii guvernului regulamentar, iar sultanului i-a cerut să respecte autonomia țării. Încurajat de existența unui mare număr de dorobanți și voluntari în tabăra de la Rîureni, el a protestat de asemenea pe lângă puterile străine față de evenimentele petrecute la 13 septembrie.

La 21 septembrie, Căimăcămia Țării Românești a publicat nota lui Fuad Efendi, prin care Magheru era somat să-și risipească ostașii, împotriva lui urmînd să fie trimise două divizii turcești, una sub comanda lui Ismail Pașa, iar cealaltă trebuia să treacă de la Vidin în Oltenia.⁵⁷ Concomitent o armată formată din 5000 de ostași ruși se îndrepta spre Rîmnice sub conducerea generalului Gasford.⁵⁸

La aflarea acestor știri, mii de țărani din toate părțile Olteniei au alergat în tabăra de la Rîureni, hotărîți să apere cu singele lor libertatea și pămîntul țării. La 26 septembrie numărul lor ajunsese la 30.000 de oameni.⁵⁹ În fața pericolului, masele populare s-au ridicat ca un val să apere revoluția pînă la capăt, cu sacrificiul vieții. Dar elanul și puterea lor de luptă au rămas nefolosite. Influențat de consulul englez Colquhoun și de o scrisoare trimisă de Eliade și Tell de la Sibiu⁶⁰, Magheru a dizolvat tabăra la 28 septembrie.

Ridicarea taberei de la Rîureni, intrarea lui Husein Pașa în Craiova și încetarea rezistenței n-au înfrînt însă spiritul revoluționar al maselor populare și în special al țărănimii. Țăranii din județul Dolj și-au continuat laolaltă cu cei din toată Țara Românească, lupta lor de veacuri, împotriva asupritorilor.

Mentînerea stării revoluționare a maselor populare a înfricoșat boierimea. Temîndu-se de dezlănțuirea unei noi revoluții reacțiunea internă care înăbușe revoluția cu ajutorul reacțiunii externe a luat cele mai aspre măsuri de reprimare și de supraveghere polițienească. În fiecare județ,

⁵⁵ Ibidem, vol. IV, p. 261.

⁵⁶ Ibidem, p. 355.

⁵⁷ Ibidem, p. 474.

⁵⁸ Arh. St. Oltenia, Prefectura jud. Dolj, dos. 81/1848, f. 31.

⁵⁹ D. Berindei, *Contradicțiile de clasă în revoluția munleeană din 1848*, „Studii, nr. 3/1958, p. 48.

⁶⁰ *Istoria României*, vol. IV, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1964, p. 111,

cămacămia a înființat cîte o comisie alcătuită din cîrmuitorul județului, președintele tribunalului și magistratul orășenesc cu scopul de a-i descoperi pe revoluționari, fruntașii lor trebuind să fie trimiși în cercetarea comisiei de anchetă instituită la București.

Pe lingă măsurile de dezarmare a tuturor locuitorilor, stăpînirea a intensificat represaliile împotriva maselor de țărani cu dorobanți, trupe țariste și otomane. Din aceste trupe străine s-au recrutat detașamentele de represiune, care au fost trimise să înăbușe răzvrătirea țăranilor acolo unde organele administrative nu mai puteau face față locuitorilor cu numărul de dorobanți ce le fusese atribuit.⁶¹

La 1 octombrie 1848, Departamentul din Lăuntru a poruncit „stringerea tuturor puștilor, a prafului de pușcă și a plumbului împărțit de Magheru voluntarilor din județul Dolj. În urma acestei porunci s-au adunat 175 puști și 26 pistoale din plășile Cîmpul, Dumbrava și din cîteva sate aflate în jurul Craiovei. Dar cele mai multe arme au fost predate autorităților, deteriorate, „cu oțelele sfărîmate, fără oțele, numai țevele etc.”⁶² fapt menționat în rapoartele subcîrmuirilor.

Același departament a cerut ca egumenii, stareții de la minăstiri și schituri, toți proprietarii și arendași moșiilor, toți pîrcălabii, aleșii, vătășii și preoții satelor, proprietarii hanurilor și circiumilor să denunțe dregătorilor locale pentru a fi arestate persoanele care luaseră parte la revoluție.⁶³

Din materialele existente, reiese că în județul Dolj au fost arestați 64 oameni, printre care comisarii de propagandă prof. Gr. Mihăescu, Costache Zaman și Petre Orbescu, propagandiști: Petrache Eliad, Dimitrie Pleșoianu, Radu Cociaru și Dincă Fărcășanu, fostul căpitan de panduri Vasile Scafeș din Plenita, Mitrache Gheorghiu, subcîrmuitor în timpul guvernului provizoriu, Gh. Sutescu, subrevizor școlar din plasa Dumbrava, Ioan Ioniță, scriitorul satului Poiana (prietenul lui C. Zaman) la care s-au găsit hîrtii compromițătoare, avocatul Ioniță Bunescu, 50 țărani și doi preoți.⁶⁴ Dintre ei, Costache Zaman și profesorul Grigore Mihăescu, au fost condamnați la 5 ani închisoare; amîndoi și-au făcut în întregime pedeapsa.

La 9 decembrie 1848, Sfatul administrativ extraordinar a aprobat înlăturarea învățătorilor de la sate, „deoarece aceștia nu s-au învrednicit în predarea lecțiilor din pricina împrejurărilor” (revoluția *n. n.*) Clădirile au fost date în grija juraților, pentru că stăpînirea se temea de „reavoința locuitorilor unui sat, care știind că s-au desființat învățătorii, ar putea să strice și casa de școală și mobilierul”⁶⁵

⁶¹ Arh. St. Oltenia, Prefectura jud. Dolj, dos. 84/1849, f. 4; dos. 36/1849, f. 613; dos. 38/1848, f. 108; dos. 37/1849, f. 53, 69, 78; dos. 16, vol. II/1848, f. 5.

⁶² Ibidem dos. 37/1848, f. 71, 132, 150 și 234. Dezarmarea s-a făcut în întregul județ, însă lipsesc situațiile de la plășile Amaradia, Balta, Gilortul și Jiul.

⁶³ Ibidem, dos. 37/1849, f. 39, 127.

⁶⁴ Ibidem, dos. 74/1848, f. 82, 270, 335, 337, 396; dos. 1, vol. I/1849, f. 155, 219—221, 224, 328; dos. 37/1849, f. 3, 14, 58, 78, 83, 99, 119, 163, 164, 196, 216, 335, 339, 352

⁶⁵ Ibidem, dos. 53/1849, f. 2, 11.

Asprimea măsurilor luate n-a putut determina masele să părăsească lupta revoluționară. Ea s-a manifestat atît sub formă de rezistență pasivă, cît și prin împotriviri fățișe și violente la orașe, dar mai ales la sate, unde clăcașii, a căror conștiință asupra drepturilor lor fusese trezită de revoluție, erau îndirjiți de poziția boierimii față de rezolvarea problemei agrare.

Fuga țăranilor din satele lor în timpul revoluției și refuzul de a se mai întoarce, i-a determinat pe boieri și arendași să intervină la cîrmuiri pentru a-i aduce înapoi cu ajutorul dorbantilor.⁶⁶ Subcîrmuitorul plășii Amaradia arăta într-un raport că „dajnicii satului împreună cu vătăful lor, ce sînt așezați cu locuința la Amărăști, sînt răspîndiți încă din vremea revoluției trecute și neveniți pînă acum la urmale (sic)”⁶⁷. O altă parte dintre fugari, în loc să se întoarcă la casele lor, luau drumul haiduciei. Așa s-a întîmplat cu unii locuitori din Băilești, pentru prinderea cărora subcîrmuitorul plășii Balta a cerut de la Craiova să-i fie trimiși zece ostași ruși pentru că nu puteau fi prinși în nici un alt chip.⁶⁸

O altă formă de luptă consta în refuzul țăranilor de a presta muncă pe moșia proprietății, cazurile de nerespectare a îndatoririlor impuse de boieri și arendași înmulțindu-se după anul 1848. Țăranii de pe moșiile bisericii Sf. Treime din Craiova din (satul Mlecănești), minăstirii Sadova (satul Sadova) și mănăstirii Horezu (moșia Giorocu) au fost reclamați de epitropi și egumeni că nu vor să dea supunere către „drepturile proprietărești... mai avînd încă în cap fumul revoluției”, iar Gh. Pașcov, arendașul moșiei Pisculețu, a cerut sprijinul Cîrmuirii Dolj pentru a-i obliga pe țăranii care „refuză să-și achite îndatoririle proprietărești și sînt îndărătnici ca după o revoluție”, să-și respecte contractul.⁶⁹

Lupta clăcașilor împotriva exploatarelor a căpătat aspecte violente mergînd pînă la incendierea caselor proprietarilor și arendașilor, a pătulelor și clăilor de fin ale acestora, baterea arendașilor și epistatilor. Astfel țăranii din satele Perișoru, Rasnic, Seaca, Piscu, Desa, Urzicuța și Calafat au dat foc caselor, pătulelor și finului proprietarilor, răzbunîndu-se pentru împilările suferite de ei;⁷⁰ numărul faptelor de acest fel a ajuns atît de mare, încît Departamentul din Lăuntru, pentru a pune capăt incendiilor, a cerut Cîrmuirii Dolj să întrebuițeze „toate mijloacele” pentru prinderea țăranilor.⁷¹

Locuitorii din satul Cetatea, „ce erau gata a merge în ajutorul Maghe-
rului”, serie într-un raport, l-au bătut pe arendașul moșiei Fintina Banului și l-au obligat să fugă din sat⁷²; de asemenea, clăcașii de pe moșia Caraula după ce l-au bătut pe epistatul proprietarului, i-au descoperit casa cu securile.⁷³

⁶⁶ Ibidem, dos. 3/1849, dos. 16, vol. II/1848, f. 136.

⁶⁷ Ibidem, dos. 24/1849.

⁶⁸ Ibidem, dos. 25/1848, raport nr. 2540/22.XII.1848.

⁶⁹ Ibidem, dos. 10/1849, f. 8, 463, 476, 639–640.

⁷⁰ Ibidem, dos. 1, vol. II/1849, f. 35, 191, 244, 275, 304, 305, 329, 342–343, 349, 438, 452, 454, 455 etc.

⁷¹ Ibidem, f. 286.

⁷² Ibidem, dos. 16, vol. II/1848, f. 170.

⁷³ Ibidem, dos. 10/1848, f. 270.

Spiritul de revoltă și de rezistență a maselor populare împotriva înăbușirii revoluției a luat o deosebită amploare și s-a manifestat puternic și împotriva armatelor străine. Țăranii refuzau să aprovizioneze cu cereale și lemne armatele reacțiunii externe; ⁷⁴ i-au bătut și i-au alungat pe subcirmuitorii și pe dorobanții care veneau în acest scop. De exemplu, locuitorii satului Drănic, au dezarmat pe dorobanții veniți cu Grigore Brănescu, subcirmuitorul plășii Jiul de Jos, luându-le epingelele, puștile, cuțitele și lăncile ⁷⁵; 160 locuitori din Băilești au bătut șase dorobanți, iar pe subcirmuitorul plășii Balta aflat în sat în așteptarea turcilor l-au fugărit, acesta scăpând de minia țăranilor numai ascunzându-se. Atunci când dorobanții au revenit pentru a-i supune, ei au sărit cu securile, „cu femei cu tot”. ⁷⁶

Ura țăranimii față de reinstaurarea puterii boierimii s-a manifestat prin refuzul pe de o parte de a primi hîrțile căimăcămiei, iar pe de alta de a preda actele emise de guvernul provizoriu. Subcirmuitorul plășii Balta se plingea că nu a putut stringe de la locuitori actele emise în timpul revoluției, iar când a vrut să le citească pe cele date de căimăcămie, țăranii „le-au necinstit, strigînd toți că au jurat să moară pe constituție, iar alt nu știu.” Unii „scriitori” de prin sate au fost bătuți de țărani pentru că au dat hîrțile guvernului lor. ⁷⁷ Atitudinea maselor a determinat cîrmuirea să ceară subcirmuitorilor să vorbească cu tact țăranilor pentru a nu provoca o altă revoluție. Această temere reiese limpede din raportul subcîrmuirii plășii Balta în care se spune „Cinstita Cîrmuire, prin porunca cu no. 466 zice că cu blindețe să le insufliez duhul lăcuiitorilor a să liniști, apoi noi cu blindețe și ei cu ciomegele asupra noastră, nu știm cum o să îndeplinim strașnicele porunci”. ⁷⁸ Dorind să înfrîngă rezistența maselor, subcîrmuirile propuneau „să li se întărească (țăranilor *n. n.*) constituția pe spinare”.

Revoluția și ideile ei au lăsat urme puternice în județul Dolj unde țăranii nu doreau revenirea la vechile orînduiri. Răzvrătirea a cuprins în acest județ în special satele de pe linia Dunării, din plășile Balta și Cîmpul. Subcirmuitorul plășii Balta raporta la 8 octombrie că mai toate satele erau rezvrătite, cordonașii de pe Dunăre nevrînd să recunoască decît stăpînirea pentru care au jurat (guvernul provizoriu, *n. n.*). Cos-tache Zaman a ținut în revoltă două săptămîni, satele din plasa Cîmpul-

⁷⁴ Subcîrmuirea plășii Dumbrava a relatat cele suferite de pîtarul Constandin Stolojanu, cînd a mers să strîngă din satele Solomonești și Pleșoi orzul trebuincios armatei otomane: „Mitrache Marin Prună din Solomonești atacă un dorobanț, zicînd că „nu cunoaște altă poruncă decît a Magherului”; altul Golfiță Buzatu (fost soldat la București) împreună cu alții îl bat pe logofăt. După arestarea și închiderea lor, subcîrmuitorul a cerut să-i fie trimisă armată, pentru că, scria el, „de li se va da drumul de loc, negreșit, vor face mare răscoală”. Ibidem, dos. 16, vol. II/1848, f. 117.

Satul Slăvuța s-a răsculat în frunte cu Marin Staicu, nelăsînd pe slujbașii stăpînirii să încarce carele cu lemne pentru oșlirea otomană. Ibidem, dos. 37/1849, f. 112.

⁷⁵ Ibidem, dos. 5/1849, f. 198, 199, 274, 371.

⁷⁶ Ibidem, dos. 1/1849, f. 128, 129.

⁷⁷ Ibidem, dos. 16, vol. II/1848, f. 5, 119. Pentru f. 5, vezi anexa nr. 8.

⁷⁸ Ibidem, f. 120.

După arestarea lui C. Zaman agitația a cuprins și pe locuitorii din Drănic, Padea, Nedeia, Calafat, Poiana ș. a.⁷⁹ Manifestările pentru republică și constituție și uneori chiar rezistența armată opusă detașamentelor de represiune trimise împotriva țăranilor au continuat deci în cursul anului 1848.

*
*
*

Cu toate că revoluția de la 1848 din Țara Românească a fost înăbușită, ea a zdruncinat totuși puternic orinduirea feudală, constituind momentul culminant al luptei poporului pentru răsturnarea feudalismului, pentru libertăți democratice, pentru independență și unire națională. Masele orășenești și țăranesti vor lupta mai departe pentru sfărîmarea dominației moșierești și înfăptuirea statului român independent. Masele populare au sprijinit cu tenacitate revoluția de la 1848, dar năzuințele lor nu vor fi realizate decât peste un veac, atunci cînd revoluția burghezo-democratică va fi desăvîrșită sub conducerea singurei clase consecvent revoluționară, proletariatul.

ANEXE

1

Nr. 3679

Primit iunie 16

ÎN NUMELE POPORULUI ROMÂN DREPTATE-FRĂȚIE GUVERNUL PROVIZORIU AL ROMÎNIEI CĂTRE CÎRMUIREA JUDEȚULUI DOLOJ

Mișcarea libertăților publice s-a întins în toată țara. Capitala București e guvernată astăzi după proclamația ce s-a împărțit și însuși de Departamentul celor din Lăuntru după primirea Măricei Sale Domnului ales al țării.

Însă cu toate că proclamația arată ca claca și toate drepturile proprietare se desființează din ziua mișcării 9 iunie, însă guvernul provizoriu, fiind drumul de a se face binele de obște fără paguba nimului, vâzu că ar fi o mare pagubă a țării dacă s-ar paraliza munca cîmpului.

Prin urmare este invitată Cîrmuirea :

1. — Să se facă a se pătrunde sâtenii de duhul păcii și al bunei orînduiri, urmînd exemplul taberei regenerătoare ce le proclamă drepturile, căci oricare se va abate din buna orînduială și ascultare, ori care se va arăta de tulburător și cu purtări vrăjmașe către proprietar, va pierde toate drepturile fîgăduite ca unul ce nu s-a arătat vrednic de dinsele și se va pedepsi aspru.

2. — Pînă la 1 octombrie sâtenii să urmeze a face lucrul proprietăresc ca și pînă acum spre a nu se întîmpla pagube și dacă în Obșteasca Adunare de la București se va hotări ca din ziua proclamației 9 iunie să se hotărăscă desfiintarea clăcii, atunci cîte zile vor fi lucrat fiecare sătean de la 9 iunie pînă la 1 decembrie viitor să se plătească cîte doi lei.

⁷⁹ Ibidem, f. 5, 35, 86, 89, 102, 117, 119, 166, 167, 170, 174—177, 216 Vezi anexa nr. 9.

Cirmuirea va pune în lucrare aceste două puncte cu cea mai mare grabă căci este timpul secerișului și al cositului și să nu se întâmple pagube. Nu va pierde încă din vedere chipul blind și împăciuitor.

Tricolorul în cocardă.

Membrii Guvernului Provizoriu,

Gheorghe Magheru, Preotul Șapcă, Ștefan Goleșcu, Maior Pleșoianu¹ Ion Eliad.
15 iunie Craiova nr. 31 din Tabăra Regenerației.

2

Nr. 4218

S-a primit iulie 18

DREPTATE. FRĂȚIE

DOMNULE ADMINISTRATOR AL JUDEȚULUI DOLJ

După multe împotriviri cu nesupunere și îndrăjire, amenințări de revoluții asupra muncii proprietății din partea locuitorilor satului Birca, Subadministrația plășii și-au făcut toate datoriile cu a-i supune. Parte s-au înțeles, cei mai mulți nu. Am orînduit 3 cete ca cîte o cetă să fie pe toată ziua la clacă și cîte 2 cete la munca lor, ajungînd pe sătean a face 2 zile în săptămîină clacă și 4 la dîșii. Și nefiind supuși nici așa, arendașul văzînd că au băutul din slujbașii subadministrației, au cerut ajutor de la d. administrator căruia dîndu-i-se Stoian al Savei, dorobanțul din satul Urzica Mare, numai ieri au scos cîțiva săteni, iar astăzi joi fiind rîndu și acestui Marin Sandu Roșu, după ce că nu s-au supus a merge la rîndul lui ardînd armă tăetoare coasa au dat și au tăiat pe dorobanț în cap.

Este rugat d. administrator a lua în băgare se seamă crima ce săvîrșesc clăcașii și să i se facă pedeapsă mare spre înfricarea și allora căci într-alt chip dacă va fi de voia lor în zadar cînstitul guvern provizoriu mai trimite porunci la neînțelegeri.

Salutare și frăție, subadm. plășii Balta Ioan Lăcusteanu².

Rezoluție : Să se arestuiască la poliție pe soroc de 5 zile.

Anul 1848 iulie 15. Nr. 1477.

3

Nr. 3969

Primit iulie 3

DREPTATE, FRĂȚIE

DOMNULUI ADMINISTRATOR AL ACESTUI JUDEȚ DOLJ,

Duhurile locuitorilor țărani neastîmpărîndu-se după vorbele răsipite de a nu mai clăcui suptiscălitu potrivit decretelor tiparnice ale guvernului provizoriu, m-am silit în tot chipul cu blîndețe și cu povățuiri, arestuindu-i pe cei mai mulți și cu aceasta nu i-am putut îndupleca, ba încă pe alocurea a lăsat în amănire și îngrijirea polițienească din care se amerință mai multe turburări și neorînduiele în de obște. neînțelegînd mai cu seamă că bătaia s-au rădicat cu totul și din aceasta mai rău săvîrșesc la neorînduiele.

De aceia, plecat să aduce la cunoștința dv. a da dezlegare subadministrației să întrebuițeze poliția ca mai înainte după aceleași legi sau să se mărginească după cele noi ale guvernului provizoriu, căci de vor vedea poliția în acest chip numai cu arestuii vor rămînea multe produse de alde d-lor proprietari și arendași prăpădite pe cîmpuri. Încă la unele sate, orînduind dorobanți asupra-le a-i îndemna la muncă, s-au întors dorobanții bătuți de dîșii. Apoi judece domnia voastră și aceasta : la 51 sate cu 10 dorobanți ce-i are în rînd nu poate pridiidi înlesnirea proprietărească și fără bătaie poliția nu poate aduce pã norod la cunoștință.

1848 iulie 2

No. 921

Salutare și frăție

Subadministratorul plășii Dumbrava,

G. Urdăreanu³

¹ Arh. St. Oltenia, Prefectura Dolj, dos. 48, vol. II/1848, f. 274.

² Ibidem, dos. 16, vol. I/1848, f. 129.

³ Ibidem, dos. 48, vol. II/1848, f. 311.

4

No. 4418

Primit iulie 28

DREPTATE, FRĂȚIE
DOMNULE ADMINISTRATOR AL JUDEȚULUI DOLJ

După imputernicirea ce am de la onorabilul Guvern Provizoriu, pășind în lucrarea misiei mele în plasa Cîmpului dintr-acest județ și trecînd prin mai multe sate dintr-această plasă, am întîmpinat multe și grele reclamații din partea tuturor fraților săteni împotriva d. suptadministrator al aceștii (sic) plăși și mai cu osebire din partea locuitorii săteni și neguțătorii din satul Poiana, amenințînd cu mare neastîmpăr schimbarea numitului suptadministrator. Așadar spre a se putea liniști acești frați locuitorii și ca să poată mai cu [i]nergie a să întîmpina grab-nicele lucrări ale sfintei noastre constituții, pe care le-am găsit amorțite în spiritul obștesc, cu onoare vă fac cunoscut aceasta, rugîndu-vă să binevoiți a încunoștința cît mai fără zăbavă liniștirea opștii (sic) și exactitatea lucrărilor constituționale prin schimbarea celui de astăzi suptadministrator.

Salutare și frăție

*Comisar extraordinar al guvernului provizoriu C. Zaman*⁴

iulie 27/1848

No. 2

5

DREPTATE-FRĂȚIE,
DOMNULE COMANDIR,

Fiindcă din științele luate de către guvern multe sate nu dau supunere la munca cîmpului care este izvorul bogăției unui stat, și s-a găsit de cuviință ca la întîmplare de cerere de ajutor ostășesc din partea cîrmuirilor să li se dea, se poruncește d-le ca oricînd și se va cere asemenea ajutor din partea autorității locale să-i dai precît iartă mijloacele cu condiție însă ca la nici o împrejurare ostașii să nu facă foc asupra popoului muncitor, ci să stăruiască prin mijloace blînde a-i aduce la cunoștință de a-și împlini datoriile.

Salutare și frăție

*Șeful oștirii, general Tell*⁵

No. 1291

Anul 1848 iulie 15

6

No. 4238

Primită iulie 19

DREPTATE, FRĂȚIE
DOMNULE ADMINISTRATOR AL JUDEȚULUI DOLJ,

După punerea la cale făcută ca locuitorii acelor sate ce nu dau cuviincioasa supunere la datoriile lor, să fie supuși la aceasta prin putere armată, se înaintează dumitale porunca d. șefului oștirii către comandirul ostășesc de acolo no. 1291 ca la întîmplare de asemenea nesupunere care nu s-ar putea birui prin mijloacele administrației, să ce[r]e de la acel comandir ajutorul de care i se poruncește de d. șef al oștirii și să stăruieți împreună a aduce pe acei nesupuși locuitori la cunoștință și îndeplinirea datoriilor lor celor pravilnice, atît către stat, cît și către proprietate.

Salutare și frăție

Ministru din Lăuntru,

*N. Golescu*⁶

1848. iulie 16

No. 4377

⁴ Ibidem, dos. 16, vol. I/1848, f. 228.

⁵ Ibidem, dos. 48, vol. II/1848, f. 348.

⁶ Ibidem, f. 347

7

DOMNULE COMISAR ÎN PLASA CÎMPULUI JUDEȚUL DOLJ I

După ce poporul român prin proclamația de la 9 iunie și prin cererea ce au făcut recștigă niște drepturi ce nu le-au văzut și nici nu le-au pomenit părinții lor și cu ardicaarea unui onorabil guvern provizoriu s-au răsturnat cel aristocratic și tiran, așa suplinseamnații în temelul celor 21 articole ceream și noi un nou supladministrat în această plasă însă unul din cei care se jertfesc pentru patrie și jură că vor să și moară pentru dînsa și pentru binele obște, cu care vom lucra împreună mai cu energie spre întîmpinarea grabnicei lucrări ale sfintei noastre constituții fiindcă cel ce au fost pînă acum, s-au văzut că au părere de rău privește veselie publică și nădejile frumoase ce patrioții pun în glorioasa revoluție de la 11 iunie.

Pentru care cu onoare vă facem cunoscut aceasta, rugîndu-vă să binevoiti ca de un asemenea aristocrat și peste samă enteresat, dispolic și trădător împotriva sfintei noastre constituții să ne mintuiască această plasă.

Prea plecați locuitorii Poienii (Urmează 110 semnături)⁷

1 iulie 27/1848

8

No. 54

C. CÎRMUIRI A JUDEȚULUI DOLJ
SUPTCÎRMUIREA PLĂȘII BALTA

Primit sept. 27

După ce am sosit la taht, de loc am făcut tacim de porunci la toate satele, după duhul C porunci ce mi s-au dat, făcîndu-i să înțelegă mai întîi căderea constituții și întocmirea oblăduirii. Apoi primind exemplarurile și porunca pentru trimiterea zaherelii pentru oștiri, astăzi am pornit însumi prin satele cele mari pînă la linia Dunării și dîndu-le eezamplarurile, după ce le-am citit, le-au necinstit, strigînd toți că au jurat să moară pînă constituție, iar alt nu știu, iar cînd le-am pomenit să aducă zaherea și foraj, mi-am aprins foc în cap.

Apoi ajungînd în satul Nedea, am chemat pînă preotul popa Ilie și o sumă de săteni, căroră dîndu-le hîrtiile tipărite, le-au citit în auzul lor și scuipîndu-le acel preot, le-au lăpădat, strigînd că ei au jurat odată să moară cu constituția și strigînd pînă săteni, i-au risipit spuindu-le pentru zaherea, m-au înjurat și pînă mine și pînă cel ce au făcut-o.

Eu mai așteptînd că doară să vor mai domoli, m-am pomenit cu acel popa Ilie și cu un Nadeu militar rebel fugit, i cu părinții lui, care înjurîndu-mă și pînă mine și pînă căpraru cu 6 dorobanți ce-i aveam. Eu zicîndu-le să-și vie în minți că am poruncă să aresteuiesc pînă rebeli, deodată acel popa ca un leu răcnind, s-au adunat într-o clipă ca la 50 săteni, toți cu pari, strigînd să omoare pînă idoli și năvălind asupra dorobanților au început a-i lega, iar acel nelegiuit preot fără de veste au năvălit asupra-mi și au dat cu ciomag, ghioldiș în spate-mi. Am scăpat într-o casă, pînă cînd m-am aruncat în căruță și am dat fuga, dîndu-mi chiot de hoți și alte grozave ocări. Apoi abia am scăpat din legături dorobanții și m-au ajuns la satul Măceșu de jos, iar ei în olac au înșălîntat toate satele pînă la margine. Mergînd la mai multe sate tot asemenea împotriviri mi-au arătat și văzînd o mare îndrîjire de satele jos înșămnaate, nevrînd nici într-un chip să primească eezamplarurile și strigînd că mai bine să moară decît să lase constituția, abia am scăpat. Nici hîrtiile nimicîndu-lui guvern nu vor să le dea. Apoi judece C. Cîrmuire ce treabă putem face cu satele și nici să nădăjduiască vreă zaherea, dacă nu să va face grabnică punere la cale pentru pedepsa satului Nedea, împreună cu acel nelegiuit preot și pînă cînd din armia ce vine, nu mi să va trimite măcar 100 turci, crez că mă vor gonî din plasă, căci dorobanții nu au nici o putere să sint neșiiți din fugărit, abia vreo 11 am adunat din care 5 i-am trimis la C. Cîrm., iar eu cu nerăbdare aștept C. poruncă de urmare.

Ioan Lăcusteanu⁸

[1] 1848, sept. 26

No. 49

1: Măceșu de Sus

1: Măceșu de Jos rebeli

1: Cîrnea

1: Nedea, rebeli cu totu gata pînă moarte din care s-au îndrîjit toată marginea și să întărlită toată plasa dacă nu să va pedepsi.

⁷ Ibidem, dos. 16, vol. I/1848, f. 229 și 261.

⁸ Ibidem, dos. 16, vol. II/1848, f. 5.

**CINSTITEI CÎRMUIRI A JUDEȚULUI DOLJUL
SUPTCÎRMUIREA PLĂȘII BALTA**

Prin raporturile aceștii suptcîrmuiiri s-au făcut cunoscut răzvrătirea și nesupunerea lăcui-
torilor satelor care stau tot uniți în duhul turburătorilor, unii neprimind nici exemplare, alții
nevrînd să dea nici hîrțile nimienicului guvern. Cu sudori am ocolit prin toate satele,
n-am fost o zi la taht decînd am venit la plasă.

Cinstita Cîrmuire prin porunca cu no. 466 zice că cu blîndețe să le insuflez duhul lăcui-
torilor a să liniști, apoi noi cu blîndețe și ei cu ciomegele asupra noastră nu știu cum o să înde-
plinim strașnicile porunci și să fie crezută că acum în grabă numai un duh dumnezeiesc îi va liniști
pentru că turburătorilor nu le-au fost îndestul rătăcirea ce le-au semănat ci mai alalteri D. Golești
cu cei osîndiți peste graniță, trecînd pe Dunăre cu șeicile la Vidin, s-au abătut pî la toate
picheturile și găsind pî sătenii cordonași din 10 sate cit ține linia aceștii plăși, au scos vorbe
proaste, strigînd că ei au izbindit și să duc să vie cu putere și că toți să ție în ceiace au jurat,
nedînd supunere sau niscarva (sic) alte iscălituri. Și întorcîndu-să cordonașii pe la sate, au
început din nou răzvrătiri, bătînd și pe unii din scriitori pentru că dece au dat hîrțile guver-
nului lor.

Apoi ce putere are suptcîrmuirea în vremea aceasta, nefiînd un sat sau două turburate,
ci mai toate și pentru orice zăbavă să va face la lucrări, vinovată suptcîrmuirea.

Suptcîrmuitor,
*Ioan Lăcusteanu **

Anul 1848, octombrie 8
No. 68

* Ibidem, f. 5.

UNELE DOCUMENTE CU PRIVIRE LA ÎNFIINȚAREA DE ȘCOLI SĂTEȘTI ÎN OLTEANIA DE CĂTRE SĂTENII ÎNSIȘI, ÎNAINTE DE 1838

ILIE POPESCU TEIUȘAN

Regulamentul Organic, „charta sărăciei” mulțimii poporului în favoarea boierilor¹, expresie a intereselor clasei dominante, nu cuprindea nici o prevedere în interesul învățămîntului sătesc. Cu toate că articolul 364, capitolul VIII, secția IV-a din Regulamentul pentru Țara Românească arăta că „învățătura publică trebuie să fie obiectul îngrijirii și privegherii stăpînirii, creșterea tinerilor să fie întemeiată pe începuturile celui mai sănătos moral”, totuși articolul 366 delimita această dispoziție la înființarea de „școale începătoare pentru amîndouă secesurile în fiecare capitală de județ”, deci numai în orașe.

Regulamentul școlar din 1832, alcătuit pe baza prevederilor Regulamentului Organic, nu a compensat această lacună. Sătenii au fost și de data aceasta excluși de la binefacerile învățăturii.

Trecîndu-se la aplicarea dispozițiilor Regulamentului Organic, înainte chiar de alcătuirea Regulamentului școlar, s-a început întemeierea de școli în reședințele județelor. În luna septembrie 1831, Vornicia din Lăuntru cerea cu insistență ocîrmuirilor de județ să se preocupe de deschiderea școlilor orășenești care să cuprindă „pe toți copiii fără deosebire”². La 21 martie 1832 se revenea asupra dispozițiilor articolului 85 din Regulamentul întocmit pentru casele făcătoare de bine, care spunea: „cite o școală începătoare se va orîndui în toate județele prin orașele scaunelor lor care se vor așeza într-o parte din odăi a celei mai mari biserici ce se află acolo”³.

În primăvara anului 1832, au fost înființate școli primare în aproape toate orașele de reședință ale județelor, unele dintre ele avînd chiar loca-luri proprii⁴. Prin asemenea măsuri copiii boierilor și ai păturilor orășenești înstărite aveau la dispoziția lor o școală. În anul școlar 1836-1837 școala primară din Caracal a fost frecventată de 14 copii de boieri, 33 copii de negustori, 14 copii de meseriași, 13 copii de slujbași, 11 copii de preoți

¹ N. Bălcescu, *Opere*, ed. 1952, Buc., p. 82.

² Arh. St. Tg. Jiu, Fond Ocîrmuirca județului Gorj, pach. 11, dos. 75, f. 1, 5.

³ Arh. St. Buc., Vornicia din Lăuntru, Țara Românească, dos. 2773/1832, f. 13.

⁴ Arh. St. Buc., Fond Vornicia... Țara Românească, dos. nr. 2885-2146, f. 988-990.

9 copii de văduve și 12 copii de plugari⁵, prin care trebuia să înțelegem locuitori din mahalalele orașului, care se ocupau în genere cu plugăria. De asemenea, la Școala Centrală din Craiova, cu clase primare și umane, în anul școlar 1844—1845, au fost înscrși 72 copii de boieri, 21 copii de popi, 114 copii de negustori, 38 copii de profesioniști, 77 copii de meșteri, 26 copii de plugari și 2 copii cu părinți necunoscuți⁶.

Deși n-au fost înființate școli și în mediul rural, așa cum ne dovedesc documentele în unele sate, sătenii au întreținut școli prin propria lor cheltuială.

În primele decenii ale secolului al XIX-lea situația social-economică a satelor se caracteriza în primul rând prin ascuțirea contradicțiilor dintre țărănimea dependentă și boierime. Masele largi țărănești își manifestau nemulțumirea sub diferite forme, acțiunile lor fiind semnul unor puternice tendințe de luptă împotriva servituții feudale. Ele au izbucnit în mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu. Deși înfrântă, mișcarea a zdruncinat puterea feudală și a trezit în același timp conștiința socială în rândurile populației sătești. Este semnificativ faptul că cele mai multe școli sătești, la care ne vom referi, le-am aflat în satele gorjenești, acolo unde a răsunat mai puternic chemarea lui Tudor.

Amintim apoi procesul creșterii relațiilor de producție capitaliste în sinul societății feudale, care, între alte urmări, a avut și pe aceea a intensificării legăturilor dintre sat și oraș. Cu toată proasta lor stare economică, sătenii încep să producă nu numai pentru nevoile propriilor lor gospodării ci și pentru schimb, contactul cu orașul avind o influență vădită asupra lor. Sătenii capătă interes pentru știința de carte, căci ea îi putea ajuta să dobândească independența economică și socială. Intellectualitatea progresistă din rândurile burgheziei milita și ea pe linia răspîndirii științei de carte în marea masă a poporului.

* * *

Documentele la care ne referim⁷ au fost adunate în urma unui ordin al Departamentului Trebilor din Lăuntru din 16 decembrie 1833, adresat ocîrmuirilor din acele județe și trimis, după cum se pare, în întreaga țară sub forma de circulară, fapt ce rezultă din asemănarea lor cu cele expediate la Tg. Jiu și Caracal.

Primul articol al capitolului VIII, secția IV-a, intitulat „*Pentru învățătura publică*” din Regulamentul Organic, dispunea ca „Toate școalele particulare, precum a Colții și altele ce sînt acum întocmite și ce se vor mai întocmi de acum înainte, să fie cunoscute stăpînirii și ea va avea băgare se seamă asupra sistării învățăturilor ce se cuvine a se ținea în fieștecare școală prin mijlocirea cînstitei Eforii a școalelor”.

⁵ Arh. Șc. elem. nr. 1 din Caracal, date culese din matricola școlii de învățătorul Neagoie Elizeu.

⁶ Arh. St. Craiova, fond Colegiu, dos. 5/1837—1848. f. 222.

⁷ Arh. St. Tg. Jiu și Caracal. Fond. Ocîrmuirilor jud. Gorj și Romanați, pach. 60 dos. 149/1835 și 2572/1835. Arh. St. Craiova, Fond. subocîrmuirii Dumbrava-Dolj, dos. 2959/1836.

Pe temeiul acestei dispoziții, Departamentul Trebilor din Lăuntru cerea Ocîrmuirilor, la 16 decembrie 1835 să i se raporteze care este în cuprinsul județelor, atît în capitalele lor cît și prin sate, numărul școlilor particulare „adică osebite de cele publice, care se țin cu cheltuiala Eforiei școalelor” și numărul fiecăreia⁸. Un ordin din 31 ianuarie 1836 întregea această poruncă, invitînd ocîrmuirile să cerceteze și să raporteze nu numai cu ce număr de elevi se află fiecare școală, dar în ce an și cu cîți elevi s-a deschis, cîți s-au retras etc.

Ocîrmuirea județului Gorj a făcut cunoscute aceste ordine și unii subocîrmuitori au răspuns la prima circulară chiar în cursul lunii decembrie 1835.

La sfîrșitul acestui an, în plasa Novaci se aflau 8 școli cu un număr total de 98 școlari în următoarele sate: Baia, Novaci, Străini, Pociova-liștea, Ciocadia, Aninișul, Drăgoiești, Bîrlești și Gruitul.

În plasa Jiu existau școli în 4 sate, avînd un număr total de 70 școlari și anume: Stănești, cu cei mai mulți copii, Vădeni, Cornești și Cîlnicul de Jos.

Subtocîrmuitorul plășii Vilcanul răspundea la 30 decembrie că în plasa lui erau două școli în satul Tismana cu 20 școlari, la Brădiceni cu 10 școlari, la care învățătorul Ion sin Popa Gheorghe era plătit de părinții școlarilor.

Plasa Tismana avea, ca și plasa Novaci, 8 școli cu un număr de 88 școlari în satele: Urdari, Poiana, Ceplea, Plopșorul, Izvoarele, Broșteni, Moii și Vlădueni. În plasa Amaradia existau 4 școli în satele: Maghereștii din Vale, Copăcioasa, Lunca și Roșia de Jos.

Subtocîrmuitorul plășii Gilortul raporta că în plasa lui nu exista nici o școală particulară, respectiv întreținută de săteni, iar polițaiul orașului Tg. Jiu făcea cunoscut că în acest oraș ființa o singură școală particulară cu 7 școlari vara și 20 școlari iarna. Această școală se deosebea de cea publică susținută de Eforia școalelor. Școala publică din Tg. Jiu a fost înființată la 1 aprilie 1832 cînd a fost numit Constantin Stanciovici⁹.

Pe baza acestor date, Ocîrmuirea județului Gorj făcea cunoscut Departamentului Trebilor din Lăuntru existența a 26 școli sătești, specificînd și satele în care se afla, și a uneia orașenească, totalizînd 327 școlari¹⁰.

După cum s-a arătat, Departamentul revine la 31 ianuarie 1836 printr-un ordin circular, cerînd să se raporteze numărul școlarilor care au frecventat în cursul anului 1835, al celor care s-au retras de la învățătură precum și al celor care s-au mai adăugat la începutul anului 1836.

⁸ Arh. St. Tg. Jiu Fond Ocîrmuirea... pach. 60, dos. 149/1835, f. 1: Arh. St. Caracal Fond Ocîrmuirea... dos. 2572/1835, f. 1.

⁹ Arh. St. Tg. Jiu, Magistratul orașului, pach. 1, dos. 3/1831, f. 21. Precizăm că în perioada de care ne ocupăm, școli publice erau acelea care se întrînceau din fondurile Eforiei școalelor, deci fonduri de stat. În afară de aceste școli, mai existau prin orașe și școli fondate de persoane particulare (în special străini), frecventate de fiii de boieri sau de oameni avuți. La sate, numai după anul 1838, școlile plătite de fondurile adunate prin „cutia satelor” și administrate de Eforie, au devenit școli publice. Școlile de care ne ocupăm aici au fost înființate de săteni pe socoteala lor. Marea Vornicie le considera pe bună dreptate școli particulare.

¹⁰ Arh. St. Tg. Jiu. Ocîrmuirea, pach. 60, dos. 149/1835, f. 14.

În răspunsurile lor, unele subțociruiuri au mai adăugat numele dascălilor și al școlarilor.

Documentele rămase dovedesc interesul manifestat de săteni față de învățătura de carte. Astfel, școala din Tismana, plasa Vilcan era frecventată și de copiii din satele dimprejur : Piriu, Tarnița, Bîlta, Sohodolu, Topești, Celei, Brădiceni, Godenii de Jos. Cei mai mulți copii din Brădiceni urmau însă școala de la Brădești.

Același fapt se constată și în plasa Amaradia. La cele 3 școli de centru veneau copii și din alte sate. La școala din Roșia de Jos, afară de localnici veneau copii și din satele Negoiești și Seciuri; la școala cu 17 școlari din Lunca veneau 8 copii și din satele Bobu și Magherești; la Copăcioasa doi școlari din satul Scoarța.

Situații mai conforme cu dispozițiile ultimei porunci a Departamentului Trebilor din Lăuntru au dat plășile Tismana și Jiul. Din ele reiese fluctuația populației școlare în școlile din satele acestor plăși. În unele sate ca Poiana, Ploșorul, numărul școlarilor care frecventau școala rămînînd egal cu al celor înscrîși.

În alte sate ca Vlădueni și Stănești o parte din școlari s-au retras iar în Vădeni, Racoți din plasa Jiului s-au înscris 13 elevi la școala înființată la începutul anului 1836.

În timp ce școala din plasa Novaci reunea nu număr de 98 de școlari din 8 sate, plasa Gilort continua să rămînă fără nici o școală.

Satele județului Romanăți prezintă o situație cu mult inferioară satelor gorjene. Aici nu găsim decît două plăși în care cîteva sate au școli. Astfel, în plasa Cîmpului, satul Ghizdăvești avea 22 școlari, Dioști 15 școlari, Radomir 12 școlari. În plasa Oltețul, satele Baldovinești, Vulpeni și Bălșita aveau școli la care se înscriseră doar 30 de elevi.

Celelalte plăși ale județului Romanăți: Balta, Mijlocul și Oltul au declarat că nu au nici o școală satească.

În orașul Caracal, unde cursurile școlii publice au fost deschise de Mihai Drăghiceanu la 10 mai 1832¹¹ funcționau două școli particulare: o școală în limba romînă înființată în 1834 cu 32 școlari și alta în limba franceză cu 10 școlari.

În legătură cu situația școlilor sătești de pînă la 1838, în fostul județ Dolj, nu au putut fi depistate pînă acum în arhive decît date privitoare la plasa Dumbrava. Subțociruiitorul acestei plăși raporta la 31 ianuarie 1836 că nu a aflat școli decît în satele Căcaleți (astăzi Castranova)¹² și Sadova. Cei ce se aflau în fruntea satului Căcaleți, făcînd cunoscută situația școlii lor, observau cu mîndrie că școala lor, condusă de învățătorul Ungureanu are 30 de școlari, alături de care mai urmează încă 10 copii din satele vecine¹³. Reprezentanții satelor Preajba de Sus și de Jos, unde pe la sfîrșitul secolului al XVIII-lea exista o școală pentru săteni¹⁴, raportau că nu au dascăl la copii.

¹¹ Arh. St. Buc. Fond. Ministerului Instrucției, Țara Romînească, dos. 4845/1831, f. 60.

¹² Acest sat a fost inclus în anul 1845 în jud. Romanăți. Arh. St. Craiova. Fond Colegiu, dos. 5/1837-1848, f. 314.

¹³ Arh. St. Craiova. Fond subțociruiitorul plăși Dumbrava, dos. 2959/1836, f. 1-5.

¹⁴ V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, tom. I, p. 47, 53.

În satele de munte ale ținutului gorjan, după cum se observă, existau mai mulți săteni care își dădeau copiii la școală decît în satele din Romanati. Acest fenomen este explicabil: în șesul dunărean cele mai multe sate erau sate de țărani clăcași, în timp ce în regiunea subcarpatică predominau obștiile de țărani liberi, satele de moșneni¹⁵. Exploatarea feudală înăbușea pretutindeni orice încercare de ridicare a poporului din starea de ignoranță și superstiție. Chiar după 1838 cînd stăpînirea a luat hotărîrea de a deschide școli în toate satele, cea mai mare piedică în calea acestei măsuri a fost opoziția făcută de boierii, proprietari de moșii.

P. Poenaru, directorul Eforiei școalelor demasca această opoziție la sfîrșitul anului școlar 1837—1838, cînd, vorbind la serbarea împărțirii premiilor elevilor de la Sf. Sava s-a referit și la deschiderea școlilor de prin sate¹⁶. Deși învățătorii nu erau supuși la îndatoririle de clacă și dijmă, existau plîngerii că în satele județului Romanati — în alte județe situația era aceeași — arendașii și proprietarii nu respectau această dispoziție¹⁷. La 19 august 1838, candidatul de învățător Toma Nicolae din satul Livezi-Dolj scria din Craiova, unde se găsea la cursurile pregătitoare că arendașul i-a închis nevasta pentru clacă și nici după două zile nu a fost eliberată. De nu se vor lua măsuri, zicea el, va fi nevoie să se întoarcă acasă să-și facă claca¹⁸.

Documentele nu oglindesc însă ce și cum învățau copiii în aceste școli. Dispozițiile Departamentului din Lăuntru nu urmăreau decît o situație statistică, nu se preocupau de „sistema” învățăturilor, nu se refereau la datoria Eforiei școalelor de a interveni cu îndrumări pedagogice și de organizare a acelor școli, considerate ca particulare. De aceea, în răspunsurile subțocimurilor nu aflăm nici un indiciu despre programe, ore de clasă, zile de școală în aceste școli.

Unde își țineau acele școli lecțiile? Tradiția orală și scrisă ne informează că prin sate școlarii se adunau în casele învățătorilor sau pe lîngă biserici, sub clopotnițele sau în tindele lor. La 20 iunie 1815, preotul din Izverna, Popa Ghiță Izverniceanu, povestește, vorbind despre biserica lor cea veche: „Aceasta era în copilăria mea, cînd învățam la ceasuri /adică la ceaslov/ și întrebam pe oamenii cei mai bătrîni din sat, știu ei cînd s-a făcut această biserică¹⁹?”

Un povestitor popular²⁰, afirmă că bunicii său Popa Lupu, stolnic într-un sat gorjenesc în acel timp ținea școală cu copiii din sat ai neamurilor lui și cu „cîțiva tineri de ai bogătașilor din împrejurimi” în tinda bisericii, trecîndu-și școlarii pe rînd de la az, buche, vede, glagore /gradul I de învățătură, literalizarea/ la ba, be, bi, bo bu /gradul II de învățătură, silabisirea/, apoi la ceaslov și psaltire /gradul III și IV de învăță-

¹⁵ Ion Donat, „Datele principale din istoria Olteniei”, vol. *Oltenia*, Craiova, 1943, p. 307.

¹⁶ V. A. Urechin, *Istoria școalelor*, tom. II, p. 25.

¹⁷ Arh. St. Caracal, Fond. Ocîrmuirea... dos. 460/1839, f. 46.

¹⁸ Arh. St. Craiova, Fond. Ocîrmuirea... dos. 68/1838, f. 22.

¹⁹ Documente privind istoria Romînilor. *Rîșcoala din 1821*, vol. I, p. 98.

²⁰ Nicolae al Lupului. *Din povestirile bătrînilor. Cum se învăța odată carle*. Arh. Olteniei, VI 29—30, 1927.

tură/, iar la scris, de la cutia de nisip la condeiul de plumb și pana de gîscă cu cerneală.

După înființarea oficială a școlilor sătęști în 1838, programa acestora continua să cuprindă numai citirea pe tabele tipărite /tabele lancastrice/, pe care Popa Lupu le scria singur cu creta pe tabla neagră de lemn, învățarea de rugăciuni și reguli morale, catehismul, aritmetică și cunoștințe de economia cîmpului, scrierea pe tăblițe de piatră și pe hîrtie.

Unii subțocîrmuitori ne-au transmis și numele învățătorilor de la școlile sătęști. Erau printre ei preoți și fii de preoți dar și laici, de sigur, cîntăreți. Constatăm că nici una din școlile sătęști amintite nu au fost înființate pe seama cutiei satelor, de repetate ori răspunsurile conducătorilor de plăși fiind astfel : „subt învățătura lui..., dascălul, cu plata de la părinții copiilor” ca la Rodomir și Gîzdăvești județul Romanatți, ca la Brădiceni-Gorj, cu tocmeală și plată de la părinții școlarilor”, ca la Cacaletți-Dolj, unde un Ungureanu dădea învățatură unui mare număr de copii din acel sat dar și din alte sate, firește cu plată.

În Regulamentul Organic, articolul 362, secția a III-a, capitolul VIII prevedea ca pentru slujba lor să se plătească cîntăreților de biserică cîte două chile de bucate din magazia satului și doi lei de fiecare enoriaș... „însă cu îndatorirea a învăța copiii satului carte și cîntări”²¹. Această dispoziție era întărită și prin *Legea pentru seminarii, protopopi și preoți* din 11 aprilie 1834, pe care avea să se sprijine poruncă de înființare a școlilor sătęști în 1838 în nădejdea că se vor putea găsi pe această cale învățători la școlile nou înființate²².

La prevederea cuprinsă în *Legea pentru seminarii și preoți* se referea, desigur, un cronicar al timpului, arhimandritul Ghenadie Pîrvulescu, în însemnările sale, cînd consemna în 1835 că „s-au proiectat facerea școlilor prin sate fără zăbavă” și că „la 30 octombrie mai toate școlile din Principat încep a lucra”²³. Dar școlile sătęști de mai sus au fost înființate și întreținute nu pe seama obștii satului prin poruncă de sus, ci de sătęnii dornici a-și instrui copiii, deci după voia lor. Existența unei măsuri oficiale ar fi fost amintită de circulara Marelui Vorniciei din Lăuntru, care s-ar fi referit negreșit la vreuna din prevederile Regulamentului Organic sau ale Legii pentru seminarii, protopopi și preoți din 1834.

Sătęnii doreau ca fiii lor să învețe carte. Ghenadie Pîrvulescu afirma că „a fost o mare bucurie pe bieții locuitori cînd auzeau pe fiii lor pronunțînd și slovenînd din carte”. După organizarea școlilor începătoare din orașe, pe temeiul prevederilor Regulamentului Organic, a crescut și la sătęni dorința de a avea școlile lor, chiar dacă stăpînirea nu le venea cu nimic în ajutor, cum făcea pentru populația orașelor. În ceea ce privește această ridicare a conștiinței sociale a maselor și năzuința lor de a-și însuși mijloace noi de luptă împotriva înapoierii în care erau lăsate, sîntem obligați să luăm în considerație și faptul, pe care l-am

²¹ Regulamentul Organic, ed. 1847, p. 332.

²² Arh. St. Craiova. Fond Colegiu, dos. 1840—1845, f. 511.

²³ Arh. St. Buc., Ms. 793, p. 107.

mai amintit, că mișcarea revoluționară de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, deși înfrântă, a avut un rol de seamă.

Documentele cercetate dovedesc că sătenii au întemeiat școli înainte ca acest lucru să fi fost făcut de autorități. Destrămarea feudalismului și începuturile economiei capitaliste nu puteau rămâne fără ecou în lumea satelor. Noile rînduiri satornicite de Regulamentul Organic, cu tot sprijinul pe care-l acordau tagmei boierești, stimulau interesul pentru carte. Noua organizare administrativă a statului, prețuirea ce se acorda slujbelor și „driturilor” celor în slujbă, făceau ca școala să nu mai fie privită ca o „milă” a celor de sus, ci ca un drept și ca un mijloc de dobîndire a independenței pe plan economic și social. Perioada inițierii cîtorva tineri pentru nevoile de ritual ale bisericii trecuse, deși mai stăruiau și acum mijloacele de instruire bisericească : citirea pe bucoavna, pe ceaslov și psaltire. Esențialul era cunoașterea cititului și a scrisului.

Într-o adeverință dată la 4 august 1834 de mai mulți săteni epistatului mănăstirii din satul Segarcea-Dolj, nouă inși declarau că semnează cu mina lor în frunte cu popa Ion și dascălul Rizea, iar ceilalți, că în locul lor iscălește logofătul satului ²⁴. Așa dar, în sate se găseau știutori de carte printre țărani dar instrucția lor se limita la cititul și iscălitul unei jalbe sau a unui act simplu de învoială etc. Oamenii învățau unii de la alții și aceasta era forma cea mai rudimentară a învățaturii de carte în viața satelor. Există numeroase mărturii că unii săteni se înțelege, mai înstăriți, se învoiau între ei și angajau dascăli pentru copiii lor.

Cercetările asupra acestei probleme întreprinse în părțile Rucărului de Gh. Părnuță au dovedit că la sate existau știutori de carte încă din timpuri și mai vechi decît cele la care ne-am referit ²⁵.

După înăbușirea revoluției de la 1848, școlile satești și orășenești au fost închise ca măsură represivă împotriva învățătorilor și profesorilor participanți la mișcarea revoluționară ²⁶.

În 1851, însă școlile din orașe au fost deschise. Școlile de la sate au rămas în continuare închise. Dar iată că la 2 iunie 1851, Departamentul Trebilor din Lăuntru arăta Eforiei școalelor că Ocîrmuirii județului Vilcea i s-a raportat de subtocîrmuitorul plășii Oltețul de Sus că un anume Ion Mihailescu a deschis o școală la cererea locuitorilor din satul Slăvești și din alte sate vecine. Era trimis de asemenea tabelul celor 19 școlari și programa (silabisire, citire, aritmetică, rugăciuni). Se arăta că ocîrmuitorul a dat dispoziții de închidere a școlii și solicita părerea Eforiei ²⁷.

Cu aceeași dată, Departamentul trimitea Eforiei școalelor în copie alt raport al Ocîrmurii județului Vilcea în care se arăta că locuitorii din

²⁴ Arh. St. Craiova, Fond. Ocîrmuirea... dos. 103/1835, f. 148.

²⁵ Gheorghe Părnuță, *Mărturii ale științei de carte la sate în secolele XVII și XVIII*, „Revista de Pedagogie”, XII, nr 7. 1963.

²⁶ Arh. St. Buc., Minist. Instrucț. Pub. Țara Romînească, dos. 1494/1848, f. 1 și 15.

²⁷ Ibidem, dos. 2596/1849, f. 294.

tîrgul Hurezului cer să li se deschidă o școală deoarece un anume Petre Ionescu -sa oferit „să le învețe copiii cu plata de la dinșii pînă cînd se va deschide naționala școală dintr-acel tîrg”²⁸.

Eforia școalelor a răspuns la 11 iunie 1851 Departamentului că deoarece „nici o școală comunală nu poate fi deschisă, ci numai prin reședințele județelor”, școala din Slăvești să rămînă închisă și se înțelege, cea de la Hurez să nu se deschidă²⁹.

Ordinul circular din 16 decembrie 1835 al Marei Vornicii din Țara Romînească trebuie să fi primit vreun răspuns de la ocîrmuirile județelor însă pînă acum nu le cunoaștem. Tema la care ne-am referit ar putea fi completată cu ajutorul documentelor existente în arhivele locale.

²⁸ Ibidem, f. 303.

²⁹ Ibidem, f. 304.

UN PERGAMENT CU TEXT CROATO-GLAGOLITIC DIN TRANSILVANIA

P. P. OLTEANŪ

Tradiția legăturilor culturale romino-jugoslave datează de peste o jumătate de mileniu. Aceste legături se dovedesc prin cel mai vechi document slav din Țara Românească, păstrat de pe la 1372, referitor la întemeierea mănăstirii Vodița. În limba acestui document găsim sîrbisme ca „*da ga ubiet g̃b b̃b*” să-l omoare Domnul Dumnezeu” și știri despre Nicodim, întemeietorul monahismului la noi.

Interesele ortodoxiei, ale răspîndirii sau combaterii reformei, legăturile politice, care merg pînă la înrudiri dinastice, lupta comună contra turcilor, existența unei populații sîrbe pe teritoriul țării noastre etc. au înlesnit un schimb intens de tipograft ca Macarie și Dimitrie Liubavici, de pisari și mai ales de manuscrise și cărți cu conținut religios, folcloric, juridic, istoric și moralo-didactic.

Cele mai răspîndite cărți populare din literatura noastră veche au venit la noi de pe malul croat al Adriatiei, unde prin secolele XIII—XV s-au tradus din latină, din italiană sau din limba neogreacă vorbită de grecii din Veneția în croata glagolitică. S-au transpus apoi în chirilică și s-au răspîndit în toată Jugoslavia și la popoarele vecine. Drumul acesta l-au urmat romane populare ca *Varlaam și Ioasaf*, *Alexandria*, cărți moralo-didactice ca *Fiziologul* sau *Bestiarii*, cum era numită în Occident sau ca *Fiore di virtù* „Floarea dărilor”, plină de povestiri, de maxime și învățături despre virtuți descrise într-un tot armonic și în opoziție cu viciile. Cartea aceasta s-a tradus probabil mai întîi între 1474—1484 din italiană direct în romină de către Gherman Valahul, demnitarul lui Ștefan cel Mare la Veneția, apoi din slavona sîrbă s-a tradus în romină pe la jumătatea sec. al XVI-lea. Traducerea aceasta și cea din neogreacă au circulat cel mai mult. Se cunosc acum și versiuni slavo-romine din sec. al XVI-lea, în care versiunea slavă este calchiată din cea romină, care este probabil o versiune a traducerii lui Gherman din sec. al XV-lea.

— Legăturile noastre culturale cu teritoriul croato-glagolitic au fost mai bogate decît se știe pînă în prezent. Ele s-au realizat chiar direct atît prin pătrunderea manuscriselor slave de redacție valaho-bogdă-

nească pînă în minăstirile de pe insula Krk sau Veglia, cît și prin pătrunderea la noi a manuscriselor sirbe și chiar a vechilor monumente de cultură croato-glagolitică.

Pînă nu de mult se știa că în Țările Românești și Transilvania nu s-au scris și nu au circulat texte slave în glagolitică. În ultimul timp, s-a constatat că scrierea glagolitică se cunoștea și se folosea și în Țările noastre. În inscripția de la Basarabi, de pe la finele sec. X sînt folosite literele glagolitice. În diferite depozite de manuscrise și cărți vechi din țară se găsesc și cîteva texte glagolitice, care au circulat la noi.

Astfel în depozitul Direcției Generale a Arhivelor Statului București, au intrat în toamna anului 1961 o serie de manuscrise din Transilvania de Nord.

Unele au conținut moralo-catehetic și sînt scrise chirilic în slavona de redacție răsăriteană. Un document e în etiopiană în dialectul tuzluc și pe același pergament este traducerea lui în croată, scrisă cu caractere latine.

Printre aceste manuscrise există o *filă dublă de pergament conținînd patru pagini scrise în glagolitică*. Sînt pagini izolate și nenumerate dintr-o carte. Pentru ușurința verificării trimiterilor le numerotăm 1—2 și 3—4 indicînd și rîndul. Conținutul primelor pagini nu este în continuare cu conținutul ultimelor două pagini. Fac însă parte din aceeași carte cu conținut moral. Pergamentul acesta glagolitic poartă cota: A.N. MMCMXXXII/1.

Particularitățile paleografice și ortografice

Fila dublă a fragmentului de culoare gălbuie are dimensiunile 22/16 cm, ceea ce revine unei pagini 11/16 cm. Pe fiecare pagină sînt cîte 22 de rînduri, ocupînd un spațiu de 9,50/13,50 cm. Pe spațiul liber al paginilor exterioare e scris în cîteva rînduri cu caractere latine, „Domine quinque” și sistemul de clasare obișnuit în biblioteci, în sec. al XVII-lea K L kVI. Aceasta însemnează că încă din vremea aceea paginile erau izolate.

Chinorosul negru s-a îngălbenit pe paginile exterioare, iar în partea de jos s-a șters mai ales pe pag. IV-a, îngreunînd lectura. Scrisul majuscul uncial e destul de simetric, dar fără finețe și aproape continuu. Majusculile sînt aproape la fel ca formă. Sînt făcute doar mai voluminoase și au stilpii umpluți cu același chinoros negru. Un singur majuscul p^1 (2/14) — are stilpii înconjurați cu liniuțe și încadrați sus, jos și la dreapta prin cîte o linie, care se termină în spirală, sau șerpuind. Aceasta dă literei un aspect mai înflorat. Aliniatele sau subcapitolele sînt despărțite prin semnul C făcut din chinovar roșu, după care urmează o majusculă din chinoros negru. Simplitatea aceasta în ornamentare și alte elemente ¹ grafice arată că avem în față un text vechi de prin sec. al XIV-lea.

¹ V. Jagić, *Hrvatsko-glagolska književnost*, Zagreb, 1913, p. 18—19, arată că ornamentarea în scrierea veche nu e dezvoltată, literele majuscule se făceau cu chinoros negru.

Forma literelor ne indică și redacția croato-ceacaviană din sec. al XIV-lea. Astfel următoarele litere *j*, *l*, *t*, *v* au stîlpii din liniuțe duble ca și stîlpii și picioarele de la *d*, *p*, *s* și *z*: , , , , , și

Stîlpii literelor *t* și *v* sînt legați printr-o linie dreaptă nu curbată ca în textele de la începutul sec. XIV-lea². Aceasta ar însemna că *manuscrisul s-a scris pe la jumătatea sec. al XIV-lea*. Celelalte litere sînt dintr-o singură linie, care păstrează mult din curbura și oblicitatea scrierii vechi de ex. *a*: nu are umerii colțuroși, ci ovali ca în scrierea croato-glagolitică dinaintea sfîrșitului sec. al XV-lea și de mai tîrziu. De asemenea *ć*:

este destul de caracteristic. Orî care reproduce rezultatele din psl. *tj*, *sk*, *je*, *stj* — în croata ceacaviană *č*, *št*, *šč* și *št* din slava veche ex. *cišta*, *rešti*, *nište*. *Jati* : *č*, *ie* și *ja*; *pokolě* (3/22 și 4/1), *odgovoreně* (1/1). I-8 și niciodată vechiul *γ*. *M* este și nu ca în textele din sec. al

XI-lea. Glagol *uk*, „u” e făcut dintr-un dublu *o* *ΕΘ*. Glagol *derva* redă rezultatul psl. *dj*, >bulg.-*žd*, >ser. *dž*; >ceac. *j* : *gospoja* „doamnă” și *anjeli*, *evanjelie*.

Redă deci și pe *i* latin în cuvintele străine din textele de mai tîrziu ca cele din sec. al XV-lea.

În textele croate de mai tîrziu glagol *derva* are altă înfățișare:

Glagol *kako* în Ms. nostru nu are unghiurile drepte ca în textele vechi , nici nu este cursiv și dezvoltat spre abreviere ca în textele tîrzii, ci are o formă puțin curbată ca în textele croato-glagolitice din sec. al XIV-lea.³

Glagol-*č* are forma mai nouă caracteristică textelor croate *V* cu baza în unele cazuri largă ca în Evangheliarul de Reims, care datează din prima jumătate a sec. al XIV-lea. În cele mai numeroase cazuri baza literei *č* este ascuțită, dar niciodată nu este trecut sub rînd ca în Ceaslovul de la Viena sau ca în alte texte de pe la sfîrșitul sec. al XIV-lea și chiar de mai tîrziu⁴. Jusurile, ierul mare, *ѣ* (*y*) nu sînt folosite, deoarece nu mai existau în vremea aceasta în sistemul fonologic al limbilor slave.

În acest manuscris literele nu ies din rînd. Deasupra rîndului trece puțin stîlpul din mijloc al literei *az*, dreptunghiul de unire al stîlpilor

² Ca de ex. în cel mai vechi misal croato-glagolitic, care datează de pe la începutul sec. XIV. I. Vais. *Najstarij hrvatsko-glagolski misal*, Zagreb, 1948, p. 87 și în *Archiv fur slavische Philologie* XXV.

³ I. Vajs, *op. cit.*

⁴ J. Jagić, *Глагольское писмо* p. 156.

Pe acest criteriu I. Vajs consideră că Misalul de la Roma datează de la începutul sec. al XIV-lea și nu din 1387 (*Archiv fur slav. Philologie*, XXV, și *Najstarij glagolski misal*... Zagreb, 1948).

literei *l*, căciula dintre stîlpii literei *z* și partea de sus a literelor *r* și *e* în ligaturi ca: *pr.*; *vo*; *pe*; *ko*; etc. Sub rînd trece puțin doar linia de unire a celor trei stîlpi ai literei *ju*. Scrierea unor litere în afară de rînd caracterizează textele de mai tîrziu, din sec. al XV-lea — al XVI-lea.

În acest manuscris sînt scrise deasupra rîndului doar litera *t* în abrevierea *s<ve>(t)i* (3/9) și *d* din prepoziția *o(d)* este redată de fapt prin *T* și totdeauna în unire cu cuvîntul următor, *o(d)takih* (2/2), „despre aceștia”; *o(d)podlastice* (2/13), „despre oamenii josnici”; *o(d)česa* (3/13), „de ceea ce”; *o(d)činov* (4/6), „de fapte”. Prepoziția *o(d)* e folosită în astfel, de cazuri sub influența prepozițiilor latine, *ab*, *ob* deci și a prepoziției italiene *di*.

Un alt semn de vechime a pergamentului nostru este folosirea apostrofului deasupra fonemelor *r*, *l* silabici, a consoanelor moi și la sfîrșitul cuvîntului după consoane în loc de *z*, *z* redată, în cele mai multe cazuri prin *i* și nu prin vechiul semn glagolitic: ⁵8 Numai în sîrbo-croată *z* și *z*, s-au vocalizat > *a* ⁵.

Apostroful se folosește de asemenea în abrevierea” *ǝ*’ (*e*) în loc de *ǝ* *ǝ* *ǝ* = estă. Abrevierea aceasta este frecventă în textele croato-glagolitice din sec. XV. ⁶ și mai rar în cele din secolul al XIV-lea, ca de ex. în *Ceaslovul de la Roma* din 1379 ⁷. În același timp folosirea apostrofului constituie după V. Jagić o dovadă de vechimea textului ⁸. În virtutea tradiției însă apostroful se folosește și în textele din secolul al XV-lea și chiar de mai tîrziu.

Tot astfel este folosit apostroful și în altă versiune a acestui tratat datată de I. Mičetić pe la finele secolului al XIV-lea sau cel mai tîrziu din prima jumătate a secolului al XV-lea ⁹; sau în cel mai vechi misal croato-glagolitic de la începutul secolului al XIV-lea ¹⁰.

Ligaturile se ridică în medie la 20 pe pagină. Cele mai puține sînt pe pagina 4 :11 iar cele mai numeroase sînt pe pag. 3 :26.

În textele croato-glagolitice din secolul al XV-lea ligaturile sînt mai numeroase, ridicîndu-se la 30 pe pagină și în abrevieri se reduc chiar consoanele ¹¹. Din aceasta deducem că textul este din secolul al XIV-lea, nu al XV-lea, pentru că are ligaturi mai puține și în abrevieri consoanele se reduc doar în cuvintele *h<va>l<a>mi* (1/10) *čkb* = *č<lnvi>kb* „om” și *čb* = *b<og>b*; *bū* — *b<og>a*.

Se leagă cel mai frecvent două consoane. Mai rare sînt ligaturile vocală cu consoană, sau ligaturile de trei patru litere.

⁵ Tot așa se folosește ierul mic și în inscripția glagolitică din mînăstirea Emaus din Praga.

⁶ Fr. V. Mareš, *Emauzský glagolský nalspis*, Slavia, 1962, 1 p. 7. De ex. în *Breviarul* lui Kukulievici din 1470, în misalul de la Viena din 1481, în misalul de la Vatican din 1485 (V. Jagić, *Hrvatska glagolska književnosti*, Vodnik, *Poviesti hrvatske književnosti*, 1913.

⁷ Vezi: *Archiv fur sl. Philologie* XXV, 7 și *Starine* XIV.

⁸ V. Jagić, în *Rod. Jugoslavenska Akademije znanosti i umjetnosti*, II, p. 31.

⁹ Mičetić, *Prilozi za lit. hrvatsk. glag. spom.* —, *Starine* XXIII, 1890, p. 49 și *Hrvatska glagolska bibliografija* — *Starine* XXXIII Zagreb.

¹⁰ I. Vajs, *Najstarij misal hrvatskoglagolski*, Zagreb, 1948, p. 84.

¹¹ Așa reiese din analiza paleografică a textelor celor mai vechi misale, abreviere, etc. I. Vajs, *Najst. misal*..., p. 88—92.

Ligatura consoană plus *l* e atestată în 19 cazuri și vocală plus *l* un singur caz -*il*- : *mili* (1/4). Ligatura *vl* este cea mai frecventă : șase cazuri (1/5,18; 2/10,14; 3/5,7). Ligatura *gl*. — trei cazuri (2/17; 3/13; 4/6).

În câte două cazuri sînt folosite ligaturile : *zl* (1/13 și 2/17) *jl* (2/6; 3/14), *dl*. (2/14,20), *sl* (3/8,4/22). În câte un singur caz sînt atestate ligaturile *hl* (1/10) și *pl* (4/3) în cuvîntul „*splniti*”, „a îndeplini”.

Ligatura consoană plus *v* e atestată în următoarele 11 cazuri : *hv* (1/3), *dv* (2/18,19), *tv* (3/3,4; 4/4,9), *zv* (3/6). Ligatura *vv* e din două cuvinte deosebite *v'vsih* (2/17) „între toate”. *V* e și în ligatura de trei litere -*tvo*- din cuvîntul *stvorila* (4/11) „a creat” și în cea mai mare ligatură *potvrditi* (3/3) „a confirma”.

Ligatura consoană plus *r* : *pr* — (1/2,2/10; 3/1 și 4/21) *tr* — (1/7/17).

Celelalte ligaturi din două consoane sînt : -*kv*-, -*st* — ambele în cuvîntul *kvastaju* „ei se laudă” *gd* — 2/18; 3/6,11,12 în cuvîntul *gda*, *gdi* „cînd”, *vd* (3/7).

Ligaturile din consoană plus vocala sînt : *vo* — (1/5,9) *go* (1/17; 2/3,8,12; 3/4 și 11); *ga* (2/72,11,22; 3/8,9; 4/22); *da* — 2/9,3/10) *ho* — (2/15,4/1,3), *bo* — (3/2). Această ligatură e folosită și consecutiv în cuvîntul *po-kolē* (3/22 și 4/1).

Ligatura consoană-vocală e și în grupuri ca *lju* — 2/7; *ljudi* „oamenii” sau -*oda*- în cuvîntul : *gospoda* — (2/22) „domni”.

Ligatura vocală plus consoana e folosită doar în -*od*- *gospodnom* (4/17) „cu domnul”.

Toate aceste ligaturi sînt frecvente în textele croato-glagolitice din secolele XIV și XV-lea și constituie o caracteristică a paleografiei croate, spre deosebire de paleografia bulgară. Cu cît un text este mai nou, cu atît ligaturile sînt mai numeroase.

Abrevierile din acest manuscris constau mai ales în reduceri de vocale. Reducerea de consoane apare atît în abrevierile frecvente și în textele chirilice cît și în altele. Astfel se prescurtează consecvent *čkb* = *č<lovi>kb* „omul” (1/18; 2/1,5,6,8,12,13; 3/6) în total 17 cazuri; *b̃b* = *b<og>b* „Dumnezeu” (4/12), sau *bā* = *b<og>* (3/2) „pe Dumnezeu”; *bū* = *b<og>u* (4/15) „lui Dumnezeu” (3/2).

Tot consecvent se prescurtează *ē* scris cu apostrof *ē'* = *estb* „este” (2/1,4; 3/8; 4/1,3,10,13,14,16,19) în total zece cazuri.

Doar în forma negativă acest verb nu este abreviat : *něstb* (3/1—2). *Sti* (2/3,3/9) = *sveti* „sfîntul și sfinții” : *Stimi* (4/19) = *s<ve>timi* „cu sfîntul”; *ste riči* (4/18) = *s<ve>te riči* „vorbe sfînte”; *gja* (3/8) = *g<ospo>ja* „doamna” *gāna* (3/7) = *g<ospo>dna* „pe Domnul”; *gdnomb* (4/17) = *g<ospo>dnomb* „cu Domnul”. *Eliemb* (4/16) = *E<vanje>liemb* „pe evanghelie”. Celelalte abrevieri de vocale și consoane în același cuvînt constau în vreo patru forme de la *hvala* „laudă” și *hvaliti* „a lăuda”, în care se reduce regulat -*va*- : *hłmi* (1/10) = *h<va>l a mi* „cu laude”; *hłiti* (1/13) = *h<va>liti* „a lăuda”; *hli* (1/18; 2/1) = *h<va>li* „laudă” și *hłil* (2/12) = *h<va>lil* „a lădat”. Odată e : *vēdlii* (4/8) *v E<van>d<e>lii*. Abrevierile *Ishb* (4/8) *I<su>s H<ristos>b* sînt frecvente și în textele chirilice. În afară

de aceste 21 abrevieri, în care se reduc atât vocale cât și consoane, mai constatăm alte 18 abrevieri, în care se reduc numai vocalele. De ex. *bl<a>gimi* (1/4) „cu averile”; *vličastvomъ* (1/5) = *v<e>ličastvomъ* „cu mărirea”; *vliko* (1/18) = *v<e>liko* „mare”; *vlika* (3/5,7) = *v<e>li<i>ka* „pe marele”; *zkn* (1/8) = *z<a>k<o>nъ* „legea”; *zkumъ* (1/20,3/10; 4/14) = *z<a>k<o>n<o>mъ* „pe lege”; *po zknî* (3/11) = *po z<a>k<o>ni* „după lege”; *učniti* (1/9) = *uč<i>niti* „a face”; *grhb* (2/9) *gr<i>hb* „păcat”; *bžimъ* (3/4) = *b<o>žim* „pe mărturia lui Dumnezeu”; *svdōcastvo* = *sv<i>dočastvo* „mărturie”; *kko* (3/8) = *k<a>k o* „cum”; *nša* (3/8) *n<a>š a* „a noastră”; *anjli* (3/9) = *anj<e>li* „îngerii”; *srotovъ* (4/2) = *s<i>rotovъ* „sărmanul”; *dševъ* (4/6) *d<u>ševъ* „ale sufletului”.

Conjuncțiile și prepozițiile se scriu consecvent împreună cu cuvîntul următor. Ex. *navitar* (1/2—3) = *na vitar* „în vînt”; *isvojmi* (1/5) *i svojmi* „și cu ale lor”; *vedlii* (4/8) *v Evandeliî*.

Cînd două cuvinte se scriu împreună și fiecare este abreviat, se notează acest lucru deasupra cu semnul nrescurtării sau cu apostrof. Lectura unor astfel de cazuri este mai dificilă. Ex. *inša gjā* (3/8) = *i n<a>ša g<ospo>ja* „și Doamna noastră”. Dificultățile unei lecturi corecte sînt și mai mari, cînd abrevierea poate fi interpretată în mai multe feluri sau cînd prezintă și ligaturi. Ex: *brani išhъ vėjlii*¹² (4/8) = *i s<vo>ihъ* sau *i s<veti>hъ*, ori interpretarea cea mai indicată: „*I<su>s H<rist>ъ v E<van>de<lii>* „apără Isus Hristos în Evanghelie”.

După semnele de deasupra în a doua abreviere sînt două cuvinte: *v<a>* sau *v<o>* *e<van>j<e>lii*. Astfel ținînd seama și de sensul contextului citim: ...*brani Isus Hristъ vo evanjeliî* „apără Isus Hristos în Evanghelie”.

Cuvîntul *sveti* este abreviat, dar are și consoana *t* suprapusă: *s<ve>(t) i* (3/9) „sfînții”.

Astfel de abrevieri se întîlnesc în textele glagolitice scrise în dialectul ceacavian din secolele al XIV-lea și al XV-lea¹³. Astfel chiar în cartea „Confesionale” — *Spovidî* — tipărită în 1496, aprilie 25, de popa Iakov Blajivici din Vrhnik, constatăm că majoritatea literelor, ligaturilor și abrevierilor sînt identice cu cele din acest manuscris, deși acesta este mult mai vechi. Cartea este compusă cu participarea Fra Mihovili teolog din Milano, călugăr din ordinul Sf. Francisc și s-a tîlmăcit din cărți latinești. Tîlmăcirea s-a făcut tot în dialectul ceacavian-icavian ca și manuscrisul discutat aci¹⁴.

¹² Abreviere frecventă în textele croato-glagolitice. I. Vajs, op. cit.

¹³ De ex. în misalul lui Hrvoc, care datează de la începutul sec. al XV-lea, în misalul din 1483, ori în cel din Senj din 1494 Comp. Slavko Ježić, expunerea și facsimile în *Hrvatska književnosti od početka do danas 1100—1494*, Zagreb, 1944, p. 15. u; J. Vajs, *Nejstariji breviar hrvatsko-hlaholský*, Praga, 1910.

¹⁴ Aceasta se vede chiar din începutul cărții: „Počnie spovid opštena ča estъ na-čine kî i ma držati čkъ na ispitanie konseie kada se ošte ispovidati... da učini zlamenie svetoga križa i ča e sagrešilb. Erich v Rath, *Gesamtkatalog der wiegen drucke*, Leipzig, 1934, VI, p. 193. Cartea nu e în Bibliografia lui I. Milčetić.

Indicațiile paleografice și ortografice în stabilirea datei și redacției unui text nu trebuie considerate ca sigure în mod absolut. Caracterele scrierii depindeau de talentul și de deprinderea pisarului, de spiritul său conservator, de originalul după care transcria, de modelele după care se călăuzea, sau de școala din care făcea parte.

Cu toate aceste rezerve, particularitățile paleografice și ortografice semnalate ne dovedesc că acest pergament conține *un text croato-glagolitic*. Forma scrierilor e mai nouă. Nu păstrează înflorituri nici în inițiale ca un reflex al scrierii glagolitice bulgare sau folosită în Marea Moravie în secolul al XI-lea.

Astfel de reflexe păstrează unele texte croato-glagolitice de pe la începutul sec. XIV ca de ex. cel mai vechi misal¹⁵. Manuscrisul nostru nu prezintă însă nici particularitățile mai noi ale textelor dinspre finele sec. al XIV-lea și din secolele XV—XVI.

Astfel că monumentul acesta de limbă se încadrează cel mai bine, din punct de vedere paleografic și ortografic, în textele croato-glagolitice de prin a doua jumătate a secolului al XIV-lea și cel mai târziu de pe la începutul secolului al XV-lea.

Aceasta reiese și din compararea lui cu textele croato-glagolitice datate sigur în această epocă, în deosebi cu versiunea din sbornicul lui Ivančić a aceluiași tratat de morală, datat de Milčetić la finele secolului al XIV-lea, sau în prima jumătate a secolului al XV-lea. Scrisul acestei versiuni prezintă un aspect nou. E mai cursiv, rîndurile sînt strîmbe, multe litere ies din rînd, Deci manuscrisul nostru apare mai vechi decît sfîrșitul secolului al XIV-lea¹⁶.

Se știe că scrierea aceasta s-a dezvoltat în sec. XIV-lea și la Praga, unde Carol cel Mare (1340—1378) a adus cu încuviințarea papei Clement al VI-lea clerici și alți cunoscători de glagolitică din Senj și Rjepa, formînd în minăstirea benedictină Emaus un centru de cultură în limba slavă veche cu scriere glagolitică¹⁷.

O serie de litere din manuscrisul nostru ca *l*, *p*, *z*, *t*, *ju* sînt identice cu cele din singura inscripție glagolitică de la slavii apuseni descoperită recent în minăstirea Emaus din Praga și datată din 1412¹⁸.

În jumătatea a II-a a secolului al XIV-lea scrierea croato-glagolitică se extinde în Dubrovnic și în alte regiuni.

În această scriere între 1248—1483 apar numeroase opere originale traduse sau prelucrate din latină, italiană, greacă — cu conținut religios, juridic, didactic, și moral — ascetic cum este și tratatul din care face parte și textul acesta, păstrat în această versiune doar fragmentar, de altfel cum s-a păstrat majoritatea din aceste opere¹⁹.

¹⁵ I. Vajs, *Najstarij hrvatski misal*, Zagreb, 1948, p. 87.

¹⁶ I. Milčetić, *Prilozi za...*, Starine XXIII, 1890, p. 39—63 și fac similele.

¹⁷ V. Jagić, *Hrvatska glagolska knjževnosti...* 1913. Slavko Ježić, *Hrvatska književnosti...* p. 20 u.

¹⁸ Doar în datare se folosesc formele mai vechi ale literelor glagolitice (V. Marč, *Emauski hlaholsky nadpis*, Slavia XXXI/1, 1962, p. 1—7).

¹⁹ I. Milčetić, *Hrvatske glagolske bibliografije*, Starine XXXIII 1911 și *Prilozi*.

Nu este exclus ca versiunea din manuscrisul descoperit de noi să fie o copie a unei traduceri mai vechi din latină a acestui tratat. Aceasta ar explica și amestecul de particularități arhaice cu unele mai noi.

Aceeași îmbinare de elemente constatăm și în limba acestei opere.

Particularitățile limbii

A. Fonetică

Limba prezintă pe de o parte particularitățile sîrbocroatei și ale dialectului ceacavian, iar pe de altă parte unele influențe ale limbii slave vechi.

Rezultatul ierurilor prezintă contopirea lor într-un singur fonem *a* — redat grafic prin *ъ* la sfîrșitul cuvintelor. Ex.: *съ>sa: >сгъ>sa: >sagriša* (3/22) „greșește”. *sa grihъ* (1/3) „acest păcat”; *та̑та>tašta: >v tašta zla* (4/13) „întru răutățile zadarnice”; *мъ̑тити се >mastiti se* (1/11) „a se răzbuna”. Acest rezultat există și în *Regulele Sf. Benedict*, care datează din 1349—1400²⁰.

ъ>o: medъ̑mъ >medom (2/19) „cu miere”; *славномъ gospodnomъ* (4/17) „pe slăvitul Domn”.

б>e = slncemъ >slncem (4/4) „pe soarele”; *огньомъ >ognem* (4/5) „pe focul”. Rezultatele *ъ>o* și *б>e* caracterizează limba slavă veche, bulgara, limbile slave de răsărit și dialectul ceacavian², iar sîrbocroata se caracterizează prin *ъ*, *ъ>a*²¹.

Rezultatul nazalelor sînt vocalele orale *o>u* și *e>e* și *a: po puti* (2/19) *<peti* „pe cale”; *ви̑шњу истину* (4/11) *<visnjo istino* „adevărul cel prea înalt”; *помакнути<pomaknoti* (4/9) „a apropia”; *сѣ̑тъ>su* (1/5) „ei sînt” etc. *e>a* numai după consoanele *č*, *g*, *z* — *по̑чѣ̑ти>počati* „a începe”; *e>e* după celelalte consoane: *вѣ̑за>veza* (3/19) „legătură, angajament”; *вѣ̑ксѣ>vekše* (2/8) „mai mare” *хо̑те̑т >hote* (2/18) „ei vor” *свѣ̑тъ>sveti* (2/3) „sfîntul”. Rezultatul *e>e* există și în *Regulele Sfîntului Benedict*, care datează cum am văzut cam din aceeași vreme ca și manuscrisul discutat.

Una din cele mai importante caracteristici ale vocalismului acestui tratat este *icavismul*, adică *ě>i* atestat destul de consecvent. Ex.: *грѣ̑х >grih* (1/2,3/10) „păcat”; *грѣ̑шници>grišnici* (1/21) „păcătoși”; *в̑ грѣ̑хѣ>v grišihъ* (2/16) „în păcate”; *со грѣ̑ша>sagriša* (13/22); *разумѣ̑ти>razuměti* (4/16) „înțelege”; *дѣ̑тъ>dity* (2/15) „pe copii”; *вѣ̑тръ >vitar* (1/25) „vînt”, *с̑повѣ̑дати>spovidati* (3/18) „a spovedi” *рѣ̑чи>riči* (3/2,5,14,21) „vorbe”; *лѣ̑па>lipa* (2/17) „frumoasă”; *пѣ̑снь>pisni* (2/16) „cîntece”; *медвед >medvid* (2/18—19) „urs”.

icavismul este atestat și la sfîrșitul cuvintelor: *о себѣ>sebi* (1/8) „despre sine”; *нѣ̑ има>nima* „nu”; *вѣ̑̑vi* (4/2) „știe”; *гдѣ̑>gdi* (3/5) „unde” etc.

²⁰ *Regula emblematica sancti Benedicti* s-au scris tot pe pergmanet în Mănăstirea Rogova. Prima traducere s-ar fi făcut însă din sec. XI. De aceea copiii amestecă elementele slave vechi cu cele croato-ceacavice ca și în Ms acesta (A. Tavie, în: *Starine VII*, Zagreb 1875, p. 62 u).

²¹ Petar Skok, *Novi prilozi proučavanju, govora žumbaračkih čakavaca* (Hrvatski dijalektoloski zbornik, Zagreb, 1956, p. 218 u).

Uneori însă icavismul nu se efectuează și avem *ě>ia>e*: *pokolě* (3/22–4/1); *siěe* (4/5) „strălucește”; *ne* (4/12 etc.) „nu”; *děmunī* (2/5) „demonii”; *złedeħ>zledeħ* (2/17) „în răutăți”; *ondě* (4/18) „aici”.

ě>ja, *jee* este și în: *stvoreně* (4/12) „creaturile” sau *bolěznivo* (2/4) „dureros”. Valorile: *ě>ja*, *je* sînt redată grafic prin același sens glagolitic Π : *jalnim* (1/19) „celor rele”.

ICavismul este atestat în vechile monumente croato-glagolitice adesea în aceleași cuvinte care sînt și în manuscrisul nostru. De ex. în vechile *lecționare* de pe litoralul Adriaticei: *tebi*, *griħ>*, *ispovidati* ²² sau în vechea colecție de omilii la sărbători scrisă în dialectele ceacaviene de Novljansk’ *ditě*, *griħ>*, *lipa*, *rič>* *cića*, *vime*. Dar și aci uneori se păstrează $\dot{c}$: *větar* ²³.

Un fenomen pur dialectal ceacavian este în manuscrisul acesta construcția grupului de vocale cu *j* intervocalic în formele pronumelor: *kyj*, *kaja*, *koje>ki*, *ka*, *ko* și: *otaj*, *ota*, *oto*. Ec. *kuje>kuju>ku* „pe care” acuz. sing. fem. ²⁴4/14–15); sau *i otu brani* (4/8) „și pe aceea o apără” *otuje>otuju*.

E atestată și contracția *yj>i*: *svetyj>sveti Bernard* (2/3) „Sfîntul 4 Bernard” ²⁴.

2. În consonantism constatăm un aspect destul de arhaic, care caracterizează dialectul ceacavian și-l apropie de slava veche.

Astfel se păstrează consecvent *l* silabic scris cu apostrof *sl’ncem* (4/4) „pe soare”; *spl’niti* (4/3) „a împlini”. *L* silabic s-a mai păstrat și în unele graiuri sîrbocroate din sud ²⁵.

În restul teritoriului lingvistic sîrbocroat a trecut în *u*: *sunce* „soare” *vuk* „lup”. Procesul s-a petrecut spre sfîrșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea ²⁶.

S-a păstrat de asemenea *r* silabic scris în textul nostru tot cu apostrof *dr’ žati* (3/17,18) „a ține”; *dr’ že* (2/5,7) „ține”.

L la sfîrșitul silabei se păstrează: *hvalili* (2/13) „a lăudat”, *bi e mogl* (4/2ș3) „ar fi putut” ²⁷.

În secolul al XV-lea acest *l* a trecut în *o*: *kupio* „a cumpăra Beograd”.

De fapt nici un monument de limbă croato-glagolitică nu este exclusiv icavian. Aceasta pentru că și dialectele sînt așa. Vechea vatră a grupului de graiuri icaviene a fost încă din secolul al XII-lea Bosnia

²² M. Reșetar, *Primorski lekcionari*... p. 110.

²³ Oscilația între ceavism și icavism există pînă azi în graiurile ceacaviene chiar în același cuvînt: *lěto* și *prolita* sau: *dite* și *decka*. În unele cuvinte însă apare consecvent numai icavismul *ništo*, *lipo*, *nigdu* etc. Petar Skok, *Novi prilozi*..., p. 224–226; 323–233.

²⁴ Contracția caracterizează de fapt limbile slave de apus. Există însă și în dialectul ceacavian. Este atestată și în alte texte mai vechi scrise în acest dialect. J. Vajs, *Najstariji breviar*... p. 20. S. P. Bernstein *Очерк сравнительной грамат. слав. языков*, Moscova, 1961, p. 247–248.

²⁵ A. Belić, *Диалекту* p. 104–111 J. Milčetić, *Prilozi*, p. 53 dă: *splniti*.

²⁶ M. Reșetar, *Primorski lekcionari*... p. 113.

²⁷ M. Reșetar, *ibidem*.

și Slovenia. Apoi s-a extins în insula Krk ²⁸ în Dalmația. În insulele Kvarner se împletesc formele icaviene cu cele „ecaviene” ²⁹.

În ceacaviană *e* s-a dezvoltat de obicei înaintea consoanelor prelabiale și care erau pe atunci tari. Excepții fac doar unele ecavisme cărturărești ³⁰. Se pare că dintru început tot dialectul ceacavian a fost icavo-ecavian.

Tratatul din care face parte acest text a fost scris deci în dialectul ceacavian — icavian, ca și versiunea de mai târziu a acestui tratat, păstrat în sbornicul lui St. Ivančić, unde găsim de asemenea *tilo*, *rič* ³¹.

Vechiul *u* (*y*)<*i*: *bi bila* (3/22) „ar fi”: *biti* (3/5) „a fi”. Contopirea acestor două vocale caracterizează de asemenea dialectul ceacavian.

Grupul *ju* păstrat imprimă și consoanei precedente un timbru moale: *ljudi* (2/7) „oameni”; *ljubili* (4/22) „au iubit”. Mai târziu în dialectul ceacavian *lj* = *ljudi* > *judi*. Păstrarea formei *lju* — este în acest text un arhaism.

În grupul consoană plus *r* se introduce un *a* epentetic: *vetrč* > *vitār* (1/2) „vînt”. Acest *a* se introduce și între consoană și *l* de la participiul trecut activ. II.: *bi rektč* > *rekal* (2/9) „ai spus”.

Acest *a* epentetic caracterizează întreg teritoriul limbii sîrbocroate ³².

În manuscrisul studiat de noi ca și în versiunea St. Ivančić a acestui tratat avem și procesul invers: afereza lui *a* inițial: ³³ *ako* > *ko*: *ko* „cine”. *onim ki* (2/10) ... „ca acelea pe care”.

Grupul *št* < *psl tj*; *gt*; *kt*; *skj*, *stj* se păstrează destul de consecvent, întărind aspectul arhaic și slav vechi al limbii acestui tratat.

La aceasta contribuie și faptul că indiferent de originea și pronunția în ceacaviană a acestui grup, el e redat grafic prin glagoliticul Ѣ. În pronunție cel puțin cuvintele dialectale ca *cišta* „propter” se auzea probabil: *ciča* (1/23, 2/12), iar în alte cazuri *šč*: *nišće* (1/15).

În anumite cazuri însă, glagoliticul Ѣ s-a pronunțat sigur *št* chirilic Ш. Aceste cazuri sînt cele în care *št* < *psl stj* și *skj*, care în dialectul ceacavian au trecut mai întîi la *št* și abia mai târziu la *šč* — după secolul al XIV-lea: *očišćen* > *očišten* „curățat”; *krešćen* > *kršten* „botezat” ³⁴. Din *skj*: *ištu* (2/11) „ei caută”. Ori în *pože*’ *sti* „a arde” unde *škj* > *šč* *st*.

Tot ca *št* s-a pronunțat și în slavonisme: *mošti* (4/19) „moaște”; *zalešti* (2/18, 21) „a atrage”; *reštič* (3/2, 1/19, 2/9) „a spune”; *obešta* (4/2) „promite”; sau în participii *nevešt* (1/16, 3/21) „neștiind”; ori în cazuri

²⁸ J. Vajs, *Najstarij hrvatsko-glagolski misal*, Zagreb, 1984, p. 84.

²⁹ I. Milčetić, *Cakavština kvarnerskih otoka*, în „*Rad Jugoslav. Akad.*”, Belgrad, 1895., p. 103.

³⁰ Regulele le-a stabilit L. P. Jakubinski „*Die Vertretung des ursla vische ě im Cakavischen zu Zeit-schrift fur slavische Philologie*, I, Leipzig 1925, p. 385—396.

³¹ J. Milčetić, *Prilozi za lit. hrvatsko — glag. spom.*, Starine XXIII 1890.

³² S. P. Bernstein *op. cit.*, p. 405.

³³ Milčetić, *op. cit.*, p. 53.

³⁴ S-a spus deci mai întîi *navještevati* și apoi după sec. XIV-lea *navješćevati*. M. Rešetar *Primorski lektionari*, *Rad, jugoslav. Akad.* Kn. 136, p. 97, u. J. Vajs, *Nejstariši breviār hrvatskohlaholskij*, Praga, 1910, p. 14.

ca oște „încă”, *vešte* (1/13,17,23) „mai mult”; *vlaštīm* (2/10) „proprii”. În unele elemente din dialectul ceacavian pronunțarea poate fi *št* sau *šć*: *nočci>šte* (1/1) sau *nočišće* „conac, loc de dormit”; Se pare că unele cuvinte se pronunțau variat. De ex. cuvintul *podlaštice* (2/12) „oameni josnici” se pronunța și *podlastice*, *podlastnici* (2/12,15).

Dacă acest tratat ar fi fost scris în Dalmația, atunci ar fi dominat pronunțarea cu *št* cu *l* silabic și *j<dj*³⁵. Și în acest sens sînt unele indicații lingvistice. Din aceste motive noi am transcris pe $\frac{\text{ш}}{\text{ш}}$ = *št* așa cum a procedat majoritatea cercetătorilor vechilor texte croate. Astfel a transcris de ex. Milčetić versiunea St. Ivančić a aceluiași tratat, deși e mai tirzie³⁶ etc.

Probabil că și pronunția lui derva $\left| \begin{array}{c} \text{—} \\ \text{—} \end{array} \right| \text{f}$ varia între *žd*, *d* și *j*. Pro-

nunția *j* e specific ceacaviană. În scris derva e redat în diferite transcrieri *i*, *e*, *y*, *g*.³⁷ Noi l-am transcris *j* nu numai în cuvintele străine: *anجلي* (3/9) „îngerii”; *evanjelie* (4/8,16), dar și în cuvintele pur slave ca *g̃j* = *gospoja* (3/8) „doamnă”; *k pol' vrjenju* (4/9) „spre confirmare”.

Pronunția *j* este atestată în sec. XIV—XV-lea³⁸. Focarul acestei pronunții este în dialectele ceacaviene din Dalmația.

Caracteristică sîrbocroatei este trecerea *ž>r* atestată în verbul *moreši* în loc de *možeši* „tu poți”, încă din secolul al XIII-lea³⁹. În textul studiat de noi fenomenul este atestat nu numai în acest verb: *nemore čuvati* (3/15,16) „nu poate să păstreze” dar și în conjuncția *are* în loc de *aže* „și ca”, dar, pentru că”. Contextul însă îngăduie să-l traducem și adversativ: *ci, dar, însă: ili e krivo are rotiti se nestb* (3/1)... „sau e strîmb și că (dar) nu trebuie să se jure). *Sau: are k potvrjeniju* (4/9) „dar (și că) spre confirmare”...

În acest caz *are* ar putea <*ale* cu *l* intervocalic rotacizat sub influența istroromînei, care este destul de puternică asupra unor graiuri ceacaviene.

În cazurile *ljudi* (2/7), *ljubili* (4/22) am văzut că *l* nu a căzut — *judi*, ei s-a păstrat cu caracterul său moale. În manuscrisul nostru consoanele *l* și *n* sînt atestate atît moi, cît și tari.

Uneori e *umilene* (2/2) iar alteori *umileně* (1/20) și *umilenie* (2/4) „umilintă”. Sau: *odgovoreně* (1/1), *slobodnie* și *slobodnĕe* (2/12) „mai liber”. La *pakleni* (2/22) e atestat *l* tare. Altfel ar fi fost *pakljeni*.

O altă particularitate a dialectului ceacavian atestată în acest text este dispariția consoanei *h* în formele verbului *htjeti*, atestată și în Ms. nostru dar nu consecvent: *ki se hvaštaju da ote učiniti* (1/8) „care se laudă că vor să facă”, dar și *da hote služiti* (1/10) „că vor să slujească”.

³⁵ M. Rešetar, *Primorski lekcionari*... p. 112 u.

³⁶ I. Milčetić, *Prilozi za lit. hrvatskih glagolskih spom.*, *Starine* XXIII, 790, pag 39—153.

³⁷ Archiv fur slavische Philologie XIII și XV.

³⁸ M. Rešetar, *Primorski lekcionari*... *Rad Jugoslav.* Cartea 136, 1897, Zagreb, p. 136.

Dj > j există și în *Regulele sfințului Benedict*, takoi, meioy. A. Pavić, o.c., p. 82.

³⁹ Vezi în *Monumenta serbica* publicate de Fr. Miklosić, K. Horalek, *Úvod do študia slovanských jazyků*, Praga, 1955, p. 366.

Particularități morfologice

Substantivul

Declinarea substantivelor își păstrează caracterul sintetic, dar cu unele arhaisme și particularități specifice sîrbocroatei în general și dialectului ceacavian, în special.

Feminine

În manuscrisul nostru sint folosite zece substantive teme tari și zece teme moi. În declinarea acestora observăm că la nom. sing. s-a păstrat vechea temă *-a*, *-ja*: *mila* (3/5); *gospoja* (3/8); *zaveza* (3/19). Acestor substantive li s-au asimilat și substantivele împrumutate din latină sau italiană ca *skuža* (2/1) ital. *skuza*, lat. *excusatio* „scuză, pricină de iertare, lucru mărunț”.

Substantivele teme moi *i* au în locul vechei teme: *-b* sau cu apostrof *častb* „partea” (4/14), *ričb* „vorbă” (3/2,5,14,15,20). Numai substantivul *mati* își păstrează vechea temă ⁴⁰ ca și în slovacă centrală de sud și în ucraineana de vest ⁴¹: *kako e... nega slavna mati* „cum este slăvita lui mamă” (3/8–9). Genit. sing. este în *-e*: *od lude rote* „de jurămint nebunesc” (3/19). Observăm că aceeași dezinență *-e* au și adjectivele care-și păstrează declinarea substantivală: *lude*. Această dezinență este în sîrbocroată o inovație. În dialectul ceacavian și ștocavian s-a extins și la substantivele teme moi: *mreža*, *-e*. ⁴² *Dativul singular* este atestat în *-i* de la subst. temă moale *-ja*, *kukavica*: *ko kukavici* (1/7 „se aseamănă cucului”. *Acuzativul singular* de la subst. temă tare *-a* este în *u o*: *rotu* (3/17); *učiniti pokoru* „să facă penitență” (3/18); *zloštu* „răutate” (1/13); *istinu pomaknuti* „să apropie adevărul” (4/9–11). Substantivele tema *-i* au la acuz. sing. *-b* sau apostrof ca și la nom.: *ričb* (3/2,5,14,15,20); *put* (2/21), „cale, drum”; *častb* (4/14) „parte”. *Locativul singular* este folosit numai de la subst. temă *-i*: *put* în *-i* ca și în slava veche: *po puti* „pe cale, pe drum” (2/19). Are aceeași dezinență ca și dativul.

Instrumentalul singular este atestat de la subst. temă *-a* în *-ovb*: *i s'svoevb lipovb glumovb* (2/16–17) „și cu petrecerea lor frumoasă”; *roti se s'veevb glavovb* (4/6) „să se juro pe capul său” sau: *s rotovb, otčinovb* „cu jurămint, pe moșia” (4/2).

⁴⁰ În dialectul ceacavian păstrează vechea temă *-i* și substantivul *dei* „fiică”, care ca și *mati* făceau parte dintre puținele substantive cu temă cons. *r*. *Mati* a avut probabil două forme: substantivul *dei* ca și *mati* își păstrează vechea temă și în lecționar. M. Reșetar, o.c., p. 116 u.

⁴¹ I. Stanislav, *Dejiny slovenského jazyka II, Tvaroslavie, Savu, Bratislava, 1957*, P. Olteanu, *Aux origines de la culture slave dans la Transylvanie du Nord, et le Maramureș*. Romanoslavica I, 1958, p. 191–192.

M. Reșetar, *Lecționar*. Rad. Kn., 136, p. 119 u.

⁴² Unificarea aceasta s-a efectuat înainte de așezarea slavilor de sud în Balcani. Dezinența *-e* la genit. sing. este generală în dialectul ștocavian. În cel ceacavian există într-o parte dezinența *-e* și în alta *-i* A. Belić, *Нормија српскохрватскога језика кнеза II, I. Речна дека*. ed. II, Beograd, 1962, p. 38.

Acest instrumental provine <-oje sau oq, care în sec. al X-lea >ou și apoi la începutul sec. al XIII-lea >-omъ: *glavojq>glavou glavomъ*.⁴³: Forma caracteristică și generală a dialectului ceacavian este în -u<q *sa ženu* „cu soția”.

Vechiul instrumental în -ovъ se păstrează pînă azi în unele dialecte ceacavien de est în Dalmația⁴⁴, în insula Lastave și în insulița Silbe din arhipelagul Kvarner: *kukov, daskov*⁴⁵.

Dezinența -omъ s-a răspindit după jumătatea sec. al XIII-lea din ștocaviană și în ceacaviană.⁴⁶

Nominativul plural este atestat de la subst. temă -a în -e în loc -y: *su dojke* (2/14). Iar de la temele în -i este folosită dezinența veche și obișnuită în toate limbile slave -i: *su riči* (4/18). Nom. pl. în -e este o inovație a sirbocroatei.⁴⁷

La plural mai este atestat doar instr. de la subs. temă -a și -ja: *hvalami* (1/10) „cu laude” *podobštinami* „cu lucruri asemănătoare”; *podlizicami* „cu lingușiri” (2/21).

Substantivele tema -i au atestată forma veche de instrumental -i: „să-i atragă” *svojmi pisni* (2/16); sau *i svojimi hrabrosti* „și cu isprăvile lor” (1/6); *roti se... mošti* (4/19) „să se jure pe moaște”.

Dezinența -mi s-a generalizat pe la sfîrșitul sec. al XV-lea⁴⁸.

Masculine

Cele 20 substantive masculine temă -o, -u și 7 temă -jo și -i sînt folosite în următoarele cazuri: nom. și acuz. sing. *vitari* (1/23) „vînt”; *grihъ* „păcat” (1/3,2/9); *zakonъ* (1/8); *človikъ* (1/18) „om” este folosit în 22 cazuri: *bogъ* (3/8,4/12), „Dumnezeu”, *Bernardъ* (2/3) nume propriu de origine latină. Tot așa fac nom. și subst. temă -u: *Medvidъ pride...* „Ursul va veni...” (2/20); *sirotovъ* „sărmanul” (4/2). Genitivul singular este atestat în -a de la temele -o: *bezbъ griha* „fără păcat” (3/16) și *pomaknuti boga* (3/2) „să apropie pe Dumnezeu”; *zvati toliko velika gospodna* (3/7) „să cheme pe un domn așa de mare”. Subst. Temă -i au genit. în -u: *zalešti medvidu* „să atragă ursul”

Aceeași formă are și acuz.: *za srdъ* (3/12) „din supărare”. Dat. *samemu bogu* (4/15) „lui Dumnezeu însuși”.

⁴³ A. Daničić, *Istoria oblika...*, p. 37 arată că în dialectul ștocavian găsim -ov: *verov, lukovъ*... pînă în a doua jumătate a sec. al XIII-lea.

⁴⁴ A. Belić, *Чакав...* în *Народн. енциклоп.* p. 933 și *Српскохрватски језик-Народн. Енциклопедија* IV, p. 394, 399. De asemeni: *Историја српскохрв. језика* Belgrd, 1962, p. 40–41.

⁴⁵ I. Milčetić, *Čakavština Kvarnerskih otoka*, Rad... 121, p. 122.

⁴⁶ Provine prin analogie cu forme pronominales ca: *mnovъ- mnomъ tobovъ -- tobovu sobovъ, sobomъ*; A. Belić, *Историја српскохрватск. језика* 1962, p. 41–42.

⁴⁷ Există și în slovacă centrală de sud: *žene robile* „femeile au lucrat”. I. Stanislav *Dejiny slov. jaz.* II, SAVU, Bratislava, 1957. Dezinența -i: *nogi* se păstrează în insula Krk și în Istria centrală. A. Belić, *Историја...*, p. 421.

⁴⁸ Daničić vede aci o consecință a amestecului substantivelor feminine cu cele masculine tema -i. Amestecul s-ar fi produs pe la sfîrșitul sec. al XV-lea și în sec. al XVI-lea (*Istoriја oblika...* p. 113 și 126). Notăm însă că textul nostru este mai vechi, și anume din sec. al XIV-lea.

La singular mai este folosit și instrumentalul în *-omъ* de la temele *-o* și *-u*; iar de la temele moi în *-i*: *emъ: zakonom* „pe lege” (1/20 și 2/10); *cinomъ* „cu fapta” (1/20); *gospodnomъ* „pe domnul” (4/17, 20); *medomъ* „cu miere” (2/19); sau *se roti ognemъ* (4/5) „se jură pe foc”.

În expresia „*a sese po mnogo zakoni*” calchiată din latină sau italiană, substantivul *zakoni* poate fi în loc. sing. *po zakoni*⁴⁹ sau în acuz. pl.

Nominativul, acuz. și voc. pl. este folosit în majoritatea cazurilor în *-i* alături de subst. teme tari, cit și la cele de temă moale: *děmuni* (2/5) „demoni”; *ljudi* (2/7) „oamenii”; „*glumci*” (2/11) „comedianții”; *podlastnici* „oameni josnici” (2/14), dar și în *-e podlastice* (2/11 și 21) *za anjele* (2/6 „drept îngeri”. Genit. în *-ov*: *od cinov dusevъ* „de fapte sufletești”. În vocativ: *A, nevolnici* (2/3)⁵⁰ „Vai, sârmanii”. Locativul pl. este atestat în *-eh*: *v zledehъ* (2/17) „întru răutăți”, așa cum era din sec. al XIII-lea⁵¹.

Instrumentalul este atestat o singură dată în *-imi* de la adjectivul substantival *sveti*: *se roti svetimi rajs kimi* „se jură pe sfinții din rai” (4/19).

Nominativul și acuz. sing. al subst., neutre este în *-o*, *-e* și *-ie*: *svidočastvo* (3/3,7; 4/10) „mărturie”; în *-o* se folosesc ca substantive și adjective în forma nominală *-dobro* (1/2,12; 2/2) „binele”. Același adj. este atestat și articulat în *-e*, dar tot ca subst. *dobroe isto* (2/9) „binele însuși”. Sau... *rešti vekše zlo* (2/8) „să spună un rău mai mare”.

Același subst. *umilenie* (2/4) este atestat și cu *-n* tare *drži za dobro umilene* (2/2) „consideră umilința ca bine”.

Genitivul sing. e atestat numai de la subst. *umilenie*: *o tainim ěinom umileně* (1/20) „după fapta tainică a umilinței”. Tot așa este redat grafic și nom. pl. *stvoreně* — adică *stvorenia*: *a ne stvoreně ka su* (4/12) „dar nu creaturile care sînt...”

Dativul singular în *-ju*: *k potvr' jenju* (4/9) „spre întărire”.

Instrumentalul sing. e atestat în *-omъ* de la temele tari *-o*: *veličastvom* „cu mărirea”; și în *-emъ* de la temele moi: *roti se... slnъemъ* „să se jure pe soare”.

Interesant este genit. cu rol de acuz. pl. de la subst. temă cons. *-t*: *diet'a = dītъ: ke doe niħъ dītъ* (2/15) „care alăptează pe copii lor”.

Acuzativul pl. este obișnuit în *-a* de la temele *-o*: *v tašta zla* (4/13) „întru toate răutățile”.

Instrumentalul pl. de la adjectivele substantivate ca *blago* este obișnuit în *-imi*: *blagimi* (1/4) „cu averile”. Dar inst. subst. în temă *-o* este folosit în forma arhaică, în *-i*: *i svojimi bogatastvi* (1/6) „și cu bogățiile lor”. Instrumentalul pl. în *-i* este atestat și în cel mai vechi breviar și în vechile lecționare⁵².

⁴⁹ În insula Kvarner și în unele dialecte din Istria de Vest se păstrează loc. sing. masc. și fem. în *-i* și *-e*. A. Belić, *Чакмацкоје: tn Народн. Енциклоп.* II, p. 935.

⁵⁰ În dialectul cecavian din insula Kvarner la Hovi, genit. pl. are *-ih*, ca în loc.: *susedih, krovih, kostih, ocih*. A. Belić, *Српскохрватски јез.* p. 399 și *Заметку no*... p. 216, 229–231.

⁵¹ A. Belić, *Историја српскохрватског језика*, Belgrad, 1963, p. 71.

⁵² I. Vais, *Nejstariji breviār*... p. 20 dă: *s gresi* „cu păcatele etc.. M. Reșetar, *Pri-morski lekcionar: s glasi*, dar și *glasrai*” cu glasurile”.

Instrumentalul pl. în *-i*, atestat în Ms. acesta atît la subst. neut., cît și la cele fem. poate fi un arhaism, pentru că *-mi* s-a generalizat spre sfîrșitul sec. al XV-lea.

Unificarea *dat.* cu *loc.* și *instr.* la pl. s-a produs tîrziu în dialectul ștocavian, spre sfîrșitul sec. al XV-lea.⁵³

Dialectul ceacavian păstrează mai bine vechea flexiune, fără influența temelor moi asupra celor tari etc.

În unele graiuri ceacaviene ca în insulele Kvarner, la Novi, se păstrează pînă azi instr. pl. în *-i*: *susedi*, *krovi* „cu vecinii”, cu „adăposturile”.

Instrumentalul în *-i* fără terminație poate fi și o influență a limbii romîne sau italiene ca în Tolici și Dubașnița din insulele Kvarner⁵⁴. Vechiul instr. pl în *-i* ca și cel fem. sing. în *-ov*: *glavovъ*, *glumovъ*, precum și alte caracteristici sînt indicații prețioase pentru datarea și localizarea operei din care fac parte și fragmentele din Ms. studiat. Pentru aceasta, însă, este nevoie să analizăm limba întregii opere în aceeași versiune, nu într-una mai tîrzie.

Adjectivul

Adjectivele folosite în acest manuscris păstrează numeroase forme nominale la toate genurile.

Afară de cazul *put' pakleni* (2/21–22) „calea iadului” — toate celelalte forme atestate de la adj. fem. sînt nominale. Adjectivul *pakleni* este atestat în vechile lecionare: *vrata paklena*⁵⁵.

Astfel în nom. sing.: *velika rič*, *računna i istinna* (3/5–6) „o vorbă mare; socotită și sigură; *rič... ista* (3/22) „vorbă sigură”; și *slavna mati* (3/9) „slăvita mamă”.

În genit. sing. este atestată tot forma subst. cu dezinența *-e* caracteristică sîrbocroatei pentru genit. subst. și adj. fem. și aceasta din cele mai vechi timpuri. Această dezinență s-a răspîndit de la temele tari și la cele moi. Ex.: *od lude rote* (3/19) „de jurămîntul nebunesc”.

Acuzativul sing.: *nevešte višnju istinu* (4/10) „neștiind adevărul mai înalt”. Interesant este vechiul instr. în *-ov* ca și la subst.: *s svoev lipov glumov* (2/17) „cu petrecerea lor frumoasă”. Acest instrumental caracterizează dialectul ceacavian și ștocavian pînă în sec. XIII-lea, cînd *-омъ>омъ* (4/18)⁵⁶. La nom. și acuz. pl. este atestată o altă formă

⁵³ A. Belić, *Чакавски диалект и Народн. енциклопедија*, 1075 și 1077 și I. Milčetić, *Чакавщина кварнерских отока*, p. 115.

Daničić, o.c., p. 116–119, unde arată că unificarea pe alocuri s-a făcut la *-i*: *зуби*, *копи*, *јунаци*... — ca în dialectul ștocavian din Dalmația. În general după sec. XVII-lea unificarea acestor trei cazuri s-a făcut în *-ma* sub influența dualului. A. Belić, *Заметки*... p. 229–231.

⁵⁴ Este aici și satul Vlasiei. I. Milčetić ne relatează că spre sfîrșitul sec. XIX-lea un romîn spunea: „că acasă cu femeia vorbește romînește”. I. Milčetić, *Чакав. кварн. отока*... p. 122–125.

⁵⁵ M. Rešetar, *Lekcionar*... n. 136, p. 186.

⁵⁶ I. Milčetić, *Prilozi za literarnich hrvatsko — glagol. spom.*, Starine, XXXIII, 1890, p. 54 u.

svešte riči (4/18) „vorbele sfinte” și altădată cu adj. pos. în -j: *Podlastnici su dojke đevle* (2/14) „Oamenii josnici sînt doicile diavolului”.

Adjectivele masculine au în majoritate forme compuse: nom. sing. masc. este atestat *sveti*; *Sveti Bernard* (2/3 și 6), care pare o forma contrasă *svetyj*, sau este forma necontrasă dar redată așa din cauză că în ortografia glagolitică de redacție sîrbocroată nu este folosită niciodată litera *î* eventual *ѣ*. Forma necontrasă ar fi putut fi, însă redată cu doi de *i*: *svetii*.

Un alt caz pe care I. Milčetić îl consideră forma compusă a adjectivului în nom. masc. sing. ar fi *radii* „cel bucuros, bucurosul” din propoziția: *skrozi to da medvid pride radii* (2/19—20) „pentru aceea că ursul să vină bucurosul”²². I. Milčetić a considerat pe *radii* adjectiv pentru că în manuscrisul Ivančić este scris împreună *radi* cu *i* ca și în versiunea noastră. Dar cum am văzut la particularitățile paleografice și ortografice scrisul este aproape continuu, în întregime. De aceea noi considerăm că *radi* este mai degrabă conjuncția cauzală „pentru, din cauză” iar *i* este forma veche scurtată a pronumelui de persoana a III-a singular masculin *jь*, -*ego*- și reprezintă substantivul „miere” de care este vorba în frază pe care noi o transcriem și o traducem astfel:

„*Lovci gda hote zalešti medvidu, polivaju medomъ po puti skrozi to da medvid' pride radi i*” (2/18—20): „Vînătorii, cînd vor să atragă ursul, îi stropesc calea cu miere pentru ca ursul să vină pentru „ea” (miere). Credem că este mai justă această interpretare și pentru că adj. *rad*, -*a o* și-a păstrat forma nominală în toate limbile slave. Așa este folosit chiar în acest text la nom. pl. *ni su veliko radi* „nu sînt prea bucuroși” (1/18). De fapt nici topica nu este cea firească limbilor slave, după care adjectivul stă, de obicei, înaintea substantivului. În topica tratatului se simte însă puternic influența originalului latin sau italian.⁵⁷

La singular adjectivele masculine mai sînt atestate la instr. tot în forma compusă: *tajnimъ činomъ* (1/19) „după fapta cea tainică”; *ělnimъ zakonomъ* (1/20) „după legea rea”; *roti se... namišlenimъ zakonomъ* (4/14) „se jură pe o lege gîndită, închipuită”; *se roti ludimъ zakonomъ* (3/10—11) „se jură pe o lege nebună”. Sau... *se roti onimъ slavnimъ gospodnomъ* (4/17) „se jură pe acel slăvit domn”...

La plural este atestat nom. în -i în 6 cazuri: *mili* (1/4) „iubitori, scumpi”; *podobni* (1/1) „asemănători”; *hitri* (1/17) „vicleni”; *radi* (1/18) „bucuroși” și *zli i grišnici* (1/21) „sînt răi și păcătoși”.

Interesantă este forma de acuz. în -e în loc de -i: *ělovikъ drži za dobre* „ca omul să se considere ca bun” (2/2,7), iar altădată în aceeași construcție și pe aceeași pagină este folosită prepoziția *za* cu genitivul: *drži... za dobrihъ* (2/2). Dativul pl. este atestat într-un singur caz cerut de verbul *pristoiti*: *Sa grihъ pristoi vlastimъ zakonomъ...* (2/10). „Acest păcat convine (este specific) legilor proprii...”

Instrumentalul plural este folosit tot în forma compusă: *Kada se ělovikъ roti svetimi rajskimi...* (4/19—20) „Cînd omul se jură pe sfinții din rai...”.

⁵⁷ Construcția veche era *ego radi* dar de la un timp *radi* s-a folosit și urmat de acuzativ.

Adjectivele neutre sînt folosite atît în forma nominală cît și în cea compusă: *dobro* (2/2) și *dobroe* (2/9) „binele”.

Este folosit odată comparativul de la adjectivul *velki*: *vekše zlo* (2/8) „un rău mai mare”.

Adjectivele posesive sînt folosite: odată cele în *-ja*: *svidočastvom božim* (3/3) „în mărturia lui Dumnezeu”. Altă dată este folosit adj. pos. în *-ov, -ova, -ovo* dar sub forma *ev*, fiindcă sufixul urmează după o consoană moale: *o(+)* *cinov* *dušev* (4/6) „de faptele sufletești”. Se știe că adjectivele posesive în *-ov* își păstrează aproape integral declinarea nominală.

Pronumele

Pronumele prezintă numeroase forme caracteristice dialectului ceacavian.

Astfel, dintre pronumele *personale* sînt folosite numai formele pronumelui de pers. III-a așa cum cerea natura și stilul unui tratat moralo-ascetic. Aceste pronume se referă de obicei la „om” și la „oameni”, în general, cărora autorul le dă diferite învățăminte sau îi critică. La singular remarcăm forma de acuz. genit. masc. *ga*, caracteristică limbii sîrbocroate în locul vechei forme *go* „pe el”: *za ki su ga ljubili* (4/22) „pentru cei care l-au iubit...”. În cazul *radi i* „pentru ei” pare să fie folosită vechea formă a acestui pronume *jъ*. Formele enclitice de pronume ca *ga, mu, je* sînt străvechi în sîrbocroată⁵⁸.

La plural sînt folosite următoarele forme: nom. masc. *-oni* „ei”: *ține oni* (1/14) „fac ei”. Genitiv — acuzativul *nihъ*: *nihъ ditъ doe i cine nihъ usnuti* (2/15) „alăptează pe copiii lor și-i fac să adoarmă...” Caracteristică este forma *-e* care înlocuiește substantive masculine și neutre în acuz. pl. *ki ee stvoril* „care i-a creat” (4/21); *vse e meštu na vitar* (1/2) „toate le aruncă în vînt”; *da e človikъ hvali* (1/18 și 2/13) „ca omul să-i laude”; dat. în *-imъ* „lor: *da bi imъ rekabъ* (2/8 și 13) „ca să le spună”; *človik im nese* „omul le aduce...” La loc. se folosește aceeași formă de genit.: *e o nih* „este despre aceia...” Sau: *v nih* (4/21—22) „întru ei”.

Pronumele interogativ-relativ *čto* sau *što* „ce, ceea ce” este folosit în formele caracteristice dialectului ceacavian: *čbъča* după care i s-a dat și denumirea: *neveštъ ono ča sami čine ili govore* (1/16—17) „neștiind aceea ce ei înșiși fac sau vorbesc...” Sau: *potvrđiti ono ča govori svidočastvomъ božimъ* (3/3—4) „să confirme ceea ce spune în mărturia lui Dumnezeu”.

Tot atît de caracteristică este și forma de genit. sing. *česa*: *obešta od česa nevi* (4/2) „promite despre ceea ce nu știe...” Sau: *za ono od česa se človikъ pošli i pokae* (3/13—14) „pentru aceea pentru care omul apoi se și pocăiește”. Forma de genit. *česa* este caracteristică dialectului

⁵⁸ S-au format înaintea sec. al X-lea. Pronumele *ga* și *mu* se găsesc în cele mai vechi texte ceacaviene și štocaviene. A. Belić, *Историја...* I. p. 110 și *Чакавски диалект*, în *Народн. енциклоп.* IV. p. 933.

ceacavian. În limba de cultură din sec. XIV—XVI-lea se folosește alături de *cega*⁵⁹.

Caracteristic limbii sîrbocroate este de asemenea pronumele relativ *ki, ka, ko* „care, cine”, folosit deci ca pronumele *ktorý -a, -e* — sau rusescul *который, ая, -ое*. Caracteristic este că are numai forme scurte ca și dialectul ceacavian. Nom. sing. masc. *ki*: *da se roti gospodnomъ ki ee stavoril i ki prebiva v nih...* (4/21) „să se jure pe Domnul care i-a creat și care sălășluiește într-o ei”. Sau: *se roti ognemъ ki žeže* (4/5) „pe focul care arde...” Genit. sing. masc. *koga*: *sa roti... gospodnomъ koga su svešte riči* (4/17) „se jură... pe Domnul ale căruia sînt vorbele sfinte”.

Koga „cujus, quae cumque” este folosit în vechiul Blagdanar⁶⁰.

La plural nom. și acuz. masc. și fem. este folosită forma *ki*: *ljudi...* *ki se hvastaju* (1/3,9) *ki sramuju* (1/13), „oameni care se laudă...” „care se rușinează”, fem. ... *svešte riči ki su onde pisane* (4/18) vorbele sfinte, care sînt scrise aci”.

La nom. sing. fem. *ka*: *zvati... istinu ka e učinila vse* (4/11) „să invoce adevărul care a făcut totul”; *k kukavici ka neumi peti...* (1/7) „cucului care nu știe să cînte”; în dialectul ceacavian din insulele Kvrner: *ka žena*⁶¹; genit. sing.: *za ričb od koe* (3/20—21) „pentru o vorbă despre care”... Deosebit de importantă este forma contrasă de acuz. sing. *ku kuju*: *imъ nese častku ku kuju* (4/14—15) „le aduce o parte pe care...” Sau: ... *ili v ričb ku nemore čuvati* (3/15) sau „într-o vorbă pe care nu o poate păstra...”

La instr. pl. *kimi*: *ili kimi ljubo takimi podobštinami* (4/7) „sau pe oricare altfel de lucruri asemănătoare acestora”. Aci *kimi* capătă un sens de pronume nehotărît dat de *ljubo*.

Formele genului neutru folosite de la acest pronume sînt la nom. sing. *-ko*: *slnce... ko sviti* (4/4) „soarele care luminează”; nom. și acuz. pl. *ka*: *stvorenje ka su* (4/12) „creaturile care sînt...” ... *blagimi ka imaju* (1/4) „cu averile pe care le au”.

Formele contrase *ki, ka, ko, koga, ku*, caracterizează dialectul ceacavian⁶².

Caracteristică este de asemenea forma *začb* „quia”: *toga čišta da bi e človikъ hvalil začb*⁶³ *slobodnie govori človikъ za drugoga nego za se* (2/11—13) „pentru aceea ca omul să-i laude, fiindcă omul vorbește mai liber despre (pentru) altul, decît despre (pentru) sine”.

Dintre pronumele demonstrative prezintă forme caracteristice: *tb, ta, to* „aceasta” în genit. sing. masc. și neutru *toga* (1/22, 2/11); *on, ona, ono* „acela” tot în genit. sing. masc. și neut. *onoga i onoga* (1/11—12) „și să omoare pe acela și pe acela”. Sau în instr. sing.: *za timb* (3/10) „după (pentru) aceea cînd...”. Frecvență mai mare au

⁵⁹ M. Rešetar, *Primorski leksionari...* kn 136 p. 148. A. Belić, *Историја...* I, p. 118, și p. 127.

⁶⁰ A. Belić, *Историја српскохрватск. језика*, I, 1962, p. 119.

⁶¹ Milčević, *Чакавщина кварн. отока* în *Rad. Jugoslav. Akad. zu. ium.* kn. 121, Zagreb, 1893, p. 115.

⁶² A. Belić, *Историја српскохрватск. језика* I, p. 128.

⁶³ A. Belić, *Чакав. диалект*, în *Нар. Енцикл.* p. 933 citează: *ča, česa, začb*.

formele genului neutru din cauza sensului lor mai general, mai nehotărât — *nev'st's ono* (1/16) „neștiind aceea ce...” Se folosește și în opoziție cu *ovo*: *učiniti ovo i ono* (1/9–10) „să facă pe aceasta și pe aceea”. Instr. sing. masc. ... *rotiti se onim's slavnim's gospodnom's* (4/16) „să se jure pe acel slăvit domn...” Aceeași formă este și la dat. pl. masc. și neut. Deosebirea se face prin context: *Sa grih's pristoj vlaštim's zakonom's ki onim's ki ištu...* (2/9–10) — „acest păcat convine legilor proprii ca aceloră pe care le caută...”

Pronumele *st's, sja, sje* „acesta” este folosit în forma caracteristică sirbocroată *sa<st's* „acesta”; *Sa grih's* (1/3 și 3/9) „acest păcat” — și neut. nom. sing. *se*: *Se umilenie* (2/4) „această umilință”.

Pronumele *tak's -a, -o* și *takov's, -a, -o*, sînt folosite ca atribute. Genit. pl.: *od taki'h govori sveti Bernard's* (2/2–3) „despre acest fel (de oameni) vorbește sfîntul Bernard”. Sau Instr. pl. fem. *takimi podobštinami* (4/7) „despre asemănări de acest fel”.

Pronumele *takov's* este folosit: în nom. pl. masc. *Kada se takovi ljudi gade* (2/7) „Cînd astfel de oameni se ceartă...”; și în acuz. sing. fem.: *Tak'vu rotu nima človik's držati* (3/16–17) „omul nu trebuie să țină un astfel de jurămint...”

Takov's este folosit și ca pronume împreună cu alt pronume demonstrativ caracteristic dialectului ceacavian *ot, ota, oto* „hic, haec, hoc”⁶⁴. *Takovu i otu brani i.* (4/8). Forma *otu* în dialectul ceacavian din Dubașnița — insulele Kvarner — este instr. sing. fem.: *z otu goličiču* „cum hac puella” = cu această fetiță. În cazul citat din textul nostru este mai degrabă acuz. sing.

Pronumele posesiv *svoj, -a, -e* este folosit numai la pers. a III-a instr. sing. și pl. Interesant este la fem. forma *svoev's* „a sa”; *svoev's lipov's glumov's* (2/16–17) „cu petrecerea lor frumoasă”; *svoev's glavov's* „pe capul lor”. Singular masc. *svojim's* și plural toate genurile: *s svojimi bogatastvi hrabrosti* (1/5–6) *pisni* (2/16) „cu bogățiile lor, cu isprăvile lor și cu cîntecele lor”...

Remarcabilă este forma *nega* specifică limbii sirbocroate pri *-ga* — și care se folosește ca pronume posesiv de pers. III-a, masc. sing. în locul vechiului pronume *svoj*: *nega slova mati* (3/8–9) „slăvită lui mamă”. Sau: *nega anjeli* (3/9) „îngerii lui”, *začb* „quia” caracterizează dialectul ceacavian⁶⁵.

Din radicalul *ča* s-au format în ceacaviană: *čakoli čine* „oricît de mult fac” (1/14). Sau *vse čakolie* (4/12) „toate oricît de multe”. Are sens de pronume cantitativ, nehotărît. În aceeași expresie și în altele se folosește ca pronume nehotărît *v's, -a, -e*, dar în forma veche, păstrată în dialectul ceacavian nu cu metateza *sav, sva, sve* caracteristică sirbocroatei. În manuscrisul 1: *v' vsih' zledeh's* (2/17) „întru toate răutățile”; *v'se* (1/14) „total”: *v'se dobro* (1/2) „tot binele”.

Pronumele nehotărît *drug's, -a, -o* „altul” este folosit cu terminația *-ga* în cazul genit. sing. masc. și neut.: *za drugoga* (2/13) „pentru altul”.

⁶⁴ I. Milčević, *Cakašcina kvarnerskih otoka* p. 115.

⁶⁵ *začb* este atestat în vechiul Blagdanar.

Acest *-ga* se întâlnește și la adjective și caracterizează sîrbocroata în general.

Pronumele nehotărît *niște* pronunțat probabil *nišće* „nihil” — nimic — este de asemenea caracteristic dialectului ceacavian⁶⁶, în care se folosește și *ništ... za to da ni niște za dobro držano* (1/15) „pentru aceea că nimic să nu fie considerat ca bun”. Pronumele *nišće* este curent în graiul din insula Silbe⁶⁷.

Cu sens general nehotărît se folosesc și formele genului neutru de la pronumele demonstrative, *to, ono, ovo*. Dintre acestea *to* introduce uneori propoziții finale: *za to da* „pentru aceea că...” (1/15) sau chiar în concluzive ca în limba rusă.

*

Dintre *pronumele reflexive* cel mai frecvent este *se<se*, care se folosește cu verbul pentru exprimarea diatezei reflexive: *se roti* (3/12) „se jură” (8 atestări) sau *rotiti se* (3/1) „că se jură”; *mastiti se* (1/11) „se răsbună”; *oni se prave dĕmuni* (2/4—5) „ei se prefac demoni”.

Pronumele *se* este folosit și singur cu sensul de „sine” — *govori za se* „vorbește despre sine”. În loc. sing. este folosit în forma cu icavism: *o sebi* (1/8) „despre sine”. Alteori însă este folosit sub forma întărită cu *sami* și fără icavism: *sami sebe* (1/14) „pe sine însuși”.

Pronumele *sam* este folosit în dativ singular masculin în *-emu* ca în limbile slave de apus, nu *-omu* ca în cele de răsărit: *samemu bogu* (4/15) „lui Dumnezeu însuși”.

Dintre numerele este atestat *edno* — nom. acuz. sing. *ni edno dobro ne ċine* — „și nu fac nici un bine” — și formele de pronume nehotărîte cantitativ menționate *toliko, ċakolie*, etc.

Verbul

Formele verbale sînt folosite în majoritate la pers. a III-a sing. și pl., modul indicativ, condițional și potențial. Formele de la modul indicativ, condițional și potențial. Formele de la modul indicativ sînt fără *-ti*, care în sîrbocroată a căzut încă de prin secolul al XIII-lea, sau din epoca unității celor trei dialecte: ceacavian, ștocavian și caicavian⁶⁸. Ex. *hvali* (2/1) „el laudă”; *drži* (2/5—6) „el ține”, *govori* (2/13) „el vorbește”, *leže* (1/6) „el arde”, *ima* (3/17) „el are”, sau „trebuie”. Vechea terminație *-ti* s-a păstrat doar în trei cazuri la sing.: *ni stanoviti* (3/21 și 4/1) „nu stabilește”; *nesti* (3/1—6) „nu este”, „nu trebuie să”. Forma afirmativă a acestui verb este scrisă prescurtat în toate cele 9 cazuri: *e, esti*. Formele cu terminația *-ti* sînt arhaisme dialectale sau se explică printr-o influență a slavei vechi.

Terminațiile persoanei a III-a plural sînt: *-e, -u* și *-ju*: *ċine* (1/2) „ei fac”; *doe* (2/15) „ei mulg”; *ištu* (2/10) „ei caută”; *pomažu* (2/21) „ei ung”.

⁶⁶ I. Belić, *Чакавски диалект* In *Народ Енциклоп.* IV, p. 933.

⁶⁷ I. Milčetić, *Čakavščina Kvarnerskih otoka*, Rad. Jugoslav. Akad. za i. um. 121 Zagreb, 1893, p. 115.

⁶⁸ A. Belić, *Чакавски диалект*, In *Народ Енциклоп.* p. 932.

Unele verbe perfective la prezent au sens de viitor ca în limbile slave de răsărit și de apus. Aceasta caracterizează dialectul ceacavian. În celelalte dialecte ale sîrbocroatei și în limbile slave de sud, în general, verbele perfective în forma de prezent au sens tot de prezent. Viitorul lor se exprimă descriptiv cu forme de la verbul *hošć* și *bodq* ca și de la verbele imperfective⁶⁹. Sensul de viitor al verbelor perfective, în Mss. acesta este mai expresiv în propozițiile finale introduse cu particula „da”: *Lovci, gda hote zalešti medvidu polivaju medomî po puti skrozito da medvidi pride radi i* — „vînătorii, cînd vor să atragă ursul stropesc calea cu miere pentru ca ursul să vină după ea (bucuros). Sensul e că ursul *va veni* (pride) după miere”. Sau: *On li sagriša pokolē ni stanovitî* (3/22; 4/1).

Timpul trecut este exprimat prin perfect, deoarece în dialectul ceacavian aoristul și imperfectul au dispărut⁷⁰. Aceasta înseamnă că în dialectul ceacavian aspectul verbal este mai evoluat decît în dialectul ceacavian și ștocavian. Altfel nu ar fi fost posibil ca participiul în -l al verbelor perfective să exprime acțiunea aoristului, iar același participiu în -l al verbelor imperfective să exprime acțiunea imperfectului. Procesul acesta, ca și exprimarea viitorului, s-a petrecut de fapt în toate limbile slave de răsărit și de apus. În textul nostru perfectul e exprimat numai în trei cazuri descriptiv cu *e* (*esti*): *ka e ućinila i stvorila...* (4/11) „care a făcut și a creat”. Ambele verbe sînt perfective prefixate: *ućiniti* și *stvoriti*. Ultimul e atestat și la masc.: *Ki e stvoril* (4/21) „care a creat”. Altădată — pînă în sec. al XIII-lea s-ar fi folosit aci aoristul.

Forma descriptivă a perfectului e atestată și la plural: *Ki su ga ljubili i slavili* (4/22) „care l-au iubit și l-au slăvit”.

O altă caracteristică a sistemului verbal în dialectul ceacavian este frecvența întrebuintare a condiționalului și potențialului cu *bim*, *bi...* plus participiul trecut al verbului de conjugat, sau infinitivul. În manuscrisul discutat, acest mod este folosit în cinci cazuri: *ne bi im mogal rešti* (2/8) „nu ar putea să le spună”. Alteori acest mod e precedat de particula *da* și exprimă propoziții finale: *da bi im rekal* (1/9) „ca să le spună”, sau: *da bi e ělovik hvalil* (7/11—12) „ca omul să-l laude”. În cele mai noi tratate se menționează: *pogodbeni naćin* — condițional dar cu sens final. În dialectul ceacavian el s-a dezvoltat din cele mai vechi timpuri, mai ales ca un prezumtiv al II-lea: *Ki ne bil bi veroval* „care nu ar fi crezut”⁷¹.

Participiul prezent activ e folosit ca în dialectul ceacavian în -i și -e: *nevěšti* — *nevěšte* (3/2—3) „neștiind”.

⁶⁹ A. Belić ilustrează aceasta prin exemple ca: „*kad dodžeš, dodži ću i ja* — „cînd vei veni tu, voi veni (vreau să viu) și eu”. *Исчопују српскохрватскога* jez. II. Belgrad, 1962, p. 150 u.

⁷⁰ În vechile monumente de limbă din sec. XIV—XV-lea și în unele graiuri se păstrează doar unele resturi de aorist și imperfect la pers. III-a.

⁷¹ A. Belić, *Исчопују српскохрватск.* jez. II, 1962, p. 87, dă ex. din Marulić *Onoj dile majka mila da bi bila ne rodila, vele bi mu bole bilo*. „Dacă scumpa mamă nu ar fi născut acel copil, cu mult mai bine i-ar fi fost”. Sau p. 168—178 — Potențialul; și la p. 182 unde expune sensurile potențialului.

Participiul activ perfect al II-lea păstrează pe -l ca în dialectul ceacavian: *stvoril* (4/20), *hvalil* (2/12), sau cu un *a* eufonic (ca și în cazuri ca: *vitř -vitar*); *mogl -mogal* (2/8) *rekl -rekal* (2/9).

Acest participiu e folosit și la masc. plural: *ljubili i slavili* (4/22). La fem. *učinila i stvorila...* (4/11).

Participiul trecut pasiv neutru: *držano*.

Supinul nu este atestat deși în dialectul ceacavian există cu vechile lui funcții. De fapt supinul se folosea alături de infinitiv și în aceeași formă ⁷².

Infinitivul este folosit în vreo 20 de cazuri, păstrându-și vechea terminație în -ti: *rotiti se*, *pomaknuti*, *zvati*, *splniti* etc.... Păstrarea infinitivului în -ti este în Ms. acesta un arhaism din dialectul ceacavian și ștocavian, sau o influență a slavei vechi. În textele vechi sîrbocroate infinitivul fără -i începe să se întrebuițeze din sec. al XIV-lea.

Dialectismele, arhaismele și celelalte particularități morfologice relevate prin analiza noastră ne-au dus la aceeași concluzie ca și particularitățile fonetice și paleografice, că opera din care face parte manuscrisul analizat este scrisă în sîrbocroată și anume în dialectul ceacavian-icavian probabil spre finele sec. al XIV-lea cu slabe influențe ale limbii slave vechi.

Particularități în sintaxă, topică și stil

În manuscrisul analizat constatăm că s-au transpus unele construcții din originalul latin sau italian. De aceea sensul nu este întotdeauna limpede și stilul e pe alocuri congruent. Autorul a urmărit să fie, cît mai simplu și mai explicit, pentru ca tratatul său să fie accesibil unor mase de cititori cît mai largi. Opera poate fi și o compilație, în care autorul nu a scăpat de pecetea romanității.

1. Astfel exprimarea *subiectului* prin infinitiv se face printr-o construcție neobișnuită în limba sîrbocroată: *Treti zakon est o nih ki se hrastaju da ote učiniti ovo i ono...* (1/8/9) — „a călca legea este a aceloră, care se laudă că vor să facă aceea și cealaltă... În italiană fraza aceasta e: *Desconoscere la lege e di quel che si vandano voliano fare...*

2. *Atributul* este exprimat de obicei prin adjective și stă înaintea substantivului pe care-l determină: *sveti Bernard* (2/2) „sfîntul Bernard”; *ĕlnim zakon* (1/20) „legilor rele”: *od lude rote* (3/19) „de jurămint nebunesc”.

Sub influența romanică, unele adjective posesive stau după substantivul pe care-l determină: *dojke đevle* (2/14) „doicele diavolului”; sau: *la via del inferno = put* *pakleni* (2/21—22) „calea iadului”; *svidočastrom božim* (3/4) „în mărturia lui Dumnezeu”; *de fatti del animo = od ĕinov dušev* (4/6) „de faptele sufletești”; *svetimi rajskimi* (4/19—20) „pe sfinții din rai”, etc.

În limba latină și italiană aceste adjective sînt exprimate prin substantive în genit. și stau după substantivul pe care-l determină. În

⁷² Ex: idō kupitū — A. Belić, Иемопуја српскохрват. јез. II, p. 801

croată s-au tradus prin adjective posesive, conform spiritului limbilor slave, dar s-a păstrat topica străină.

3. Predicatul este exprimat uneori numai prin participiul prezent activ... ca și în italiană sau latină *i su podobni ko kukavici ka neumi peti nevešte li o sebi...* (1/6—8) „și sînt asemănători cucului, care nu știe să cînte, neștiind cumva despre sine”. Predicativitatea *nevešte* reiese din aceea că el exprimă de fapt o propoziție condițională al cărui sens ipotetic îl dă: „*li*”. „Cucul știe să cînte, numai cînd cîntă despre sine”.

Sens condițional are participiul *nevešt* și în fraza aceasta: ...*are rotiti se nēšt ...nevešt pomaknuti boga na svidočastvo* (3/1—3) „dar nu trebuie să se jure, neștiind (dacă nu știe) să-și apropie pe Dumnezeu la mărturie”.

Lingviștii recunosc calitatea de predicat a acestor participii, care exprimă o latură a însușirii subiectului și o circumstanță a acțiunii predicatului principal. De aceea A. Belić îl numește „ca al doilea predicat al propoziției”⁷³, care lămurește în același timp și subiectul cu care se acordă ca un atribut, dar și predicatul.

Astfel în manuscrisul croato-glagolitic se spune despre anumiți oameni... *i ne umišti vešte nego su* (1/22) „neștiind (care nu știu) mai mult decît sînt” Și în limba italiană aceste participii se traduc cu o propoziție atributivă.

Sensul condițional al acestui participiu și mai ales topica complementului drept înaintea predicatului și a subiectului după predicat face înțelesul dificil și vedește un original străin, ca în fraza următoare: *Are k potvrjeniju istinu nima pomaknuti človik v svidočastvo k potvrjeniju nevešte višnju istinu...* (4/8—10). Sensul acestei fraze devine clar, dacă schimbăm topica în spiritul limbilor slave:

Are človik nima pomaknuti istinu v svidočastvo k potvrjeniju, nevešte višnju istinu... „Și că omul nu trebuie să-și apropie adevărul la mărturie pentru confirmare (neștiind) dacă nu știe adevărul cel prea înalt”...

Neclară și incorectă ne pare fraza cu part. perf. a. 1: *nosiv: človik im nese čast* *ku imati nosiv li samemu bogu* (4/14—15). Mai corect ar fi fost poate: *ku mialb li nositi...* adică „nu le aduce oare omul o parte, pe care ar fi trebuit să o aducă lui Dumnezeu însuși”...

⁷³ A. Belić precizează că acest participiu nu trebuie considerat ca o apozitie a subiectului, că nu exprimă o însușire permanentă a sa, ci una pe care o are în momentul acțiunii predicatului principal. „Un astfel de atribut verbal este foarte apropiat predicatului; de aceea este ca un al doilea predicat... *Takov glagolski pridjev vrlo je blizak predikatu; zato je on kao drugi predikat...* (op. cit., p. 193). Exemplele aduse din limba sîrbocroată veche și contemporană sînt numeroase: *Detle ide plačuci (i plače)...* „Copilul umblă plîngînd (și plînge). Sau cu participiul trecut activ I: *Tako „bivši” se s tobom, tvojih i tebe ubiti imamo (posle smo se tako bili) — „batîndu-ne cu tine astfel, pe ai tăi și pe tine va trebui să vă omorîm”*. Sensul e causal: fiindcă ne-am bătut așa”. (A. Belić, o.c. pag. 196—199). P. Olteanu, *Limba povestirilor slave despre Vlad Tepeș*, Buc. Edit. Acad. R.P.R., 1961, p. 174—182. În *Gramatica limbii romîne*, II, București, 1964 p. 20 o astfel de parte a propoziției e numită element predicativ suplimentar. În ultimul timp unii lingviști slovaci îl numesc predicat logic. (Slovenska reč nr. 4, 1964 p. 239 u.)

Sau: *I ni su vešte zloštu dni* (1/13) „și nu sînt știutori (nu știu) răutatea zilei”. Astfel de predicate sînt cunoscute în toate limbile slave vechi⁷⁴.

În cadrul predicatului nominal numele predicativ stă în nominativ, nu în instrumental, ceea ce confirmă vechimea textului: *i su podobni* (1/7) „și sînt asemănători”.

Verbul *biti* exprimă singur predicatul cînd are sens de „a se găsi, a exista, a trăi”: *Kako e bogъ i naša gospoja i nega anjeli i vsi sveti* (3/8–9) „cum e Dumnezeu și doamna noastră și toți sfinții”. Aci subiectul este multiplu și acordul s-a făcut cu cel mai apropiat: *bogъ*.

Sau: *to e bog a ne stvoreně ka su v tašta zla* (4/12–13) — „acesta este Dumnezeu și nu creaturile, care sînt întru răutățile deșarte”.

Alte predicate și acțiuni sînt exprimate în vreo 28 de cazuri cu ajutorul infinitivului.

Se folosește după verbe ca *biti* „a fi” și „*imati*” „a avea” pentru a exprima sensul de necesitate, de trebuință. Ex.: *ĉlovikъ nima držati* (3/17) „omul nu trebuie să țină”; *ĉlovik ima spovedati i učiniti* (3/17–18) „omul are (trebuie) să se spovedească și să facă”; *ima razumiti* (4/16–17) „trebuie să înțeleagă”. Sau: *rotiti se něstъ* (3/1–2) „nu trebuie să se jure”. Verbul: „a fi” are sensul de „a trebui” și în alte limbi slave.

Infinitivul se folosește și după verbul *hoteti*, dar acesta își păstrează sensul său lexical, nu devine un auxiliar în exprimarea viitorului. *Oni se hvastaju... de hote služiti i mastiti se i biti* (1/10–11), „ei se laudă, că vor să slujească, să se răzbune și să ucidă”... *Oni se hvastaju da ote učiniti ono i ovo* (1/9–10) — „ei se laudă că vor să facă aceea și pe cealaltă”, sau: *Kada lovci hote zalešti medvidu* (2/20) — „cînd vînătorii vor să atragă ursul, deci nu „vor atrage” etc.”⁷⁵

Infinitivul se întrebuițează și după alte verbe: *Ki sramuju hvaliti* (1/14), „care se rușinează să se laude”, sau după semiauxiliare modale ca *směti* „a îndrăzni” și *mošti* — „a putea”. *Oni nesmiju rešti* (1/18–19) „ei nu îndrăznesc să spună”; *ĉlovikъ smi zvati* (3/6) „omul îndrăznește să spună”. Ori (*ĉlovekъ nemože čuvati — ili držati* (3/15) „omul nu poate să păstreze sau să țină”.

⁷⁴ Folosirea predicativă a participiului cu verbul „a fi” există și în limba romină veche calchiată din slavă, greacă etc. „*erau stînd picioarele tale; erau ca oile rătăcind*” (P. Olteanu, *op. cit.*, p. 176; și *Imperfectul și traducerea lui în textele slavo-romine*, Romanoslavica, III, București, 1958, p. 54).

Fr. Miklosich consideră această construcție ca străină în limbile slave: *bechъ sedešte* gr. ἦσαν καὶ ἔμενον „erau șezînd”. *bъ ūče je* < ἦν διδάσκων αὐτοῦς „era învățîndu-l”. (*Vergleichend Syntax der slawischen Sprachen*, Viena, 1867–1874, p. 822).

A. Belić arată că în calchierea unor expresii izolate nu trebuie să vedem o influență străină. Participiile acestea sînt atribute verbale, cu toate caracteristicile formale de întrebuițare atributului, dar și cu o întrebuițare predicativă. (Memopuja *opisno-izrazn. jez.*, II, p. 195 u.).

⁷⁵ Acesta e modul obișnuit de exprimarea viitorului în sîrbocroată. Unele infinitive pot fi și supine, pentru că în sîrbocroată supinul a început să se întrebuițeze alături de infinitiv. A. Belić, *Memopuja*..., p. 180 și 151.

În câteva cazuri infinitivul se folosește după participiul prezent activ sau după gerunziu. *Nevešt pomaknuti boga na svidočastvo, potvrditi ono ča govori* (3/2—4) — „neștiind să apropie pe Dumnezeu la mărturie, ca să întărească aceea ce vorbește”.

O singură dată este folosit infinitivul verbului *biti* cu *bi*: *mnogo bi i mila biti velika ričb* (3/5) „prea scumpă și mare ar fi vorba. Construcția are în ea ceva forțat probabil din cauza calchierii din originalul latin sau italian.

O influență italiană este în acest manuscris întrebuintarea prepoziției *za* și cu particula *da* în propoziții finale sau directe: *ili za da se človik roti namišleno* (3/19—20) — „sau ca omul să se jure intenționat”.

Prepoziția *za* se folosește și cu infinitivul ⁷⁶.

În exprimarea complementului drept s-a folosit genitivul numai când era vorba de substantivele masculine însuflețite... *i ubiti onoga i onoga* (1/11) — „și să ucidă pe acela și pe acela”. Sau: *...ke nihb ditb doe* (2/15—16) „care alăptează pe copiii lor”. *Lovci gda hote zalešti medvidu* (2/20) „vânătorii când vor să atragă ursul”.

Unele complementele indirecte și mai ales cele circumstanțiale de cauză, sint exprimate prin *od* cu genitivul, care redă construcția *ab* sau *de* cu ablativul din latină, ori prepoziția *di* din italiană ⁷⁷.

De ex.: *obešta od česa nevi* (3/13,4/2) — lat.: *promisit ab quo nesciat*. Sau: *učiniti pokoru od lude rote* (3/18—19) „să facă penitență de jurământul nebun” — (ab jurimento...).

Za ričb od koe ni stanovit (3/20—21) — lat.: *ab qua* „pentru o vorbă despre care nu stabilește”. Sau raportul de cauză: *kada se človikb roti od činov dušev* (4/3—5) „sau când omul se jură pentru fapte sufletești”. Textul devine dificil când *od* se amestecă cu *o*, italianul *di*, lat. *de*.

Ființa sau obiectul pe care se face jurământul se exprimă consecvent în instr.: *ili kada se človikb roti stvorenemb slucemb ...ili ognem ...ili svoevb glavovb* (4/3—5) — „sau când omul se jură pe soarele creat... sau pe foc, sau pe capul său...”.

Tot prin instrumental se exprimă *materia*, *mijlocul* sau *obiectul* prin care se îndeplinește o acțiune: *Lovci polivaju medomb po puti* (3/19) — „vânătorii stropesc cu miere pe cale...”.

Sau: *podlastice pomažu podlizicami put'* (2/21) — „oamenii josnici ung calea cu lingușiri”. Aceiași oameni josnici sint denumiți doicele „diavolului”; *nihb ditb doe i čine nihb usnuti v grisihb s svojmi pisni i s svoev lipovb glumovb* (2/15—16) „alăptează pe copiii lor și-i fac să adoarmă întru păcate cu cîntecele lor și cu petrecerea lor frumoasă”...

Cauza se exprimă și prin prepoziția *za* cu acuz. Prepoziția *v* cu acuz. exprimă modul: *...ili kada se človik roti za ričb ili v ričb* (3/14—15, 20) — „sau când omul se jură pentru o vorbă sau într-o vorbă”. Sau:

⁷⁶ A. Belić consideră că *za* cu infinitivul este o influență a limbii italiene sau germane. „Predlog „za” upotrebljava se sa infinitivom pod uticajem italijanskog (ili nemackog) jezika (Nemopuja, II. p. 186).

⁷⁷ Construcția se găsește în vechile lecționare... *da ne podže od nihb* — lat.: *ne discederet ab eis*.

ili kada se človikъ roti za srdъ (3/9—10) — „dar cînd omul se jură din supărare”.

Prepoziția *v* cu acuz. exprimă și scopul ca și prepoziția *k* cu dat. are *k* potvrđenju istinu nima pomaknuti človikъ v svidočastvo nevešte višnju istinu... (4/8—10) „și că omul nu trebuie să-și apropie adevărul întru mărturie (să-i fie martor) spre confirmare, dacă nu știe adevărul cel prea înalt”.

Prin instrumental se exprimă și modul de acțiune sau de comportare: *i čine o tajnim činomъ umileně člnimъ zakonomъ* (1/19—20) — „și se comportă după fapta tainică a umilinței, după legea cea rea”. Folosirea prepoziției *o* cu instr. este neobișnuită în slavă. Mai corect era ca acest *o* să se înlocuiască cu *od* cu genit. ca în vechile lecționare ⁷⁸.

După negație se folosește tot acuzativul, nu genitivul... *i ni edno dobro ne čine* (1/12) ... „și nu fac nici un bine...”; *da ni nište za dobro držano neveštъ ono ča sami čine* (1/15—16) „ca nimic să nu fie considerat bun, neștiind aceea ce ei înșiși fac...”.

... *ne bi im mogalb človikъ vekše zlo rešti*... (2/8) „nu ar putea omul să le spună un rău mai mare”...; *neveštъ višnju istinu* (4/10—11) „neștiind adevărul cel prea înalt...”.

Comparația se exprimă prin particula *nego* „decît”, care precede al doilea termen din comparație: *ne umišti vešte nego su* (1/22) „nepricipindu-se mai mult decît sint”. Particula *nego* exprimă comparație și între două acțiuni, între două propoziții: *ne bi im mogalb človikъ vekše zlo rešti nego da bi im rekalb dobroe isto* (2/8—9) — „nu ar putea omul să le spună un rău mai mare, decît să le spună binele însuși (singur).

În propoziția: *I ni su vešte zloštu dui* (1/13) putem avea genitiv de comparație fără *od* ca în vechile monumente ale culturii croateccacavene: „și nu sint mai mari, decît răutatea zilei”. Poate fi însă și acuz. sing. masc., fem. „și nu sint cunoscători (nu cunosc) răutatea zilei”.

Caracteristica cea mai de seamă a hipotaxei sînt numeroasele propoziții directe și mai ales finale cu *da*. Acestea reproduc de obicei diferitele propoziții exprimate în limba latină prin *ut* cu conjunctivul.

În Ms. nostru cîteva propoziții introduse cu *da* sint directe... *ki se hvastaju da ote učiniti ovo i ono*... *i da hote služiti* (1/9—10) ... „care se laudă că vor să facă pe aceea și pe cealaltă”... și ca vor să slujească”. Ori: *I diju da su zli i grišnici* (1/21) — „și spun că sint răi și păcătoși”... În italiana: *I dicono di essere*.

To cu *da* se introduce și propoziții indirecte: *i ni su veliko radi da e človik hvali* (1/18) — „și nu sint prea bucuruși ca omul să-i laude”...

Propozițiile directe se introduce și cu *ako*: *človik obešta od česa nevi ako bi e mogal splniti* (4/2—3) — „omul făgăduiește ceea ce nu știe cum l-ar putea îndeplini”.

Unele propoziții finale sînt introduse cu *za to da* —: *I ponižuju vse čakoli čine oni, za to da ni nište za dobro držano* (1/14—16) — „și

⁷⁸ Accasta se înfîșlează mai frecvent în construcțiile pasive: *bi se rečena od ditiču* „era spusă de către copil”. M. Rešetar, *Primorski lekcionari*... kn. 1: G. 1897. p. 188.

înjosese tot ce fac ei, oricît de mult, pentru aceea ca nimic să nu fie considerat ca bun...”.

Acțiunile propozițiilor principale sînt motivate mai expresiv prin finalitatea celor secundare, cu care formează un paralelism de noțiuni opuse: *Oni se prave dĕmuni za to da e ėlovikĕ drži za anjele i ėine se zli za to da e ėlovikĕ drži za dobre* (2/4–7) — „Ei se prefac demoni, pentru aceea ca omul să-i considere drept îngeri și se fac răi pentru aceea ca omul să-i considere drept buni”.

Alteori finalitatea se exprimă prin conjuncția *skrozi* urmată tot de particula *da*: *Lovci... polivaju medomĕ po puti, skrozi to da medvid pride radi i* (2/19–20 și 22) — „vînătorii... ung calea cu miere pentru aceea ca ursul să vină pentru ea”.

Două propoziții finale sînt introduse printr-o formă caracteristică dialectului ceacavian: *toga cišta* (ciĕa) plus particula *da*: ... *i diju da su zli i grišnici... toga cišta da bi e ėlovikĕ skuža...* (1/22–2/1). O astfel de finală este urmată de o propoziție introdusă prin *zaĕb* („quia”), care este o altă caracteristică a dialectului ceacavian.

... *Zakonomĕ ko onimĕ ki ištu glumci i podlaštice toga cišta āa bi e ėlovikĕ hvalil zaĕb slobodnie govori ėlovikĕ za drugoga nego za se* (2/10–14)... — „legilor ca acelea pe care le caută comediantii și oamenii jospnici pentru aceea ca omul să-i laude, fiindcă omul vorbește mai liber despre altul, decît despre sine”.

Tendința moralizatoare a operei a necesitat întrebuintarea a numeroase propoziții *attributive*, care explică și se introduc cu pronumele relativ *ki, ka, ko* în forme scurte caracteristice dialectului ceacavian. Propozițiile temporale se introduc prin adverbele de timp *kada, gda, gdi*. Iată cea mai frecventă propoziție temporară în Ms. nostru urmată de o propoziție relativă introdusă cu pron. *ku*, care e fem. acuz. sing.: ... *Kada se ėlovikĕ roti za riĕb ku nemože ėuvati ili držati bez griha* (3/14–16) — „cînd omul se jură pentru o vorbă... pe care nu o poate păstra sau ține fără de păcat”. Sau: ... *gdi ėlovik smi zvati toliko velika gospodna v svidočastro* (3/5–6) — „cînd omul îndrăznește să cheme întru mărturie un domn așa de mare”...

Sensul acestor propoziții, ca și al celor introduse cu *da* nu e prea departe de sensul unor propoziții principale. Aceasta pentru că paratixa e intrucit-va în contaminare cu hipotaxa. Această situație se păstrează în dialectul ceacavian din insulele Kvarner ⁷⁹.

Influența romanică face ca unele expresii să fie cu totul neobișnuite în slavă și chiar neclare: „*Sa grihĕ pristoj vlaštīmĕ zakonomĕ ko onim ki i tu glumci* (2/9/10)” — „acest păcat convine (e specific) legilor proprii cum (sînt) acelea pe care le caută comediantii... „Iată această frază în italiană: „*Cuesto peccato conviene ale legi particolari ku ali quelle che cercano i comedianti*.”

⁷⁹ Exemplele pe care le dă A. Belić pentru a demonstra această contaminare în dialectul ceacavian din Kvarner, sînt similare celor din Ms. analizat: *Gospodar mu govori da ĕa bi rada za mito*? — „gospodarul îl întreabă ce ar vrea ca recompensă?” A. Belić, *Zamelki*, p. 254.

Construcția devine și mai greoaie, mai eliptică și neobișnuită, când după verbul *pristoiti* nu rumează dativul, cum ar fi trebuit, ci nom. pl. masc. al pronumelui relativ *ki*, care e și subiectul propoziției următoare: *Sa grih pristoj ki se hvastaju blagimi ka imaju* — (1/3) — „acest păcat e specific celor care se laudă cu averile *pe care* le au...”.

Particularitățile sintactice și unele elemente lexicale sînt cea mai puternică dovadă că necunoscutul scriitor croat a tradus sau a prelucrat un original latin, ori italian.

Lexicul

Majoritatea elementelor lexicale din acest manuscris sînt slave comune: *slnce* „soare”, *bog* „Dumnezeu”, *zakon* „lege”, *ljudi* „oameni”, *mat* „mama”, *govoriti* „a vorbi”, *razumiti* „a înțelege”, *stvoriti* „a crea”, *stanoviti* „a stabili”, „a hotări”, *zlo* „rău”, *dobro* „bine”, *za* „pentru” *od* „de la”.

Alte elemente lexicale de natură mai abstractă vădese o slabă influență a slavei bisericești de redacție bulgară: *podobština* „asemănare”, *zlosti* „răutate”, *mošti* „moaște”, *obeštati* „a făgădui” etc.

Mult mai prețioase sînt pentru datarea și localizarea operei precum și a originalului latin-italian, din care face parte fragmentul analizat acele elemente lexicale, care prin specificul lor local caracterizează limba sîrbocroată și chiar dialectul ceacavian.

Astfel ar fi *skuža* (2/1) sau *skuša* (ital. *scusa*, lat. *excusatio*) „scuză, justificare, iertare, lucru neînsemnat, mărunț”. În vechile monumente de cultură ceacaviană devine frecvent pe la sfîrșitul sec. XIV-lea⁸⁰. Este un cuvînt vechi pentru că a pătruns în proverbele poporului”, *svaka skuža ima muža*⁸¹. „Orice lucru neînsemnat își are cauza sa”. E atestat în operele traduse din latină de scriitori ca N. Ranina.⁸² În vechile lecționare există și verbul *skuzati*, frecvent în insulele și pe litoralul croat.

Din original sînt reproduse de asemenea: *děmuni* (2/5) „demoni”, *anjele* (2/9) „îngerii”, *evanjelie* (4/16) *pakleni* „de iad, infernala” lat. *piccula* „păcura” — *što pripada paklu*. În limbile slave de apus este tot „*peklo*” cu aceeași origine latină. În limbile sl. v., slave de sud, răsărit și în bulgară este *кѣлѣ, адѣ* „iad”.⁸³

Rota e un derivat din verbul „*rotiti*” <rot — a face ceva drept. Este mai cunoscut în limbile slave de apus, în rusa veche și slovenă. Este atestat în *Foile Friziene*: ... *v nepravdej rote* „jurămint mincinos” sau: *v krivom rote* „un jurămint strîmb”. O parte din *Foile Friziene* — II, care datează de pe la sfîrșitul sec. XI-lea s-au tradus din germană.

⁸⁰ Rječnik... p. 232.

⁸¹ Vuk Karadžić, *Lexicon serbico-germanico-latinum*, Vindobona, 1852, F. Iveković, I. Broz op. cit., II, p. 419, vol. 64 Zagreb, 1955, p. 382 și 386. Proverbul există în dialectul ceacavian din insulele Kvarner. I. Belić, *Zametki*, p. 266.

⁸² Ex.: Nunc autem *excusationem* non habent de peccato suo, „Sada ncimaju *skuša* od nih griha. *Rječnik*... p. 382.

⁸³ F. Iveković — Ivan Broz op. cit. I, Zagreb, 1901.

De aceea unii slaviști consideră că și *rota* e de origine germană⁸⁴. În Ms. nostru: *Takovu rotu nima človikъ držati* (3/16), „omul nu trebuie să țină un astfel de jurământ”. Sau: *od lude rote* (3/18) „de un jurământ nebunesc”.

Otčina — moșie, ocina = *otčinovъ duševъ* „Pe moșia sufletului”. În limbile slovacă și cehă e „*prisaha*” < psl. prisęga „jurământ”.

Caracteristic sîrbocroatei și apoi dialectului ceacavian sînt substantive ca: *nočište* „conac, loc de dormit”, lat. Mansio⁸⁵.

Blago (1/4) are în sîrbocroată, în general, sensul de „bun, avere, bogăție”, ca și în Ms. studiat. *Kukavica* (1/7) „cuc”. *Gluma* (2/17) „petrecere, distracție, comedie, glumă”. *Glumci* (2/11) „comedianți”.

Zled (*zlijed*) ca „*v zledeh*” (2/17) are în dialectele ceacaviene de răsărit sensul din acest text: rană — rău — răutate⁸⁶.

Dite „copil” prin forma sa este frecvent tot în dialectul ceacavian-icavian de răsărit⁸⁷.

Adjective = *jalni* — „mincinos, invidios, rău, prefăcut”. *člنimb zakonom*“ (1/20). Există și în forma nominală „*jalan*, -a, -o, sau <*jalenъ*, *jalen*. Poate <*jalb* „sterp”. E înregistrat și ca turcism „mincinos, nedrept”⁸⁸ *Lipa* „frumoasă, atrăgătoare”, aleasă”; *lipovъ glumovъ* (2/17) „cu petrecerea lor frumoasă”.

Računna „socotită, chibzuită” (3/6) — e atestată în vechile statute și opere scrise în ceacaviană literară din sec. XIII—XIV-lea⁸⁹.

Ludb, -a, -o „nebun, prostesc” — e atestat în două expresii — *ludimъ zakonom* (3/11) „după o lege nebunească” și *od lude rote* (3/19) „de un jurământ nebunesc”.

Taštadi — <*tašt* — „deșert, zădărnice”.

Am văzut din analiza morfologică de mai înainte că pronumele are cele mai numeroase și mai caracteristice forme ale limbii sîrbocroate și ale dialectului ceacavian: *ča*, *česa*, *čakoli*, *čakolie*, *nište*, *otaj*, *ota*, *otonega*, *ga*, *drugoga*, *ki*, *ka*, *ko* în forme contrase etc.

Dintre verbele folosite în acest manuscris remarcăm: *činiti* „a face”, *rotiti* „a se jura”. Acest verb indică un jurământ verbal spre deosebire de *prisahati*, care indică un jurământ prin punerea mîinii. *Rotiti* este de asemenea mai popular, decît *klięti*, *zaklinati se*. Verbul *rotiti se*, ca și substantivul *rota*, se consideră de unii slaviști ca germanism după cum

⁸⁴ A. V. Isačenko, *Jaruk a pôvod Frizinských pamiatok*, SAVU, Bratislava 1943, p. 13, 26 sau u *spitnih rotah*, p. 61.

⁸⁵ F. Iveković, Ivan Broz, *op. cit.*, I, Zagreb, 1901, p. 816. Vuk Karadžić, *op. cit.*, p. 660.

⁸⁶ „*vulnus*”, — *cris*. Verbul *zlijediti*, „rumpo, offendo, divello” (F. Iveković — Ivan Broz, *op. cit.* p. 836).

⁸⁷ Lexicoanele precizează că în aceste dialecte „*role kazati dite nego dele* — F. Iveković — Ivan Broz *op. cit.* p.

⁸⁸ I. Daničić, *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Ed. Acad. Jugoslave — IV, p. 440, 442.

⁸⁹ În *Regulele Sf. Benedict: računъ vzdali bogu*. Deo reditorum rationem. Sau în „*Zakon Brascina svetoga duha u Baski*” din sec. XV. (Vezi I. Milčetić, *Prilozi k hzv. glag.*, Starine, XXV, 1892, p. 137—151.

am arătat. *Rotiti* se întâlnește și în textele juridice slave din Transilvania. Verbul *diti* există și în limba cehă cu același sens de „a zice”, „a spune”, *i diju da su zli i grešnici* (1/20) „și spun că sînt răi și păcătoși”. Sensul acesta este și în vechiul *Blagdanar* croat unde *diju* traduce lat. *ajent, dicent*⁹⁰.

Pomaknuti „a apropia” (4/9) este un verb, care nu se întâlnește în alte limbi slave⁹¹. *Pristojiti* „a sta bine, a sta lîngă”; *dragati* „a dezmiarda, a iubi”. Cu sensul „a iubi” este și în poezia populară: *Mat i otac mi zaspali a mišdva smo sa dragali* „Mama și tata mi-au dormit, iar noi doi ne-am drăgostit”... „*Dragati* e frecvent în graiul din Policima, unde influența romină este foarte puternică. Cînd dezmiardă copiii cu diminutive spun că îi *dragaju*”⁹².

Gadati „a se certa” (2/7)

Mastiti se < mōstitise „a se răzbuna” (1/11)

Sagrešiti „pecco”⁹³ — a păcătui — *sagriša pokolē ni stanoviti* „păcătuiește, greșește fiindcă nu stabilește”

Zalesti „a atrage” a momi, prinde”.

Vedeti „a ști” e folosit în forma ceacaviană-icaviană: *vim, viš, vi čkb obešta odčesa nevi ako bi ē mogal splniti*. „Omul promite ceva ce nu știe cum ar putea să îndeplinească. Participiile acestui verb sînt folosite sub influența slavei vechi: *nevešti pomaknuti* (3/2) „neștiind să-și apropie”. *Sati, sisati* „a suge” *a sese po mnogo zakoni* (3/11) — „și suge (profită) mult după lege” e o formă dialectală.

Adverbe

Cele mai numeroase *adverbe* sînt cele derivate în -o ca și adjectivele neutre în forma nominală la nom. și acuz. Funcția lor e de obicei modală: *vešti otvoreno* (1/19) „să spui deschis”; *čine krivo* (2/20—3/1) „Făptuiesc „strîmb”; *e bolēznivo* (2/4) „e dureros”; *e pravo ili e krivo* (3/1) „e drept, ori e strîmb”.

Aceeași funcție au și adverbele derivate din pronume: *tako čina* (2/20) „astfel fac” *kako e* (3/8) „cum e”; *mnogo* (3/5) „mult”.

Altele sînt derivate din participii: *se rotī namišleno* (3/20) „se jură intenționat”.

Cu funcție modală cantitativă la comparativ e folosit *vešte* urmat de particula specifică sîrbocroată: *nego* „decît”: *vešte nego su* (1/22) „mai mult decît sînt”. Această particulă se folosește în exprimarea comparativului: *Zač slobodnie govori človik za drugoga nego za se* (2/12—13) „de ce omul vorbește mai liber despre altul decît despre sine”. Adverbele cantitativo-modale în -o servesc la exprimarea descriptivă a superlativului: *zvati toliko velika gospodna* (3/7) „să cheme o domnie atît de mare...

⁹⁰ Sensul de *dicere* reiese clar din traducerea originalului latin: *Hoc quodo dicitum* — este *to ču di*”, „este ceea ce zise. M. Reșetar, *Blagdanar*, p. 176—177.

⁹¹ Daničič, *Rječnik*... II, p. 146.

⁹² I. Milčetič ne mai relatează că ultimul romîn din Policima, satul Bajuna a murit în 1875. El spunea: *Govorio sa ženom rumunski*. „Am vorbit cu soția romînește. (*Čakavščina kvarnerskih oloka*, p. 126—131).

⁹³ Vuk Karadžić, „*Lexicon*”, p. 660.

Sensul superlativ e redat aci popular și mai puternic, decît în cazul cînd ar fi spus „foarte mare”.

Printre adverbele de mod mai este și *znagla* (3/13) care e forma împietrită a genit. sing. cu prepoziția *z* „din grabă”, adică „repede” *skora*. Adverbul *znagla* e mai frecvent în dialectele ceacaviene de vest⁹⁴. Apoi *vidoma* (4/13) „pe văzute”.

Ca adverbe de timp sînt folosite *kada* „cînd”, care se bucură de cea mai largă frecvență fiind atestat în nouă cazuri (2/7; 3/10,14; 4/1,3,13, 15--16, —17—18) apoi *gda* „cînd” atestat în 4 cazuri (2/8; 3/11,12) și *gdi*, un caz: *gdi človikъ smi* (3/6); *ošte* (3/22) „încă”; *pokolě* (3/22 și 4/1) „pînă ce”, dar și „postquam”. Se răspindește mai mult în sec. XV—XVII-lea⁹⁵, și *posli* (3/13) „după”, folosit tot cu *e* și ca și în vechile lecționare.

Caracteristic este adverbul de loc *ondě* „aici” atestat în vechile monumente de limbă sîrbocroată, ca de ex. în lecționare și sub forma *onda* sau cu icavism *ondi*⁹⁶.

Prepozițiile sînt folosite ca și în alte limbi slave cu unele particularități impuse de originalul latin sau din dialectul ceacavian. Astfel avem *bez* „fără” cu genit.: *bez griha* (3/16) „fără de păcat”.

K, ko „spre” cu dat.: *k potvrjeniju* (4/12) „spre întărire, confirmare”; *su podobnii ko kukavici* (1/7) „sînt asemănători cucului”.

Na „spre”, „la” se folosește cu acuz. și exprimă mijlocul — *rotiti se na ričъ* (3/2) „să se jure pe vorbă”. Scopul și locul :: *neveštъ pomaknuboga na svidočastvo* (3/2—3) „neștiind să apropie pe Dumnezeu la mărturie”.

Dirrecția: *Vse e meštu na vitar* (1/2—3) „totul aruncă în vînt”.

O „despre” pe lingă folosirea obișnuită cu loc. *o sebi* (1/8) „despre sine”, e folosită și cu instr. *O tajnimъ činomъ* (1/20) „după — (cu) fapta tainică”. Prepoziția *o* în această construcție reproduce probabil pe *ab* sau *de* cu ablativul din latină — ori *di* din italiană.

De asemenea folosirea frecventă a prepoziției *od* cu genit. care exprimă diferite raporturi de cauză, de relație etc. este tot o influență vădită a originalului latin sau italian: *od česa* (3/13,4/2) „de ceea ce” *spovedati od činov dušev* „să se spovedească pentru (din cauză) faptelor sufletești”. *Od takihъ govori sveti Bernardъ* (1/2—3 „despre aceasta vorbește sfîntul Bernard”.

Od lude rote (3/18—19) „din cauza (pentru) jurămîntul nebun”.

По cu locativul sau dativul exprimă locul, suprafața pe care se desfășoară o acțiune: *Lovci... polivaju medomъ po puti* (8/19). „Vînătorii stropesc cu miere *pe cale*”. Exprimă și mijlocul sau modalitatea acțiunii. *A sese po mnogo zakoni* (3/10) „și sug (profită) mult după lege”.

S „cu” exprimă mijlocul sau instrumentul prin care se efectuează acțiunea. Despre oamenii josnici spune că fac pe copii diavolului să adoarmă

⁹⁴ A. Belić *Чакавски диалект... Народн. Емп.* IV, p. 935.

⁹⁵ Vuk Karadžić, *Lexikon*, p. 136.

⁹⁶ M. Reșetar mai citează ca adverbe frecvente în lecționare și în Blagdanar *posli, kada, pokolě, ondi* (o.c., p. 178), care sînt și în Manuscrisul analizat de noi.

întru păcate". *S svojmi pisni i s'svoev i prvob glumov* (2/10) „prin cîntecele lor și cu petrecerea lor frumoasă”.

În unele graiuri ceacaviene există tendința ca prepoziția „s” să nu se mai folosească în exprimarea instrumentalului de asociație.

V „în, spre” se folosește cu acuzativul și exprimă locul, modul sau scopul: *svidočastvo* (3/6—7,4/10) „întru mărturie” ca să fie martor.

V grisihi (2/16) întru păcate.

V-v'osih zledek (2/17) „întru toate răutățile” — *no — onih — ki*. „întru aceia care”.

Influența străină latină e mai izbitoare în exprimarea modalității prin *v* cu acuz. — *v ričb* — „în (prin) vorbă”.

Za cu acuzativul exprimă cauza: *rotiti se za srd* „...za ono, ... za ričb” (3/12—13) „să se jure din supărare, pentru acesta, pentru o vorbă”. Modul: *drži... za anjele, za dobre* (2/6—7) „ii consideră drept ingeri, drept buni”.

Cu instr. exprimă scopul — *za tim* (3/10) „pentru aceea, în acest scop”. *Za* cu acuz. pron. neutru *to* (4/22) — a devenit o conjuncție „pentru aceea, pentru care”, *za to za ki su* „pentru aceea, pentru care sînt”. Pe lângă conjuncțiile cunoscute în toate limbile și dialectele slave: cōpulative *i* „și”, care e cea mai frecventă, disjunctive „*ili*” „sau”, — se întîlnesc cîteva conjuncții caracteristice prin sensul și forma lor. Astfel *a* care este o conjuncție copulativă, este folosită o singură dată cu sens adversativ... *to est bogu a ne stvorene ki* (4/12). „acesta este Dumnezeu și (*dar*) nu creaturi care...”.

Aceeași conjuncție *a* „și” unită cu *že* „că” este folosită în trei cazuri în forma „*are*” caracteristică în unele din dialectele limbii sîrbocroate prin *ž>r*, care datează din sec. XIII-lea ca și în verbul *more = može* „poate”. Sensul conjuncției „*are*” este „și că”. Noi îl înțelegem însă și adversativ... *e pravo ili e krivo are rotiti se nest...* (3/1—2) „este drept sau este strîmb și că (*dar că*) nu trebuie să se jure...” Sensul este același, cînd conjuncția „*are*” introduce un aliniat: *Are k potvrjeniju istinu nima pomaknuti človik* ... „Și că (*dar că*) spre confirmare, omul nu trebuie să-și apropie adevărul...” Sensul acesta adversativ ne face să ne gîndim și la conjuncția adversativă „*ale*” cu *l* intervocalic rotacizat sub influența istrorominei. „*Ale*” e folosită totuși odată fără rotacism și cu *-e* final și ca în dialectul ceacavian-icavian: ... *ali gda se človik roti za sr'd ili...* (3/11) „dar cînd omul se jură din supărare sau”... Sens de conjuncție are și particula „*da*” „să” și final: „*ca să*”.

În construcțiile de subordonare corespunde conjuncției *ut* cu conjunctivul din limba latină. Am arătat aceasta la analiza particularităților sintactice. În exprimarea raportului hipotactic de cauzalitate sînt catacteristice dialectului ceacavian conjuncțiile *skrozi to, toga čista și začu* „propter”. Conjuncția *skrozi* e urmată de *to* și *da*: *Lowci... polivaju medom po puti skrozi to da medvidi pride radi i*. „vînătorii stropesc cu miere pe cale pentru aceea ca ursul să vină pentru ea. „În această frază e și conjuncția *radi* care în slava veche se folosea cu genitivul. Sau: *Tako čine podlastice : omažu puti podlizicami skrozi to da* (2/20—22) — „așa fac oamenii

josnici, ung calea cu lingușiri pentru aceia ca...” În dialectele ceacaviene din insulele Kvarner această conjuncție se folosește cu același sens „din cauză”, dar în forma *kroza tu*⁹⁷. Construcția aceasta ca și cea cu *za* urmată de *da* în exprimarea scopului etc. vădesc o influență, străină, probabil a limbii italiene⁹⁸.

Cišta se folosește în două cazuri cu genit. pronumelui *tb*, *tato* : *toga čišta*. Corespunde deci construcției : *sego radi* din slava veche : *i ne umišti vešte nego su, toga čišta da e ėlovikъ skuža* (1/22—2/1 „și neștiind mai mult decât sînt pentru aceia ca omul să fie o scuză...).

Este folosită aci și conjuncția *zač*, care are sens cauzal neîmbinat cu cel final „quia”.

Cišta — sau *ciča* e atestată în vechiul Blagdanar cu sensul „propter” — „din cauză” : *ciča svoje tvrdosti* „propter modalitae suam”. Observăm că sub influența limbii vorbite mai noi, *ciča* se întrebuintează cu acuz. Sau... *treto plaču ciča zabvenie dragih* — „tertio flaut *propter* carrorum suorum”⁹⁹.

Pe lângă particula *li* „oare” și cea condițională *bi* remarcăm particula *nego* „decît” caracteristică dialectului ceacavian în exprimarea comparativului... *slobodnie govori ėlovikъ za drugoga nego za se* (2/12)... „omul vorbește mai liber despre altul, decît despre sine”. E folosită și între două propoziții (2/8). Sau : *ne umišti vešte nego su* (1/22) „neștiind mai mult decât sînt”. Negația „*ne*” se folosește atît liber, cît și unită cu verbul : *ne bi im mogal ... rešti* (2/8) „nu ar putea să le spună; *ne umi, ne ėine* nu știe, nu face... *Ne*, are uneori forma *ni* ca în dialectele icaviene : *i ni su ošte...* (1/17) „și nu sînt încă...”; Alteori — *ni* — întărește negația din cuvîntul de care se leagă : *da ni nište za dobro držano* (1/15) „ca *nimic* să nu fie considerat bun”. Dar *ni* are și sensul de *nici* și nu de *ne* : *i ni edno dobro ne ėine* (1/12) „și *nici* un bine nu fac”.

O formă icaviană este și *nima* (*ne ima*) — *pomaknuti* (4/9) „nu trebuie să-și apropie”.

Conținutul și opera din care face parte acest text

În cele patru pagini de text glagolitic se dau sfaturi morale în legătură cu lingușirile și cu jurămîntul. Expunerea e extrem de simplă. Se citează abatele catolic Bernard de Clairvaux (1091—1103), care a fost canonizat după 1174¹⁰⁰. Această însemnează că opera din care face parte

⁹⁷ A. Blić, *Zamelku* no..., p. 255.

⁹⁸ A. Belić, *Исцопуја црквоу*, II, 1962, p.... și aci *Verbul*.

⁹⁹ N. Reșetar, *Blagdanar*... p. 176.

¹⁰⁰ Prima ediție a operelor Dr. Bernard s-a tipărit la Mayence în 1475. *La Grande Encyclopédie*, VI, Paris, 355—357.

acest text **glagolitic** are caracter moralo-ascetic și este de izvod latin sau italian. S-a scris cel mai de vreme la sfârșitul secolului al XIII-lea și cel mai târziu la începutul secolului al XV-lea, cum ne atestă particularitățile lingvistice.

Pe aceste criterii sumare am constatat prin cercetări amănunțite în domeniul vechii culturi croato-glagolitice — că cele patru pagini fac parte din tratatul moralo-ascetic de 63 de pagini despre „*Cele șapte păcate de moarte*” *Rasprava o sedam semrtnych griha*. Am constatat de asemenea că în literatura croato-glagolitică se cunoaște o versiune mai târzie, din prima jumătate a secolului al XV-lea. Opera s-a găsit între materialele lui Kukulievici, a fost transcrisă în sbornicul lui Ivančić — Koluničev¹⁰¹ și editată de M. Valjavec¹⁰².

Această versiune este scrisă tot în dialectul ceacavian-icavian. Se tratează aci despre: 1. *mîndrie* sub șapte aspecte (rasoha); 2. *invidie* cu șase aspecte; 3. *minie* cu patru aspecte; 4. *trîndăvia* sau *lenea* și *tristețea* cu 6 aspecte și alte 6 subdiviziuni (kit); 5. *avariciă* cu 10 aspecte și numeroase alte subdiviziuni; 6. *desfrîul* cu cinci aspecte și alte 14 subdiviziuni și 7. *lăcomia* — *ventris ingluvia* — cu 7 aspecte și alte subdiviziuni, din care face parte și manuscrisul analizat. Astfel p. 1—2 se încadrează în partea despre lauda deșartă, falsă, despre lingușiri¹⁰³ iar p. 3—4 în partea despre jurămint sau „pri rota”¹⁰⁴.

Versiunea din sec. XV publicată de Valjavec s-a scris în împrejurimile Senei¹⁰⁵, vechi centru al culturii croato-glagolitice și prezintă prin particularitățile de limbă — în deosebi fonetice și prin cele paleografice un stadiu mai nou față de limba versiunii din care fac parte fragmentele studiate de noi. În versiunea Valjavec sînt omise două fraze. Aceasta însemnează că versiunea Valjavec este o copie după versiunea mai veche din secolul XIV, cunoscută și păstrată pînă acum numai în aceste patru pagini de la noi. Omiterea uneia din fraze se explică prin faptul că și fraza precedentă se termină tot cu același predicat: ... *ni stanovit*. *I ako si bi bila ošte ista on li sa griša pokolē ni stanovit Ili kada...* (Ms. nostru p. 3—4). În versiunea editată de Valjavec: ... *ni stanovit (?) Ili kada...* (p. 259). Astfel de omisiuni sînt frecvente. Cealaltă frază omisă este... *takimi podobština mi. Takovu i otu brani ištš v evanđeliju are k* (p. 4/8). În versiunea publicată de Valjavec: *takimi podobština mi (?) are k...* (p. 259). Celelalte deosebiri sînt indicate în

¹⁰¹ I. Milčetić, *Prilozi za literarnih hrvatsko-glagolski Spom. Starine*, XXIII, 1890, p. și în *Hrvatska glagolska bibliographia*, Starine, 1911, p. 39—53, 325.

¹⁰² M. Valjavec, *Koluničev sbornik hrvatsko-glagolski rukopis od god 1486* Jugoslavenska Akademija XII, 1892.

¹⁰³ În ediția Valjavec, *op. cit.* p. 255—256 și în Ms. Ivančić p. 51, a, b.

¹⁰⁴ Valjavec, *op. cit.* p. 259—260 și Ms. Ivančić, p. 55 b — 56 a.

¹⁰⁵ A. Belci, *Чакaсkи диaлeкт*, în *Нaрoднa хрвaтскa eнциклoпeднa...* p. 934.

subsolul paginilor din anexe. Astfel conținutul textului este același cu cel din Ms. analizat, care e mai arhaic prin limbă și paleografie.

Judecând după numeroasele latinisme și italianisme în lexic și în sintaxă, în caleuri etc. după scriitorii latini și italieni moraliști catolici citați ca înțeleptul Caton, ca Bernard, Augustin, Grgur (Grigorie) etc. deducem că această operă este o *traducere sau o prelucrare după o operă similară din latină sau mai degrabă din italiană*, unde este cunoscut *Trattato din septi peccati capitali*. Cercetările noastre pentru identificarea acestui original sînt în curs.

Pînă acum am constatat că autorul lui a urmat mai îndeaproape pe Grigore cel Mare — citat în versiunea croato-glagolitică *Grgur*. Grigore cel Mare, subliniază bine conexiunea dintre cele șapte păcate în ordinea următoare: *inanis gloria, invidia, ira, tristitia, avaritia, ventris ingluvia, (lăcomia)* și *luxuria* sau *desfrîul*. Regina tuturor păcatelor este mîndria ¹⁰⁶.

Aceeași clasificare a preluat-o Petru Lombardi ¹⁰⁷ și a urmat-o cu mici deosebiri autorul tratatului păstrat în versiunile croato-glagolitice. Acest autor s-a ținut destul de strîns de Toma de Aquino, care în cele trei volume din *Summa Theologica*, în operele *Questiones disputatae* și *De malo* a analizat profund cele șapte păcate capitale ¹⁰⁸. În versiunea croato-glagolitică surprindem nu numai identitatea de idei, dar chiar și de fraze preluate din acest părinte al scolasticismului, Toma de Aquino, pe care-l urmează de obicei tratatele de mai tîrziu.

În clasificarea celor 7 păcate Toma de Aquino pune pe locul 7 desfrîul sau *luxuria*, iar lăcomia „*gastrimargia*, (*gourmandisse*) o lasă pe locul șase ca mai gravă, decît desfrîul. Autorul tratatului croato-glagolitic, considera desfrîul al VI-lea păcat, iar lăcomia al VII-lea, ceea ce părea mai îndreptățit, pentru că criteriul clasificării ¹⁰⁹ este de la păcate *spiritualia* cum sînt primele patru, la păcate *caralia* cum sînt ultimele trei. Inima și voința sînt socotite capul sufletului ¹¹⁰.

Autorul tratatului păstrat în versiunea croato-glagolitică ne mărturisește că a scris cartea sa „pentru oamenii mai proști — nu pentru cei învățați, care cunosc scripturile” ¹¹¹.

¹⁰⁶ Ipsa namque vitiorum regina superbi. Radix quippe cuncti mali superbia est”... *Moralium libri*... Migne, Paris, 1871, XXVI, vol. 620—621.

¹⁰⁷ Petru Lombardi. *Sententiarum libri quatuor*, I, II, Migne, Patrologia latina CXCII, Paris, 1880, col. 753.

¹⁰⁸ Toma de Aquino, *Summa theologica*, III, Roma, 1894 p. 995—1010.

¹⁰⁹ A. Vacant, E. Mangenot, *Dictionnaire de Theologie catholique* II/2, Paris, 1910, col. 1683—1692 dau diferite clasificări ale păcatelor capitale.

¹¹⁰ Ed. Valjavec, *o. cit.* p. 248.

¹¹¹ Se knige su uŹinenc, veŹte za pri proŹtichъ za kavĉenakevъ, ki znaju pisma — *Ivanĉiev sbornik*, p. 35 b) și ed. Valjavec *o. c.* p. 242.

De aceea expunerea sa este simplă de tot, fără speculații scolastice și fără erudiție. Pentru a fi cât mai accesibil maselor populare, autorul a exprimat diferite virtuți, vicii și alte noțiuni abstracte prin simboale concrete, plastice prin comparații cu diferite animale și cu năravurile or, dă pilde grăitoare din scriptură, în deosebi din Vechiul Testament și din opera „Fiziologul”. Invidia e comparată cu vasiliscul, care nu suferă culoarea verde în jurul său și ucide cu privirea¹¹², lăcomia e ca o undiță a păcatelor; mîncăii sînt „pučina setailiska” (p. 260). Crîșma, „taverna” e școala diavolului, e peștera tilharilor, e fîntîna adîncă a păcatelor¹¹³.

Oamenii răi sînt ca niște cîini turbați, care nu-și mai cunosc nici stăpînul și-l mușcă (o.c.p. 263).

Clevetitorii sînt ca un animal rău Venja, care nu lasă omul nici viu, nici mort (o.c.p. 257).

Lingușitorii sînt vulpi flămînde, așteaptă ca șerpui, sînt ca scorpiile, care mai întîi ling plăcut cu limba și apoi înțepă cu coada otrăvită¹¹⁴.

Oamenii mincinoși sînt ca o monedă strîmbă între cele bune, ca tăciunile în grîu, sau ca un cameleon, care-și schimbă fața după om¹¹⁵.

Oamenii răi, certăreți sînt ca niște cîini — *mastrini* — care latră la toți, și mușcă pe cine poate”¹¹⁶.

Cînd autorul aseamănă pe lingușitori cu sirenele de pe mare, citează direct *Fiziologul* sau *Cărțile despre năravul animalelor*” în care se citește că sirena este un pește din mare, care are trup de femeie și coadă de pește, iar unghiile sînt de vultur și cîntă așa de duios, încît face pe marinari să adoarmă și apoi îi omoară. Așa sînt și lingușitorii, care cu vorba lor cea dulce fac pe oamenii mari să adoarmă întru păcatele lor”¹¹⁷.

¹¹² Valjavec, o.c. p. 224.

¹¹³ Taverna este studenac glubok grihovъ, est skula dѣvla... est peščera tadbani-kovъ...” Valjavec, o.c. p. 253.

¹¹⁴ Takoviъ zове pismo skorpіe za to začъ ližu i poblažuju naiprie ezikom a paki bodu jidovito očasomъ. Valjavec o.c. p. 258.

¹¹⁵ Clovikъ lažacъ e meju človici dobrimi... tako, kako krivi pinezъ meju dobrimi, ili kako slama va pšenici”. Clovikъ lažacъ, e prikladan, hamalionu, ki žive li ot aera i nima ničšče v črēvi, ne veče vitarъ, i ka vsakomulicu i obrazu, ki vidi, on e priminjue svoje lice ili preobražue” Valjavec, o.c., p. 258.

¹¹⁶ ... prikladni su k psomъ mastrinemъ ki laju na vsihъ i obijidaju vsihъ onihъ, kihъ mogu. Valjavec o.c. p. 26.

¹¹⁷ Podmazice i zlo govoritі... su prikladni k'sereni mor'skoi čte se „v knigahъ ot naravi zvirskihъ”, da serena estъ edna riba v mori ka ima telo žen'sko a ocas ribi a nohti or'li, i poe toliko slat'ko, da mor'nari čini posnuti i pakie umori. Takosu pod'mazice, ki svoimъ lipimъ govorenemъ čine posnuti velikihъ človikovъ v svoihъ grisihъ „Apud Valjavec o.c. p. 257.

Comparațiile acestea există și în „Floarea darurilor” fiind împrumutate tot din „Fiziologul”.

Multe pilde și învățături sînt preluate din înțeleptul Cato, din scriptură, îndeosebi din Psalmii lui David, — și din Cărțile lui Solomon din tratatul lui G. M. Perraulti zis și *di Francia: Summa virtutum et vitiorum* ¹¹⁸ sau „Cartea păcatelor” cum îi spune în „Floarea darurilor” ¹¹⁹.

În încheiere, autorul înfățișează moartea ca o despărțire a sufletului de trup, pentru că așa ne învață înțeleptul Cato. Întreaga înțelepciune a acestei lumi e o nebunie ¹²⁰. Gloria, puterea, luxul, trec ca visul, ca pasărea în zbor sau ca săgeata baliștrena” ¹²¹. Moartea e ca o fecioară frumoasă, care ne aduce doctorii și ne vindecă de toate bolile... ¹²².

Istorisirea aceasta despre „cele șapte păcate de moarte” pornită din Italia, a intrat în cultura croato-glagolitică și în versiunea din secolul al XIV-lea sau din primele decenii ale secolului al XV-lea, s-a răspîndit și în Transilvania de vreun feudal, sau prin minăstirile catolice, ori prin călugării minorități trimiși de vatican în secolul al XV-lea împotriva mișcării revoluționare husite, din Transilvania și Moldova.

Tot din lumea romanică ne-a venit vestita operă *Fiore di Virtu* (Floarea darurilor) *Ceasornicul domnilor* etc. pline, ca și opera morală despre cele șapte păcate, de maxime, de abstractizări, de imagini și comparații, care au dezvoltat mintea maselor de cititori și în unire cu influențele moderne ¹²³ ajutate de noile condiții economico-sociale din epoca de început a capitalismului, au dus la apariția primelor manifestări ale romantismului în literatura noastră. Desprinderea acestor elemente și legături din negura vremurilor are ca scop printre altele să lumineze adevărul și să întărească prietenia noastră cu poporul italian și cu popoarele „Republicii Socialiste Jugoslavia”.

¹¹⁸ *Storia Letteraria d'Italia il trecento a cura di Natalino Sapegna* IV, Milano, 1934, p. 132.

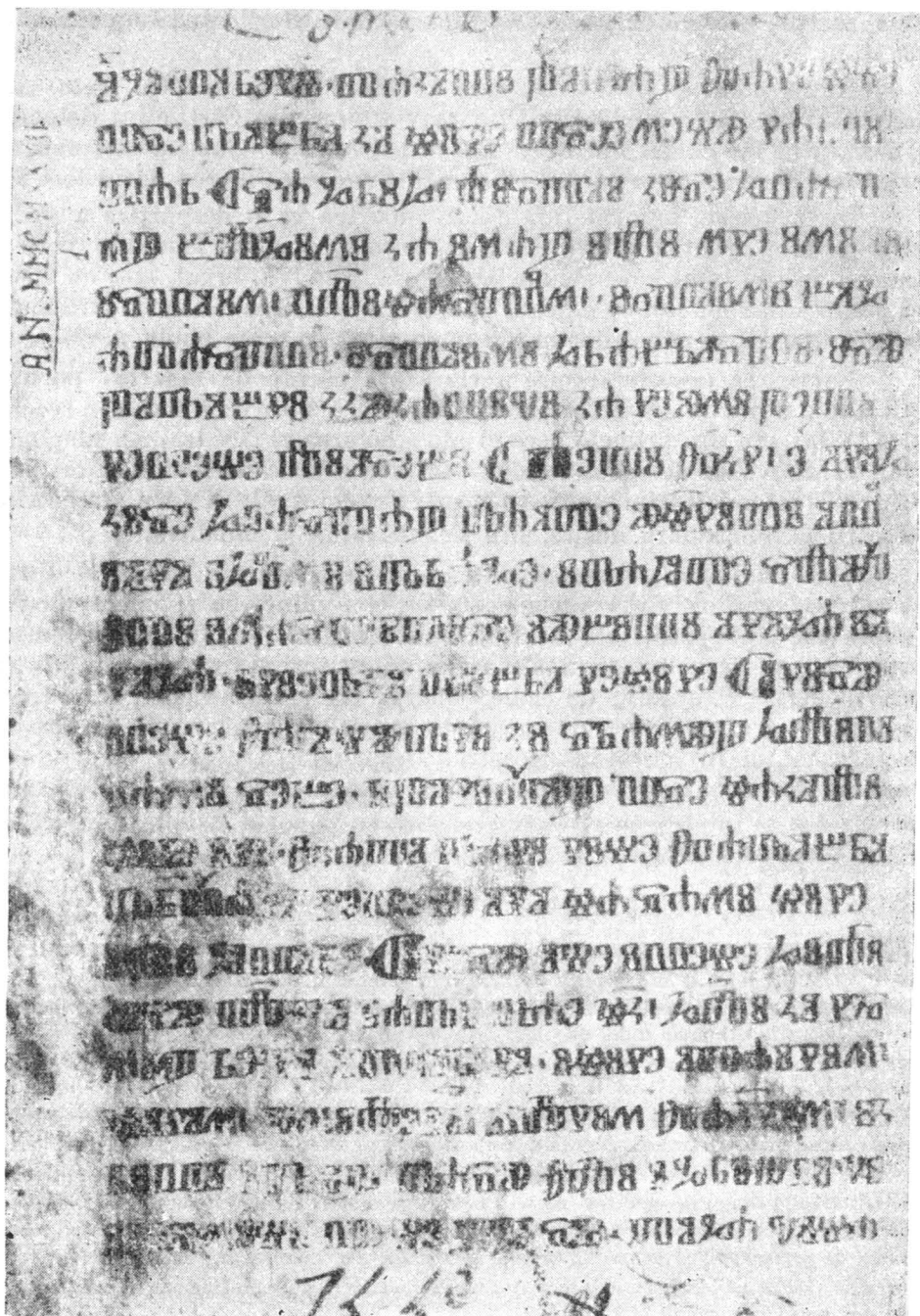
¹¹⁹ N. Cartoian, *Fiore di virtù în literatura românească*, București, 1928, p. 7 u.

¹²⁰ „Za to je vsa mudrostb sega svita ludostb... Siko uči mudri Katb: naučimo se pravo umriti, otlučimo duhb ot lila... Apud Valjavec o.c. p. 265.

¹²¹ ... „i vse nam e minulo kako senb i kako leteća ili kako strela balištrena”. Apud Valjavec o.c. p. 264.

¹²² „Sa smrtb e kako edna lipa devica, ka nosi likarie i iscelue vse nemoči i grede usa krvja i krni svete i svetice...” Apud Valjavec, o.c. p. 264.

¹²³ Motivul celor șapte păcate capitale s-a răspîndit larg în iconografie și chiar în literatura beletristică din timpurile moderne. Astfel Eugène Sue a scris sub formă de roman 16 volume, care în realitate cuprind un ciclu de șapte romane intitulate ca și cele șapte păcate, reprezentate fiecare de personagiul principal: *L'Orgueil, la Colère, La Luxure, la Paresse, l'Envie, l'Avarice* și *la Gourmandise*. Autorul întemeiază romanul pe teoriile despre pasiune ale lui Fourier. Cel mai reușit personagiul este Orgoliul.

TRANSCRIEREA ȘI TRADUCEREA TEXTULUI

- 1 O(d) ¹ govoreně takovi prodaju za nočšte ²
vse dobro ko čine vse e ³ meštu ⁴ na vi-
tar ⁵. « Sa grihъ pristoj ⁶ ki se hvast-
aju bl<a>gimi ka imaju ili mne i mi<l>i
5 i svojmъ v<e>ličastvomъ i svojmi bog-
atastvi i svojmi hrabrosti ⁷ i su
podobni ko ⁸ kukavici ka neumi peti
nevešte ⁹ li o sebi. § Treti z<a>k<o>nbъ ē ¹⁰ onih
ki se hvastaju da ote ¹¹ uč<i>niti ovo ¹²
10 i ono i h<va>l<a>mi i drage i da hote služ-
iti i mastiti se i ubiti onoga i o-
noga i ni edno dobro ne čine. § I ni su
vešte ¹³ zloštu dni ¹⁴, ki sramuju ¹⁵ h<va>liiti
sami ¹⁶ sebe i ponižuju ¹⁷ vse čakoli ¹⁸
15 čine oni ¹⁹ za to da ni nište za dobro
držano neveštъ ²⁰ ono ča sami čine
ili govore. § I ni su ošte i vešte ²¹ hitri
ni ²² su v<e>liko radi da e č<lovi>kъ h<va>li ko nes-
miju rešti ²³ otvoreno i čine o tajnimъ
20 činomъ umilenč, ²⁴ člnim zak<o>nomъ i k-
rivo i diju da su zli i grišnici
i ne umišti ²⁵ vešte ²⁶ nego su, toga cišta ²⁷

- 1 clevetiri de acestea le vind pentru culcușul de o noapte, tot binele pe care-l fac, toate
le aruncă în vînt. § Acest păcat este frecvent la cei care se laudă cu averile pe care
5 le au, sau care par și iubitori și prin mărirea lor și prin bogățiile lor și prin isprăvile
lor și sînt asemănători cucului, care nu știe să cînte decît numai cînd cîntă despre sine.
10 § A călca legea e specific al celor care se laudă că vor să facă una și alta și cu laude
și se răsfală și că vor să slujească și se răzbună și omoară pe unul și pe altul și nu fac
nici un bine. § Și nu cunosc răutatea zilei, cei care se rușinează să se laude pe sine
15 înșiși și înjosec tot ceea ce fac ei pentru ca nimic să nu fie considerat ca bine, neștiind
aceea ce ei înșiși fac sau spun. § Și nu sînt doritori și nici mai șireți, nici nu sînt prea
20 bucuroși ca omul să-i laude, parcă nu îndrăznesc să spună deschis și se poartă după
fapta tainică a umilinței, după legea cea rea și strîmb și declară că sînt răi și păcătoși
și nu știu mai mult decît sînt. Pentru aceea

1 Ivančičev sbornik : *ot'* p. 255 ; 2. *za ničše* ibid. 3 lipsă, ibid. 4. *meču* ibid. 5. *vetari* ibid ; 6 *ka oniml* ibid. 7 *i svoimi veličastvoml i svoimi hrabosti*. Dar în nota 15 p. 255 dă exact textul din Ms. 1. 8. *ka*, ibid. 9. *ne veče* ; 10. *estl* ; 11 *hote* ; ibid. 12. *to* ibid. 13. *veče*, ibid. 14 *zlocud'ni* ibid. 15. *ki se sramuju* ibid. 16 *samogo sebe* ; în note 19 : dă : *sami* ca în Ms. 1. ibid. 17. *ko on gade i ponižuju* ; ibid. 18. *ča inl* ibid. 19. lipsă ; 20 *ne veče* ibid. 21. *Inl su ošče veče hitri* ; 22 *ki* ibid 23. *reči* ibid. 24. *i čine otaj, čine umilenč* — ibid. 25 *neumiči* ibid. 26 *veče* ibid. ; 27 *toga ciča*, ibid.

[illegible]

- 1 da ě ě<lovje>k skuža ili z nima i h<va>li. drže¹
za dobro umilene² i za dobrihъ. O(d) ta-
kihъ govori s<ve>ti Bernardъ³. § A, nevolnici⁴!
kako ě bolěznivo se umilenie⁵. Oni se
prave dĕmuni za to da e ě<lovje>kъ dr' ži za
5 anjele⁶ i čine se zli za to da e ě<lovje>kъ dr' ži
za dobre⁷. Kada se takovi ljudi gade
ne bi im mogali ě<lovje>kъ vekše⁸ zlo rešti⁹ nego
da bi imъ rekali dobroe isto.¹⁰ § Sa gr<i>h'
pristoj vlaštimъ¹¹ z<a>k<o>n<o>mъ k onimъ ki ištu¹² g
10 lumci¹³ i podlastice toga čišta¹⁴ da
bi e ě<lovje>kъ h<va>lilъ¹⁵ zač slobodnie govori
ě<lovje>kъ za drugoga nego za se. § O(d) podlašt.
Podlastnici su dojke dĕvle
ke nihъ ditъ doe i čine nihъ usnuti
15 v grisihъ¹⁶ s'svojmi pisni i s'svoev'¹⁷
lipov glumov i hrane e v'vsih' zledeh'¹⁸
§ Lovci gda¹⁹ hote zalešti²⁰ medvidu po-
livaju medomъ po puti skrozi²¹ to da
medvid' pride radi²² i. Tako čine podl-
20 astice: ²³ pomažu ²⁴ podlizicami put'
pakleni skrozi²⁵ to da vela gospoda... ²⁶.

- 1 ca omul să fie o scuză sau să laude cu ei. Consideră umilința (fățărnicia) drept bine și
(pe oameni) ca buni. Despre aceștia vorbește sfântul Bernard. § Ah, nenorociții! cît
este de dureroasă această fățărnicie. Ei se prefac demoni pentru că omul să-i consi-
5 dere drept îngeri și se fac răi pentru ca omul să-i considere buni. Cînd astfel de oameni
se vrăjmașesc, omul nu ar putea să le spună un rău mai mare decît ca să le spună binele
însuși.
10 § Acest păcat e specific legilor proprii ca acelea care atrag pe comediați și pe oamenii
josnici pentru aceea ca omul să-i laude, fiindcă omul vorbește mai liber despre altul decît
despre sine.
15 § *Despre cei josnici.* Oamenii josnici sînt doicile diavolului, care alăptează pe copii lor
și fac să adoarmă întru păcate și prin cîntecele lor și prin petrecerea lor frumoasă
și-i ocrotesc întru toate răutățile.
20 § Vinătorii, cînd vor să atragă ursul, îi stropesc calea cu miere pentru ca ursul să vină
după miere. Astfel fac și oamenii josnici: ung calea iadului cu linguri pentru ca mulți
domni...

Ivančičev sbornik: 1 *drži* p. 255; 2. *za dobri i umileni*; în notă *dobro umileno*. 3 *Brnard* ibid.; 4. *nevolnaci* ibid. 5 *umilene ovo boliz'nivo*, ibid. 6 *anĵeli* ibid.; 7 *dobri*. dar în notă 2: *dobre*. 8. *vece* lv. s . . p 256. 9. *reči*; 10. *dobro a isto* e ibid. 11. *vlašćimi* ibid. 12 *išču* ibid. 13 *glumce* ibid. 14 *čišt* ibid. 15. *da bi e hvalili* — ibid. 16. *v svojih grisihi* ibid. 17. în loc de *s' sa „cu”* ibid. 18. *vsehl zledehl* ibid. 1 *kada* ibid. 20. *zaleči* ibid. 21 *skrozi* ibid. 22. *radii* ibid. 23 *podlastaci*. 24 *podmažu* și în notă: *pomažu*, ibid. 25 *skozi* ibid. 26 *idu veće vruće* ibid.

- 1 pravvo ili e¹ krivo are rotiti se ně-
stě² i na ričě neveště³ pomaknuti b<og>a
na⁴ svidočastvo⁵; i potvrditi⁶ ono ča
govori svidočastvomъ b<o>žimъ. §
Mnogo bi i mila⁷ biti v<e>lika ričě⁸
- 5 i računna i istinna gdi č<lovje>kъ⁹ smi¹⁰ zv-
ati toliko v<e>lika g<ospo>dna¹¹ v sv<i>do-
častvo k<a>ko¹² ě b<og> i n<a>ša g<ospo>ja nega sl-
avna mati i nega anj<e>li i vsi s<ve>(t)i
§ Za tim kada se č<lovje>kъ roti ludimъ¹³
- 10 z<a>k<o>n<o>mъ a sese¹⁴ po mnogo zak<o>ni ali gd-
a se č<lovje>kъ roti za sr'dě ili gda se roti
znagla za ono o(d)česa se č<lovje>kъ posli i¹⁵
pokae ili kada¹⁶ se č<lovje>kъ roti za rič'
ili v rič¹⁷ ku *nemore* čuvati ili¹⁸
- 15 držati¹⁹ bez' griha.²⁰ § Takovu ro-
tu nima č<lovje>kъ dr' žati ko ima se²¹ č<lovje>k
spovidati²² i učiniti pokoru od
lude rote ili zaveza ili ka
- 20 da se č<lovje>kъ roti namišleno za ričě
o(d)²³ koe ni stanovitъ.²⁴ I ako si bi bi-
la ošte ista on li sa griša poko

1 drept sau strîmb și că nu trebuie să se jure nici în vorbă cel care nu știe să apropie pe Dumnezeu la mărturie și să confirme ceea ce spune în mărturia lui Dumnezeu.

5 § Vorba ar trebui să fie foarte mare și scumpă și socotită și adevărată, atunci cînd omul îndrăznește să cheme o mărturie domnească, alîl de mare, cum este Dumnezeu și doamna noastră, slăvita lui mamă și îngerii lui și toți sfinții.

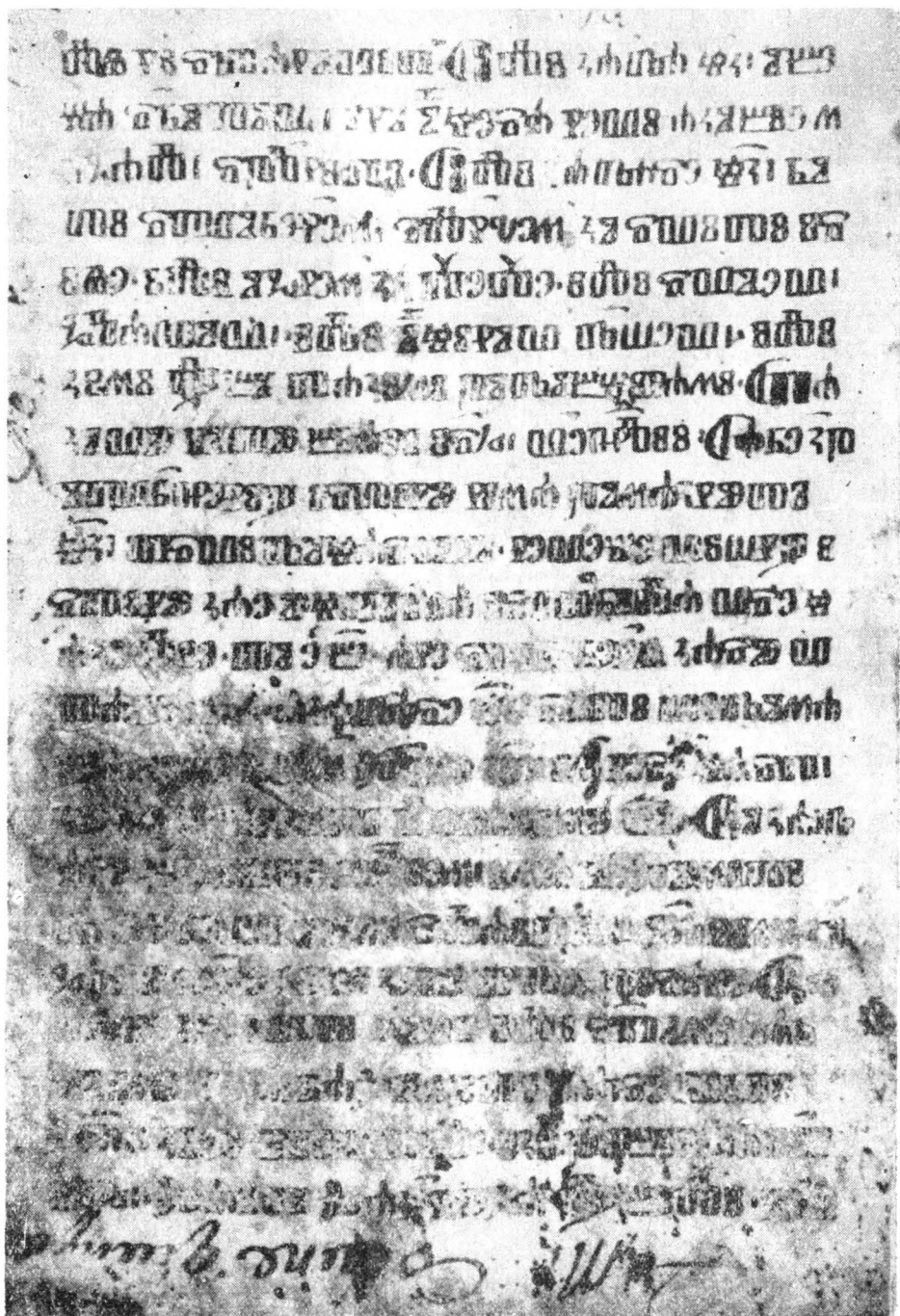
10 § Pentru acestea, cînd omul se jură după vreo lege nebunească și sugerează după mai multe legi iar cînt omul se jură din supărare sau cînd se jură din grabă pentru vreun lucru, de care apoi omul se și pocăiește; sau cînd omul se jură pentru vreo vorbă sau într-o vorbă pe care nu o poate păstra sau ține fără de păcat.

15 § Omul nu trebuie să țină un astfel de jurămint, de care omul trebuie să se spovedească și să facă penitență de jurămintul strîmb sau de vreun legămint. Sau cînd omul

20 se jură în glînd pentru vreo vorbă despre ceea ce nici nu poate stabili. Și dacă încă ar fi sigură, nu păcătuiește el, oare pină

1 Ivančičev sbornik. p. 259 : 1 lipsă ; 2. *ništĭ* ibid. 3 *ne veće* ibid. 4. *za* ibid. 5. *svedočstvo* ibid. 6 *i potvrditi*. 7. *božimi* ibid. 8. *imala* 9. *človiki* ibid. 10. *smili* ibid. 11. *gospodina* ibid. 12 *ko* ibid. 13 *ljudimi* ibid. 14. *a se čini*, ibid. 15 lipsă, ibid. 16 *gda* ibid. 17 *v ričĭ* ibid. 18 și 19, lipsă ibid. 20 *griha* ibid. 21 *ima se e* ibid 22 *spoviditi* ibid. 23 *oti* ibid.

²² Fraza următoare este omisă din eroare, pentru că se termină prin același verb : 24 *ni stanovitĭ* — *Iv.sb.* p. 259.

- 1 lě ni stanovit'.¹ § Ili kada č<lovje>kъ obe-
šta,² s'rotovъ, ono o(d)česa³ ne vi ako bi e m-
ogaly spl' niti. § Ili kada se č<lovje>kъ ro-
ti stvorenemъ⁴ slncem'⁵ ko sviti i s-
iěe ili ognem' ki žeže⁶ ili svoevъ
- 5 glavov⁷ ili o(d)činov'⁸ d<u>ševъ ili
kimi ljubo takimi podobština⁹. Ta-
kovu i otu brani I<s>us H<rist>ъ v E<van>d<e>lii¹⁰ Are k p-
otvrdeniju istinu nima pomaknuti
č<lovje>kъ v svidočastvo nevešte¹¹ višnju¹² i
- 10 stinu ka e učinila i' stvorila vse č-
akolie to ě b<og>ъ a ne¹³ stvoreně ka su v
taštadi a¹⁴ kada se č<lovje>kъ roti vidoma
i namišlenim'¹⁵ z<a>k<o>n<o>mъ, č<lovje>kъ im¹⁶ nese častъ.
Ku ima ponesti¹⁷ li samomu'¹⁸ b<og>u. § Ko kad
- 15 a se č<lovje>kъ roti e<van>d<e>liemъ ima razumiti¹⁹
da se roti onimъ slavnimъ g<ospo>d<i>nomъ²⁰ ko-
ga su s<ve>te²¹ riči ko su ondě²² pisane. § Ka-
da²³ se č<lovje>kъ roti mošti²⁴ ili s<ve>timi raj-
- 20 skimi ima razumiti da se roti
g<ospo>d<i>nomъ²⁵ ki e e²⁶ stvorilъ i ki prebiva v' o
nih za to²⁷ za ki²⁸ su ga ljubili i sl<avil>...²⁹
- 1 ce nu stabilește.
§ Sau cînd omul promite, cu jurămînt, aceea ce nu știe cum ar putea să îndeplinească.
§ Sau cînd omul se jură pe soarele creat, care luminează și strălucește, sau pe focul,
- 5 care arde sau pe capul său sau pe moșia sufletului sau pe oricare astfel de lucruri
asemănătoare acestora.
§ Apără astfel de faptă și pe aceea Isus Hristos în Evanghelie.
- 10 Dar că la confirmarea adevărului, omul nu trebuie să se apropie la mărturie, — neștiind
— adevărul cel prea înalt, care a făcut și a creat toate, oricît de multe. Acesta este Dum-
nezeu și nu creaturi, care sînt întru cele deșarte, or cînd omul se jură pe cele văzute
și pe o lege închipuită, omul nu le aduce oare acea parte pe care ar trebui să o aducă
- 15 lui Dumnezeu însuși?
§ Că atunci cînd omul se jură pe Evanghelie, trebuie să înțeleagă că se jură pe Domnul
său cel slăvit ale căruia sînt acele vorbe sfinte, care sînt scrise acolo.
- 20 § Cînd omul se jură pe moaște sau pe sfinții din rai, trebuie să înțeleagă că se jură pe
Dumnezeu care i-a creat și care sălășluiește întru ei pentru aceia pentru care l-au iubit
și l-au slăvit (respectat) ...

² Lipsă în *Iv. sb.* este sfîrșitul frazei omise. Vezi n. 23 pagina precedentă. Copistul a crezut că a copiat pînă la „ni stanovit'” din fraza aceasta, nu din precedentă. Este o dovadă că ver-
siunea Ivančić este o copie mai tîrzie după versiunea Ms. nostru.

³ obeča ibid. 3 ot česa 4. stvorenienim ibid. 5. slncem ibid. 6 že. 7. glavom ibid. Sau
odočinov — de fapte 9. podobština ibid. 10. propozitie omisă în „Iv. sbornik”. 11 neveče
ibid. 12 višnu ibid. 13 a ne ibid 14. ka su vsa v taščadi, a in ibid. 15 zakonom ibid. 16 imt
ibid. 17 ko ima ponesti ibid. 18 samomu ibid. 19 ima razumom razumiti ibid. 20 gospodinom
ibid. 21 svete ibid. 22 ko su onđi, ibid. 23 a kada; 24 močmi ibid. 25 gospodinom ibid. 26 ki e,
ibid. 27 za to p. 260; 28 zač ibid. 29. ělovai — sau slavili. În *Iv. sb.* p. 260 se începe cu cuvîntul
prěbiva.

UZINELE DE VAGOANE DIN ARAD ÎN ANII PUTERII POPULARE *

M. TIMBUS

Amploarea transformărilor cunoscute de Uzinele de vagoane din Arad în ultimele două decenii, ritmul fără precedent al dezvoltării lor și perspectivele acestei dezvoltări își au originea în politica de industrializare socialistă promovată de Partidul Muncitoresc Român și de guvernul Republicii Populare Române. „Hotărâtoare pentru dezvoltarea țărilor care au moștenit de la capitalism o stare de înapoiere economică este industrializarea socialistă, singura cale prin care se asigură creșterea armonioasă, echilibrată, pe o linie mereu ascendentă și în ritm rapid a întregii economii naționale, sporirea continuă a productivității muncii sociale, dezvoltarea intensivă și complexă a agriculturii, ridicarea sistematică a nivelului de trai al poporului”¹.

Este cunoscut faptul că țara noastră nu a avut o industrie constructoare de mașini. Deși au existat unele întreprinderi de acest fel încă de la mijlocul secolului trecut, această ramură industrială a continuat să fie foarte slab dezvoltată în România burghezo-moșierească.

În 1891² exista la Arad o fabrică de mașini și vagoane, fondată de J. Weitzer. Fabrica producea în principal vagoane, la început pentru societățile particulare de căi ferate, apoi pentru stat, cât și unelte agricole, utilaje pentru alte unități industriale etc.

Ponderea unor asemenea produse autohtone în volumul producției industriale a țării era neînsemnată ; de aceea România importa majoritatea utilajelor și mașinilor necesare, deși acestea nu erau la cel mai înalt nivel

* În anii puterii populare Uzinele de vagoane din Arad au avut următoarele denumiri : „Astra” — fabrică română de vagoane ,motoare, armament și muniții” (1945-sept. 1948).

„Steagul Roșu” — fabrică de vagoane Arad (sept. 1948—nov. 1948).

Uzina „Flamura Roșie” Arad (nov. 1948—sept. 1954).

Uzinele de vagoane „Gheorghe Dimitrov” Arad (sept. 1954—feb. 1962).

Uzinele de vagoane Arad, începând din feb. 1962.

¹ Declarația cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara largită a C.C. al P.M.R. din aprilie 1964. Ed. Politică, Buc., 1964, p. 31.

² Dr. Gaal J. *Monografia județului și orașului liber regesc Arad*, 1898, p. 290.

al tehnicii timpului. Capitaliștii obțineau totuși profituri însemnate intensificând exploatarea muncitorilor.

Conduși de Partidul Comunist din România, muncitorii din întreprinderile constructoare de mașini și-au organizat lupta împotriva exploatarei capitaliste, pentru mărirea salariilor și asigurarea unor condiții de muncă omeneste, împletind lupta economică cu lupta fermă împotriva pregătirilor de război.

Încă din anii 1924 și 1925³ muncitorii fabricii arădene de vagoane „Astra” și-au manifestat prin greve nemulțumirea lor față de tratamentul la care erau supuși de patroni. În perioada crizei economice din 1929—1933, ca urmare a înrăutățirii situației muncitorilor, numărul și forța acțiunilor de protest au crescut.

În anii 1937—1939, prin politica pregătirilor de război promovată de guvernul român, uzinele și fabricile mai mari din țară, printre care și „Astra” Arad au început să producă armament și muniții.

Comuniștii din Arad, desfășurându-și activitatea potrivit directivelor Comitetului Central al Partidului Comunist din România, au mobilizat muncitorimea din fabrici la luptă hotărâtă împotriva războiului antisovietic, împotriva guvernului antonescian, pentru drepturi politice și economice.⁴

Protestând împotriva salarizării necorespunzătoare, care nu reprezenta nici minimul unei vieți de mizerie, muncitorii de la „Astra” — Arad au înecat lucrul în zilele de 30 iulie și 2 septembrie 1942, cerând majorarea salariilor⁵.

De nenumărate ori organele chesturii poliției municipiului Arad au descoperit în jurul fabricilor din Arad manifeste comuniste împotriva războiului, pentru îndepărtarea lui Antonescu de la conducerea țării și instaurarea unui guvern democrat. „Muncitori, țărani și intelectuali doriți de pace și libertate, numai prin demonstrațiuni în fabrici și ateliere vom putea alunga elica hitleristă de la cîrma țării și înlocui printr-un guvern democrat care să ne asigure pacea și libertatea. Vrem retragerea imediată a trupelor de pe frontul rusec. Trăiască România liberă”⁶.

Strîns unite în jurul partidului, clasa muncitoare și forțele patriotice din țara noastră au trecut la ofensiva hotărîtoare împotriva regimului burghez-moșieresc.

Principalul obiectiv urmărit de P.C.R. după instaurarea puterii populare în țara noastră a fost grabnica lichidare a înapoierii economice a țării.

În domeniul economic, Conferința Națională a P.C.R. din octombrie 1945 a trasat sarcina refacerii economiei naționale distruse în timpul războiului, subliniind necesitatea industrializării țării, concepută printr-o dezvoltare fără precedent a industriei grele. În primul rînd, Conferința Națională a P.C.R. cerea reprofilarea întreprinderilor industriei metalur-

³ *Economia României între anii 1944—1959*, Ed. Acad. R.P.R., Buc, 1959, p. 186.

⁴ Arh. Procuratura raionului Arad, fond Parchetul tribunalului Arad, dos. nr. 1—15/1941, f. 97.

⁵ Ibidem, dos. nr. 1—15/1942, f. 76, 87, 88.

⁶ Ibidem, dos. nr. 1—15/1943, f. 132, 134, 135.

gice și constructoare de mașini și trecerea la producția de pace. Referindu-se la perioada postbelică, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a spus: „O problemă de o deosebită importanță, care s-a pus în special industriei metalurgice, a fost trecerea acesteia la producția de pace”⁷.

Fabrica „Astra” a suferit mult de pe urma bombardamentelor aeriene și ca urmare ea a fost socotită desființată, așa cum reiese din raportul Parchetului Tribunalului Arad către Ministerul Justiției, din 6 iulie 1944. Această fabrică, care fusese profilată în producție de vagoane, motoare, armament și muniții, a primit comenzi pentru reparații și construcții de vagoane, adaptându-și astfel utilajul la nevoile producției de pace. Deși din cauze multiple o bună parte din utilaj era degradat, totuși muncitorii au satisfăcut cea mai mare parte a comenzilor înregistrate în cursul anului 1945, reparând 325 vagoane de marfă și clasă și construind 65 de vagoane noi⁸.

Colectivele de muncitori, tehnicieni și ingineri de la „Astra” Arad au reușit să învingă în termen relativ scurt greutățile de trecere la producția de pace, livrând, în mai puțin de un an de la sistarea producției de armament, primele vagoane-cisterne și vagoane marfă pe patru osii cu o capacitate de 50 tone⁹.

Întreprinderile constructoare de mașini din țară au început încă din iunie 1947, ca urmare a propunerilor P.C.R. de redresare a economiei și stabilizare monetară, să-și elaboreze programe de producție. Totuși, în anul 1947 volumul producției în ramurile constructoare de mașini n-a atins nivelul anului 1938.

În anul 1948 Uzinele de vagoane din Arad au realizat totuși în vagoane echivalente, o producție identică cu nivelul antebelic¹⁰, iar din punctul de vedere al producției globale, în anul 1948 s-a înregistrat o depășire cu 44% față de anul 1938¹¹.

Obstacolele care se ridicau în fața transformării României într-o țară cu o industrie dezvoltată, au fost înlăturate ca urmare a euceririi depline a puterii de stat de către clasa muncitoare, care a făcut posibilă naționalizarea principalelor mijloace de producție, planificarea economiei și organizarea producției pe baze socialiste.

Urmările pozitive ale naționalizării și ale primilor ani de economie planificată se fac simțite în realizările obținute de muncitorii, inginerii și tehnicienii Uzinelor de vagoane Arad, care în această perioadă au reușit să atingă și să depășească substanțial nivelul producției antebelice. La sfârșitul anului 1950, volumul producției globale al Uzinelor de vagoane Arad întrecea cu 79% producția anului 1938¹².

Constructorii de vagoane din Arad și-au orientat munca după directivele partidului cu privire la obiectivele planurilor economice anuale, ale primului plan cincinal, directivele Congreselor al II-lea și al III-lea

⁷ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, ediția IV-a, ESPLP, Buc., 1956, p. 47.

⁸ Arh. Uzinelor de vagoane Arad, dos. situații statistice, 1938–1952, f. 33.

⁹ *Economia României între anii 1944–1959*, Ed. Acad. R.P.R., 1959, f. 188.

¹⁰ Arh. Uzinelor de vagoane Arad, graficul producției de vagoane, 1938–1962.

¹¹ *Ibidem*, centralizator statistic, 1938–1961.

¹² *Ibidem*.

ale P.M.R., urmărind, în funcție de etapa respectivă a dezvoltării uzinei lor, reconstrucția și modernizarea uzinei, lărgirea capacității sale de producție, introducerea tehnicii noi, perfecționarea organizării producției și a muncii, extinderea procedeele tehnologice moderne, realizarea de vagoane cu însușiri tehnice superioare, în ritm cu progresul tehnicii mondiale, ridicarea continuă a calificării cadrelor și asigurarea de condiții mereu mai bune de muncă și trai, ridicarea productivității muncii și reducerea prețului de cost etc.

Pentru realizarea acestui complex de sarcini, statul nostru democrat popular a pus la dispoziția industriei constructoare de mașini importante mijloace materiale.

Anii 1949—1950 au pregătit dezvoltarea ulterioară a Uzinelor de vagoane Arad, al căror profil s-a conturat, creind premise trainice pentru evoluția lor viitoare.

În perioada planurilor anuale s-au făcut primele investiții capitale la uzină, concretizate prin începerea construcțiilor la hala de montaj și atelierul de tâmplărie mecanică¹³, obiective de primă importanță izvorite din programul de dezvoltare și de mărire a capacității de producție a Uzinei.

Lucrările de construcție și înzestrare ale tâmplăriei mecanice și halei de montaj s-au încheiat în cursul anilor 1953¹⁴, 1954¹⁵, ele fiind date parțial în exploatare după primul an de la începerea lucrărilor.

Între anii 1951—1959 au crescut considerabil suprafața și capacitatea de producție a Uzinelor, prin construcția și punerea în funcțiune a următoarelor clădiri și hale de producție: uscătoria de lemn (1951—1952), atelierul de boghiuri (1952—1953), hala de vopsitorie (1958), hala de montaj-prelungire cu 84 m (1959)¹⁶, cit și prin amenajarea atelierelor existente: forjă, turnătorie, centrala termică etc. (1952)¹⁷.

Paralel cu lucrările de construcții de hale pentru producție, s-au executat în aceeași perioadă construcții de căi ferate și șosele în interior, o realizare importantă în acest sens fiind construcția triajului pentru vagoane¹⁸.

Investițiile capitale au fost canalizate nu numai în direcția construcțiilor și montajelor, ci și spre achiziționarea de utilaje necesare înzestrării halelor de producție.

Hala de montaj a fost dotată cu utilaj modern de ridicat și transportat — de mare putere —, cu utilaj pentru debitare și pentru pregătirea fabricației, cu flux tehnologic longitudinal, creindu-se astfel una din cele mai moderne hale de montaj pentru vagoane din Europa¹⁹.

În anii 1960—1963, ca urmare a traducerii în viață a prevederilor Congresului al III-lea al P.M.R., volumul investițiilor capitale la Uzinele

¹³ Ibidem, dosar dare de seamă statistică privind investițiile, 1949.

¹⁴ Ibidem, dosar dare de seamă anuală privind investițiile, 1953.

¹⁵ Ibidem, 1954.

¹⁶ Ibidem, dosar dări de seamă anuale privind investițiile, 1952, 1953, 1958, 1959.

¹⁷ Ibidem, dosar dări de seamă anuale privind investițiile, 1962.

¹⁸ Ibidem,

¹⁹ Ibidem, centralizator statistic, 1938—1961.

de vagoane din Arad a crescut considerabil. Investițiile din primul an al planului șesenal au depășit, pe ansamblul uzinei, cu 382 % cuantumul investițiilor din anul precedent ²⁰.

Direcția principală a orientării investițiilor în primii ani ai planului șesenal a fost spre reutilizarea uzinei prin înlocuirea treptată a utilajelor vechi cu utilaje moderne de înaltă productivitate. În același timp, însă a fost continuată acțiunea de dezvoltare a uzinei, avînd în vedere indicația dată de Congresul al III-lea al P. M. R. cu privire la ridicarea eficienței investițiilor prin grăbirea intrării în funcțiune a obiectivelor industriale construite. Astfel, în anul 1961 a fost dat în exploatare noul atelier de debitare și arcuri, s-a încheiat construcția unei moderne magazii centrale de mărfuri, efectuîndu-se totodată lucrări de amenajare la Sectorul II al Uzinelor de vagoane. ²¹ În anul 1962 a intrat în funcțiune atelierul de forjă cu o capacitate mult sporită față de anii precedenți. ²²

Investițiile capitale la uzinele de vagoane din Arad au fost judicios orientate, astfel că în anii primelor planuri cincinale, cînd se impunea mărirea capacităților de producție a uzinei, au fost impulsionate lucrările de construcții și montaje. Din totalul investițiilor capitale făcute de Uzinele de vagoane Arad în anul 1952, au fost întrebuințate pentru construcții și montaje 52 % și numai 23 % pentru utilaje. ²³

În anii planului șesenal cînd construcțiile de hale de producție erau în linii mari terminate, cea mai mare parte a investițiilor capitale făcute de Uzinele de vagoane Arad au fost îndreptate spre achiziționarea de utilaj modern. În anul 1963 din totalul investițiilor capitale, 79 % au fost folosite pentru utilaj și numai 18 % pentru construcții și montaje. ²⁴

Paralel cu dezvoltarea în ritm rapid a industriei constructoare de mașini din țara noastră a crescut și proporția livrării de utilaje din producția internă, astfel că în anul 1958 din totalul fondurilor de investiții pentru utilaj 84 % a fost consumat pentru achiziționarea de utilaj din țară. ²⁵

Tot mai frecvent sînt întîlnite în halele și atelierele Uzinelor de vagoane din Arad, mașini, strunguri, poduri rulante etc., fabricate la Brașov, Brăila, Oradea, Vulcan și la Uzina de strunguri din Arad. ²⁶

Lărgirea an de an a capacităților de producție ale uzinei, prin intrarea în funcțiune a noi hale și ateliere, ca urmare a canalizării în mod rațional a investițiilor capitale, a făcut posibilă traducerea în viață, în anii celui de al doilea plan cincinal, a sarcinilor Congresului al II-lea al P. M. R. cu privire la ridicarea nivelului tehnic al producției, folosirea completă a capacităților de producție existente, perfecționarea utilajelor vechi, introducerea tehnicii noi, mecanizarea și automatizarea proceselor de producție și mărirea seriilor de fabricație. ²⁷

²⁰ Ibidem, dosar dare de seamă anuală privind investițiile, 1959, 1960.

²¹ Ibidem, 1959, 1960, 1961.

²² Ibidem, 1960, 1962.

²³ Ibidem, 1952.

²⁴ Ibidem, 1963.

²⁵ Ibidem, dosar dare de seamă anuală privind investițiile, 1958.

²⁶ Ibidem.

²⁷ Gh. Gheorghiu-Dej — *Raportul C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al Partidului*, „Articole și cuvîntări” 1955—1959, E.S.P.I.P. Buc., 1960, p. 70.

Roadele muncii însuflețite a constructorilor de vagoane au fost scoase în evidență cu prilejul lucrărilor Congresului al III-lea al P.M.R., ei îndeplinind în patru ani, în loc de cinci, planul producției de vagoane marfă.²⁸

În anii planului șesenal, constructorii de vagoane din Arad perseverează în direcția realizării unei producții sporite de vagoane, în acest scop punând accent pe mecanizarea și automatizarea complexă a producției, pe introducerea procedurilor tehnologice avansate, preocupându-se în același timp de modernizarea mașinilor mai vechi cu indici tehnico-economici depășiți al căror număr deși a scăzut considerabil, datorită procesului continuu de introducere în uzină a utilajelor moderne, se mai păstrează totuși la unele secții.

Astfel, la secțiile boghiuri și mecanică universală au fost mecanizate în anii 1960–1962 unele lucrări grele care solicitau un volum mare de muncă prin instalarea ridicătoarelor pneumatice pentru deservirea mașinilor unelte la linia tehnologică a cutiilor de grăsimi.²⁹ La secția pregătire au fost introduse două prese de fricțiune de 160 tone pentru mecanizarea îndreptării profilelor grele și o presă hidraulică de 30 tone pentru mecanizarea îndreptării profilelor mijlocii³⁰. În depozitul de roți montate s-a trecut în anul 1962 la mecanizarea transportului acestora, prin instalarea unei macarale portale de 3 tone, cu o deschidere de 13 m³¹. O macara asemănătoare este folosită, începând din trimestrul al treilea al anului 1963, pentru mecanizarea transportului în depozitul de laminate³². Tot în anul 1963 a fost realizată o linie de macarale monoșină pentru deservirea mașinilor unelte de la linia tehnologică de prelucrare a tampoanelor³³, crescând în același timp capacitatea liniei tehnologice pentru eloxarea (oxidarea electro-anodică) a tablelor și a altor piese de aluminiu anticoroziv utilizate la fabricarea vagoanelor refrigerente și de călători³⁴.

Pe lângă extinderea mecanizării muncilor auxiliare în secțiile productive, serviciul tehnic al Uzinelor extinde procesul automatizării producției prin introducerea de mașini și linii automate, amploarea acestor măsuri depășind, în anii planului șesenal, ritmul mecanizării și automatizării din perioada precedentă.

În anul 1962 a intrat în funcțiune o mașină automată pentru fabricarea tablei expandate, necesară vagoanelor refrigerente și de călători cit și o mașină automată „Pecco” pentru sudarea cu role a tablelor subțiri.³⁵ Până la sfârșitul anului 1963 au fost date în exploatare două linii automate: linia automată tip „Wagner” pentru forjarea arcurilor inelare ale cărei părți componente (cuptor de inducție pentru încălzirea materialului de

²⁸ Gh. Gheorghiu-Dej — „Raportul C.C. al P.M.R. la Congresul al III-lea al P.M.R.” *Articole și cuvântări 1959–1961*, Ed. Politică, Buc., 1961, p. 101.

²⁹ Arh. Uzinelor de vagoane Arad, Registrul de evidență comenzilor executate la serviciul mecanic șef, 1960.

³⁰ Ibidem, 1960, 1962.

³¹ Ibidem, 1962.

³² Ibidem, 1963.

³³ Ibidem, 1962, 1963.

³⁴ Ibidem, 1961.

³⁵ Ibidem, listele de import utilaj, 1962.

forjare, presă automată de matrițare și mașină automată de rulat inele) se cuplează automat, cu mina mecanică și linia automată pentru prelucrarea cutiilor de grăsimi cu rulmenți.³⁶ Intrarea în funcțiune a celor două linii automate permite creșterea volumului producției de arcuri inelare și cutii de grăsimi cu rulmenți și specializarea Uzinelor de vagoane din Arad în producerea acestor piese, urmînd ca în anii viitori toate unitățile industriale din țară să se aprovizioneze cu arcuri inelare și cutii de grăsimi cu rulmenți, fabricate la Arad.

Introducerea pe scară largă a proceselor tehnologice moderne, mecanizarea și automatizarea complexă a producției, determină creșterea producției, mărirea productivității muncii, reducerea prețului de cost, în același timp devenind posibilă continuarea ridicării nivelului tehnic pentru satisfacerea ritmului de creștere a producției, stabilindu-se astfel o strînsă interdependență între tehnica modernă și producție. De pildă, necesitățile mereu sporite ale producției de vagoane, au impus căutarea unor metode de sudare rapide, productive și calitativ superioare. Constructorii de vagoane din Arad au rezolvat această problemă prin introducerea progresivă a sudurii automate sub flux, a sudurii automate cu role³⁷ (pentru tablele subțiri) și a sudurii automate sub flux a tablelor subțiri pe pat de cupru. Rezultatul se concretizează în lungimea metrilor liniari sudați, sub flux, care crește an de an. De la 8663 metri liniari sudați în anul 1956 s-a ajuns la 610.000 m. l. la sfîrșitul anului 1963³⁸.

Aplicînd cu consecvență realizările științei și tehnicii moderne la nevoile producției, colectivul de ingineri și tehnicieni de la serviciul și cabinetul tehnic al Uzinei urmărește în același timp modernizarea mașinilor mai vechi cu uzură fizică și morală avansată, reușind să le mărească durata funcționării și productivitatea. Astfel, trei strunguri vechi au fost transformate în mașini specializate de alezat cu cîte trei fusuri; la mașina de găurit „Csepel” a fost adaptat un dispozitiv de găurire cu 4 broșe pentru manșoanele de cuplare rezultînd o creștere a productivității mașinii cu 250 %³⁹; la secția boghiuri au fost adoptate dispozitive de strîngere pneumatică pe două strunguri, înlocuind astfel dispozitivele de strîngere manuală⁴⁰ etc.

Rezultatele obținute în direcția modernizării utilajelor vechi, a mecanizării și automatizării complexe a producției au făcut posibilă îmbunătățirea caracteristicilor tehnice ale vagoanelor produse, deschizînd largi perspective pentru perfecționarea în continuare a materialului rulant, pentru lărgirea parcului mijloacelor de transport din țara noastră.

Referindu-se la continuarea dezvoltare a industriei constructoare de mașini din țara noastră, tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej a subliniat că „Ministerul Metalurgiei și Construcțiilor de Mașini, ministerele beneficiare, conducerea întreprinderilor constructoare de mașini trebuie să-și îndrepte toată atenția spre realizarea la cel mai înalt nivel tehnic a noilor

³⁶ Ibidem, 1963.

³⁷ Ibidem, listele de import utilaj, 1962.

³⁸ Ibidem, graficul extinderii sudurii automate, 1956–1963.

³⁹ Ibidem, dosar dare de seamă statistică a Serviciului tehnic, 1961.

⁴⁰ Ibidem, 1960.

mașini și instalații industriale, să concentreze în acest scop cele mai competente cadre de ingineri și tehnicieni care să rezolve cu pasiune problemele complexe ale însușirii și introducerii în producție a tot ce este mai înaintat în știința și tehnica mondială”.⁴¹

Traducând în viață Directivele Partidului Muncitoresc Român, constructorii de vagoane din Arad au obținut rezultate îmbucurătoare pe drumul dezvoltării Uzinelor de vagoane, asigurându-și în același timp o bază largă pentru viitoarele realizări. Acest proces de neîntreruptă dezvoltare este pregătit printr-o complexă și atentă acțiune de organizare a producției.

Necesitatea reorganizării uzinei s-a ivit imediat după cel de al doilea război mondial, când 80% din construcții și instalații au fost distruse de bombardamentele aeriene,⁴² iar atelierele existente aveau o rentabilitate scăzută. Măsurile de reorganizare au fost îndreptate în direcția concentrării producției, transformării uzinei într-o unitate industrială modernă, capabilă să realizeze un volum de producție sporit, profilării și specializării uzinei cât și cooperării în producție cu alte întreprinderi constructoare de mașini.

O atenție deosebită s-a acordat, încă din anii planurilor anuale ale economiei naționale, folosirii corespunzătoare a forțelor de producție existente în întreprinderi în vederea creșterii rapide a producției.

În anul 1950, Comitetul de Stat al Planificării a elaborat schițe de profil pentru dezvoltarea principalelor întreprinderi industriale, în această perioadă conturându-se și profilul Uzinelor de vagoane din Arad.⁴³ Profilarea întreprinderii a fost punctul de plecare în direcția sistematizării producției, creind condiții adecvate pentru specializarea ei în construcția mijloacelor de transport feroviar. Specializării pe produse îi corespunde o cooperare de același gen cu alte întreprinderi constructoare de mașini din țară. Uzinele de vagoane din Arad produc însă, pe lângă tipurile de vagoane în care sînt specializate, o gamă de alte produse care nu corespund profilului lor (piese pentru locomotivă, pontoane pentru sectorul naval, poduri rulante, transbordoare etc.)⁴⁴. Însă specializarea întreprinderii nu poate fi considerată încheiată prin fabricarea în principal, a tipurilor de vagoane. Posibilitățile de specializare în continuare, pe piese sau detalii, sînt deosebit de vaste. În anii viitori, ca urmare a instalării liniilor automate pentru forjarea arcurilor inelare și prelucrarea cutiilor de grăsimi cu rulmenți, se va adînci specializarea în producerea unor piese: arcuri inelare și cutii de grăsimi cu rulmenți.

Specializarea pe produse, piese și detalii presupune organizarea de secții specializate, în cadrul uzinei. Astfel, secțiile frîne, boghiuri, forje, turnătorie, tîmplărie ș. a. produc anumite piese sau ansamble de piese,

⁴¹ Gh. Gheorghiu-Dej, a XV-a aniversare a R.P.R. Ed. Politică, Buc. 1962, p. 21.

⁴² Arh. Uzinelor de vagoane Arad, centralizator statistic. 1938–1960.

⁴³ Dezvoltarea industriei socialiste în R.P.R., Ed. Științifică, Buc. 1959, p. 177.

⁴⁴ Arh. Uzinelor de vagoane Arad, dosar dări de seamă anuale privind producția, 1952, 1954.

fiind stabilită o diviziune a muncii între cele 14 secții productive ale uzinei.⁴⁵

În cadrul industriei constructoare de mașini ca urmare a concentrării și specializării producției s-a stabilit o permanentă cooperare între întreprinderi în vederea fabricării principalelor produse de serie. Astfel, pentru construcția de vagoane, Uzinele de vagoane din Arad folosesc piese din oțel turnate, echipamente de frână, cutii de grăsimi etc. produse la Uzina „23 August” București; capace pentru cutii de grăsimi din fontă de la Uzina „Grivița Roșie” București; osii montate de la Uzina „Progresul” Brăila; bandaje și discuri produse la Combinatul Siderurgic Reșița și Hunedoara; boghiuri produse la Atelierele pentru reparații material rulant din Ploiești și Pașcani; pîrghii cilindrice și bieie inferioare produse la Uzina de tractoare Brașov și „Steagul Roșu” Brașov etc.⁴⁶

La rîndul lor, constructorii de vagoane din Arad, produc pentru nevoile întreprinderilor constructoare de mașini, pentru siderurgie și chiar pentru sectorul agricol, o gamă variată de produse (cilindri de fontă pentru locomotive, manșoane pentru aparate de tracțiune, boghiuri asamblate, pînteni de tractor etc).⁴⁷

Un aspect organizatoric deosebit de important care, paralel cu specializarea și cooperarea în producție a determinat creșterea simțitoare a volumului producției la Uzinele de vagoane din Arad, constă în comasarea și încadrarea Atelierele C. F. R. Arad, începînd de la 1 ianuarie 1960, în specializarea fabricației de vagoane⁴⁸. Fostele Ateliere C.F.R. au devenit Sectorul II al Uzinelor de vagoane, fiind organizate în patru secții productive (turnătorie, frîne, pregătire-boghiuri și montaj-finisaj)⁴⁹

În scopul permanentei îmbunătățiri a activității tehnice, economice și organizatorice, colectivul de conducere al Uzinelor de vagoane din Arad adaugă la măsurile de concentrare, specializare și cooperare a producției, inițiative valoroase privind extinderea metodelor de lucru avansate, stabilirea unei tehnologii cu indicații detaliate și control riguros pentru asigurarea calității superioare a producției, folosirea largă a aparatelor metrologice de control, extinderea propagandei tehnice în rîndul muncitorilor și tehnicienilor.⁵⁰

Succesele înregistrate pînă acum în dezvoltarea Uzinelor de vagoane din Arad, cît și perspectivele acestei dezvoltări, se datoresc atenției acordate de Comitetul de Partid și conducerea Uzinelor creșterii numărului de cadre cu o calificare corespunzătoare.

Necesitatea sporirii numărului de cadre și a ridicării nivelului lor profesional și tehnic este determinată de creșterea continuă a volumului și a calității producției.

⁴⁵ Ibidem, dosar scheme de organizare, 1951—1963.

⁴⁶ Ibidem, dosar plan anual de cooperare, 1963.

⁴⁷ Ibidem, dosar dări de seamă anuale privind producția, 1953.

⁴⁸ Ibidem, ordinul M.I.G. nr. 2996/1959, H.C.M., nr. 1794 din 14 dec. 1959.

⁴⁹ Ibidem, dosar privind comasarea Atelierele C.F.R. Arad, 1960.

⁵⁰ Ibidem, plan de măsuri pentru îmbunătățirea activității tehnice, economice și organizatorice, 1963.

În anii puterii populare, la Uzinele de vagoane Arad s-a desfășurat o neîntreruptă activitate de calificare la locul de muncă al muncitorilor, în scopul acoperirii cerințelor imediate ale producției. Între anii 1949—1963 au fost calificați prin cursuri practice cu durată de 4—8 luni, 3912 muncitori în meseriile de așchietori de metale, electricieni, fochiști, forjori, lăcătuși, macaragii, nituitori, sculeri-matrișeri, strungari, sudori, tâmplari, turnători, vopsitori etc.

Tot din nevoia completării numărului de muncitori cu o calificare corespunzătoare, pe lângă Uzinele de vagoane din Arad funcționează o școală profesională care pregătește frezori, lăcătuși, strungari, sudori, tâmplari, turnători, vopsitori ș. a. cu un nivel mai ridicat de cunoștințe tehnice și practice. Rolul școlii profesionale în calificarea muncitorilor necesari Uzinelor de vagoane din Arad a devenit în ultimii ani tot mai important, satisfăcând în proporție mai mare nevoia de cadre cu un volum corespunzător de cunoștințe teoretice și practice. Numai în anii 1960—1963 Grupul Școlar al Uzinelor de vagoane din Arad a repartizat la uzină 695 absolvenți.⁵¹

Preocuparea pregătirii cadrelor calificate pentru nevoile economiei naționale se desprinde din Directivele Congresului al III-lea al P. M. R. cu privire la dezvoltarea învățămîntului în perioada 1960—1965. În primii ani ai planului șesenal a fost extins învățămîntul în școli medii serale. Astfel, între anii 1960—1963, 1063 muncitori de la Uzinele de vagoane au absolvit școlile medii serale din orașul Arad⁵²

Paralel cu calificarea muncitorilor în școli profesionale și medii serale se acordă o mare atenție pregătirii de tehnicieni și maiștri la nivelul cerințelor tehnicii moderne.

Mărirea capacității de producție a Uzinelor de vagoane din Arad, a impus în același timp creșterea substanțială a numărului constructorilor de vagoane.

În anul 1963 numărul salariaților la Uzinele de vagoane din Arad a sporit cu 350 % față de anul 1948 și cu 180 % față de anul 1959. În raport cu totalul salariaților o creștere mai însemnată o înregistrează muncitorii, care în anul 1963 au ajuns să depășească cu 376 % numărul muncitorilor din 1948 și cu 184 % numărul muncitorilor din 1959⁵³

Muncitorii, tehnicienii și inginerii de la Uzinele de vagoane din Arad trăiesc cu intensitate sentimentul mîndriei pentru realizările obținute în dezvoltarea uzinei lor, mulți dintre ei fiind martorii acestei dezvoltări încă din primii ani ai regimului de democrație populară.

În condițiile relațiilor de producție socialiste, între constructorii de vagoane din Arad s-au stabilit raporturi de colaborare și ajutor reciproc, care își au izvorul în munca liberă de exploatare singură în măsură să dezlănțuie potențialul de nebănuit al inițiativei creatoare a oamenilor muncii.

⁵¹ Ibidem, dosar situații centralizatoare în probleme de învățămînt, 1960—1963.

⁵² Ibidem, registru de evidență a absolvenților școlilor medii serale, 1960—1963.

⁵³ Ibidem, centralizator statistic 1948 și dările de seamă statistice privind productivitatea muncii, 1959, 1963.

Răspunzînd chemării organizațiilor de partid și de masă din uzină, de a produce mai mult și mai bine, în scopul îndeplinirii planurilor de muncă anuale, pentru nevoile sporite ale economiei noastre socialiste în plină înflorire, muncitorii s-au antrenat în întrecerea socialistă.

Astfel, întrecerea care este organizată între secții și colective de muncitori, are ca obiective reducerea consumurilor specifice de metal, gospodărirea cu grijă și realizarea de economii, la metal, folosirea metodelor avansate de muncă, îndeplinirea și depășirea planurilor lunare, ridicarea calității produselor etc.⁵⁴.

În anul 1963 numărul muncitorilor antrenați în întrecerea socialistă a crescut cu 235% față de anul 1951 și cu 141% față de 1959⁵⁵. Pentru rezultatele obținute în muncă, în perioada 1950–1963 Ministerul Industriei Grele și Consiliul Central al Sindicatelor au distins cu diplome de onoare și cu insigne de frunțași în întrecerea socialistă un număr de 1395 muncitori de la Uzinele de vagoane din Arad. Numai în anul 1963 au fost conferite muncitorilor de la Uzinele de vagoane Arad, 769 insigne de frunțași în întrecerea socialistă, 79 diplome de brigăzi și echipe fruntașe în întrecerea socialistă și 2 diplome de secții fruntașe⁵⁶.

Noua atitudine față de muncă este exprimată și prin avîntul mișcării de inovații, care dezvăluie inepuizabilul talent al oamenilor muncii și energia creatoare pe care aceștia le pun în slujba dezvoltării uzinei lor. S-au făcut însemnate inovații în direcția îmbunătățirii indicilor de utilizare a mașinilor a simplificării operațiilor — fără a afecta însă calitatea produselor, — în vederea creșterii productivității muncii și reducerii prețului de cost al produselor etc.

An de an a crescut numărul de inovații aplicate la construcția vagoanelor, realizîndu-se pe această cale considerabile economii. În anul 1963 au fost aplicate de 75 ori mai multe inovații decît în anul 1948 și de aproape 3 ori mai multe decît în anul 1959. Economii rezultate ca urmare a aplicării inovațiilor au atins în anul 1963 cifra de 4.693.566 lei⁵⁷.

Inovatorii sînt muncitori, tehnicieni și ingineri pasionați de munca lor, preocupați mereu de introducerea tehnicii celei mai înaintate în producție, în scopul realizării unui înalt ritm de creștere a producției.

Încă de la începuturile ei, mișcarea de inovații a atras pe lângă tehnicieni și ingineri, un număr însemnat de muncitori, care reușesc cu succes să realizeze performanțe tehnice mereu sporite la mașinile pe care le dirijează sau să dea materialelor și mașinilor întrebuințarea cea mai adecvată și mai avantajoasă din punct de vedere economic. Față de anul 1948, în anul 1963 numărul muncitorilor inovatori a crescut de aproape 25 de ori⁵⁸.

Iată numai cîteva dintre inovațiile mai importante aplicate în ultimii ani la Uzinele de vagoane din Arad: modificarea constructivă și a forme rezemătoarelor de braț laterale și mijlocii de la băncile vagoanelor

⁵⁴ Ziarul „Flacăra Roșie” Arad, 1 și 9 august 1963.

⁵⁵ Arh. Uzinelor de vagoane Arad dos. evidența întrecerii socialiste, 1951, 1959, 1963.

⁵⁶ Ibidem, dosar evidența întrecerii socialiste, 1950–1963.

⁵⁷ Ibidem, registre evidența inovațiilor, 1948, 1959, 1963.

⁵⁸ Ibidem, registre evidența inovațiilor, 1948–1963.

de clasă ; modificarea procesului tehnologic la reperul 01 — 16 de la vagonul gondolă ; adoptarea unui dispozitiv de strunjit sferic etc⁵⁹. Aceste inovații aduc economii de sute de mii de lei.

În scopul generalizării inovațiilor, cât și pentru îmbunătățirea metodelor de lucru și de fabricație, muncitorii, tehnicienii și inginerii de la Uzinele de vagoane din Arad, participă la schimburi de experiență cu alte întreprinderi constructoare de mașini din țară (Uzinele Mecanice Timișoara, Uzinele de construcții mecanice și mașini agricole din Bocșa, Uzina „Înfrățirea” din Oradea, Uzina „Tractorul Roșu” din Brașov, Combinatul Metalurgic Reșița, etc)⁶⁰.

Realizările obținute în anii puterii populare pe linia refacerii și dezvoltării uzinei, a creșterii fără precedent a forțelor de producție, a promovării tehnicii noi, cât și datorită elanului în muncă dovedit de constructorii de vagoane, în condițiile relațiilor de producție socialiste, au determinat o creștere rapidă a volumului producției globale la Uzinele de vagoane din Arad⁶¹.

Tabelul de mai jos scoate în evidență faptul că în anul 1963 producția globală a sporit de peste 10,3 ori față de anul 1938 și de 1,9 ori față de 1959.

Tabelul nr. 1

	1938	1948	1950	1953	1955	1957	1959	1960	1961	1962	1963
Valoarea producției globale la Uzinele de vagoane din Arad (în procente)	100	144	179	285	347	441	538	681	796	965	1033

În primii ani după război, sarcina principală a Uzinelor de vagoane din Arad era reconstrucția vagoanelor deteriorate⁶² pentru recuperarea parcului de vagoane distrus în timpul războiului. Odată cu trecerea la economia planificată, au fost introduse în fabricație noi tipuri de vagoane, cu însușiri tehnice superioare și capacitate sporită. Astfel, a început producția de serie a următoarelor tipuri de vagoane : vagon autodescărcător pentru minereu și cocs, cu o capacitate de 5 tone și 2 boghiuri și 4 osii, cu pereți și uși metalice laterale și închizătoare speciale ; vagon de marfă descoperit pe 4 osii, capacitatea 60 tone ; vagon pentru minereu autobasculant pe 2 boghiuri, capacitatea 40 m.c., 80 tone, cu descărcare pneumatică automată prin bascularea cutiei vagonului, vagon platformă pe 6

⁵⁹ Ibidem, dosarele de inovații nr. 553/1960, 126/1962, 49/1963.

⁶⁰ Ibidem, dosar evidența inovațiilor, 1961—1962.

⁶¹ Ibidem, dosar dări de seamă statistice anuale și bilanțuri contabile 1938—1963.

⁶² Ibidem, dosar dări de seamă statistice privind producția, 1945—1948.

osii; vagon de călători pe două boghiuri cu 88 de locuri; vagon pentru ciment; vagon gondolă etc⁶³. Rezultă că accentul cade pe construcția vagoanelor cu 4 osii și 2 boghiuri, în scopul ridicării nivelului tehnic al transporturilor feroviare din țara noastră, care înainte de război se caracterizau prin ponderea aproape exclusivă a vagoanelor pe 2 osii (numai 1,7% din numărul total al vagoanelor erau pe 4 osii⁶⁴. Producția de vagoane marfă și cisterne, în echivalent vagoane marfă pe 4 osii, a fost la sfârșitul anului 1961 cu aproape 16 ori mai mare decât în anul 1938 (pe țară)⁶⁵, ceea ce înseamnă că în mai puțin de 23 zile, în anul 1961 s-a realizat întreaga producție de vagoane marfă și cisterne, în echivalent vagoane marfă pe 4 osii, din anul 1938.

La Uzinele de vagoane din Arad, unde s-a concentrat cea mai mare parte a producției de vagoane din țară, numărul vagoanelor echivalente, la sfârșitul anului 1963, a fost de 9,3 ori mai mare decât în anul 1938. În anul 1963 s-au construit cu 1976 vagoane echivalente mai mult decât în anul 1959⁶⁶.

În vederea realizării indicilor de creștere a producției de vagoane prevăzuți de Congresul al III-lea al P.M.R., constructorii de vagoane din Arad au muncit cu hotărâre, reușind încă în al patrulea an al planului șesenal să depășească cu peste 1,5 ori producția de vagoane echivalente din anul 1959⁶⁷.

În condițiile existenței halelor modern utilizate și a cadrelor cu o calificare corespunzătoare constructorii de vagoane din Arad aplică cu perseverență măsurile menite să asigure creșterea permanentă a productivității muncii și reducerea prețului de cost în toate sectoarele de activitate.

Inginerii, tehnicienii și muncitorii de la Uzinele de vagoane din Arad, rezolvă cu succes problemele legate de aplicarea unor noi procedee tehnologice la construirea diverselor tipuri de vagoane. Astfel, la ondularea tablelor pentru acoperișul vagoanelor și la curbarea panourilor de tablă sînt folosite mașini proiectate și executate în uzină, care asigură o înaltă precizie în executarea undulației și o creștere considerabilă a productivității muncii. Dintre metodele tehnologice de mare productivitate folosite de constructorii de vagoane din Arad, amintim: organizarea liniilor de fabricație în flux tehnologic longitudinal și unidirecțional (la halele de montaj și finisaj); îmbunătățirea indicilor de mecanizare a operațiilor cu volum mare de muncă, a transporturilor de piese și ansamble pe liniile de flux tehnologic și suprimarea pe această cale a transportului manual; extinderea sudurii automate la asamblarea pieselor etc⁶⁸. Prin atenția acordată aplicării procedeele tehnologice noi, se reduce consumul

⁶³ Ibidem, dosare dări de seamă statistice privind producția, 1955—1963.

⁶⁴ Dezvoltarea industriei socialiste în R.P.R., Ed. Științifică, Buc., 1959, p. 201.

⁶⁵ Anuarul statistic al R.P.R., Buc., 1962, p. 154—157.

⁶⁶ Arh. Uzinelor de vagoane din Arad, dări de seamă statistice privind producția, 1938, 1959, 1963.

⁶⁷ Ibidem, planul de producție pe anul 1963.

⁶⁸ „Vagonul” organ al Comitetului de partid și al Comitetului sindicatului muncitorilor Uzinelor de vagoane Arad, 15 oct. 1963, articolul *Tehnologia avansată, necesitate obiectivă în construcția vagoanelor moderne*.

orelor de muncă pe unitatea de produs, rezultând o creștere sistematică a productivității muncii. În anul 1963 productivitatea muncii a crescut cu 291% față de anul 1938 și cu 114% față de anul 1959⁶⁹.

Urmărind aplicarea măsurilor menite să contribuie la creșterea productivității muncii, constructorii de vagoane din Arad au în același timp în vedere realizarea de produse la un preț de cost mai scăzut. Din diversitatea măsurilor de reducere a prețului de cost, la Uzinele de vagoane din Arad se acordă o atenție deosebită reducerii consumului specific de metal și valorificării superioare a metalului în construcția de vagoane. Aceasta are ca rezultat reducerea greutății proprii a vagoanelor cu 5—6%⁷⁰ și scăderea prețului de cost. Prin reducerea cu numai 1% a consumului de metal se pot realiza 30 vagoane minereu, 29 vagoane basculante și 28 vagoane marfă acoperite de 60 tone⁷¹. Iată de ce propunerile muncitorilor, inginerilor și tehnicienilor privitoare la căile de reducere a consumului de metal, sînt tot mai frecvente și documentate, prin aplicarea multora dintre ele realizîndu-se importante economii de metal.

Larga acțiune de răspîndire a tehnicii moderne, a metodelor tehnologice de mare productivitate, cît și continua ridicare a calificării cadrelor de muncitori, ingineri și tehnicieni de la Uzinele de vagoane din Arad, crează condiții optime nu numai sub aspectul creșterii productivității muncii și reducerii prețului de cost, dar mai ales pentru îmbunătățirea continuă a calității produselor. Caracteristicile vagoanelor construite la Arad și destinate transporturilor feroviare interne sau exportului (vagoane basculante, gondolă, refrigerente etc.) se ridică la nivelul tehnicii mondiale⁷². Ele sînt o încununare a eforturilor constructorilor de vagoane din Arad pentru consolidarea prestigiului întreprinderii și răspîndirea renumelui mărcii de fabricație atît în țară cît și peste hotare.

Încă din perioada 1949—1950, vagoanele fabricate la Arad se numărau printre puținele produse românești de export din ramura industriei constructoare de mașini. Acoperind nevoile imediate ale transporturilor feroviare interne, Uzinele de vagoane Arad realizează an de an un număr sporit de vagoane destinate exportului. Nenumărate trenuri cu vagoane de o mare diversitate fabricate la Arad au fost exportate în: U.R.S.S., Republica Arabă Unită, R.P. Bulgaria, R.S. Cehoslovacă, R.P.D.-Coreeană, R.D. Germană, R. Indonezia, R.P. Polonă, R.P. Ungară și R.D. Vietnam,⁷³ beneficiarii apreciind calitățile tehnice ale vagoanelor.

Ca urmare a transpunerii în viață a politicii partidului și guvernului de creștere a nivelului de trai al oamenilor muncii, salariile muncitorilor, tehnicienilor și inginerilor de la Uzinele de vagoane din Arad au crescut. Majorate în anul 1959 cu un procent cuprins între 7,8 și 19,1 la sută,

⁶⁹ Arh. Uzinelor de vagoane din Arad, dări de seamă statistice, 1938, 1959, 1963.

⁷⁰ „Vagonul” organ al Comitetului de partid și al Comitetului sindicatului muncitorilor Uzinelor de vagoane Arad, 15 oct. 1963, articolul *Prin reducerea consumului de metal — preț de cost mai scăzut*.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Arh. Uzinelor de vagoane din Arad, dare de seamă privind analiza realizării calitative a produselor, 1962.

⁷³ Ibidem, dări de seamă anuale și trimestriale privind vânzările, 1948—1963.

salariile maiștrilor, inginerilor și tehnicienilor de la Uzinele de vagoane din Arad au crescut în 1960 în medie cu 14,13%.⁷⁴ În anii planului șesenal salariile oamenilor muncii au înregistrat o continuă creștere, asigurând permanenta ridicare a nivelului lor de trai. În 1963 salariile muncitorilor de la Uzinele de vagoane Arad depășeau cu aproape 29% cuantumul salariilor din 1959.⁷⁵ „Salariul real va crește până în 1965 cu 40—45 la sută față de nivelul din a doua jumătate a anului 1959”⁷⁶. Calea principală de creștere a salariului real va fi mărirea salariului nominal corespunzător ridicării productivității muncii, precum și scăderea treptată a prețurilor de vânzare a bunurilor de consum, ca urmare a reducerii prețului de cost.

Paralel cu creșterea salariilor, reducerea impozitelor pe salarii, scăderea prețurilor unor articole de larg consum, se acordă o atenție deosebită îmbunătățirii permanente a condițiilor de muncă și de viață ale oamenilor muncii.

Niciodată în trecut Uzinele de vagoane din Arad nu au cunoscut asemenea realizări în folosul oamenilor muncii ca în anii puterii populare. Au fost puse la dispoziția constructorilor de vagoane arădeni, o cantină cu 600 locuri⁷⁷, o creșă care și-a mărit mereu capacitatea, ajungând să aibe în anul 1962, 340 locuri⁷⁸, o grădiniță de copii cu 50 locuri⁷⁹, un dispensar medical cu 25 paturi⁸⁰, o casă de odihnă, două colonii de vară pentru copiii muncitorilor⁸¹, un club ș.a.

În cadrul clubului Uzinelor de vagoane Arad funcționează o bibliotecă dotată cu aproape 20.000 volume de literatură tehnică, științifică, politică și beletristică. În anul 1963 numărul cititorilor a ajuns la 2672. În afară de biblioteca clubului, mai funcționează 19 biblioteci volante de secții⁸². În sălile clubului și în cele 10 săli culturale din uzină, își desfășoară activitatea diferite formații cultural-artistice. Alături de corul bărbătesc de 80 persoane, fanfara de 80 persoane, orchestra semisimfonică de 30 persoane, echipa de teatru de 26 persoane, echipa de jocuri populare de 42 persoane, o bogată activitate duc: orchestra de tamburași compusă din 12 persoane, orchestra populară din 16 persoane, orchestra de muzică ușoară, orchestra de muzicuțe, soliștii vocali, soliștii instrumentiști etc.⁸³

Activitatea productivă, artistică și culturală a constructorilor de vagoane, succesele obținute de aceștia atât în halele uzinelor cât și pe scenele sălilor culturale, sînt consemnate în paginile ziarului „Vagonul” organ al Comitetului de partid și al Comitetului sindicatului muncitorilor,

⁷⁴ Ibidem, dosar privind îmbunătățirea salarizării maiștrilor prin aplicarea H.C.M. 1053/1960.

⁷⁵ Ibidem, dosare dări de seamă statistice privind producția, 1959, 1963.

⁷⁶ Gh. Gheorghiu-Dej, Raportul C.C. al P.M.R. la Congresul al III-lea al P.M.R., *Articole și cuplări 1959—1961*, Ed. Politică, 1961, p. 154.

⁷⁷ Arh. Uzinelor de vagoane Arad, dare de seamă anuală, 1953.

⁷⁸ Ibidem, registrele de evidență ale creșei, 1953—1963.

⁷⁹ Ibidem, dările de seamă statistice ale grădiniței de copii de pe lângă uzinele de vagoane Arad, 1947—1963.

⁸⁰ Ibidem, dări de seamă anuale, 1955—1963.

⁸¹ Ibidem, dare de seamă anuală, 1953.

⁸² Ziarul „Flacăra Roșie” Arad, 7 august 1963.

⁸³ Arh. Uzinelor de vagoane Arad, registrul de evidență a activității culturale, 1963.

Uzinelor de vagoane Arad. Primul număr al acestui ziar a apărut la 12 iulie 1951. De atunci și pînă la 1 mai 1959 a apărut cu ocazia evenimentelor mai importante în viața țării sau a Uzinelor, devenind apoi o publicație bilunară⁸⁴.

Șirul prefacerilor fundamentale cunoscute în viața constructorilor de vagoane din Arad în anii puterii populare, nu poate fi încheiat fără să se amintească despre miile de muncitori trimiși să-și petreacă concediile de odihnă la încântătoarele stațiuni balneo-climaterice din țara noastră; despre repartizarea unui număr tot mai mare de apartamente în noile blocuri; despre condițiile de muncă în hale spațioase, bine ventilate; despre aplicarea multiplelor măsuri pentru protecția și securitatea muncii etc. Astfel la timplăria mecanică, centrala de forță și la halele unde, prin natura muncii, aerul devine impur, s-au instalat exhaustoare⁸⁵ care absorb și elimină gazele din atmosferă; la secția debitare s-au introdus cărucioare⁸⁶ pentru scoaterea materialului de la foarfeca ghilotină, prevenindu-se accidentarea muncitorilor etc.

Dotarea fiecărui loc de muncă cu echipament de protecție, luarea de măsuri favorabile muncitorilor care lucrează în mediu toxic (vopsitorie) și la temperatură ridicată (turnătorie)⁸⁷, crearea și întreținerea spațiilor verzi pe drumurile de acces între hale, sînt numai unele aspecte ale noilor condiții de muncă create pentru muncitori.

Niciodată în istoria Uzinelor de vagoane din Arad munca nu a cunoscut o atît de înaltă considerație ca în anii puterii populare. Este însă tot atît de adevărat că niciodată în trecutul Uzinelor de vagoane din Arad, producția nu a înregistrat o asemenea dezvoltare ca în anii puterii populare.

Printr-o orientare rațională a investițiilor către extinderea suprafețelor productive, spre introducerea continuă a mașinilor și utilajelor de înaltă productivitate, producția de vagoane echivalente la Uzinele de vagoane din Arad, va fi, în anul 1965, de pste 2 ori și jumătate mai mare decît în anul 1959, crescînd în același timp volumul producției de garnituri de piese pentru vagoane, destinate să acopere cerințele întreprinderilor constructoare de mașini din țară cu care cooperează Uzinele de vagoane din Arad⁸⁸.

Succesele remarcabile obținute în dezvoltarea construcției de vagoane la Arad în primii ani ai planului șesenal, continuă pe o treaptă superioară seria realizărilor din anii puterii populare, constituind în același timp o bază serioasă și o garanție pentru îndeplinirea și depășirea prevederilor planului economic de șase ani.

⁸⁴ Colecția ziarului „Vagonul” organ al Comitetului de partid și al Comitetului sindicatului muncitorilor Uzinelor de vagoane Arad, 1951—1963.

⁸⁵ Ibidem, Registrele de evidență comenzilor la Serviciul mecanic șcf, 1960, 1961.

⁸⁶ Ibidem, 1963.

⁸⁷ Ibidem, rapoarte de activitate anuală privind protecția muncii, 1960—1962.

⁸⁸ Ibidem, dosar studiu tehnico-economic pentru sistematizarea și dezvoltarea Uzinelor de vagoane Arad pînă în anul 1965, 1961.

PRIMĂRIA MUNICIPIULUI CONSTANȚA (1878—1944)

M. STANCIU

După războiul de independență din 1877—1878, României i s-a recunoscut dreptul legitim de stăpânire a teritoriului Dobrogea¹.

Orașul Constanța², singura așezare portuară mai importantă de pe țărmul românesc, decăzuse atât de mult în timpul stăpînirii turcești, încît la venirea autorităților române, la 23 noiembrie 1878, orașul semăna cu un tîrg medieval, cu străzi înguste și nepietruite, cu locuințe semănînd a bordeie, slab populat³.

Primăria orașului a luat ființă la 23 noiembrie 1878, avînd la bază legile administrative de organizare a teritoriului Dobrogea, votate în Cameră și Senat la 28 și respectiv 30 septembrie 1878⁴. Primul act scris care reprezintă începutul administrației românești după această dată este procesul verbal din 12 decembrie 1878, prin care Remus Opreanu, prefectul județului Constanța, declară constituite consiliul comunal al orașului și cancelaria comunală, formată din primarul orașului, care se afla în fruntea administrației comunei, un casier, un percepător, un secretar și un scriitor⁵.

La 14 decembrie 1878, se convoacă în ședință de lucru primul consiliu comunal, cu prilejul căreia se discută probleme de sănătate publică, închirieri de localuri necesare funcționării Primăriei, iluminatul orașului, problema prevenirii incendiilor — cumpărarea de pompe portative și

¹ Conform tratatului de la Berlin din 1878, art. 46, Principatul României primea insulele formînd della Dunării, precum și insula Șerpilor, sangeacul Tulcea, care cuprindea ținuturile Chilia, Sulina, Mahmudia, Isaccea, Tulcea, Măcin, Babadag, Hîrșova, Küstenge, Medgidia. Principatul mai primea teritoriul situat la sud de Dobrogea pînă la o linie care, pornind de la răsărit de Silistra, continuă pînă la Marea Neagră, spre miazăzi de Mangalia. Oficiul Central de Statistică, *Statistica din România*, Buc., 1879, p. 5.

² După 1878, timp de cîțiva ani, în actele oficiale orașul și-a păstrat numele turcesc de Küstenge.

³ În 1879, orașul Constanța avea 49 străzi, 569 case și 4530 locuitori în care erau incluși funcționarii și armata. Vezi col. Ionescu M. Dobrogeanu, *Tomis—Constanța*, 1931, p. 75.

⁴ Oficiul Central de Statistică, *Statistica din România*, Buc., 1879, anexa.

⁵ Arh. St. Dobrogea, fond Primăria Municipiului Constanța, dos. 1/1878, f. 45.

alte instrumente, precum și repararea celor existente provenite de la vechea administrație, curățirea străzilor și formarea unei comisii pentru întocmirea bugetului comunei pe anul 1879⁶.

Primele înregistrări de acte poartă data de 19 decembrie 1878 și se refereau în exclusivitate la organizarea administrativă și la ordinea publică.

Cercetînd bugetul pe anul 1879 desprindem în forma ei incipientă, viitoarea organizare a primăriei.

Schema de organizare era următoarea :

- 1 Serviciul Interior al Primăriei.
- 2 Serviciul Siguranței publice.
- 3 Serviciul Incendiu.
- 4 Serviciul Tehnic.
- 5 Serviciul Spital comunal și medic șef.
- 6 Serviciul Înfrumusețarea orașului.
- 7 Serviciul Iluminatul public.
- 8 Serviciul Stare civilă.
- 9 Serviciul Instrucțiunea publică⁷.

În anul 1879 se întocmește „Regulamentul pentru administrarea interioară a comunei urbei Küstenge”, în 15 capitole, dintre care cităm : îndestularea obștească, stabilimente publice, spectacole, despre băuturi, îndatoririle slugilor de ambele sexe etc.⁸.

În funcție de dezvoltarea orașului, primăria și-a creat o organizare corespunzătoare.

Din Serviciul Administrativ, în dosarele căruia la început erau incluse toate actele, s-au desprins noi servicii. În 1905 a fost creat Serviciul Contencios, condus de un șef de serviciu. Acesta se ocupa cu susținerea intereselor comunei în procesele pe care primăria le avea cu diferite instituții, întreprinderi și persoane particulare.

Serviciul casieriei, contabilității și percepției se ocupa cu încasarea veniturilor provenite din diverse taxe și impozite puse asupra populației, taxe asupra mărfurilor de import și tranzit și cu cheltuielile ce se făceau pentru întreținerea funcționarilor. Acest serviciu mai finanța de asemenea lucrările de construcții edilitare din oraș.

Primăria a funcționat cu aceste servicii pînă la primul război mondial.

Activitatea de reconstrucție a orașului, ca urmare a distrugerilor suferite de pe urma războiului și a ocupației din anii 1917—1918, atrăgea după sine și o organizare corespunzătoare a primăriei ca instituție ce trebuia să dirijeze și să administreze diferitele sectoare de activitate ale orașului.

⁶ Ibidem, f. 46.

⁷ Ibidem, f. 47.

⁸ Ibidem, dos. 9/1879, f. 16.

În urma transformărilor produse în viața orașului, în 1924 Primăria Constanța era organizată astfel :

I Direcția Administrativă

- 1 Serviciul Contencios.
- 2 Oficiul Stării civile.

II Direcția Contabilității

- 1 Serviciul Constatare.
- 2 Serviciul Bunuri.
- 3 Percepția I-a și a II-a

III Direcția Tehnică

- 1 Serviciul Salubritate — ateliere
- 2 Serviciul Grădini — Cimitire
- 3 Serviciul Hidraulic

Uzina Hinog

Uzina Caragea Dermen

- 4 Serviciul Canalizarea orașului
- 5 Serviciul Uzina electrică
- 6 Serviciul Incendiu
- 7 Serviciul Sanitar
- 8 Serviciul Sanitar — veterinar
- 9 Comisariatul de poliție cu Biroul populației și servitori ⁹.

În urma legii de reformă administrativ-teritorială din 1925, prin înaltul decret 2465 din 25 septembrie 1925, orașul Constanța devine Municipiu ¹⁰. Activitatea primăriei se extinde și asupra comunei Anadachioi și a satelor Viile Noi, Palaz și I.C. Brătianu (azi cartierul F. Sîrbu) care prin această lege intră în componența orașului. În urma acestei comasări municipiul ajunge în 1930 la o populație de 59.164 locuitori ¹¹.

În 1929, schema de organizare a municipiului, completată cu noi servicii și birouri, era formată astfel : ¹²

I. Direcția Administrativă.

1 *Biroul Stării civile* avea ca sarcină îndeplinirea tuturor lucrărilor referitoare la : redactarea și întocmirea actelor de stare civilă, păstrarea în ordine a tuturor registrelor și actelor de stare civilă, încheierea lor la sfârșitul fiecărui an și trimiterea unuia din cele două exemplare spre conservare la tribunal, întocmirea corespondenței referitoare la aceste lucrări.

2. *Biroul Administrației generale, statisticii și contenciosului* ținea corespondența cu Prefectura, Ministerul de Interne și celelalte autorități referitoare la administrația generală sau comunală, precum și cererile și reclamațiile particulare de acest gen, îndeplinea sarcini privitoare la culegerea și întocmirea tuturor statisticilor, făcea lucrări de ordin contencios.

⁹ Ibidem, dos. 97/1924 f. 62—78.

¹⁰ Ibidem, 117/1926.

¹¹ Institutul Central de Statistică, Indicatorul localităților din România, Buc., 1943, p. 203.

¹² Arh. St. Dobrogea, Primăria Municipiului Constanța, dos. 156/1929, f. 1—13.

3 *Biroul Registraturii, arhivei și expedițiuni* se ocupa cu primirea, înregistrarea și expedierea corespondenței oficiale sau particulare, precum și cu inventarierea și păstrarea tuturor dosarelor și actelor rămase în arhivă.

4 *Biroul Personalului, electoral statistic și de recrutare* întocmea cazierile funcționarilor și se ocupa de problemele referitoare la numiri, mutări, învansări, pedepse, concedii și pensionări. Se mai ocupa cu chestiunile referitoare la alegeri, recensământ, recrutare, rechiziții și mobilizare.

II *Direcția Contabilității*. De serviciul financiar, economic și de contabilitate, care făcea parte din această direcție, depindeau următoarele birouri :

1 *Biroul Financiar-contabilitate* executa lucrările referitoare la întocmirea, votarea și aprobarea bugetului, emiterea ordonanțelor de plată, întocmirea statelor de plată pentru funcționarii comunali și întocmirea conturilor de gestiune și supunerea lor spre aprobare.

2 *Biroul Economic și al bunurilor* se ocupa cu conservarea tuturor valorilor de orice fel și sub orice formă aparținând comunei, înlocuirea și ținerea la zi a inventarului averii comunii. Tot în sarcina acestui birou intrau și chestiunile relative la vânzări, închirieri, arendări, darea în antrepriză a lucrărilor comunale, licitații, exproprieri de utilitate publică, furnizări de materiale.

3 *Biroul de constatare* se ocupa cu lucrările de constatări venituri și impuneri.

4 *Biroul Casieriei* efectua înregistrarea încasării veniturilor comunale și achitarea tuturor ordonanțelor de plată și în general a tuturor cheltuielilor comunale.

5 *Percepția I-a și a II-a* percepea și încasa impozitele, taxele și contribuțiile comunale.

6 *Biroul Controlului* controla încasările petru lumina electrică și apă.

7 *Politia Comunală* supraveghea respectarea legilor și dispozițiilor date de comună, precum și evidența populației din raza orașului.

Aceste două direcții erau coordonate de secretarul general al Municipiului.

III *Direcția Tehnică, Comunicații și Construcții*.

1 *Biroul Studiilor, întocmirea proiectelor, planurilor și eliberarea autorizațiilor* se ocupa cu întocmirea studiilor, proiectelor și planurilor privitoare la lucrările comunale și executarea tuturor cererilor de autorizații de clădiri, reparații, împrejmuiuri.

2 *Biroul Grădinilor, parcurilor comunale și cimitirelor* se ocupa de întreținerea spațiilor verzi.

3 *Biroul Salubrității* supraveghea menținerea curățeniei în oraș.

4 *Biroul Canalizări și al uzinelor* executa lucrările de canalizare, alimentare cu apă și electricitate.

IV *Serviciul Sanitar* avea atribuții legate de menținerea igienei locurilor publice, asistența socială, spitale și dispensare.

V *Serviciul Zootehnic*—*veterinar* controla produsele vegetale și animale ce se desfăceau pe piețele orașului, tăierile de vite la abatorul de export din Constanța, combătea bolile ivite la animale.

Direcția tehnică și serviciile sanitar și zootehnic — *veterinar* erau coordonate de primar, iar problemele referitoare la administrarea orașului erau dezbătute de Consiliul Comunal.

Între 1939—1944 forma organizatorică a Primăriei Municipiului Constanța a fost următoarea :

Serviciul Secretariat

Secția Contencios
Biroul Mobilizării și Apărării Pasive
Biroul Cultural (bibliotecă și muzeu)
Biroul Intendenței

Serviciul Administrativ

Biroul ad-ției generale, personalului, statelor, cazierelor și anuarului
Biroul Stare civilă
Biroul Electoral și al populației
Biroul Statistic și al recrutării
Biroul Arhivei, registraturii, petiționării și expedițiuni

Serviciul Financiar și de Contabilitate

I Secția Contabilitate

Biroul Venituri
Biroul Angajări și control preventiv
Biroul Verificări și ordonanțări
Biroul Conturilor
Biroul Remiteri și popriri

II Secția Constatere

Biroul Constatării veniturilor
Biroul Verificare și control
Biroul Apelor

III Secția Casieriei

Biroul Economic
Biroul Licitații
Biroul Cadastrului, exploatării bunurilor producătoare de venituri și cimitire
Biroul Inventarului și asigurări
Biroul Aprovizionării, imprimare, combustibil

Serviciul Tehnic

I Secția tehnică

a Drumuri
b Ape și canalizarea orașului
c Uzine
d Salubritate
Biroul Exploatării salubrității și atelierelor
Biroul Economatului

II Secția Arhitectură

a Studii, construcții și autorizații

b Grădini, parcuri ¹³

* * *

Fondul arhivistic al Primăriei Municipiului Constanța a fost preluat în anul 1958 de la Sfatul Popular al orașului Constanța de către Serviciul Arhivelor Statului Dobrogea, pentru a salva de la distrugere, din cauza condițiilor proaste de păstrare, documente importante cu caracter economic, social și politic. Toate aceste documente se referă la orașul Constanța.

Materialul arhivistic ocupă 230 m.l. poliță-raft și are ca limite cronologice anul 1878, luna decembrie, de când datează primele acte aparținând autorităților române, și anul 1944.

Documentele sînt scrise în întregime în limba română. Excepție fac doar cîteva acte din 1878 scrise în limba rusă, referitoare la predarea administrației orașului de către fosta administrație rusă ¹⁴ autorităților române, precum și un număr redus de dosare în limbile germană și bulgară, singurele care s-au mai păstrat din anii 1917 — 1918, din timpul ocupației germano-bulgare.

Condițiile inoprite de păstrare și conservare și pierderile de material ca urmare a neglijenței manifestate de instituție față de arhivă, precum și pierderile suferite în timpul primului și în deosebi în timpul celui de al doilea război mondial, cînd arhiva a fost evacuată ¹⁵, se resimt în acest fond arhivistic.

În privința păstrării arhivei se cunoaște că fiecare serviciu trimetea dosarele spre păstrare la camera de arhivă, de cele mai multe ori pe baza unor borderouri numerice, iar în această cameră aflată la subsolul Palatului municipal — materialele documentare se păstrau fără nici o evidență și în condiții proaste de conservare.

Iată ce procedeu era folosit de toate serviciile primăriei, pentru predarea arhivei spre păstrare. Printr-o adresă a Percepției din circumscripția a II-a se făcea cunoscut primarului că „înaintează registrele și dosarele notate pe verso” și apoi motiva că „nemaifiind utilizabile rugăm să dispuneți să fie păstrate în depozitul onoratei primării” ¹⁶.

Pe verso adresei respective erau înscrise numeric, pe ani, începînd cu anul 1911 și terminînd cu anul 1920, 174 dosare și registre fără să se specifice conținutul acestora. Din această perioadă, azi, cînd materialul

¹³ Ibidem, dos. 34/1939, f. 1—2.

¹⁴ Din momentul intrării trupelor ruse în Dobrogea și pînă la 23 noiembrie 1878 acest teritoriu a fost administrat de guvernul imperial rus. (fond Primăria Municipiului Constanța, dos. 1/1878, f. 1—46 și urm.).

¹⁵ În timpul primului război mondial arhiva a fost evacuată la Galați, iar în 1941 în com. Dor Mărunt din jud. Ialomița pentru ca apoi la începutul anului 1944, după ce a fost readusă, să fie evacuată în comuna Calbor, jud. Făgăraș. Fond Primăria Municipiului Constanța, dos. 217/1942, f. 1. și 122/1945, f. 8.

¹⁶ Arh. St. Dobrogea, Primăria Municipiului Constanța, dos. 155/1927, f. 10.

a fost prelucrat, nu s-au mai găsit decât câteva unități de păstrare din categoria acestora.

Grija pentru buna conservare și păstrare a arhivei revenea biroului de arhivă, registratură și expediție. În realitate, răspunderea pentru securitatea și integritatea fondului arhivistic nu o avea nimeni. O dovadă este referatul șefului biroului de arhivă care raporta că felul în care este păstrată cheia nu prezintă nici o garanție, el considerându-se absolvit de orice răspundere în caz de pierdere a unor hirtii sau dosare din camera de arhivă¹⁷. Era limpede deci de ce Direcția Contabilității, avînd nevoie de unele registre și dosare cerute de Curtea de Conturi, pe care le depozitase în camera de arhivă, raporta că „n-am mai găsit decât un rest de arhivă, iar registrele furate și complet distruse”¹⁸.

Au existat multe cazuri de distrugere și înstrăinare a arhivei. Amintim doar câteva. În 1927 cu ocazia pregătirii semicentenarului Dobrogei, primăria a împrumutat pentru studii dosarele de corespondență în limba germană din anii 1917 — 1918, dar ele nu au mai fost restituite, nemai-fîind identificate astăzi în fondul arhivistic al Primăriei.¹⁹ În 1929, prin ordinul 151 M/15 II, Ministerul de Interne cere, conform dispozițiilor art. 16 din regulamentul de mobilizare, să fie arse toate actele referitoare la mobilizare²⁰.

Prin procesul verbal înaintat Ministerului, primăria raporta că toate dosarele datînd din perioada 1886 — 1927 au fost arse²¹.

În 1940 șeful Comisariatului Comunal a solicitat primarului — și acesta a aprobat — vinderea prin licitație a arhivei vechi aparținînd acestui Comisariat și biroului de triaj din anii 1923 — 1934 și avînd un total de material arhivistic de 978 dosare și 32 registre. Se motiva că „localul nefiind suficient de încăpător este imposibil de a se mai conserva arhiva recentă”²².

Acestor distrugeri se mai adaugă cele cauzate de proastele condiții de păstrare, sesizate la timpul său de către șeful arhivei. Într-un raport din 1943 arhivarul șef arăta că temperatura nepotrivită atît vara cît și iarna, umezeala dăunează dulapurilor și dosarelor și propunea scoaterea lor din acest depozit²³. Conducerea primăriei nu a luat însă nici o măsură.

În sfîrșit, pierderile de material arhivistic în timpul celui de al doilea război mondial sînt consemnate în procesul verbal din 21 octombrie 1945, din care rezultă că la predarea către primărie a arhivei aduse de la Calbor, jud. Făgăraș, unde fusese evacuată în 1944, au lipsit două lăzi cu planuri cadastrale și una cu arhiva Abatorului de export Constanța, din perioada 1936 — 1942²⁴.

¹⁷ Ibidem, dos. 163/1931, f. 10.

¹⁸ Ibidem, dos. 170/1928, f. 16.

¹⁹ Ibidem, dos. 155/1927, f. 3.

²⁰ Ibidem, dos. 179/1929, f. 3.

²¹ Ibidem, dos. f. 4—5.

²² Ibidem, dos. 198/1940, f. 185.

²³ Ibidem, dos. 156/1943, f. 72.

²⁴ Ibidem, dos. 122/1945, f. 72.

Întregul material a fost ordonat pe ani și pe servicii. În cadrul serviciilor unitățile de păstrare au fost așezate în ordinea crescândă a numerelor vechi date de instituție în momentul constituirii acestora, potrivit sistemului de clasare întrebuintat. De asemenea, a fost fișat întreg fondul, rămânând ca lucrarea de inventariere începută în anul 1963 să continue în acest an, după care se va face expertizarea.

Urmează ca după definitivarea prelucrării tehnico-științifice a materialului, documentele care prezintă importanță documentară să fie restaurate, 30% din dosare fiind deteriorate din cauza proastelor condiții de păstrare în decursul timpului.

* *

Fondul Primăria Municipiului Constanța este unul din puținele fonduri arhivistice din cuprinsul orașului Constanța care s-a păstrat aproape intact. Studiat în întregime, pune la îndemîna cercetătorilor documente importante despre începuturile administrației românești în Dobrogea și Constanța, despre dezvoltarea economică și edilitară a orașului și despre pătrunderea capitalului străin sub forma concesiunilor. Pe lângă aceasta, materialul oferă cercetătorilor documente cu caracter social și politic. Documentele datînd din primul și în deosebi din timpul celui de al doilea război mondial, oferă date privind viața de mizerie a maselor populare. De asemenea, există documente care atestă că după 1887 în N.-E.-ul orașului se înființează mici fabrici de cărămidărie, pielărie și tăbăcărie,²⁵ toate bucurîndu-se de privilegiile legii din 1887 de încurajare a industriei naționale.

Despre construcția podului de peste Dunăre și Borcea, construcție proiectată de inginerul român Anghel Saligny autorul celei mai monumentale lucrări de poduri din Europa pînă în 1890, documentele atestă date despre începutul lucrărilor și terminarea acestora la 14 septembrie 1895²⁶. În felul acesta, Dobrogea și orașul Constanța au fost legate de restul țării.

După integrarea Dobrogei la România, apreciîndu-se valoarea orașului Constanța ca viitor port maritim al țării, s-au început studiile pentru modernizarea acestui port, de mare importanță pentru economia țării.

Din cercetarea atentă a unor documente aflăm că lucrările de construcție a portului și a căilor ferate de acces în port au fost incredințate la început antreprenorului francez Hallier²⁷, iar după falimentul acestuia, continuate de statul român după proiectele inginerului Anghel Saligny.

Pentru sistematizarea orașului, Primăria a ajuns la divergențe cu compania engleză Danube and Black Sea railway Co. Limited. La 1 septembrie 1857 guvernul otoman îi concesionează construcția portului și a căii ferate Constanța — Cernavodă²⁸. Pentru a i se ceda orașului

²⁵ Ibidem, dos. 14/1879—1907, f. 1—17 și urm.

²⁶ Ibidem, dos. 65/1895.

²⁷ Ibidem, dos. 76/1896.

²⁸ Ibidem, dos. 32/1880, 26/1883 și 106/1894.

Constanța unele terenuri necesare deschiderii de străzi, statul român a fost nevoit, în 1884, să răscumpere concesionarea acestor lucrări.

În legătură cu dezvoltarea edilitară a orașului documentele sînt mai numeroase. Cercetarea lor demonstrează că la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, capitalul străin pătrunde în toate ramurile economiei naționale a Romîniei.

Astfel, în 1903 primăria concesionează lucrările de canalizare și alimentare cu apă unei companii belgiene din Liège²⁹ care începe construcția uzinei Hinog pentru filtrarea apei din Dunăre și alimentarea cu apă potabilă a orașului Constanța.

În același an inginerul român Anghel Saligny întocmește un proiect în valoare de 1.700.000 lei pentru consolidarea malurilor Mării Negre în partea de N—E a orașului³⁰. Proiectul prevedea forarea unor puțuri pînă la nivelul mării și captarea apelor subterane. Această lucrare care cerea o rezolvare urgentă pentru salvarea de la prăbușire a unor străzi, nu s-a executat din cauza „lipsei” de fonduri. Astăzi problema consolidării malurilor mării mult discutată de către fostele consilii ale Municipiului, a fost rezolvată definitiv de către Sfatul Popular al orașului Constanța.

Studiind documentele din cuprinsul fondului referitoare la iluminatul public al orașului, ajungem la concluzia că Romînia a constituit un teritoriu rentabil de investiții și o bună piață de desfacere pentru imperialiștii străini, îndeosebi pentru imperialismul german. Prin încheierea tratatului de alianță cu Austro-Ungaria și Germania în 1883, cercurile conducătoare burghezo-moșierești au trădat interesele naționale și au dat posibilitate Germaniei să exercite o mare influență asupra economiei Romîniei.

Astfel, în 1898 societatea electrică germană „Union” din Berlin³¹ a luat în concesiune iluminatul electric, furnizînd orașului motoare și materiale electrice la prețuri foarte mari.

După puțin timp, Primăria renunță la serviciile acestei societăți și concesionează în aceleași condiții, iluminatul și construirea unei uzine electrice comunale, societății „Ganz & Co.”³²

Disputa dintre puterile imperialiste apusene pentru plasarea capitalului s-a accentuat mai mult după primul război mondial.

Puterile centrale ieșind învinge din război, iar politica guvernelor burghezo-moșierești din țara noastră fiind îndreptată către Franța și Anglia, societățile germane cu mare influență pînă atunci ca „Allgemeine Elektrizitäts Gesellschaft” (A.E.G.) și „Leobersdorf” au fost scoase din concurență de către societățile franceze, engleze și belgiene.

În urma acestei dispute, societatea L'Union Electrique Rurale din Paris (U.E.R.) a luat în concesiune construirea unei uzine electrice moderne la Constanța³³. În 1930 U.E.R. începe construirea uzinei cu obli-

²⁹ Ibidem, dos. 122/1903—1904, f. 3, 62—67.

³⁰ Ibidem, dos. 121/1903—1904, f. 201.

³¹ Ibidem, dos. 72/1898, f. 12.

³² Ibidem, dos. 42/1906.

³³ Ibidem, dos. 100/1930, f.—193 și dos. 101/1930, f. 129—132.

gația de a crea o societate sub formă de regie mixtă pentru exploatarea energiei electrice timp de 30 ani. În executarea acestei obligații a fost creată Societatea Comunală de Electricitate Constanța (SCEC) cu un capital de 110.000.000 lei din care 15.000.000 lei reprezenta aportul Municipiului. Și această societate ca și celelalte a exploatat populația Municipiului Constanța în mod nemilos fixând prețuri foarte ridicate pentru curentul electric consumat.

În fondul arhivistic al Primăriei Municipiului Constanța se găsesc documente care atestă pagubele pricinuite orașului de armatele germane și bulgare în timpul războiului și al ocupației din 1916 — 1918.

Astfel dintr-un document reiese că în timpul și din cauza războiului un număr de 469 clădiri au fost distruse și devastate³⁴. Într-un raport adresat Direcției generale a despăgubirilor de război din Ministerul de Finanțe, primăria arăta: „Comuna noastră a fost foarte greu încercată din cauza stării de ocupație a armatelor dușmane, căci ceea ce s-a făcut cu multă trudă, în timp de peste 40 ani pentru înfrumusețarea orașului, a fost distrus.”³⁵. În continuarea aceluiași raport se arată că, timp de mai bine de 2 ani, armatele inamice și-au însușit din oraș tot ce le era necesar. Localurile publice au fost transformate în cazărmi și grajduri, devastate și jefuite, iar mobilierul didactic întrebuințat drept combustibil.

Orașul Constanța a suferit pagube uriașe prin distrugerea unor construcții edilitare și a diferitelor instalații. Acest lucru reiese din decizia Curții de Apel Constanța nr. 635 din 8 septembrie 1921, care, pe baza actelor depuse la primărie, evaluează pagubele la suma de 18.445.060 lei (valoarea din 1916) și la 32.666.146 lei preț de refacere³⁶.

Dintr-un alt document reiese că la Varna s-au identificat 20 km. conductă de apă³⁷, iar articolul „Cisternele române luate de dușmani” publicat de revista „Exportatorul Român” arată că delegatul român pentru identificarea și restituirea cisternelor „a identificat pînă acum la Budapesta 180 cisterne, la Viena 61 și la Berlin 943” mai departe afirmîndu-se că în Germania „au mai fost identificate 400 vagoane de marfă și 80 vagoane de clasă”³⁸.

După primul război mondial, mergînd pe linia înrobirii țării și a înfeudării economiei naționale imperialismului străin, burghezia și moșierimea au transformat România într-un avanpost al intervenției antisovietice. Guvernul României a pus teritoriul său la dispoziția Antantei pentru intervenție. În acest sens, în fondul Primăriei Municipiului Constanța se găsesc documente care atestă prezența în 1919 a trupelor franceze³⁹ în Dobrogea și Constanța. Aceste știri trebuie puse în legătură cu intervenția Franței, alături de celelalte puteri apusene, împotriva tînărului Stat sovietic.

³⁴ Ibidem, dos. 17/1923, f. 127.

³⁵ Ibidem, 29/1923, f. 1—3.

³⁶ Ibidem, dos. 29/1923, f. 21; vezi și dos. 124/1922, f. 1—32; 113/1920 și 33/1924.

³⁷ Ibidem, dos. 29/1923, f. 12.

³⁸ Revista „Exportatorul Român”, anul II, iulie 1923, p. 8.

³⁹ Arh. St. Dobrogea, Primăria Municipiului Constanța, dos. 45, 65, 66/1919.

Mai târziu, cînd România începuse pregătirile de război împotriva U.R.S.S., documentele menționează „vizita” la Constanța a unei escadre franceze formată din crucișătoare, contratorpiloare, torpiloare și submarine, din programul căreia desprindem vizita amiralului francez la Ministerul de Război, Inspectoratul general al Marinei și demonstrații de tragere în larg⁴⁰.

După aceste „vizite” au urmat altele, ale unor unități maritime militare engleze și italiene, toate avînd ca scop pregătirea Romîniei pentru război.

O expresie a politicii de subordonare a țării imperialismului apusean și în deosebi celui german a fost încheierea de către dictatura regală a tratatului din 23 martie 1939, prin care dezvoltarea economică a Romîniei trebuie să țină seama de necesitățile economice ale Germaniei hitleriste.

Prin politica sa „dictatura regală a mers pe linia mîunchencă a capitulării în fața agresorului și a transformării Romîniei într-un avanspost în vederea războiului antisovietic”.⁴¹

O serie de documente din fondul Primăriei Municipiului Constanța atestă prezența trupelor germane în acest oraș încă de la 1 septembrie 1940⁴². De asemenea, există documente care demonstrează dezorganizarea vieții economice și a procesului de învățămînt ca urmare a rechiționării localurilor de școli pentru concentrarea trupelor germane⁴³.

Strîns legat de prezența trupelor germane, documentele arată valoarea bunurilor distruse sau jefuite din oraș în timpul războiului de către armata germană.⁴⁴

Dintre documentele anului 1944, unele scot în evidență neliniștea manifestată de guvernanții romîni în urma înfrîngerilor de pe front, iar altele se referă la evenimente cum ar fi încetarea războiului antisovietic, declararea de război Germaniei hitleriste, precum și dezarmarea armatei germane de către trupele romine.⁴⁵

La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea acțiunile muncitorești îndreptate împotriva regimului burghezo-moșieresc, ca urmare a mizeriei și sărăciei, se întesesc. Astfel, în memoriul înaintat primăriei, căruțașii din portul își orașul Constanța cereau schimbarea vatafului lor, arătînd că „atunci cînd noi ne cerem dreptul nostru nu voiește a ne plăti și ne înjură cu tot felul de cuvinte murdare”.⁴⁶

În 1912, mai mulți locuitori, printre care foarte mulți muncitori înaintau primăriei o cerere colectivă în care arătau că viața a devenit imposibilă, „ca robii din vechime muncim și cu mari economii de abia ne putem întreține”.

⁴⁰ Ibidem, dos. 44/1927, f. 23.

⁴¹ Gh. Gheorghiu-Dej, Articole și cuvîntări, 1956, ediția a IV-a, p. 20.

⁴² Arh. St. Dobrogea, Primăria Municipiului Constanța, dos. 12 și 408/1941.

⁴³ Ibidem, dos. 12/1942.

⁴⁴ Ibidem, dos. 306/1944.

⁴⁵ Ibidem, dos. 1/1944.

⁴⁶ Ibidem, dos. 107/1896, f. 17.

În continuarea aceluiași document se arată că „sîntem siliți să ne lipsim de alte lucruri de primă necesitate ca să putem plăti chiria la case, spre a nu fi alungați de proprietari.”⁴⁷

Alte documente demonstrează că avîntul revoluționar din anul 1920 avea un caracter general și cuprindea și pe micii funcționari care îndurau multe lipsuri. De exemplu, în ajunul grevei generale din 20 octombrie 1920, un grup de funcționari ai primăriei din Constanța, au redactat un memoriu în care, după ce se arată starea de mizerie în care trăiesc ca urmare a salariilor cu care nu pot face față nici nevoilor de hrană, atrage atenția autorităților că sărăcia este rezultatul muncii cinstite. În încheiere se arată că prin necinste și-ar putea permite și ei luxul îmbogățitorilor ce sînt atît de numeroși.”⁴⁸

Despre seceta care a bîntuit Dobrogea după război și, legat de aceasta, lipsa pîinii de pe piață, edificator este raportul Primăriei către Ministerul Industriei și Comerțului în care se arată că după recolta slabă din primii ani de după război nu s-a putut asigura o rezervă, iar cei doi ani de secetă au pus orașul și județul Constanța într-o situație precară.⁴⁹ În 1926 în numele cartierului Construcției portului, cartier locuit în cea mai mare parte de muncitori din port, se întocmește un memoriu în care se arată că din cauza lipsei de pîine de pe piață sînt nevoiți să stea la cozi, în frig și ploaie, copii și femei, fără a avea speranța că vor putea găsi pîine.⁵⁰

Criza economică din anii 1929 — 1933, a accentuat nemulțumirea maselor populare față de regimul burghezo-moșieresc. Se înmulțesc cere-rile și memoriile muncitorilor și funcționarilor. Astfel, ungătorii și lucră-torii de rețea de la uzina electrică au cerut mărirea salariilor, arătînd foamea și mizeria în care trăiesc.⁵¹ Lipsa produselor alimentare, mize-ria în care trăiau masele sînt oglindite într-o serie de documente exis-tente în fondul Primăriei Municipiului Constanța. Astfel, Direcția Por-turilor Maritime Constanța aducea la cunoștință primăriei că primește des reclamații din partea lucrătorilor și funcționarilor pentru lipsa pîinii, a zarzavaturilor și a celorlalte produse de primă necesitate. Această situație, după cum rezultă din raport „contribuie la menținerea unei stări de nemulțumire dăunătoare”.⁵² La brutării cozile iau aspecte kilo-metrice. Femei cu părul alb, copii între 5 — 7 ani, infirmi, toți îmbră-cați subțire și desculți stau în ploaie și noroi pentru pîine.⁵³ Într-o notă informativă, Chestura Poliției Constanța arăta că populația orașului și în special cea din cartierele îndepărtate ale orașului este extrem de nemul-țumită de lipsa de pe piață a alimentelor. În continuare arăta că în pătu-rile largi ale maselor populare se discută că „porcii, păsările, ouăle sînt

⁴⁷ Ibidem, dos. 46/1912 f. 17.

⁴⁸ Ibidem, dos. 79/1920.

⁴⁹ Ibidem, dos. 18/1925, f. 83, 109.

⁵⁰ Ibidem, dos. 13/1926, f. 22 — 23.

⁵¹ Ibidem, dos. 141/1929, f. 47.

⁵² Ibidem, dos. 17/1941, f. 201.

⁵³ Ibidem, dos. 22/1941, f. 51 — 52.

acaparate de trupele germane direct de la producători fără a fi controlați de nimeni”.⁵⁴

Starea de disperare a populației se manifesta de cele mai multe ori, prin violență. Edificatoare în această privință este nota poliției din 23 octombrie 1941 în care arată că populația revoltată de faptul că pâinea nu a fost suficientă a spart geamurile brutăriei lovind și pe brutar.⁵⁵

Atelierele C.F.R. Palas Constanța făceau cunoscut Primăriei la 29 martie 1944 că „persistă nemulțumirile în rindurile personalului meseriaș și nemesiaș pentru faptul că li s-a redus rația de pline”.⁵⁶

De teama unor tulburări mai grave ce s-ar putea ivi ca urmare a nemulțumirilor mereu crescînde ale populației, în 1943 se dau instrucțiuni pentru menținerea ordinii prin reprimare.⁵⁷

Situația socială și sanitară a locuitorilor orașului este bine caracterizată în darea de seamă pe anul 1930 a Serviciului Sanitar al Municipiului Constanța. În acest document se arată că bolile epidemice și mai cu seamă cele sociale ca tuberculoza și sifilisul s-au extins în mod îngrijorător. Condițiile de trai, lipsa de igienă în multe case, dar mai ales în întreprinderi publice, lasă mult de dorit. În continuare, aceiași dare de seamă scoate în relief că îngrijirea pre și post natală a mamei și a copiilor noi născuți este inexistentă în păturile largi ale populației lucrătoare.⁵⁸

Pe plan cultural, documentele atestă organizarea și dezvoltarea învățămîntului de toate gradele, îndeosebi după anul 1919 cînd se construiesc mai multe localuri de școli. De asemenea, există documente legate de activitatea creatoare a unor pictori romîni ca N.N. Tonitza, Bacalu și Buink.⁵⁹

Cu toate că de-a lungul timpului a fost descompletat și deteriorat, materialul arhivistic existent prezintă importanță nu numai pentru istoria locală ci și pentru istoria patriei.

⁵⁴ Ibidem, dos. 17/1941, f. 206.

⁵⁵ Ibidem, f. 205.

⁵⁶ Ibidem, dos. 66/1944.

⁵⁷ Ibidem, dos. 307/1943.

⁵⁸ Ibidem, dos. 48/1930, f. 1—3.

⁵⁹ Ibidem, dos. 63/1931, f. 129—131; dos. 44/1931, f. 145—146; dos. 64, 70/1934 și 66/1933.

**CITEVA DOCUMENTE PRIVITOARE LA PROCESUL
ȚĂRANILOR RĂSCULAȚI ÎN ANUL 1907
DIN ALEXANDRIA, ZIMNICEA, CĂLINEȘTI, BĂLȚAȚI ȘI ANTONEȘTI**

EMILIA COHN

La începutul secolului al XX-lea, în țara noastră, capitalismul a intrat în ultima sa fază, imperialismul. Această nouă etapă se caracterizează prin dezvoltarea industriei, pătrunderea capitalului străin în toate sectoarele vieții economice, intensificarea exploatării muncitorilor etc.

Spre deosebire de industrie, unde pătrunderea capitalului s-a făcut mai rapid, în agricultură, puternicele rămășițe feudale au făcut ca pătrunderea capitalului să se facă mai greoi.

Pământul aflat în posesia moșierului era dat țăranilor să-l lucreze în condiții inrobitoare. Pentru petecul de pământ primit în arendă, țăranul era obligat să dea jumătate din produsele obținute. Pe lângă plata dijmii în natură, țăranii îndeplineau și o serie de alte obligații: prestații la moșie, zile de clacă, daruri către moșieri ș.a. Sistemul arendășiei constituia pentru burghezia sătească o sursă uriașă de venituri.

Arendașul, interesat în obținerea de câștiguri cât mai mari, mărește la nesfârșit numărul obligațiilor țăranilor, în schimbul petecului de pământ dat acestora să-l lucreze. Numărul zilelor de clacă se mărea după bunul plac al arendașului.

Munca istovitoare, uneltele rudimentare, lipsa de vite, numărul crescând al zilelor de clacă, impozitele, au dus pe țăranii în stare de foame și sărăcie adâncă, chinuitoare.

„Urcarea vertiginoasă a prețului de arendare a pământului, creșterea impozitelor și dărilor către stat, lipsurile permanente, anii de secetă și foametea periodică au dus la începutul secolului al XX-lea la o considerabilă înrăutățire a situației materiale a țărănimii și au subminat forțele productive ale țării. Marea masă a populației, cele cinci milioane jumătate de țărani se afundau tot mai mult în bezna ruinării și epuizării”.¹

¹ Damian Hurezeanu, *Problema agrară și lupta țăărănimii din România 1904—1906.*, Ed. Științifică, Buc., 1961, p. 90.

Ura și nemulțumirile țăranilor față de viața plină de mizerie și suferințe în care se zbăteau și-au găsit expresie în mișcările țărănești de la începutul secolului al XX-lea, care au culminat cu răscoala din anul 1907.

Printre județele care s-au ridicat la lupta revoluționară împotriva moșierilor și arendașilor, a fost și județul Teleorman.

Documentele aflate în arhiva „Curtea cu Jurați” a județului Teleorman, ilustrează desfășurarea evenimentelor din primăvara anului 1907, în Alexandria, Zimnicea, Călinești, Bălțați și Antonești și reprimarea răscoalei de către regimul burghezo-moșieresc cu ajutorul armatei.

Actele de acuzare, rechizitoriile împotriva țăranilor, procesele verbale încheiate de organele locale, interogatoriile, corespondența purtată de primăriile comunale cu prefectura, sînt o dovadă a furiei claselor stăpînitoare împotriva luptei țăranilor răsculați.

În Alexandria răscoala a început la 9 martie 1907. Țăranii din această comună erau în plină agitație de cinci-șase luni din cauză că pămîntul ce aparținea comunei, fusese arendat unor persoane străine de munca agricolă. Aceștia îl speculau, subarendindu-l țăranilor în condiții înrobitoare. În depoziția de informator, Alecu Ilie Simion, arată că numai Gheorghe Ionescu, ajutorul de primar al orașului Alexandria, luase în arendă 400 de pogoane.

Repetatele cereri ale țăranilor către minister pentru a li se da în arendă pămîntul comunei, au rămas fără răspuns.

Semnalul răscoalei a fost dat de către țăranii rezerviști care primiseră ordin de concentrare, pentru a fi trimiși împotriva răsculaților din Moldova. Țăranii Nicolae Burcea, Alecu Ilie Simion, Dobre Pipi îndeamnă pe rezerviști să pornească lupta împotriva condițiilor grele de viață, pentru obținerea arendării pămîntului comunei.

Rezerviștii din comunele alăturate și cei în trecere spre cazarmă se alătură țăranilor și pornesc lupta împotriva proprietarilor, devastînd prăvălii, distrugînd conacul din suburbia Nanov. La intervenția armatei, chemată în grabă de autorități, țăranii se împrăstie, mulți dintre ei fiind însă arestați.

Scinteia răscoalei a aprins toate satele județului Teleorman. Rezerviștii care luaseră parte la răscoală, îndeamnă și pe țăranii din alte sate la luptă împotriva moșierilor și arendașilor.

La Zimnicea 200 de țărani care se pregăteau pentru a semna contractul învoielilor agricole cu arendașul Arsenie, la îndemnul lui Grigore Șerb, pornesc cu furci și topoare la conac, pe care îl devastează, apoi se îndreaptă către proprietățile lui Valsamache, Ivan Simion ș.a. pentru același lucru. La intervenția armatei, țăranii fac zid în fața soldaților. Căpitanul Fulgescu, comandantul plutonului, ordonă foc. Doi țărani au fost răniți, iar Marin Stan Ion Căciulă omorît.

Acest fapt stîrnește și mai mult ura țăranilor împotriva boierilor. Rînd pe rînd, conacele boierești cad pradă furiei țăranilor răsculați.

Organele de represiune arestează numeroși țărani care sînt trimiși la Turnu Măgurele pentru a fi judecați.

Din documente se desprinde solidaritatea țăranilor aflați în libertate cu cei arestați. Aceștia luptă mai departe pentru câștigarea drepturilor lor.

Printr-o cerere adresată comandantului plutonului, țăranii din Zimnicea își reafirmă dreptul legitim asupra arendării moșiei Zimnicea și cer egalitate în alegerile de deputați pentru cameră. De asemenea, ei cer ca nici un țăran răsculat, aflat în temniță, să nu fie condamnat.

În toate comunele județului Teleorman, țăranii își cer drepturile lor prin luptă. Uniți, ei atacă și dau foc la conace, își împart produsele, distrug actele asupra tocmelilor și datoriilor către proprietari. Așa de pildă, țăranilor răsculați din Călinești, li se alătură 150 de țărani din comuna Licurici, care lucrau pe aceeași moșie, a lui Mihail Ionescu. Împreună, pătrund în curtea conacului, distrug casele și pătulele își împart produsele, apoi dau foc lăsînd totul în ruină.

La fel au procedat și țăranii din Bălțați. Țăranii atacă proprietățile lui N. P. Porcescu și N. Vrăbiescu; la Antonești, ale arendașului Hristodorescu.

La proprietatea lui Victor Chisim, din comuna Bălțați, țăranii descoperă casa de bani, o sparg și își împart banii.

În procesul-verbal încheiat de organele de poliție județeană, se află și interogatoriul luat lui Gheorghe Iordan, care a denunțat torturile la care a fost supus pentru a aduce banii luați de la conac. Focul pus pe spatele gol al țăranilor, a fost una din măsurile de reprimare a luptei țăranilor răsculați.

Participarea în masă a țăranilor din Teleorman la răscoală, distrugerile și pagubele provocate moșierilor și arendașilor, solidaritatea răsculaților, declarațiile martorilor și arestaților, scot în evidență forța cu care s-au ridicat țăranii la luptă împotriva stăpînirii.

Documentele reproduse, vin să ilustreze desfășurarea răscoalei în comunele amintite.

DOCUMENTUL nr. 1

Depozițiune de informator.

Alecă Ilie Simion de ani 37, de profesiune muncitor din Alexandria.

Sînt născut în Alexandria și n-am altă meserie decît plugăria. N-am pămînt, însă luam cu arendă de la comună sau particulari pogoane de pămînt, pe care le munceam și mă țineam. Cînd nu aveam pămînt în arendă, mă învoiam pe moșia diferiților proprietari și arendași. Ca mine face cea mai mare parte dintre locuitorii Alexandriei, care ca și mine sînt și ei tot muncitori de pămînt.

Comuna Alexandria are în împrejurimi un domeniu de 6000 de pogoane, pe care le da pînă acum în arendă la țăranii din Alexandria. De o seamă de vreme însă și mai cu seamă autoritatea comunală de pînă acuma, ne-a dat la o parte pe noi țăranii și a dat în arendă cu licitație publică dealtfel, moșia în parcele ce variază între 10 — 400 pogoane, la diferite persoane care numai plugari nu sînt... Chiar membrii din Consiliul Comunal actual își are fiecare luate cîte o parcelă de un număr de pogoane în arendă. Așa D-l Ionescu, ajutorul de primar, are în arendă

400 pogoane. Toți aceștia nefiind plugari nu le cultivă singuri, nici prin alții pentru că au meserie care nu le permite; de aceea le speculează sub-arendînd la alții și anume la noi plugarii de unde deci sîntem speculați în acest mod căci noi nu avem ce face și trebuie să luăm pămînt să muncim, căci neavînd altă meserie nu putem să avem existență și traiul zilnic.

Noi am făcut cerere în repetate rînduri la Consiliul Comunal pentru a ni se arenda și nouă cîte 5 — 6 pogoane din moșia comunei dar nu ni s-a dat curs cererii, cum nici la aceea ce am adresat-o la minister. Noi am petiționat un memoriu mai bine de 200 — 300 locuitori. Aceste petiționări le-am făcut în toamna anului expirat. Văzînd că nu sîntem satisfăcuți, am început să ne agităm și să ne sfătuim ce să mai facem ca să ni se dea în arendă moșia comunei...

Eu nu am fost cînd în dimineața zilei de 9 martie, rezerviștii din Alexandria s-au revoltat, dar am auzit de la rezervistul Ioniță Miranciu cum și de la alții că părinții soldaților care erau veterani au venit în mijlocul lor și le-au spus să nu se ducă în concentrare, căci îi duce să omoare frații lor din Moldova, care cer pămînt și care trebuie să li se dea și lor în urma războiului, însă i-a ținut cu vorba pînă acuma. Între noi cei care făceam reclamație pentru a ne da în arendă moșia comunei Alexandria sînt și veterani. Cîți veterani sînt în Alexandria nu știu.

Prin urmare toată răscoala a pornit de la aceștia și rezerviștii, care ne mai voind să plece s-au înapoiat în oraș uniți și cu cei veniți de la Zimnicea ce s-au dat jos din tren la Buzescu și cu toții au devastat orașul, răspîndindu-se apoi în tot județul.²

ss. Alecu Ilie Simion

Judele Instructor al Tribunalului Teleorman.

DOCUMENTUL nr. 2

Depozițiune de martor.

Astăzi 31 mai 1907 înaintea noastră asistat de grefierul nostru s-a prezentat cunr.... martor..... de 63 ani de profesune..... Marin Ciote, plugar, domiciliat în comuna Poroschia care, după ce a prestat jurămîntul conform art. 72 pr. pen. a declarat următoarele:

Vineri 9 martie a.c. a fost răscoală în Alexandria. A doua zi 10 martie sîmbătă de dimineață a venit la mine acasă Pisică Iordan și mi-a spus: fine Marine să mergi la Alexandria cu revoluția. Eu i-am spus că sînt bătrîn și nu pot merge însă să ia băieții mei care sînt militari. Atunci Voicu M. Ciote și Dumitru M. Ciote, fii mei s-au dus amîndoi cu Pisică Ion Gh. Constantin și Alexe Tudor Barbu. Aceștia ne spuneau că trebuie să mergem cu toții la revoluție la Alexandria, nu ne-a vorbit însă cine i-a trimis pe ei ca să meargă la Alexandria. Iliescu însă ne-a

² Tribunalul Județului Teleorman dos. 54/1907, p. 25.

vorbit mereu că pământul moșiei cucoanei răposatei Gigirtu este al nostru și că dacă am asculta de el are să ni-l împartă între noi, deoarece ne tot spunea că noi avem dreptul asupra lui...³

Cercetîndu-se stăruie

Carte nu știe.

Jude

Grefier

ss. indescifrabil

ss. indescifrabil

Judele Instructor al Tribunalului Teleorman

DOCUMENTUL nr. 3

Depozițiune de martor.

Astăzi 13 aprilie anul 1907 înaintea noastră asistat de grefierul nostru s-a prezentat cu.... nr. martor Dimitrie D. Zlăteanu de ani 25.... domiciliat în comuna Alexandria str. Elena Doamna (Roșu) care, după ce a prestat jurămîntul conform art. 72 pr. pen. a declarat următoarele:

Am văzut de mult mișcare printre țărani din Alexandria, așa duminică 4 martie am văzut la Alecu Simion întrunire de cîteva sute de țărani. Am întrebat de ce s-au adunat și mi s-a spus că pentru a li se da pămînt. Vineri dimineață am plecat la gară cu un cumnat al meu anume Mihail Ionescu ce era chemat ca rezervist. La gară am văzut că țărani nu voiesc să se urce în vagoane, ci strigau că ei nu se duc să omoare pe frații lor și s-au dat jos din vagoane, luînd la bătaie și pe cei ce se urcase în vagoane. La gară era și T. Enescu, Mihail Mîndreanu și alții tot rezerviști. De la gară rezerviștii au venit în oraș și au început să devasteze magaziiile; după două ore venind și cei de la Zimnicea ce se dăduseră jos la Buzescu, au început din nou să devasteze orașul. În capul lor era unul cu un steag roșu, care a fost și împușcat și un măcelar, care este arestat. N-am putut să cunosc cine mai era între dinșii dintre țărani din Alexandria.⁴

Citindu-se stăruie

ss. Dimitrie D. Zlăteanu

Jude,

Grefier

ss. indescifrabil

ss. indescifrabil

DOCUMENTUL nr. 4

Proces-Verbal

Astăzi 17 martie, anul 1907

Noi V. Scărlătescu șeful Poliției orașului Zimnicea din județul Teleorman.

Ca urmare la procesele verbale dresate de noi în zilele de 10 și 15 curent. Astăzi, procedînd la arestarea țărănilor capi ai răscoalelor și

³ Ibidem, p. 87.

⁴ Ibidem, p. 35.

devastărilor făcute în ziua de 10⁷ curent în acest oraș și care sînt următorii :

1. Grigore Serb.
2. Matache D. Cergan
3. Petre Păun Bucă
4. Dumitru D. Joița
5. Dumitrache Ivan Soare
6. Constantin B. Ologeanu
7. Gheorghe I. Pătrașcu
8. Gheorghe Gh. Potangă
9. Oprea N. Trandafir
10. Marin D. Joița
11. Marin St. Coaje
12. Ion Bobiltin
13. Dumitrache Lăptaru
14. Constantin Polesce
15. Constantin I. Bragadireanu
16. Marin Barbu Constanda
17. Dumitrache I. Smîrcea
18. Marin St. P. Neda.
19. Păun Costache I. Sarb.
20. Costache Bădoi Lazăr
21. Hristea D. Lazăr
22. Dumitru C. Sarb.
23. Ion N. Gheorghiu

Pentru care am dresat prezentul proces verbal care, împreună cu indivizii, se vor înainta Domnului Procuror⁵ al Trib. Teleorman⁵ spre cele legale.

Șeful poliției

ss. V. Scărlătescu

DOCUMENTUL nr. 5

Domnule Căpitan !

Subsemnații în delegațiune autorizată, avem onoare a supune la cunoștința Domniei Voastre următoarele dorințe ale locuitorilor țărani din Zimnicea și împrejurimi.

I. Cerem înaltului Guvern a legifera de a ni se da nouă Moșia Zimnicea și celelalte de prin împrejurimi și vom răspunde plata de arendă după cum se va chibzui de guvern, garantîndu-se de Casa Centrală a Băncilor Populare.

II. Fiind timpul apropiat pentru ieșirea noastră la munca cîmpului cerem să nu fim împiedicați de a face semănăturile trebuincioase, spre a rămîne muritori de foame ca în trecut, căci semănînd în pămînt avem speranțe de culegere și ne obligăm a ne supune legilor ce va face onor

⁵ Ibidem, dos. 14/1907, p. 30.

guvern în această direcție și să ni se dea cîte atît pămînt după putința brațelor fiecăruia muncitor atît de muncă cît și de pășunatul vitelor.

III. Cerem ca să fim cu toții egali la alegerea deputaților pe care-i trimitem în Cameră la facerea legilor țării noastre.

IV. Cerem ca să nu condamne nici unul din răsculați pentru devastările comise, făgăduind să fim liniștiți de astăzi înainte căci sîntem deopotrivă.⁶

I. Pîrlivie

xIon A. Bătrînu

Delegați

xNicolae I. Stăncioiu

xFlorea T. Suhoianu

Zimnicea, 11 Martie 1907

Domniei Sale D-lui Comandant al forței militare armate Zimnicea.

DOCUMENTUL nr. 6

Romînia

Județul Teleorman

Comuna Antonești

Nr. 269

Domnule Prefect,

Am respectul a vă aduce la cunoștință că în ziua de 10 Martie au venit în comuna Bivolîța revoltați și au revoltat și comuna Antonești și au distrus casele din cătunul Cetatea și Antonești-Bujorești, au luat porumbul și grîu și ovăz și toate ce s-au găsit prin pătule și magazii s-au luat, numai foc n-au pus, în colo nu se găsește nimic, dar s-au luat bucațele și au distrus toate acareturile.

Vă mai fac cunoscut că secretarul este bătut rău și l-au pus să demisioneze. Tot în aceeași zi seara s-a omorît locuitorul Grigore Ilie Hoțu pe care nu putem face nici o cercetare locală.

Vă rugăm luați măsuri, lumea și tot publicul împărțesc tot ce găsește prin conacele moșilor, care nu se pot opri. Vă rugăm luați măsuri pentru înmormîntarea celui cadavru.⁷

Primar,

ss. Gh. Iordan

DOCUMENTUL nr. 7

Proces-Verbal

încheiat la 9 aprilie 1907 de Gheorghe Preda Brig. Șeful Secției Rădăești Comp. Teleorman în calitate de oficer al poliției județene.

Avînd în vedere ordinul d-lui Procuror al Trib. Teleorman nr. 2806, prin care ne ordonă a ne transporta în comuna Antonești și a dresa acte constatînd devastările și jafurile cauzate în comună.

⁶ Ibidem, p. 91.

⁷ Ibidem, dos. 17/1907, p. 12.

Noi dar în consecință celor de mai sus ne-am transportat în comuna Antonești și luînd cazul în cercetare am constatat următoarele :
 . . . Gheorghe Iordache român major din comuna Antonești, fiind întrebat de cele ce i se impută, ne declară :

În ziua de 11 martie, după ce s-au devastat și jefuit casele curții de la satul Cetatea, comuna Antonești, m-am dus și eu singur la curte, era pe la ora 10 dimineata și am găsit casa de bani băgată într-un bordei care rămăsese de la devastări, ciocănită pe toate părțile însă nespărta. Atunci a venit și Ion Crăciun și ceilalți arătați în prezentul proces-verbal, ne-am apucat cu toții să spargem casa de bani cu niște fiare și după mai multe bătăi, am reușit să spargem casa de bani și în acel timp s-au năvălit cu toții, asupra ei; eu am văzut bani pe jos, pe care i-am adunat în număr de 30 lei arginți; am mai găsit tot pe jos 23 hirtii de bancă a 100 lei una, am mai găsit și două acte pe care nu le-am cunoscut ce acte or fi fost și în urmă am fugit acasă, fără să mai iau altceva decît acestea. M-am dus acasă și hîrțiile le-am pus în ladă, iar mărunțișul l-am pus la mine în chimir și după două zile m-am dus cu acele două acte pe care le-am luat de acolo și i le-am dat lui Sava Săndulescu : era logofăt la moara D-lui T. Nicolau...

În urmă de asta a venit armata în comună pentru jafurile și devastările ce se făcuse, care m-au dus la primărie ca să mă cerceteze despre casa de bani și cînd m-am dus la primărie și m-au întrebat, am spus că am spart casa de bani și le-am dat suma de lei 30 pe care îi luasem, iar hîrțiile 23 a 100 lei una, nu le-am dat, atunci un locotenent al armatei ce se găsea în comuna noastră, numele nu îl cunosc, m-a despuiat de haine și a făcut focul cu paie pe spinarea mea și atunci am spus și hîrțiile mai sus vorbit pe care s-au dus acel locotenent de le-a luat, alte acte și bani nu am mai luat din cassă⁶.

DOCUMENTUL nr. 8

PROCES-VERBAL

Astăzi 8 aprilie 1907,

Noi Iancu Petre Jandarm din postul Virtoapele de Sus, compania jandarmerie Teleorman și Niculaie Teodorescu, Primarul comunei Bivolîța din plasa Tîrgu, județul Teleorman.

Avînd în vedere ordinul D-lui Procuror al onor Trib. Teleorman Nr. 4816 prin care ne ordonă a trece în comuna Bivolîța și în unire cu D-l primar respectiv a dresa acte constatate de jafurile făcute în comună, cum și autorii faptelor materiale, cine au furat obiecte și anume și dacă le-a înapoiat.

Noi însă în vederea sus numitului ordin am trecut în comuna Bivolîța și în unire cu D-l primar respectiv am constatat următoarele :

⁶ Ibidem, p. 16.

Transportându-ne la conacul moșiei Cătunului Morîța pendinte de comuna Bivolîța, proprietatea D-lui Gh. C. Robescu — arendată D-lui Gh. D. Paraschivescu, am constatat următoarele devastări :

1) una casă de zid avînd lung. 12 m., lărgimea 5 m., compusă din 3 camere, înălțimea de 2,50 m. învelită cu șifă, distrusă cu desăvîrșire de locuitorii aceluia cătun cu topoarele fără a fi arsă.

2) una bucătărie avînd lungimea de 1,25 m. compusă din 3 camere și un șopron, înălțimea de 2,50 m. învelită cu paie, construită din zid și gard incendiată.

3) una șură de paie lung de 7,5 m. transformată în cenușă, fost de ovăz.

4) una șură de paie, grîu, lung de 4 m., lărgime 5 m. transformată în cenușe.

5) un pătul construit de nuiiele, avînd lung. 20 m., lărgime 3 m., înălțimea 2 1/2 m. distrus.

6) una vînturătoare de grîu distrusă.

7) un țilindru distrus

8) una secerătoare, parte din piese distruse.

9) una saca cu butoi distrusă

10) mai multe obiecte furate care s-au și înapoiat complet, de asemenea și porumb care s-a luat din prima magazie fără ca să distrugă, s-au înapoiat complet.

11) opt porci luați și păsările, de locuitorii aceluia cătun și în urmă s-au înapoiat. Capii faptelor materiale sînt : Ilie N. Ioncel, Vlaicu Ion, Andrei Radu Mihai, Dumitru Ion N. Toma și Gheorghe Tudor Iancu, parte din aceștia sînt revoltători și parte puitori de foc, cei care au furat produse, ca porumb, grîu, lemne și fin cum și toate accesearele necesare de agricultură sînt următorii : Ilie Ion, Ilie Nedelcu Ionicel, Vlaicu Ion, Stancu Stoian, Stan Mirea, Ion Stoic Mihai, Barbu Ghiocel și Barbu Cioboată împreună cu toți locuitorii din cătun.

Cît privește pentru produsele ce s-au luat de acești locuitori ca : porumb, grîu, lemnărie, păsări, fin și unelte de agricultură, s-au înapoiat de locuitorii acestui cătun.

Dintre aceștia care sînt notați mai sus, ca capi purtători de foc și devastatori, sînt arestați următorii : Andrei Radu Mitroi și Vlaicu Ion, iară cei luați sînt rămași la vatra caselor lor.

De cele constatate am adresat prezentul proces verbal spre cele legale.*

Jandarm
ss. *Iancu Petre*

Primar,
ss. indesc.

Asistenți,
ss. indesc.

* Ibidem, dos. 17/1907, p. 39.

DOCUMENTUL nr. 9
ORDONANȚA DEFINITIVĂ
Nr. 98

Noi, George D. Eustațiu, Jude-Instructor al Tribunalului Teleorman.

Avînd în vedere toate actele de instrucțiune penală, din dosarul acestui cabinet Nr. 68/907 și suplimentul său, dresate contra lor : *Ion Mitriță Ilie, Ion Marin Hailă, Radu Stancu Baboi, Anghel Ilie Răduț, Nicolae I. Cotulbea*, deținuți în penitenciarul local cu mandatele de arestare Nr. 2806, 2807, 3058, 3059 și 3060/907, și *Coman M. Tîlpeanu*, lăsat liber ; toți romîni, majori, plugari din comuna Călinești, inculpații prin rechisitoarele introductive ale D-lui Procuror local nr. 2321 din 22 martie și cel din 13 Iunie a.a. pentru crima prevăzută și pedepsită de art. 81 și 86 cod. penal....

Avînd în vedere și rechizitorul definitiv al D-lui Procuror local Nr. 4413/907.

Expunem următoarele :

La 10 Martie a.e., locuitorii comunei Călinești răscolindu-se au pornit în bande armate la conacele proprietății D-lui Mihail Ionescu, au spart geamurile, au sfărîmat ușile, au intrat în interiorul caselor distrugînd toată mobila, lăsînd în urma lor totul devastat și ruinat. În urmă au risipit conținutul a cinci vase cu vin, au incendiat o magazie, ce conținea 150 kile mari griu însușindu-și conținutul și au împărțit 2500 D. D-litri ovăz ce se găsea într-o altă magazie a proprietății, iar de acolo s-au dus și au ridicat 300 kile mari porumb în știuleți aparținînd tot proprietății. Pornirile criminale ale devastatorilor nu i-au oprit numai la aceste fapte ci au trecut și alte magazine unde se găseau mașini agricole, le-au sfărîmat și au ridicat produsele ce se aflau acolo, au distrus cu desăvîrșire florăria, au spart geamurile, au incendiat încă un pătîl terminînd cu distrugerea grajdului ; lăsînd în urma lor ruina și distrugerea proprietății și a bunurilor, ocazionînd astfel pagube foarte însemnate.

Începîndu-se cercetările se constată din însuși declarațiunile preveniților *Ion Mitriță Ilie, Ion Marin Hailă*, că prevenitul *Nicolae Ilie Cotulbea*, a sunat din goarnă locuitorilor strigînd să sară la răscoală și adunîndu-se lumea, preveniții *Radu Stancu Baboi*, șeful de garnizoană și cu rezervistul *Anghel I. Răduț*, au început să o sfătuiască și să o îndemne a merge la curtea proprietarului, pentru a devasta și incendia, astfel cum s-a făcut și la Alexandria. În urmă a pornit-o cu toți spre conacul proprietății unde acuzații *Ion Marin Hailă* și *Ion Mitriță Ilie* însoțiți de acuzații de mai sus și de alți locuitori din sat, armați cu ciomege, topoare, furci și furcure, au devastat casele, magazinele, pătelele și tot ce au întîlnit în calea lor, au comis acte de prădăciuni, însușindu-se pe nedrept produsele proprietarului și au incendiat totul, lăsînd după ei ruina și teroarea.

Culpabilitatea preveniților se mai stabilește din primele cercetări, din declarațiunile lor prin care recunosc în totul faptele și din arătările

informatorilor audiați la instrucția afacerii, coroborate cu] afirmațiunile celor ce au contribuit la reprimarea acestor răskoale.

Din instrucțiunea urmată în cauză rezultă cu suficiență că preveniții : *Ion Mitriță Ilie, Ion Marin Haită, Radu Stancu Baboi, Anghel Ilie Răduț* și *Nicolae I. Cotulbea*, toți afară de *Coman Tilpeanu* au săvârșit în cete numeroase jefuiri într-unul sau mai multe orașe sau sate înarmind locuitorii unii contra altora.

Avînd în vedere că faptele săvîrșite de cei cinci inculpați de mai sus sunt prevăzute și pedepsite de art. 81 combinate cu art. 87 din Codul penal.

Avînd în vedere că în contra inculpatului *Coman Tilpeanu*, din actele de instrucțiune nerezultînd probe de culpabilitate pentru același fapt, urmează a fi scos de sub urmărire.

Văzînd art. 135 și următ. din procedura penală.

Pentru aceste motive.

În unire cu rechizitorul definitiv al D-lui Procuror local.

Declarăm că este caz de urmărire contra preveniților *Ion Mitriță Ilie, Ion Marin Haită, Radu Stancu Baboi, Anghel Ilie Răduț* și *Nicolae I. Cotulbea*, romîni, majori, plugari din comuna Călinești, pentru crima prevăzută și pedepsită de art. 81 comb. cu 87 cod. penal.

Că nu este caz de urmărire contra lui *Coman Tilpeanu* din aceeași comună, pentru același fapt.

Dosarul se va înainta prin D-l Procuror local, D-lui Procuror General al Curții de Apel din București, spre a sesiza onor : Camera de punere sub acuzare.

Partea civilă nu este constituită.

Dată la cabinetul nostru astăzi 11 iulie 1907 în Turnu Măgurele.¹⁰

JUDE. INSTRUCTOR,

ss. George D. Eustațiu

Grefier

ss indescifrabil

DOCUMENTUL nr. 10

Proces-Verbal

Astăzi 11 aprilie 1907.

Noi Burcea Ion jandarm din postul jandarmeriei Vîrtoapele, compania Teleorman, în calitate de ofițer de poliție judiciară.

Aflîndu-ne în comuna Călinești cu serviciul de patrulare, se prezintă în persoană D-l Apostol Ionescu administratorul moșiei Călinești și ne recalmă verbal următoarele : cum că voind a scoate locuitorii la lucru și munca cîmpului pentru sa-și face condițiunile prevăzute în actul agricol, indivizii Dumitru M. Haita, Stancu M. Haita și Stancu Obretin, fac instigație printre săteni, ca să nu iasă nici unul la munca cîmpului, pînă ce nu le va da drumul la ceilalți 25 locuitori care se află arestați și depuși la T. Măgurele, așa dar că după mai multe somări, ce le-am făcut locuitorilor, nu voește nici unul a ieși la muncă, cauza este că acești locui-

¹⁰ Ibidem, dos. 68/1907 p. 2.

tori fac instigație printre ei, și chiar în localul Primăriei, faptul fiind probat cu Domnul Primar N. Stănculescu care i-au declarat în față, că nici un locuitor să nu iasă la lucru pînă ce nu se va libera și pe ceilalți din arestul județului, cere a se cerceta cazul și dresa acte pentru darea în judecată a vinovaților.

Atît știe și subscie.

ss. Apostol Ionescu

Noi dar pe baza celor de mai sus, am trecut în oficiul primăriei respective, unde am dat cazul în cercetare după cum urmează.

Am făcut întrebare D-lui primar, respectiv N. Stănculescu din acea-stă comună, asupra cunoștințelor sale ne declară.

Într-una din zilele trecute pe cînd Domnul Inspector Comunal venise în inspecția comunii și în localul primăriei povățuia locuitorii să iasă la munca cîmpului, am văzut cînd Stancu Obretin zicea în public și spunea în fața D-lui Inspector că nici un locuitor să nu iasă la muncă pînă ce nu li se va libera și ceilalți 25 din pușcărie, iar cît privește pentru ceilalți nu am auzit.

Atît știu și subscriu.¹¹

PRIMAR,

ss. N. Stănculescu

Asistenți

ss. N. Stănculescu

ss. Ilie St. Corlătescu

ACT DE ACUZARE

Nr. 11227

Camera de punere sub acuzare, de pe lîngă Curtea de Apel din București, prin deciziunea sa cu Nr. 362, pronunțată în ziua de 26 septembrie 1907, a declarat că este loc de a fi pus sub acuzațiune *Florea T. Popescu*, major, fost primar, că abuzînd de puterea sa de primar și prin cuvinte rostite în public a provocat la atentat în contra liniștei Statului, în scopul de a săvîrși omoruri și jefuiri în satele Bratecov, Bălțați și Giesia, fapt prevăzut și pedepsit de art. 47 al. 2 comb. cu 81 din Codul Penal, și prin consecință a dispus trimiterea numitului acuzat înaintea curtei de jurați din districtul Teleorman, spre a fi judecat conform legii.

Noi, Procurorul General de pe lîngă Curtea de Apel din București, în executarea sus zisei deciziuni și după o nouă examinare a actelor de procedură, expunem următoarele :

În luna martie 1907, pe cînd răscoalele țărănești luaseră proporțiuni considerabile, locuitorii din comuna Bălțați au început să se agite și dinșii și sub îndrumările și provocările continui ale acuzatului *Florea T. Popescu*, care în calitatea sa de primar avea multă autoritate în comună, precum și a altor acuzăți, cari au fost amnistiați prin Înaltul Decret Regal Nr. 3217/907, și față de care acțiunea publică prin urmare a fost stinsă, s-au adunat în ziua de 12 martie a.c. la primărie, de unde apoi luînd

¹¹ Ibidem, p. 26.

goarna și după ce Marin Zamfir, de asemenea amnistiat, a distrus firele telefonice cu securea, spre a tăia corespondența cu centrele de administrațiune; armați cu furci, topoare, ciomege și alte instrumente distrugătoare, au pornit la conacul proprietății lui Radu Rădulescu, au bătut pe arendașul Ion Munteanu, au distrus, devastat și incendiat case, pătule, magazine și tot ce au găsit în calea lor. În urmă, au trecut la conacele proprietăților lui N. Vrăbiescu și N. și P. Puricescu, unde s-au dedat la aceleași fapte de vandalism. A doua zi 13 martie, răsculații din Bălțați, unindu-se cu cei din satele Bratcov și Gresia, au mers la conacul D-nei Isvoreanu din Bratcov și apoi la acela al lui Tache Chisim din satul Gresia unde s-au dedat iarăși la jafuri și incendieri și în momentul când erau pregătiți să treacă în satul Cocioc, la conacul lui Victor Chisim ca să se dedea la aceleași fapte, a sosit forța armată, la somațiunile căreia mulțimea nevoind să se supună s-au tras focuri cu care ocaziune a fost împușcat locuitorul Ilie Chiriță Dinu și răniți Dumitru Radu Ismană și Florea Proorocu, și astfel a luat sfârșit răscoala de aci, care urmărea scopul mișcării generale: împărțirea de pământ și ușurarea învoielilor agricole.

Vinovăția acuzatului Florea T. Popescu se stabilește prin arătările foștilor săi complici Marin Zamfir, Dumitru Marin Parpală, Radu Naie și prin depunerile martorilor notați în dosul prezentului act de acuzațiune, unite acestea și cu actele de constatare făcute cu ocaziunea primelor cercetări.

Prin urmare este acuzat;

Florea T. Popescu, major, că în calitate de primar abuzînd de puterea sa și prin cuvinte rostite în public a provocat la atentat în contra liniștei Statului în scopul de a se săvîrși omoruri și jefuiri în satele Bratcov, Bălțați și Gresia, fapt prevăzut și pedepsit de art. 47 al. 2 comb. cu 81 Cod Penal.

Făcut azi 1 octombrie 1907, la Parchetul nostru din București.¹²

p. Procuror General,

ss. indescifrabil

Se vor cita ca martori: Marin Zamfir, Dumitru Marin Parpală, Radu Naie, Barbu Stan Toma, Marin Cegoi, Ilie Radu Croitoru, Radu Cheluș, Ion Munteanu, Marin Ciucă Lupu, Florea Bănică, Dumitru St. Dobrin, Stancu St. Vuță, Tache Chisim.

p. Procuror General,

ss. Indescifrabil

¹² Ibidem, dos. 49/1907.

O SCRISOARE NECUNOSCUTĂ DE LA GHEORGHE MAGHERU

M. REGLEANU

Direcția generală a Arhivelor Statului a achiziționat de curând o scrisoare interesantă pentru aspectele pe care le prezintă din activitatea generalului Gheorghe Magheru în vederea înfăptuirii Unirii. În articolul de față ne propunem să o facem cunoscută.

După înfrângerea revoluției burghezo-democratice de la 1848 și intrarea în țară a armatelor puterilor suzerane și protectoare pentru restabilirea vechilor orînduiri, Magheru hotărăște dizolvarea taberei de la Rîureni și trece granița la Sibiu. De aici pleacă la Paris, unde stă primii ani și activează alături de N. Bălcescu și alții pentru pregătirea unei noi revoluții generale¹. Stabilindu-se apoi la Viena poartă corespondență cu oamenii credincioși revoluției rămași în țară pentru pregătirea acestei noi ridicări la luptă a poporului.

În perioada luptelor pentru Unirea Principatelor, Magheru se afla la Constantinopol unde activa pentru înfăptuirea acestui act istoric. Aici, la Constantinopol, atmosfera unionistă era întreținută de generalul Gheorghe Magheru, Marin Serghiescu — Naționalul și alții. Ei urmăreau prin toate mijloacele de care dispuneau să convingă diplomația europeană, aflată aici, despre necesitatea unirii, informau pe unioniștii din țară despre mersul tratativilor, precum și despre activitatea lor în acest domeniu. Magheru trimite note de protest ambasadurilor puterilor garante europene aflați aici împotriva nesocotirii de către Poarta otomană a drepturilor seculare garantate prin tratate Principatelor și intervine pentru anularea firmanului de exilare a capilor revoluției de la 1848 pentru a lua și aceștia parte la actul Unirii². C. Hurmuzachi, scriind lui D.A. Sturza la 4/16 iulie 1856, arăta că, la apariția în oficiosul turcesc „Jurnal de Constantinople” a unui „articol infam în contra Principatelor, Magheru

¹ „Nicolae Bălcescu a crezut în iminența unei noi revoluții euro-pene... De aceea căutat să pregătească din vreme mișcarea progresistă romină atât în țară cit și în străinătate” (*Istoria României*, vol. IV, Buc., 1964, p. 233). „Pentru succesul noii revoluții generale se cerea însă o unitate de vederi și acțiune care lipsea oamenilor de la 1848. Pe de altă parte... lipseau premisele social-politice generale care să determine o apropiată declanșare a ei simultan în toate țările Europei” (*Ibidem*, p. 232—233).

² D. A. Sturza, *Acte și documente...*, vol. III, Buc., 1889, p. 881 și urm.

a dat protest la sultan în contra tendințelor ostile ale ministeriului turcesc”³.

Urmărind activitatea unioniștilor din patrie, Magheru purta corespondență cu unii din aceștia prin persoane de încredere, printre care figurau și călugării de la Muntele Athos, care erau mai puțin urmăriți⁴.

Din perioada în care Magheru se afla la Constantinopol se cunosc până în prezent șase scrisori cu caracter politic adresate acestuia de către D. Ralet⁵, N. Crețulescu⁶ și fiul său Gheorghe⁷, iar de la el către prietenii din țară, aceasta, pe care o prezentăm.

Scrisoarea este emisă din Constantinopol la 16/28 aprilie 1857⁸ și e adresată unui „amic” din Moldova. Ea cuprinde informații despre activitatea ce se desfășoară la Constantinopol pentru înfăptuirea Unirii și face recomandări în legătură cu cererea de a se acorda țărilor unite un principe străin. Acest „amic” credem că este Dimitrie Ralet, unul din membrii Comitetului central al Unirii din Moldova pe care, probabil, l-a cunoscut, în primele luni ale anului 1856 cu prilejul misiunii acestuia la Constantinopol. La 5 martie D. Ralet, entuziasmat de lectura broșurii lui C. Bolliac despre România, scria din Constantinopol lui Magheru mulțumindu-i pentru procurarea ei, promițându-i a o recomanda în cercuri cât mai largi românești, oferindu-se în același timp să trimită material statistic și literar pentru documentare⁹. D. Ralet împreună cu M. Kogălniceanu și V. Alecsandri alcătuiesc delegația unionistă care a mers la București pentru a solicita intervenția comisarilor puterilor europene împotriva samavolniciilor separatiste comise de Niculae Costachi-Vogoridi și ministrul său de Interne, Costin Catargiu¹⁰.

El împărtășea, de asemenea, vederile lui Magheru în problema principelui străin chiar înainte de a primi scrisoarea acestuia, întrucât, într-o scrisoare din 5 aprilie 1857, scria lui I. Ghica, dezaprobind concepția acestora care declară că mai degrabă renunță la unire decât la principele străin¹¹. Era, așa dar, un fruntaș al unioniștilor. În sprijinul acestei ipoteze pledează și scrisoarea lui D. Ralet către Magheru din 15/27 mai 1857 în care îl înștiințează că a primit „scrisoarea și osaturile ei îmi vor servi nu numai de lămurire în osebite lucrări ale noastre, dar și ca niște acturi însemnate a istoriei împrejurărilor din urmă prin care au trecut și are să mai treacă viața noastră țară”¹².

Într-adevăr, scrisoarea lui Gh. Magheru cuprinde informații foarte prețioase cu privire la Unirea Principatelor, la acțiunile întreprinse de el

³ C. Bodea, *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. III, *Correspondență politică* (1855—1859), Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1963, p. 116—118, Campania împotriva Principatelor o purta Ahmed Vefic, fostul comisar în Principate, (D. A. Sturza, *Op. cit.*, vol. III, p. 781).

⁴ *Ibidem*, p. 124 (scrisoarea lui Ralet din 29 iulie 1856).

⁵ *Ibidem*, p. 70. (emisă din Constantinopol), p. 124, 261 (emise din Iași).

⁶ *Ibidem*, p. 133.

⁷ *Ibidem*, p. 204, 300.

⁸ Arh. St. Buc., Fond Magheru Gh., doc. nr. 3 (v. anexa).

⁹ C. Bodea, *Op. cit.*, p. 78.

¹⁰ D. A. Sturza, *Op. cit.*, vol. IV, p. 287.

¹¹ C. Bodea, *Op. cit.*, p. 231.

¹² *Ibidem*, p. 262.

pentru înfăptuirea acestui act istoric, precum și la dorința lui fierbinte de a se repatria spre a participa la lucrările Divanului ad-hoc.

Scrisoarea — după cum spune el însuși — este trimisă lui D. Ralet prin Costache Negri, care fusese în această vreme la Constantinopol cu memoriul privind modificările propuse asupra firmanului de convocare a Divanurilor ad-hoc. Acest memoriu, probabil, a fost întocmit și după unele indicații date de Magheru, deoarece amintește că, în scrisoarea trimisă prin M.S.¹³ i-a informat asupra dezbatărilor plenipotențiarilor în legătură cu cuprinsul acestui firman, intervenind și el la marele vizir pentru modificarea conținutului acestuia.

În prima redactare, firmanul fixa că există numai „privilegii speciale acordate din vechime de Poarta otomană fiecăreia din provinciile Valahia și Moldova, care fac parte integrantă din Imperiul nostru”. Se arăta că e vorba doar de revizuirea acelor „regulamente organice interioare ale fiecăreia din zisele provincii” fără a se indica prin nimic participarea Rusiei la acordarea și alcătuirea lor. Reformele vor fi acelea „de care fiecare provincie au nevoie separat”, deci se înlătura și unitatea de legislație.

Tratatul de la Paris era prezentat ca încheiat între guvernul turc și puterile europene și se afirma în special că el a „confirmat și consolidat drepturile sacre și suzerane ale Porții”.

În privința alegătorilor membrilor Divanului ad-hoc, firmanul prevedea numai pe cei care au 500 fâlcă de pământ în districtul respectiv sau proprietate la orașe, ori plătesc patentă de prima clasă. Mai târziu, sub anumite presiuni, s-au adăugat un număr de membri ai învățămintului și de funcționari. Dintre boierii mari nu puteau fi aleși decât aceia al căror bunic a fost tot boier. La aleșii dintre țărani se prevedea condiția de a fi moșnean și pe cât posibil să aibă o avere cu un venit anual de 350 de lei.

Președinții și secretarii Divanurilor vor fi numiți [de caimacanii respectivi și se va lucra sub controlul comisarului turc, care va avea dreptul de a lua măsuri dacă se depășește competența Divanurilor]¹⁴.

Împotriva acestor absurdități au făcut observații Thouvenel, ambasadorul Franței la Constantinopol, Lobanov, consilier al Ambasadei ruse, Walewski, ministrul de externe al Franței, precum și delegațiile unioniștilor și Magheru, după cum arată scrisoarea.

Împreună cu această scrisoare, Magheru trimitea lui Ralet o copie după vederile sale privind modificarea programului alcătuit la 3 martie 1857¹⁵ de către „compatrioții din București” pentru a-l prezenta și dis-

¹³ Probabil Marin Serghiescu-Naționalul, care revenise în țară de la Constantinopol intrând prin portul Brăila la 29 aprilie 1857 (Cf. *Documente privind Unirea Principatelor, Documente interne*, vol. I, Buc., 1961, p. 366).

¹⁴ D. A. Sturza, *Op. cit.*, vol. III, p. 762—771.

¹⁵ Programul cuprindea: 1. autonomia și neutralitatea; 2. unirea într-un singur stat și sub un singur guvern; 3. prinț străin dintr-o dinastie europeană; 4. guvern constituțional reprezentativ, o singură Adunare obștească întocmită pe o bază electorală largă reprezentând interesele generale ale poporului. Acest din urmă punct era însoțit de o clauză limitativă ca o profesie de credință a burgheziei aliată cu moșierimea: „respect la dreptul proprietății de orice fel”. (D.A. Sturza, *Op. cit.*, vol. IV, p. 50, 51).

cuta în Divanul ad-hoc. Explicînd în scrisoare cuprinsul acestei copii, Magheru arăta că „după consultările pe care le-a avut cu comisarii puterilor europene favorabili unirii”¹⁶ este de părere să nu se exprime deocamdată „ca o dorință obștească a nației de a li se acorda un principe strein”.

Această recomandare nu o dă pentru că el nu ar împărtăși acest principiu, care ar curma „pentru totdeauna fatalele desbinări din întru”, ci pentru că această cerere ar crea piedici grele Unirii. Puterile europene contrare Unirii căutînd să împiedice înfăptuirea ei, consideră că acordarea unui prinț străin ar duce la o independență absolută față de Poarta otomană și ar „compromite serios Unirea”. În această „criză supremă în care se află nația, — spune el mai departe, — unii dușmani dinăuntrul țării „nu se gîndesc decît la nemernicalor ambiție, la egoistele lor interese”. — Instrumente ale inimicilor din afară, unii setoși de a se mai așeza încă o dată pã scaunurile domnii, alții de a apuca să fie și ei voivozi, alții, ca partizani ai lor de a deveni și ei miniștri, urlă că vor un principe strein și propagă această idee cu mult mai mare energie decît chiar adevărații patrioți cari exprimă această dorință în cuget curat, dar fără vreme”.

În legătură cu cererea prințului străin, Magheru sesiza și o altă problemă: națiunea cerînd un prinț străin fără a arăta de cine va fi ales, renunță de fapt ea însăși la dreptul de veacuri de a-și alege domnul. Puterile nefavorabile unirii folosindu-se de această renunțare vor admite Unirea, cu condiția, însă „ca Poarta să numească un prinț străin care va fi favorabil politicii dusă de ea. Păstrînd însă acest drept de alegere, puterile favorabile se vor opune propunerii puterilor neprietene în baza dreptului acordat națiunii romîne prin tratatul de la Paris de a fi convocate să-și exprime dorințele sale. În această situație, ele vor propune mai mulți candidați aparținînd unor familii domnitoare din Europa, dintre care își va alege pe cel mai potrivit.

Ca o consecință a celor relatate mai sus, Magheru consideră că trebuie să se renunțe deocamdată la cererea unui prinț, întrucît înfăptuindu-se Unirea Principatelor, alegerea prințului străin va fi o consecință „neapărată și firească”. În acest sens spune Magheru — a fost povățuit de mulți străini și de diplomații puterilor favorabile unirii și în această formă a conceput el însuși această problemă în articolul 2 din „părerea sa” privind modificarea programului din 3 martie.

Magheru consideră de asemenea inoportună și de prisos cererea formulată în articolul 1 din programul de la București — autonomia și neutralitatea — deoarece acestea sînt prevăzute în articolul 22 și paragraful 1 al articolului 23 din tratatul de la Paris. Să luptăm — spune el — numai și numai pentru Unirea Principatelor, „avînd unire, avem tot”... Să depărtăm dar, cu toate mijloacele orice cerere secundară cari sînt numai urmări firești ale chestii de căpetenie „Unirea”, dar care poate să compromită această chestie. Să nu dăm cea mai mică aparență de exa-

¹⁶ Emil von Richthofen, comisarul Prusiei în comisia europeană de anchetă, arăta că regele Prusiei e pentru un prinț străin, dar el aprecia că pentru moment lupta trebuie dată numai pentru principiul Unirii (D. A. Sturza, *Op. cit.*, vol. III, p. 773—774).

gerare în manifestarea dorințelor noastre și să ne arătăm Europei și puterilor amice cum că sîntem un popor matur”.

Încheindu-și vederile sale în legătură cu acțiunile ce trebuie întreprinse pentru înfăptuirea Unirii, Magheru împărtășește lui Ralet că acestea au fost comunicate și prietenilor de la București, atrăgîndu-i totodată atenția că celor ce acționează în mijlocul poporului le revine răspunderea pentru viitorul acestuia.

În sfîrșit, exprimîndu-și regretul profund că cei exilați de aproape 9 ani „pentru că ne-am iubit patria” se văd „alungați de la această sfință și sublima sărbătoare a regenerației patrii”, transmite îmbrățișări lui Gh. Sturza, C. Hurmuzachi, M. Kogălniceanu, fraților Alecsandri, lui Vasile Vălinescu, precum și tuturor acelor „care cu dumneavoastră aleargă, lucrează și sînt gata la orice sacrificiu pentru Unirea, tăria și fericirea scumpei noastre Patrii, Romînia”.

În post-scriptum, Magheru adauga că-i trimite și lucrările întocmite de el „în anul din urmă în interesele Prințatelor”. Între acestea indică două memorii la circularele porții din 31 iulie și 7 august și două scrisori către Fuad efendi și patru scrisori către : Napoleon III ¹⁷, Walewski, ministrul de externe al Franței ¹⁸, Clarendon, prim plenipotențiar englez la conferința de la Paris, favorabil Principatelor ²² și către Vilmarino, ministrul de externe al Sardiniei.

* * *

Din cele ce s-au scris tangențial pînă acum despre Gheorghe Magheru în istoriografia romînească în diferite lucrări se pot trage anumite concluzii asupra vieții și activității acestuia.

O constatare ce rezultă din concepțiile lui este că a avut unele limite și inconsecvențe de factură liberală. Cerința prințului străin formulată de Magheru precum și de ceilalți unioniști reflectă năzuința burgheziei de a ajunge la putere. Prințul străin trebuia să dobîndească sprijinul unor puteri străine, să atragă capitalurile străine, să fie un instrument al dictaturii claselor dominante și un arbitru între burghezie și moșierime.

În același timp, Gh. Magheru s-a situat pe o poziție progresistă și democratică protestatară față de samavolniciile boierimii romîne și a încălcării drepturilor țărilor de către diplomația străină.

Bogata și deversificata sa activitate dusă la Paris, Viena și în special la Constantinopol în legătură cu înfăptuirea Unirii Principatelor îl situează alături de fruntașii unioniști din Țara Romînească și Moldova.

1857, aprilie 16/28, Constantinopol. Serisoarea lui Gh. Magheru către D. Ralet, prin care își expune părerea cu privire la înlăturarea piedicilor puse în calea Unirii de puterile nefavorabile înfăptuirii acesteia.²⁰

¹⁷ D. A. Sturza, *Op. cit.*, vol. III, p. 917–919.

¹⁸ *Ibidem*, p. 920–921.

¹⁹ *Ibidem*, p. 922–923.

²⁰ Arh. St. Buc., Fond Gh. Magheru, doc. nr. 3, orig.

IUBITE AMICE,

De la căderea Ministerului lui Ali-paşa şi venirea lui Raşid-paşa la vizirat n-am încetat, lăsînd cele mai dinainte, a vă comunica prin domnul M.S. tot aceia ce putusăm a mă informa asupra lucrărilor atîngătoare la Principate şi mai cu seamă despre desbaterile ce să urmau din partea plenipotenţiarilor puterilor signatare tratatului de pace relativ aranjarei fermanului de convocarea Divanurilor ad-hoc, precum şi ceia ce s-a putut întîmpina din parte-mi prin unele din acele persoane. Tot printr-însul am comunicat dumneavoastră şi o copie după adresa dată din parte-mi marelui Vizir cu observaţiile ce făcusem după publicarea fermanului asupra unor erori dintr-însul. Astfel, şi după plecarea domnilor comisari d-aici v-am comunicat oarecare informări ce-mi dedeasă unii dintr-însii şi conversaţiile ce avusesem cu dinşii asupra moderaţiilor necesarii moldo-rumînilor în circumstanţile prezente, precum totd-odată şi părerea mea despre ceia ce socotisem neapărat că ar trebui să se ocupe bunii patrioţi moldo-rumîni ca astfel să se ecsprime de către reprezentanţii lor în amîndouă divanurile.

Toate acestea deşi sînt sigur că vi le-au comunicat, socotii însă necesari, avînd şi singură ocazia cu domnul Negri, ca să vă alătur pă lingă aceasta şi chiar copie după acea părere a mea în trei articole şi cu atît mai mult ca să cunoaşteţi şi care este diferenţa de programul de la 3 martie, coprinzător a 4 articole de fond aranjate de către unii din compatrioţii din Bucureşti pentru de a să ecsprima de reprezentanţii populaţiei rumîne în timpul deschiderii Divanurilor, precum totd-odată şi cauza pentru ce această diferenţă.

Eu nu împărtăşesc opinia celor care susţin cum că Divanurile ad-hoc ar trebui să esprime d-adreptul ca o dorinţă obştească a naţiei, dorinţa d-a li să acorda „un prinţipe strein.” Nu că doară n-am convieţie că numai „un prinţipe străin, luminat şi drept” poate să curme pentru totd-auna fatalele desbinări din întru, să se bucure de o autoritate mai imponentă şi că naţia să fie respectată în afară, să conducă mai cu lesnire şi mai cu tărie cîrma ţării, dar totd-odată am credinţa şi convecţia cum că a manifesta această cerere este a ne crea piedici grele şi pericole pentru cîştigarea „Unirii”, carea precum să ştie este singurul mijloc de mîntuire pentru naţia rumînă.

Puterile subînsemnătoare ale tratatului din Paris sînt împărţite în două cîmpuri asupra chestii unirii Prinţipatelor, — unele sînt pentru, altele sînt contra; lupta urmează între dînsele mai crîncin decît oricînd. Puterile contrarii unirii nemaivînd nici un argument solid spre a susţine vătămătoarea lor voinţă, au alergat şi s-au agăţat de un singur argument; ele să nevoesc a dovedi cum că naţia rumînă voind „Unirea prinţipatelor într-un singur stat” voiesc a sfărîma cu totul slabele legăminte ce-i ali-peau pînă acum de Imperiul otoman. La aceasta puterile favorabile unirei vor răspunde din contră şi foarte nimerit care sînt adevăratele necesităţi ale unirii, aceia ce plenipotenţiarilor lor au propus în conferinţă la 8 martie, coprinse prin protocolul nr. 6 şi le-ar mai adăuga că „unirea” nu va să zică sfărîmarea acestor legăminte, deoarece chiar Turcia a recunoscut prin Regulamentele organice ale prinţipatelor legitimitatea aceştii fireşti

dorințe a nației rumine din Prințipate și a prevăzut apropiata realizare a acestii dorințe. Ce vor răspunde ele însă, cînd puterile contrarii unirei le vor zice : „ei, bine, unirea este prevăzută de către Turcia de mult timp, judecată și de dinsele ca un lucru firesc și folositor populațiilor rumine din Prințipate ; dar iată acum că populațiile acestea își lapadă cu totul masca și pretind un prințipe strein, adică o independență absolută ; ne împotrivim dar din toate puterile noastre la aceste două cereri care în cugetul nații sînt menite la unul și același scop : la deslipirea absolută de către imperiul otoman.

Această cerere de principe strein ar deveni o armă neașteptată în mîna Turcii și inamicilor naționalității rumine și ar compromite serios „unirea”. Aceasta bine au înțeles-o toți aceia carii în astă criză supremă în care să află nația nu să gîndesc decît la nemernica lor ambiție, la egoistele lor interese. Acești oameni inamici ai țării lor, instrumente ai inamicilor din afară ; unii setoși d-a se mai așeza încă o dată pã scaunile domnii, alții de a apuca să fie și ei voievozi, alții ca partizani ai lor de a deveni și ei miniștri, urlă că vor un principe strein și propagă această idee cu mult mai mare energie decît chiar adevărații patrioți carii eșprimă această dorință în cuget curat, dar fără vreme, după convicția mea. Să ne ferim dar de aceste clevetiri ale înăspriților în rău și să nu uităm marea străbunilor noștri care ziceau : „mă tem de inimicul meu și chear cînd îmi aduce daruri”.

Dar să rezonăm și altfel, să fim optimiști, să vedem lucrurile tot în bine și să credem cum că cererea de principe strein nu poate vătăma într-un nimic chestia vitală a unirii. Iată însă ce poate urma dintr-aceasta.

Nația cerînd numai și numai de sineși un principe strein, fără a arăta de cine să fie ales, ia renunță firește la dreptul său secular de a-și alege pã domnitor, lăsîndu-l în dreptul puterilor. Puterile contrarii unirei folosindu-să de această renunțare pot zice celorlalte : „ei bine, să acordăm unirea cu condiția însă ca Poarta d-adreptul să numească pã principe”, negreșit va numi pã unul din aceia care ar fi de sistemul acelor puteri inimice.

Nu este oare de crezut că puterile favorabile „unirei” vor face această concesie de oarece chear nația rumine n-a făcut nici un caz de dreptul său de alegere ? Conservînd, din contra, acest drept de alegere cu sfințenie și cu toată plinitatea sa, puterile favorabile unirii n-ar putea răspunde decît în chipul următor : „Nimic din parte-ne nu ne oprește d-a vă face această concesie, dar noi am garantuit prin tratatul de pace sub scris de noi drepturile nației rumine și o am convocat spre a-și eșprima dorințele sale. Unul din principalele și scumpele lor drepturi este acela de a-și alege pã domnitor și nu vedem că nația să fi făcut sacrificiul acestui drept ; putem însă consilia acest drept cu pretenția voastră, vom propune națiunei rumine, și așa după cum ea și-a eșprimit dorința asupra acestii chestii, mai mulți candidați din familiile domnitoare a le propune și ia își va alege dintr-înșii un domnitor, și negreșit, nația va și alege dintre candidații propuși de puterile amice pã acela care le va conveni mai bine.

Aceștea negreșit le-au prevăzut și mulți streini, oameni înțelepți și chiar din diplomații favorabili unirei cu carii am avut onoarea a mă consulta și carii mi-au declarat confidențial cum că patrioții moldo-rumini să să silească în tot chipul a lăsa cu totul de o parte chestia de principe strein, găsind mai politică și nicidecum vătămătoare unirei chestia domnitorului, astfel precum este redijată în art. 2 din părerea mea.

Astfel de vom urma, am convicția adine înrădăcinată că va fi spre folosul și interesul nostru bine înțeleș. Căci odată faptul Unirei Prințipatelor împlinit, un prințipe strein va fi o consecință neapărată și firească, fără a sacrifica dreptul nostru secular de a ne alege pă domnitor și chiar ereditar acum și la oricare întîmplare în viitor acolo unde îl vom găsi mai potrivit cu situația patrii noastre și cu gravele circumstanții în care ne aflăm.

Asemenea nu sînt de părere ca cererea astfel cum este formată în art. 1 din acel program al rumînilor din București să fie oportună ; cred că o cerere cît de legitimă să fie, poate aduce mare vătămare chestii unirii și apoi această cerere mi se pare de prisos, deoarece puterile subînsemnătoare ale tratatului din Paris prin art. 22 din acel tratat au garantat drepturile țărilor dinăuntru fără nici o amestecare a vreunei puteri din afară în luerările lor, precum astfel prin § 1 al art. 23 și dreptul lor de legislație și altele ; aceste drepturi isvorînd din vechile capitulații încheiate între țările rumîne și Înalta Poartă suzerană urmează ca și aceștia ni s-au chibzuit. A mai face acum înainte pomenire de aceste capitulații din 1393, 1460 și 1513, capitulații carii recunosc dreptul de pace și de resbel și celelalte, ar fi să mai dăm o noă și mai puternică armă în mîinile celor carii sînt contrarii Unirei Prințipatelor. Cu toate acestea, dacă comisarii puterilor amice și mai cu seamă al Franciei și al Sardiniei va fi încredințat pă bunii compatrioți moldo-rumîni că o asemenea propunere (care este destul de sfîntă) nu ar putea face nici o împiedicare chestii de unire, atunci și eu m-aș uni cu părerea dumnealor, fără însă a fi și liniștit de aceeași temere a împiedecării unirei carea mă face să vă mărturisesc că, cînd ași avea o putere supranaturală ași opri pă compatrioții mei de a cere altceva acum, decît numai și numai „Unirea Prințipatelor”, avînd unirea, avem tot. Să depărtăm, dar, cu toate mijloacele orice cerere secundarie, carii sînt numai urmări firești ale chestii de căpetenie, „Unirea”, dar care poate să compromită această chestie. Să nu dăm cea mai mică aparență de eesajerare în manifestarea dorințelor noastre și să ne arătăm Europei și puterilor amice cum că sîntem un popul mator și că știm a prețui îndestul că de vom dobîndi „unirea”, nația noastră este mîntuită și ora regenărații sale va suna la orologiul secolilor.

Aceștia sînt, amice, convicțiile ce mi le-au dat un sincer amor de patrie comunicate amicilor din București, ți le comunic și dumitale spre a le comunica și dumneata la toți bunii patrioți moldo-rumîni de o dată și eu zisa părere ; de le vor împărtăși sau nu, eu mi-am făcut datoria mea de rumîn ca totdeauna și conștiința-mi va fi împăcată. Nu uita însă, amice, că voi toți carii azi aveți acție între poporul rumîn, sînteți și responsabili de destinurile lui.

Noi carii suferim de 9 ani, aproape, departe de vetrele noastre pentru că ne-am iubit patria, ne vedem azi suferințele în culmea lor, căci ne vedem

alungați și de la această sfintă și sublimă sărbătoare a regenerației patrii noastre. Dar noi de departe, cu lacrimile în ochi și cu inima sdrobită asistăm la tresăririle de regenerație ale națiunii noastre. Dumnezeu să plătească acelor streini și cainilor (sic) rumâni carii ne mai țin pă amarul pământ al eezilului și Dumnezeu le va plăti căci ne va da „unirea” și unirea va afonda în nimienicire pă toți acești vr̃ jmași jurați ai Rumîinii.

Amicul domnii tale, G. Maghieru.

1857, aprilie 16/28 Constantinopol

P.S.

Binevoiește amice a arăta cele mai amicale îmbrățîșeri din partea-mi și dumnealor bunilor compatrioți, domnilor Gheorghe Sturza, C. Urmuzache, Mihalache Kogălniceanu, fraților Alecsandri și Mălinescu, precum și tuturor acelor carii cu dumneavoastră alcaigi, lucrează și sînt gata la orice sacrificiu pentru unirea, tăria și fericirea scumpei noastre Patrii Romînia.

Apropos, Pă lingă trimisa copie de părerea mea socotii de necesitate a-ți mai alătura aci spre cunoștința dumneavoastră și oarecare hîrtii în copie dintr-acelea ce nu vă sînt cunoscute, date din parte-mi în anul din urmă în interesele prințipatelor, cum :

— 2 răspunsuri date la circularele otomane din 31 iulie și 7 august 1856.

— 4 adrese tot din acel an și anume către împăratul Napoleon, Walewski, Claredon și Vilamarina.

— 1 către Foad pașa relativ la cererea ce fîcusem cu ocazia proiectului de la 12 iulie din acel an ce vă este cunoscut, d-a să ridica d-asupra-mi internarea d-aici din Stambul ca să poaiu pleca în alte staturi și care nu mi s-a acordat supt cuvînt că sînt încă cauze politice care poprește pă guveinul otoman.

DIN ACTIVITATEA LUI VASILE ALECSANDRI CA ARHIVIST AL STATULUI

GH. UNGUREANU

Poetul Vasile Alecsandri a ocupat postul de arhivist al Statului la Iași de la 3 februarie 1850 pînă la 17 aprilie 1853. Activitatea pe care a desfășurat-o poetul în această calitate este descrisă în unele lucrări prea puțin și necorespunzător realității. Cercetările de arhivă au dus la găsirea unor documente prețioase care ne oferă date pe baza cărora putem afirma că poetul Vasile Alecsandri, în puținii ani cît a fost arhivistul statului, lucrînd în condiții neprielnice muncii de arhivă, a reușit totuși să ridice prestigiul instituției și să atragă atenția contemporanilor asupra valorii arhivelor, contribuind și el la salvarea de la deteriorare sau distrugere a documentelor țării.

* * *

În anul 1849, și anume în septembrie, Asachi era silit să demisioneze din postul de arhivist al statului. Scriind cu durere demisia, el ține și aici să arate, ca profesiune de credință care a fost principala lui strădanie ca arhivist : ... *am adunat interesante documente ale țării răspîndite și dosite și am păstrat cu sfințenie acest sanctuar al drepturilor compatrioților*"¹. Arhiviștii care l-au urmat de-a lungul anilor, au respectat, urmat și îmbunătățit exemplul dat de el.

Grigore Ghica a deschis frontierele țării și a numit în posturi de răspundere pe emigranții care participaseră la mișcarea revoluționară din 1848. Nu este exclus ca domnul să se fi gîndit la Vasile Alecsandri cînd i-a dat a înțelege lui Asachi, omul devotat lui Mihai Sturza, că nu este agreeat de domnie.

La data cînd se primea demisia lui Asachi, Alecsandri se găsea la Paris. Pentru a nu sta postul vacant și tot odată pentru a fi asigurată numirea lui Vasile Alecsandri soluția fu găsită : pînă la întoarcerea de la Paris, tatăl poetului, vornicul Vasile Alecsandri a fost numit arhivist al statului pe data de 28 septembrie 1849, urmînd să-și prezinte demisia și să fie numit fiul de îndată ce acesta se reîntorcea la Iași. Firește că, în actele oficiale de numire, nu se menționa această înțelegere, care ne-a

¹ Vezi „Revista Arhivelor”, nr. 2/1963, p. 216.

Vasile Alecsandri

Reproducere din *Dacia literară*, ed. a II-a, Iași 1859 p. 256.

fost desvăluită abia acum de un document recent descoperit. Este vorba de cererea ² din 1 februarie 1850, a vornicului Vasile Alecsandri, prezentată domnului Grigore Ghica, la 2 februarie același an, pentru a fi înlocuit cu fiul său spătarul Vasile Alecsandri în postul de arhivist al statului. „Așa precum din început — serie vornicul — rugămintea mea către înălțimea voastră au fost ca slujba de arhivist <al> statului să se dei fiului meu spătarul Alecsandri... carele fiind în Evropa ați binevoit a mă rîndui pe mine pînă la a sa întoarcere”.

Înștiințat la Paris, poetul se pregătește să se reîntoarcă în țară. La 5 octombrie 1849 scoate un pașaport de la consulatul turc din Paris pentru a pleca în Moldova. Cauze necunoscute nouă îl determină să amîne mereu plecarea, spre disperarea tatălui care, pînă la urmă, a fost silit să-i scrie că nu-i va mai trimite nici un ban, amenințare care-l determină pe poet să pornească spre casă în plină iarnă. Crăciunul îl petrece la prietenii Hurmuzăchești, iar la 28 decembrie, intră în țară pe la trecătoarea Mihăileni după ce mai întîi prezentase pașaportul „otomanicesc”, fapt care determină pe ofițerul de la frontieră să treacă în lista pasagerilor ³ la nr. 581 pe Vasile Alecsandri „otoman boier” care venea „de la Pariz și merge la a sale rudenii”.

Alecsandri nu era străin de problema arhivelor. Însuși tatăl său, în cererea pe care o făcea la 1 februarie 1850, arăta că fiul său „... *avînd și îndestule idei de triaba aceasta despre adunarea de feliuri de documenturi atingătoare de Moldova va dovedi Ocîrmuirii destoinicia sa în asemenea însărcinare*”. Convingerea aceasta și-o formase bătrînul vornic, desigur, în urma discuțiilor avute cu fiul său, îndată după venire, privitoare la postul ce trebuia să-l ocupe.

La Paris, Alecsandri a cunoscut pe Michelet, marele istoric francez, care era șeful arhivei istorice din Arhivele naționale ale Franței, situate încă din 1809 în palatul Soubise. În acest loc istoric al vechiului Paris, care adăpostea în galeriile sale documentele istorice ale Franței, Alecsandri îl va fi găsit pe Michelet aplecat asupra vechilor manuscrise și pergamente din descrierea cărora și-a scos datele necesare scrierilor sale istorice.

Nu este exclus ca Alecsandri să fi citit cele ce scrisese Michelet despre arhive: „*În tăcerea aparentă a acestor galerii se aude un murmur, o mișcare care nu este moartea. Aceste hîrtii, aceste pergamente care zăceau acolo de mult timp nu cer prea mult decît să fie scoase la lumina zilei. Acestea nu sînt simple hîrtii ci însăși viața oamenilor, a provinciilor, a poporului*” ⁴.

Ca urmare la cererea vornicului V. Alecsandri, din 1 februarie 1850, și a rezoluției domnești din 2 februarie, lucrările de numire ⁵ a tînărului Alecsandri în postul de arhivist al statului se definitivară în zilele de 3 și 4 februarie 1850.

² Arh. St. Iași, Fond Ministerul de Justiție Tr. 1756 op. VI, 1995, dos. 62, f. 233.

³ Ibidem, Fond Miliția pămîntescă, Tr. 1760 op. 2009, dosar 805, f. 406. Vasile Alecsandri avea pașaportul cu nr. 207 din 5 octombrie 1849.

⁴ Durye P., *Les archives de France, La memoire de la nation*, p. 1—5, Paris, 1962.

⁵ În dosarul cu nr. 62/1850, filele 232—236, din fondul Ministerul de Justiție Arh. St. Iași, (Tr. 1756 op. VI, 1995) intitulat : „Feliuri de hîrtii în diferite cauze” se găsesc urmă-

1850 februarie 1. Cererea vornicului Vasile Alecsandri către Grigore Ghica Vodă pentru numirea fiului său spătarul Vasile Alecsandri în postul de arhivist al statului. Sus rezoluția autografă a domnului din 2 februarie 1850.

La Arhive situația nu era prea bună. În cele patru odăi „boltite”, care erau destinate pentru depozit, se îngrămădiseră, an de an, mii de dosare și condici încît acum nu mai era loc pentru noi dulapuri. Instituțiile nu conteneau cu trimiterea arhivelor de care nu mai aveau nevoie și pe care nu aveau unde să le păstreze, iar la Arhiva Statului noile depuneri erau îngrămădite pe jos, printre rafturi.

Găsirea unui local corespunzător pentru depozitarea și păstrarea în bune condițiuni a arhivelor a fost prima și cea mai urgentă problemă pe care o avea de rezolvat noul arhivist al Statului, poetul Vasile Alecsandri. Deocamdată obținut, la 16 februarie 1850, din partea Departamentului de justiție aprobarea ca toate instanțele judecătorești să nu mai trimită nici un dosar la Arhiva Statului pînă ce aceasta nu va avea încăperile necesare. Dar aceasta era o soluție provizorie și care nu trebuia prelungită deoarece, fără a primi și păstra arhivele vechi de la instituții, unde în general se deteriorau, dacă nu se distrugeau, Arhiva Statului nu-și putea îndeplini scopul principal pentru care fusese creată.

La rapoartele repetate ale noului arhivist, organele de resort hotărîră, fără multă chibzuință, să se dea pentru Arhiva Statului o casă din curtea M-rei Golia, pe care, văzînd-o, Alecsandri o găsi cu totul necorespunzătoare. La intervențiile stăruitoare ale egumenului m-rei, se renunță la acest local, fapt care bucură pe Alecsandri care, într-un raport ulterior, în care insistă din nou pentru urgentarea găsirii unui local, sfichiuia ignoranța călugărilor greci de la Golia care luptaseră împotriva Arhivelor, zicînd că „rămîne recunoscător egumenului M-rei Golia carele, apărînd baștele acestei m-ri de năvălirea actelor arhivei, le-au ferit totodată și pe acestea de a fi închise în bolți umede, întunecoase, neîncăpătoare și menite din învechime a sluji de temniți pentru nebuni și de chilii pentru călugări”⁷.

În același raport, din 3 iulie 1850, arată că a vizitat mai multe locuri din Iași, între care m-reia Cetățuia, Galata și Frumoasa și că descoperise cîteva „bolți”⁸ în vechiul palat al lui Duca Vodă de la Frumoasa.

toarele documente privitoare la numirea lui Vasile Alecsandri ca arhivist al Statului. Cererea vornicului V. Alecsandri din 1 februarie 1850. 2. Ciorna decretului cu nr. 7/489, din 3 februarie 1850. 3. Ciorna adresei cu nr. 359, din 4 februarie 1850, către spătarul Vasile Alecsandri prin care i se face cunoscut numirea ca arhivist al statului. 4. Ciorna adresei cu nr. 560, din 4 februarie 1850, către vornicul V. Alecsandri prin care i se face cunoscut că fiul său a fost numit în consecință „să teslimarisească noului arhivist tot ce atîrnă de acest post”. 5. Ciorna ordinului Departamentului de justiție, organul superior erarhic al Arhivei Statului, către Arhiva Statului, prin care se face cunoscut noua numire de Arhivist al Statului. Ordinul poartă nr. 561 din 4 februarie 1850. Documentele originale ale actelor arătate mai sus, afară de cererea vornicului Vasile Alecsandri, au fost păstrate de Vasile Alecsandri de unde au ajuns în arhiva fundației M. Kogălniceanu. Au fost publicate de A. Sacerdoțeanu în *Arhiva Românească*, VIII, 1942, f. 337-339.

⁶ Ibidem, Fond Ministerul de Justiție, Tr. 1756 op. V., 1944 dosar 1001 f. 7.

⁷ Ibidem, f. 77.

⁸ bolți = odăi cu plafonul zidit din cărămidă în formă de boltă pentru ca în caz de incendiu să nu pătrundă focul. În general clădirile din Iași, care suferise atîtea incendii, aveau odăile boltite. Totuși în 1909 Arhivele Statului aveau să se mute la Golia, însă nu în „băștile umede și întunecoase”, ci chiar în clădirea principală a fostei m-ri în care locuia pe vremuri egumenul cu toată suita lui.

1850 iulie¹ 3. Raportul lui V. Alecsandri în urma vizitării m-rilor Cetățuia, Galați și Frumoasa, pentru un depozit secundar necesar Arhivei. Scris în întregime de Alecsandri.

sa, care erau potrivite pentru păstrarea arhivei, însă erau necesare reparații serioase „*pentru dregerea numitului fost palat și să-l aducă în starea cuvenită unui local menit a cuprinde în sânul lui documentele țării*”.

Alecsandri și-a manifestat cu acest prilej indignarea față de modul cum au respectat călugării vechiul palat, monument istoric, transformînd odăile în „*șură și în găinărie*”.

Pînă la sfîrșitul anului 1850 Alecsandri, cu toată strădania depusă, nu a reușit să obțină un local corespunzător. El își dădea prea bine seama că un local bun pentru păstrarea documentelor țării, nu se putea obține fără ca organele ocîrmuirii să fie încredințate de valoarea arhivelor și de aici necesitatea de a fi bine păstrate. Firește că îmbunătățirea situației proaste în care se găsea Arhiva Statului nu putea fi îndreptată numai prin obținerea unui nou local. Era nevoie și de unele îmbunătățiri ale metodei de lucru mai ales atunci, cînd, datorită faptului că se depuseseră la Arhivă cantități mari de dosare care din lipsă de spațiu blocau locurile libere dintre rafturi nu se mai putea întreprinde aproape nici o lucrare de arhivă.

Alecsandri se hotări să arate în mod clar ocîrmuirii ce înseamnă arhiva unei țări, ce trebuia să se facă pentru buna ei păstrare, pentru descongestionarea depozitelor și, în general, pentru îmbunătățirea situației proaste în care se găsea Arhiva Statului.

În ianuarie 1851 elaborează și supuse departamentului un „*Proiect pentru regularea Arhivei Statului*”⁹.

Acest proiect oglindește cît se poate de bine ideile înaintate ale poetului Alecsandri despre arhive, nu numai pentru vremea aceea ci pentru totdeauna: „*Arhiva unui stat — scrie Alecsandri — este o avere publică care merită cea mai de aproape îngrijire a cîrmuirii. Ea este colecția tuturor actelor publice, atît administrative cît și judecătorești și politice care slujesc de temelie legiuirilor și istoriei țării*”.

„*Prin urmare — continuă Alecsandri — Arhiva cere a fi așezată într-un local trainic, încăpător și ferit de toate primejdiile ce i-ar putea aduce strîcăciune, precum umezeală, colbăitul, focul și celelalte*”.

Alecsandri arată în același proiect că localul existent „*este prea îngust pentru numărul actelor ce să înmulțesc pe tot anul într-o mare proporție*” și că se ajunsese la situația de a nu mai putea primi „*nici un transport de acte în sânul ei, localul său fiind înghesuit peste măsură*”.

Alecsandri propune următoarele în legătură cu localul: să se găsească un local în care urma să se transporte arhivele mai puțin „*lucră-*

⁹ Ibidem, f. 45, 58. Documentul poartă data de ianuarie 1850. Anul 1850 este greșit în loc de 1851. În cuprinsul documentului se arată că se anexează o situație a dosarelor depuse la Arhiva Statului pînă la 30 sept. 1850, ceea ce de aici deducem că proiectul a fost scris după această dată. Un raport al ministerului de justiție, din 15 martie 1851, arată că, arhivistul statului, spătarul Vasile Alecsandri, a înaintat un proiect din trecura lună ghenar cuprinzător între altele că asemenea local s-au găsit în m-reă Frumoasa casele vechi domnești a lui Duca Vodă⁷. Tot în acest raport se arată că la proiect a fost anexată o situație a dosarelor depuse la Arhivă pînă la 30 sept. 1850. Putem prin urmare da cu toată certitudinea data proiectului de ianuarie 1851 (Arh. St. Iasi, Fond Secretariatul de Stat, Tr. 1764 op. 2013, dosar 2639 f. 9.

1850 august 2. Raportul lui Vasile Alecsandri prin care se revine la deseile rapoarte făcute în legătură cu facerea unor rafturi.

toare” din depozitele Arhivei Statului. În acel local urma să funcționeze și „o mică canțilerie” unde funcționarii respectivi să poată lucra pe îndelete la punerea în aplicare a proiectului lui Asachi privitor la secționarea arhivelor. Acolo în acel *depozit intermediar*, între instituții și Arhiva Statului, urma să se facă lucrarea „grea și delicată” a desființării actelor „potrivit instrucțiunilor ce se vor stabili” și după ce toate actele se vor cerceta „cu luare aminte”. La proiect anexează un tablou general de toate actele intrate în Arhiva Statului de la 1832 până la 30 septembrie 1849 și totodată lista actelor „mai puțin lucrătoare” care urmau să fie transportate din depozitele Arhivelor Statului în depozitul secundar. În depozitele existente atunci ale Arhivei Statului, adică în cele patru odăi boltite, urma să se păstreze arhivele și documentele, mai des folosite și anume: actele judecătorești de la Regulamentul organic încoace, actele publice și condicile vechi. Prin scoaterea celor 71.218 acte din 148.696 existente ce urmau să fie duse în depozitul secundar se făcea loc noilor depuneri, deocamdată oprite. Ca depozit secundar propunea încăperile din vechiul palat al lui Duca Vodă de la M-reă Frumoasă la care, pe lângă reparațiile necesare, cerea să se facă uși și obloane la ferestre de fier și să se construiască 160 dulapuri.

În ce privește dulapurile, Alecsandri propunea ca acestea să fie „mici, ușoare de purtat după proba acelor ce sînt în Arhivă adică de cinci palme domnești înălțimea și patru palme lărgimea, împărțirea în patru rafturi, în adîncime de două palme proaste și infundate la o parte ca să nu tragă actele umezeală lipindu-se dulapurile de zid”. Pentru transportul dosarelor „ca să nu se fărîme” cerea două cărucioare cu două roți, cu o ladă închisă în care să se așeze dosarele”. În acest depozit secundar urmau să fie ținute și actele care aveau un termen de păstrare mai mare, „adică 40 de ani”, depozitele propriu-zise ale Arhivei Statului trebuiau să fie folosite numai pentru păstrarea arhivelor și documentelor importante „care au a se păstra totdeauna”¹⁰.

Astfel procedîndu-se — spunea Alecsandri — s-ar putea feri Arhiva Statului de „confuzia înmulțirii actelor”.

În propunerea lui Alecsandri pentru înființarea unui depozit secundar, ca de altfel în orice propunere pe care o făcea, se reflectă grija ce o avea pentru păstrarea arhivelor. Acolo, în liniște, fără grabă, „cu luare aminte” se putea executa lucrarea grea de triere a arhivelor. Alecsandri avea tot dreptul să se îngrijească, cunoscînd antecedentele, deoarece problema spațiului pentru încăperea arhivelor în localul existent s-ar fi rezolvat de către organele ocîrmuirii prin distrugerea celor mai vechi arhive fără nici o alegere.

Proiectul a fost acceptat în întregime de Ministerul de Justiție — ministru era N. Suțu, care folosisese arhivele pentru lucrarea sa statistică —, însă nu s-a pus în practică din cauza neaprobării banilor pentru reparațiile necesare.

¹⁰ Ibidem, f. 57.

Spiciul

Curia I. Muntele principalu l'patrii Curiaului.

65

episc. arag. 12. 12. 12. 12.

ha. arag. 12. 12. 12. 12.

cap. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Arhiepisc. arag. 12. 12. 12. 12.

Între timp, instituțiile interveneau mereu pentru a depune dosare și condici; însăși Visteria voia „despovărarea ei de delele ce stau zădărnice zăcatoare”¹¹.

Alecsandri obține promisiuni mari pînă acolo că „se vâ proiecta zidire unui înadins local pentru Arhiva Statului”¹². Aceasta se petrece în octombrie 1851 și alt rezultat nu se vedea decît îngroșarea dosarului¹³ înființat la Ministerul de Justiție din acea vreme, cu rapoarte des repetate ale stăruitorului arhivist Alecsandri cu „docladui” și „anadorale”, pe care stăruie și acum nisipul aurit prins în cerneala cu care s-a scris des, fără nici o urmare, cuvîntul „încuviințăm” și cu care și-a pus semnătura domnul, cu prea puțină autoritate.

Abia în 1852 Alecsandri izbuti să primească cinci „bolți aflătoare sub flighelul din nou zidit al ospitalului Sf. Spiridon”¹⁴, unde s-au depozitat actele de la instituțiile administrative și judecătorești.

Problema dulapurilor necesare pîstrării actelor a constituit, ca și localul, o mare greutate, pentru care Alecsandri constată cu amărăciune, în martie 1852, că se „umează o corespondență ce să zică diniceste de la anul 1850”¹⁵. Modelul pentru dulapuri, dat de Alecsandri, corespundea nevoilor unor dese mutări ale Arhivelor pentru care se închiria loca-luri cu anul¹⁶.

În proiectul său Alecsandri nu uita latura cea mai importantă pentru care arhivele trebuiau pîstrate și anume folosirea lor. Pentru aceasta „trebuie organizată pe un sistem metodic care să înlesnească cît mai ușor așezarea actelor în sînul ei și găsirea acestor acte după zilnicile trebuințe”.

Alecsandri apreciază că sistemul aplicat de înaintașii arhivei la 1832 „este simplu și înlesnitor lucrărilor, fiind întemeiat pe un mexanism de numere și de litere bine întocmit”.

Desigur, timpul scurt cît a fost Alecsandri arhivist și greutățile pe care le-a întîmpinat în problema pîstrării actelor nu i-a îngăduit îmbunătățirea sistemului de lucru mai ales că, în acea vreme, înmulțirea depunerilor și numărul redus al personalului Arhivei Statului făceau imposibilă continuarea metodei introdusă de Asachi.

În ce privește prelucrarea arhivelor la instituții, în perioada activității de arhivist a lui Alecsandri, s-au respectat și urmat instrucțiunile date în timpul lui Asachi¹⁷.

Alecsandri reia problema adunării în depozitele Arhivei Statului a documentelor vechi care se aflau la Mitropolie.

¹¹ Ibidem, f. 50, 60, 61, 67, 69.

¹² Ibidem, f. 85 v.

¹³ Ibidem, dos. 1001, 225 de file intitulat: „Della pentru neîncăperea delilor în Arhiva Statului după care s-au înaintat *indesiule* lucrări cătră ocîrmuire spre a se mai închipui găsirea și altor deosbite băști de piatră fiindcă și judecătoriale ținutale nu mai pot trimite delile sîrșite”. Din formularea titlului se vede că însăși arhivarul sublinia zădărnicia lucrării.

¹⁴ Ibidem, f. 87.

¹⁵ Ibidem, f. 94.

¹⁶ Nu fără motiv Asachi făcea propunerea ca dulapurile să fie prevăzute cu roate.

¹⁷ Ibidem, dosar. 1023 f. 6.

1852 aprilie 16. Raportul Arhivei Statului iscălit de V. Alecsandri în legătură cu închirierea unui local pentru arhivă și modul de transport pentru nedeteriorarea actelor.

Astfel, în anul 1851, printr-o documentată adresă către Departamentul Justiției, Alecsandri arată că „Arhiva Statului nu a conținut pînă acum a cere de la Departamentul bisericesc nu numai actele prescrise de regulament ci și alte documente care știe Arhiva că sînt la Mitropolie”. El insistă ca Mitropolia — care arăta că nu găsește documentele cerute — „să puie la cale aflarea acelor acte publice și trădarea lor în păstrarea Arhivei Statului împreună cu celelalte acte care s-ar afla stînd la Mitropolie în cea mai mare neorînduială”¹⁸.

Cu toate greutățile întîmpinate și condițiile nefavorabile unor achiziții bogate și în timpul cît a fost Alecsandri arhivist, Arhiva Statului s-a îmbogățit cu importante arhive și documente¹⁹.

În corespondența pe care a purtat-o Alecsandri cu organele superioare se oglindește grija avută de el pentru puținii lucrători din Arhiva Statului. Astfel, la 2 martie 1850, Alecsandri, printr-un documentat raport arată Departamentului Justiției că locuitorii de la Arhiva Statului au un salariu foarte mic și cere să li se plătească un salariu cu care să poată face față greutăților pe care le întîmpinau²⁰. Nu obține nici un rezultat. În 1852 trimițînd „condica de calități” ale salariaților Arhivei Statului pe anul 1851 insistă din nou, subliniind activitatea secretarului Malcoci „care lucrează de 20 de ani”, fără însă să poată obține o îmbunătățire a salariilor de mizerie pe care le primeau lucrătorii de la Arhiva Statului²¹.

La 17 aprilie 1853 vornicul Iacovache Palade a fost numit arhivist al statului în locul lui Vasile Alecsandri. Cu toate cercetările întreprinse nu s-a găsit demisia poetului. Tatăl său, vornicul, îi încasa salariul numai pe 16 zile din luna aprilie a anului 1853²².

Arhivele Statului de la Iași se mîndresc că au avut în fruntea lor arhiviști de valoarea lui Gheorghe Asachi, Vasile Alecsandri, Gheorghe Sion, Teodor Codrescu și alții. Prin activitatea lor în viața publică ei au ridicat prestigiul vechii instituții și au contribuit la adunarea și păstrarea materialelor documentare, într-o vreme cînd ignoranța, dezinteresul și reauavoință, manifestată adesea, erau cauzele principale ale deteriorării sau distrugerii lor.

¹⁸ Ibidem, f. 18.

¹⁹ În anii 1850 - 1853 s-au adus spre păstrare la Arhiva Statului din Iași 151 transporturi de arhive însumînd peste 6 000 dosare și condei, de asemenea s-au adus și un număr important de documente vechi care au fost inventariate la colecția de „acte publice”. În 1852 Arhiva intră în posesia unor importante hrisoave sobornicești între care cităm hrisovul din 1766 pentru „statornicirea boierescului”, asemenea pentru boieresc din 1805, hrisovul și anafora din 1827 privitor la „pronomiile (privilegiile) Moldovei” etc. Din evidența documentelor depuse spre păstrare la Arhiva Statului se constată că unele erau aduse de Gh. Asachi „după demisia lui, fapt care oglindește dragostea bătrînului arhivist pentru instituția care o înfiinșase și o condusesese atîția ani.

²⁰ Ibidem, Tr. 1756 op. VI, 1995, f. 332.

²¹ Ibidem, Arhiva de cancelarie, dos. 22/1852. Statul de salariu al Arhivei Statului de la Iași pe luna iunie 1851 era următorul: Arhivistul Statului V. Alecsandri, 1500 lei, secretarul N. Malcoci, 300 lei; 4 scriitori cîte 100 lei pe lună, Cheltueli de cancelarie 50 lei pe lună.

²² Ibidem, dos. 14/1853, f. 5. „Prin înadins decret supt nr. 39 s-au rînduit Arhivist Statului în locul dumisale spatarului V. Alecsandri pe dumnealui vornicul Iacovachi Palade, de care să face cunoscut Arhivei spre cele legale”, 1853 aprilie 17. După lămurirea cuprinsă în lista logofetei vornicul V. Alecsandri (tatăl) au primit leaşa pe 16 zile din aprilie”.

Condițiile istorice în care au trăit, nu i-au ajutat să facă mai mult. Totuși, datorită în mare măsură strădaniei lor, documente și arhive de valoare au supraviețuit vicisitudinilor vremilor trecute, iar astăzi s-au integrat în tezaurul cultural al țării, *Fondul arhivistic de stat al Republicii Populare Române*, care constituie izvorul nesecat de cercetare pentru scrierea istoriei patriei.

I

1850, februarie 1, Iași. Cererea vornicului Vasile Alecsandri către Grigore Ghica Vodă pentru numirea fiului său spătarul Vasile Alecsandri în postul de arhivist al statului ²³.

Prea înălțate Doamne,

Așa precum din început rugămintea mea către înălțimea voastră au fost ca slujba de arhivist <al> statului să să dei fiului meu spatarul Vasile Alecsandri în privire și a slujbilor sale de cinci ani în Visterie, carile fiind în Evropa, ați bini voit a mă rândui pe mini până la a sa întoarcere.

Și fiindcă acum au venit în patrie, plecat rog pe înălțimea voastră ca să treceți această slujbă pe numile fiului meu care avînd și îndestuli idei de triaba aceasta despre adunare de feliuri de documenturi atîngătoare de Moldova va dovedi ocîrmuirii destoinicia sa în asămine însărcinare.

Al înălțimei voastre pre plecată slugă, V. Alecsandri vornic.

1850, februarie 1.

Dumnealui vel logofătul dreptății,

Va slobozi ofisul de rînduire la slujba de Arhivist <al> Statului pe numile dumisale spatarului Vasile Alecsandri. Grigore Ghica Voievod.

În 2 februarie 1850.

II

1850, iulie 3, Iași. Raportul Arhivei Statului către Departamentul Justiției în legătură cu localul necesar păstrării arhivelor ²⁴.

Nr. 3300 Primit în 12 iulie 1850

Cînstitului Departament a Dreptății

Arhivistul Statului

Potrivit însărcinării pusă asupra-mi de către cînstitul Departament al Dreptății întru căutarea unui local încăpător și sigur pentru cea mai mare parte a arhivei, am vizitat mănăstirile Cetățuia, Galata și Fru-

²³ Arh. St. Iași, fond Ministerul de Justiție, Tr. 1756, op. VI, 1995, dos. 62 f. 233

²⁴ Ibidem, Tr. 1756 op. V, 1994, dos. 1001 f. 77.

moasa și am descoperit în aceasta de pe urmă câteva bolți în vechiul palat a lui Ghica Vodă ; fiind însă că acest lăcaș domnesc au fost prefăcut de către călugări în șură și în găinărie, de neapărată trebuință este ca Departamentul Lucrărilor Publice să se însărcineze cu dregerea numitului fost palat și să-l aducă în starea cuvenită unui local menit a cuprinde în sine documentele țării.

Subiscălitul cu tot respectul aduce acestea la cunoștință cinsti-
tului Departament a Dreptății și rămîne recunoscător egumenului mănăstirii Golia carele apărînd baștele acestui mănăstiri de năvălirea actelor arhivei, le-au ferit totodată și pe acestea de a fi închise în bolți umede, întunecoase, neîncăpătoare și menite din învechime a sluji de temnițe pentru nebuni și de chilii pentru călugări.

V. Alecsandri

Nr. 204, Iași, 3 iulie 1850

1851, septembrie 28

Să se alătureze la actă căci întru aceasta urmînd anafora de departamentului sub nr. 1530 de la 15 martie trecut, s-au recomendat de înălțimea sa Sfatului Ocîrmuitor spre legiuirea lucrare.

III

1850, octombrie 2, Iași. Raportul Arhivei Statului către Departamentul de Justiție, în problema dulapurilor necesare păstrării arhivelor.²⁵

Nr. 4409 Primit în 5 oct. 1850

Onoratului Departament a Dreptății Arhiva Statului

Prin raportul din 3 a trecutei luni iulie, nr. 203 s-au în cunoștințat onoratul departament că Arhiva Statului stăruiește tocmai de la anul 1846 prin nenumărate raporturi atît către acest departament cît și către Sfatul Ocîrmuitor precum și către celelalte ministere ca să i se dea 40 de dulapuri pentru așezarea actelor ce stau îngheșuite pe jos și care sînt expuse la feliuri de stricăciuni. Acele dulapuri sînt cu atît mai neapărat trebuitoare cu cît se înmulțesc pe toată ziua actele aduse în păstrarea Arhivei, cu toate acestea, raporturile Arhivei au rămas pînă acum fără nici un rezultat.

În privirea deci a bunei păstrări a actelor statului precum și în aceea a regulării arhivei, se mai face o de iznoavă rugăminte onorabilului departament ca să binevoiască a porunci facerea pomenitelor dulapuri cît mai în grabă și aducerea lor în arhivă.

Arhivistul Statului,
V. Alecsandri

Nr. 254
1850, octombrie 2, Iași

²⁵ Arh. St. Iași, Fond Ministerul de Justiție, Tr. 1756 op. V, 1994, dosar 1001 f. 38.

1851, septembrie 28

Aşa precum întru regularisirea Arhivei Statului în totul au urmat anaforaua acestui departament sub nr. 1530 din 15 martie anul curgător, care cu înalta rezoluție din 16 a aceei luni s-au recomenduit în original Sfatului Ocîrmuitor spre a-și da socotință prin anafora către înălțimea sa; apoi raportul acesta se va alătura la actă.

C.Sturza

IV

1851, ianuarie, Iași. Proiect pentru organizarea Arhivei Statului din Iași, elaborat de arhivistul statului Vasile Alecsandri ²⁶

Proiect pentru regularizarea Arhivei Statului

Arhiva unui stat este o avere publică care merită cea mai de aproape îngrijire a cîrmuirii. Ea este colecția tuturor actelor publice atît administrative, cît și giudecătorești și politice, carele slujesc de temei legiurilor și istoriei țării. Prin urmare, arhiva cere a fi așezată într-un local trainic, încăpător și ferit de toate primejdiile ce i-ar putea aduce stricăciune, precum umezeala, colbăitul, focul și c(ele)l(alte). Asemenea ea trebuie a fi organizată pe un sistem metodic care să înlesnească cît mai ușor așezarea actelor în sinul ei și găsirca acestor acte după zilnicele trebuințe.

Aceste condiții neapărate sînt în parte îndeplinite pentru arhiva Moldovei.

Sistemul de orînduială a actelor, adoptat și pus în lucrare de către înființatorii Arhivei la anul 1832, este simplu și înlesnitor lucrărilor fiind întemeiat pe un mecanism de numere și litere bine întocmit. Totodată și localul în care Arhiva este acum ținută cuprinde toate condițiile cerute, fiind alcătuit de patru odăi boltite și închise cu obloane și cu uși de fier. Singurul defect al său este de a fi prea îngust pentru numărul actelor ce să înmulțesc pe tot anul într-o mare proporție.

Care poate dar fi chipul cel mai nimerit pentru de a îndrepta acest defect și a feri Arhiva de confuzia înmulțirii actelor?

În deosebite rînduri s-a tratat această chestie importantă și deosebite socotinți s-au expus în privirea deslegării ei; fiind însă că nici una din acele socotinți nu s-au pus în lucrare greutățile au crescut pe fiește-

²⁶ Arh. St. Iași, Fond Ministerul de Justiție, Tr. 1756 op. V, 1994 dosar 1001, f. 45.

care an împreună cu numărul actelor încit acum au agiuns Arhiva a nu mai putea primi nici un transport de acte în sinul ei, localul său fiind înghesuit peste măsură. De neapărat este dar a se lua o grabnică hotărîre în privirea reorganizării sale, mai ales că numărul actelor ce se găsesse pe la ținuturi precum și pe la instanțele din capitalie au agiuns într-o mare proporție.

D-lui post. Gheorghe Asachi au înfățișat Sfatului Administrativ la 19 ghenari 1844, un proiect pentru împuținarea actelor și care cuprinde următoarele măsuri :

1. Actele giudecătorești pentru averi nemișcătoare, fiind supuse paragrafiei de 40 ani, după însăși glăsuirea legilor să se păstreze pînă la împlinirea acestui termen.

2. Actele criminalicești cele mai însemnate să se păstreze asemenea 40 ani.

3. Actele de averi mișcătoare și acele administrative să se păstreze cel mult 10 ani și la desființarea lor să se scoată numai un extras de pe fieștecăre, cu arătare : cînd s-a început, cînd s-a sfîrșit și în ce s-a mărginit. Iar așezămînturile și deslegările ce ar fi în acele acte să se scoată spre a să păstra întotdeauna.

4. Condițiile de hrisoave, anaforale și jurnale a Divanurilor și a giudecătoriilor, asemeni să se păstreze pentru totdeauna.

Acest proiect este în adevăr bine închipuit, dar înfățișează oarecare greutăți în aplicație, căci cu mijloacele de care poate dispune Arhiva în ziua de astăzi, cercetarea actelor hotărîte a fi desființate ar trăgăna ani întregi, vreme în care s-ar împiedica lucrările zilnice a canțileriei. Pe de altă parte, folosul ce s-ar izvorî din desființarea actelor administrative numai, ar fi prea neînsemnat în privirea ușurării localului Arhivei, pentru că însuși numărul actelor supuse paragrafiei de 40 ani, este destul de mare pentru ca să înghesuiască acel local.

Socotința subscălitului este dar ca să se aleagă de către cîrmuire un local deosebit unde să se strămute partea nelucrătoare a Arhivei ; iar în localul ei de astăzi să se păstreze deocamdată numai actele ramului giudecătoresc de la reglement încoace, precum și actele publice, și condițiile vechi, și într-un cuvînt toate acele care pot fi trebuincioase și lucrătoare. Prin chipul acesta arhiva care cuprinde în sinul ei un număr de 148.696 acte poate fi ușurată cu 71.218 acte, în locul cărora se deschide drum transporturilor de pe la ținuturi.

Asemenea local s-a găsit în mănăstirea Frumoasa. Casele vechi domnești a lui Duca Vodă carele acum slujesc de chilii călugărești fiind alcătuite de o sală și de patru mici odăi, boltite, ar putea fi un local

sigur pentru arhiva nelucrătoare, dacă li s-ar face mai întâi oarecare meremeturi neapărate, precum : dregerea și tencuirea bolților, închiderea ușilor și a ferestrelor cu obloane de fier, și facerea a 160 dulapuri trebuitoare pentru așezarea actelor. Regulându-se atunci arhiva într-un chip priincios, s-ar informa totodată și la mănăstirea Frumoasa o mică canțilerie cu îndatorire de a pune în lucrare proiectul postelnicului Asachi adică de a cerceta cu luare aminte actele administrative precum și acele giudecătorești de averi mișcătoare și de a pregăti înființarea lor potrivit instrucțiilor ce să vor hotări pentru o asămine grea și delicată lucrare.

Subiscălitul cu tot respectul supune onoratei Logofeții socotința sa, alăturînd pe lîngă aceasta un ghegeneral tablou de toate actele adunate în păstrarea arhivei de la 1832, pînă la 30 septembrie 1850, precum și o listă de acele acte ce să socot mai nelucrătoare și carele pot fi strămutate din sînul Arhivei.

Arhivistul Statului

V. Alecsandri

*Ianuarie 1850 **)

Secția I-a

Prin anafora să se aducă la cunoștință înălțimei sale acest proiect și după înalta încuviințare se va chibzui aducerea lui într-o împlinire.

V

1851 martie 15, Iași. Raportul Departamentului de Justiție către Grigore Ghica voievod, în legătură cu problemele ridicate de arhivistul statului Vasile Alecsandri, privitoare la organizarea Arhivei Statului.²⁷

Prea înălțate Doamne,

În urma rezoluției înălțimei Voastre de la 6 iunie anul trecut 1850 pusă pe anafora acestui Departament al Dreptății sub nr. 3310, prin care vi s-au adus la știință neîndeminările ce le întîmpină Arhiva Statului, în încăperile unde acum se găsește la primirea actelor ce sînt menite a i se trimite spre păstrare și după înțelegerea ce acest Departament a avut cu acel al Lucrărilor Publice pentru mutarea acei Arhive în alte încăperi, puindu-se însărcinare dumisale arhivistului statului spata-

* Data anului greșită în loc de 1851. Vezi explicația în text.

²⁷ Arh. St. Iași, Fond Secretariatul de Stat, Tr. 1764, op. 2013, dosar 2639 f. 9.

riul Vasile Alecsandri, prin poronca sub nr. 3880 din același an, a chibzui alt local spre asămîne sfîrșit, urmează din parte-i atît raportul sub nr. 204, precum și un proiect din trecuta lună ghenarie, cuprinzători acest din urmă între altele, că asemenea local s-au găsit în mănăstirea Frumoasa, casele vechi domnești a lui Duca Vodă, care acum slujesc de chilii călugărești, fiind alcătuite de o sală și de patru mici odăi și că acele case dumnealui arhivistul este de socotință că ar putea fi un local sigur pentru arhiva nelucrătoare, dacă li s-ar face mai întii oarecare mermaturi neapărate precum: dregerea și tencuirea bolților, închiderea ușilor și ferestrelor cu obloane de fier și facerea a 160 dulapuri trebuitoare pentru așezarea actelor nelucrătoare, iar în localul Arhivei de astăzi să se păstreze deodată numai actele ramului giudecătoreesc de la reglement încoace, precum și actele publice și condicile vechi și într-un cuvînt toate acele care pot fi trebuincioase și lucrătoare încît prin chipul acesta Arhiva care cuprinde în sinul ei un număr de 148.696 acte poate fi ușurată cu 71.216, în locul cărora se deschide drum transporturilor de pe la instanțiile ținutale și acele din capitalie, și prin urmare regulîndu-se Arhiva printr-un chip priincios, s-ar înforma totodată și la mănăstirea Frumoasa o mică canțilieri cu îndatorire de a să îndeletnici cu măsurile ce se vor chibzui pentru neapărata rinduială ce trebuie a se legiui întru înpușinarea actelor de prisos care împovărează Arhiva Statului. O așa canțilerie adică să fie îndatorită a cerceta, a osăbi și a clasifica cu luare aminte actele administrative, precum și acele giudecătorești de averi mișcătoare, și de a pregăti desființarea lor potrivit instrucțiilor ce se vor hotări.

Pe lingă care dumnealui arhivistul spatariul Alecsandri alăturînd Departamentului și-un general tablou de toate actele adunate în păstrarea arhivei de la 1832 pînă la 30 septembrie 1850, precum și o listă de acele acte ce se socoate mai nelucrătoare și care pot fi strămutate din sinul Arhivei, stărnuește în sfîrșit o grabnică hotărîre în privirea reorganizării acelei arhive, așa precum numărul actelor ce se găsesc pe la ținuturi și instanțiile din capitalie au agiuns într-o mare proporție.

Pentru care gios iscălitul, niște așa propoziții, cu supunere le aduce la știința înălțimei voastre și vă roagă să binevoiți a poronci chipul urmării.

A înălțimei voastre, plecată slugă

N. Șuțu

Secția I ia

Nr. 1530

1851 martie 15 zile.

Sef S.

Stefanov

Sfatul nostru va lua în privire anaforaua de față și le va supune socotinței lui.

Gr. Ghica voievod
iunie 12.

în 16 martie 1851

Aşa precum nevoia de a ţinti către uşurarea Arhivei de delle, au fost de mai înainte pusă în vedere şi propunerea logofetiei se găseşte nemerită pînă la deosebita punere la cale în acest obiect, Sfatul socoteşte ca această anafora să se împărtăşască Departamentului Lucrărilor Publice, care în înţelegere cu arhivistul statului să caute sau la arătata monastire sau la alta, încăperile trebuitoare pentru aşezarea dellelor cu siguranţa cuvenită şi să intre în alcătuire cu nacialnicul monastirii, pentru ţinerea acelor încăperi cu un preţ hotărît pe an pe cită vreme se va cere ţinerea dellelor acolo şi atît despre rezultatul înţelegerii cu egumenul cît şi despre cheltuiala ce s-ar cere pentru reparaţie se încunoştiinţeze pe sfat. Canta postelnic, Mavrocordat.

DATE CU PRIVIRE LA EXPORTUL MOLDOVEI ÎN ANUL 1817

AL. VIANU

Printre materialele care i-au parvenit ¹ lui Stroganov, ambasadorul extraordinar și plenipotențiar al Rusiei la Constantinopol, se află și o copie după un registru în limba turcă, întocmit la cererea Porții ². Copia scoasă și tradusă în limba rusă de Serafiani, agentul consular rus de la Galați, cuprinde date cu privire la produsele moldovenești exportate pe cale maritimă în anul 1817 la Constantinopol. Se specifică cu care anume tip de corăbii s-a făcut transportul, numele proprietarilor acestor corăbii și al căpitanilor, produsele (cantitativ) încărcate pe fiecare corabie și data expediției, menționându-se dacă erau destinate pentru capan sau pentru vânzare liberă.

În anul 1817 ruta maritimă spre Constantinopol a fost deschisă începînd din a doua jumătate a lunii februarie și pînă la sfîrșitul lunii noiembrie. În cele opt luni și jumătate au plecat din Galați spre capitala imperiului 201 corăbii: în februarie — 2; martie — 8; aprilie — 7; mai — 14; iunie — 47; iulie — 40; august — 16; septembrie — 13; octombrie — 39; noiembrie — 15.

Unele corăbii au făcut în acest interval de timp cîte 2 și chiar 4 transporturi: corabia proprietate a lui Ianachi, a efectuat un transport la 25 mai, al doilea la 16 iulie și al treilea la 13 octombrie.

Corăbiile de diferite tipuri: bescift, martîga, cekdiri, șaică, galion, bric etc. aparțineau în marea lor majoritate turcilor, circa 20 corăbii erau proprietatea grecilor și o singură corabie este menționată ca aparținînd boierului moldovean, aga Dumitrache ³ și era condusă de căpitanul turc Curt Hagi Hasan Zade Mehmet.

¹ Vezi: A. Vianu *Negocierile ruso-turce cu privire la Principatele Române* (noiembrie 1820—martie 1821) în „Analele romîno-sovietice”. Istorie nr. 2/1963, p. 106.

² Registrul original purta semnăturile și sigiliile capanților: Halil al căpitanului Chiuciuc Mehmed Jazadi, Unial Husein Jazadgi, Ghenei Ali Jazadji, Heritli Chiuciuc Usein Jazadji, Cuzoglu Homer aga, Hagi Mehmet aga, Ahmet Crauși, Chiose Mustafa Jazldji, Unial Mustafa Jazldji, Osman Bairactarul și Heritlei-Suliman aga. Copia registrului are 36 pagini și se află în Arhiva Politică Externă a Rusiei, Fondul „Ambasada din Constantinopol”, dos. 279/1818, f. 19—37.

³ După cum rezultă din Sama Visteriei Moldovei pe anul 1817—1818, este vorba de Aga Dumitrache Statache și corabia, un bric, aparținea de fapt lui Scarlat Callimachi vv. Vezi: V. A. Urechîă „Istoria Romînilor”, Tomul XB, București, 1902, p. 478. Bricul a făcut un singur transport, probabil de probă, fiind construit la Galați.

Vinzarea liberă	Ocale								Pesmele cîntare	Foi, atică, lazi
	sare	fasole	pastră-mă	carne sărată de berbec	crupe de grîu	sămînță de in	tutun simplu	Vopsea simplă		
februarie	4 100	—	—	—	—	—	—	1 800	—	—
martie	75 000	4 000	—	—	—	—	—	—	—	60
aprilie	58 000	1 000	—	—	800	390	4 000	—	—	50
mai	76 000	9 000	—	—	200	5 000	4 000	2 000	—	100
iunie	127 000	1 200	—	—	—	14 000	1 900	—	—	995
iulie	168 900	—	—	200	—	—	2 200	2 200	30	635
august	178 000	—	—	—	500	5 000	—	—	200	1 700
septembrie	—	8 000	—	—	—	—	—	—	—	—
octombrie	—	35 000	5 950	500	—	18 000	—	—	—	—
noiembrie	—	33 500	—	—	—	3 500	—	1 50	—	56
Total	686 000	92 200	5 950	700	1 500	45 890	12 700	7 500	230	3 596

Cifrele privitoare la exportul de produse moldovenești de la schela din Galați pentru piața Constantinopolului, trebuie considerate ca *minime*, deși Serafiani l-a asigurat pe A. Pini, Consulul general al Rusiei în Moldova și Țara Românească, că datele pe care le-a cules succesiv de la diferiți căpitani de corăbii, le confirmă pe cele din registru ⁴.

În articolele de export pentru vinzarea liberă se numărau : geamuri, postavuri și stofe simple, bucăți de pînză împregnată, bastoane din lemn de corn, lulele (denumite „de Cordoba”), coveți, frînghii din coajă de tei topită, vopsea simplă, grinzi și scinduri de tei, de stejar și de pin, sare, fasole, pastramă, carne de berbec sărată, pesmeți, tărițe de grîu, sămînță de in, tutun simplu.

Din tabelul de mai sus, rețin atenția în primul rînd, datele privitoare la produsele care nu făceau parte din nomenclatorul articolelor de export, cunoscut în literatura noastră istorică. Astfel sînt „bucățile de pînză împregnată de butoaie”. Traducerea în limba rusă după originalul turc este боленочной клеенке ⁵. Nu cunoaștem lungimea și lățimea unei

⁴ La porunca lui Stroganov, A. Pini arată că „verificarea nu este posibilă” (Arhiva Politică Externă a Rusiei. Fond „Ambasada din Constantinopol” dos. 279/1818, f. 143.

⁵ După cunoscutul dicționar al lui Vl. Dal *Толковый словарь живого великорусского языка*, vol. II, Moscova, 1955, p. 116 sub „клеенка” se înțelege pînză împregnată cu orice fel de clei, smoală, ceară etc.

Baloturi	Bucăți											
	Postav și stofă simplă	Grinzi tel	Scinduri tel	Grinzi stejar	Scinduri stejar	Grinzi pin	Scinduri pini	Pinză impregnată	Bastoane lemn de corn	Lulele de Cardoba	Țrîngălii din coale de tel topit	Coveți
—	1 000	—	302	—	1 100	—	1 200	—	—	—	—	—
9	2 427	100	100	—	370	700	3 583	30 000	22 000	—	—	—
5	1 820	—	200	300	1 100	—	3 233	—	71 000	—	—	—
7	1 000	2 190	—	—	—	—	17 500	5 000	161 000	—	—	—
19	10 700	5 750	—	287	440	8 500	23 582	37 200	52 000	—	—	—
4	200	3 400	—	945	2 00	20 040	60 200	78 400	—	800	200	—
25	1 500	6 425	700	135	100	13 400	82 900	83 300	73 000	500	—	—
20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
94	18 647	17 865	1 302	1 667	3 310	42 640	192 198	234 900	379 000	1 300	200	—

astfel de bucăți de pinză, evident din cînepă impregnată; probabil 2—4 coți lungime, 1 cot—1 cot și un sfert lățime. Această pinză era folosită la călăfătuirea corăbiilor, pontoanelor, butoaielor sau la confecționarea de saci-butoaie, corturi etc. Cantitatea de 192.198 bucăți — admitînd o lungime, în medie, de numai circa 1 cot și jumătate, adică de 1m. de fiecare bucată — mărturisea existența unor manufacturi textile dispersate care produceau nu numai pentru piața internă ci și pentru cea externă⁶.

Cantitățile importante de lemn (grinzi și scinduri) se inseriu pe linia unei vechi tradiții a exportului românesc. Esențele exportate: tei, stejar și pin, arată că pe piața liberă era preferat lemnul pentru construcțiile de vase și probabil că parte din acest lemn era destinat Egiptului.

Tot astfel cele 234.900 bastoane din lemn de corn, folosite pentru confecționarea toiegelor și măciucilor erau cerute, cu precădere, de piața egipteană⁷. Lulelele „de Cordoba” erau vîndute în toate regiunile vastului

⁶ În Moldova sate întregi se ocupau cu producția de in și cînepă precum și cu prelucrarea lor, în deosebi, în ținutul Roman.

⁷ C. C. Giurescu, *Despre relațiile romîno-egiptene și contribuția Romîniei la construirea Canalului de Suez* în „Studii”, nr. 1/1957, p. 100—101.

Căpan	Chile de Istanbul				Ocale							Bucăți	
	Griș arăut	Griș de toamnă	Orz	Porumb	Făină	Miere	unt de vacă	cașcaval	Grăsime pentru consum	Seu pentru luminări	Luminări de seu	Catarge	Lemn pentru afeturi
februarie	—	—	—	—	—	200	—	—	450	1 200	30	—	—
martie	3 900	4 300	1 800	2 000	—	—	—	—	700	—	—	47	—
aprilie	5 500	4 770	—	—	—	9 000	—	—	4 000	—	—	—	—
mai	32 050	—	4 200	—	—	34 000	—	—	—	—	—	9	—
iunie	54 590	—	20 450	10 200	7 000	4 050	—	4 000	—	—	—	280	52
iulie	20 290	4 500	3 950	4 000	—	—	3 150	7 020	—	400	—	—	—
august	1 100	—	—	—	5 000	7 700	500	52 250	11 200	8 000	—	90	—
septembrie	40 800	—	3 100	—	—	13 800	—	25 000	8 000	—	—	—	—
octombrie	138 400	20 100	3 100	—	1 500	37 300	25 000	58 770	4 000	87 000	1 900	—	—
noiembrie	35 500	2 500	4 000	—	—	17 200	—	3 500	37 000	113 000	1 500	—	—
Total	332 130	36 770	40 500	16 200	13 500	123 250	28 650	150 540	65 350	209 600	3 430	326	52

Imperiul otoman și cantitatea imensă exportată, atestă prezența în Moldova a unei baze largi meșteșugărești de prelucrare a lemnului.

Cele 3596 de lăzi cu geamuri, probabil „de cite o jumătate de cot pe 300 în sunc”⁸ și baloturile de postav simplu nu constituiau articole sporadice la export, tarifele vamale din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, semnaleză cu regularitate prezența lor în exportul românesc spre Turcia.

Celelalte produse: sarea, fasolea, pastrama, carnea de berbec sărată, sămînța de in, tutunul, vopseaua simplă (extract de „rubia tinctorum” — „pațachină” cum e numită în documente), pesmeți etc. erau articole tradiționale la export.

În produsele pentru capanul Constantinopolului transportate pe mare, se numărau: cereale (grîu, orz, porumb), cașcaval, seu pentru lumînări, miere, seu de vacă, unt de vacă, făină, lumînări din seu, lemn pentru catarge și afeturi.

Furniturile capanului reprezentau o pierdere considerabilă pentru țărănime. Chila de Brăila de grîu de primăvară se vindea în 1817 pe piața liberă cu circa 60 lei, iar capanlii o plăteau cu 27—36 lei. Rezultatul, o pierdere de aproximativ 1.000.000 lei numai la furnitura de grîu. La toate produsele se realizau mari diferențe, seul pe piața liberă era 70 parale ocaua, în timp ce capanlii îl plăteau cu 45 parale⁹.

Satele erau impuse la anumite cantități de produse. În rapoartele din 1 și 12 octombrie 1817 adresate lui A. Pini, Serafiani comunica că cea mai mare parte din cerealele impuse au și fost aduse la Galați. După datele culese de Serafiani, ținutul Covorlui fusese impus la 6200 chile de Brăila; Fălciu — 4500 chile; Putna — 1100 chile; Tutova — 1100 chile și Tecuci — 1100 chile; Total 14.000 chile din care 11500 erau destinate pentru Constantinopol, 2000 pentru Brăila și 500 au rămas „în folosul domnului”. Obligat să mulțumească și pe alți „cîtiva slujbași” Scarlat Callimachi a poruncit să se impună cele cinci ținuturi la o nouă cotă de 2000 chile de cereale.¹⁰

Datele cu privire la exportul moldovenesc din anul 1817, vin să completeze cunoștințele noastre despre economia Moldovei în primul păttrar al secolului al XIX-lea.

⁸ V. A. Urechia, *Istoria Rominilor*, Tom. XIII, Buc., 1901, p. 214.

⁹ A.P.E.R., fond Ambasada din Constantinopol, dos. 278/1818, vol. II, f. 338; dos. 279/1818, f. 131.

¹⁰ Arhiva Politică Externă a Rusiei, fond Arhiva Principală nr. 1—9 (1817—1818), vol. 2 (1—1817), f. 365—366.

UN CATALOG NECUNOSCUȚ AL BIBLIOTECII STOLNICULUI CONSTANTIN CANTACUZINO

DIMA — DRĂGAN CORNELIU

De-a lungul veacurilor s-au adunat bogate colecții de cărți pe lângă școli și mănăstiri, palate voievodale și case boierești. Multe s-au risipit însă în negura vremurilor sau au pierit în vîlvățile incendiilor pustitoare, existența lor fiind astăzi atestată numai pe cale documentară.

Se păstrează totuși în rafturile bibliotecilor contemporane numeroase vestigii ale marelui colecții de publicații constituite cu trudă și pasiune în secolele anterioare. Depistarea lor — sporadică în trecut și tot mai insistență și organizată în anii regimului nostru — contribuie la reconstituirea cît mai veridică a tabloului bibliografic al circulației cărților care se citeau odinioară în țările românești.

Fiecare bibliotecă, prin conținutul fondului de cărți și istoricul formării și activității sale surprinde un moment sau o etapă din dezvoltarea spirituală a poporului nostru.

În acest sens, biblioteca stolnicului Constantin Cantacuzino de la mănăstirea Mărgineni reflectă momentul penetrației masive a elementelor de cultură umanistă în Țara Românească.

Problema studierii bibliotecii Cantacuzinilor a fost adusă în cîmpul cercetărilor istorice de către Nicolae Iorga. El a descoperit și publicat în anul 1901 catalogul cărților cumpărate de stolnicul Constantin Cantacuzino în anii studenției sale la Padova¹, iar în 1907, într-un studiu asupra vechilor biblioteci românești a prezentat pentru prima oară — pe baza materialului existent — istoricul și conținutul bibliotecii marelui cărturar².

Ulterior, s-au identificat în Biblioteca Academiei și în alte depozite de cărți din țară și străinătate numeroase lucrări purtînd ex libris-ul stolnicului Constantin Cantacuzino, dar numai cîteva au fost descrise în publicațiile istorico-literare sau au fost semnalate în diferite studii și colecții de documente.

¹ *Operele lui Constantin Cantacuzino*, publicate de N. Iorga, Buc., 1901, p. 2—3.

² N. Iorga — *Vechile biblioteci românești sau ce se citea odinioară în țările noastre*. În : *Floarea darurilor*, I (1907), nr. 2, p. 72—73.

Nici lucrarea lui Ramiro Ortiz și Nicolae Cartoian³ nu depășește — la acest capitol — constatările lui Nicolae Iorga.

Cercetări recente întreprinse la Arhivele Statului din București ne-au permis să depistăm un catalog al bibliotecii mănăstirii Mărgineni datînd din anul 1839, care cuprinde 263 de titluri de cărți, aparținînd stolnicului Constantin Cantacuzino și, în genere, familiei Cantacuzinilor și ctitorilor mănăstirii⁴.

Catalogul a fost întocmit de medelnicerul Gheorghe Ioanid, bibliotecarul Colegiului Sf. Sava din București, în vederea preluării, de către biblioteca națională a Țării Românești a tuturor cărților în limba latină, italiană, franceză și germană aflate la mănăstirea Mărgineni. Trecerea publicațiilor de la mănăstirea Mărgineni în patrimoniul bibliotecii de la Sf. Sava se făcea potrivit art. 246 din *Regulamentul școalelor*, care prevedea crearea unui fond național de tipărituri și manuscrise prin comasarea „cărților și manuscriptelor ce se vor afla împărțite pe la filuri de locuri publice, precum: Mitropolia, episcopile, Mănăstirile și altele” la biblioteca Colegiului din București, biblioteca națională a Țării Românești. În acest sens, Departamentul logofetei treburilor bisericești dăduse încă la 22 aprilie 1838 egumenului mănăstirii Mărgineni toate instrucțiunile necesare. „Pe acest temei dar (art. 246), primindu-se pînă acum în biblioteca colegiului Sf. Sava numai cărțile cele din biblioteca Sf. Mitropolii, și prin urmare cerînd trebuința a să aduna și de la celelalte ce să arată prin mai sus pomenitul paragraf, Cinstita Eforie a Școalelor a și orînduit spre acest sfîrșit pe D-lui medelniceru Ioanid bibliotecarul Colegiului, care arătîndu-se și la acea mănăstire, veți binevoi cuvioșia voastră a slobozi în primirea mai sus numitului și cărțile ce se vor fi aflînd la acea mănăstire; mai importante despre a lor raritate, prin facerea de două Cataloage, dintre care unu se va lăsa la casa acei mănăstiri a sluji de știință”⁵ La 23 martie 1839, medelnicerul Gh. Ioanid comunică Eforiei școalelor intenția sa de a merge la mănăstirea Mărgineni pentru înregistrarea și preluarea publicațiilor, în vacanța de primăvară, cînd se va putea elibera și de sarcinile didactice, întrucît funcționa și ca profesor de limba greacă la Colegiul din București⁶. Deplasarea se amîna însă pînă la 11 mai 1839⁷, și apoi mai tîrziu, astfel încît abia la 5 septembrie 1839 Gh. Ioanid poate înștiința Eforia că a „făcut catagrafia cărților, ce au găsit cuvenite bibliotecii, care sînt cele mai multe latinești de felurite materii în număr de trei sute cinsprezece; dar fiind că transportarea lor aici nu s-a putut înlesni a se face acum cu întoarcerea mea, și din grăbirea pentru începerea

³ Ramiro Ortiz și Nicolae Cartoian — *Un grande erudito romeno a Padova: lo „stolnic” Constantin Cantacuzino*, Buc., 1943. (Capitolul: «La biblioteca d'uno studente rumeno nella Padova studiosa del secolo XVII», p. 51—55).

⁴ Arhivele Statului București — Dosare mănăstirești, mănăstirea Mărgineni, dos. 95/1838, foaia 4 r — 9 v. «Catalog de cărțile, ce s-au aflat la Sf. Mănăstire Mărgineni» (vezi anexa)

⁵ Arhivele Statului București — Dosare mănăstirești, mănăstirea Mărgineni, dos. 95/1838, f. 2 r. Catalogul identificat de noi este copia care s-a păstrat pentru justificare în arhiva mănăstirii.

⁶ Arhivele Statului București, Eforia școalelor, dos. 5014/1838, f. 68.

⁷ Ibid., f. 36.

școalelor și din neîndemînarea trăsării, cu care m-am dus eu, am cumpărat din orașul Ploești două lăzi de marfă, și am poțit pe D-l Profesor al ace-lui oraș să meargă acolo cu vreo căruță, să le încarce primindu-le după catagrafia ce-am lăsat și să le trimită”⁸. Dînd curs propunerii lui Gh. Ioanid, Eforia școalelor delegă pe profesorul școlii normale din Ploești să ridice cărțile de la mănăstirea Mărgineni, ceea ce se și realizează la 11 septembrie 1839⁹.

Datorită grabei cu care a fost întocmit, catalogul din 1839 este extrem de sumar : la fiecare lucrare se specifică numărul de exemplare și se transcrie, fără nici o ordine bibliografică, un fragment din titlu. Acest fapt a îngreuiat considerabil identificarea bibliografică a lucrărilor, care nu s-a putut realiza decît parțial și prin mijlocirea catalogului tipărit al bibliotecii Colegiului Sf. Sava (vol. 1, 1846 ; vol. 2, 1847).

Integrînd aceste noi date în contextul studiilor anterioare, vom încerca să reconstituim istoricul formării și, parțial, conținutul unei mari biblioteci umaniste din țara noastră, care — după o mărturie contemporană — „A fost cea mai mare vivliotichi decît toate acestea [biblioteca Mitropoliei din București, biblioteca lui Nicolae Mavrocordat de la mănăstirea Văcărești și biblioteca Școlii grecești de la mănăstirea Sfîntul Sava], cu multă cheltuială și multe cărți elinești, letinești, franțuzești, turcești, la mănăstirea Mărginenilor în eparhia Mitropolitului de Ținut Prahovii...”¹⁰.

Bazele valoroasei colecții de cărți de la mănăstirea Mărgineni au fost puse, în prima jumătate a sec. XVII, de postelnicul Constantin Cantacuzino întemeietorul ramurei Cantacuzinilor din Țara Romînească, care voia să asigure fiilor săi — și pe această cale — o temeinică educație orientată spre cultura antică și neobizantină¹¹.

Devenit proprietar al moșiei Mărgineni în urma căsătoriei sale cu Domnița Elina, descendentă din familia boierilor Filipești, care stăpîniseră aceste domenii, postelnicul Constantin Cantacuzino renovează complet vechea mănăstire aflată în paragină și clădește în preajmă un mare și frumos corp de case. Aici, sub zidurile mănăstirii se va forma, vreme de aproape două secole, una dintre cele mai mari și vestite colecții de cărți create în trecut pe teritoriul patriei noastre. Martor contemporan al procesului de închegare a bibliotecii de la Mărgineni, Anton Maria Del Chiaro, secretarul particular al lui Constantin Brîncoveanu,

⁸ Ibidem, f. 94.

⁹ Ibidem, Dosare mînăstirești, Mînăstirea Mărgineni, dos. 95/1838, f. 4 r.

¹⁰ *O descripție a Terții Romînești*. (Fragment de cronică). În : N. Iorga — *Studii și documente cu privire la Istoria Romînilor*, vol. 3, Buc., 1901, p. 56.

¹¹ „Prima măsură” ce a luat Postelnicul pentru a asigura formațiunea intelectuală a copiilor săi a fost organizarea vestitei biblioteci de la Mărgineni... Acestei biblioteci îi datorează Șerban Cantacuzino și savantul său frate, stolnicul ca și Mihai Cantacuzino elitorul școlii de la Colțea, primul lor contact cu valorile culturii universale” (Cf. Victor Papacostea — *Originile învățămîntului superior în Țara Romînească*. În : *Studii*, XIV (1961), nr. 5, p. 1152 și *Revue des études sud-est européennes*, I (1963), nr. 1–2, p. 24.

nota: „El [postelnicul Constantin Cantacuzino] zidi vestita și bogata mănăstire Mărgineni și avea o bibliotecă frumoasă”¹².

După moartea năpraznică a postelnicului (a fost ucis în anul 1665 în trapezeria mănăstirii Snagov din porunca domnitorului Grigore Ghica), mănăstirea Mărgineni, „lipsită de adevărata cîrmuire și îngrijire a ctitorilor săi înșiși — după cum arată un document semnat în anul 1681 de Patriarhul Constantinopolului — *mai că s-a prăpădit* (subl. n.), în mîini pline de nelegiuire și de nedreptate și de silnicie”¹³.

Cel care „înlăturînd toată pornirea nedreaptă și pierzătoare” renovează mănăstirea și-i restituie întreaga avere risipită în anii de restriște este — după cum glăsuiește același document — „Constantin Cantacuzino stolnicul, al treilea fiu al marelui postelnic Constantin Constacuzino”

Cărturar erudit, format la școala neobizantină din Constantinopol și la universitatea umanistă din Padova, om politic abil și înzestrat cu o formidabilă intuiție a fenomenului istoric, scriitor, filozof, istoric și om de știință, stolnicul Constantin Cantacuzino este una dintre cele mai reprezentative figuri ale secolului al XVII-lea și al XVIII-lea din Țara Românească, asemănătoare în parte cu personalitatea atotcuprinzătoare a unui mare contemporan — Dimitrie Cantemir. Un cronicar al familiei Cantacuzinilor, banul Mihai Cantacuzino, ni-l prezintă ca pe un desăvîrșit poliglot, frămîntat în permanență de pasiunea cunoașterii: „Numitul Stolnicul Constantin Cantacuzino din copilăria sa a fost dat cu totul asupra învățaturii: la limba elinească, era un mare filozof. După ce a urecat în vîrstă, s-a dus în Europa, iar pentru învățatură, la Roma* a învățat limba latinească și italienească, în care limbă era desăvîrșit spu-

¹² Anton Maria Del Chiaro — *Istoria delle moderne Rivoluzioni della Valachia, con la descrizione del Paese, natura, costumi, riti e religione degli abitanti, con la tavola geografica de quella provincia*. Veneția, 1718, p. 124 (sau traducerea în limba romînă: *Revoluțiile Valahiei*. Iași, 1929, p. 82).

În anul 1898, Nicolae Iorga semnală existența în Biblioteca națională din Viena a două manuscrise grecești care au aparținut postelnicului Constantin Cantacuzino, printre care unul dăruit acestuia de marele dragoman al Porții Otomane din sec. XVII — Panaioti Nikussios (Cf. *Manuscripte din biblioteci străine relative la Istoria Romînilor*. Buc., 1898, p. 21 și 43 și studiul *Vechile biblioteci romînești* publicat în revista *Floarea darurilor*, I (1907), nr. 2 p. 73).

Ultimul manuscris figurează și într-o bibliografie recentă a fondului de manuscrise grecești de la Biblioteca națională din Viena (Cf. Herbert Hunger — *Katalog der griechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*, Viena, 1957, p. 48).

Și în Biblioteca Academiei am identificat, pînă în prezent, trei lucrări care au aparținut inițial postelnicului Constantin Cantacuzino:

— Francescus, Totelus — *Commentaria una cum questionibus in universam Aristotelis logicam*. Venetia, Apud Juntas, 1596 [poziția 147 din catalogul bibliotecii mănăstirii Mărgineni] (Vezi anexa).

— Lucas Osiander — *Enchiridion controversiarum, quas Augustanae confessionis theologi habent cum Calvinianis*. Witeberg, 1614. (Vezi anexa, poziția 196).

— Lucas Osiander — *Enchiridion controversiarum religionis: quae hodie inter Augustanae confessionis theologos et Pontificios habentur*. Witeberg, 1610.

— Lucas Osiander — *Enchiridion controversiarum, quas Augustanae confessionis theologis cum Anabaptistis intercedunt*. Witeberg, 1609. (Vezi anexa, poziția 196).

¹³ *Colecția de documente Hurmuzachi*, vol. 14, partea I, p. 240—241.

* Aici banul Mihai Cantacuzino comite o eroare, deoarece Stolnicul n-a studiat la Roma, ci la universitatea din Padova.

deu. El pentru practică a petrecut cîțiva ani în Viena, în Venetia, în Varșovia, și pe la alte Crăii ale Europei. Nu era el iubitor de boierii. Acea mai mare și mai după urmă a lui boierie a fost Vel Stolnic al Valahiei. Viața și vremea sa o petrecea cu dascălii, cu spudeii și cu bărbații procopsiți”¹⁴.

Intors în țară la 1669 — după o lungă călătorie de studii prin Constantinopol, Venetia și Padova — începută la un an după moartea tatălui său (1665), — stolnicul Constantin Cantacuzino aduce cu sine din climatul umanist al Italiei o bogată colecție de cărți alcătuită în spiritul Renașterii ¹⁵.

În timpul domniei lui Antonie Vodă din Popești (1669—1672), perioadă de relativă liniște pentru familia Cantacuzinilor prigonită anterior de Grigore Ghica, din ordinul căruia fusese ucis postelnicul Constantin Cantacuzino, tînărul boier muntean își continuă preocupările cărturărești adăugînd bibliotecii sale manuscrise și tipărituri romînești.

Revenirea lui Grigore Ghica (1672) aduce după sine întemnițarea Stolnicului, urmată de un scurt refugiu la Constantinopol, și exilul său în insula Creta. Este rechemat în țară de Duca Vodă și trimis (1675) în misiune diplomatică în Polonia. Acum intră în posesia Stolnicului cîteva din lucrările care au aparținut bibliotecii Colegiului iezuit din Camenița (Polonia) ¹⁶.

Urcarea pe tronul Țării Romînești în anul 1678 a primului domn din familia Cantacuzinilor, Șerban Vodă Cantacuzino, fratele mai mare al Stolnicului, marchează — pentru acesta din urmă — începutul unei strălucite activități politice. Timp de peste 35 de ani, de-a lungul a trei domnii consecutive: Șerban Cantacuzino (1678—1688), Constantin Brîncoveanu (1688—1714) și Ștefan Cantacuzino (1714—1716), stolnicul Constantin Cantacuzino va conduce efectiv politica externă a Țării Romînești, scrisorile sale personale și diplomatice luînd toate drumurile Europei. Cultura sa teineică și polivalentă, revărsată din belșug într-o intensă activitate politică și social-culturală, cu un ecou de mare amplitudine în rîndul contemporanilor, se reflectă direct în componența bibliotecii, care — după renovarea mănăstirii Mărgineni (1681) — se dezvoltă neconținut, pe cele mai diverse căi.

Stolnicul întreține un contact permanent cu viața politică și culturală a Europei și prin intermediul publicațiilor pe care le achiziționează continuu de la Venetia, Padova și din alte orașe ale Europei occidentale.

Despre legăturile culturale pe care le întreține cu Venetia amintește însăși stolnicul Constantin Cantacuzino într-o scrisoare către filozoful

¹⁴ *Genealogia Cantacuzinilor de Banul Mihai Cantacuzino*. Publicată și adnotată de N. Iorga, Buc., 1902, p. 292—293.

¹⁵ Aceste cărți au fost inserate în jurnalul de călătorie al stolnicului C. Cantacuzino, publicat de N. Iorga în 1901.

¹⁶ Am identificat pînă în prezent în Biblioteca Academiei R.P.R., 5 titluri de cărți care au aparținut bibliotecii Colegiului iezuit din Camenița: 1) Scacchia, Sigismund — *Tractatus de iudiciis causarum civilium, criminalium et haereticarum*. Venetia, 1596; 2) Thomas, Erastus. *Disputationum de nova Philippi Paracelsi medicina*. [Băle] 1572; 3) *Regulae Societatis Iesu*. Antverpiac, 1635; 4) *Constitutiones Societatis Iesu et examen cum si declarationibus*. Antverpiac. 1635. 5) *Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Iesu*. Antverpiac, 1635. (Vezi anexa, poziția 80, 150, 172).

Ioan Cariofil, din 12 mai 1692. El arată că, la solicitările sale, „niște prieteni din Venetia” i-au promis că îi vor trimite profesori de latină și gramatică pentru instrucția fiilor săi ¹⁷.

Pe această cale a primit stolnicul Constantin Cantacuzino și un mare stoc de cărți achiziționate la Padova și Venetia. Le-a menționat pe toate, în limba italiană, pe forțașul unui comentariu asupra logicii lui Aristotel, moștenit de la postelnicul Constantin Cantacuzino ¹⁸.

O bogată documentație și-a procurat stolnicul Constantin Cantacuzino din Ungaria, Transilvania, Moldova și Polonia pentru elaborarea Istoriei Țării Românești ¹⁹.

Din corespondența purtată cu Hrisant Notara, Patriarhul Ierusalimului, reiese că în fiecare an Stolnicul primea calendare și almanahuri din diferite țări. Astfel, la 9 sept. 1708 îi trimite Patriarhului Hrisant Notara „un calendar de la Tîrnova (Tyrnau), zis al Astrofilului” care „are în el unele sentințe nu neplăcute și la sfîrșit unele vestiri politice de folos de obște” ²⁰; în noiembrie 1712 anunță că a primit 4–5 „calendare italienești, din care s-au dat să se traducă (în limba greacă) prognosticurile, care cred că, îndată ce se vor traduce, le vei avea și Fericirea Ta...”, ²¹ iar la 27 ianuarie îi trimite un calendar leșesc și unul unguresc ²².

În Biblioteca Academiei R.P.R., se păstrează și astăzi un almanah italian tipărit în anul 1700 la Venetia ²³, care poartă mențiunea de proprietate a Stolnicului, iar din periodicul venețian *Galleria di Minerva* avea o colecție completă începînd cu primul număr apărut în anul 1696 ²⁴.

Printre furnizorii stolnicului Constantin Cantacuzino se aflau și curuții lui Emeric Tökölly, care — în a doua jumătate a secolului al XVII-lea au trecut prin foc și sabie multe castele feudale din Transilvania. Astfel, au intrat în bibliotecă de la Mărgineni numeroase lucrări de valoare ca Istoria cronologică a Panoniei, citată de N. Iorga în studiul publicat în 1907 în revista *Floarea darurilor*.

În anul 1683 au fost încorporate în fondul bibliotecii Cantacuzinilor cîteva cărți aduse de oștenii romîni care au participat, alături, de armata turcă, la asediul Vienei. Lucrările au aparținut unei mănăstiri cistercite situate în preajma orașului asediat, care dispunea de o biblio-

¹⁷ P. Năsturel, *Contribuții la viața lui Ioan Cariofil în legătură cu biserica romînească* În: *Mitropolia Olteniei*, X (1958), nr. 7–8 (iul.-aug.), p. 519.

¹⁸ Franciscus, Toletus, *Commentaria una cum quaestionibus in universam Aristotelis logicam*. Venetia, Apud Juntas, 1596. (Vezi anexa, poziția 147).

¹⁹ Cf. I. Minea — *Ceva despre Constantin Cantacuzino stolnicul*. În: *Cercelări istorice*, VIII–IX (1932–1933), nr. 2, p. 77.

²⁰ *Colecția de documente Hurmuzachi*, vol. 14, partea III-a, p. 59.

²¹ *Ibid.*, p. 102.

²² *Ibid.*, p. 101.

²³ Cf. Mircea Tomescu, *Calendarele romînești*, Buc., 1957, p. 11.

²⁴ Periodicul *Galleria di Minerva* a apărut la Venetia între 1696 și 1717. (Cf. Pompeo Malmenti — *La Storia di Venezia nella vita privata dalle origini alla caduta della Repubblica*, vol. 3, Bergamo, 1926, p. 81).

Revista figurează între lucrările aparținînd mănăstirii Mărgineni în anul 1839 și a fost inserată la capitolul *Miscelle e collezioni* din *Catalogul cărților latine și italiene ce se află în Biblioteca Colegiului Național*, vol. I, Buc., 1836, p. 316.

tecă bine organizată. Fiecare dintre cele patru cărți identificate pînă în prezent poartă numere de înregistrare în catalogul bibliotecii (nr. 1,2,3, și 5)²⁵.

În biblioteca de la Mărgineni au intrat de-a lungul anilor manuscrise și tipărituri dăruite Stolnicului de cărturari romîni sau străini care au poposit cîndva la mănăstirea Mărgineni, ca oaspeți ai acestuia sau au întreținut cu el relații de prietenie. Astfel, am identificat printre cărțile Cantacuzinilor trei lucrări care au provenit din biblioteca Mitropolitului Bălgradului (Alba Iulia) Sava Brancovici și a fratelui său, cărturarul — cronicar Gheorghe Brancovici²⁶. Refugiat după 1680 în Țara Romînească, Gheorghe Brancovici a devenit unul dintre cei mai apropiați sfetnici ai domnitorului Șerban Cantacuzino, fiind în același timp prietenul stolnicului Constantin Cantacuzino, în a cărei bibliotecă a lucrat la alcătuirea cronicii sale în limba romînă. După 1689, este aruncat în închisoare de către austriei, unde a stat tot restul vieții, 22 de ani (pînă în 1711).

O lucrare de teologie în limba italiană (*Cardinalismo di Santa Chiesa*, parte terza, 1669), aflată în colecțiile Bibliotecii Academiei R.P.R., poartă semnătura cunoscutului epigrafist englez Edmund Chishull.

²⁵ Lucrarea înregistrată la nr. 1 este un manuscris din secolul XIV, celelalte trei fiind tipărituri din sec. XVII. Manuscrisul conține lucrarea *Rationale divinorum officiorum de Gulielmus Durantius* (Durand). Este un imens in-folio alcătuit din 271 foi de pergament cu coperte de lemn ferecate în fier. Lucrarea a fost semnalată de Nicolae Iorga în studiul *Vechile biblioteci românești* și descrisă în 1934. (Cf. *Un manuscris latin adus de la asediul Vienei în biblioteca stolnicului Const. Cantacuzino*. În: *Cercetări literare*, I (1934), p. 120).

Celelalte lucrări au fost depistate de noi în fondurile Bibliotecii Academiei R.P.R.: 1) Brunner, Andreas — *Annalium virtutis et fortunae Boiorum*. Pars. II. 1629; 2) Murcia, Franciscus — *Selecta circa libros Aristotelis de coelo subtilioris doctrinae, quae in Complutensi Academia versatur, microquodam ordine, disposita, et in dilucidum methodum redacta*.

Ingolstad, 1621; 3) *Una cum disputationibus de immortalitate animae...*

Ingolstad, 1621; 4) Kircherius, Athanasius — *Ars magna sciendi*. . . Amstelodamum, 1699. (Vezi anexa, poziția 6, 42, 69).

²⁶ Traducerea lui Mihail Apafi — Marcus Friedericus Wendelinusnak a Keresztyen Iseni Tudományrol írott két könyve, Cluj, 1671. poartă semnătura de proprietate a lui Sava Brancovici (pe forța) și ex librisul lui George Brancovici sub formă prescurtată (inițiale) pe pagina de titlu și integral pe foaia 12 verso « Sum ex librum Genrum Georgij Brancovici: ad Podygoristu, aut pructum amicorum ejus ». (Vezi anexa, poziția 143).

Dintr-un inventar încheiat cu ocazia dăruiturii lui Sava Brancovici din scaunul mitropolitan și a confiscării averii celor doi frați de la Sibiu (1680) reiese că Mitropolitul dispunea de o frumoasă bibliotecă: „Într-o traistă cărți romînești, într-o altă traistă cîteva exemplare tipărite romînește, într-o a treia traistă exemplare tipărite romînește, într-o ladă mare pestriță, patrușprezece saci de cărți și tipografia împreună cu toate instrumentele și cu literale romînești; într-o teacă cărți romînești, maghiare și latine 66 la număr și un ziar legat în piele”. Printre cărțile sechestrate figura și un „Apostol romînesc care l-au dat Șerban Vodă”, ceea ce arată că la rîndul său, domnul Țării Romînești dăruise cărți Mitropolitului de la Bălgrad. (Cf. Marina S. Lupaș — *Mitropolitul Sava Brancovici 1656–1683*. Cluj, 1939). Tot din biblioteca fraților Brancovici sînt și lucrările: Bornemisza, Péter — *Harmadic része az Evangelionmondból es az Epistlákbold való tanúságoknac*. Sempteröl, 1575 și Brunner, Andreas — *Annalium virtutis et fortunae Boiorum*. Pars. II, 1629). Ambele lucrări poartă marca de proprietate a lui Gheorghe Brancovici în forma prescurtată: « Ol, K : G : B : » (Ot comite George Brancovici). Scrierea lui Brunner a aparținut inițial unei mănăstiri din preajma Vienei, fiind adusă de acolo de oștenii romîni care au participat la asediul orașului în 1683. (Vezi anexa, poziția 143 și 149).

De la Iacob Pylarino, doctor la curtea lui Constantin Brîncoveanu²⁷ s-au păstrat volumul 1, 5 și 6 din *Philosophia vetus et nova ad usum scholae accommodata*, tipărită la Paris în anul 1682, iar alte tomuri din această lucrare (tomul 2 și 4) și *Ephemeridele* lui Andreas Argolus, în trei volume, tipărite la Lugdunum în 1677 au aparținut unui alt medic contemporan „Prochorii Primicyrii doctoris medicine”²⁸.

În calitate de profesor al fiilor lui Constantin Cantacuzino stolnicul, viitorul episcop Damaschin al Rîmniceului își marchează și el trecerea prin biblioteca Mărginenilor, consemnînd pe un exemplar din lucrarea lui Didacus de la Vega — *Conciones quadragesimales vespertinae Super Septem Poenitentialis Psalmos* (Veneția, 1604), data la care Ștefan Cantacuzino (domnul de mai tîrziu) și-a încheiat studiile sub directa sa îndrumare: „Să știe cînd au învățat jupînul Ștefănuță la dascălul Ieromonah Damaschin, mai dni.8. 7204 (1696)”²⁹.

La numai doi ani după marea tragedie a familiei Brîncovenilor care a cutremurat întreaga Europă contemporană, în noaptea de 6 spre 7 iulie 1716, cad pradă aceleiași urgii domnul Ștefan—Vodă Cantacuzino și marele cărturar muntean, stolnicul Constantin Cantacuzino.

Doamna Păuna, soția domnului decapitat la Constantinopol, se refugiază cu greu împreună cu cei doi fii, Radu (Răducanu) și Constantin în Italia (la Neapole), pentru ca în 1717 să se stabilească la Viena.

²⁷ În Biblioteca Academiei se mai păstrează și un exemplar din *Cronica latină* a lui Johann Naclerius (Colonia 1544), care a fost dăruit stolnicului Constantin Cantacuzino de către Iacob Pylarino (cf. N. Vătămănu, — *Iacob Pylarino, medicul Curții domnești din București* (1684 — 1687; 1694 — 1698). În: *Din istoria medicinei românești și universale*, Buc., 1962, p. 123). (Vezi anexa, poziția 77).

²⁸ Lucrările de istorie a medicinei în țara noastră nu semnalează nici un medic din sec. XVII sau XVIII cu acest nume, existența familiei Primichirilor este însă atestată documentar. Astfel, o broșură tipărită „la 31 martie 1862 în Tipografia Spectatorului, ulița Gorgovei din București”. — *Urmarea procesului D. Comile N. de Rosetti eu egumenii monastirei Mărgineni și comunitatea sa amintește că între „subscrișii din actul de dedicație (din 1731)” — prin care mănăstirea a fost închinată Muntelui Sinai — figurează și un reprezentant al familiei Primichiri. Și, într-adevăr, actul de donație din 1 martie 1731 are printre semnături și pe Pantazi Primikiridon. (Cf. *Memorandum sur les Eglises, les monastires, les biens conventuels et spécialement sur les monastires dédiés de la Principauté de Valachie*, Buc., 1858, p. 47). Probabil că a existat și un doctor pămîntean cu acest nume, de vreme ce s-au identificat atîtca lucrări care i-au aparținut și s-au păstrat apoi în biblioteca Stolnicului, avînd înscris și ex librisul acestuia. (Vezi anexa, poziția 57 și 116).*

²⁹ O notă similară semnalează și Radu Albala pe un exemplar al gramaticii slavonești a lui Maletic Smotrički, tipărită de Antim Ivireanu. (Cf. Radu Albala — *Antim Ivireanu și vremea lui*. Buc., 1962, p. 39). (Vezi anexa, poziția 223).

Dacă raportăm aceste note la conținutul scrisorii stolnicului Constantin Cantacuzino către Ioan Cariofil, din 12 mai 1692, concluziile lui Victor Papacostea privind începuturile școlii de la Sf. Sava în anii domniei lui Constantin Brîncoveanu și nu în timpul lui Șerban-Vodă Cantacuzino, sînt reconfirmate. Astfel, în anul 1692, fiii Stolnicului își începuseră studiile de logică sub îndrumarea unui profesor” care are multă grijă de ei și se străduiește a le face mintea mai subțire, pentru ca să poată pătrunde o învățătură mai ridicată”. Stolnicul se plînge însă „că nu are profesori pentru ei, care să-i învețe ceva latină: în această privință niște prieteni de ai stolnicului, de la Veneția, i-au scris că vor sosi de acolo la București doi profesori, foarte pricepuți în ale latinei și elinei, numai că nu s-au arătat încă”. Cf. P. Năsturel — *Contribuții la viața lui Ioan Cariofil în legătură cu biserica românească*. În: *Mitropolia Olteniei*, X (1958), nr. 7—8 (iulie—august), p. 519.

După îndelungate dar neizbutite strădanii de a obține cu sprijin austriac domnia Țării Românești pentru fiul său Radu Cantacuzino ³⁰, doamna Păuna se retrage la mănăstirea de pe moșia sa din Recea (Transilvania).

Între timp însă biblioteca Cantacuzinilor fusese încorporată în biblioteca lui Nicolae Mavrocordat, după cum ne atestă mărturiile contemporane ³¹.

Cîteva sute de cărți din marea bibliotecă umanistă a stolnicului Constantin Cantacuzino s-au păstrat însă în chiliile mănăstirii Mărgineni pînă către mijlocul veacului al XIX-lea, cînd — așa cum arătam la început — cele mai multe au fost preluate de Biblioteca națională înființată în anul 1836 în cadrul Colegiului Sf. Sava din București. De la Colegiul Sf. Sava, cărțile aparținînd familiei Cantacuzinilor au trecut în anul 1864 în colecțiile Bibliotecii Centrale a Statului din București. La începutul secolului nostru (în 1901) Biblioteca Centrală a Statului a fost desființată, publicațiile ei fiind în întregime preluate de Biblioteca Academiei. Astfel, se clarifică și problema provenienței în fondurile Bibliotecii Academiei R.P.R. a cărților care au aparținut stolnicului Constantin Cantacuzino, deoarece în toate studiile anterioare privind istoricul bibliotecilor din țara noastră fusese acreditată părerea că acestea au fost donate inițial de marele cărturar bibliotecii școlii grecești de la Sf. Sava.

ANEXA

« Catalog de cărțile ce s-au aflat la Sf. Mănăstire Mărgineni » (Extras)

[6] * BRUNNERUS, ANDREAS. *Annalium / virtutis et fortunae / Boiorum / Pars II / Auctore Andrea / Brunner / e Soc. Jesu. / Monachii / sumptibus et formis / Cornelii Leys = / serii / Electorae. Typo = / graphi et Bi = / bliopolae. / A.MDCXXIX (1629). [München].*

[7 f.] + 982 p. + [7 f.] Index

(175 × 110)

Legătură originală în pergament. Cartea a avut și încuietori din șnururi, care actualmente lipsesc.

Pe foaia de gardă, recto : « *Monrij B. [catismae] V. [irginis] Maria ad S. [ancem] Crucem Ord. [inis] Cistere = is [Cisterciensis] Catalogo inscripta N. 2 ** și marca de proprietate a lui Gheorghe Brancovici » *Of. K :* [omile] *G :* [heorghe] *B :* [rancovici] ».

[25] FORESTI, P. ANTONIO. *Del / mappamondo / istorico / Tomo Terzo. Parte Prima / Contiene la Monarchia Evangelica / Espressa Nell vite / de' Romani Pontefici / da San Pietro / sino ad Alessandro VIII. / Con le persecuzioni della Chiesa / Antipapi, Scismi, Eresiarchi, Concili Generali, e Per- / sonagii insigni Insorti à difesa di essa Chiesa. / Opera / del*

³⁰ Cf. N. Iorga — *Radu Cantacuzino*, Buc., 1933 și V. Mihordea, *Știri nouă cu privire la Radu Cantacuzino*, Buc., 1936.

³¹ „... Dar cele mai multe cărți s-au ridicat dă Niculae-Vodă și le-au dus la vivliotichi al său ce făcuse la Țarigrad (Constantinopole), la casele lui, la Bata, — a căror răpunere, neprelungindu, am văzut cu ochii noștri, că, tot (luindu-se toh :) cărțile căte strânsese, atât aceste fără dreptate (căt și cele cumpărate cu bani de dînsul), luate cum de la Mărgineni și de la mulți din boieri de țară, căt și cele de dînsul cumpărate, toate le-au luat datornici ce imprumutase bani filiusău Constantin-Vodă. (Cf. N. Iorga, *Studii și documente cu privire la Istoria Romînilor*, vol. 3, Buc., 1901, p. 56).

* Cifra trecută în paranteze dreptă indică poziția lucrării în catalogul identificat la Arhivele Statului.

P. Antonio Foresti / della Compagnia di Giesu' / Seconda Editione. / Di nuovo dedicato / All' Illustrissimo, e Reverendissimo Monsignor / Marco Agazi / Vescovo di Ceneda, etc. / In Venezia. M.D.C. XCVII (1697) / Per Girolamo Albrizzi.

[4 f.] + 528 p. + [4 f.]

(230 × 160)

Pe pagina de titlu : « *Dei Libri di Rodolfo Cantacuzeno* » **

Exemplarul aparține Bibliotecii Colegiului „N. Bălcescu” din Craiova (Secția 13/114). În colecțiile Bibliotecii din Craiova se păstrează și un alt exemplar din acest volum, purtând semnătura stolnicului Constantin Cantacuzino (Secția 13/113).

— Del / mappamondo / storico, / Tomo Quarto, Parte Prima. / In cui si Espongono i Regni, / nati dalla declinazione, e caduta dell' Imperio / Romano in Occidente. / Cioè, / Dell' Anno di Christo 420. sino all' Anno 1692. / Opera del P. Antonio Foresti / della Compagnia di Giesu. / In Venetia M.DCC (1700) / Per Girolamo Albrizzi.

[2 f.] + 404 p. + [5 f.]

(240 × 165)

Pe pagina de titlu : « *Dei Libri di Rodolfo Cantacuzeno* ». Exemplarul aparține Bibliotecii Colegiului „N. Bălcescu” din Craiova (Secția 13/115).

— Del / mappamondo / storico, / Tomo Quarto, Parte Seconda. / In cui si Espongono i Regni, / nati dalla declinazione, e caduta dell' Imperio / Romano in Occidente. / Cioè / Dell' Anno di Cristo 420. sino all' Anno 1692. / Opera / del P. Antonio Foresti / della Compagnia di Giesu. / Seconda editione. / Di nuovo dedicato / all' Illustrissimo, e Reverendissimo Monsignor / Paolo Vallaresso / Vescovo din Concordia, etc. / In Venetia, M.D.C. XCVII (1697). / Per Girolamo Albrizzi.

530 p. + [15 f.] Indice

(225 × 165)

Pe pagina de titlu : « *Ex Libris Constantini, Cantacuzeni* » Legătură în pergament. Legată împreună cu partea I-a, tipărită în același an la Veneția.

— Del / mappamondo / storico, / Tomo Quarto, Parti Prima. / In cui si Espongono i Regni, / nati dalla declinazione e caduta dell' Imperio / Romano in Occidente. / Cioè / Dell' Anno de Christo 420. sino all' Anno 1692. / Opera / del P. Antonio Foresti / della Compagnia di Giesu. / Seconda editione. / Di nuovo dedicato / all' Illustrissimo, e Reverendissimo Monsignor / Gio : Battista Sanudo / Vescovo di Treviso. / In Venezia, M.D.C.XCVII. (1697) / Per Girolamo Albrizzi.

404 p. + [8 f.] Indice

(225 × 165)

Pe pagina de titlu : « *Ex Libris Constantini, Cantacuzeni* ».

— Del / mappamondo / storico / Tomo Quinto, Parte Terza. / Che contiene le Vite dei Re / di Danemarca e Norvegia. / Dal cominciamento della Monarchia sino / all' Anno 1705. / Continuazione dell' opera del / P. Antonio Foresti, / della Compagnia de Gesu'. / All' Illustriss. et Reverendiss. Sig. / Monsignore Reggio / Vescovo din Cantania, Conte di Mascali, del Cons- / glio din sua Cattolica Maestra, Cavaliere dell' / Ordine di Calatrava, e Cancelliere / degli Studj di detta Città. / In Venezia, M.DCCV. (1705) / Presso Girolamo Albrizzi.

[4 f.] + 373 p. + [8 f.]

(230 × 170)

Pe pagina de titlu : « *Ex Libris Constantini Cantacuzeni* ». Exemplarul aparține Bibliotecii Colegiului „Nicolae Bălcescu” din Craiova.

[39] LOTICHIUS, PETRUS IOANNIS. Jo. Petri / Lotichii / Rerum / germanico- / rum sub Matthia, Ferdinandis / II. et III. Imp. gestarum, / libri I.V. / Quibus dicta, factaque, memorabilia, / quae quidem in Imperio Romano-Germanico, externisque Regnis, / ac provinciis, ab Anno MDCXVII. sive Bohemicorum mo- / tuum initijs, ad Annum usque MDCXXXIII. / Sive Excessum Gustavi, Sueciae Regis, ac- / ciderunt, ordine recensentur. / Adiectus iconibus

** Probabil Răducanu Cantacuzino, fiul stolnicului Constantin Cantacuzino, care pleca de la Padova în luna aprilie 1700, împreună cu Hrisant Notara, viitorul patriarh al Ierusalimului, la Paris, spre a-și continua studiile (Cf. *Serisoarea lui Nicolae Papadopoulos, 1700, 8 aprilie către patriarhul Dosoftei al Ierusalimului*. În: *Colecția de documente Hurmuzachi*, vol. 14, partea I-a, p. 320).

personarum genuinis, figu = /ris item et descriptionibus praeliorum; obsidionem, etc. in aësis incis, ab iis, qui /pleraque oculis hausere, fideliter communicatis. / Francofurti ad Maenum, / Typis exscripti Wolfgangi Hoffmanni, Impensâ / Matthaei Meriani. / Anno à nato Christo MDCXXXVI (1646).

[17 f.] + 1154 p. + [11 f.]

(330 × 220)

Pe pagina de titlu : « *Ex lib. Constantini, Cantacuzeni* » și o marcă de proprietate, anterioară : « *Ex lib. T. Cas. de Telen I. R. Mhi Poli* ». Ambele ex librisuri au fost tăiate ulterior, după moartea stolnicului Constantin Cantacuzino. Legătură originală în piele maro ușor deteriorată.

[42] MURCIA DE LA LLANA, FRANCISCUS. Selecta /circa Libros /Aristotelis de /Coelo subtilioris /doctrinae, quae in Complu- /tensi Academia versatur, miro /quodam ordine disposita, et in dilucidam /methodum redacta. / Per Licentiatum Fran- /ciscum Murcia de la Llana in insigni /eiusdem Academiae Collegio Theologorum Collegam. / Ad Deiparam Virginem de los /Hoyos inter montes et rupes /Conchenses circa opidum de Pliego con- /stitutam. / Anno M.DC.XXI. (1621) / Cum gratia et privilegio Caes. Majest. / Ingolstadii, / Typis Wilhelmi Ederi.

[3 f.] + 150 p.

(195 × 145)

Pe pagina de titlu : « *Monrij B. [eatisimae]. M. [Mariae] V. [irginis] ad S. + [Sanctem Crucem] Ordinis 'Cisterciensis Catalogo inscripta N. 3.* » Legătură originală în pergament și lemn de stejar, cu incuitori metalice. Actualmente incuitorile lipsesc.

— Selecta /in Libros /Ari- /stotelis de gene- /ratione, et corruptione, sub- /tilioris doctrinae, quae in Complutensi Aca- /demia versatur, miro quodam ordine /disposita, et in dilucidam quandam /methodum redacta. / Per Licentiatum Franciscum Murcia de /la Llana, in insigni eiusdem Academiae Collegio Theo- /logorum Collegam. / Ad D.D. Ioannem de Zuniga Ayella- /neda et Baçan Comitum de Miranda, Marchionem de /Banneza, Dnm de Valduerna, S. C. M. Senatus, eius- /demque gravissimam Regij, meritissimum /Praesidem. / Anno M.DC.XXI. / (1621) Cum Gratia et Privilegio Caesar. Majest. / Ingolstadij ex Typis Wilhelmi Ederi.

[3 f.] + 170 p. + 24 p. (Liber Secundus Aristotelis de generatione, et corruptione.)

(195 × 145)

— Selecta /circa Li- /bros Aristo- /telis de Anima /subtilioris doctrinae, quae /in Complutensi Academia versatur, miro quodam ordine /disposita, et in dilucidam methodum redacta. / Una cum disputa- /tionibus de immortalitate /animae, Appetitu in communi, et in particulari, et /de Dolore, Potentia motiva, Habitibus, /et Actibus vitalibus. / Per Licentiatum Franciscum Murcia /de la Llana in insigni eiusdem Academiae Collegio Theo- /logorum Collegam. / Ad D. Joannem de /Amezqueta Camerae Regiae /meritissimum à Secretis. / Anno M.DC.XXI (1621). / Cum Privilegio SS. Caesaris Majest. / Ingolstadij, Typis Wilhelmi Ederi.

[6 f.] + 403 p.

(195 × 145)

[54] FACIO, ATTILO. Pratica /d'instrumentare /ad uso universale /Con le solennita, chericercano gl' /Instrumenti, e Testamenti : /Del Signor Attilio Facio /Nobil Padovano. / Tradotta in Volare (sic) dal Signor /Ottavio Capellari /dottor, et nodaro, /Dedicata all' Illustrissimo Signor /Co : Marco Negri / Sopraintendenti alle /Milite de sette Comuni, et Pè /di Monte, et Proveditor a Confini. / In Venetia, per Gio : Maria Panciruti, e Antonio Paronne /Libraro in Vicenza <1673>.

[7 f.] + 144 p.

(220 × 160)

Pe pagina de titlu : « *Ex libris Constantini Cantacuzeni* ».

[57 și 116] ARGOLIUS, ANDREAS. Andreae /Argoli, /Sereniss. annvente Senatu D. Marci Equitis, et Pataviae Matheseos Professoris. / Ephemerides /exactissimae caelestium motuum /ad Longitudinem Almae Urbis, /et Tychonis Brahae hypoteses, /ad deductas à Coelo accuratè observations. / Ab anno M.DC.XLI. ad Annum M.DCC. /Praeter stellarum fixarum catalogum exlat tabula /Ortus et Occasus praecipuarum ad Borealis Poli. Eleva- /tionem à gradu 1. ad 60. / Item supputatae singulis diebus in Meridie Lunae Latitudines. / Omnia mirum quantum antea corrupta, nunc indefesso labore /reconcinnata, et suae puritati restituta prodent. / Editio haec ultima longe aliis correctior est, /et innumeris mendis purgata. Lugduni. / Sumptib. Ioan. Antonii Huguetan. / M.DC.LXXVII. (1677).

[87.] + 590 p.

(235 × 180)

Pe pagina de titlu : « *ex libris Prochori = Primicerii doctoris medicinae* ». Acest exlibris a fost tăiat ulterior de către stolnicul Constantin Cantacuzino, care a făcut următoarea însemnare : « *fuit quodam munc vero est ex Constantini Cantacuzeni, non raptus sed emplus* ».

— Tomus secundus. / Ab anno M.DC.XLI. ad. M.DC.LXX. / Lugduni / Sumptib. Ioan. Ant. Huguetan, et Soc. / M.DC.LXXVII. (1677).

913 p.

(235 × 180)

La pagina 1, în subsol, un ex-libris : « *ex libris Prochori Primicerii doctoris medicinae* ».

— Tomus tertius. / Ab anno M.DC.LXXI. ad M.DCC. / Lugduni, / Sumptib. Ioan. Antonii Huguetan. / M.DC.LXXVII. (1677).

630 p.

(235 × 180)

Pe pagina de titlu : *Ex libris Constantini Cantacuzeni*.

[69] KIRCHERIUS, ATHANASIUS. Athanasii Kircheri / E Soc. Jesu. / Ars magna / sciendi, / In XII Libros Digesta, / qua / nova et universali methodo / Per Artificiosum Combinationum contextum de omni / reposita plurimis et prope infinitis rationibus disputari, omniumque / summaria quaedam cognito comparari potest. / Ad / Augustissimum Rom. Imperatorem / Leopoldum Primum, / Justum, Pium, Felicem. / Amstelodami, / Apud Ioannem Janssonium à Waesberge, / et Viduam Elizei Weyerstralt. Anno MDCCXIX (1669). Cum Privilegiis.

[7 f.] + 482 p. + [5 f.] + 5 tabele
Vol. 1, p. 1-245; Vol- 2, p- 247-482.

365 × 240)

La pag. 249 o gravură reprezentând « Arbor Philosophica. Universae cognitionis Typus » [Imprimatur Fr. Hyacinthus. Libell. Sacr. Palat. Apostol. Magister.] Legătură originală în pergament. Lipsesc incuitorile. Pe pagina de titlu : « *Ex Libris Constantini Cantacuzeni* ». În subsolul paginii un ex libris tăiat de stolnicul C. Cantacuzino : « *Comparavit P. Mihael B.M.V. ed. S. Crucem Professus ad...* » Pe mijlocul paginii posesorul inițial a făcut următoarea însemnare : « *Monrij B. [eatisimae] M. [ariae] V. [irginis] Sac. Ord. [inis] Cist [erciensis] ad. S. +. [Sanctem Crucem] Catalogo inscriptus N. 5.* »

[77] PHILOSOPHIA / VETUS, ET NOVA / ad usum scholae / accommodata, / in Regia Burgundia / olim pertractata, et in sex Tomos divisa. / Tomus primus, / qui Institutionis Logicas, et Logicam / ipsam continent. / Editio altera multo auctior, et emendatior. / Illustrissimo Domino D. Comiti / Rainerio / Marescolto / Senatori Bononiensi etc. / Parisiis, et Bononiae, M.DC.- LXXXII. (1682) / Typis Iosephi Longi. Superiorum permissu.

[4 f.] dedicația + [6 f.] prefata + 396 p.

(160 × 90)

Pe pagina de titlu marca de proprietate a medicului Iacob Pylarino : « *Ex libris Jacobi Pylorini Medici* ».

— Tomus secundus, quo Methaphysica, et Theologia / naturalis continentur. / Editio altera multo auctior, et emendatior. / Parisiis, et Bononiae, / Typis Iosephi Longi. M.DC.LXXXI (1682) / Superiorum permissu.

523 p.

(160 × 90)

La pagina 5 un ex libris în limba latină : « *ex libris Prochori doctoris medicine* ».

— Tomus quartus, / qui Physican Generalem / Continent. / Editio altera multo auctior, et emendatior. / Parisiis, et Bononiae, / Typis Iosephi Longi, M.DC.LXXXII (1682). / Superiorum permissu.

508 p. + [2 f.] Index

(160 × 90)

La pagina 1 o semnătură : « *Prochori Primicerii doctoris* », iar la pagina 3 un ex libris al aceluiași posesor : « *ex libris Prochori medici* ».

— Tomus quintus, / qui Physices partem / secundam de corporibus vitae, et sensus / expertibus complectitur. / Editio altera multo auctior, et emendatior. / Parisiis, et Bononiae, / Typis Iosephi Longi. M.DC.LXXXII. (1682) / Superiorum permissu.

420 p. + 4 f. pl. (gravuri)

(160 × 90)

Pe pagina de titlu ex librisul medicului Iacob Pylarino : « *ex Libris Jacobi Pylarini Medici* ».

— Tomus sextus, / quo Phisicae pars tertia / de Corpore animato continentur. / Editio altera multo auctior, et emendatior. / Parisiis, et Bononiae, / Typis Iosephi Longi. M.DC.LXXXII. (1682) / Superiorum permissu.

410 p. + [2 f.] Index + 7 f. pl. (gravuri)

(160 × 90)

Pe pagina de titlu ex librisul medicului Iacob Pylarino : « *ex Libris Iacobi Pilarini Medici* ».

[80] SCACCHIA, SIGISMUND. Sigismundi / Scacciae / Iuriscons. Romani. / Tractatus / de iudiciis causarum / civilium, criminalium, / et haereticalium. Liber primus. / In quo, quid circa praedictarum causarum Iudicia de iure communi, quid secun - / dum Doctorum communes sententias, et quid degenerali consuetudine, et / praxi praesertim Curiae Romanae, tot insque status Ecclesiastici, Regni Neap, / et Ducatus Mediolani dispositum, et receptum sit, enarratur. / Cum Indice verborum, et Rerum omnium notabilium copiosissimo / Cum privilegio. / Venetiis, M.D.XC.VI. (1596), / Apud Io. Baptistam, et Io. Bernardum Sessam, fratres.

[4 f.] + [31 f.] Index + 25 p.

Legătură originală în piele galbenă, bogat ornamentată, cu colțare și incuitori metalice. Pe pagina de titlu o însemnare care atestă apartenența inițială a cărții : « *Collegii Societate Jesu Cameneci <Camenita> Podolici* ».

[143] APÁFI MIHÁLY. Marcus Friedericus Wendelinusnak / a' Keresztyen / Isteni Tudó- / manyrol / irott / ket Könyvei. / Mellyek mostan, / Isten siesöggégre, az Erdélyi és Magyar-ország / Reformata Ecclesiának, és minden Isteni dolgok- / ban, épülni igyekező keresztyén Embereknek idvessé / ges hasznára, Magyar nyelvre fordíttatának. / Apafi Mihály, / Isten Kenyelméből Erdély-országának Feiedelme, / Magyar-ország részeinek Ura ; és Székelyeknek / Ispannya által. / Kolosvaratt (Cluj), Nyomtatott Veresegy-Hazi Szentyei Mihály által, Annó CIO.IDC LXXIV (1674).

[12 f.] + 1 012 p. + [10 f.] Index

(180 × 130)

Legătură originală în piele neagră, parțial deteriorată. Pe verso forțațului se află semnătura autografă a mitropolitului Sava Brancovici « *Sava Brankoviks* ». Pe pagina de titlu marca de proprietate a lui Gheorghe Brancovici « *Ol. K : K : B :* ». La foaia 12 v. — o însemnare aparținând lui Gh. Brancovici : « *Sum ex librum Genrum Georgij Brancovitz ad Podgorista, ad fructum amicorum ejus* ». Cîteva însemnări de studiu (sublinieri) la Index.

Cf. Szabó Károly — *Régi magyar könyvtar*, vol. 1, Budapesta, 1879, p. 480 (nr. 1 161)

[147] TOLETUS, FRANCISCUS. D. Francisci / Toleti, / Societatis Jesu, / Nunc S.R.E. Cardinalis Ampliss. / Comentariorum, / Una cum Questionibus / in universam / Aristotelis / logicam. / Nunc denuò, maxima cum diligentia illustrata, / sunt edita. / Venetiis, / Apud Juntas. MDXCVI (1596).

[4 f.] + 246 f.

(220 × 160)

Pe pagina de titlu : « *Ex libris Constantini Cantacuzeni* » ; alături un ex libris în limba greacă aparținând postelnicului Constantin Cantacuzino. În text numeroase însemnări de lectură. Lucrarea este legată în pergament împreună cu :

— Introductio in / dialecticam / Aristotelis, / Per Magistrum Franciscum / Toletum. / Sacerdotem Societatis Iesu, / ac Philosophiae in Romano Societatis / Collegio Professorem. / Addito uberrimo Indice propter maiorem / studiosorum utilitatem. / Venetiis, Apud Iuntas. / M.D.L.XXXVII (1587).

45 f. + [8 f.] Index

(220 × 100)

Pe forțaș stolnicul Constantin Cantacuzino a făcut o amplă însemnare privind unele cărți cumpărate, din Italia :

« *Summario delle miei libri.*

Li Scherzi geniale del Loredano.
Le lettere del Med. <ino> Loredano.
Le Soneti di Giuliano Gosellini.

L'Angvilara in Ottava.
L'epistole d'Ovidio.
Uno dictionario [adăugat ulterior]
Li paradossi Rethorici di D. Giovanni
Azzolini.

La Gramatica del Bontiaro.
Le lettere del Francco <esco> Giotto.
Il Sidonio, et Dorisbe Drama di Franco
<esco> Melosio honorato di musica.
Il q. Crutio de relegendi Alexandri M.
L'Ovidio delle metamorfosi.

Le favole d'Esoppo

Le premittie Achademiche di Vettor Contarini.

La lira del Kr. Masini.

La gramatica d'Alvaro

Le favole del Straparola.

Le pompe funerali ovvero Aminta et Clori favola Silvestre di Cesare Cremonino.

Le orat <ioni> di Agostino Mascardi

Le proseo vulgari, et Latine fatte nel Dastoate <Doctorato> di Gio<vani>

Anda Relio

Le funebri Rime,

Horatij Flaci.

Il Torquato Tasso

Il monstuosiss. ino monstro di Giovnai de Rinaldi.

La Fabrica del mondo, et Questa Loga, con altre minutie.

del' Aristo L'Orlando furioso

Aminta favola Boscareaia de li T.<orquato> T.<asso>.

[149] BORNEMISZA PÉTER. Harmadic resze / az Evange- / liomokból es az / Epistolák- / ból való / Tanuságoknac. / Mellyeket az Kereszttyeneknc / Gyűbekezetibe szotaac predi- / kálni minden ünnep nap. / Kit az Wr Iesusnac lel- / ke által, az egyűgyű Keresz- / tyeneknc idvösseges epületekre, / ira Bornemisza Peter. / Rom : 10. / Az hit hallasból vagyon : A hallas ke- / dig az Isten igeyenec általa / Költ Sempteröl. 1575.

[1965 p.]

(190 × 135)

Pe verso paginii de titlu marca de proprietate a lui Gheorghe Brancovici : « Ol, K : G : B : » [ol Komite Gheorghe Brancovici].

Cf. Szabó Károli — *Régi magyar könyvtar*, vol. 1, Budapesta, 1879, p. 65 (nr. 119).

[150] ERASTUS. THOMAS. Disputationum / de nova Philippi Para- / celsi medicina. Pars altera : / In qua Philosophiae Paracelsicae Principia et Ele- / menta explorantur. / A / Thoma Erasto Medici- / nae in inclyta Schola Heidelbergensi / Professore. / Continent praesens haec disputatio, praeter so- / lida fundamentarum doctrinae Paracelsi Confutationem, alia plurima / ad verae philosophiae perceptionem utilissima : quorum capita quaedam / generalia post Praefactionem ponuntur. / Adiectus est Index rerum et verborum copiosus. / [Basiliae, Per Petrum Pernam] M.D.LXXII. (1572).

4 f. + 284 p.

(210 × 155)

Pe pagina de titlu o însemnare, care atestă apartenența inițială a acestei lucrări : « Col- / legij Comenicensis Soc. : Iesu in Podolia ».

— Explicatio / quaestio- / nis famosae il- / lius, utrum ex metalis / ignobilibus aurum ve- / rum et naturale arte constari / possit. Authore / Thoma Erasto, Medici- / nae in Schola Heidelbergensi Pro- / fessore. Declarantur in hac questione omnia fermè, quae ad naturam, ortum, / generationis modum, species, et materiam Metallorum pertinent. / [Basillae, Per Petrum Pernam] M.D.LXXII. (1572).

123 p.

(210 × 155)

La p. 1—3 dedicația lucrării : « Inclyto ac Generosso Soc. Rom. Imp. Comiti. D. Gasparo Ulrico, Comiti Reinsteinii, Domino Blanckenburgi, etc. ».

— Epistola / De natura, / materia, ortu atque / usu Lapidis Sabulosi, qui / in Platinatu ad Rhe- / num reperitur. / Authore / Thoma Erasto, / Medico. / Basileae, / Per Petrum Pernam, / M.D.LXXII. (1572).

p. 125—143 + [23 f.] Index rerum ac verborum huius opris notabilium locupletissimus.

La p. 126—127 dedicația lucrării : « Nobili ac Generoso Adolescenti, D. Andreae Zebrzydovuski de Vuiedzborck, Illustris et Magnifici D. Baltazaris <Bartolomei> Zebrzydovuski, Palatini Brestensis filio, etc. ». Toate cele trei lucrări sînt legate împreună în pergament.

[152] ROCCUS, ANTONIUS. Antonii Rocci / De Scurcula Marsorum / Doct. Philos. atque Theol. / In Aristot. Logicam paraphrasis textualis, / et quaestiones ad mentem Scoti. / Una cum Introductione in principio, / et Tractatu de Secundis intentionibus. / Ad claris-

simum ornatissimumque; adolescentem / Petrum Mavrocenum / Illustrissimi Ioanis Filium. / Venetiis, M.DC.XXVII (1627) / Ex Typographia Varisciana / Superiorum permissu, et privilegio.

[4 f.] + 342 p.

(210 × 160)

Pe pagina de titlu: « V. R. Sebastiani Mavroceno Cruciferi », iar mai jos, parțial tăiat la legătură, se distinge ex librisul stolnicului C. Cantacuzino: « *ex libris Constantini Cantacuzeni* ».

[153] RAVISIUS, TEXTORIS IOANNIS. Officina / Io: Ravisii / Textoris / Nive-rensis, / nunc demum post tot editiones / diligentur emendata, aucta, et in longè commodiorem ordinem reducta, / Cui hac editione accesserunt. / Eiusdem Ravisij Cornucopie libellus, quo continentur loca diversis rebus / per orbem abundantia. / Item eiusdem auctoris, non vulgaris eruditionis Epistolae, nunc recens accuratius castigatae, / et propè innumeris mendis abstersae. / Ac geminus Index rerum, verborumque omnium copiosissimus. / Venetiis, M DCLVIII. (1658) / Apud Milochum. / Superiorum permissu, et privilegio.

[4 f.] + 589 p.

(230 × 160)

Pe pagina de titlu: « *ex libris Constantini, Cantacuzeni* ».

[155] ROCCUS, ANTONIUS. Antonii Rocci / De Scurcula Marsorum / Doct. Philos. atque Theologi in Universam Philosoph. Naturalem Arist. / Paraphrasis Textualis exactissima; Necnon quaestiones omnes desiderabiles / ad mentem Ioannis Duns Scoti Doctoris subtilis. / Quod quidem opus est Lectura eiusdem Antonij habita in Florentissima / Academia Peripateticorum Innovatorem Venetijs, / Atque in tres partes dividitur. / Pars Prima. / Octo Physi-corum Libros comprehendens. / Ad Excellentissimum et Inclyticum Ducem <Philippum Columnam...> [Textul se întrerupe, pagina de titlu incompletă]. [Venetijs, 1623].

[8 f.] + 624 p.

(220 × 100)

Legătură ulterioară în pergament.

[159] TESAURO, D. EMMANUELE. La filosofia / morale / Derivatta dall' alto Fonte / Del Grande / Aristotele / Stagirita, / Dal Conte, e Cavalier Gran Croce / D. Emmanuele Tesau-ro / Patrio Torino. / Venetia, M.DCCIII (1703). / Appresso Nicolo Pezzana. / Con Licenza de' superiori.

706 p.

(150 × 800)

Legătură originală în piele maro. Pe pagina de titlu: « *Di Constantino Cantacuzeno* »

[165] Compendio / dilutta la / Cirugia / Per Pietro et Lodovico Rostini Medici, estratto / da tutte colore, che di essa hanno scritto. / Et dall' Eccell. D. et Cavaliero M. Leonard-o / Fioravanti Bolognese ampliato di bellissimi / discorsi; et aggiuntovi un nuovo Trattato a' / professori di tal' arte molto utile e necessario. / Con la Tavola capiosissima delle cose più nota-bili, / et con li disegni de gli instrumenti, che più / si convengono à Cirugici. / Di nuovo ristampato, / et con diligenza corretto. / Consegrata / Al Illustrissimo Signor / Domenico Mar-chetti / Lettore di Medicina / nello Studio di Padova. / In Venetia, M.DC.LXXVII (1677) / Per Gio: Battista Brigna. / Con Licenza de' Superiori, e Privilegio.

9 f.) dedicații + [13 f.] cu ilustr. Tavola + 368 p.

(165 × 110)

Lucrarea are la început câteva dedicații semnate de autori, de tipograf și de Leonardo Fioravanti, și adresate unor personalități politice și științifice contemporane. Pe pagina de titlu un ex libris: « *Di Rodolfo Cantacuzeno* » ***.

[169] DUODUS, PETRUS FRANCESCUS MARCUS. Petri Duodi / Francisci D. Marci / Procuratoris / filii, Patriiti Veneti, Peripateticorum de anima / Disputationum Libri Septem. / Ad Illustrissimum et Reverendissimum. / Hieronymum de Ruvere. / S.R.E. Cardinalem Amplissimum. / Nunc denuto in lyceum editi, / atque ab ipsomet auctore emendati, et aucti. / Venetiis, / Apud Nicolaum Moretum. M.D. LXXXVII. (1587).

[8 f.] + 237 p.

(215 × 160)

*** Probabil Răducanu Cantacuzino, fiul stolnicului Constantin Cantacuzino.

Pe pagina de titlu : « *Ex libris Constantini Cantacuzeni* ». Pe forzat se mai distinge un ex libris, tăiat ulterior de către stolnicul C. Cantacuzino « *Inos Ioannis Baptine Elioclini Milonensis* ».

[171] FARDELLA, MICHAEL ANGELUS. Utraque dialectica, / rationalis, / et / mathematica. / Tomus primus. / Rationalis, et emendatae Dialecticae / Specimen. / Addita appendice / De Triplici Scholarum Sophismate detecto, / et rejecto. / Auctore / Michaeli Angelo Fordella / Siculo Drepanensi, / In Patavino Archilycae Astronomiae, et / Meteororum Professore. / Reverendissimo P. / Hieronymo Antonio / Parisotto / M.C. et Sacra Theologiae Magistro. / Amstelodami, 1695. / Ex. Typographia Sanzoniana.

[4 f.] + 560 p.

(160 × 80)

[172] REGULAE / SOCIETATES / Iesu. Auctoritate / Septimae Congregationis Generalis / auctae. / Antverpiae, / Apud Ioannem Meurisium. / M.DC.XXXV (1635) / Superiorum permissu.

276 p. + [25 f.] Index

(160 × 100)

De pe pagina de titlu a fost decupat un ex libris ; probabil marca de proprietate a stolnicului C. Cantacuzino. Pe forzat există o mențiune anterioară de proprietate : « *Profesor Verus Serius libri Ioanes Apostolaki. Anno 1612* ». Cartea a aparținut și Colegiului Iezuit din Camenița (Polonia) după cum rezultă dintr-o însemnare aflată la foaia 1 recto : « *Collegij Camenecensis Soc. Iesu* ». Cartea este legată împreună cu alte două lucrări privind organizarea și activitatea ordinului Iezuiților :

— Constitutiones / Societatis / Iesu / et examen / cum declarationibus. / Antverpiae, / Apud Ioannem Meurisium, / M.DC.XXXV (1635). / Superiorum permissu.

368 p. + [37 f.] Index

— Ratio / atque Institutio / Studiorum / Societatis Iesu. / Auctoritate / Septimae Congregationis Generalis aucta. / Antverpiae, / Apud Ioannem Meurisium. / M.DC.XXXV (1635). / Superiorum permissu.

173 p. + [10 f.] Index. Volum incomplet, deoarece lipsesc ultimele foi. Legătură originală în piele maro, bogat ornamentată. Primele ediții din aceste titluri (considerate foarte rare) au apărut la Roma între 1558—1586 ; (1) Constitutionis Societatis Iesu, în anul 1558 (Cf. Brunet, *Manuel du libraire*... vol. 2, p. 239 ; (2) Regulae Societatis Iesu, în anul 1580 (Cf. Brunet, *Manuel du libraire*... vol. 4, p. 1194) ; (3) Ratio atque institutio studiorum, în anul 1586 (Cf. Brunet, *Manuel du libraire*... vol. 4, p. 1121).

Lucrarea *Constitutiones Societatis Iesu* a fost scrisă de Ignace de Loyola, întemeietorul Ordinului. Lucrarea a fost tradusă în limba latină de Pere Polonque, secretarul său, cu o riguroasă fidelitate. (Cf. Creteanu. Joly, I. *Histoire religieuse, politique et littéraire de la Compagnie de Jesus*, Paris, 1844, vol. 1, p. 58).

[196] OSIANDER, M. LUCA Enchiridon / contro- / versiarum, quas / Augustanae confessionis Theologi habent cum / Calvinianis. / In quo utriusque partis / Argumenta candidè propo- / nuntur, et Paralagismi Adversariorum bre- / viter ac nervose dissolvuntur. / Authore / M. Luca Osiandro, / Doctoris Lucae Filio, Pastore et Super- / intendente Leobergensis et vicinarum / Ecclesiarum, in Ducatu Wür- / tembergico. / Coloss. 2. / Videte, ne quis vos decipiat, per Philosophiam et ina- / nem Fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum Elementa Mundi, et non secundum Christum. Quia in / ipso inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. / Cum gratia et Privilegio Speciali Electoris / Saxoniae, ad decennium / Witebergae. / Typis Wolfgangi Meisneri, Sumptibus Clementis / Bergeri, et Zachariae Schureri, Bibl. / Anno M.DC.XIV (1614).

5 f. + [8 f.] + 271 p.

(160 × 90)

— Enchiridon / contro- / versiarum reli- / gionis : quae hodie inter / Augustanae Confessionis Theologos / et Pontificios habentur. / In quo utriusque partis / Argumenta breviter et candidè proponuntur : / Adversariorum autem Paralagismi solide / refutantur. / Authore / M. Luca Osiandro, / Doctoris Lucae Filio, Pastore / Leobergensis, et vicinarum Ecclesia- / rum Superintendente. / Denuo editum, priori emendatius. / Cui accessit refuta- / tio Octo Propositionum, conscriptarum à / D. Francisco Costero, adversus (ut ipse putat) / omnes bujus seculi sectarios. / Cum gratia et Privilegio Speciali Electoris / Saxoniae, ad decennium. / Witebergae, / Excusum per Iohann. Schmidt, Suptibus / Clementis Bergeri, et Zachariae Schureri Bibl. / Anno M.DC.X. (1610).

4 f. + [3 f.] + 346 p.

(160 × 95)

— Enchiridion / contro- / versiarum, quae / Augustanae Confessionis Theologis / cum Anabaptistis intercedunt. / In quo utriusque partis / Argumenta candide propo- / nuntur, et Paralogismi Adversariorum bre- / viter ac nervose, dissolvuntur. / Authore / M. Luca Osiandro, / Doctoris Lucae Filio, Pastore / et Superintendente Leobergensis et / vicinarum Ecclesiarum, in Ducatu / Wirtembergico. / Coloss. 2 / Nemo palmam vobis intreviat, volens in humilitate et / Religione Angelorum, quae non vidit, fastuosus ambu- / lans, frustra inflatus sensu suae carnis, et non tenens caput, / ex quo totum corpus, per nexus et coniuncti- / ones, submi- / nistratum et constructum, crescit in augmentum Dei. / Cum gratia et Privilegio Speciali Electoris / Saxoniae, ad decennium. / Witebergae, / Excusum per Johann. Schmidt. Sumptibus / Clementis Bergeri, et Zachariae Schurreri, Bibl. / Anno M.DC.VIII (1608).

7 f. + 230 p.

(160 × 95)

Legătură originală în pergament, parțial deteriorată. Prima copertă lipsește. Pe forțașul posterior — o dedicație :

« Ad meliorem ignitionem va- / ritatis coelestis mittit hum / Librum Magnifico ac Ge / nerosissimo Domino Constan / tino Cantacuzeno. Anno / M.DC.LV. 31 Aug. /

Martinus Albrichius / Philosophia Magister /

p. t Schola Coron.

Rector » ****

[199] GANIVETUS, IOANNS. Amicus me- / dicorum Magistri / Ioannis Gani- / veli / Cum opusculo, quod inscribitur, coeli enor- / rant : et cum abbreviatione Abrahoe / Avencezroe de luminariis, / et diebus criticis. / Quibus adiecimus / Astrologiam Hippocratis, et indicem / copiosissimum. / Lugduni, / Apud Gulielmum Rovillium, / sub scuto Veneto. / 1550.

586 p. + [11 f.] Index

(115 × 75)

Pe pagina de titlu : « ex libris Constantini, Cantacuzeni ». Lucrarea are numeroase însemnări de lectură ale stolnicului Constantin Cantacuzino, tăiate parțial la legal. A fost legată ulterior împreună cu o altă lucrare apărută la Lugdunum în anul 1557. (Ulstadius, Philippus-Coelum philosophorum) Lipsește ambele coperte.

[199] ULSTADIUS, PHILLIPPUS. Coelum / philosophorum, seu liber de / secretis Naturae, per Philippum / Ulstadium ex variis Autori- / bus accuratè selectus, / variisque figuris / illustratus. / Nunc recens adiecimus. Ioan. Anto. / Campesii Directorium summae sum- / marum Medicinae. / Lugduni, / Apud Gulielmum Rovillium / M.D.LVII (1557).

431 p. + [7 f.] Index

(115 × 75)

Pe pagina de titlu : « ex libris Constantini, Cantacuzeni » Legată împreună cu lucrarea *Amicus medicorum*. Ambele coperte lipsesc.

[221] FINOTTUS, CRISTOPHORUS. Sertum / poeticum, / seu / Carminum Libri Quinque. / Authore Rever. P. D. / Christophoro Finotto Veneto / Congregat. Somaschae / Sacerdote Theologo. / Cum notis ad Emblemata per R. P. / D. Evangelistam Corsonium / eiusdem Cong. Sacerd. / Ad III, ac. Rev. D. Petrum Aldo- / brandinum S.R.E. Camera- / rium Card. et Ravennae / Archiepiscopum. / In Venetia presso Gio. Bat. Ciotti, 1606.

[11 f.] + 450 p. + [31 f.] Index + errata

(145 × 80)

Colofon : « Venetis, Apud Haeredes Dominici de Farris MDC VI. »

Legătură originală în pergament, parțial deteriorată.

[223] DIDACUS DELA VEGA, TOLETANUS. M. F. Conciones / Quadragesimales / vespertinae / Super Septem Poenitentialis / Psalmos, / Auctore R.P.M.F. Didaco dela Vega Taletano, Oridinis S. Francisci, Provinciae Castellae, et in / Conventu S. Ioannis Regum eiusdem / Civitatis / Sacrae Theologiae Lectore. / Nunc recens innumeris quibus antea scatebant mendis purgalae / variisque et utilissimis ad marginem notis illustratae. / Indice copiosissimo Rerum

**** *Martinus Albrichius* a fost în perioada 1655–1660 rector al Colegiului evanghelic din Brașov (Coronae). El a dedicat postelnicului Constantin Cantacuzino și una dintre primele sale lucrări tipărite la Brașov, în anul 1655 — *Disputatio theologica*. De Invocatione Sanctuarum... („D. Constantino Cantecuzeno Wallachiae Magnati”).

Cf. Trausch Josef : *Schriftsteller — Lexicon oder biographischliterarische...* (Kronstadt, 1868, p. 28–32 și Szinney Jozsef *Magyar irok elele es munkai*. Budapest, 1891, p. 114.

memorabilium, Locorum, / communium, et Sententiarum, adornatae. / Permissu Superiorum. / Venetiis M.DC.III (1604) / Apud Societatem Venetam.

4 f. dedicația + [4 f.] Prologus ad Lectorem + [16 f.] Index + 682 p.

(160 × 110)

Pe forțaț o însemnare în limba română a episcopului Damaschin al Rîmnîcului, datînd din anul 1696 : * + Să să știe cînd au învîțat juptul Ștefănuță la dascălul Eromonah Damaschin, mai dîni 8.7204 (1696) *.

[237] TORSELLINUS, HORATIUS. Ristretto / dell'histoire / del mondo / del padre / Horatio Torsellini / Della Campahgnia di Giesu. [Veneția, 1688].

[6 f.] + [17 f.] + 514 p.

(150 × 80)

Legătură originală în piele maro, ușor atinsă de carii. Exemplarul aflat la Biblioteca Academiei nu are pagina de titlu. Lucrarea conține numeroase referiri la țara noastră, îndeosebi la Transilvania : pag. 409, 458, 461—462, 473 și 504. O altă ediție din această scriere, tipărită la Colonia, în anul 1678, se află la Biblioteca Colegiului „N. Bălcescu” din Craiova.

[254] ROCCUS, ANTONIUS. De / Immortalitate / Animae rationalis / via peripatetica / Libri duo. / Primus exercitationum. / In quo ipsius Animae productio ex propaga- / tione, immortalitas ex recessu à / corpore indagatur. / Secundus resolutionum. / In quo Animam creari, immortalitatemque / à sui primordio potiri, ostenditur. / Rationesque omnes ad oppositum, / Cum alijs quibusque ad ipsas attinentibus / diluuntur / Ab Antonio Rocco. / Philosophicorum operum eiusdem / Tomus sextus. / Ad Illustrissimum et Excellentissimum D. D. / Petrum Mavrocenum. / Venetiis, MDCXLV (1645) / Apud Matthaeum Lenium, et Ioannem Vecellium. / Superiorum Permissu.

[3 f.] + 224 p. + 102 p.

(210 × 160)

Pe pagina de titlu două însemnări de proprietate : * *ex libris, Constantini, Cantacuzeni* * și, în limba greacă ἔξ τοῦ τῶν Κ. Κ. (ultima aparține probabil postelnicului Constantin Cantacuzino).

UN DOCUMENT PALIMPSEST, ATRIBUIT LUI MIRCEA CEL BĂTRÎN

C. D. IONESCU

Documentul acesta figurează între actele mănăstirii Tismana, păstrate la Arhivele Statului din București, avînd pe coperta învelitoare, următoarea indicație : „Secția istorică, nr. 7 ; anul $\frac{1392}{6900}$; Partida mănăstirii Tismana, pachetul nr. VIII „netrebnice”, mai departe, se arată, în rezumat, cuprinsul actului, iar la sfîrșit se fac următoarele observații, privind felul actului : „Pergament, original slavonesc,” scrise de funcționarii Comisiei Documentale, care au făcut inventarierea și clasificarea actelor.

Documentul este atribuit lui Mircea cel Bătrîn. Figurează și în „Catalogul documentelor Țării Românești 1369—1600”, întocmit și publicat de Arhivele Statului, dar cu următoarea observație : Copie slavă, probabilă din secolul al XV-lea¹. La dosar, documentul este însoțit și de o traducere mai veche, făcută de Dionisie Eclesiarhul, cu mențiunea : „Acest izvod s-au tălmăcit din cuvînt, în cuvînt, după hrisov slovenesc, în limbă rumînească”, și tot acest traducător face, la sfîrșit, următoarea observație, privind data documentului : „Văleatul nu l-am pus, căci iaste bănuială”. De altfel, într-o altă însemnare a aceluiași Dionisie Eclesiarhul, scrisă în cirilice, pe dosul pergamentului, se arată că documentul s-a trecut „fără leat”. în condica mănăstirii Tismana. Am menționat de la început aceste cîteva observații importante, după cum se va vedea. Ele ne vor ajuta, în mare măsură, să lămurim o serie de probleme, pe care le ridică cercetarea acestui document palimpsest.

În vremea din urmă, trebuie să arătăm, că documentul în cauză s-a bucurat de o largă publicitate. După ediția mai veche, aceea a lui I Venelin,² cu oarecare greșeli de transcriere, cum bine remarcă slavistul P.P. Panaitescu³, el a fost apoi rînd pe rînd, publicat de : D.C. Arion⁴

¹ Ion Radu Mircea, *Catalogul documentelor Țării Românești, 1369—1600* ediția 1947 Secția ist., nr. 7, p. 2.

² I. Venelin, *Gramotl. St. Petersburg, 1840*, p. 9—12.

³ P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, vol. I, 1938, p. 60—61 (nota).

⁴ D. C. Arion, *Din hrisoavele lui Mircea cel Bătrîn*, 1930 Doc. nr. IX. p. 111—112 și trad. p. 20—21.

St. Nicolaescu, ⁵ P.P. Panaitescu ⁶, iar în ultimul timp, a apărut în traducere, însoțit și de o fotocopie, chiar în colecția de documente interne, publicate de Academia R.P.R. ⁷ De notat, că o altă copie fotografică, mai veche, făcută de slavistul I. Bogdan, se află în păstrarea Academiei, — Copie fotografică Bogdan, Nr. 60.

Și cu toate acestea, nici unul dintre editorii menționați n-au pus la îndoială autenticitatea acestui document și nici n-au făcut vreo observație concludentă, privind aspectul sub care el se înfățișează. Cu excepția lui P. P. Panaitescu, care-l socotește „probabil, copie contemporană” ⁸ lui Mircea cel Bătrîn, din moment ce îl și datează cu certitudine, ca fiind din anul 1392 (6900), toți ceilalți editori îl declară, fără înconjur, document original. De pildă, St. Nicolaescu menționează, în nota finală la ediția sa: „Pergament bine păstrat” ⁹, înțelegând fără îndoială, prin aceasta, document original; iar în colecția de autoritate științifică netăgăduită a Academiei se arată precis, în nota finală explicativă: „Original slav, pergament, fără pecete” ¹⁰; probabil că, traducătorul grăbit al acestui document, a luat drept bună observația mai veche, de pe coperta învelitoare făcută de funcționarii Comisiei Documentale, notînd-o ca atare.

Or, o privire ceva mai atentă asupra acestui document ne relevă lucruri deosebit de interesante. În primul rînd, documentul acesta, de parte de a fi un original, este un palimpsest veritabil. Textul inițial, probabil original, scris pe acest pergament, a fost în întregime rădiat, prin spălare cu apă sau cu altă soluție. Ne-o dovedește aceasta aspectul poros și ceva mai albicios al pergamentului, vorbim de fața sa scrisă, în comparație cu reversul său nescris, care, nefiind supus operației amintite, și-a păstrat luciul său natural și culoarea de un cafeniu deschis, din cauza vremii. După îndepărtarea completă a textului inițial, s-a scris apoi textul actual al documentului de față, cu o cerneală cu totul diferită, de un colorit destul de viu, negru-închis, bătînd puțin în albastru, foarte bine păstrată. Iar, dacă privim mai atent fața scrisă a pergamentului, putem distinge, chiar cu ochiul liber, printre rîndurile textului actual, urme de litere aruncate deasupra unor cuvinte, diferite puncte de suspensiune, scrise însă cu altă cerneală, de un cafeniu-deschis, ceea ce dovedește, că aceste urme nu sînt altceva decît rămășițe din textul inițial; asemenea urme apar destul de vizibil, deasupra cuvintelor: *Рѣшешко*, — rîndul al 10-lea; *оу монастырь* rîndul al 12-lea; *жарковци*, rîndul al 15-lea etc. Deosebit de interesant de observat este faptul că aceste litere aruncate, nu se pot integra cuvintelor deasupra cărora sînt puse, încît posibilitatea unei corectări ulterioare, cu altă cerneală, apare de-a dreptul exclusă.

⁵ St. Nicolaescu, *Documente inedite de la Mircea cel Bătrîn*, Doc. nr. II. p. 7—11.

⁶ P. P. Panaitescu *op. cit.* Doc. nr. 11 p. 59—63.

⁷ *Documente privind istoria României*, Veacul XIII, XIV și XV B. *Țara Românească*, nr. 29, p. 45—46; fotocopia p. 306.

⁸ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 63 (nota) I

⁹ St. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 9 (nota).

¹⁰ *Documente privind istoria României*. Veac. XIII, XIV și XV. B. *Țara Românească*, p. 46 (nota).

De altfel, credem că și cuvîntul „*г лкт*” de la sfîrșit, scris cu altă cerneală decît a textului actual, dar asemănătoare întru totul cu aceea a literelor aruncate, de care am amintit, trebuie să fie tot o rămășiță a textului inițial, probabil, păstrat intenționat; ba ceva mai mult, bănuim că redactorul noului text a încercat să păstreze chiar și data textului inițial, dar lipsa lui de îndeminare a făcut ca falsul să apară destul de evident. Observînd că data este ilizibilă și scrisă și cu altă cerneală, s-a apucat să îngroașe siglele datei cu cerneala de care s-a folosit la redactarea textului acestui document; dar această încercare nu i-a reușit; prima siglă **Ѡ* = 6000 a lăsat-o neterminată, fără secantă la codița semnului pentru „mie”, iar semnul cifric de deasupra lui **Ѡ* l-a lăsat în cerneala vechiului text; cealaltă siglă, despre care unii editori bănuiesc să fie *и* = 900, după încercarea nereușită a diacului, a devenit de-a dreptul ilizibilă. Probabil că aceasta a fost și intenția diacului plăsmuitor, ceea ce întărește convingerea unei încercări de falsificare a datei documentului.

Deci, din motivele arătate mai sus, acest document este, fără îndoială, un palimpsest.

Încercarea făcută de noi în ultimul timp de a stabili cu ajutorul lămpii cu cuarț textul inițial n-a dat rezultate. Radierea lui s-a făcut cu multă grijă, rînd cu rînd, căci numai așa se pot explica anumite litere aruncate printre rînduri, rămășițe ale textului inițial.

Să vedem însă dacă nu cumva acest palimpsest n-ar putea fi totuși un original sau chiar o copie contemporană, după cum susțin unii dintre editorii acestui document; fiindcă s-ar fi putut întîmpla, ca în acel timp, din lipsă de material de scris, călugării mănăstirii Tismana să fi folosit, la redactarea noului hrisov, un pergament mai vechi, socotit de ei fără importanță. Desigur că și într-o atare situație, faptul rămîne condamabil; dar să admitem că așa cereau interesele urgente ale mănăstirii. Dar nici această presupunere nu se poate adevăra și iată de ce:

În primul rînd, acest document palimpsest n-are pecete și nici nu prezintă urme c-ar fi avut vreodată, ne referim la textul actual¹¹. Deci, actul n-are nici o valoare, fiind lipsit de autenticitate. Într-o vreme în care pe acte nu apărea încă semnătura proprie a voevodului, aplicarea pecetii domnești constituia singura garanție de autenticitate și implicit de originalitate a hrisovului, a cărții domnești: căci un document original, fără a fi și autentic, în același timp, nici nu era de conceput, el nu putea fi de nici un folos destinatarului său. Fără pecetii, cartea domnească nu avea valoare. Fiind vorba de un hrisov al mănăstirii Tismana, ai cărei călugări cunoșteau prea bine acest lucru, faptul nu poate fi considerat, în nici un caz, o simplă scăpare din vedere. Ca atare, acest document palimpsest fără pecete, nu poate fi socotit un document original.

De altfel, forma de redactare neîngrijită sub care se prezintă documentul: cu ștersături vizibile la rîndul al 10-lea, un spațiu aproximativ de 11 cm, după cuvîntul *Починающе*, cu un spațiu alb, de aproximativ 8 cm., la începutul rîndului al 11-lea, după fragmentul verbal — *чело*, cu

¹¹ Inițial, desigur că pergamentul a avut pecete, dar ea a fost înlăturată, prin tăierea pergamentului, în partea de jos.

anumite litere din monogramă, neterminate, de exemplu : „A” din cuvîntul *мрча*, cuvîntul *какт*, la sfîrșit, scris cu altă cerneală, încercarea nereușită de falsificare a datei etc., făceau imposibilă autentificarea lui de către domn. De exemplu, la dania lui Radul Voevod, rîndul al 10-lea, din textul actual, noul redactor, după cuvîntul *Рѣшешко*, a adăugat două sate, Sogoino și Pesticevo, pe care apoi, cine știe, din ce motive le-a radiat din text, lucru destul de vizibil; dar în graba lui, a uitat să radieze din text și fragmentul — *чеко* de la capătul rîndului următor. Acest fragment ne-a ajutat să reconstituim expresia radiată, care revine, de altfel, în același text, la dania lui Mircea Voevod. Expresia este următoarea : *и еще приложи . . . господство ми село Согойно и село Пестичево*. (și încă a adăugat domnia mea satul Sogoino și satul Pesticevo). Ca dimensiune ea se încadrează perfect în spațiul radiat din textul actual. După fragmentul verbal — *чеко* la rîndul al 11-lea, a fost lăsat un spațiu apreciabil, de aproximativ 8 cm. în alb, nescris, probabil, pentru a servi la noi adăugiri de sate etc., Textul continuă apoi amintind alte danii ale lui Radu Voevod : *и жишо от Желешикого сѣдства* (Și griul din județul Jaleșului . . .).

Din cele arătate mai sus, cred că reiese limpede încercare de fals a diacului redactor, deoarece în nici un alt document al mănăstirii Tismana satele Sogoino și Pesticevo nu apar ca danii făcute de Radul Voevod ; de regulă, în toate celelalte documente acordate de Mircea și de urmașii săi mănăstirii Tismana, satul Sogoino este menționat ca danie făcută de Lucaci Banul, iar satul Pesticevo ca danie făcută de Doamna Calinichia, mama lui Mircea Voevod.¹²

Revenind asupra radierilor din textul acestui document, trebuie să menționăm că parte dintre editorii lui n-au luat o atitudine critică față de acest fapt, fie trecîndu-le sub tăcere, fie mulțumindu-se să dea explicații neconvingătoare. De exemplu, slavistul P.P. Panaitescu, în ediția sa, de o valoare științifică incontestabilă, menționează doar atît : „locuri albe în text”¹³, fără să anintească nimic de adăugirile de sate și radierile din textul acestui document ; iar în ediția Academiei R.P.R., se arată în notă, după cuvîntul „Rușească” : „textul inițial răzuit”¹⁴. Ne întrebăm : Care text inițial ? Nota traducătorului se referă, desigur, la textul actual al documentului, socotit de el „inițial”, ceea ce este complet greșit ; fiindcă noi am arătat că în cazul de față avem de a face cu un palimpsest și, ca atare, textul actual, din care s-a șters expresia amintită mai sus, nu mai poate fi socotit, „text inițial”. Dar în documentul acesta, în afară de „răzuit” întîlnim și locuri albe, nescrise, de care traducătorul nu amintește nimic, ceea ce constituie o lipsă esențială pentru colecția documentară a Academiei R.P.R. În această privință, dascălul de slavonie, Dionisie Ecclesiarhul, din secolul al XVIII-lea, primul traducător al acestui document a dat dovadă de discernămint întrucît nu numai că pune la îndoială datarea lui, din motive de „bănuială”, dar, referindu-se la spațiile

¹² *Documente privind istoria României*. Veacul XIII, XIV și XV.B. *Țara Românească*, p. 61, 79, 105, 134.

¹³ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 60 (nota).

¹⁴ *Documente privind istoria României*, veac. XIII, XIV și XV B. *Țara Românească*, p. 45 (nota).

radiate și albe din text, precizează : „Știință să fie, că am lăsat și eu loc gol într-acest izvod, precum am găsit în hrisov, la dania Radului Vodă, apoi iară începe, de zice : «Și griful din Sud. Jaleș»...”

Dacă, din motivele arătate mai sus, acest document palimpsest nu poate fi socotit, în nici un caz original, să vedem, dacă nu cumva el este o „copie contemporană” lui Mircea cel Bătrîn, cum susține, cu oarecare rezervă P.P. Panaitescu și alți cercetători¹⁵.

De la început, trebuie să menționăm, că nici acest lucru nu se poate verifica, și iată de ce : în primul rînd, data „Sū = 6900 (1392), admisă de ultimii editori¹⁶, după încercarea de mistificare a ultimului redactor, apare destul de îndoielnică ; și apoi, chiar dacă s-ar verifica, ea nu aparține textului actual, ci, cum am arătat noi mai sus, textului inițial, dinainte de radiere. De altfel, vechii paleografi nici n-au luat în considerație data acestui document, probabil din aceleași motive, de suspiciune. De exemplu, cum am arătat mai sus, într-o însemnare, mai veche, făcută de Dionisie Eclesiarhul pe dosul pergamentului, cu ocazia transcrierii acestui document în condica mănăstirii, citim : „Fără leat, s-a scris în condica Tismanei” un anonim, notează și el, destul de vizibil, pe dosul pergamentului cu cerneală roșie : „N.B. Nu s-a mai trecut, fiind cu bănuială”. Apoi, mai târziu, cînd documentul a trecut în păstrarea Arhivelor Statului, cineva, probabil, un funcționar, a făcut și el, următoarea însemnare pe dosul pergamentului : „Mănăstirea Tismana, pachetul nr. 8, din cele netrebnice”; iar cineva, de la fosta Comisie Documentală a adăugat : „Anul... iunie 15 (în loc de „indicție 15”).

Prin urmare, dacă ținem seama de toate aceste însemnări și mai ales de observații atât de concludente ale lui Dionisie Eclesiarhul, bun paleograf și vestit dascăl de slavonie,¹⁷ cu privire la datarea acestui document, putem conchide aproape cu certitudine, că pe baza datei, destul de îndoielnică, a acestui palimpsest, nu se poate susține „contemporaneitatea” lui. De altfel, P.P. Panaitescu, unul din editorii acestui document, arată clar în prefața ediției sale, că anumite documente de la Mircea cel Bătrîn, au fost „dateate după criterii raționale”, urmărindu-se mai mult, să se pună „rînduială în istoria acestei domnii”.¹⁸ Probabil, că și la datarea acestui document, s-au folosit asemenea „criterii raționale”, căci astfel, data lui este de-a dreptul ilizibilă. După prima siglă „ș este imposibil să se decifreze sigla următoare.

¹⁵ P. P. Panaitescu, *op. cit.* p. 63. (Nota); D. P. Bogdan îl socotește „copie liberă” scrisă însă de același diac, din Cancelaria lui Mircea cel Bătrîn, care a scris și actul din 1387 iunie 27. (D. P. Bogdan, *Diplomatica slavo-română din sec. XIV și XV.*, p. 44; Ceva mai târziu, același autor îl socotește o „copie figurată” (D. P. Bogdan. *Doc. privind ist. Română. Introducere*, II. p. 45).

A. Sacerdoțeanu, punînd la îndoială afirmațiile lui D. P. Bogdan, îl socotește o „ciornă concepută de același scriitor, care a scris actul precedent, dar nedefinitivată. (A. Sacerdoțeanu. Cîteva observații cu privire la documentele lui Mircea cel Bătrîn, în revista „Mitropolia Olteniei”. An. IX N. 9—10 sept. — oct. 1957. p. 613. E vorba de actul din 1387 iunie 27. Cum observăm toți autorii amintiți recunosc „Contemporaneitatea” actului.

¹⁶ P. P. Panaitescu, *op. cit.* p. 63; St. D. Nicolaescu, *op. cit.*, p. 11; *Documente privind istoria României*. Veac. XIII, XIV și XV.B. Țara Românească, p. 45.

¹⁷ Apud. D. Russo, *Studii istorice: greco-române. Critica textelor și tehnica edițiilor*, II. p. 556.

¹⁸ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 11 (Introducere).

Dar, mai presus de toate, ceea ce ne face să respingem „contemporaneitatea” acestei „copii probabile”, sînt grafia și ortografia acestui text documentar, în mare măsură, modernizate. De exemplu, au fost lăsate la o parte diferite accente și spirite folosite de vechea slavă, după modelul greco—bizantinei. Trăsături nesigure, la anumite litere, greșeli de scriere, etc. Dar lucru important de observat, s-a introdus virgula, ca semn de punctuație, ceea ce nu se întâlnește în nici un alt text documentar, mai vechi, de redacție slavonă. Ultimul argument, împotriva „contemporaneității” este cerneala cu care s-a scris acest text, de un colorit atît de viu și așa de bine păstrată, încît nu pare să dovedească o vechime prea mare.

De aceea, în lipsa oricărei mențiuni precise, de datare, ținînd seama de aceste caractere externe ale actului în discuție, credem că, departe de a fi o copie contemporană, el a fost redactat mai aproape de vremea noastră, probabil către sfîrșitul secolului al XVII-lea ¹⁹ sau poate chiar pe la începutul secolului al XVIII-lea. După toate probabilitățile, acest document palimpsest nu este altceva decît încercarea nereușită de plastrografiare a unui călugăr din mănăstirea Tismana, cu oarecare cunoștințe de limbă slavă, sau, în cazul cel mai fericit, copia figurată a unui original necunoscut încă, poate chiar o încercare de restaurarea a unui text original ²⁰, dar cu intenții vădit frauduloase. Faptul nu trebuie să ne surprindă, deloc. Într-o vreme în care călugării din diferite mănăstiri erau aproape singurii meșteri calificați în arta grafică, cînd hrisoavele domnești, destinate acestor mănăstiri erau păstrate chiar în arhivele lor, plăsmuirile de acte în favoarea acestor mănăstiri, încercările de fals, sub diferite forme, sînt destul de frecvente. Călugării aveau oricînd la îndemînă și modelul și materialul de scris. Și apoi, mai presus de toate, mănăstirile aveau interesul să-și sporească neîncetat numărul de sate și moșii, privilegiile, sub orice formă, pentru că acestea asigurau călugărilor o viață îmbelșugată și comodă, lipsită de alte preocupări.

Falsificările luaseră asemenea proporții încît unui domnitori sînt nevoiți să ia măsuri împotriva călugărilor. Astfel, încercînd să pună stavilă „năravului cel rău” al călugărilor, Matei Basarab poruncește în 1639, să se anuleze toate cărțile, hrisoavele și „orice direase ce vor avea pre dinsele” la un număr de 23 de mănăstiri, între care e amintită și Tismana, spunînd, între altele : „Căci nu se rușinează, nici se temură a stinge năravul lor cel rău... și spurcîndu-și mîinile cu orbitoare mită, sub hicleană taină, începură a vinde și a circiumării sfintele mănăstiri ale țării”. ²¹

¹⁹ D. P. Bogdan amintește că în epoca lui Constantin Brîncoveanu, au fost redactate o seamă de copii „libere” de pe anumite acte de la Mircea cel Bătrîn și urmașii săi. (Dipl. slavo-rom. f. 44—45).

²⁰ În scopul acestei ultime prezumții ar veni încercarea vădită a diacului plastograf de a îngroșa cu cerneala de care s-a servit la redactarea textului actual data inițială și anumite sigle — cifrice din text, de exemplu 1=10; apoi textul actual se sfîrșește odată cu textul inițial, la cuvîntul „*мѣръ*”.

²¹ *Uricariul*, V, p. 330 (citât din Psalmi).

Documentul cercetat de noi, poate aduce și el oarecare lumină în cunoașterea acestor năravuri călugărești, căci altfel el nu poate avea o valoare prea mare, fiind în primul rînd lipsit de autenticitate; iar încercarea neizbutită de fals a redactorului său, l-a făcut de la început inoperant. Probabil, din același motive, cineva a scris, chiar pe dosul pergamentului, destul de vizibil, în cirilică, cu cerneală roșie: „N.B. Nu s-a trecut, fiind cu bănuială”, și mai departe: „din cele amestecate”. Actul fusese trecut la categoria celor „netrebnice” de fosta Comisie Documentală, mențiune făcută de asemenea pe dosul pergamentului.

Pentru toate aceste motive, sîntem de părere, ca acest document palimpsest să fie trecut la capitolul „documente îndoielnice”. Textul său, cu excepția pasajului privind daniile lui Mircea cel Bătrîn, este identic cu acela al documentului original din 27 ianuarie 1387, dat de același voevod, mănăstirii Tismana. În ce privește daniile lui Mircea, ele sînt amintite, fără nici o excepție, în alte documente autentice, emise fie de acest voevod, fie de urmașii săi și într-o formă deosebită, cum am arătat mai sus, cînd am discutat situația satelor Sogoino și Pesticevo, radiate din text, la dania lui Radul Voevod.

Semnalînd acest fapt, nu urmărim altceva, decît progresul studiilor istorice pe calea adevărului, a justei înțelegeri.

AL V-lea CONGRES INTERNAȚIONAL AL ARHIVELOR

Între 1—5 septembrie 1964 a avut loc la Bruxelles al V-lea Congres Internațional al Arhivelor, la ale cărui lucrări au participat 584 delegați din 46 de țări. Delegația română a fost condusă de Nicolae Dinu, directorul general al Arhivelor Statului. Din delegație au mai făcut parte: Gh. Ungureanu, I. Mărcuș și F. Boeraș.

În prima zi a congresului, în cadrul Comitetului executiv, al comitetelor pe probleme și în Adunarea generală au fost dezbătute probleme organizatorice. Cu acest prilej a fost ales noul comitet executiv al Consiliului Internațional al Arhivelor. Președinte al Consiliului a fost ales Etienne Sabbe, arhivistul general al Regatului Belgiei, iar ca vicepreședinte Emilio Rey, director general al Arhivelor din Mexic și Miguel Bardonau y Mas, director general al Arhivelor și Bibliotecilor din Spania; A. Szedő, directorul Centrului Național al Arhivelor Maghiare a fost ales membru în Comitetul executiv.

M. Gh. Braibant și M. Andersson au fost desemnați președinți de onoare.

În ședința de deschidere a congresului, ce a avut loc în ziua de 2 septembrie, au luat cuvântul M. Janne, ministrul Educației Naționale și al Culturii din Belgia, care a salutat pe delegați și a urât succes lucrărilor congresului, M. Fino din partea UNESCO, M. Andersson, fostul președinte al Congresului Internațional al Arhivelor și Et. Sabbe. Ceilalți vorbitori au subliniat dezvoltarea și importanța activității arhivistice pentru fiecare țară în parte cît și pe plan internațional. S-a accentuat mult necesitatea continuării eforturilor pentru progresul acestei științe, a întăririi rolului C.I.A. și a largirii colaborării între arhiviști, pe plan internațional.

În mesajul transmis de UNESCO, s-a subliniat importanța pe care o acordă acest organ activității arhivistice. Totodată mesajul aducea la cunoștința delegaților că, potrivit planului de elaborare a Istoriei Popoarelor se află în curs de publicare „Istoria popoarelor din America Latină” și faptul că s-au luat măsuri pentru elaborarea „Istoriei popoarelor din Africa”.

În după amiaza aceleiași zile, în ședința generală, a început dezbaterile unor probleme de arhivistică. Prima chestiune pusă în discuție a fost: „Metode moderne de clasare a arhivelor înainte și după anul 1880”. Dintre cei 18 delegați înscriși la dezbateri, primul a luat cuvântul conducătorul delegației romine, care înainte de a se referi la această problemă, a transmis salutul arhiviștilor romini. Apoi s-a subliniat faptul că în țara noastră arhivele fiind proprietate de stat, bun al întregului popor, drept stabilit prin legislația în vigoare cu privire la arhive, D.G.A.S. este administratorul unic al Fondului arhivistic de stat care coordonează și îndrumă, prin norme și instrucțiunile pe care le elaborează, întreaga activitate arhivistică asigurînd un sistem unitar al acestei munci pe întregul teritoriu al R.P.R.

În același timp legislația cu privire la arhive asigură condițiile optime pregătirii cadrelor și crează condiții materiale necesare desfășurării muncii arhivistice.

În problema clasării arhivelor s-a arătat că la baza constituirii arhivelor din țara noastră stau principiile creatorului de fond și al integrității fondului. În acest sens, arhiva unei instituții, întreprinderi etc. nu trebuie divizată și păstrată în locuri diferite. În ceea ce privește metoda de clasare a arhivelor curente aceasta este stabilită prin instrucțiuni, potrivit cărora clasarea actelor se face de către instituții și întreprinderi pe baza „Nomenclaturii actelor” și a „Indicatorului cu termene de păstrare”, întocmite de fiecare minister sau instituție centrală atît pentru materialele proprii, cît și separat pentru cele create de unitățile în subordine, pe ramuri de activitate. Astfel se asigură constituirea în mod științific și unitar a arhivelor curente, inventarierea corespunzătoare a actelor, selecționarea și eliminarea celor cu caracter temporar,

Înainte ca acestea să fie depuse la Arhivele Statului. În felul acesta arhiviștii sînt scutiți de a efectua lucrările de clasare, inventariere și selecționare, avînd posibilitatea să-și îndrepte eforturile spre elaborarea de instrumente de informare științifică, iar fondurile care se primesc în depozite să fie date activității științifice într-un timp cît mai scurt. Acest lucru este posibil și ca urmare a măsurilor luate pentru pregătirea profesională a lucrătorilor de arhivă de la instituții și întreprinderi. Astfel, numai în anul 1963 au fost instruiți peste 4.100 de arhivari de la aceste organizații.

Trebuie subliniat faptul că discuțiile au scos în evidență că în unele țări, ca Franța, Belgia, Italia, Izrael s-au făcut încercări de coordonare de către Arhivele Statului a muncii de arhivă la instituții și întreprinderi, dar nu s-a putut determina desfășurarea acestei activități pe bază de norme unitare de lucru datorită caracterului limitat al dreptului pe care-l au Arhivele Statului față de aceste organizații. Din această cauză, Arhivele de Stat sînt și în prezent în situația de a primi în depozitele lor arhive care nu au fost clasate, selecționate și inventariate, ceea ce îngreunează munca arhiviștilor și le răpește mult din timpul necesar lucrărilor cu caracter științific.

În ceea ce privește adoptarea unei metode unice de clasare a documentelor în cadrul unui fond, în urma dezbaterilor s-a desprins concluzia că respectînd un principiu științific unitar de clasare trebuie să se evite practica unui sistem rigid care nu ține seama de condițiile specifice în care a fost creat acesta.

Cu acest prilej s-a desprins încă odată superioritatea principiului folosit în clasarea arhivelor în țările socialiste, pe care Robert Bautier (Franța) îl consideră ca ideal, subliniind că aplicarea lui devine posibilă în țările unde munca arhivistică este organizată centralizat, iar drumarea și coordonarea se fac pe linie de stat.

În zilele următoare, în ședințele pe secții, s-au discutat celelalte probleme înscrise pe ordinea de zi a congresului: *Publicațiile arhivelor*, *Sigilografia* — păstrarea și descrierea sigiliilor, *Tinerii arhiviști* — funcțiile și accesul la carieră și *Introducerea și adaptarea mijloacelor mecanografice în arhive*.

De un viu interes s-a bucurat problema publicațiilor arhivistice în jurul căreia s-au purtat discuții de un înalt nivel științific dovedind importanța și răspunderea ce i se conferă în toate țările acestei laturi a activității arhivistice. De asemenea, un accent deosebit s-a pus pe întocmirea instrumentelor de informare științifică — inventare, îndrumătoare, cataloage — necesare valorificării materialelor documentare pentru cercetarea științifică atît pe plan intern cît și internațional.

Discuțiile în jurul acestei chestiuni au scos în evidență necesitatea intensificării în fiecare țară a întocmirii și publicării instrumentelor de informare științifică, întrucît ele au un rol deosebit în dezvoltarea activității de cercetare științifică. S-a accentuat de asemeni ideea că arhiviștii nu au numai sarcina de a conserva materialele arhivistice, de a desfășura o muncă de responsabilitate administrativă, ci în prezent, sarcina lor principală este de a face cunoscute materialele documentare pe care le dețin, în scopul sprijinirii activității de cercetare din toate domeniile de activitate.

Ca genuri de publicații s-a preconizat întocmirea cu prioritate a ghidurilor (inventarelor) generale și a inventarelor analitice pentru fondurile existente în fiecare țară. Inspectorul general al Arhivelor din Spania, Matilla Tascón, a propus ca *Comitetul Internațional al Arhivelor* să se ocupe de redactarea și publicarea, ca lucrare independentă, a unei „Bibliografii internaționale a ghidurilor de arhive”, cu suplimente anuale, pentru lucrările care apar ulterior.

În materialul prezentat de delegația română la Congres s-a arătat că în țara noastră genurile instrumentelor de informare sînt în raport cu conținutul materialelor documentare, cu epoca la care se referă și cu scopul urmărit, acordîndu-se prioritate cataloagelor, întocmite pe diverse teme, îndrumătoarelor și edițiilor de documente.

De asemenea s-a subliniat faptul că publicarea lucrărilor arhivistice se face în baza unui plan prestabilit începînd cu cele mai importante fonduri, potrivit cerințelor activității de cercetare științifică din țara noastră. Astfel, Arhivele Statului asigură o bază documentară pentru studii, monografii etc.

Trebuie să subliniem că în problema publicațiilor arhivistice materialul prezentat de către Direcția generală a Arhivelor Statului a fost primit cu deosebit interes, constituind un obiect de studiu pentru delegații care au participat la Congres, atît în privința genurilor de lucrări care se întocmesc la noi, cît mai ales a elementelor și datelor conținute de fiecare în parte.

În secția sigilografie discuțiile s-au axat pe două aspecte ale problemei; măsurile de conservare a sigiliilor, evidența și publicarea lor. Referitor la metodele de conservare, parti-

cipantii au fost de părere să se folosească încă metodele clasice, exprimând rezerve față de întrebuințarea materialelor plastice moderne care încă nu sînt suficient de verificate în practică. S-a hotărît ca de această problemă să se ocupe Comitetul Internațional de sigilografie care, după studierea și experimentarea folosirii materialelor plastice, în cazul cînd va ajunge la o concluzie corespunzătoare să fie comunicată țărilor interesate. O grijă deosebită s-a acordat sigiliilor din epoca medie și mai puțin celor din perioada modernă. Rezultate bune în acțiunea de conservare a sigiliilor s-au obținut în Belgia și Olanda.

Pentru țara noastră discuțiile au fost extrem de importante, iar interesul pentru această problemă ne-a determinat să cercetăm îndeaproape metodele utilizate în arhivele belgiene.

Ultimele zile ale congresului au fost rezervate temelor referitoare la tinerii arhiviști — funcțiile și accesul la carieră și introducerea și adoptarea mijloacelor mecanografice în arhive.

Prima problemă a suscitat un interes deosebit congresiștilor, care și-au exprimat unanim părerea că lucrătorii de arhivă au nevoie de o pregătire profesională teoretică și practică specială, strîns legată de activitatea pe care o desfășoară, pregătire pe care nu o pot dobîndi în școlile sau facultățile cu profil diferit pe care le-au urmat. Răspunzînd acestei necesități într-o serie de țări : U.R.S.S., Franța, R.D.G., R.F.G., Italia și altele, au fost înființate școli speciale de arhivistică, cu caracter de învățămînt superior, avînd o programă analitică bine definită care să asigure, pe lîngă problemele specifice de teorie și practică arhivistică, cunoașterea istoriei, a științelor auxiliare ale istoriei și limbile în care sînt scrise documentele.

Accent deosebit s-a pus pe procesul de instruire a tinerilor arhiviști la locul de muncă, a sprijinului organizat pe care trebuie să-l primească din partea arhiviștilor cu experiență mai bogată.

În țara noastră instruirea, specializarea și educarea tinerilor arhiviști se realizează prin pregătirea permanentă în cadrul Facultății de istorie de la Universitatea din București, de asemenea prin cursurile organizate de Direcția generală a Arhivelor Statului prin studierea problemelor de teorie și de practică arhivistică și a limbilor străine la locul de muncă. S-a arătat că în țara noastră se acordă o deosebită atenție specializării personalului științific, dată fiind diversitatea materialelor documentare pe care le deținem în depozitele de arhivă. Această specializare începe chiar prin pregătirea universitară, studenții care vor să îmbrățișeze cariera de arhivist, efectuînd, conform legii, în ultimul an de facultate, practică în unitățile Arhivelor Statului.

În cadrul Arhivelor Statului specializarea se face în funcție de epocile istorice în care au fost create documentele, de varietatea limbilor în care sînt scrise : latină, slavă, greacă, germană, franceză, rusă, maghiară etc. și de ramurile de activitate la care se referă. O dovadă a importanței care se acordă perfecționării cadrelor este faptul că pentru studierea limbilor străine și a diferitelor probleme de arhivistică sînt afectate ore din programul obișnuit de muncă.

În Arhivele Statului personalul științific se ocupă cu arhivele feudale și moderne și contemporane potrivit specializării fiecăruia.

Paralel cu pregătirea profesională a arhiviștilor, Direcția generală a Arhivelor Statului acordă o atenție deosebită și organizării de cursuri pentru pregătirea cadrelor de arhivă din instituțiile și întreprinderile de pe întreg cuprinsul țării.

Din discuțiile care au avut loc în această problemă au rezultat și o serie de aspecte negative care se manifestă în unele țări în ce privește retribuția arhivistului și prestigiul de care se bucură acesta în societate.

Din relațiile unor vorbitori a rezultat că în multe țări munca arhivistică este privită ca o activitate necesară, lipsită însă de utilitate pentru stat și în consecință arhiviștii sînt slab retribuiți, excepție făcînd numai arhiviștii din cîteva țări printre care și Belgia.

Ultima problemă discutată a fost introducerea și adoptarea mijloacelor mecanografice în Arhive. Luînd în considerație importanța și cantitatea materialelor documentare create și care se crează continuu și pentru folosirea lor în timp util, la congres s-a discutat cu atenție problema mijloacelor tehnice moderne de informare. Experiențele fiind limitate la un număr restrîns de țări, aceasta continuă să rămînă o problemă de viitor.

Ca aspect general s-a desprins faptul că aplicarea mecanografiei în arhivistică este condiționată de progresul tehnic și că nu poate fi vorba de un sistem stabil și uniform. S-a propus constituirea unui comitet internațional pentru studierea acestei probleme care interesează în egală măsură pe arhiviști și istorici.

Pe lîngă problemele care au făcut obiectul lucrărilor congresului menționăm și informarea făcută de un specialist francez în construcția depozitelor și rafturilor de arhivă. Cu acest prilej s-a arătat că în problema construcției rafturilor, s-a produs în toate arhivele din lume „o revoluție” față de sistemele întrebuințate în trecut, măsură determinată de creșterea necesității spațiului de depozitare. Rafturile preconizate sînt cele compacte în locul celor clasice (fixe

cu intervale). Rafturile compacte au marele avantaj de a permite folosirea rațională în proporții de aproape 100 % a spațiului destinat depozitelor de arhivă. Avînd în vedere că o trecere bruscă la acest sistem nu este posibilă imediat din punct de vedere economic folosirea ambelor sisteme se va face încă timp îndelungat înlocuindu-se treptat rafturile fixe cu cele compacte.

Excelenta organizare a celui de al V-lea Congres Internațional al Arhivelor a asigurat condiții optime de lucru. Au fost difuzate publicații și materiale documentare care au informat pe delegați asupra principalelor probleme care făceau obiectul discuțiilor. Intervențiile participanților s-au distins printr-un înalt nivel științific, prin spiritul colaborării reciproce.

În încheierea lucrărilor congresului s-a propus ca următoarea Conferință a Mesei Rotunde a Arhivelor să aibă loc în anul 1965 la Londra, iar cel de al VI-lea Congres Internațional al Arhivelor să aibă loc în anul 1968 la Madrid.

În programul Congresului au fost prevăzute și câteva excursii dintre care menționăm : vizitarea orașului Anvers, Casa memorială a marelui pictor Rubens, muzeul Plantin, catedrala Saint-Charles, alte monumente istorice din oraș ; la Beloeil am vizitat vechiul castel în care se păstrează o veche și importantă arhivă. De asemenea au fost vizitate localitățile Tournai, Namur, Saint-Hubert și altele.

Deosebit de util pentru delegația noastră a fost schimbul de experiență cu arhiviștii belgieni, care a avut loc în zilele de 7—8 septembrie. Aceștia ne-au împărtășit, în mod colegial, cu multă amabilitate și plăcere, din experiența lor în activitatea de preluare, păstrare și prelucrare a fondurilor arhivistice, a întocmirii instrumentelor de informare științifică și a mularilor de pe sigilii, domenii în care arhiviștii belgieni au o bogată experiență și activitate practică.

În încheierea vizitei la Arhivele belgiene, delegația noastră a avut ocazia să-și exprime punctul de vedere cu privire la posibilitatea schimbului de informații referitor la documentele ce interesează ambele țări, împlinind deplin acord și stabilind unele măsuri concrete în acest sens.

Considerăm că participarea delegației de arhiviști români la lucrările celui de al V-lea Congres Internațional al Arhivelor a fost utilă, constituind prilej favorabil pentru verificarea și îmbogățirea experienței noastre în munca arhivistică și în același timp o afirmare a arhivisticii românești peste hotare.

După cum am arătat mai sus, problemele puse în discuție în ședințele de lucru ale Congresului au confirmat că arhivistica românească se desfășoară pe baza unor principii științifice înaintate, că forma de organizare este superioară celei din țările capitaliste, aceasta fiind o reflectare a superiorității sistemului socialist, care crează posibilități nelimitate față de cel capitalist.

Dezbaterile cu privire la metodele de clasare a materialelor documentare, publicațiile arhivistice, recrutarea și pregătirea cadrelor au ridicat unele probleme pentru arhivistica românească. În esență însă a rezultat că sistemul de organizare și activitatea arhivistică în țara noastră sînt superioare, iar metodele aplicate de noi, corespund condițiilor concrete ale dezvoltării arhivisticii românești. Menționăm sub acest aspect modul de organizare a arhivelor organizațiilor socialiste prin care se asigură un caracter centralizat, unitar, obligatoriu și posibilitățile noastre net superioare pentru păstrarea materialelor documentare la instituții și întreprinderi, precum și preluarea lor de către Arhivele Statului în mod planificat, conform normelor arhivistice, dînd posibilitatea dării lor în folosință.

Dacă din punct de vedere al pregătirii arhiviștilor în țara noastră mai sînt de rezolvat unele probleme, în ceea ce privește retribuirea arhiviștilor ne găsim într-o situație mult mai bună, datorită condițiilor create de partid și guvern muncii arhivistice.

De asemenea, subliniem aprecierea favorabilă de care s-au bucurat materialele întocmite pentru Congres de către Direcția generală a Arhivelor Statului, în special materialele privind metodele moderne de clasare a arhivelor create după anul 1800, publicațiile arhivistice și materialul referitor la sigilii, studiat cu atenție de specialiști și solicitat pentru publicare în revista belgiană „Archives et Bibliothèques”.

Problemele puse în dezbaterile Congresului și schimbul de păreri cu arhiviștii din celelalte țări au avut ca scop generalizarea experienței înaintate în toate sectoarele muncii arhivistice, obiectiv ce a fost realizat, scoțînd în evidență posibilitățile de dezvoltare ale acestei frumoase activități.

NICOLAE DINU

REVISTA „STUDII” Nr. 1 — 3/1964

Primele trei numere din acest an ale revistei „Studii” cuprind, ca de obicei, o tematică bogată și variată, vizând aspecte importante din istoria patriei și a luptei clasei muncitoare din România.

Dintre materialele publicate, numai unele vor intra în sfera prezentării de față.

Studiul semnat de A. Iordache „Lupta pentru reglementarea și legiferarea repausului duminical. Legea din 1897” (nr. 2) este consacrat unui aspect important al luptei generale a clasei muncitoare din țara noastră pentru obținerea unor condiții mai bune de muncă și de trai.

Autorul distinge trei perioade în lupta clasei muncitoare din România pentru legiferarea repausului duminical: înainte de legiferare, legiferarea repausului duminical pentru jumătate de zi, încălcarea legii și lupta pentru legiferarea repausului duminical complet.

Autorul scoate în evidență o serie de succese obținute de clasa muncitoare în lupta pentru reglementarea și legiferarea repausului duminical, unul din cele mai de seamă fiind însăși legea din 1897, subliniind însă că în condițiile asupririi de clasă și ale intensificării exploatarei, aceste succese nu rezolvau practic problema condițiilor de viață ale clasei muncitoare.

Al. Porțeanu publică articolul „Încercări de editare a unei gazete socialiste în limba română în Transilvania la sfârșitul secolului trecut” (nr. 3), consacrat începuturilor presei socialiste românești din Transilvania.

Autorul scoate în evidență eforturile îndelungate ale celor mai înaintate și conștiente elemente din mișcarea muncitorească transilvăneană pentru publicarea unui organ de presă socialist în limba română, care să mobilizeze clasa muncitoare la lupta pentru eliberarea socială și națională.

Articolul lui I. Felea intitulat „Ștefan Gheorghiu, înflăcărat patriot și militant de seamă al mișcării noastre muncitorești

(50 de ani de la moartea lui)” publicat în nr. 2 al revistei, evocă personalitatea patriotului și militantului revoluționar Ștefan Gheorghiu.

Autorul se referă cu precădere la două momente, în care Ștefan Gheorghiu s-a manifestat în mod deosebit: anul marii răscoale țărănești de la 1907 și anii războaielor din Balcani (1912—1913).

Titu Georgescu și Fl. Dragne abordează tema: „Procesul conducătorilor luptelor muncitorilor cerferiști și petroliști din ianuarie-februarie 1933” (nr. 3).

Avînd la bază un bogat material documentar, autorii scot în evidență însemnătatea deosebită a procesului conducătorilor revoluționari ai muncitorimii cerferiste și petroliste. Materialul demonstrează gradul de maturitate politică, înalta conștiință de clasă, combativitatea revoluționară de care a dat dovadă clasa muncitoare din România. Deosebit de grăitoare sînt minunatele pilde de înaltă demnitate revoluționară, de puternic simț de clasă și intransigență revoluționară date de comuniști în timpul procesului. Cuvîntările tovarășului Gheorghe Gheorghiu-Dej constituie în acest sens, un minunat exemplu de pledoarie revoluționară, de apărare a cauzei muncitorimii.

O contribuție la cunoașterea luptei glorioase a P.C.R. în condițiile dictaturii regale o aduce articolul „Lupta clasei muncitoare sub conducerea P.C.R. pentru apărarea organizațiilor sindicale” (februarie-octombrie 1938) semnat de I. Iacoș în numărul 2 al revistei.

Scoțînd în evidență lupta P.C.R. pentru crearea Frontului Unic Muncitoresc, pentru făurirea unității politice a proletariatului, autorul analizează condițiile în care la 12 octombrie 1938 legea breslelor a fost sancționată de rege, iar în locul sindicatelor muncitorești dizolvate, s-au creat breslele.

Studiul lui Gh. I. Ioniță, M. Valea și C. Enea „Lupta muncitorilor mineri din

Valea Jiului împotriva exploatării capitaliste și a dictaturii militare-fasciste" (nr. 1) prezintă situația minerilor din Valea-Jiului în perioada dictaturii militare-fasciste și a războiului hitlerist precum și lupta lor sub conducerea P.C.R.

Scotînd în evidență starea de spirit revoluționară a maselor de mineri, combativitatea lor, însușită de exemplul mobilizator al comuniștilor, articolul se ocupă pe larg de diferitele forme ale luptei minerilor de la rezistența față de ordinele autorităților fiscale, în condițiile militarizării minelor, refuzul de a se prezenta la lucru, sabotarea producției, demonstrații pînă la greve. În acest sens, se apreciază că greva generală a minerilor din Valea Jiului din aprilie-mai 1941 a fost cea mai mare ridicare la luptă a clasei noastre muncitoare, în ajunul izbîrrii țării noastre în război.

Ilustrînd înaltele sentimente patriotice ale muncitorimii minere, poziția ei antifascistă și antirăzboinică, autorii acordă o atenție deosebită activității rodnice desfășurată de muncitorii mineri în preajma insurecției armate din august 1944, care i-a găsit în plină ofensivă contra exploatării capitaliste, a dictaturii militare-fasciste și a războiului hitlerist.

În afara studiilor consacrate istoriei mișcării muncitorești din țara noastră, în numerele 1—3, 1964 ale revistei „Studii” sînt publicate note și comunicări privitoare la unele probleme de istorie modernă și contemporană.

Astfel, în nr. 1 al revistei, pe baza studiilor unor materiale documentare inedite aflate în depozitele Arhivelor Statului din București și Focșani, N. Adăniloae comunică o serie de date referitoare la activitatea lui Ioan Roată, luptător dirz pentru unirea Principatelor și pentru înapoierea clăcașilor. Comunicarea constituie o contribuție importantă la cunoașterea activității unioniste desfășurată de reprezentanții țăranilor putneni, cu atât mai mult, cu cît, pînă în prezent, s-a afirmat că șirul informațiilor inedite referitoare la Ioan Roată nu ne mai oferă niciun fel de mărturie scrise după 17 februarie 1858.

Cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la reforma agrară din 1864, în numărul 3 al revistei sînt publicate o serie de articole privind „Problema reformei agrare în Principate la mijlocul veacului trecut. Legea rurală din 1864” de Dan Berindei, „Atitudinea moșierilor și arendașilor față de reforma agrară din 1864” de N. Adăniloae și „Situația țăranimii din Valea Vilșanului Argeș) după reforma agrară din 1864”

de I. Enache și L. Marcu, în care sînt relate o serie de aspecte ale luptei maselor țăărănești pentru înfăptuirea reformei agrare, ale caracterului și modului de aplicare a reformei.

Referitor la dezvoltarea relațiilor internaționale ale Principatelor Unite, G. G. Florescu, semnează în nr. 1 comunicarea „Aspecte privind dezvoltarea relațiilor internaționale ale Principatelor Unite (1859—1866)”.

Autorul relevă în mod deosebit faptul că în perioada formării și organizării statului național român relațiile internaționale ale Principatelor s-au dezvoltat în mod progresiv, reflectînd cuceririle unor noi atribute de suveranitate prin lupta forțelor progresiste din țară.

Politica externă a Principatelor Unite a fost concentrată îndeosebi pe acțiunea de a determina: recunoașterea pe plan internațional a realizărilor interne; recunoașterea Principatelor ca membru cu drepturi și datorii egale în comunitatea internațională de state; reglementarea relațiilor Principatelor pe plan extern exclusiv în baza principiilor și normelor de drept internațional, fiind abolite toate limitările aduse suveranității de stat prin prevederi speciale intervenite prin acte internaționale la care Principatele nu au participat. Ținînd seama de aceste trăsături principale, autorul își propune să analizeze aspectele esențiale ale sistemului de relații internaționale ale Principatelor Unite.

În comunicarea „Cîteva date privind așa-numitul pact al petrolului (mai 1910)” (nr. 1), Margot Hegemann (Leipzig), demască acest pact tîlhăresc prin care Hitler, cu sprijinul cercurilor conducătoare din România în frunte cu Carol II a jefuit bogățiile țării.

O parte însemnată a revistei este rezervată materialelor referitoare la perioada feudală din istoria patriei noastre.

Studiul semnat în numărul 2 de E. Lazea, intitulat „Agricultura în Transilvania în secolul al XIV-lea” reușește să lărgască cercetarea situației agriculturii în secolul al XIV-lea, prin valorificarea unui bogat material documentar edit și inedit.

Abordarea unei astfel de teme este cu atât mai importantă cu cît în literatura istorică problema situației agriculturii și a celorlalte ocupații agricole în secolul al XIV-lea nu este încă suficient aprofundată. Pe baza mărturiilor oferite de izvoarele istorice, autorul ajunge la concluzia că agricultura, ca ocupație principală a majorității populației din Transilvania, cunoaște

în secolul al XIV-lea o dezvoltare aprecia-bilă și un progres continuu, deși acestea cunosc un ritm destul de lent. Alături de celelalte ramuri ale economiei feudale, agri-cultura a contribuit la întărirea statului feudal.

Cu prilejul împlinirii a 450 de ani de la războiul țărănesc din 1514, Șt. Pascu publică studiul „Însemnătatea istorică a războiului țărănesc de sub conducerea lui Gheorghe Doja din 1514” (nr. 3) prin care aduce o contribuție la studierea acestei probleme.

Pe baza unei temeinice documentări, autorul reușește să lămurească o serie de aspecte majore ale războaielor, scoțind în evidență importanța deosebită a acestora în atacarea structurii sociale a feudalismului.

Începând printr-o interesantă analiză a cadrului istoric în care a avut loc războala, a cauzelor și condițiilor care au generat-o, materialul tratează în continuare, o serie de probleme importante referitoare la izbucnirea războaielor, forțele ei motrice, programul războaielor și înfrângerea acestora.

Aceleași teme, revista îi consacră și comunicarea semnală de E. Dörner și G. Kovach, referitoare la „Documente ale Fondului Brandenburg cu privire la campania lui Gh. Doja în Valea Mureșului”.

Autorii subliniază valoarea deosebită a acestor documente, existente în prezent în Arhivele Statului din Nürnberg (R.F. Germană), în relatarea unor episoade importante ale războiului țărănesc din 1514. Publicarea lor va permite, în viitor, cercetătorilor analiza unor aspecte ale desfășurării războiului țărănesc din 1514, în special a ultimei sale faze, campania din Valea Mureșului până la cetatea Timișoarei.

În scopul valorificării surselor de informare din domeniul de cercetare al istoriei, rămase până acum necunoscute, P. Mihail publică în numărul 2, „Documente inedite ale cancelariei moldovenești din veacul al XVI-lea (din arhiva metocului Sf. Mormint din Constantinopol)”. Sunt prezentate 23 documente slave originale datând din perioada 22 august 1548—29 iulie 1600 emise de cancelăriile domnești.

Studiul semnat de C. Șerban „Contribuții cu privire la problema pieții interne a Țării Românești și Moldovei în timpul feudalismului dezvoltat (secolele XV—XVIII)” publicat în numărul 1, aduce o contribuție prețioasă nu numai prin datele

puse în circuitul științific, ci și prin metodologia folosită. Tratând o temă deosebit de interesantă căreia în istoriografia actuală îi sunt consacrate puține studii, autorul analizează pe larg datele furnizate de materialele documentare cu privire la această problemă. Și dacă investigațiile întreprinse pentru a identifica primele elemente ale pieții interne în Țara Românească și Moldova la începuturile perioadei feudalismului dezvoltat suferă în privința mărturiilor documentare care să se refere la această problemă, în ceea ce privește dezvoltarea economică, socială și politică, aceleași mărturii documentare ne oferă prețioase amănunte.

Cadrul economic și social-politic pe care autorul îl face lucrării reușește să oglindească condițiile în care a apărut piața internă în Țara Românească și Moldova.

Autorul consideră că elementul hotărâtor care a contribuit în cea mai mare măsură la lărgirea treptată a pieții interne a fost comerțul de pe piața orașelor și Țirgurilor, care, începând din secolul al XV-lea, a luat o mare extindere atât în ceea ce privește volumul mărfurilor cât și varietatea lor. Se subliniază însă că, procesul de dezvoltare a pieții interne a Țării Românești și Moldovei n-a atins limitele unei piețe interne unice în perioada de dezvoltare a feudalismului, fiind puternic frânat de existența vâmiei de hotar, a vâmiei interne și a monopolurilor feudale și de instaurarea dominației otomane. Unificarea pieții interne se desăvârșește abia în 1918 prin unirea Transilvaniei cu România.

Mai semnează comunicări, E. Stănescu „Ecoul luptelor pentru independență de la sfârșitul veacului al XVI-lea și începutul veacului al XVII-lea (O scrisoare a umanistului Martin Crusius către Mihai Viteazul)” (nr. 2), D. Mioc și N. Stoicescu „Măsurile medievale de greutate în Țara Românească. Instrumente de măsurat capacitatea și greutatea” (nr. 1), R. Popa „Păciul lui Soare. O așezare dunăreană cu trăsături urbane în veacurile XIII—XIV” (nr. 1) etc.

În general, numerele prezentate conțin un solid și variat material factual, interpretat și analizat cu competență, care îmbogățește literatura de specialitate cu aspecte și date noi în unele probleme ale istoriografiei noastre.

EM. POȘTĂRIȚĂ

„ARCHEION”, XXXI X, Varșovia, 1963

HENRIC ATLMAN. *Ordonarea fondului Arhivelor de stat din Uniunea Sovietică (Principii teoretice și norme de drept).*

Cantitatea enormă de material arhivistic care intră în depozitele Arhivelor Statului din U.R.S.S. — anual circa 20 milioane de unități de păstrare — a ridicat problema spațiului. Pentru a-l rezerva depozitării materialelor arhivistice cu adevărat valoroase, s-a propus: interzicerea temporară a primirii în depozitele Arhivelor Statului a actelor create de instituțiile mici, în același timp, pentru mai multă siguranță, interzicându-se primirea de noi materiale arhivistice fără avizul Comisiei însărcinate să stabilească valoarea acestora. S-a propus ca organele centrale și cele republicane să-și selecționeze ele înșile actele. Înainte de termen ar putea fi primite arhivele care, fiind în regiuni supuse cutremurelor de pământ, inundațiilor, sînt primejduite. Urma să se verifice termenul de păstrare la arhivele notariale, judecătorești, bancare, la actele relative la asigurări etc. S-a mai propus păstrarea unor documente nu în original, ci în microfilme. Pentru arhivele de documentare tehnică, se propune sau să fie preluate de Arhivele Statului sau să fie concentrate în arhive speciale. Discutate în Consiliul științific al Arhivelor Statului, propunerile de mai sus au fost primite, și, în august 1960, au fost date dispozițiile necesare deținătorilor de arhive. Printr-un alt ordin erau menționate arhivele ce pot fi distruse fără aprobarea Arhivelor Statului la expirarea termenului de 5 ani de păstrare. O listă a materialelor arhivistice care trebuie transferate la Arhivele Statului, ușurează mult munca de selecționare. Nu există însă o unitate de vederi între arhiviștii sovietici în privința problemelor de mai sus.

CAZIMIR ARLAMOWSKI. *Arhiva vechilor acte ale orașului Przemyśl, istoria ei, fondul și lucrătorii.*

Pînă în anul 1951 cînd au ajuns Arhive de Stat, arhivele din Przemyśl depindeau de „Societatea prietenilor științei” din acest oraș. Folosindu-se de vechile cataloage, de dările de seamă ale responsabililor arhivei, dar în special folosind direct fondurile arhivistice, autorul prezintă lucruri interesante privitoare la istoria orașului, dar mai ales a instituțiilor lui. De exemplu, există dovezi că în sec. al XIV-lea exista deja o cancelarie a orașului, comună pentru administrație și judecătore. Uneori autorul face incursiuni și în istoricul fondurilor, arătînd, cu date concrete, cum s-au întregit acestea.

Autorul prezintă critic evidențele întocmite în trecut de responsabili Arhivei, arătînd calitățile și defectele acestora și propune unele măsuri pentru o mai bună organizare a arhivelor.

ALICJA MAKOWSKA și BOGDAN RYSZEWSKI. *Scurt istoric al Arhivelor Statului din Kielce.*

Arhivele acestea au devenit arhive de stat în anul 1923. Ținînd seamă de schimbările politice din sec. al XVIII-lea și al XIX-lea autorii urmăresc problema istoriei fondurilor, precum și a personalului care se îngrijea de ele. Între 1939 și 1945, pe timpul ocupației germane, se lucra la arhive numai pentru a se scoate actele care se refereau la partea din teritoriul voievodatului Kielce anexat la Germania. Odată cu eliberarea Poloniei munca s-a desfășurat pe alte baze, devenind rodnică. Se insistă asupra activității științifice a salariaților care, începînd din anul 1952, prezintă în ședințe științifice, referate în legătură cu munca lor. Pe lângă aceste arhive de stat funcționează din anul 1958, o comisie metodică. Cîștigînd experiență în activitatea științifică, începînd cu anul 1957, salariații au organizat sesiuni științifice. Interesant pentru noi ar fi fost dacă la capitolul referitor la arhivele de pe teritoriu, autorii nu s-ar fi mulțumit numai cu arătarea celor mai însemnate arhive, ci ne-ar fi vorbit despre munca de teren a arhiviștilor, menționîndu-se metodele de lucru și rezultatele practice dobîndite.

ANDREI PIBER. *Arhiva lui Ignat Ioan Paderewski.*

Această arhivă este o secție a Arhivelor actelor noi din Varșovia, pusă la dispoziția cercetătorilor în mai 1962. Cum Paderewski a fost un virtuos pianist și compozitor cu renume mondial și în același timp un politician participant la lupta pentru reunirea Poloniei după primul război mondial și apoi pentru întărirea ei politică, prin participarea ca președinte al Consiliului de Miniștri și apoi ca delegat al țării sale la diferite congrese internaționale, în arhiva lăsată de el se găsește informații valoroase. Articolul se încheie cu o schemă amănunțită a materialelor din această arhivă.

BARBARA SMOLEŃSKA și TEREZA ZIELINSKA. *Arhivele particulare din Arhiva principală a actelor vechi din Varșovia.*

Autorul trece pe scurt în revistă toate aceste arhive. Ne vom opri numai asupra acelor unde, eventual, s-ar putea găsi informații care ne privesc direct: *Arhiva familiei*

Lubomirski din Mala Wieś (s-ar putea găsi date asupra participării Transilvaniei sub principele Gheorghe Rakóczy al II-lea la războiul suedo-polon și la reacția armată a lui *Gheorghe Lubomirski*, mare mareșal al coroanei, față de amestecul transilvănean în Polonia). Mapele lui Adam Naruszewicz cu copii de documente dintre anii 1525—1635; Colecția lui *Alexandru Czołowski*, fost director al Arhivelor din Liov, cuprinde și materiale care privesc istoria Moldovei și Bucovinei.

MARTA DOBIJANKA. *Iarăși despre sigiliile satelor voievodatului cracovian.*

Folosind un material inedit bogat autoarea aduce o contribuție prețioasă la cunoașterea sigiliilor satești.

IOSIF STOJANOWSKI. *Apartenența de ansamblu a registrelor din Molbork păstrate în Arhiva principală a acelor vechi din Varșovia.*

E vorba de o arhivă care cuprinde acle relative la economia Prusiei (venituri și cheltuieli, începând cu sec. al XVI-lea). Autorul arată peregrinările la care au fost supuse materialele acestora arhivistice de către autoritățile prusiene, odată cu împărțirea Poloniei, până în anul 1947 când au ajuns pe teritoriul Poloniei de azi.

LUCYNA TUREK — KWIATKOWSKA. *Acele tribunalului cameral german din arhivele voievodale ale statului din Szczecin.*

Materialele arhivistice sînt dintre anii 1495—1801. Se face o prezentare a acestora axată pe istoria vremii la care se referă materialele.

CZESLAW HRUSZKA. *Izvoarele relative la industria și comerțul Poloniei Mari (Wielkopolska) în anii 1913—1939 din Arhivele Statului din Poznań.*

Petru a înlesni activitatea cercetătorilor care se interesează din ce în ce mai mult de problemele social-economice din perioada dintre cele două războaie mondiale, autorul face o prezentare a materialelor arhivistice relative la această temă, scoțînd în evidență ceea ce este mai caracteristic. Sînt arătate și pierderile suferite din cauza evenimentelor.

MARTIN DRAGAN, *Cearla dintre poloni (orașul) Gdańsk Danzig și nemți pentru arhive, în perioada dintre cele două războaie (mondiale) (1919—1939).*

Se arată, cu unele amănunte, lupta perseverență dusă de polonezi după primul război mondial pentru redobîndirea arhivelor.

ZDENEK ŠAMBERGER. *Legislația arhivistică după război în Cehoslovacia.*

După cel de al doilea război mondial s-a simțit în Cehoslovacia, la fel ca și la noi, nevoia unor noi legi care să asigure o organizare unitară a arhivelor și conducerea unitară planificată. Această sarcină a fost încredințată Comisiei arhivistice de stat care, la 7 mai 1954, a publicat decretul semnat de președintele republicii decret prin care se stabileau bazele organizatorice și de lucru ale arhivisticii de tip socialist. Din acest decret rezultă că arhivistica trebuie să servească din plin nevoilor politice, științifice, ale culturii generale, cerințelor poporului cehoslovac în activitatea lui de construire a socialismului. Decretul prevedea înființarea a două direcții, în Praga și în Bratislava, depinzînd de Ministerul de Interne, avînd la rîndul lor, ca și la noi, unități ale Arhivelor statului de diferite grade, adică depinzînd de împărțirea administrativă a țării. Printr-un alt decret s-a înființat Consiliul științific arhivistic, ca un organ consultativ în problemele științifice și de strictă specialitate arhivistică. Acest consiliu era alcătuit din specialiștii Academiei de științe ai școlilor superioare, precum și din arhiviștii cei mai pricepuți. În afară de acest Consiliu științific al întregii țări mai era un Consiliu științific arhivistic al Slovaciei cu sediul la Bratislava.

Ca și în economie, Cehoslovacia a avut și pentru Arhivele Statului un plan cincinal (1956—1960). Pe locul întâi al acestui plan figura întocmirea de ghiduri și inventare menite să dea cercetătorilor posibilitatea de a folosi un număr cît mai mare de documente.

Acum arhiviștii din Cehoslovacia sînt spre sfîrșitul celui de al doilea plan cincinal (1961—1965). De data aceasta obiectivului principal al primului plan cincinal, care, fiind un obiectiv de durată a trecut și în al doilea cincinal, s-a adăugat preocuparea de probleme științifice și teoretice.

S-a stabilit încă din anul 1956 ce arhive se predau Arhivelor Statului: instituțiile centrale din Praga și Bratislava vor preda arhivele lor la aceste două centre. Restul deținătorilor de arhive, la Arhivele Statului de care depind din punct de vedere al împărțirii administrative.

Organizațiile economice și instituțiile Ministerului agriculturii și al pădurilor, pe baza unei înțelegeri speciale cu Arhivele Statului își organizează arhive proprii. În felul acesta, arată autorul „s-au înlăturat în întregime obscuritatea și îndoielele, unde

și cel fel de materiale se ordonează pentru păstrare permanentă”.

Autorul amintește de asemenea de ordinul din 1953 care stabilea regulile de selecționare asemănătoare în multe privințe cu cele de la noi. Un alt ordin din 1956 dispunea organizarea de arhive la deținători sub răspunderea conducătorului unității respective. Se prevăd în acest ordin și sancțiuni pentru distrugerea sau pierderea de materiale arhivistice.

Un ordin din 1959 a stabilit terenurile de activitate ale Arhivelor Statului și ale muzeelor spre a pune capăt neînțelegerii dintre aceste două grupe de instituții. Ca și la noi, muzeele și-au predat materialele arhivistice Arhivelor Statului. Interesant este cum se împart între muzee și arhive, arhivele rămase după moartea unor personalități: arhivele persoanelor care au avut activitate obștească și politică, a istoricilor vremii rămân Arhivelor Statului. Arhivele rămase de la artiștii plastici și oamenii de literă rămân muzeelor. Fotocopiile, filmele, peliculele muzicale, plăcile de gramofon, afișele, foile volante, proclamațiile, ziarele și revistele pot fi colecționate și de muzee și de Arhivele Statului.

Memoriile păstrate în manuscrise dacă nu fac parte dintr-un tot care să fie legate în mod organic, sînt păstrate de muzee. Tot acestea string documentele grafice cu valoare artistică.

Instrucțiuni speciale arată cum trebuie dusă munca în Arhivele Statului și în celelalte arhive.

* * *

În cronica arhivistică se publică o dare de seamă asupra activității Arhivelor Statului din Polonia în anul 1962. Ca o anexă la această dare se seamă există o listă a referatelor și lucrărilor (articole, recenzii, publicații) scrise de către arhiviști în 1962. Cronica se încheie cu prezentarea activității Comisiei centrale metodice, a unor expoziții arhivistice etc., precum și o listă a arhiviștilor care în anul 1962 au primit titlul de cercetători științifici ajutători, de asistent prim (starszy asystent) și de asistent.

Revista se încheie cu recenzii, dări de seamă asupra cărților, note bibliografice. Articolele publicate în revistă au rezumate în limbile rusă și engleză.

La volumul revistei este anexată o broșură în care *Regina Piechota* prezintă „Bibliografia arhivistică în anii 1945—1955”

GH. DUZINCHEVICI

INTERNAȚIONALĂ I-a ȘI ROMÂNIA

Apariția în Editura Politică a lucrării lui Augustin Deac, „ *Internațională I-a și România*” — în preajma aniversării unui secol de la înființarea glorioasei Asociații Internaționale a Muncitorilor, la 28 septembrie 1864, — constituie pentru specialiști și masele largi de cititori din țara noastră un bun prilej de cunoaștere a perioadei de început a mișcării muncitorești, de pătrundere a ideilor socialismului științific în masele largi ale proletariatului.

Mărețele realizări și cuceriri ale mișcării muncitorești internaționale obținute în cei o sută de ani de cînd s-au pus bazele primei organizații internaționale a clasei muncitoare subliniază mai puternic ca oricînd însemnătatea și rolul primei Internaționale.

Bogata documentare a lucrării, prezentarea evenimentelor pe fondul social-economic și politic al perioadei de activitate a Internaționalei a I-a, contribuie din plin la înțelegerea și aprofundarea tematicii abordate de autor în lucrare.

Cele 8 capitole abordează o bogată problemă de idei și fapte în care locul central îl ocupă aspectele legate de activitatea Internaționalei I-a reflectată în

presa românească a timpului și influența ideilor revoluționare, inspirate de Internațională, asupra mișcării muncitorești și socialiste din România.

Mergînd pe linia unor preocupări mai vechi, autorul prezintă în mod convingător și sugestiv aspecte și trăsături noi ale activității celei dintîi Asociații Internaționale a Muncitorilor.

În primul capitol al lucrării, autorul expune condițiile istorice și social-politice în care a avut loc constituirea Asociației Internaționale a Muncitorilor și principalele laturi ale activității organizatorice și ideologice ale cărei idei s-au răspîndit cu repeziciune în cele mai importante centre din țările dezvoltate și în alte țări ale Europei, precum și din Statele Unite ale Americii de Nord pentru „a uni într-o mare armată unică toate forțele de luptă ale clasei muncitoare din Europa și America”.

Autorul subliniază rolul de inspirator și organizator al lui Karl Marx, care a fost sufletul Internaționalei a I-a, „singurul om care știa precis ce trebuie făcut și ce trebuie întreprins, omul care încă din 1848 lansase

în lume chemarea: „Proletari din toate țările, uniți-vă!”

Autorul reliefează faptul că întrecerea activității a Internaționalei I-a este nemijlocit legată de activitatea și lupta lui K. Marx pentru afirmarea și răspîndirea principiilor socialismului științific în mișcarea muncitorească internațională. Documentele și tezele de o deosebită însemnătate teoretică și practică elaborate de K. Marx au devenit baza programatică a activității Internaționalei.

Înfățișarea modului de răspîndire a ideilor socialiste în România cil și a influenței revoluționare exercitată de prima Asociație Internațională a Muncitorilor asupra forțelor sociale din țara noastră este precedată de un capital distinct în care autorul analizează caracteristicile și perspectivele social-economice și politice ale societății românești în perioada respectivă. Deși în această perioadă nu se poate vorbi de un progres simțitor al industriei românești, totuși, schimbările survenite în structura economică a țării au avut importante consecințe sociale. Odată cu dezvoltarea capitalismului, crește și numărul muncitorilor, pe arena istoriei românești își face apariția o nouă forță socială — clasa muncitoare.

În atmosfera agitată de la mijlocul secolului trecut cînd masele muncitoare, aflate în mizerie, încep să se frămînte, cînd burghezia mică și mijlocie, stîljenită de concurența marii burghezii și a capitalurilor străine, cerea reforme, cînd influența evenimentelor revoluționare de peste hotare se făcea tot mai simțită, a luat naștere în România mișcarea socialistă. Elementele intelectuale progresiste din țara noastră îmbrățișează unele principii ale Internaționalei I-a luptînd cu succes împotriva reacțiunii. Mișcarea muncitorească se întărește, capătă mai multă forță în lupta ei pentru satisfacerea de revendicări, pentru organizare.

Scurta privire istorică asupra perioadei de început a penetrării ideilor socialiste în România, precum și asupra influenței exercitate de apariția și pătrunderea socialismului științific în societatea românească, este relevată de autor în cel de al III-lea capitol al lucrării.

În ciuda tuturor greutăților, ideile revoluționare socialiste erau propagate din ce în ce mai mult. Cunoașterea de către revoluționarii din România a unor din lucrările lui Marx și Engels a avut o influență pozitivă asupra procesului de clarificare ideologică și de organizare a maselor populare din țara noastră.

Pe teritoriul patriei noastre, relevă autorul, au început să se răspîndească unele lucrări de seamă ale întemeietorilor socialismului științific. În această perioadă în România circulau: lucrarea lui K. Marx „Capitalul” în limbile germană, franceză și rusă, lucrarea lui Engels „Situația clasei muncitoare din Anglia”, „Manifestul Partidului Comunist”, „Statutele Asociației Internaționale a Muncitorilor” și alte lucrări ale întemeietorilor socialismului științific.

Următoarele pagini ale lucrării sînt consacrate presei românești a vremii, din coloanele căreia opinia publică din țara noastră ia cunoștință și este informată de crearea Internaționalei, de activitatea sa organizatorică și ideologică.

În primii ani de existență ai Asociației Internaționale a Muncitorilor, informațiile în România despre ea erau sporadice. Dar, așa după cum subliniază autorul, după 1868 și mai ales în zilele Comunei din Paris și după aceea, în coloanele presei românești se vorbea din ce în ce mai des despre Internațională.

Redactori și colaboratori cu vederi înaintate ca Cezar Bolliac, la „Trompeta Carpaților”, Vincențiu Babeș, la „Albina”, Alexandru Roman, la „Federațiunea”, George Barițiu, la „Gazeta Transilvaniei”, Iosif Vulcan, la „Familia” și alții, au făcut loc în coloanele acestor publicații manifestărilor de simpatie și solidaritate cu lupta revoluționară a muncitorilor de pretutindeni, cu activitatea Internaționalei și a conducătorului ei — Karl Marx.

Știrile, notele, articolele, comentariile în legătură cu înființarea Internaționalei, precum și acelea legate de activitatea, congresele și conducătorii ei, publicate în presa românească de orientare democratică, informau publicul românesc, croindu-și drum îndeosebi în rîndurile clasei muncitoare, a maselor largi exploatate și asuprite din țara noastră, avînd urmări pozitive pentru proletariatul și mișcarea noastră muncitorească, influențînd asupra creșterii conștiinței sale revoluționare. Astfel, din articolul „Urzirea Asociației Internaționale”, publicat în ziarul „Gazeta Transilvaniei”, din 12 iulie 1871, cititorii din România iau cunoștință de împrejurările în care a luat ființă Internaționala I, cu orientarea sa ideologică.

Privitor la comentariul despre Asociația Internațională a Muncitorilor, publicat în ziarul amintit, autorul, citînd din ziar, relevă că Internaționala „în timpurile din urmă joacă o rolă atît de mare prin fabrici”: ea „se nascu... pentru a ajutama pe toți

lucrătorii din lume contra tiranizării capitaliştilor" (pag. 36).

O însemnată pagină în activitatea Internaţionalei I-a a fost îndrumarea şi sprijinirea luptei eroice a comunarilor parizieni. Întreaga activitate a Comunei din Paris a fost pătrunsă de spiritul internaţionalismului proletar, majoritatea membrilor ei fiind educaţi de Internaţională.

Măreţul eveniment prin care proletariatul parizian îşi afirma cu tărie rolul său istoric a găsit în coloanele presei româneşti un spaţiu însemnat.

Luînd poziţie faţă de presa conservatoare, care s-a declarat făţiş pentru contra-revoluţie, elemente cu orientare progresistă din ţara noastră şi-au afirmat simpatia faţă de Comună şi eroicii ei luptători. Ziarele satirice româneşti „Ghimpele” şi „Asmodeu”, ziarul „Telegraful”, „Federaţiunea”, „Familia”, „Albina” şi-au arătat deschis simpatia faţă de Comună, popularizînd ideile şi realizările acesteia.

Vădînd o profundă preocupare pentru cercetarea documentelor şi materialelor vremii, autorul lucrării se ocupă în aceeaşi măsură de presa din ţară cu caracter reacţionar ca de pildă ziarul „Presa” care, deşi privea cu ură şi teamă, defăimînd şi calomniînd activitatea Internaţionalei şi vlăstarul ei Comuna din Paris, reda totuşi în paginile sale prestigiul şi autoritatea de care se bucura Internaţionala în întreaga lume.

Fără a trece cu vederea peste aceste fapte, autorul reliefează că „opinia publică democratică românească s-a ridicat însă, în coloanele presei sale, în apărarea adevărului şi, pentru a-l restabili în minţile oamenilor, au pornit o adevărată campanie, redînd cu obiectivitate situaţia din Paris” (pag. 47).

În măsura înţelegerii evenimentelor revoluţionare ziarele „Federaţiunea” şi „Albina”, au respins calomniile reacţiunii, susţinînd justetea luptei Comunei. Autorul citează din „Albina” care, cu simpatie pentru Comună, scria: „Nu desconsiderăm supremul principiu al Comunei, nu condamnăm, ci apreciem scopul principal şi generos al ei, îi pricepem sublimul şi îndreptăţirea aceluia, înţelegem cum miile cuprinse de adevărul aceluia merg cu bucurie în moarte pentru afirmarea şi cîştigarea lui”.

În zilele eroice Comune din Paris, coloanele presei româneşti vorbeau tot mai des despre Internaţională şi activitatea diferitelor ei secţii din Franţa, Olanda, Elveţia, Spania, Rusia şi alte ţări.

„Trompeta Carpaţilor”, „Albina”, „Uniunea liberă” din Iaşi, „Telegraful” şi alte

ziare fac referiri şi aprecieri, intrînd adeseori în detaliile de organizare ale Internaţionalei, informează opinia românească despre congresele Asociaţiei, vorbesc pe larg despre Marele Consiliu Internaţional, despre creşterea şi întărirea, precum şi despre scopurile şi activitatea primei Internaţionale.

„Telegraful”, din 15 iunie 1871, informează cititorul din ţara noastră, făcînd o largă expunere asupra Adresei Consiliului General al Internaţionalei trimisă tuturor membrilor săi în care sînt tratate evenimentele din Franţa, de la 4 septembrie 1870, pînă la căderea Comunei. Referitor la aceasta, autorul relevă faptul că, deşi nu poartă semnătura celui care a redactat-o, adresa Consiliului General amintită nu este altceva decît celebra lucrare a lui Karl Marx, „Războiul civil din Franţa”.

Din multitudinea de informaţii apărute în presa românească cu privire la activitatea Internaţionalei, clasele asuprite şi în primul rînd muncitorimea, au avut prilejul să facă cunoştinţă cu „armele de luptă împotriva exploatare, pentru eliberarea de sub jugul capitalist”.

Pătrunderea în ţara noastră a ideilor Internaţionalei I-a s-a făcut nu numai pe calea scrisului, ci şi datorită legăturilor directe pe care unii muncitori şi intelectuali romîni le-au avut cu mişcarea revoluţionară din apusul Europei, cu Comuna din Paris şi mai ales cu diferite secţii ale Internaţionalei.

În cel de al V-lea capitol al lucrării, autorul subliniază că participarea mai multor romîni la evenimentele şi luptele eroice Comune din Paris, înrolarea ca membri activi ai diferitelor secţii ale Internaţionalei din Paris, Bruxelles etc. a numeroşi intelectuali romîni, „constituie un titlu de mîndrie pentru mişcarea muncitorească din ţara noastră”.

Sînt menţionate în capitol numele filozofului materialist romîn Vasile Conta, a lui Gheorghe Panu, Dumitru Rosetti-Tescanu, Mircea Rosetti, Zamfir C. Arbore, Titus Dunca şi a altor romîni, membri ai secţiilor din străinătate ale Internaţionalei, precum şi legăturile directe ale doctorului Russel cu conducătorii Asociaţiei Internaţionale — Marx şi Engels.

Ideile Internaţionalei, precum şi activitatea revoluţionară a întemeietorilor socialismului ştiinţific, au fost larg cunoscute şi în Transilvania. Legăturile strîns ale muncitorilor înaintaţi de aci cu mişcarea muncitorească internaţională au făcut ca la Timişoara să ia fiinţă în 1869 o secţie a Internaţionalei al cărei organizator şi ani-

mator a fost Carol Farkas, muncitor metalurgist din Reșița, ajutat îndeaproape de Gheorghe Ungureanu, muncitor croitor din Timișoara. Participant activ la lucrările congresului de la Haga al Internaționalei, Carol Farkas a susținut cu tărie punctul de vedere al lui Marx și Engels în dezbateri. Autorul subliniază importanța și aportul deosebit al Secției din Timișoara a Internaționalei, la propagarea ideilor socialismului științific la noi, la creșterea conștiinței revoluționare a clasei muncitoare din țara noastră.

Întărirea ideilor și activității Internaționalei, multiplele legături pe care reprezentanții clasei muncitoare și ai intelectualității progresiste din țara noastră le-au avut cu Internaționala I-a și cu mișcarea muncitorească internațională din acea perioadă au contribuit, și autorul subliniază acest lucru, la creșterea conștiinței de clasă a maselor muncitoare, la întărirea organizațiilor lor, la clarificarea ideologică în sinul mișcării muncitorești și socialiste (pag. 123).

Influențați de puternicile lupte de clasă desfășurate în apusul Europei și cu sprijinul direct al secțiilor Internaționalei, elementele înaintate din mișcarea noastră muncitorească trec la o activitate hotărâtă de organizare a clasei muncitoare. Ia ființă o nouă organizație muncitorească, „Asociația generală a lucrătorilor din România”, cu organul său de presă „Lucrătorul român”, în care problemele mișcării muncitorești erau mai hotărât dezbătute.

În 1873 au fost puse bazele Societății de ajutor mutual a lucrătorilor tipografi de la Imprimeriile Statului București — „Matei Basarab”, asociație avînd un caracter de clasă.

Creșterea conștiinței de clasă a muncitorilor din țara noastră este reflectată nu numai de tendința spre o organizare de sine stătătoare ci, așa după cum relevă autorul, și spre declanșarea unui sir de

greve la Brăila, București, Galați și în alte centre din țară. Aceste lupte, subliniază autorul, erau caracterizate tot mai mult prin tendința spre unire și organizare (pag. 134).

Pe măsura dezvoltării mișcării muncitorești, cercurile revoluționare din România s-au întărit și ele din punct de vedere ideologic și organizatoric, iar mai târziu, după războiul de independență din 1877 — 1878, ideile marxiste au devenit dominante, fapt care a avut rezultate pozitive asupra întregii noastre mișcări muncitorești.

În perioada de după încetarea activității Internaționalei I, în 1876, în presa muncitorească din țara noastră se fac referiri și aprecieri pline de admirație pentru ideile și lupta ei.

În ultimul capitol al lucrării, autorul expune succint, demonstrînd cu fapte, permanenta oglindire a principilor și ideilor Internaționalei și a influenței acestora în România, după autodizolvarea ei.

Secolul care a trecut de la Internaționala I-a a însemnat ani de neîntreruptă și uriașă creștere a mișcării muncitorești mondiale.

Ideile nemuritoare ale Internaționalei I-a, ale inspiratorilor și făuritorilor ei — K. Marx și F. Engels — au fost continuate și dezvoltate de V. I. Lenin, prinzînd viață pe o pămîntime a globului pămîntesc.

Lucrarea lui Augustin Deac constituie un aport însemnat la studierea unei file glorioase din istoria mișcării muncitorești internaționale și din patria noastră. Datorită unei informații largi, bazată pe surse inedite, prin tratarea problemelor la un nivel științific corespunzător, lucrarea nu se adresează numai specialiștilor, ci este accesibilă oricărui cititor dornic să cunoască aspectele multiple și variate legate de activitatea și influența în România a primei Asociații Internaționale a Muncitorilor.

I. ILINCIOIU

DEZVOLTAREA ECONOMIEI MOLDOVEI ÎNTRE ANII 1848—1864

Editura Academiei R.P.R., 1963, 504 p. *

O perioadă importantă din istoria patriei noastre este perioada descompunerii feudalismului și apariției germenilor relațiilor de

* Lucrarea a fost elaborată de un colectiv al Institutului de istorie și arheologie din Iași. Din comitetul de redacție fac parte: V. Popovici (red. resp.), C. C. Angheliescu, L. Boicu, N. Corivan, E. Negruți — Munteanu, C. Turcu.

producție capitaliste. Cunoașterea amănunțită a prefacerilor produse în baza economică, care au determinat transformări adînci în structura social-politică a timpului este de o însemnată covârșitoare pentru o mai bună înțelegere a marilor acte istorice care au marcat deceniile de la mijlocul secolului al XIX-lea, cum au fost: anul revoluționar 1848, Unirea Principatelor Române, reforma agrară de la 1864 etc.

Din acest punct de vedere, lucrarea „Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848—1864” umple un gol resimțit în literatura istorico-economică din țara noastră. Autorii, pe baza unei analize minuțioase, pornind de la un extrem de bogat material arhivistice și documentar-statistic, în bună parte inedit, urmăresc evoluția economiei Moldovei pe principalele ramuri de activitate economică, într-una din cele mai frământate perioade istorice.

Un asemenea mod de tratare a vieții economice oferă o imagine corespunzătoare a dezvoltării agriculturii, industriei, transporturilor, comerțului și creditului și ceea ce este deosebit de semnificativ, pune în evidență schimbările care au avut loc în dezvoltarea ramurilor economiei moldovenești, în primul rând în dezvoltarea forțelor de producție care au atras după ele schimbări în raporturile de producție, schimbări ce prevesteau o nouă orînduire socială — orînduirea capitalistă, care s-a statornicit în țara noastră la mijlocul secolului trecut.

E. Negruți-Munteanu, autoarea primului capitol, și-a propus să urmărească evoluția agriculturii Moldovei între anii 1848—1864 sub două aspecte esențiale: structura proprietății agrare și dezvoltarea elementelor capitaliste în agricultură. Potrivit datelor statistice, se arată că, în anul 1857, 58 % din pămînturile Moldovei aparțineau boierilor, 20,72 % revenea răzeșilor și 20,45 % mînăstirilor. Ținînd seama de întinderea mică a fiecărui gen de proprietate și de repartitia pămîntului, reiese că la baza relațiilor agrare se afla marea proprietate, iar proprietatea devălmășă era în continuă descreștere. De aceea principalul rol în economia de măruri a Moldovei îl avea proprietatea moșierească, care în perioada respectivă avea posibilități de sporire a cantității și calității produselor-marfă.

Pornind de la această idee, autoarea subliniază în mod concludent principalele trăsături ale gospodăriei moșierești, bazată pe munca de clacă și condițiile de boieresc, între anii 1848—1864. În principal acestea rezultă din prevederile așezămîntului din 1851 cu privire la relațiile de muncă dintre boieri și țărani. Învoielile stabilite prin așezămîntul din 1851 nu erau de natură să ușureze soarta țăranului, dimpotrivă „legea este făcută în așa fel că obligațiile țăranului nu sîrșesc niciodată; el este lăsat la discreția proprietarului” (p. 31).

Clăcașul fiind obligat să muncească proprietarului în timpul cel mai prielnic, își compromitea propria sa recoltă. Adăugînd la acestea grelele obligații fiscale și de

altă natură, cum era de exemplu capitația, prestația de zile la lucrul șoselelor, magaziile de rezervă, cutia salului etc. este limpede că familia țăranului clăcaș nu-și putea asigura decît o existență precară.

Scotînd în evidență intensificarea exploatarei maselor țărănești prin metode feudale, autoarea analizează, în continuare, utilizarea muncii salariate în agricultură. Mîna de lucru clăcașă nu mai putea face față nevoilor moșiorilor în condițiile dezvoltării unei agriculturi cu caracter comercial, ea se dovedea nerentabilă și neproductivă. De asemenea, înzestrarea unora dintre moșii cu inventar de lucru propriu făcea posibilă angajarea la muncile agricole a lucrătorilor salariați. Aceștia se recrutau dintre clăcașii ce puteau efectua munci suplimentare cu plată, dintre elementele libere de obligațiile de clacă din sate sau tîrguri, precum și dintre cei aduși de peste hotare, mai ales din Bucovina.

În legătură cu folosirea muncii salariate în agricultura anilor 1848—1864, prin modul cum sînt prezentate problemele, este lăsată impresia că munca salariată ar fi devenit predominantă. („Nu exista categoric de muncă agricolă, în această perioadă, la care să nu se folosească muncitorii salariați...” p. 82). Aceasta este o afirmație riscantă, mai ales că în perioada la care se fac referiri relațiile feudale nu fuseseră desființate. Mai mult decît atît, afirmațiile autoarei nu sînt consolidate prin date concrete cu privire la numărul lucrătorilor salariați folosiți în agricultură. Nici după 1864, cînd agriculturii i-au fost larg deschise posibilitățile de dezvoltare pe cale capitalistă, munca salariată nu a devenit predominantă.

Folosirea muncii salariate se află într-o foarte strînsă legătură cu introducerea și folosirea mașinilor în agricultură. Din acest punct de vedere, în perioada analizată, agricultura Moldovei era deficitară deși se constată două tendințe — pe de o parte efortul unor proprietari de a-și înzestra moșia cu inventar propriu, iar pe de altă parte — preocupări pentru perfecționarea mijloacelor de muncă agricole după modelul țărilor capitaliste înaintate. Acestea întîmpinau o rezistență serioasă din partea relațiilor de clacă dominante în economie. Ca urmare, gospodăria moșierească și cea țărănească „se foloseau în special de unelte din lemn” (p. 67) și sporadic erau utilizate unelte mai perfecționate. La 1860, de exemplu, întreaga Moldovă dispunea numai de 98 mașini de treier, răspîndite mai ales

în districtele din nordul țării, cele mai multe având abia de la 1—8 mașini.

Deși numărul mașinilor era „în adevăr mic, în comparație cu nevoile agriculturii” (p. 72), concluzie justă la care ajunge autoarea, totuși pare exagerată afirmația de la pagina 75, potrivit căreia „utilizarea uneltelor perfecționate și introducerea mașinilor dovedesc că în agricultură forțele de producție se dezvoltaseră în mod deosebit în deceniile șase și șapte ale secolului XIX-lea”. Desigur că pe această linie, comparativ cu perioada anterioară, se realizaseră progrese, cerute fiind de dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial, totuși nu se poate vorbi încă de dezvoltarea „în mod deosebit” a uneltelor perfecționate a mașinilor agricole.

În legătură cu dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial sînt analizate pe larg o serie de aspecte principale, cum ar fi: creșterea producției de cereale destinată pieței, dezvoltarea unor culturi noi (cartofi, leguminoase, plante furajere, unele plante tehnice etc.), creșterea mai însemnată a vitelor pentru vânzare, precum și prelucrarea industrială a produselor agricole. Toate acestea relevă o serie de transformări care marchează o linie de progres în dezvoltarea forțelor de producție în agricultură. Dezvoltarea pe care o luase agricultura Moldovei a determinat totodată o intensificare a exploatării țărănimii atît prin metode feudale cît mai ales prin cele capitaliste care se dezvoltau continuu.

Este cunoscut că unul din indicii care arată dezvoltarea unei agriculturi cu caracter comercial este creșterea suprafețelor însămînțate. Din acest punct de vedere, autoarea subliniază ca o particularitate pentru Moldova, faptul că față de perioada anterioară anului 1848, suprafețele cultivate n-au crescut, în unii ani suprafețele arate scăzînd chiar. Una din cauzele care explică această situație a fost și staționarea trupelor străine ruse, turce și austriece pe teritoriul Moldovei, cînd administrația militară rusă și apoi austriacă au împiedicat într-o anumită măsură efectuarea lucrărilor agricole. Așa cum arată N. Iorga: „Avîntul economic admirabil pe care-l vedem între 1829—1848 încetează după aceste două decenii sau se împuținează foarte mult. Un motiv a fost acea ocupație străină... A hrăni trei armate... ne putem închipui ce catastrofă înseamnă pentru economia națională”. (N. Iorga, *Politica și viața economică, în „Buletinul Institutului economic românesc” anul VIII (1929), nr. 3—4, p. 117).*

În capitolul I, un loc important îl ocupă problema arendașiei. Se subliniază că între 1848—1864 investițiile în agricultură au crescut prin sporirea inventarului viu și mori, un anumit rol în această direcție avîndu-l arendașii. Desigur că acestea contribuiau la dezvoltarea relațiilor capitaliste în lumea satelor. În privința locului arendașului și mai ales a răspîndirii arendașiei în agricultura Moldovei în perioada analizată, autoarea manifestă unele inconsecvențe. Astfel, la pagina 40 se afirmă că „arendașii făceau investiții pentru completarea inventarului de lucru al gospodăriei”, iar la pagina 48, avîndu-se în vedere termenele scurte de arendare, se arată că „nici un arendaș nu risca să facă investiții mari în pămînt”, sau la pagina 76 „arendarea moșiilor pe termene scurte și goana după înavușirea imediată a arendașului nu încurajau schimbarea metodelor învechite de lucru și nici investiții însemnate”.

Analiza datelor arată că de fapt precumpănăse practicarea de către arendași a unei exploatări rapace și efectuarea unor investiții neluabile. Durata mică, de obicei între 3 și 5 ani a arenzii era una din cauzele pentru care arendașul recurgea mai ales la secătuirea pămîntului și la stoarcerea muncii țăranilor clăcași prin metodele folosite mai înainte de moșier. Tocmai de aceea apare justă afirmația că în perioada analizată „arendașia avea un dublu caracter: feudal și capitalist” (p. 167). În consecință, afirmația că „majoritatea arendașilor la mijlocul secolului al XIX-lea au unelte, mașini agricole și vite de muncă proprii, prin care tind să înlocuiască forța de muncă a țăranului clăcăș” (p. 40) nu exprimă realitatea istorică din perioada respectivă. Adăugînd că proprietarii preferau să încheie contracte pe termene scurte, pentru a le reînnoi, ridicînd în același timp și prețul arenzii, arendașii dispuneau de puțin timp pentru a se ocupa de utilizarea tehnică a gospodăriei, mai ales că odată cu creșterea arenzilor, creștea foarte mult și subarendările făcute țăranilor și care aduceau cîștiguri însemnate.

Capitolul se încheie cu un interesant paragraf, în care, pornind de la ascuțirea contradicțiilor social-economice și în condițiile agravării crizei în care se zbată feudalismul, sînt prezentate principalele aspecte și forme ale luptei de clasă a țăărănimii. Spectrul amenințător al revoluției ca și teama moșierimii și burgheziei de o totală răsturnare a raporturilor sociale, au determinat măsuri pentru înfăptuirea reformei agrare de la 1864, care avea să deschidă

cîmp larg dezvoltării relațiilor capitaliste în țara noastră.

Capitolul consacrat dezvoltării industriei între 1848—1864 căreia L. Boicu îi face o minuțioasă analiză, evidențiază cu mai multă claritate procesul de destrămare accentuată a relațiilor feudale și de apariție a germenilor capitalismului. Din domeniul industriei sînt examinate aspecte importante cum ar fi: dezvoltarea industriei extractive și a celei prelucrătoare, situația muncitorilor industriali și a meșteșugarilor.

Cu toate piedicile reprezentate îndeosebi de menținerea relațiilor feudale, industria Moldovei se afla în acea perioadă pe făgașul dezvoltării capitaliste. Dacă, față de perioada anterioară, în industria extractivă nu s-au produs prea multe schimbări, în industria prelucrătoare au avut loc importante transformări. Aceste transformări au fost evidențiate pe ramuri industriale. Concomitent autorul se oprește asupra unor probleme ca: piedicile puse de relațiile feudale, lipsa de capital, căile de procurare a utilajului necesar, greutatea procurării forței de muncă și începuturile pătrunderii capitalului străin în industria Moldovei.

Între anii 1848—1864 industria de fabrică se afla însă la primii ei pași, iar proletariatul industrial era și el la începuturile formării sale. Nu se putea vorbi deci de centre ale industriei de fabrică și deci de concentrarea lucrătorilor, numărul cel mai mare de lucrători cuprinși într-o întreprindere fiind de 10—50. Doar în două fabrici (fabrica lui M. Kogălniceanu și cea a lui Foulquier) depășea cifra de 100 de lucrători. De asemenea, cel mai rapid ritm de înființare de întreprinderi era în industria morăritului, de la o moară mecanică existentă înainte de 1848 se ajunsese la 17 asemenea mori între 1848 și 1864. Atît în ramurile industriei prelucrătoare cît și în industria extractivă avea loc un început de introducere nesistematică a mașinilor. Din punct de vedere al introducerii mașinismului, epoca cuprinsă între 1848—1864 nu prezintă deosebiri radicale față de perioada precedentă. Dacă aceste începuturi se plasează înainte de 1848, în perioada analizată ele sporesc ca număr și se extind asupra mai multor ramuri industriale. În procesul de introducere a mașinismului pe primul loc se situa industria alimentară, bazată pe materia primă existentă în țară, urmată de industria textilă, iar către sfîrșitul deceniului al V-lea se adaugă industria de rafinare a petrolului — situînd România în acea epocă

printre primele țări producătoare de petrol din lume.

Autorul folosește pentru această perioadă noțiunea de revoluție industrială. Credem că în perioada 1848—1864 nu poate fi vorba despre un asemenea proces. Numai în unele ramuri cum ar fi industria morăritului și a spirtului se poate vorbi despre începuturi ale procesului de revoluție industrială; a face însă aprecieri, în acest sens, asupra întregii industrii înseamnă să se identifice astfel începuturile sporadice ale introducerii mașinismului cu revoluția industrială, ceea ce nu corespunde realităților istorice din perioada respectivă. De asemenea, era necesar ca autorul să acorde mai multă atenție procesului de formare a proletariatului, insistînd asupra categoriilor sociale din care provine proletariatul, țărănimii și meșteșugarii, ca urmare a procesului de diferențiere ce se desfășura. Evident, că pentru perioada analizată existența relațiilor de producție feudale puneau piedici formării proletariatului industrial, de aceea pînă la 1864 proletariatul din țara noastră nu se conturase încă ca o clasă socială. N-ar fi fost lipsit de interes — bineînțeles dacă materialele de arhivă permiteau să se arate, cu aproximație, situația de ansamblu, numerică a proletariatului industrial din Moldova. Ar fi fost util dacă se apela și la recensămîntul lui Dionisie Pop Marțian întocmit în preajma reformei agrare de la 1864, din care rezultă că în cele peste 12.000 de stabilimente industriale ale Principatelor lucrau peste 20.000 de lucrători. O prelucrare a acestor date pentru Moldova ar fi fost binevenită.

Capitolul consacrat comerțului Moldovei între anii 1848 și 1864 (autorii N. Corivan și C. Turcu) cuprinde date interesante referitoare la evoluția schimbului de mărfuri pe piața internă, precum și la comerțul exterior al Moldovei. Se arată, că drept urmare a creșterii producției agricole și industriale și în ciuda îngrădirilor feudale, comerțul a marcat o dezvoltare destul de însemnată. Această dezvoltare a relațiilor comerciale este dovedită de creșterea numărului negustorilor și meșteșugarilor, de mărirea volumului și a varietății mărfurilor pe piață, de dezvoltarea orașelor și a țărgurilor etc.

În practicarea schimbului, alături de formele tradiționale, vechi se dezvoltă forme noi, moderne ceea ce subliniază caracterul capitalist al comerțului.

Din subcapitolul referitor la comerțul stabil, unde se analizează comerțul de la orașe, din țărguri și de la sate, rezultă cu

claritate rolul comerțului în accentuarea procesului destrămării relațiilor de producție feudale.

În privința comerțului exterior, cerălele rămân articolul principal de export alături de care sînt căutate produsele animale, fructele și alte produse în privința produselor de import lipsesc articolele necesare în procesul de prelucrare a materiilor prime autohtone, acordîndu-se prioritate importului articolelor de lux și de consumație. Încep să fie importate obiecte necesare gospodăriei țărănești — pluguri de fier, coase etc.

Prin adoptarea tarifului vamal din 1860, în politica comercială s-a promovat principiul liberului schimb care, bineînțeles, a intensificat comerțul, însă concurența mărfurilor străine a contribuit la frînarea dezvoltării industriei autohtone.

În capitolul referitor la „Creditul în Moldova” se remarcă analiza pe care C. C. Anghelescu, autorul articolului, o face operațiunilor de credit în perioada 1848—1864, subliniindu-se caracterul lor cămătăresc. Este relevant rolul cămătarilor în acumularea primitivă a capitalului, precum și lupta dusă în această perioadă împotriva cametei. Relațiile de producție capitaliste fiind în formare, cămăta a contribuit la consolidarea noului mod de producție — prin prăbușirea marii boierimii, năruirea producătorilor mici și mijlocii —, dar în același timp ea a acționat și ca o frînă, împiedicînd dezvoltarea agriculturii, industriei și comerțului. Capitolul se referă și la primele încercări de înființare a unor instituții de credit, cum au fost „Sucursala din Galați a Băncii Otomane” și „Banca Națională a Moldovei” sub conducerea lui L. Nulandt, în anii 1856—1857.

L. Boicu, care a alcătuit studiul referitor la transporturi, aduce o serie de date și fapte care dovedesc o bogată activitate desfășurată în domeniul îmbunătățirii căilor și mijloacelor de transport și a comunicațiilor în general, activitate determinată de evoluția economiei, de dezvoltarea comerțului intern și extern. Totuși, în condițiile de atunci nu s-a reușit să se înlăture discrepanța dintre nevoile de transport mereu crescînde și insuficiența mijloacelor de comunicație. Mai mult chiar, deși s-au construit unele porțiuni de drum șoselat, nordul și sudul Moldovei nu erau încă legate printr-o șosea pietruită.

În volumul recenzat există unele probleme cu caracter general asupra cărora nu împărtășim întrutotul punctul de vedere

al autorilor. Astfel, se afirmă că „epoca cuprinsă între anii 1848—1864 coincide la noi în timp, într-o mare măsură, cu încheierea procesului de formare a pieții naționale interne”. (p. 476). După cum se știe — și după cum demonstrează de fapt datele prezentate de autori în diversele studii cuprinse în volum, în acea perioadă nu putea fi vorba de încheierea procesului de formare a pieții interne. Procesul constituirii pieții interne era încă în curs și abia reforma agrară de la 1864 a dat un impuls puternic dezvoltării ei. În această perioadă, predominarea încă a relațiilor feudale făcea ca în toate sectoarele economice să existe piedici în calea dezvoltării forțelor și relațiilor de producție și implicit a pieții interne.

De asemenea, cu privire la stadiul de dezvoltare a relațiilor de producție se fac unele aprecieri nepotrivite pentru perioada studiată. Astfel, la pagina 471 se afirmă că „principala piedică în calea progresului căilor și a mijloacelor de comunicație au constituit-o puternicele rămășițe feudale ce se făceau simțite în toate domeniile de activitate”, sau la pagina 476, se spune că: „epoca cuprinsă între anii 1848—1864 coincide la noi în timp, într-o mare măsură, cu perioada de consolidare a relațiilor de producție capitaliste”. Despre existența rămășițelor feudale între 1848—1864 se vorbește și la paginile 24, 25, 64, 171 și 380. În această perioadă se poate vorbi de dominația relațiilor de producție feudale, deoarece agricultura avea ponderea cea mai mare în economic și nicidecum de rămășițe feudale. Relațiile de producție capitaliste erau în curs de formare, iar procesul de consolidare a acestor relații a putut avea loc numai după ce ele au ajuns la un anumit grad de dezvoltare și de extindere în toate ramurile economiei. Or, abia după reforma agrară de la 1864 relațiile de producție capitaliste au căpătat un cîmp larg de dezvoltare și s-au consolidat ca tip de relații. După 1864 putem vorbi și despre rămășițe feudale în domeniul economiei.

Așadar, împotriva celor afirmate la pagina 25 că elementele noi capitaliste care apăreau „contribuiau la subminarea rămășițelor feudale”, pătrunderea relațiilor de producție capitaliste în agricultură submina nu rămășițele feudale, ci însăși oriînduirea feudală, aflată, așa cum se știe, în plină criză generală.

Pe alocuri se înfălăște, probabil datorită unor neglijențe de redactare, o folosire necorespunzătoare a terminologiei economice. Astfel, se fac referiri la „contradicția

profundă între gradul de dezvoltare a forțelor de producție și starea relațiilor de muncă” (p. 6) sau „dezvoltarea forțelor de producție și caracterul relațiilor agricole” (p. 152) etc.

Deși are unele minusuri, volumul recenzat, în ansamblul lui aduce o contribuție meritorie la studierea economiei Moldovei între anii 1848—1864.

I. PUIA

O VALOROASĂ LUCRARE PRIVIND INDUSTRIA ROMÂNIEI ÎNTRE ANII 1944—1964 *

În cinstea celei de a XX-a aniversări a eliberării țării noastre au apărut valoroase lucrări consacrate grandioaselor realizări ale partidului și statului nostru. Printre acestea se află și lucrarea „Industria României 1944—1964”, apărută în Editura Academiei Republicii Populare Române sub îngrijirea: acad. prof. Vasile Malinschi, prof. Roman Moldovan, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. Vasile Rausser. A colaborat un colectiv de cercetători științifici și cadre de conducere din organele centrale de stat.

Obiectul lucrării îl formează studierea — după cum se arată în prefață — multilaterală și temeinică a politicii de industrializare socialistă elaborată și promovată cu fermitate de P.M.R., analiza fenomenelor esențiale și desprinderea trăsăturilor determinante ale acestui proces complex.

Literatura economică din cei 20 de ani de la eliberare cunoaște numeroase articole și studii privind industria. Totuși, prin bogatul material faptic prezentat, prin analiza multilaterală a proceselor care au avut loc în dezvoltarea industriei, prin sintetizarea trăsăturilor caracteristice, a laturilor conducătoare ale operei de industrializare socialistă, prin generalizarea experienței poporului român condus de P.M.R. în realizarea acestei mărețe opere, ea și prin înalta ținută științifică, lucrarea umple un gol resimțit în știința economică românească. Ea se adresează atât cadrelor din conducerea aparatului de stat, cât și cercetătorilor științifici, precum și personalului tehnic din învățământ etc., interesată în cunoașterea aprofundată și complexă a principalelor direcții de dezvoltare ale industriei noastre timp de două decenii.

Cele 16 capitole ale lucrării analizează problemele majore ale dezvoltării industriei românești în ultimii douăzeci de ani.

Primele șase capitole ale volumului cuprind o sinteză a problemelor fundamen-

tale ale procesului de industrializare socialistă a țării noastre. Pe baza studierii aprofundate și concrete a realităților economice românești este prezentat cadrul general al politicii științifice a statului nostru, de industrializare socialistă. Încă din primii ani de după eliberarea României de sub jugul fascist, P.C.R. a indicat că singura cale pentru lichidarea rapidă a stării de înăpoiere economică moștenită de la vechiul regim, pentru asigurarea progresului neîntrerupt este dezvoltarea unei puternice industrii, în măsură să valorifice resursele potențiale de care dispune țara și poporul român.

Întregul proces de industrializare a țării s-a axat pe dezvoltarea cu prioritate a industriei grele, cu pivotul ei principal, industria constructoare de mașini. Numai aceasta poate asigura realizarea reproducției socialiste largite, înzestrarea cu tehnica modernă a tuturor ramurilor economiei naționale, obținerea de proporții juste în economie, repartizarea rațională teritorială a forțelor de producție și, pe această bază, creșterea sistematică a nivelului general de trai al oamenilor muncii.

Dezvoltarea în ritm rapid a industriei socialiste reiese în primul rând, din orientarea și repartizarea judicioasă a investițiilor statului nostru. Astfel, din cele 252 miliarde lei investiți în întreaga economie națională în perioada 1950—1963, aproape 132 miliarde au fost destinate industriei, industriei grele revenind peste 115 miliarde.

În anii construcției socialiste au avut loc schimbări cantitative și calitative importante în structura producției industriale, în direcția dezvoltării ramurilor industriale. Acest lucru este dovedit de orientarea investițiilor în special către industria petrolieră, industria energiei electrice și termice, industria siderurgică, industria constructoare de mașini și a prelucrării metalelor, industria chimică.

Prin ritmurile diferențiate pe ramuri a fost realizată schimbarea esențială a structurii industriei, încl. producția mijloacelor de producție ocupă locul central. Astfel,

* *Industria României 1944—1964*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1964, 803. p.

ritmul mediu anual de creștere a producției globale industriale în perioada 1951–1963 a fost de 13,2 %, în același timp însă, industria producătoare de mijloace de producție înregistrând o creștere anuală mai mare și anume, de 15,1 %.

Industrializarea socialistă a asigurat creșterea mai rapidă a producției mijloacelor de producție, în comparație cu producția industrială în ansamblu, ceea ce a dus la sporirea greutății specifice a acestora în totalul industriei. Astfel, în timp ce în 1938 grupa A deținea 45,5 % în totalul industriei, iar grupa B 54,5 %, deci mai mult de jumătate, în anii construcției socialiste proporțiile s-au schimbat mult. În 1963, grupa A reprezenta 64,5 % din totalul industriei, iar grupa B 35,5 %, creșterea ponderii grupei A având loc în condițiile sporirii însemnate a volumului întregii producții industriale și deci și a producției grupei B.

Industrializarea socialistă a produs importante schimbări în greutatea specifică a ramurilor producției materiale, în crearea produsului social și a venitului național. Pe această linie este remarcat faptul că în anul 1963 industria a participat în proporție de 48,1 % la crearea venitului național, față de numai 30,8 % în 1938. Așa dar, industria a devenit ramura precumpănitoare în economia națională.

Prin planificarea ritmurilor diferențiate, atât în cadrul industriei, cât și la nivelul ramurilor economiei naționale, potrivit necesităților economiei, țara noastră și-a mărit considerabil potențialul economic.

Datorită dezvoltării complexe și multilaterale a forțelor de producție țara noastră înregistrează ritmuri de creștere a producției industriale, a venitului național și a productivității muncii, superioare celor realizate într-o serie de țări socialiste mai dezvoltate.

Industrializarea socialistă a țării noastre a produs schimbări esențiale în structura comerțului exterior, atât în ceea ce privește importul și exportul de mărfuri, cât și sub aspectul extinderii și întinerii relațiilor economice cu diversele țări ale lumii. Ponderea mărfurilor industriale furnizate la export reprezintă azi 80 % din exportul nostru. Între anii 1950–1963 volumul comerțului exterior crescând de peste 4 ori. Dintr-o țară importatoare, am ajuns exportatoare de mașini și utilaje.

Un factor important pentru dezvoltarea proporțională, echilibrată și în ritm rapid a economiei naționale îl constituie identificarea, utilizarea rațională și valorificarea superioară a tuturor resurselor naturale.

Și pe această linie s-au înregistrat succese însemnate. Astfel, de exemplu, în 1963, valoarea produselor extrase dintr-o tonă de țiței era cu 37,4 % mai mare decât în 1959 etc.

Dezvoltarea armonioasă a regiunilor țării a constituit o preocupare a partidului și guvernului care au promovat cu consecvență o politică de ridicare economică a tuturor regiunilor. În acest sens, un rol important îl are îmbunătățirea sistematică a repartizării teritoriale, pe baze științifice, a forțelor de producție.

Înfăptuirea industrializării socialiste a fost însoțită în mod simultan de procesul de ridicare continuă a calificării cadrelor. Referitor la aceasta, lucrarea analizează modificările survenite în folosirea și repartizarea populației ocupate în industrie, schimbări în repartizarea forței de muncă pe categorii de personal, structura profesională a forței de muncă și procesul de formare și de ridicare a nivelului de cultură generală și tehnic-profesional al cadrelor din industrie. Pe această linie subliniem că, dacă în anul 1938 numai 38 % din numărul muncitorilor din industrie erau calificați, în 1963 numărul acestora aproape se dublase. Și mai concludente sînt următoarele date: în 1938 numai 14 % din cei 26.500 de studenți urmau învățământul tehnic superior, pe cînd astăzi, din totalul de 112.000 studenți, 33,5 % urmează cursurile facultăților cu caracter tehnic.

Un corolar al tuturor succeselor obținute de industria noastră este ultimul capitol care se referă la creșterea sistematică a nivelului de trai material și cultural al populației.

În anii puterii populare a crescut sistematic salariul real. Astfel, în perioada anilor 1950–1963 venitul național a crescut de 3,3 ori, ceea ce a dus la sporirea veniturilor populației. Sporurile considerabile înregistrate de salariul real a determinat îmbunătățirea standardului fiziologic alimentar al populației. Fonduri tot mai mari din bugetul statului sînt alocate pentru satisfacerea cerințelor social-culturale.

Toate aceste realizări sînt prezentate în lucrare în opoziție cu condițiile grele de viață ale poporului în anii regimului burghezo-moșieresc, pe fondul cărora se desprinde și mai clar creșterea nivelului de trai al oamenilor muncii, toată măreția epocii noi, socialiste.

Pe lângă capitolele de sinteză, la care ne-am referit mai sus, lucrarea cuprinde, începînd cu capitolul VII și terminînd cu cap. XVI, analiza detaliată a tuturor

ramurilor industriei. Tratară amănunțită și competență a tendințelor de dezvoltare a ramurilor industriale în cele două decenii mărește interesul pentru cunoașterea în ansamblu a modului în care s-a realizat opera de industrializare socialistă în țara noastră.

Lucrarea înfățișează schimbările și tendințele în dezvoltarea ramurilor și subramurilor industriei, evidențiindu-se apariția și dezvoltarea de noi ramuri, pe baza introducerii progresului tehnic.

Prezentarea situației industriei noastre în timpul regimului burghez-moșieresc este urmată de analiza dezvoltării ramurilor industriale sub aspectele lor generale și particulare, perspectiva dezvoltării lor și concretizarea direcțiilor noi. Sînt analizate aspecte majore: sporirea capacității de producție, extinderea gamei de materii prime, lărgirea sortimentului de produse, creșterea volumului producției, îmbunătățirea calității producției, introducerea progresului tehnic, extinderea mecanizării și automatizării în producție, creșterea productivității muncii sociale, scăderea prețului de cost, sporirea rentabilității întreprinderilor, probleme ale eficienței economice a producției, îmbunătățirea muncii de cercetare științifică, de proiectare.

Un deosebit avînt l-a înregistrat industria energiei electrice și termice. Construirea bazei tehnico-materiale a socialismului a impus dezvoltarea corespunzătoare a bazei energetice în cadrul căreia electrificarea ocupă primul loc. Realizările importante obținute în electrificare s-au reflectat în creșterea masivă a producției și consumului de energie electrică. În anii de democrație populară s-a creat sistemul energetic național și a crescut producția de energie electrică, creînd posibilitatea modernizării producției și extinderea mecanizării proceselor tehnologice.

În continuare sînt analizate o serie de aspecte privind industria petrolului, o atenție deosebită fiind acordată ramurii noi, petrochimia.

Dezvoltarea industriei petroliere, ca urmare a politicii de industrializare, se ogîndește în sporirea volumului producției globale, care, la sfîrșitul anului 1963 era de 3 ori mai mare decît în 1938. Datorită valorificării superioare a țițeiului prelucrat, producția globală a industriei de prelucrare a sporit în 1963 față de 1950 cu 57%, din care 50% pe seama creșterii valorii produselor extrase dintr-o tonă de țiței etc.

O dezvoltare însemnată în regimul nostru a înregistrat producția de gaze naturale, necesare în mod deosebit industriei chimice.

Politica de industrializare socialistă a dus la dezvoltarea rapidă și multilaterală a industriei miniere: au luat un avînt deosebit industria carboniferă, extracția și prepararea minereurilor feroase, extracția și prepararea minereurilor neferoase, extracția și prepararea substanțelor nemetalifere și extracția sării. S-a dus o politică de valorificare a tuturor resurselor minerale ale țării, de dezvoltare în ritm rapid a producției miniere și mai ales a minereului de fier, minereurilor cuprifere și complexe, cărbunelui și sării; raționalizarea și sistematizarea exploatărilor miniere; mecanizarea principalelor operații de extracție; introducerea unei tehnologii moderne, organizarea de unități specializate de cercetare și experimentare a metodelor de exploatare; formarea de cadre specializate, la nivelul cerut de tehnica nouă. Ca urmare a acestui fapt, capacitatea de producție a minelor a crescut în 1963, față de 1948, de aproape 3 ori la hui și de peste 6 ori la lignit. În ceea ce privește volumul producției globale, trebuie subliniat faptul că în industria cărbunelui, în 1963, față de nivelul anului 1948, acesta a crescut de 3,8 ori, producția minereului de fier (în aceeași perioadă) a crescut de 11 ori, a minereurilor neferoase de 17 ori, a minereului cuprififer de 50 de ori etc.

Statul nostru acordă o importanță sporită industriei siderurgice prin dotarea acesteia cu instalații și agregate de înaltă tehnicitate, capabile să producă cantități tot mai mari de fontă, oțel, laminate de calitate superioară, necesare industriei constructoare de mașini. Dezvoltarea acestor însemnate ramuri industriale se constată din creșterea volumului producției. Astfel, producția principalelor produse siderurgice a crescut în 1963, comparativ cu 1938, la coes metalurgice de 14 ori, la fontă de circa 13 ori, la oțel de peste 9,5 ori, la laminate de peste 7,5 ori.

Dezvoltarea susținută a industriei siderurgice în actualul regim asigură în cea mai mare parte economia națională cu metal în cantitățile și calitățile solicitate de celelalte ramuri ale producției materiale.

Realizări însemnate s-au obținut în industria construcțiilor de mașini și a prelucrării metalelor, asigurînd avîntul neîntreput al forțelor de producție. Sporirea producției în această ramură, lărgirea considerabilă a sortimentului de mașini și utilaje

s-a realizat pe seama înzestrării acestei ramuri cu instalații și agregate la nivelul dezvoltării științei mondiale, asigurând în același timp o productivitate înaltă. Amploarea dezvoltării construcțiilor de mașini, crearea de noi ramuri și subramuri în anii de democrație populară a dus la sporirea producției industriale. Dacă în 1938, industria construcțiilor de mașini și de prelucrare a metalelor reprezenta numai 10,2% din totalul industriei — cu alte cuvinte, mai puțin decât reprezenta industria alimentară, în 1963 a ajuns să dețină peste 26,7% din producția industrială a țării.

Progresul remarcabil înregistrat în celelalte ramuri ale industriei, grija statului nostru pentru dezvoltarea industriei chimice, s-a concretizat în crearea de noi subramuri ale acesteia. S-a dezvoltat sectorul de fire și fibre sintetice, industria detergenților sintetici, a coloranților și pigmenților organici etc. dotat cu aparatură de înaltă tehnicitate, asigurând o producție și productivitate a muncii sporită.

Paralel cu dezvoltarea acestor ramuri industriale, în țara noastră a continuat să progreseze în mod corespunzător cu necesitățile mereu crescânde ale oamenilor muncii și industria bunurilor de consum; un aspect important al industriei producătoare de bunuri de consum îl constituie extinderea nomenclaturii și a sortimentului produselor în raport direct cu cerințele din ce în ce mai exigente ale consumatorilor.

Întreaga lucrare conduce la concluzia că într-o perioadă relativ scurtă țara noastră a trecut de la o industrie cu un nivel scăzut de dezvoltare — unde precumpănea industria grupei B, disproporționată și gîtită de crize economice, la o industrie puternică, echilibrată, în plin avînt, bazată pe industria grea, cu un ritm ascendent.

Industrializarea socialistă a determinat în același timp schimbarea locului României în economia mondială. Politica statului nostru este îndreptată în continuare spre industrializarea socialistă a țării.

M. FULEA, C. ROMEO

LUCRĂRI NOI DESPRE ISTORIA PARTIDULUI, A MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI ȘI ISTORIA PATRIEI

* * * 23 August 1944, culegere de articole, Ed. politică, Buc., 1964, 118 p.

În preajma marilor pregătiri pe care le făcea întregul nostru popor pentru aniversarea a două decenii de la eliberarea patriei de sub jugul fascist, ziarele „Scnteia” și „România liberă” au publicat o suită de articole, grupate apoi de Editura Politică în lucrarea 23 August 1944. Vechi activiști de partid, generali în rezervă, muncitori, ingineri, pensionari — participanți la insurecția armată, inițiată, organizată și condusă de partidul comunist — evocă marile acțiuni de luptă din august 1944 pentru răsturnarea dictaturii fasciste, eliberarea patriei și cucerirea independenței naționale.

Din fiecare articol, se desprinde sentimentul patriotic, înflăcărea cu care soldații și ofițerii, muncitorii și țărani, au răspuns în masă la chemarea partidului de a lupta pentru eliberarea țării de sub jugul fascist. Se desprinde de asemenea clarviziunea cu care partidul a pregătit marea bătălie de la 23 August.

Prin sumedenia de date inedite, culegerea este deosebit de valoroasă și de un real folos în activitatea propagandiștilor și a cursanților la învățămîntul politic.

COL. A. LUPĂȘTEANU, LT. COL. L. TARCO, V. BÎRZA, *Pentru Patrie*, Ed. Militară, Buc., 1964, 395 p.

Volumul prezintă o bogată culegere de reportaje însoțite de facsimile și fotografii care introduc cititorul în atmosfera plină de eroism, de entuziasm patriotic din timpul și imediat după declanșarea insurecției armate din august 1944. Așa cum se subliniază în cuvîntul introductiv, eroii evocărilor sînt soldați, subofițeri și ofițeri sau oameni ai nunciei care, la chemarea partidului, s-au ridicat la luptă pentru eliberarea patriei de sub jugul fascist, înscrind în istorie nenumărate pagini de eroism și vitejie.

Mărturie grăitoare a eroismului și vitejiei de care a dat dovadă armata română o constituie faptul că peste 300.000 de soldați, subofițeri și ofițeri (mulți dintre ei au luptat 260 de zile, umăr la umăr cu trupele sovietice, au pătruns peste 1 000 km în dispozitivul inamic, au străbătut 14 masivi munți, au forțat 12 cursuri mari de apă, au eliberat 3 831 localități, dintre care 53 orașe importante, au capturat 117.798 prizonieri și au provocat inamicului pierderi mari în morți și material tehnic) au fost decorați cu ordine și medalii de război românești, sovietice și cehoslovace.

* * * *București la a 22-a aniversare a eliberării patriei*, Cifre și imagini, Buc., 1964, 267 p.

Lucrarea se adresează istoricilor, economiștilor, cadrelor didactice, tuturor oamenilor muncii care doresc să cunoască, cu ajutorul cifrelor și al imaginilor elocvente, marile transformări produse în capitala patriei sub conducerea permanentă a partidului, în cei 20 de ani

de la eliberare. Se insistă în special asupra investițiilor, a dezvoltării comerțului, construcțiilor, populației și forței de muncă, a învățămîntului, culturii, sănătății. De asemenea este oglindită dezvoltarea edilitară și urbanistică.

C. POPIȘTEANU, E. GOLDHAMER, *Mărturii despre România de ieri și de azi*, Ed. științifică, Buc., 1964, 89 p.

Lucrarea a fost tipărită prin grija Consiliului pentru răspîndirea cunoștințelor cultural-științifice și a Editurii științifice. Folosind graiul cifrelor și faptelor, este ilustrat tabloul României în trecut, precum și realizările uriașe îndeplinite de poporul nostru, sub conducerea Partidului Muncitoresc Român, în făurirea și desăvîrșirea vieții noastre noi.

Tot mai multe sînt mărturiile (ale unor turiști sau oameni de afaceri, ziare și publicații de diferite profile din străinătate) care recunosc în țara noastră o țară cu o economie bine organizată, care se dezvoltă continuu și armonios, care produce utilaje și mașini de un înalt nivel tehnic și care, în relațiile sale cu celelalte țări, promovează spiritul coexistenței pașnice. Așteptăm desigur ca Consiliul pentru răspîndirea cunoștințelor cultural-științifice, în colaborare cu Editura științifică, să publice cît mai multe lucrări de acest gen.

ION POPESCU-PUȚURI, *Les principales caractéristiques du régime politique de Roumanie pendant la dictature militaire-fasciste et l'agression hitlérienne*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, Ed. Acad. R.P.R., tom III, nr. 1/1964.

Folosind o bogată sursă documentară de arhivă, autorul analizează principalele caracteristici ale regimului politic din România, instaurat în septembrie 1940. Se subliniază astfel, printre altele, că instaurarea acestui regim în țara noastră a fost consecința politicii reacționare dusă de guvernele burghezo-moșierești înaintea celui de-al doilea război mondial ca și politica mîncănează promovată de marii politicieni occidentali și expansiunea Germaniei hitleriste în estul și sud-estul Europei. Un spațiu important se acordă luptei desfășurată în adîncă ilegalitate de către Partidul Comunist din România împotriva regimului antonescian, formelor și mijloacelor folosite de partid pentru atragerea și mobilizarea maselor la rezistență împotriva invaziei fasciste și războiului antisovietic. De asemenea, sînt subliniate principalele momente în care partidul a pregătit și elaborat planul insurecției armate de eliberare a țării de sub jugul fascist.

GH. ZAHARIA, *Quelques données concernant la terreur fasciste en Roumanie (1940–1944)*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, Ed. Acad., tom. III, nr. 1/1964.

Autorul prezintă date noi în legătură cu teroarea fascistă din România, îndeplătită, în primul rînd, împotriva comunistilor care s-au situat tot timpul în fruntea luptei patriotice pentru atragerea întregului popor român la acțiuni hotărîte în vederea împiedicării pregătirilor de război, declanșării acestuia și subjugării țării noastre Germaniei hitleriste. Autorul arată că imediat după instaurarea dictaturii militare-fasciste, legionarii au trecut la torturarea unui mare număr de patrioți, la asasinarea unor mari politicieni și oameni de știință, printre care și a marelui istoric Nicolae Iorga. În timpul rebeliunii, legionarii au îndeplinit asasinale în masă la Jilava, abatorul comunal, la Băneasa etc.

În continuare, autorul descrie teroarea declanșată de Garda de fier și apoi de către dictatura militaro-fascistă contra comunistilor, antifasciștilor și a maselor muncitoare care se ridicau cu hotărîre la luptă pentru eliberarea țării noastre de sub jugul hitlerist.

MINEA ȘTAN, AL. NEAMȚU, *Aspecte privind atitudinea ostilă a militarilor români împotriva fascismului și a pregătirii războiului antisovietic (septembrie 1939–22 iunie 1941)*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, nr. 1/1964, p. 59–69.

Sînt cunoscute nenumărate cazuri cînd militarii s-au manifestat sătîș împotriva condițiilor grele din armată, a situației mizere în care trăiau familiile lor ca urmare a inten-

sificării pregătirilor războiului antisovietic. Autorii, cercetând documentele de arhivă au găsit noi izvoare care atestă atitudinea ostilă a militarilor români împotriva fascismului și a pregătirilor de război.

★

N. N. CONSTANTINESCU, *L'Exploitation et le pillage de l'économie Roumaine par l'Allemagne hitlerienne dans la période 1939—1944*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, Ed. Acad. R.P.R. tom. III, nr. 1/1964.

Folosind unele date noi oferite de documente, autorul a aprofundat unele concluzii referitoare la înfeudarea economiei țării noastre Germaniei hitleriste.

Una din concluzii se referă la metodele folosite de hitleriști în vederea dezorganizării și lichidării marilor întreprinderi industriale, cu scopul de a subordona economia țării noastre Germaniei. Această înfeudare avea, desigur, drept consecințe, adâncirea mizeriei maselor. Se restringea considerabil producția industrială, agricolă și de transport.

★

O. MATICHESCU, *Întruniri și demonstrații ale oamenilor muncii din România împotriva exploatării capitaliste, pericolului fascist și de război desfășurate cu prilejul zilei de 1 Mai în perioada dictaturii regale*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 2/1964, p. 63—85.

Bun cunoscător al acestei perioade, autorul folosind o bogată sursă documentară din arhiva C.C. al P.M.R. și din publicațiile vremii aduce o serie de date utile referitoare la acțiunile maselor muncitoare, sub conducerea Partidului Comunist din România, pentru folosirea zilei de 1 Mai ca mijloc de luptă împotriva exploatării capitaliste, a pericolului fascist și de război.

★

N. N. CONSTANTINESCU, C. V. BĂLOIU, *Situația clasei muncitoare din România în perioada 1934—1938*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 1/1964, p. 17—38.

Deși perioada la care se referă autorii este bine cunoscută în istorie, o serie de date și fapte sînt noi, ele constituind o contribuție însemnată la cunoașterea mai aprofundată de către cercetători și masa largă a cititorilor a situației clasei noastre muncitoare în perioada 1934—1938.

★

GH. PÎRNUTĂ, *Solidaritatea mișcării muncitorești din România cu răscoala țăranilor din partea de nord a fostului județ Muscel din vara anului 1911*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 1/1964, p. 115—126.

Trecuseră patru ani de la marea răscoală a țăranilor din 1907 și iată că, în vara anului 1911, țărănimia muncitoare din Rucăr, Sătic, Podul Dimboviței, Dimbovicioara și Ciocanul, nemăpundînd suporta exploatarea și nedreptățile boierilor Rucăreni și Rudeni, s-au ridicat la luptă. Folosind documentele vremii, autorul scoate în evidență acțiunile de solidaritate ale maselor muncitorești din capitală și ale P.S.D.R. cu revendicările țăranilor.

★

• • • *Documente noi în legătură cu marea răscoală a țăranilor din 1907*, în „Analele Institutului de istorie a C.C. al P.M.R.”, nr. 2/1964, p. 109—132.

La rubrica documente revista publică un grupaj selecționat de documente inedite în legătură cu răscoala țăranilor de la 1907. Ele prezintă o importanță deosebită, în preajma publicării de către Institut a unei monografii privind acest moment din istoria de luptă a poporului nostru.

★

• • • *Destrămarea monarhiei Austro-Ungare, 1900—1918*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1964, 262 p. (Biblioteca Historica Romaniae I).

Volumul, apărut sub redacția Acad. C. Daicoviciu și prof. M. Constantinescu, prezintă comunicările istoricilor noștri la Conferința istoricilor din 4—9 mai 1964 de la Budapesta asupra

unor probleme ale fostului imperiu Austro-Ungar, în special din ultimele două decenii ale existenței sale.

Sînt incluse studiile : *Unele aspecte ale problemei agrare în monarhia austro-ungară la începutul secolului al XX-lea (1900—1918)* de Șt. Pascu, C. C. Giurescu, I. Kovacs, L. Vajda, *Cu privire la problema națională în Austro-Ungaria (1900—1918)* de M. Constantinescu, L. Banyai, C. Göllner, C. Nuțu, *Situația internațională și politică externă a Austro-Ungariei în primele două decenii ale secolului al XX-lea* de A. Oțetea, D. Berindei, E. Campus, N. Fotino, C. Mureșan, *Unele aspecte ale dominației capitalului financiar în Transilvania în primele două decenii ale secolului al XX-lea* de E. Deutsch, N. N. Constantinescu, A. Negrea, A. Negucioiu, *Mișcarea social-democrată din Transilvania în primele două decenii ale secolului al XX-lea* de A. Deac, I. Cicală, A. Egyed, V. Livcanu. Din aceste studii se desprinde concluzia că fenomenul dezagregării și prăbușirii monarhiei austro-ungare a fost un proces legic, în locul acestuia formîndu-se state burgheze naționale de sine stătătoare, independente. Scrise pe baza unei bogate surse documentare de arhivă studiile citate răspund fundamentat principalelor probleme legate de marile evenimente social-politice din primele decenii ale secolului al XX-lea și care au gravitat în jurul prăbușirii monarhiei austro-ungare. Ele oferă cititorilor posibilitatea cunoașterii epocii de prăbușire a acestui imperiu — în agonie de zeci și zeci de ani — precum și a cauzelor care au dus la dezagregarea lui, a urmărilor acestui proces istoric, dialectic.

ȘTEFAN PASCU, *Les caractéristiques principales des revoltes paysannes de Transylvanie au moyen age*, în „Revue Roumanie d'Histoire”, Ed. Acad. R. P. R. Tom. II, nr. 1/1964.

Problema pe care o abordează autorul este desigur aceea a caracteristicilor principale ale răscoalelor țărănești din Transilvania în evul mediu.

Studiul tratează problema luptei de clasă a țăranilor din Transilvania, în secolele XIV—XVIII, atît în general cît și în particular, în complexitatea evenimentelor istorice din epoca respectivă. Lupta maselor țărănești împotriva dublei exploatare feudale — începînd de la cele mai simple forme ca fuga în Țara Românească și Moldova, haiducia și pînă la răscoală ca formă superioară a luptei — a fost de nenumărate ori dusă în comun de romîni, maghiari și sîrbi împotriva claselor dominante.

O atenție însemnată se acordă în acest studiu cauzelor principale ale răscoalelor țăranilor și forțelor motrice în răscoalele conduse de Gheorghe Doja, Horia, Cloșca și Crișan precum și revendicărilor răsculașilor. Studiul relevă importanța răscoalelor țărănești din evul mediu.

• • • *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1964, 682 p.

Este vorba desigur de o lucrare de foarte mari proporții, o culegere de studii de un înalt nivel științific, sub care își pun semnătura cunoscuți cercetători ai istoriei culturii din țara noastră ca : M. Berza, R. Manolescu, Al. Elian, A. Iliescu, I. Nestor, C. Nicolescu, M. A. Musicescu, Ș. Papacostea, Em. Lăzărescu etc. Această lucrare poate fi considerată o contribuție de valoare deosebită la cunoașterea istoriei din vremea domniei lui Ștefan cel Mare. Istoricii, elevii și studenții găsesc în această lucrare studii intitulate : *Cultura moldovenească din vremea lui Ștefan cel Mare*, *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea*, *Arta*, *emisiunile monetare*, *pictura în secolul al XV-lea* etc. Studiul, prin esența sa, reprezintă un aport substanțial la valorificarea moștenirii culturale a poporului nostru.

SILVIA M. BÎLCU, *Unele probleme ale perioadei de tranziție de la neolitic la epoca bronzului din Moldova în lumina a trei morminte plane de înhumatie descoperite la Tîrpești*, în „Studii și Cercetări de istorie veche” tom. XV, nr. 2/1964.

La rubrica „discuții și note” autoarea descrie cele trei morminte care au fost descoperite în cursul campaniilor de săpături întreprinse la Tîrpești, raionul Tg. Neamț, regiunea Bacău, în anii 1962—1963.

Pornind cu analiza caracteristicilor comune ale acestor trei morminte, punându-le în legătură cu alte descoperiri similare de la Hăbășești, Izvoare, Stoicani, Uricani etc., autoarea ajunge la concluzia că acestea, împreună cu întreg inventarul, aparțin începutului epocii bronzului.

Autoarea conchide foarte documental că atât înmormintările plane cât și resturile de cultură materială de la Tirpești trebuie legate direct de populațiile de păstori seminomazi care, în vremea respectivă (1800—1700 î.e.n.), pătrundeau pe teritoriul Moldovei în căutare de pășuni și hrană.

C. S. NICOLAESCU-PLOPȘOR, *Date noi cu privire la cunoașterea începutului și sfârșitului paleoliticului României*, în „Studii și Cercetări de istorie veche”, tom. XV, nr. 3/1964 p. 307—321.

Făcînd o legătură documentată între vechile descoperiri arheologice și cele mai recente, studiul de față prezintă o serie de date care atestă semne ale începutului și sfârșitului paleoliticului în țara noastră. Materialul existent demonstrează prezența unor urme de animale domestice, unele, grupe umane care populau țara noastră. Descoperirile viitoare ne vor de sigur posibilitatea să cunoaștem dacă au existat, și în ce privință, legături între culturile paleoliticului de sfîrșit și neolitic. Tocmai în această idee și autorul îndeamnă pe cercetători să continue munca în această direcție pentru lămurirea problemei.

K. HOREDȚ, *Așezarea fortificată de la Șeica Mică (raionul Medias)*, în „Studii și Cercetări de istorie veche”, tom. XV, nr. 2/1964.

Lucrarea descrie promontoriu denumit „Cetate”, care se întinde în valea Tîrnavei Mari. Deși acest loc este teoretic cunoscut de mai bine de o sută de ani, practic, abia în anul 1960 s-au executat săpături pentru lămurirea caracterului și compoziției așezării. Unele materiale cunoscute, precum și cele descoperite cu acest prilej duc la concluzia că aici a existat o așezare-fortificată, locuită în secolul al VI-lea î.e.n., ipoteză pe care cercetătorii o admit cel puțin deocamdată. Atît prin caracteristica urmelor materiale, cît și pe baza cercetărilor științifice viitoare mai aprofundate și a unor concluzii verificate ne vom da seama dacă această ipoteză devine de necontestat.

MARIA BITIRI, *Așezarea paleolitică de la Boinești*, în „Studii și Cercetări de istorie veche”, tom. XV, nr. 2/1964.

În vara anului 1957, în împrejurimile Bicsadului, raionul Oaș, regiunea Maramureș, au fost descoperite urme materiale, care indică existența unei așezări paleolitice cu două niveluri în această parte a țării. Primul nivel a fost atribuit unui mustertian final preszbetian și al doilea unui aurignacian mijlociu.

În anul 1960, prin reluarea cercetărilor s-a descoperit un al treilea strat de cultură ce se atribuie culturii gravettiene. Prin această descoperire s-a stabilit pentru prima oară prezența culturii gravettiene în nord-vestul Transilvaniei.

Autoarea trage concluzia că așezarea de la Boinești reprezintă urmele unor grupuri de vînători nomazi care căutau locuri unde condițiile naturale le ofereau mai multe posibilități de hrană.

P. PALIU

REVISTA ARHIVELOR
ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR STATULUI
din
REPUBLICA POPULARĂ ROMÂNĂ
Apare de două ori pe an
Redacția : București, Str. Arhivelor nr. 2 — telefon 13.37.77

C U P R I N S U L

STUDII ȘI COMUNICĂRI

	<u>Pag.</u>
L. MOLDOVAN — <i>Instanțele de Carte funciară și arhivele lor</i>	3
R. TEXE — <i>Evoluția sistemului de registratură cu evidențele create în arhivele comitatelor din Transilvania și folosirea acestora ca instrumente de informare științifică</i>	32
A. MOGA — <i>Arhivele în slujba cercetărilor etnografice</i>	61
M. FĂNESCU — <i>Folosirea materialelor documentare în acțiuni cultural-educative</i>	71

C. TATOMIR, V. TATOMIR — <i>Aspecte din lupta maselor fărănești sub conducerea P.C.R. pentru înfăptuirea reformei agrare în Județul Ilfov (1944—1946)</i>	84
E. CIMPONERIU — <i>Aspecte ale începutului luptei de rezistență dusă de masele muncitoare din România împotriva dictaturii militare-fasciste și a mașinii de război hitleriste</i>	103
P. CÎNCEA — <i>Din istoricul emancipării orașelor și țărgurilor (1848—1865)</i>	117
IL. PETRESCU — <i>Sprijinirea revoluției de la 1848 de masele populare din județul Dolj</i>	129
I. P. TEIUȘAN — <i>Înființarea de școli satești în Oltenia de către sătenii înșiși înainte de 1838</i>	155
P. P. OLTEANU — <i>Un pergament cu text croato-glăgolitice din Transilvania</i>	163

PREZENTĂRI DE FONDURI

M. TIMBUS — <i>Uzinele de vagoane din Arad în anii puterii populare</i>	208
M. STANCIU — <i>Primăria Municipiului Constanța</i>	224

MISCELANEA

E. COHN — <i>Cîteva documente privitoare la procesul țăranilor răsculați în anul 1907 din Alexandria, Zimnicea, Călinești, Bălțați și Antonești</i>	237
M. REGLEANU — <i>O scrisoare necunoscută de la Gh. Magheru</i>	250
GH. UNGUREANU — <i>Din activitatea lui Vasile Alecsandri ca arhivist al statului</i>	259
AL. VIANU — <i>Date cu privire la exportul Moldovei în anul 1817</i>	281
DIMA D. CORNELIU — <i>Un catalog necunoscut al bibliotecii stolnicului Constantin Cantacuzino</i>	286
C. D. IONESCU — <i>Un document palimpsest, atribuit lui Mircea cel Bătrîn</i>	304

CRONICA

N. DINU — *Al 5-lea Congres Internațional al Arhivelor* . . .

311

RECENZII

- *Studii*, nr. 1—3/1964 (E. POȘTĂRIȚĂ) 315
- *Archeion*, XXXIX, Varșovia, 1961 (GH. DUZINCHEVICI) 318
- A. Deac, *Internaționala I-a și România*, Ed. Politică, Buc., 1964 (I. ILINCIOIU) 320
- *Dezvoltarea economiei Moldovei între anii 1848—1864*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1963, 504 p. (I. PUIA) 323
- *Industria României între anii 1944—1964*, Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1964, 803 p. (M. FULEA—C. ROMEO) 328

NOTE BIBLIOGRAFICE

- *Lucrări noi despre istoria Partidului Comunist din România, a mișcării muncitorești din țara noastră și despre istoria patriei* (P. PALIU) 332

СО Д Е Р Ж А Н И Е

ПЕРЕДОВАЯ СТАТЬЯ

Стр.

Л. МОЛДОВАН — <i>Кадастровые книги и их архивы</i>	3
Р. ТЕКСЕ — <i>Эволюция системы регистрирования с учетом созданным в архивах комитатов Трансильвании и использование их в качестве средств научной информации</i>	32
А. МОГА — <i>Использование архивов в этнографических исследованиях</i>	61
М. ФЭНЕСКУ — <i>Использование документационных материалов в культурно воспитательных мероприятиях</i>	71
К. ТАТОМИР, В. ТАТОМИР — <i>Аспекты борьбы крестьянских масс под руководством РКП за проведение земельной реформы (1944—1946)</i>	84
Е. ЧИМПОНЕРИУ — <i>Некоторые данные относительно начала борьбы сопротивления трудящихся масс Румынии против военнофашистской диктатуры и гитлеровской военной машины</i>	103
П. КЫНЧА — <i>Из истории эмансипации городов и местечек (1838—1865)</i>	117
Ил. ПЕТРЕСКУ — <i>Поддержка народными массами уезда Долж революции 1848 года</i>	129
Н. П. ТЕЮШАН — <i>Основание сельских школ в Олтении крестьянами до 1838 г</i>	155
П. П. ОЛТЯНУ — <i>Пергамент хорватско-сербско-славяно-румынским текстом из Трансильвании</i>	163

ОБЗОРЫ АРХИВНЫХ ФОНДОВ

М. ТИМБУС — <i>Вагоностроительный завод в Араде в годы народной власти</i>	208
М. СТАНЧУ — <i>Городская управа Констанца</i>	224

ОБЩИЕ ВОПРОСЫ

Е. КОП — <i>Некоторые документы относительно процесса крестьян из Александрии, Зимнич, Кэлинеишть, Бэлцаць, и Антонешть восставших в 1907 году</i>	237
М. РЕГЛЯНУ — <i>Неизвестное письмо Г. Магелу</i>	250
Г. УНГУРЯНУ — <i>Деятельность Василе Александри в качестве государственного архивиста</i>	259
Ал. ВИЯНУ — <i>Данные относительно вывоза товаров из Молдовы в 1817 году</i>	281
ДИМА Д. КОРНЕЛИУ — <i>Неизвестный каталог библиотеки стольника Константина Кантакузину</i>	286
К. Д. ИОНЕСКУ — <i>Палимпсест приписываемый Мирча чел Бэтрын</i>	304

ХРОНИКА

Н. ДИНУ — <i>Пятый Международный конгресс архивов</i>	311
---	-----

РЕЦЕНЗИИ

— „ <i>Студий</i> “ Но, 1—3/1964 (Е. ПОШТЭРИЦЭ)	315
— <i>Архивон</i> “, XXXIX, Варшава, 1961, (Г. ДУЗИНКЕВИЧ)	318
— А. ДЕАК, Первый интернационал и Румыния, <i>Политическое издательство, Бух.</i> , 1964 (И. ИЛИНЧОЮ)	320
— Развитие экономики Молдовы в 1848—1864 годах, <i>Изд. Акад. РНР, Бух.</i> , 1963, 504 стр. (И. ПУЯ)	323
— Промышленность Румынии 1944—1964. <i>Изд. Акад. РНР, Бух.</i> , 1964, 803 стр. (М. ФУЛЯ — К. РОМЕО)	328

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ ЗАМЕТКИ

— <i>Новые работы по истории партии, рабочего движения в нашей стране и по истории Румынии</i> (П. ПАЛЙУ)	332
---	-----

S O M M A I R E

Page

ETUDES ET COMMUNICATIONS

L. MOLDOVAN — <i>Les offices du registre des biens fonciers et leurs archives</i>	3
R. TEXE — <i>L'évolution du système d'enregistrement avec les divers genres d'évidence créés aux archives des districts de Transylvanie et leur emploi comme instruments pour l'information scientifique</i>	32
A. MOGA — <i>Les Archives au service des recherches ethnographiques</i>	61
M. FĂNESCU — <i>L'emploi de matériaux documentaires en vue d'actions culturelles-éducatives</i>	71

C. TATOMIR, V. TATOMIR — <i>Aspects de la lutte des masses paysannes sous la conduite du P.O.R. pour la réalisation de la réforme agraire (1944—1946)</i>	84
E. CIMPONERIU — <i>Aspects du commencement de la lutte de résistance des masses ouvrières de Roumanie contre la dictature militaire-fasciste et contre la machine de guerre hitlérienne</i>	103
P. CÎNCEA — <i>Contributions à l'histoire de l'émancipation des villes et des bourgs (1848—1865)</i>	117
H. PETRESCU — <i>Le secours à la révolution de 1848 apporté par les masses populaires du district de Dolj</i>	129
I. P. TEIUȘAN — <i>La fondation en Olténia d'écoles villageoises par les habitants eux-mêmes, avant 1838</i>	155
P. P. OLTEANU — <i>Un document de Transylvanie, à texte croato-glago-litique inscrit sur parchemin</i>	163

APPERCUS DE FONDS

M. TIMBUS — <i>Les Uzines pour wagons à Arad au cours des années du pouvoir populaire</i>	208
M. STANCIU — <i>La Mairie de la ville municipale Constanța</i>	224

MISCELLANEA

E. COHN — <i>Quelques documents concernant le procès des paysans révoltés de 1907 à Alexandria, Zimnicea, Călinești, Bălțați et Antonești</i>	237
M. REGLEANU — <i>Une lettre inconnue de Gh. Magheru</i>	250
GH. UNGUREANU — <i>Sur l'activité de Vasile Alecsandri en qualité d'archiviste de l'état</i>	259
AL. VIANU — <i>Donnés relatives à l'export de la Moldavie en 1917</i>	281
DIMA D. CORNELIU — <i>Un catalogue inconnu de la bibliothèque du stolnic Constantin Cantacuzino</i>	286
C. D. IONESCU — <i>Un document palimpseste attribué à Mircea cel Bătrân</i>	304

C R O N I Q U E

N. DINU — <i>Le V-e Congrès International des Archives</i>	311
--	-----

RECENSIONS

— <i>Studii</i> , 1—3/1964 (E. POȘTĂRIȚĂ)	315
— <i>Archeion</i> , XXXIX, Varşovie, 1961 (GH. DUZINCHEVICI)	318
— A. Deac, <i>Internaționala I-a și România</i> , Ed. Politique, Buc., 1964 (I. ILINCIOIU)	320
— <i>Le développement de l'économie de la Valachie entre 1848—1864</i> , Ed. Acad. R.P.R. Buc., 1963, 504 p. (I. PUIA)	323
— <i>L'Industrie de la Roumanie 1944—1964</i> . Ed. Acad. R.P.R., Buc., 1964, 803 p. (M. FULEA — C. ROMEO)	328

NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

— <i>Travaux nouveaux sur l'histoire du Parti, du mouvement ouvrier dans notre pays et sur l'histoire de la patrie</i> (P. PALIU)	332
---	-----

CONTENTS

	<u>Page</u>
STUDIES AND COMUNICATIONS	
L. MOLDOVAN — <i>The instances of Landed Book and their archives</i>	3
R. TEXE — <i>The development of the registry system with the evidences created in the archives of the comitats from Transylvania and their utilization as instruments of scientific information</i>	32
A. MOGA — <i>The archives in the support of the ethnographical researches</i>	61
M. FĂNESCU — <i>The utilization of the documentary material in the cultural-educative actions</i>	71
★	
C. TATOMIR, V. TATOMIR — <i>Aspects from the peasant masses struggle led by R.C..P. in order to accomplish the land reform (1944—1946)</i>	84
E. CIMPONERIU — <i>Aspects from the beginning of the resistance struggle of the working masses from Roumania against military fascist dictatorship and hitlerite war machinery</i>	103
P. CÎNCEA — <i>From the history of the towns and townlets emancipation (1848—1865)</i> .	117
IL. PETRESCU — <i>The supporting of the 1848 Revolution by the popular masses from Dolj district</i>	129
I. P. TEIUȘAN — <i>The setting up of the village schools from Oltenia by the villagers themselves before 1838</i>	155
P. P. OLTEANU — <i>O parchment with croatian-glagolitic text from Transylvania</i> . . .	163
FUND PRESENTATIONS	
M. TIMBUS — <i>The waggons plants from Arad in the popular power years</i>	208
M. STANCIU — <i>Primăria Municipiului Constanța</i>	224
MISCELLANY	
E. COHN — <i>Some records concerning the trial of the uprised peasants in 1907 from Alexandria, Zimnicea, Călinești, Bălțați and Antonești</i>	237
M. REGLEANU — <i>An unknown letter from Gh. Magheru</i>	250
GH. UNGUREANU — <i>From the activity of Vasile Alexandri as state archivist.</i>	259
AL. VIANU — <i>Data as regarding the Moldavian Export in 1817</i>	281
DIMA D. CORNELIU — <i>An unknown catalogue from the library of High Steward Constantin Cantacuzino</i>	286
C. D. IONESCU — <i>A „palimpsest” record, assigned to Mircea cel Bătrân</i>	304

C R O N I C L E

N. DINU — <i>The V-th International Congress of Archives</i>	311
--	-----

BOOK REVIEW

— <i>Studies</i> Nr. 1—3/1964 (E. POȘTĂRIȚĂ)	315
— <i>Archeion</i> , XXX IX, Warsaw, 1961 (GH. DUZINCHIEVICI)	318
— A. Deac. <i>The 1-st Internationale and Roumania</i> , Political Pub. House — Buch., 1964 (I. ILINCIOIU)	320
— <i>The development of Moldovian Economy between 1848—1864</i> . Acad. Pub. House R.P.R., Buch. 1963. 504 p. (I. PUJA)	323
— <i>The Roumanian Industry 1944—1964</i> , Acad. Pub. House R.P.R., 1964, 803 p. (M. FULEA—C. ROMEO)	328

BIBLIOGRAPHICAL NOTES

— <i>New works om the History of the Party, the working class movement in ond country and the History of ond country</i> (P. PALIU)	332
---	-----

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN DER GENERALDIREKTION DER STAATSARCHIVE DER RUMANISCHEN
VOLKSREPUBLIK

Erscheint zweimal jährlich

Redaktion : Bukarest, str. Arhivelor nr. 2, Fernruf : 13.37.77

INHALT

	Seite
STUDIEN UND MITTEILUNGEN	
L. MOLDOVAN — Grundbuch-Amtsstellen und ihre Archive	3
R. TEXE — Die Entwicklung des Registratursystems und die in den siebenbürgischen Komitats-archiven geschaffenen Register sowie die Benützung derselben als Hilfsmittel für wissenschaftliche Auskünfte	32
A. MOGA — Die Archive im Dienst der ethnographischen Forschung	61
M. FĂNESCU — Das Erschliessen der Archivalien zu kulturell-erzieherischen Zwecken	71

C. TATOMIR, V. TATOMIR — Aus den von der Rumänischen Kommunistischen Partei geleiteten Massenkämpfen der Landbevölkerung für die Durchführung der Agrarreform (1944—1946)	84
E. CIMPONERIU — Einiges aus der Anfangszeit der Widerstandskämpfe der rumä- nischen Arbeitermassen gegen die faschistische Militärdiktatur und die hitle- ristische Kriegsmaschine	103
P. CÎNCEA — Aus der Geschichte der Autonomiebestrebungen der Städte und Märkte (1848—1865)	117
IL. PETRESCU — Die Förderung der 48-er Revolution durch die Bevölkerung des Komi- tates Dolj	129
I. P. TEIUȘAN — Die Gründung von Dorfschulen in Olttenien vor 1838 durch die Bauern selbst	155
P. P. OIȚEANU — Eine kroatisch-glagolitische Pergamenturkunde aus Siebenbürgen	163

BESCHREIBUNG VON ARCHIVBESTÄNDEN

M. TIMBUS — Die Waggonfabrik in Arad in den Jahren der Volksmacht	208
M. STANCIU — Der Magistrat des Municipiums Konstantza	224

MISCELLANEA

E. COHN — Einige Dokumente über den Process des Bauernaufstands 1907 in Alexandria, Zimnicea Călinești, Bălțați und Antonești	237
M. REGLEANU — Ein unbekannter Brief G. Magheru	250
GH. UNGUREANU — Aus der Tätigkeit V. Alecsandris als Staatsarchivar	259
AL. VIANU — Einige Angaben über den Export der Moldau im Jahre 1817	281
DIMA D. CORNELIU — Ein unbekannter Bibliothekskatalog des Stolniks Constantin Cantacuzino	286
C. D. IONESCU — Ein Mircea cel Bătrân zugeschriebenes Palimpsest	304

CHRONIK

N. DINU — Der 5. le Internationale Archivkongress	311
---	-----

REZENSIONEN

— <i>Studii</i> Nr. 1—3/1964 (E. POȘTĂRIȚĂ)	315
— <i>Archeion</i> , XXXIX, Warschau, 1961 (GH. DUZINCHEVICI)	318
— A. Deac. <i>Die Erste Internationale und Rumänien</i> , Ed. Politică, Bukarest, 1964	320
— <i>Die Wirtschaftsentwicklung der Moldau von 1848—1864</i> , Akademie Verlag, Bukarest 1963, p. 504 (I. PUÎA).	323
— <i>Die Industrie Rumäniens von 1944—1964</i> , Akademie Verlag, Bukarest, 1964, p. 803 (M. FULEA — C. ROMEO)	328

BIBLIOGRAPHISCHE NOTEN

— <i>Neue Veröffentlichungen aus der Geschichte der Kommunistischen Partei Rumäniens, aus der Arbeiterbewegung unseres Landes und aus der vaterländischen Geschichte</i> P. PALIU)	332
--	-----

PUBLICAȚIILE ARHIVELOR STATULUI

1. *Catalogul documentelor românești*, vol. I, 1521—1799. București, 1955 XXXI + 598 p., lei 27.
2. *Îndrumător în Arhivele Statului din Iași*, vol II, București, 1956, 194 p., lei 9; vol. III, București, 1959, 183 p., lei 8.
3. *Catalogul documentelor moldovenesti*, vol. I, București, 1957, 576 p., lei 27; vol. II, București, 1959, 566 p., lei 27.
4. *Arhivele Statului — 125 ani de activitate (1831—1956)*, București, 1957, 514 p., lei 30.
5. *Meșteșugari și negușători din trecutul Craiovei*, București, 1958, 373 p., lei 15.
6. *Înaltul Divan (1831—1847), inventar arhivistic*, București, 1958, 563 p + VI pl., lei 24,50.
7. *Catalogul documentelor grecești*, vol. I, București, 1958, XII + 803 p., lei 33,50; vol. II, București, 1958, VIII + 429-/430/ p. + 8 pl., lei 20.
8. *Inventarul Protocoalelor Primăriei Sibiu 1521—1700*, București, 1958, 233 p., lei 6,25.
9. *Indice cronologic nr. 3. Episcopia Buzău*, București, 1958, 444 p., lei 10,60.
10. *Indice cronologic nr. 13. Mănăstirile: Govora, Gruia, Hagi-Dina și Holărești*, București 1958, 95 p., lei 4.
11. *Indice cronologic nr. 15 Mănăstirile: Sf. Ioan-Focșani, Jghiabu, Jilia și Roaba, Măgureanu-București, Mamu, Măreș și Mărgineni*, București, 1958, 247 p., lei 10.
12. *Arhiva Magistratului orașului Brașov. Inventarul actelor neînregistrate*, vol. I, București, 1959, 444 p., lei 20; vol. II, București, 1961, IV + 427 p., lei 20.
13. *Documente privind istoria anului revoluționar 1848 în Moldova*, București, 1960, 516 p., lei 25.
14. *Catalogul documentelor turcești*, vol. I, București, 1960, 728 p., lei 25.
15. *Industria textilă în Brașov și Țara Birsei. Catalog de documente*, vol. I, (1413—1820), București, 1960, 620 p.
16. *Documente privitoare la Istoria economică a României — Statistică — Țara Românească și Moldova. Seria B*, vol. I, București, 1960, VIII + 315 p. + 12 planșe, lei 20.
17. *Documente privitoare la Istoria economică a României, Orașe și Țirguri — Moldova, seria A*, vol. II, București, 1960, IX + 549 p. + 6 planșe, lei 25.
18. *Indice cronologic nr. 1. Arhiva Mitropoliei Țării Românești*, vol. I—II, București, 1961, 1472 p., lei 40.
19. *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, 739 p., lei 27.
20. „Revista Arhivelor”, Seria nouă. Apare semestrial, începând din anul 1958, lei 12.

Publicațiile de mai sus pot fi procurate de la Direcția generală a Arhivelor Statului, București, Bd. 6 Martie nr. 29, raionul Lenin, telefon 13.37.77. Plata se face contra ramburs direct sau cu virament.

